МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА
І СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Тези доповідей
XII Всеукраїнської науково-практичної
конференції молодих учених і студентів

(м. Чернігів, 19 травня 2026 р.)

Чернігів 2026

УДК 342.7
П78

Затверджено за рішенням вченої ради Національного університету «Чернігівська політехніка» (протокол № 6 від 25 травня 2026 р.).

Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина : матеріали
П78 XII Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих учених і студентів (м. Чернігів, 19 травня 2026 р.). – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2026. – 288 с.

Матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених і студентів містять тези доповідей на тему: «Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина» з врахуванням особливостей таких галузей права, як трудове право, право соціального забезпечення, цивільне, господарське, кримінальне право та правосуддя, конституційне та адміністративне право.

Видання може бути корисним студентам, аспірантам, ученим та практичним працівникам у сфері права.

Організаційний комітет:

Селецький О.В. - декан юридичного факультету навчально-наукового інституту права і соціальних технологій НУ «Чернігівська політехніка», к.ю.н., доцент, *голова організаційного комітету*;

Литвиненко В.М. – завідувач кафедри публічного та приватного права НУ «Чернігівська політехніка», к.ю.н., доцент, *заступник голови організаційного комітету*;

Коломієць Н.В. – завідувач кафедри кримінального права та правосуддя НУ «Чернігівська політехніка», д.ю.н., професор;

Козинець О.Г. – завідувач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін НУ «Чернігівська політехніка», канд. іст. наук, доцент;

Черненок М.П. – доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін НУ «Чернігівська політехніка», к.ю.н., доцент;

Чічкань М.В. - доцент кафедри публічного та приватного права НУ «Чернігівська політехніка», к.ю.н., доцент;

Нітченко А.Г. - доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін НУ «Чернігівська політехніка», канд. іст. наук, доцент, керівниця наукового гуртка «Правник»;

Толкач А.М. – ст. викладач кафедри кримінального права та правосуддя НУ «Чернігівська політехніка».

Відповідальність за зміст і достовірність публікацій несуть автори наукових доповідей і повідомлень. Погляди авторів публікацій можуть не збігатися з поглядами членів оргкомітету.

УДК 342.7

© Національний університет
«Чернігівська політехніка», 2026

ЗМІСТ

Секція трудового права, права соціального забезпечення, адміністративного права та процесу

Горілик В. В. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ДОПОМОГ…..9
Гоцман К. П. ТЛУМАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ.....11
Гульок І. А. ВІДМІННІСТЬ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З НЕФІКСОВАНИМ РОБОЧИМ ЧАСОМ ВІД ГІГ-КОНТРАКТУ.....13
Довгоброд С. О. ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ: ПОНЯТТЯ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ.....15
Жила А. М. ДЕЩО ПРО ЩОРІЧНУ ОСНОВНУ ВІДПУСТКУ.....18
Золотухіна В. ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ.....20
Йовенко Ю. С. ЗАХИСТ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ПРИ НЕЗАКОННОМУ ЗВІЛЬНЕННІ: ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ.....22
Кашпуренко О. П. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА У ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК.....24
Кирда В. В. ПРАВОВА ПРИРОДА ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ.....26
Козирська Б. Р. ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....28
Козлова В. А., Корчевська А. П. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....30
Кром В. В. ІНДЕКСАЦІЯ ПЕНСІЙ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ.....32
Куц С. В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЧЕРЕЗ ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ.....34
Лубенець В. М. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....36
Маляренко Є. О. ПІДСТАВИ ВІДМОВИ В ПРИЗНАЧЕННІ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИМ СІМ'ЯМ.....38
Меженко І. Д. УЧАСТЬ УКРАЇНИ В АНТАРКТИЧНОМУ ДОГОВОРІ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....39
Мирослiп О. В. РОЛЬ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ.....41
Монастирська Д. А. ПРАВО НА ПРАЦЮ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ.....43
Пузирна Н. С. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ.....45
Рибцова В. Ф. МІЖНАРОДНА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ФІЗИЧНИХ ОСІБ.....47
Савченко П. Д. ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ОСОБИ НА ЕКСТРЕНУ МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ.....49
Соколенко Т. Ю., Палій М. Р. ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ПО БЕЗРОБІТТЮ.....51
Супруненко О. В. СТУДЕНТСЬКИЙ ТРУДОВИЙ ДОГОВІР ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ.....53
Сущик А. А. ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК.....56
Таран А. В. СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА У ЗВ'ЯЗКУ З ТИМЧАСОВОЮ ВТРАТОЮ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ.....58

Тимченко З. М. ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК САМОСТІЙНА ГАЛУЗЬ ПРАВА 60
Удалова О. В. КОМПЕНСАЦІЯ ФІЗИЧНИМ ОСОБАМ, ЯКІ НАДАЮТЬ СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ З ДОГЛЯДУ НА НЕПРОФЕСІЙНІЙ ОСНОВІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ 61
Хутка А. О. ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 63
Шестак Л. В., Денисенко Я. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ДКВС УКРАЇНИ З ІНШИМИ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ 65
Яковенко М. А. ГНУЧКІ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ ТА ЇХ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ 67

Секція цивільного, господарського права та процесу

Барабаш А. Г., Волошко М. А. ПРАВОВА ОХОРОНА КЛІМАТУ 70
Баштова М. В. ДИТЯЧИЙ БУДИНОК СІМЕЙНОГО ТИПУ ТА ПРИЙОМНА СІМ'Я: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ 72
Венжега Д. С. ГАРАНТІЇ ЗАКОННОСТІ В АПЕЛЯЦІЙНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 75
Візничак І.-Д. НАБУТТЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ 77
Голод В. Ю. ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ПРОКУРОРА У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ 78
Гуз Д. О. ДИСТАНЦІЙНА УЧАСТЬ СТОРІН У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ ТА ДОТРИМАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ 80
Гуз Д. О. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ КРЕДИТНОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 83
Дем'яненко А. Р. ГАРМОНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ 85
Дячок О. ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 86
Йовенко Ю. С. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОПОМОГИ ЄС УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ 89
Кальян В. В. ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ВИМОГИ ЩОДО ЇХ ОХОРОНИ 91
Качур Д. В. ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ МАЙНОВОГО СТРАХУВАННЯ 94
Клепар Н. М. ЕЛЕКТРОННИЙ СУД: ПЕРЕВАГИ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 95
Кобець О. О. ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ 98
Кобець О. О. ШТРАФ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ ЯК ЗАХІД ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ПРАВОВІ ПІДСТАВИ 99
Ковальчук О. О. ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 102
Коломієць О. Е. ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ ПІСЛЯ СКАСУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 104
Кулик О. І. ЩОДО НЕДОЛІКІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІСО ЯК НОВІТНЬОЇ ЦИФРОВОЇ МОДЕЛІ ІНВЕСТУВАННЯ 106
Лащ О. В. ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ 108
Левко А.-М. СПАДКУВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ: БАЛАНС ІНТЕРЕСІВ СПАДКОЄМЦІВ ТА УЧАСНИКІВ ТОВАРИСТВА 109
Лінкевич К. О. ОСОБЛИВОСТІ ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 112

Лугина Є. Ю. ПЛАГІАТ ЯК ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА: СПОСОБИ ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ 113
Лугина Є. Ю. ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ: ЗМІСТ, ЮРИДИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВІДШКОДУВАННЯ СУДОВИХ ВИТРАТ 115
Мисьо А. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ 118
Москаленко А. О. ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК ПОРУШЕННЯ СІМЕЙНИХ ПРАВ: СПОСОБИ ЗАХИСТУ ТА ПРОФІЛАКТИКА 119
Новаковська У. ОБМЕЖЕННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 122
Паніотов О. К. СУБСИДІАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ 123
Попелишко С. О. ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНИХ СУДОВИХ ПРОВАДЖЕНЬ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТРУДНОЩІ ТА ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ 125
Попелишко С. О. ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ІНОЗЕМНИХ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ 128
Різник Г. В. ПОСВІДЧЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПРАВОЧИНІВ ТА МАЙБУТНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 130
Сидор Я. ПРАВО НА ЗОБРАЖЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ 132
Солом'янюк Б. СПАДКУВАННЯ ЦИФРОВИХ АКТИВІВ (ОБЛІКОВИХ ЗАПИСІВ, КРИПТОВАЛЮТИ) У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ 134
Ткаченко Є. В. НЕДОЛІКИ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ: КЛАСИФІКАЦІЯ ТА НАСЛІДКИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 136
Ткачова Т. В. ПОКАЗАННЯ СВІДКА ЯК ОДИН ІЗ ДОКАЗІВ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: СУДОВА ПРАКТИКА 138
Фільварочний Д. В. ДІЛОВА РЕПУТАЦІЯ СУБ'ЄКТА ОРГАНІЗОВАНОГО АГРАРНОГО РИНКУ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ 140
Цісар О. Р. ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ТРАНСКОРДОННИХ ВІДНОСИНАХ 142

Секція кримінального права та правосуддя

Kasymova A. R. CRIMINAL PSYCHOLOGY: PSYCHOLOGICAL MECHANISMS AND FORMS OF CRIMINAL BEHAVIOR 145
Гавриш В. С. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ВАГІТНИХ ЖІНОК І ЖІНОК, ЯКІ МАЮТЬ ДІТЕЙ ВІКОМ ДО ТРЬОХ РОКІВ 147
Демченко М. Ю. ДИСТАНЦІЙНЕ ЗАЛУЧЕННЯ ЗАХИСНИКА ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ В ПРОЦЕДУРІ IN ABSENTIA 149
Захаренко Л. О. ЦИФРОВІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 152
Іваньков І. В., Галушка Д. Ю., Іваньков О. І. ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПРОБАЦІЙНОГО НАГЛЯДУ: ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ТА ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ 154
Іваньков І. В., Захаренко Л. О., Іваньков О. І. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА ПРОТИДІЯ РОСІЙСЬКІЙ ПРОПАГАНДІ 156
Івашко С. В. ТРАНСФОРМАЦІЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРОЯВІВ У ДКВС УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 159
Ігнатцов М. В. МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ 162

Касимова А. Р. СУДОВІ ДЕБАТИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 164
Коваленко О. А. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР 167
Мазан Д. А. ПРАВО ДИТИНИ НА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЮ ЯК ОСНОВА ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ 169
Макаренко О. В., Лисиця О. Є., Пузиревський М. В. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 171
Меженко І. Д. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СТ.286-1 КК УКРАЇНИ 173
Мінченко А. С. ГАРАНТІЙНА ФУНКЦІЯ ЗАСТАВИ ТА ЇЇ ЕФЕКТИВНІСТЬ 175
Нікітенко В. М., Різник Г. В. ГАРАНТУВАННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ ЯК КЛЮЧОВИЙ ПРИНЦИП КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ 176
Опанасенко А. О. ПРАКТИКА ЄСПЛ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗАХИСТУ АДВОКАТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 178
Пода Р. В. ВІДСУТНІСТЬ ПРЯМИХ ДОКАЗІВ ТА ВИКОРИСТАННЯ СУКУПНОСТІ НЕПРЯМИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 180
Предместніков О. Г., Тіхонов А. М. ФУНКЦІОНАЛЬНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ ПОНЯТИХ У ЦИФРОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 182
Селецький О. В., Падалка В. О. РОЛЬ ПРОБАЦІЇ У ВИПРАВЛЕННІ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ 184
Сенченко Н. М. СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ, РИЗИКИ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ ТА СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ 186
Трач В. В. ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 188
Фурманчук Ю. В., Лащ О. В. ЗМІНА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНА ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ 189
Ширай Д. В. ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ЗАСТОСУВАННЯ ОСОБИСТОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ 192
Шрамко М. О. СТАНДАРТ ПРАВОСУДДЯ, ДРУЖНЬОГО ДО ДИТИНИ: ПІДХОДИ РАДИ ЄВРОПИ 194
Ясний І. В. ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ 196

Секція історії та теорії держави і права, конституційного права

Vodolaskova K. Yu. THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES 199
Буряк В. О. ЗАХИСТ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ 201
Власенко Д. В. ПРАВОСВІДОМІСТЬ ЮРИСТА: ДЕОНТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПОНЯТЬ «СОВІСТЬ» І «ВИНА» 203
Гребенюк Ю. С. ЕТИЧНІ НОРМИ ОНЛАЙН-СПІЛКУВАННЯ АДВОКАТА 205
Дзейко Ж. О. СТАТУТ ПРО ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ, ПРАВА І ВІЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ 206

Довгобород С. О. ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ ТА ЮРИДИЧНА ЕТИКА: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ 209
Довгобород С. О. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ПРЕАМБУЛИ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ 212
Жила А. М. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОБОВ'ЯЗОК ГРОМАДЯНИНА 215
Жила А. М. ОСОБИСТІ ЯКОСТІ ЮРИСТА ЯК ДЕОНТОЛОГІЧНИЙ СТАНДАРТ: ЧЕСНІСТЬ, НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ, ТАКТОВНІСТЬ 216
Зорко М. В. КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА 218
Зорко М. В. СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМ МОРАЛІ З НОРМАМИ ПРАВА 221
Ігнатцов М. В. МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗІ СТОРОНИ ОБВИНУВАЧЕННЯ 223
Калина О. П. ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА КАРФАГЕНУ 225
Кашпуренко О. П. ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА МІСЦЕ ЗАКОНУ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ 227
Кашпуренко О. П. АДВОКАТСЬКА ТАЄМНИЦЯ ЯК ДЕОНТОЛОГІЧНИЙ ОБОВ'ЯЗОК АДВОКАТА: СПІВВІДНОШЕННЯ ЕТИЧНОГО ТА ПРАВОВОГО АСПЕКТІВ 229
Козинець О. Г., Лубенець В. М. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ В УКРАЇНІ 231
Козинець О. Г., Зорко М. В. ПРАВО ВЛАСНОСТІ ЖІНКИ ТА РОЗДІЛЬНІСТЬ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ ЗА «РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ» 233
Коломієць О. Е. МНОЖИННЕ ГРОМАДЯНСТВО В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 235
Криницький І. Є. ЛЕГКОВИЙ АВТОМОБІЛЬ ЯК ПРЕДМЕТ РОЗКОШІ: РЕТРОСПЕКТИВА ЗАКОНОПРОЄКТНИХ ПРОПОЗИЦІЙ 237
Кулікова Д. А. КОНСТИТУЦІЙНІ ПІДСТАВИ Й МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 239
Литвиненко Ю. Р. СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В РАМКАХ РАДИ ЄВРОПИ 241
Лубенець В. М. ДЕОНТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ АДВОКАТА ... 244
Любченко Д. О. ПОРЯДОК ПОДОЛАННЯ ТА УСУНЕННЯ ПРОГАЛИН В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ 246
Махінчук В. М. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ВІДНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ 247
Миронець О. М. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ 248
Осовик А. Р., Козинець О. Г. КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В ТЕОРІЇ ПРАВА 250
Пастернак Т. М. ПРАВА ЛЮДИНИ, ЗАКРІПЛЕНІ У НОРМАХ ПРОЄКТУ НОВОГО ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: РИЗИКИ ТА НЕДОЛІКИ 251
Пільщіков І. С. ПРАВОВІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ВЕКТОРИ РЕАЛІЗАЦІЇ «ТРЕТЬОЇ МІСІЇ» УНІВЕРСИТЕТІВ У СТРАТЕГІЇ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ 253
Сохацька О. В. СИСТЕМА ГАРАНТІЙ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я 255
Сущик А. А. НАРОДНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ЗМІСТ І ЗНАЧЕННЯ 257
Твардовська А. О. ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ОРГАНУ ДЕРЖАВИ 259
Твардовська А. О. СВОБОДА РОЗСУДУ ЮРИСТА: ДЕОНТОЛОГІЧНІ КРИТЕРІЇ ПРИЙНЯТТЯ СКЛАДНИХ ПРОФЕСІЙНИХ РІШЕНЬ 261
Шикерява Д. С. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ RES JUDICATA У МІЖНАРОДНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ 263

Шульга Д. О. ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ЮРИСТА: ДЕОНТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ТУРБОТИ ПРО ВЛАСНИЙ ПСИХІЧНИЙ СТАН 264

Секція «Проблеми теорії та практики правоохоронної діяльності»

Беда Д. О. МІСЦЕ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ В УКРАЇНІ: МЕЖІ РОЗВИТКУ, АКТУАЛЬНІСТЬ, СУПЕРЕЧНІСТЬ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОЇ ТА РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВИХ СІМЕЙ..... 266
Веремієнко С. В. ФОРМИ ТА МЕТОДИ НАВЧАННЯ НАСЕЛЕННЯ НАВИЧКАМ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ..... 268
Веремієнко С. В., Філімоненко Я. С. ПРИНЦИПИ НАДАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ НА МІСЦІ ПОДІЇ..... 270
Кашпуренко О. П. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ ФУНКЦІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ..... 273
Лубенець В. М. ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ..... 274
Нікітенко В. О. ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ: ПОНЯТТЯ, ДЖЕРЕЛА ТА ФОРМИ 277
Нітченко А. Г., Нікітенко В. О. ЕТИЧНІ ВИМОГИ ДО ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ: МЕЖІ ДОПУСТИМОГО ПРИМУСУ З ПОЗИЦІЇ ДЕОНТОЛОГІЇ 279
Полосьмак А. С. УТВОРЕННЯ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ..... 282
Примак Є. С. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ..... 283
Юрченко А. С. ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИМ ОБОВ'ЯЗКУ ЩОДО НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ..... 285

Секція трудового права, права соціального забезпечення, адміністративного права та процесу

УДК 364
Горілик В. В., студентка гр. СР-231
Науковий керівник: Чічкань М. В., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ДОПОМОГ

Історично форми соціальної підтримки існували ще до формування інституту держави. В Україні становлення та розвиток інституту соціальної допомоги пов'язують з хрещенням Русі, після якого церква та релігійні інституції активно почали розглядати благодійність як моральний орієнтир і суспільну цінність. Багато князів фінансували церкви, лікарні й це було поєднанням особистої допомоги та державної. Також пізніше було закріплено у «Руській правді» соціальні норми щодо сиріт, вдів і знедолених, що стало першими формами соціального захисту [1, с. 39-44]. Засади, які були закладені в той час відіграли значну роль у формуванні сучасної системи державного соціального захисту.

Після здобуття Україною незалежності на законодавчому рівні було визначено державні соціальні допомоги як форми матеріальної та соціальної підтримки, які надаються певним категоріям населення з метою компенсації втрат доходів, покриття необхідних витрат для забезпечення мінімального рівня життя [2]. Зрозуміло, що держава не може охопити всі складні життєві обставини, однак намагається сформувати систему соціальних допомог, спрямовану на покриття найбільш поширених соціальних ризиків. Кожного року нормативно-правове регулювання у сфері соціальних допомог вдосконалюється з урахуванням актуальних потреб суспільства.

В Україні частина соціальних допомог надається за умови участі особи в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Також існують і такі державні допомоги, які виплачуються незалежно від страхового статусу особи та спрямовані на підтримку соціально вразливих категорій населення, тобто це допомоги, які виплачуються за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів. В системі державних соціальних допомог важливе місце займають допомоги сім'ям з дітьми до яких, відповідно до чинного законодавства належать: допомога у зв'язку з вагітністю та пологами, одноразова допомога при народженні дитини та натуральна допомога «пакунок малюка». У період догляду за дитиною надається допомога «єЯсла» та допомога для догляду за дитиною до досягнення нею одного року. Окремо передбачено допомогу при усиновленні та дітям над якими встановлено опіку або піклування, а також одиноким матерям. Допомога на дітей, які мають тяжкі захворювання, але не встановлено інвалідність та одноразова допомога учням першого класу «пакунок школяра» [3].

Особливе місце в системі державних соціальних допомог займають допомоги малозабезпеченим сім'ям, тобто родинам, які з поважних або незалежних від них причин мають середньомісячний сукупний дохід нижчий за прожитковий мінімум для сім'ї, визначений державою. Тому такі допомоги покривають витрати на харчування, комунальні послуги та інші базові потреби людини, щоб забезпечити мінімальний рівень життя [4]. Окрему групу в законодавстві становлять допомоги особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю. Сюди відносять грошові виплати на догляд, реабілітацію, медичне забезпечення та спеціальні засоби [5]. Зазначені виплати спрямовані на покриття витрат, пов'язаних зі станом здоров'я або обмеженими можливостями. Також передбачено допомогу

на догляд за особами I й II групи внаслідок психічного розладу, яка за висновком лікарської комісії закладу охорони здоров'я потребує постійного стороннього догляду [6]. Не менш важливим є допомога при надзвичайних та специфічних ситуаціях. Сюди можна віднести допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, допомоги на поховання, підтримку хворих дітей, до прикладу це ВІЛ інфіковані з народження або хворих на СНІД. Також є допомоги особам, які не мають права на пенсію та особам з інвалідністю у випадках, коли вони через стан здоров'я, вік або відсутність страхового стажу не можуть забезпечити себе самостійно [7].

Також соціальні допомоги відрізняються за характером та тривалістю виплат. Залежно від мети призначення вони можуть бути постійними, тимчасовими або одноразовими. Постійні виплати надаються регулярно з метою забезпечення базових потреб, наприклад це допомога малозабезпеченим сім'ям чи особам з інвалідністю. Тимчасові допомоги призначаються на визначений період, наприклад по безробіттю, вагітністю чи пологах. Одноразові ж виплати мають на меті підтримати особу в конкретній ситуації, до прикладу допомога при народженні дитини або допомога на поховання [2].

Слід зазначити, що держава може відмовити у призначенні допомоги, якщо не будуть дотримані певні умови. Такий підхід забезпечує адресність та правильне використання коштів, які йдуть з бюджету країни. Основними причинами може бути недостовірні дані про роботу, майно, склад сім'ї, відсутність необхідного соціального статусу або подання не всіх потрібних документів тощо [8].

Отже, державні соціальні допомоги є важливою частиною системи соціального захисту спрямованою на підтримку громадян у складний час. Вони надаються різним категоріям населення відповідно до законодавства і фінансуються коштами держави. Система державних допомог взаємодіє з іншими формами соціальної допомоги, що дозволяє комплексно вирішувати потреби суспільства та сприяти підвищенню рівня соціальної захищеності населення.

Список літератури

1. Горілий А. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Тернопіль : Вид-во Астон, 2004. 39-44 с. URL: https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/02/Горілий-Історія-СР.pdf (дата звернення: 09.04.2026).

2. Загальна характеристика державної соціальної допомоги Studies. URL: https://studies.in.ua/soc_zabezp/1546-zagalna-harakteristika-derzhavnoyi-socalnoyi-dopomogi.html (дата звернення: 08.04.2026).

3. Про державну допомогу сім`ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 № 2811-XII : станом на 1 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text (дата звернення: 09.04.2026).

4. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 01.06.2000 № 1768-III : станом на 12 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text (дата звернення: 08.04.2026).

5. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю : Закон України від 16.11.2000 № 2109-III : станом на 1 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text (дата звернення: 09.04.2026).

6. Про надання щомісячної грошової допомоги особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу, яка за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, на догляд за нею : Постанова Каб. Міністрів України від 02.08.2000 № 1192 : станом на 1 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-2000-п#Text (дата звернення: 09.04.2026).

7. Соціальна допомога: її види та форми. *Studies*. URL: https://studies.in.ua/socialna-polityka-derzhavy/3477-socalna-dopomoga-yiyi-vidi-ta-formi.html (дата звернення: 08.04.2026).

8. Про утримання окремих видів державних соціальних допомог. *Головне управління Пенсійного фонду України в Чернівецькій області*. URL: https://www.pfu.gov.ua/cv/420770-pro-utrymannya-okremyh-vydiv-derzhavnyh-sotsialnyh-dopomog-7/ (дата звернення: 20.04.2026).

УДК 341.24
Гоцман К. П., студентка гр. КЮ-241
Науковий керівник: Чічкань М. В., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ТЛУМАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

Актуальність даного дослідження полягає у тому, що тлумачення міжнародних договорів є важливим інструментом для уникнення непорозумінь та конфліктів між державами, адже навіть точно і професійно сформульований юридичний документ може розумітися сторонами по-різному, а тому виникає потреба у додаткових уточненнях та роз'ясненнях.

В контексті даного питання ключовим є процес тлумачення міжнародних договорів, що дає змогу виправити внутрішні суперечності в тексті, невдалий вибір використаної термінології, помилки у перекладі автентичних текстів тощо [1, с. 42-43].

Над проблематикою даного питання працювали та зробили свій вагомий внесок такі видатні науковці, як Д. В. Марченко, С. С. Мороз, М. В. Ковальова, В. В. Мицик, М. В. Буроменський, М. М. Гнатовський та інші.

Міжнародний договір – це документ, що засвідчує угоду двох і більше держав з приводу виконання певних обов'язків. Варто зазначити, що такі договори формують загальні норми міжнародного права, зокрема регулюють правовідносини, попереджають виникнення протиріч та допомагають у вирішенні конфліктів [2, с. 128].

Міжнародні договори можуть виступати предметом тлумачення для різних суб'єктів. Питання щодо належного суб'єкту тлумачення порушується як на міжнародному, так і на національному рівні. Суб'єктами тлумачення договорів міжнародного права можуть бути міжнародні урядові та міжнародні неурядові організації, а також національні судові та несудові органи. Основною проблемою є те, що дуже часто дані органи не взаємодіють в повній мірі між собою та розглядають ситуацію лише з одного боку, не аналізуючи інші норми та принципи права [3, с. 389].

Варто зазначити, що процес тлумачення міжнародних договорів чітко визначено у 31, 32 та 33 статтях Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року. Згідно з положеннями даного документа головним механізмом реалізації даного процесу є загальне правило тлумачення, визначене у ст. 31. Згідно з цим правилом при тлумаченні міжнародних договорів варто передусім дотримуватися принципу добросовісності, що полягає у необхідності надавати термінам їх звичного значення, враховуючи при цьому об'єкт та мету укладеного договору, а також специфіку майбутньої сфери його застосування та угоди, що вже діють між сторонами.

Слід звернути увагу на те, що існують деякі випадки, коли використання загального правила є неефективним, оскільки не дає змоги чітко встановити зміст конкретного договору. У такому разі фахівці застосовують положення ст. 32 Віденської конвенції, що дозволяє використовувати додаткові засоби тлумачення. Вони зазвичай складаються з підготовчих документів та нормативно-правових актів, а також обставин укладення договору. Головними функціями додаткових засобів тлумачення є те, що вони дозволяють встановити точне значення тексту угоди без спотворення змісту та перекручення справжнього наміру сторін, а також уникнути двозначностей, що виникають після тлумачення міжнародних договорів згідно з положеннями ст. 31 Конвенції.

У процесі тлумачення міжнародних договорів виникає проблема багатомовності, адже тексти договору різними мовами повинні бути юридично рівносильними та мати однакове значення. Саме через це задля вирішення даної проблеми фахівці у сфері міжнародного права використовують положення ст. 33 Віденської конвенції про право міжнародних договорів. У тексті даної статті зазначено, що у разі виникнення розбіжностей, які неможливо вирішити стандартними методами, варто обирати те значення, що узагальнює та найповніше розкриває зміст всіх наявних варіантів, а також підтверджує та виконує поставлену мету договору [4].

Варто зазначити, що існують різні типи тлумачення міжнародних договорів, зокрема М. В. Ковальова виділяє: мовне, логічне, спеціально-юридичне, історичне, автентичне, системне, внутрішньодержавне, міжнародне, офіційне та неофіційне [5, с. 52].

Як і будь-який юридичний процес, тлумачення міжнародних договорів ґрунтується на певних принципах. Найважливішими серед них є:

- принцип ефективності, що ґрунтується на обов'язку всіх суб'єктів тлумачення міжнародних договорів враховувати їх об'єкт та мету, забезпечуючи її досягнення;
- принцип сумлінності, який передбачає обов'язок тлумачити всі положення договорів чесно, уникаючи примусу та зловживань, що суттєво підвищує рівень довіри між суб’єктами;
- принцип поваги до прав сторін, що полягає у суворій забороні тлумачити міжнародні договори враховуючи бажання лише одного з суб'єктів, адже це може завдати суттєвої шкоди іншим;
- принцип єдності, що передбачає тлумачення положень міжнародних договорів, як цілісної системи, що складається з тісно пов'язаних між собою елементів;
- принцип правомірності, в основі якого лежить необхідність порівнювати та узгоджувати тексти міжнародних договорів з чинними положеннями міжнародного права, а також важливість враховувати зобов'язання сторін міжнародного права, з метою недопущення їх порушення [1, с. 42-43].

На думку фахівців, дані принципи є досить важливими, адже стабільність, чесність та справедливість під час застосування міжнародних договорів, є фундаментом ефективного функціонування всієї системи міжнародного права.

Отже, підсумовуючи всю наведену вище інформацію, можна дійти висновку, що процес тлумачення міжнародних договорів є надзвичайно важливим та складним, адже він потребує уваги та проведення ґрунтовного аналізу з лінгвістичної, логічної, історичної та інших точок зору. В основі тлумачення міжнародних договорів лежить суворе дотримання принципів ефективності, сумлінності, поваги, єдності та правомірності, а також обов’язок узгоджувати усі положення міжнародних договорів з нормами міжнародного права, що дозволяє запобігти появі спорів та забезпечити ефективну взаємодію всіх суб’єктів.

Список літератури

1. Міжнародне публічне право: підручник : у 2 т. / В. В. Мицик, М. В. Буроменський, М. М. Гнатовський та ін. ; за ред. В. В. Мицика. Харків : Право, 2020. Т. 2: Основні галузі. 624 с.

2. Марченко Д. В. Міжнародний договір як джерело міжнародного приватного права. 2021. С. 127–129.

3. Мороз С.С. Проблеми тлумачення текстів міжнародних договорів. Право і суспільство./ Актуальні проблеми юридичної науки. 2023. № 6. С. 386–390. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/6_2023/57.pdf (Дата звернення 20.04.2025).

4. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/6_2023/57.pdf (Дата звернення 20.04.2026).

5. Ковальова М. В. Тлумачення міжнародних договорів в сучасній правовій практиці: теорії, виклики та перспективи. «Закарпатські правові читання. Сталий розвиток та інституційна спроможність в умовах війни: національний та міжнародно-правовий аспекти». 2024. URL: https://doi.org/10.36059/978-966-397-377-7-10 (Дата звернення 20.04.2026).

УДК 349.2
Гульок І. А., студентка гр. ЗМПР(ацю)-251
Науковий керівник: Литвиненко В. М., завідувачка кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ВІДМІННІСТЬ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З НЕФІКСОВАНИМ РОБОЧИМ ЧАСОМ ВІД ГІГ-КОНТРАКТУ

Конституція України передбачає, що кожна людина має право на працю, що включає можливість заробляти на життя через діяльність, яку вона самостійно обирає або на яку добровільно погоджується [1]. Держава забезпечує умови для повного здійснення цього права, гарантує рівні можливості у виборі професії та виду трудової діяльності, а також реалізує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів, орієнтовані на потреби суспільства. Основною підставою виникнення трудових правовідносин є трудовий договір. Однак, окрім класичного трудового договору, за останні 5 років з'явилися новітні трудові договори. Так, згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом», у Кодексі законів про працю України (далі – КЗпП) з'явився трудовий договір з нефіксованим робочим часом [2]. Розвиток цифрової економіки, а також трансформація підходів до організації діяльності зумовлюють необхідність формування гнучких правових інструментів, здатних адаптуватися до нових умов взаємодії. У відповідь на ці виклики у 2021 році з прийняттям Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» було запроваджено новий правовий механізм — гіг-контракт [3]. Отже, у зв'язку з появою таких договорів виникає потреба в їх порівнянні.

Відповідно до ст. 21^1 КЗпП трудовий договір з нефіксованим робочим часом є особливим видом трудового договору, умовами якого не встановлено конкретний час виконання роботи, обов'язок працівника виконувати яку виникає виключно у разі надання роботодавцем передбаченої цим трудовим договором роботи без гарантування того, що така робота буде надаватися постійно, але з дотриманням умов оплати праці, передбачених цією статтею [4]. Із законодавчого визначення випливає, що його ключовою рисою є відсутність конкретно зафіксованого робочого часу при одночасному збереженні усіх основних гарантій працівника, передбачених трудовим законодавством. Працівник за таким договором зобов'язується виконувати роботу у випадку надання роботодавцем відповідних завдань, при цьому роботодавець погоджує з ним базові години та дні роботи регламентує порядок повідомлення про початок роботи, а також встановлює мінімальний обсяг робочого часу на місяць. Такий трудовий договір надає сторонам гнучкість і водночас зберігає соціальний захист працівника, гарантує оплату праці за фактично виконану роботу та захищає від надмірних навантажень і зловживань з боку роботодавця.

У свою чергу, за п. 1 ст. 1 Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», гіг-контракт є «цивільно-правовий договір, за яким гіг-спеціаліст зобов'язується виконувати роботи та/або надавати послуги відповідно до завдань резидента Дія Сіті як замовника, а резидент Дія Сіті зобов'язується оплачувати виконані роботи та/або надані послуги і забезпечувати гіг-спеціалісту належні умови для виконання робіт та/або надання послуг, а також соціальні гарантії» [3]. Він базується на принципах договірної свободи та надає гіг-спеціалісту можливість виконувати визначені завдання або надавати послуги поза межами класичних моделей трудового оформлення. Укладення гіг-контракту не створює трудових правовідносин, тому гіг-спеціаліст не має типових для працівника гарантій соціального захисту і не підпадає під дію трудового законодавства. Такі контракти мають власний механізм припинення строку дії, а також особливості регулювання взаємин між

резидентами цифрової платформи і виконавцями послуг. Вони надають більше свободи обом сторонам, дозволяють оперативно реагувати на зміну потреб і запитів ринку, але водночас передбачають менший рівень стабільності і захищеності для виконавців.

Характеризуючи правову природу даних категорій, відмічаємо, що загальною характеристикою трудового договору з нефіксованим робочим часом є те, що він є різновидом трудового договору і встановлює відносини на основі балансу прав та обов'язків роботодавця і працівника. Він передбачає мінімальні гарантії тривалості роботи, оплати праці, дотримання правил охорони праці, а також механізми захисту прав працівників. Він зберігає класичний статус працівника, забезпечує доступ до соціальних пільг і гарантій і обмежує можливість зловживань з боку роботодавця. Важливо також те, що цей договір обмежений за кількістю в межах одного підприємства, що вказує на його спеціалізовану функцію у гнучкому, але структурованому трудовому процесі [5, с. 227]. Гіг-контракт, навпаки, це вид цивільно-правового договору, що створює рамки для співпраці у сфері цифрової економіки без встановлення трудових відносин, при цьому є підстави для виникнення цивільно-правових відносин. Він дозволяє сторонам самостійно визначати умови оплати виконання робіт і строки припинення контракту. Відсутність трудових гарантій і соціального захисту компенсується гнучкістю форм і швидкістю укладання угод, що особливо важливо у динамічних сферах. Проте це також означає меншу захищеність гіг-спеціаліста і можливі ризики у вигляді непередбачуваності доходів та відсутності стабільності у зайнятості. Ця форма співпраці спрямована на максимально оперативне реагування на попит при збереженні юридичної простоти відносин [6, с. 97].

При порівнянні обох видів договорів варто виділити ключові аспекти, які дозволяють зрозуміти їх відмінності. По-перше, у трудовому договорі з нефіксованим робочим часом сторонами виступають працівник і роботодавець, що зумовлює наявність відповідного правового статусу працівника, тоді як гіг-контракт укладається між гіг-спеціалістом і резидентом Дія Сіті та не передбачає виникнення трудових правовідносин. По-друге, трудовий договір дає право на соціальні гарантії і захист працівника, тоді як гіг-контракт базується на нормах цивільного права без обов'язкових соціальних гарантій. По-третє, у трудовому договорі регулюється робочий час, встановлюється мінімальний обсяг роботи і регламентуються умови оплати, а у гіг-контракті робочий час і обсяг робіт визначаються домовленістю без стандартів трудового законодавства. По-четверте, трудовий договір містить обмеження щодо кількості таких договорів у роботодавця і регламентує порядок укладення і припинення, а гіг-контракт має більш гнучкі і прості умови зміни та припинення.

Важливо також враховувати соціальний контекст, у якому використовуються обидві форми. Трудовий договір з нефіксованим робочим часом дає можливість поєднати гнучкість сучасного ринку праці з класичними трудовими гарантіями, що сприяє соціальній стабільності і захисту прав працівників. Натомість гіг-контракт орієнтований на сучасні моделі економіки, завдяки своїй мобільності та простоті він є інструментом для швидкого залучення спеціалістів до виконання проектних завдань, але з меншим рівнем правового захисту. Обидва підходи є важливими і доповнюють один одного, формуючи комплексну систему регулювання зайнятості, що відповідає вимогам цифрової епохи і глобалізації.

Таким чином, трудовий договір з нефіксованим робочим часом – це вид трудових відносин з характерними для трудового права гарантіями, мінімальним обсягом роботи, правом на соціальний захист і регульованим режимом роботи, що надає працівникові більш високий рівень захисту та стабільності. Гіг-контракт – це цивільно-правовий договір з більшим ступенем гнучкості і меншою соціальною захищеністю, призначений для виконання конкретних робіт чи послуг у сфері цифрової економіки, де сторони самостійно визначають умови співпраці без застосування трудового законодавства. Ці два інструменти розраховані на різні типи відносин і різний рівень захисту учасників, що дозволяє адаптувати правове регулювання до сучасних потреб ринку праці. Порівняння трудового договору з нефіксованим робочим часом і гіг-контракту демонструє існування двох різних

моделей правового регулювання, які відповідають різним потребам учасників ринку праці. Перша модель робить акцент на гарантії і захист працівника, водночас дозволяючи гнучко організовувати робочий час, друга модель пропонує свободу і гнучкість цивільно-правових відносин, що є адекватною реакцією на виклики цифрової економіки. Впровадження і розвиток обох інструментів сприяє формуванню сучасного балансу між стабільністю і мобільністю зайнятості, що є необхідною умовою сталого розвитку економіки і суспільства в цілому.

Список літератури

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 1.05.2026).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом: Закон України від 18.07.2022 № 2421-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2421-20#Text (дата звернення: 1.05.2026).
3. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021 № 1667-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, №№ 6-7, ст.18. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text (дата звернення: 1.05.2026).
4. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 1.05.2026).
5. Одовічена Я. А. Особливості трудового договору з нефіксованим робочим часом. Юридичний науковий електронний журнал. №12. 2022. С. 226-228.
6. Тищенко О.В. Контракт як вид трудового договору: оновлення чи архаїзм? Права людини в епоху цифрових трансформацій : Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 25 лютого 2022 р. Том 2. Тернопіль : Вектор, 2022. С. 96-101.

УДК 340.12

Довгоброд С. О., студентка гр. КЮ-251

Науковий керівник: Литвиненко В. М., завідувачка кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ: ПОНЯТТЯ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

Стаття 1 Конституції України проголошує нашу державу суверенною, незалежною, демократичною, соціальною і правовою [1]. Правова держава передбачає верховенство права, рівність усіх перед законом, захист прав і свобод людини, незалежність судової системи, підпорядкованість державної влади праву та наявність високої правової культури. Антиподом правовій культурі є правовий нігілізм. Будучи укоріненим явищем у свідомості як пересічних громадян, так і посадовців, він гальмує демократичні перетворення, підживлює корупцію та підриває довіру суспільства до інститутів влади. Особливої гостроти проблема набуває в умовах збройної агресії проти України та євроінтеграційного курсу держави, які вимагають консолідованого правового суспільства. Саме тому дослідження цього явища, його поняття, причин, форм прояву та шляхів подолання залишається актуальним і практично значущим завданням.

Термін «нігілізм» походить від латинського nihil - «ніщо» - і означає заперечення усталених суспільних норм, ідеалів, принципів і традицій [2, с. 46]. Соціальний нігілізм являє собою невизнання загальноприйнятих цінностей та моральних норм, а правовий нігілізм є його різновидом - тобто соціальний нігілізм виступає родовим поняттям, тоді як правовий - видовим, зосередженим саме у правовій сфері. Правовий нігілізм - це деформований стан правосвідомості особи, групи або суспільства, що характеризується свідомим ігноруванням вимог закону та запереченням соціальної цінності права. На особистісному рівні він виступає як у формі певного настрою, так і як лінія поведінки [2, с. 46]. Саме тому так важливо

розрізняти ці два виміри: людина може внутрішньо не поважати закон, але дотримуватися його зі страху перед покаранням - і це зовсім інша ситуація, ніж та, коли зневага відкрито проявляється у вчинках.

Щоб повноцінно зрозуміти природу цього явища в Україні, необхідно звернутися до його історичного коріння. Багатовікова правова незабезпеченість, нерівність перед законом і судом, правовий цинізм вищих органів влади в Російській імперії сформували зневажливе ставлення до права. У СРСР правовий нігілізм проявлявся у двох формах: теоретичній - через ідеї про відмирання держави і права, та практичній - через нагромадження суперечливих нормативних актів і недієвість законів без відомчих інструкцій, що породжувало недовіру до правових норм [3]. По суті, суспільство, яке десятиліттями жило в умовах, де закон слугував інструментом влади, а не захисту особи, неминуче виробляло стійке скептичне ставлення до будь-якого правового регулювання. Після розпаду Радянського Союзу явища правового нігілізму не зникли, а поширилися, набувши нових причин: правовий ідеалізм, що спричиняє розчарування; низький рівень правової культури; нестабільність і суперечливість законодавства; соціально-економічна нестабільність; корупція та популізм [4, с. 218].

Слід чітко відмежовувати правовий нігілізм від суміжних понять, таких як критика права, що спрямована проти дефектних норм та недосконалих інститутів з метою їх вдосконалення, тоді як правовий нігілізм є запереченням самих прогресивних правових ідеалів і цінностей. Якщо конструктивна критика є умовою правового прогресу, то правовий нігілізм підриває правові підвалини суспільства [4, с. 217]. Іншими словами, перша будує, а другий руйнує.

Правовий нігілізм присутній на всіх рівнях правосвідомості. На рівні повсякденної - він виражається у народних прислів'ях: «Закон - дишло, куди повернув, туди й вийшло», «Що нам закони, коли судді знайомі». На рівні наукової - знаходить втілення в ідеях анархізму (П. Прудон, М. Бакунін, М. Штірнер). На рівні професійної - проявляється у стереотипах юристів-практиків: «зі злочинністю можна боротися злочинними методами», «була б людина, а стаття для неї знайдеться» [5, с. 17]. Це свідчить про те, що явище охопило всі верстви суспільства. Особливо показовим є його проникнення у професійне середовище, адже зневага до закону серед тих, хто покликаний його застосовувати, є чи не найнебезпечнішим проявом нігілізму.

Прийнято розрізняти активну та пасивну форми нігілізму: активна характеризується свідомо ворожим ставленням до права і його пропагандою, пасивна - байдужістю та недооцінкою його ролі. Крім того, виокремлюють теоретичну та практичну, абсолютну та відносну, конструктивну та деструктивну форми [6, с. 10–11]. Для України найбільш характерним є поєднання пасивної та практичної форм - коли людина не відкидає право відкрито, але у повсякденному житті просто не бере його до уваги.

Специфічними рисами сучасного українського правового нігілізму є його масовість, агресивний та демонстративний характер, різноманіття форм - від кримінальних до легальних, від елітарних до побутових [2, с. 48–49]. Іншими словами, це не проблема окремих громадян - вона однаково характерна і для пересічної людини, і для державного чиновника. Показово, що значна частка позовів до Європейського суду з прав людини, де Україна виступала відповідачем, стосувалася саме невиконання судових рішень, що наочно це підтверджує. На рівні суспільної свідомості це явище виражається як стійка «віра в право сили та невір'я в силу права» [5, с. 18–19]. Змінити таку установку непросто, бо вона складалася десятиліттями і глибоко вкоренилася у повсякденному мисленні людей.

Дослідження показують, що повністю подолати правовий нігілізм неможливо, однак суттєво мінімізувати його рівень цілком реально за умови застосування комплексу узгоджених заходів [2, с. 50; 4 с. 219]. Принципово важливим є розуміння того, що проблема не вирішується суто юридичними засобами - необхідні також загальносоціальні та виховні заходи.

Механізм подолання правового нігілізму доцільно структурувати за чотирма сферами.

У сфері правотворчості необхідне підвищення якості законів, забезпечення їх стабільності й узгодженості, запровадження обов'язкової правової експертизи та залучення наукових фахівців до законотворчої роботи [2, с. 49]. Одним із ключових недоліків українського законодавства залишається його внутрішня суперечливість: нормативні акти нерідко або дублюють, або взаємно нейтралізують один одного, що не лише ускладнює правозастосування, а й дискредитує саму ідею верховенства права в очах громадян.

У сфері правозастосування першочерговим завданням є зміцнення авторитету судової системи та забезпечення реального виконання судових рішень, адже саме невиконання рішень суду залишається одним із найбільш болючих проявів нігілізму на державному рівні. Не менш важливим є підвищення професійної культури суб'єктів правоохоронної системи. Доки громадянин бачить, що судове рішення залишається на папері, а посадовець діє безкарно, жодне законодавче вдосконалення не матиме практичного ефекту.

У сфері правового виховання та просвіти необхідне запровадження системної правової освіти, починаючи з ранніх етапів навчання [2, с. 49]. Людина, яка розуміє, що право існує для її захисту, а не проти неї, значно рідше формує нігілістичне ставлення до закону. Окремої уваги потребує підготовка юристів, адже фахівець, який сам не поважає закон, відтворює нігілізм вже на професійному рівні.

На загальнодержавному рівні необхідно перетворити принцип верховенства права з декларативного на реально діючий. Досягнення соціально-економічної стабільності, ефективна протидія корупції та реальний захист прав і свобод людини є безпосередніми передумовами подолання правового нігілізму [6, с. 12–13]. Поки громадянин бачить, що закон працює вибірково залежно від статусу чи грошей, жодне виховання і жодна реформа не змінять його ставлення до права. Саме тому ця сфера є основою, на якій тримаються всі інші заходи.

Отже, правовий нігілізм є різновидом соціального нігілізму і являє собою свідоме заперечення цінності права на всіх рівнях суспільства. Його коріння сягає часів Російської імперії та радянського режиму, однак після розпаду СРСР він не зник, а набув нових форм і причин. Це явище охоплює як пересічних громадян, так і державні структури, а отже є проблемою системною, а не локальною.

Повністю подолати правовий нігілізм неможливо, проте суттєво знизити його рівень реально, якщо діяти послідовно і в кількох напрямах одночасно. По-перше, необхідно усунути внутрішні суперечності в законодавстві. По-друге, судові рішення мають виконуватися не на папері, а на практиці. По-третє, правова освіта повинна починатися зі школи і будуватися не на заучуванні статей, а на розумінні простої ідеї: закон існує для захисту людини, а не проти неї. Без реального подолання корупції та забезпечення рівності перед законом незалежно від статусу чи достатку всі інші заходи зводитимуться нанівець.

Для України, яка сьогодні захищає свою державність і рухається до європейської інтеграції, подолання правового нігілізму є однією з ключових умов побудови справді правової держави.

Список літератури

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 30 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 21.04.2026).

2. Ляхович М. В., Павлович-Сенета Я. П. Правовий нігілізм в Україні: поняття, форми прояву та шляхи подолання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. С. 44–51.

3. Правовий нігілізм та шляхи його подолання. *StudFiles*. URL: https://studfile.net/preview/9152116/page:25/ (дата звернення: 17.04.2026).

4. Стрілко Д. Правовий нігілізм та шляхи його подолання в сучасний умовах. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. С. 216–220.

5. Шульга А. М. Правовий нігілізім: український досвід. *Вісник ХНУВС*. 2010. С. 16–22.

6. Волошенюк О. В. Правовий нігілізм у пострадянському суспільстві: а*втореф. дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н.* Харків, 2000. С. 1–16.

УДК 349.22
Жила А. М., студента гр. ПР-251
Науковий керівник: Литвиненко В. М., завідувачка кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ДЕЩО ПРО ЩОРІЧНУ ОСНОВНУ ВІДПУСТКУ

Важливим елементом правового статусу працівника є право на відпочинок, яке забезпечує можливість відновлення працездатності та підтримання належного рівня здоров'я. Однією з основних форм реалізації цього права є надання щорічної основної відпустки, що належить до **основних** трудових гарантій, передбачених Конституцією України та нормами трудового законодавства.

Щорічна основна відпустка — це тимчасове вивільнення працівника від виконання ним своїх трудових обов'язків на певну кількість календарних днів, визначену законодавством чи на його основі локальними актами, актами соціального партнерства, з метою надання працівникові можливості відпочити та відновити свою працездатність, яке провадиться кожного робочого року зі збереження за працівником робочого місця (посади) та його середнього заробітку [1, с. 366]. Вона не лише забезпечує відпочинок, але й виконує превентивну функцію щодо професійного вигорання та зниження продуктивності праці. Тобто відпустка є не "привілеєм", а необхідним елементом ефективної організації праці.

Надання щорічних основних відпусток в Україні регулюється Кодексом законів про працю України та Законом України «Про відпустки» від 15.11.1996 № 504/96-ВР (далі – Закон №504/96-ВР). Ці нормативно – правові акти гарантують право на відпочинок, визначають тривалість, порядок оформлення та оплату.

Згідно з ст. 2 Закону №504/96-ВР право на щорічну основну відпустку мають громадяни України, які перебувають у трудових відносинах з підприємствами, установами чи організаціями незалежно від форми власності та виду діяльності, а також ті, хто працює за трудовим договором у фізичної особи. Іноземці та особи без громадянства, які працюють в Україні, користуються правом на відпустки нарівні з громадянами України [2]. Така універсальність є важливим показником демократичності трудового законодавства України. Законодавець фактично виключає будь-які дискримінаційні підходи та забезпечує рівність у сфері праці. Це також свідчить про наближення українського законодавства до європейських стандартів.

Право працівника на щорічну основну відпустку повної тривалості за перший рік роботи виникає після завершення шести місяців безперервної роботи на відповідному підприємстві. Якщо відпустка надається раніше цього строку, її тривалість визначається пропорційно відпрацьованому часу. Однак трудове законодавство передбачає випадки, коли окремі категорії працівників можуть отримати відпустку повної тривалості до закінчення шестимісячного терміну [2]. Це свідчить про соціальну спрямованість трудового законодавства та його орієнтацію на захист прав працівників, а також створює певну гнучкість для трудових відносин, що особливо важливо в умовах нестабільної зайнятості.

Щорічні основні відпустки за другий та наступні роки роботи можуть бути надані працівникові в будь-який час відповідного робочого року. Згідно зі ст. 11 Закону №504/96-ВР забороняється ненадання щорічних основних відпусток повної тривалості протягом двох років підряд [2]. **Відповідно до зазначеного, факт невикористання щорічної основної відпустки протягом двох років поспіль свідчить про порушення вимог трудового законодавства та невиконання роботодавцем обов'язку щодо забезпечення права працівника на відпочинок, передбаченого законодавством України.**

Однак законодавством не передбачено термін давності, після якого працівник втрачає право на щорічну основну відпустку в разі її невикористання, а тому якщо працівник з якихось причин не скористався правом на таку відпустку за декілька попередніх років, то він має право на її використання, а в разі звільнення йому повинна бути виплачена компенсація за всі невикористані дні відпустки.

Відповідно до ст. 6 Закону № 504/96-ВР щорічна основна відпустка надається працівникам тривалістю не менш як 24 календарних дні за відпрацьований робочий рік, який відлічується з дня укладення трудового договору. Слід мати на увазі, що для деяких категорій працівників трудовим законодавством України передбачена інша тривалість щорічної основної відпустки. Так, працівникам з інвалідністю I і II груп — 30 календарних днів, III групи — 26 календарних днів; особам до 18 років — 31 календарний день; керівним працівникам закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічним, науково-педагогічним працівникам та науковим працівникам - до 56 календарних днів[2]. Отже, тривалість щорічної основної відпустки визначається за принципом диференціації залежно від категорії працівника, посади та індивідуальних особливостей (вік, стан здоров'я, характер роботи).

Щорічна основна відпустка, надається на підставі графіків відпусток, де враховується як інтереси виробництва, так і особисті інтереси працівників та можливості для їх відпочинку. Роботодавець зобов'язаний письмово повідомити працівника про початок його відпустки не пізніше ніж за 2 тижні до встановленого графіком терміну і виплатити заробітну плату працівникові за час відпустки не пізніше ніж за три дні до її початку. **Для окремих категорій працівників трудове законодавство гарантує надання щорічної основної відпустки за бажанням працівника в зручний для нього час, незалежно від графіка відпусток** [2].

У сучасних умовах воєнного стану реалізація права працівників на щорічну основну відпустку регулюється спеціальними нормами законодавства, зокрема Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 №2136-IX (далі – Закон №2136-IX), який встановлює певні особливості та обмеження щодо її надання. Так, відповідно до ст. 12 Закону України, у період дії воєнного стану щорічна основна відпустка за рішенням роботодавця може бути обмежено тривалістю 24 календарні дні за поточний робочий рік. А якщо тривалість щорічної основної відпустки працівника становить понад 24 календарні дні, невикористані дні відпустки **не втрачаються,** а можуть бути надані працівникові після припинення або скасування воєнного стану. Разом з тим зазначені обмеження не поширюються на керівних працівників закладів освіти, педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників, для яких законодавством передбачено особливий порядок надання щорічних відпусток. За рішенням роботодавця невикористані дні такої відпустки можуть надаватися без збереження заробітної плати [3]. При цьому слід підкреслити, що таке обмеження є правом, а не обов'язком роботодавця та реалізується шляхом прийняття відповідного наказу (розпорядження) по підприємству. З одного боку, це обмежує права працівників, але з іншого - є виправданою в умовах війни. Важливо, що Закон №2136-IX не скасовує право на відпустку, а лише змінює порядок його реалізації.

У загальному випадку роботодавець не має права безпідставно відмовити у наданні щорічної відпустки. Водночас відповідно до ч. 2 ст. 12 Закону №2136-IX роботодавець у період дії воєнного стану може відмовити працівнику у наданні будь-якого виду відпусток (крім відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до трирічного віку), якщо працівник залучений до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури, виробництва товарів оборонного призначення або виконання мобілізаційного завдання (замовлення) [3]. При цьому така відмова можу бути правомірною лише за умови, якщо підприємство офіційно включене до Реєстру об'єктів критичної інфраструктури, у протилежному випадку вона може бути оскаржена як порушення трудового законодавства.

На основі проведеного аналізу варто зазначити, що щорічна основна відпустка є важливою складовою трудового права, яка поєднує соціальну, правозахисну та економічну функції.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити: щорічна основна відпустка є гарантованим правом, закріпленим на законодавчому рівні, із визначеними умовами надання та захистом від порушень; законодавство України встановлює мінімальні стандарти тривалості відпустки та передбачає її диференціацію залежно від категорії працівників і умов праці; в умовах воєнного стану право на відпустку не скасовується, однак може зазнавати тимчасових обмежень у порядку реалізації, при цьому невикористані дні відпустки зберігаються за працівником.

Список літератури

1. Авескулов В. Д. Щодо визначення поняття «щорічна відпустка». *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 63. С. 362–367.
2. Про відпустки : Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-вр#Text (дата звернення: 04.05.2026).
3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text (дата звернення: 04.05.2026).

УДК: 342

Золотухіна В., курсантка 125 навчальної групи
Науковий керівник: Шестак Л. В., доцент кафедри адміністративного та конституційного права, к.ю.н., доцент
Пенітенціарна академія України
(м. Чернігів, Україна)

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

Захист персональних даних у публічному управлінні – це не просто вузька технічна вимога, а фундаментальна основа довіри громадян до держави в умовах стрімкої цифровізації всіх сфер суспільного життя. У сучасному світі персональні дані стали одним із найцінніших ресурсів, що містять конфіденційну інформацію про громадян, їхні звички та вподобання, тому в публічному управлінні їх використовують для забезпечення ефективної роботи державних органів та покращення якості послуг населенню. Водночас збір і обробка таких даних можуть становити загрозу для приватності та безпеки громадян, що робить питання їхнього захисту пріоритетним напрямком.

Правову основу захисту персональних даних в Україні складає низка нормативно-правових актів. На найвищому рівні гарантії недоторканності приватного життя закріплені статтею 32 Конституції України. Вона проголошує, що ніхто не може зазнавати втручання в особисте та сімейне життя, а збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди не допускається, крім випадків, визначених законом і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [1]. Таким чином, Основний Закон формує базовий конституційний бар'єр проти свавільного втручання держави у приватне життя.

Базовим актом є Закон України «Про захист персональних даних» [2]. Він регулює правові відносини, пов'язані із захистом і обробкою персональних даних, і спрямований на захист основоположних прав і свобод людини. Закон запровадив ключові поняття – володілець, розпорядник персональних даних, третя особа – та встановив обов'язок для всіх суб'єктів забезпечувати захист даних від випадкових втрат, знищення або незаконної обробки. Окрім того, він детально регламентує права суб'єкта персональних даних: знати про джерела збирання, місцезнаходження своїх даних, мету їх обробки, а також вимагати виправлення, видалення або обмеження обробки, що є важливим інструментом громадського контролю.

Важливу роль відіграє також Закон України «Про інформацію» № 2657-XII від 2 жовтня 1992 року [3], який визначає загальні засади створення, збирання, зберігання, використання та захисту інформації, створюючи правове підґрунтя для подальшої спеціалізації норм про

персональні дані. Саме в цьому законі закріплено поділ інформації на відкриту та інформацію з обмеженим доступом, до якої належать конфіденційні дані про особу, що прямо пов'язує його із системою захисту персональних даних.

Органи публічної влади дедалі частіше виступають у ролі володільців великих масивів даних, тому політичні й адміністративні аспекти цієї діяльності набувають вирішального значення. Зокрема, згідно з вимогами Закону України «Про захист персональних даних», кожен орган державної влади чи місцевого самоврядування зобов'язаний визначити структурний підрозділ або відповідальну особу, яка організовує роботу із захисту персональних даних, а також повідомляти Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про обробку даних, що становлять особливий ризик [2]. У такий спосіб забезпечується інституційна основа контролю, проте на практиці брак кваліфікованих кадрів та фінансування часто послаблюють ефективність цього механізму.

Особливу увагу в публічному управлінні необхідно приділяти захисту персональних даних у публічних електронних реєстрах. Як підкреслює Д. Костюк, нормативно-правове регулювання обробки персональних даних у публічних електронних реєстрах України потребує системного вдосконалення [5, с. 103]. Саме в реєстрах акумулюються значні обсяги інформації про громадян – від демографічних показників до медичних, податкових та майнових відомостей, – що створює підвищені ризики несанкціонованого доступу та неправомірного використання. Недостатня уніфікація правил між різними реєстрами, нечітке визначення меж відповідальності розпорядників та відсутність єдиних стандартів кібербезпеки призводять до вразливості всієї екосистеми публічних даних.

Сучасне публічне управління стикається з низкою серйозних викликів у сфері захисту персональних даних, які детально окреслені в наукових публікаціях. По-перше, зростання цифрових технологій та інтернет-сервісів призвело до того, що персональні дані користувачів знаходяться в мережі, створюючи ризик порушення приватності. По-друге, збільшення обсягів персональних даних, які збираються та обробляються в процесі публічного управління, може спричинити ризик їх втрати або несанкціонованого доступу. По-третє, загроза несанкціонованого використання персональних даних, з урахуванням діджиталізації, може призвести не лише до порушення важливих суспільних відносин, а й до значних матеріальних збитків – як державі в цілому, так і окремій фізичній особі. До цих викликів додається людський фактор: ненавмисне розголошення службовцями конфіденційної інформації або недотримання елементарних правил кібергігієни залишаються однією з найпоширеніших причин витоку даних.

Для ефективного захисту персональних даних в органах державної влади та місцевого самоврядування законодавство вимагає запровадження організаційних, технічних і правових заходів. Перспективними напрямами є використання новітніх технологій шифрування, багатофакторної аутентифікації, а також розроблення й впровадження систем суворого контролю доступу до даних [6, с. 145]. Публічно-правовий контекст сучасних інституційних вимог щодо обробки й захисту персональних даних має постійно змінюватися та вдосконалюватися, що стосується і організаційної, і функціональної системи органів публічної влади України [4, с. 9]. Необхідною є зміна суспільної парадигми щодо цінності персональних даних, їх збереження та захисту як важливого елемента побудови демократичної держави в інформаційному суспільстві. Це передбачає не лише вдосконалення законів, а й систематичне навчання всіх учасників обробки даних – від керівників до технічного персоналу.

Таким чином, захист персональних даних є невід'ємним елементом сучасного публічного управління, що безпосередньо впливає на рівень демократії та правової культури в державі. Ефективна реалізація конституційних гарантій, закріплених у статті 32 Конституції України, дотримання вимог Закону України «Про захист персональних даних» та Закону України «Про інформацію», а також подальше вдосконалення нормативно-правового регулювання обробки даних у публічних електронних реєстрах залишаються ключовими завданнями на шляху до формування безпечного цифрового середовища в Україні. Від успішного вирішення цих завдань залежить не тільки приватність кожного громадянина, а й міжнародна репутація України як правової держави, здатної гарантувати дотримання прав людини.

Список літератури

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 09.05.2026)
2. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2297-17 (дата звернення: 09.05.2026)
3. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text (дата звернення: 09.05.2026)
4. Гамалюк Б.М. Політичні та адміністративні аспекти державного управління в системі захисту персональних даних. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2023. № 3. С. 4–11. URL: https://www.journals.ksauniv.ks.ua/index.php/public/article/view/386 (дата звернення: 09.05.2026)
5. Костюк Д. Нормативно-правове регулювання обробки персональних даних у публічних електронних реєстрах України. *Актуальні проблеми правознавства.* 2026. № 1. С. 98–105. URL: https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/2265/2284 (дата звернення: 09.05.2026)
6. Задорожний, В. П., Чайка А.С. Важливість захисту персональних даних в публічному управлінні: виклики та перспективи. *Матеріали X Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 27 квітня 2023 року.* Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2023. С.144-145. URL: https://surl.li/gfqpsh (дата звернення: 09.05.2026)

УДК 342.9:347.9

Йовенко Ю. С., здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, 3-го курсу

Науковий керівник: Менів Л. Д., доцент кафедри цивільного права та процесу, к.ю.н., доцент

Навчально-науковий інститут права

Державний податковий університет

(м. Ірпінь, Україна)

ЗАХИСТ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ПРИ НЕЗАКОННОМУ ЗВІЛЬНЕННІ: ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Незаконне звільнення є одним із найпоширеніших порушень трудових прав в Україні, яке тягне за собою серйозні негативні наслідки для працівника: втрату засобів до існування, психологічний стрес та соціальну незахищеність. Незважаючи на наявність нормативно-правового регулювання цієї сфери, ефективність судового захисту прав незаконно звільнених працівників залишається недостатньою через низку системних проблем.

Правову основу захисту від незаконного звільнення становлять Кодекс законів про працю України (КЗпП) [1], Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» [2], а також положення Конвенцій МОП № 158 «Про припинення трудових відносин», [3] ратифікованої Україною. Зокрема, ст. 232–241 КЗпП визначають порядок розгляду трудових спорів судами, а ст. 235 гарантує поновлення на роботі та виплату середнього заробітку за час вимушеного прогулу у разі визнання звільнення незаконним [1].

Аналіз судової практики дозволяє виокремити ключові проблеми, з якими стикаються працівники при оскарженні незаконного звільнення.

По-перше, проблема доказування. У Постанові ВС від 13 листопада 2019 року у справі № 207/1385/16-ц зазначено, що у справах, що випливають з трудових відносин тягар доказування правомірності прийнятих рішень, вчинених дій покладається, як правило, на роботодавця. Працівник, як правило, не має рівного з роботодавцем доступу до доказової бази: кадрової документації, наказів, табелів обліку робочого часу. Суди нерідко відмовляють у витребуванні доказів від роботодавця, посилаючись на принцип диспозитивності. Таким чином, фактично перекладається тягар доказування на слабку сторону правовідносин.

По-друге, неоднакове застосування норм матеріального права. Зокрема, судова практика щодо звільнення за угодою сторін (п. 1 ч. 1 ст. 36 КЗпП) залишається суперечливою. Верховний Суд неодноразово змінював позицію щодо умов, за яких заява про звільнення може бути відкликана, що породжує правову невизначеність [5].

По-третє, тривалість судового розгляду. Трудові спори про поновлення на роботі нерідко тривають від одного до трьох років. Упродовж цього часу працівник позбавлений засобів до існування, а компенсація середнього заробітку за час вимушеного прогулу обмежена одним роком (ч. 2 ст. 235 КЗпП), що не відповідає реальній тривалості провадження [1].

По-четверте, проблема виконання судових рішень. Навіть у разі ухвалення рішення на користь працівника його виконання часто блокується роботодавцем через різноманітні процесуальні зловживання: оскарження у вищих інстанціях, зупинення виконання. За даними Міністерства юстиції України, частка невиконаних судових рішень у трудових спорах залишається однією з найвищих [6].

По-п'яте, неефективний захист у воєнний час. В умовах дії правового режиму воєнного стану Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» суттєво розширив підстави для звільнення та спростив відповідні процедури. Це підвищує ризик зловживань з боку роботодавців та ускладнює судовий захист прав працівників [7].

Верховний Суд у постанові від 08.01.2026 у справі №607/16193/23 поставив крапку в багаторівневому трудовому спорі між працівницею та роботодавцем щодо законності призупинення дії трудового договору у період воєнного стану [8]. Постанова має принципове значення для формування практики застосування статті 13 Закону України від 15.03.2022 №2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі – Закон) та захисту права працівників на працю і оплату. ВС підтвердив раніше сформований підхід - сам факт військової агресії проти України не є безумовною підставою для призупинення дії трудового договору.

З метою подолання зазначених проблем пропонуються такі заходи: законодавче закріплення перерозподілу тягаря доказування у трудових спорах на роботодавця; скорочення строків розгляду справ про поновлення на роботі шляхом їх виділення в окрему категорію з прискореним провадженням; скасування обмеження компенсації вимушеного прогулу одним роком; посилення механізмів виконання рішень у трудових спорах; розвиток інституту трудової медіації як альтернативного способу врегулювання конфлікту.

Таким чином, існуюча система судового захисту прав працівників при незаконному звільненні потребує комплексного реформування. Ефективний захист трудових прав є не лише гарантією соціальної справедливості, але й важливою умовою розвитку правової держави та формування повноцінного ринку праці в Україні.

Список літератури

1. Кодекс законів про працю України, Затверджений Законом № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

2. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03.03.1998 № 137/98-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80#Text

3. Конвенція МОП No 158 про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця, 1982. Ратифікована Постановою Верховної Ради України «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної Організації Праці No 158 про припинення трудових відносин з ініціативи підприємця» від 04.02.1994 No 3933-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_005#Text

4. Постанова ВС від 13 листопада 2019 року у справі № 207/1385/16-ц URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_23_12_2019_roku_u_spravi_207_1385_16_ts/#backcover

5.Постанова Верховного Суду від 22 жовтня 2021 р. у справі № 487/5684/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100544907

6.Звіт Міністерства юстиції України про стан виконання судових рішень за 2025 рік. URL: https://minjust.gov.ua/m/zagalna-statistika-vikonannya-rishen-dvs-ta-privatni-vikonavtsi-14018

7.Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 р. № 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text

8. Постанова Верховного Суду від 08.01.2026 у справі №607/16193/23 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133238677

УДК 340:159.9
Кашпуренко О. П., студентка гр. КЮ-251
Науковий керівник: Литвиненко В. М., завідувачка кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА У ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК

Актуальність теми професійної етики у діяльності юридичних клінік зумовлена їхньою унікальною роллю як сучасних осередків, де теоретичні знання студентів трансформуються у практичні навички через надання безоплатної правничої допомоги. Для правової держави захист прав громадян постає фундаментальним обов'язком юриста, що вимагає високого рівня моральної свідомості та зміцнення суспільної довіри. Особливої уваги набуває всебічне висвітлення етичних правил та з'ясування їхнього впливу на формування професійної ідентичності майбутніх правників. Це передбачає розкриття суті професійної етики, аналіз деонтологічних стандартів та обґрунтування необхідності неухильного дотримання студентами спеціальних правил поведінки у межах клінічної практики. Реалізація таких засад сприяє становленню фахівців, здатних дотримуватися принципів справедливості, верховенства права та поваги до людської гідності.

Професійна етика постає як вчення про сукупність правил поведінки певної соціальної чи професійної групи, що ґрунтуються на загальнолюдських моральних цінностях та адаптовані до специфіки конкретної діяльності [1, с. 62]. Це цілісна система моральних принципів і цінностей, яка регламентує взаємовідносини всередині фахової спільноти та її взаємодію із суспільством, спрямована на забезпечення прозорості, відповідальності, законності та справедливості у виконанні обов'язків. Етика, як наука в умовах академічного середовища не дає чітких рекомендацій на кожен випадок, проте формує моральну свідомість, що дозволяє людині розмірковувати про свої вчинки, оцінювати їхні наслідки та вплив на навколишній світ [2, с. 3]. Професійна етика не лише фіксує історично сформовані норми належної поведінки, а й виступає дієвим інструментом морального виховання особистості, допомагаючи фахівцю орієнтуватися у складних прикладних ситуаціях та приймати рішення, що відповідають ідеалам добра і справедливості. Вона встановлює межі відповідальності людини за свої рішення та вчинки, базуючись на закладених і вихованих у людині моральних нормах, що дозволяють оцінювати власну та чужу поведінку через призму професійної солідарності та корпоративної культури.

Правнича етика є специфічною та надзвичайно значущою галуззю професійної етики, формування якої базується на нерозривному зв'язку правових і моральних принципів, нормативних засад та високої правової свідомості. Специфіка юридичної професії, що характеризується публічністю та наявністю владних повноважень, вимагає від її представників не лише бездоганного знання закону, а й неухильного дотримання етичних імперативів, які є запорукою відновлення справедливості та легітимізації державної влади. Професійна етика юриста тримається на фундаментальних засадах чесності, компетентності, конфіденційності, незалежності та поваги до суду [1, с. 59, 62]. Для правника поняття професійного обов'язку є значно ширшим за формальне юридичне зобов'язання, оскільки воно базується на внутрішній переконаності, совісті та усвідомленні високої соціальної значущості кожного прийнятого рішення. Офіційні джерела, такі як Конституція України, закріплюють гуманістичні надбання людства, зокрема презумпцію невинуватості та право на професійну правничу допомогу, які формують моральний каркас професії [3]. Такий підхід сприяє утвердженню правничої етики як невід'ємного складника правової культури, де моральна відповідальність фахівця виступає гарантією реального, а не декларативного захисту прав і свобод людини. Висока моральна культура є невід'ємною складовою юридичного статусу, а її відсутність фактично свідчить про професійну непридатність фахівця [1, с. 60].

Особливе місце у цій системі посідає етика студентів у юридичній клініці, оскільки саме тут відбувається процес «професійної інкультурації» - засвоєння етичних норм як невід'ємної частини внутрішнього світу майбутнього правника [4, с. 184-185]. Юридична клінічна освіта - це метод навчання, який базується на практичних заняттях із реальними клієнтами та справами під наглядом досвідчених викладачів і практикуючих юристів, що дозволяє студентам відчути відповідальність за розв'язання конкретних юридичних проблем [5, с. 189]. Оскільки студенти є учасниками юридичних клінік, їхня діяльність регулюється спеціальними актами, зокрема Примірним етичним кодексом юридичної клініки та Стандартами діяльності юридичних клінік України. Ці документи покликані забезпечити якість правничої допомоги та підготувати здобувачів вищої освіти до майбутньої практики у дусі поваги до верховенства права та людської гідності.

Основними етичними принципами діяльності студентів-консультантів у юридичній клініці є законність, гуманізм, конфіденційність, незалежність та пріоритет інтересів клієнта [6]. Принцип конфіденційності має особливе значення: інформація, отримана консультантом від клієнта, може бути використана виключно у навчальних цілях і не підлягає розголошенню без добровільної згоди особи. Студенти зобов'язані забезпечувати високий рівень культури поведінки, поводитися гідно, стримано та тактовно, а також мати пристойний зовнішній вигляд під час здійснення своєї діяльності. Професійний такт передбачає дбайливе і уважне ставлення до особи співрозмовника, врахування його психологічного стану та соціального статусу, що є безпомилковим показником загальної культури майбутнього фахівця. Дотримання цих вимог сприяє підвищенню престижу юридичної освіти та забезпечує якісне надання безоплатної правничої допомоги [7]. Отже, реалізація етичних засад у межах клінічної практики виступає важливим чинником професійного становлення майбутнього юриста, утворюючи фундамент його правомірної та добросовісної поведінки в майбутній професійній діяльності.

Важливою етичною та організаційною вимогою у клінічній практиці є те, що студент не має права надавати консультації, складати правові документи чи здійснювати представництво інтересів клієнта без попереднього погодження з викладачем-куратором [7]. Це гарантує компетентність та добросовісність допомоги, а також убезпечує клієнта від можливих помилок недосвідченого консультанта. Взаємовідносини між учасниками клініки повинні базуватися на основі поваги, довіри, співпраці та взаємодопомоги, при цьому студентам категорично забороняється критикувати рівень знань чи кваліфікацію своїх колег. Такий підхід сприяє створенню безпечного та комфортного навчального середовища, що дозволяє оптимізувати процес підготовки та запобігати емоційному вигоранню студентів. Крім того, юридичні клініки часто співпрацюють з професійними асоціаціями, що дозволяє студентам засвоювати практичні деонтологічні стандарти безпосередньо від досвідчених колег.

Дотримання етичних норм студентами в юридичній клініці має на меті не лише якісне надання послуг, а й запобігання професійній деформації на ранніх етапах кар'єри. Студент повинен усвідомлювати, що він не має права давати поради, які сприяють вчиненню правопорушень, або вводити клієнта в оману щодо реального стану справи та можливих результатів її вирішення. Етичний кодекс також забороняє студентам давати запевнення та гарантії стосовно позитивного результату виконання доручення, щоб не формувати у клієнта необґрунтованих надій. Важливим аспектом є корпоративна відповідальність, яка виражається у пріоритетності етичних принципів над особистими інтересами та уникненні будь-яких ознак байдужості до проблем громадян. За надання правничої допомоги учасники юридичної клініки не вправі отримувати матеріальної вигоди, що підкреслює соціальну місію та принцип безоплатності клінічної освіти [7].

Підсумовуючи, варто зазначити, що професійна етика постає цілісною системою моральних цінностей, яка забезпечує відповідальність та доброчесність у виконанні обов'язків. Правнича етика тримається на фундаменті чесності й компетентності, які виступають показниками придатності особи до юридичної праці. Через механізм «професійної інкультурації» студенти засвоюють етичні норми, відчуваючи реальну відповідальність за

розв'язання юридичних проблем. Діяльність консультантів базується на гуманізмі, конфіденційності та безумовному пріоритеті інтересів людини. Обов’язковий нагляд викладачів гарантує компетентність допомоги, тоді як дотримання корпоративних стандартів запобігає професійній деформації та підкреслює безоплатну соціальну мету клінічної освіти.

Список літератури

1. Нітченко А., Чумаченко В. Професійна етика юриста як гарантія справедливого правосуддя. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2026. № 1. С. 59–68.
2. Криштанович М. Ф., Біловус Д. І. Особливості формування професійного етикету майбутніх юристів. *Академічні візії*. 2023. № 18. С. 1–5.
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 01.05.2026).
4. Гальонкіна Ю. С. Інкультурація та професійна етика юриста. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1. С. 184–190.
5. Василенко М. Є. Проблеми правового регулювання ефективної діяльності юридичних клінік в Україні. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2023. № 3. С. 189–197.
6. Стандарти діяльності юридичних клінік, Схвалені Всеукраїнським З’їздом Асоціації юридичних клінік України Протокол № 2 від 19 червня 2014 року (в редакції від 4 грудня 2024 р.) URL: https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/Standarty_YUK_nova_redaktsiya_2024.pdf (дата звернення: 01.05.2026).
7. Примірний Етичний кодекс юридичної клініки. Асоц. юрид. клінік України, 2005. 3 с. URL: https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2022/09/Prymirnyj-etychnyj-kodeks.-AYUKU-25.08.05.pdf (дата звернення: 01.05.2026).

УДК 342.9:355.1
Кирда В. В., аспірант кафедри адміністративного та конституційного права
ННІ права, правоохоронної діяльності та психології
Пенітенціарна академія України
(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВА ПРИРОДА ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

У сучасних умовах трансформації системи публічної влади в Україні особливої актуальності набуває питання правової природи військової служби та її місця в системі публічної служби, яке, попри значну нормативну регламентацію, залишається дискусійним як у науці, так і у правозастосовній практиці.

Зазначимо, що законодавець, закріплюючи у Кодексі адміністративного судочинства України перелік видів публічної служби, фактично обмежується їх перерахуванням, не розкриваючи змістовних характеристик відповідного поняття [1, п. 17 ч. 1 ст. 4]. Такий підхід зазнає обґрунтованої критики в науковій літературі.

Зокрема, Л. Р. Біла-Тіунова слушно зазначає, що подібне визначення не можна вважати повноцінним, оскільки воно не розкриває сутності публічної служби, а лише перелічує її види, причому без належної логічної узгодженості. Науковиця звертає увагу на те, що включення до такого переліку військової та дипломатичної служби поряд з «іншою державною службою» є дискусійним, адже зазначені види фактично вже є різновидами державної служби [2, с. 147].

У цьому контексті особливої актуальності набуває питання визначення місця військової служби в системі публічної служби, а також з’ясування її правової природи як підстави виникнення специфічних публічно-правових відносин.

Акцентуємо, що відповідно до Закону України «Про військовий обов’язок і військову службу», військова служба визначається як державна служба особливого характеру, тобто така, що здійснюється у формі професійної діяльності, пов’язаної з обороною України. Норма прямо підкреслює державний, публічний характер військової служби, що підтверджується також тим, що час проходження військової служби зараховується до стажу державної служби та страхового стажу [3, ч. 1 ст. 2].

Майже аналогічне визначення даного поняття надає Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», де зазначено, що військова служба у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком осіб (за винятком випадків, визначених законом), пов'язаній із захистом України [4, ч. 1 ст. 3].

Таким чином, на нормативному рівні закріплено, що військова служба має ознаки не лише державної, а й публічної служби, тобто такої, що реалізує владні повноваження держави в особливо важливій сфері – обороні.

Разом з тим варто зауважити, що в чинному законодавстві існує концептуальна суперечність. До прикладу, Закон України «Про державну службу» прямо визначає, що його дія не поширюється на військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань [5, п. 16 ч. 3 ст. 3]. Тобто законодавець формально виводить військовослужбовців за межі інституту цивільної державної служби, попри те, що інший закон прямо визнає військову службу різновидом державної служби.

Крім того, у науковій літературі обґрунтовується підхід, відповідно до якого військова служба може розглядатися виключно як різновид державної служби. Така позиція зумовлена особливостями правової природи військових формувань, існування яких можливе лише на загальнодержавному рівні. Науковці наголошують, що відповідно до статті 17 Конституції України військові формування створюються для забезпечення оборони держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, а створення будь-яких збройних формувань, не передбачених законом, забороняється [6, с. 92].

На наш погляд, це формує складний правовий феномен нормативної подвійності: військовослужбовець є суб'єктом публічної служби, однак формально виключений із системи державної служби в її класичному розумінні.

У цьому контексті військова служба як форма реалізації функцій таких формувань об'єктивно не може існувати поза системою державної влади, що додатково підтверджує її належність до сфери публічної служби.

Відзначимо, що ця проблема була предметом спеціального роз'яснення Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки, який наголосив, що військова служба є видом мілітаризованої державної служби і підпорядковується власному спеціальному законодавству. Також Комітет підкреслив, що поєднати статуси військовослужбовця та державного службовця в одне ціле, що чинним законодавством виокремлено в окремі складові, неможливо. Крім того, міжнародною законодавчою практикою не передбачено поєднання цих виокремлених видів служби. На думку Комітету, ніде у світі статус військовослужбовця не поєднується одночасно зі статусом державного службовця. Тому така ідея не може бути реалізована, оскільки не ґрунтується на міжнародній та вітчизняній законотворчій практиці, не пов'язується з концепцією функціонування державної служби як в Україні, так і в інших розвинутих країнах світу [7].

Зауважимо, що доктринальна й практична значущість цієї проблематики проявляється насамперед у питаннях юрисдикції спорів, пов'язаних із проходженням військової служби.

Важливою у цьому контексті є постанова Великої Палати Верховного Суду від 08 червня 2022 року у справі № 362/643/21, у якій було зроблено фундаментальний висновок: військова служба є різновидом служби публічної, а тому спори з приводу проходження військової служби, зокрема з приводу соціального захисту військовослужбовців (включно зі спорами з військовими частинами щодо реалізації гарантій забезпечення військовослужбовців житловими приміщеннями), належать до юрисдикції адміністративних судів [8].

Саме цей висновок уніфікує підхід до визначення правової природи відносин між військовослужбовцем та державою як відносин публічного характеру, що формуються в межах реалізації владних управлінських функцій. Водночас Велика Палата, вирішуючи конкретну справу, застосувала правила цивільного судочинства задля забезпечення ефективного доступу до правосуддя. Це свідчить про наявність певної правової невизначеності та потребу в системному врегулюванні цього питання.

Отже, можна стверджувати, що правова природа військової служби характеризується подвійністю: вона виступає видом державної служби особливого характеру, але водночас має окремий правовий статус, який істотно відрізняється від статусу цивільних державних службовців. Природа військової служби як публічної служби зумовлює особливі вимоги щодо відповідальності військовослужбовців, специфічні юридичні обмеження та особливий механізм реалізації їхніх прав і гарантій.

У цьому контексті важливо наголосити, що чітке розуміння місця військової служби в системі публічної влади є не лише теоретичною проблемою, а й питанням практичної значущості, оскільки від нього залежить:

- визначення юрисдикції спорів,
- порядок проходження служби,
- обсяг соціальних гарантій,
- система дисциплінарної та адміністративної відповідальності,
- механізм реалізації прав військовослужбовців у сфері публічного управління.

Таким чином, військова служба в сучасній правовій системі України є особливим різновидом публічної служби, що має власну структуру, правову природу, систему обмежень та гарантій, які формують її унікальний статус. Її комплексне осмислення є необхідною умовою для побудови ефективної системи публічного управління в умовах воєнного стану та подальшої модернізації сектору безпеки й оборони України.

Список літератури

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 06.05.2026).
2. Біла-Тіунова Л. Р. Публічна служба як адміністративно-правова категорія / Л. Р. Біла-Тіунова // Наукові праці Одеської національної юридичної академії / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. - Одеса : Юрид. л-ра, 2009. - Т. 8. - С. 142-154.
3. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 22.03.1992 № 2232-XII (зі змінами). URL: https://surl.li/rlmvfp (дата звернення: 06.05.2026).
4. Про Статут внутрішньої служби у Збройних Силах України : Закон України № 548-XIV від 24.07.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text (дата звернення: 06.05.2026).
5. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text (дата звернення: 06.05.2026).
6. Буличов А., Буличова Н. Співвідношення понять «публічний службовець», «державний службовець», «військовослужбовець»: теоретичний та практичний аспекти. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2016/4/23.pdf
7. Роз'яснення Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки щодо наявності юридичного зв'язку між нормами Законів України «Про військовий обов'язок і військову службу» та «Про державну службу». URL: https://surl.li/bkpgsn (дата звернення: 06.05.2026).
8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08.06.2022 (справа № 362/643/21, провадження № 14-32цс22). URL: https://surl.li/ioxwvl

УДК 342.9.03-053.5

Козирська Б. Р., студентка 2 курсу спеціальності «Публічне управління та адміністрування»

Науковий керівник: Суббот А. І., професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права, д.ю.н., професор

Хмельницький університет управління і права імені Леоніда Юзькова

(м. Хмельницький, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Адміністративна відповідальність – це самостійний вид юридичної відповідальності фізичних та юридичних осіб, що встановлюється законодавством і реалізується через застосування уповноваженими органами адміністративних стягнень до осіб, які вчинили правопорушення. Вона відрізняється від інших видів відповідальності тим, що охоплює суспільні відносини, які регулюються не лише адміністративним, а й іншими галузями права.

Відповідно до ст. 9 КУпАП України, адміністративним правопорушенням (проступком) є протиправна, винна дія або бездіяльність, що посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян чи встановлений порядок управління та за яку передбачено адміністративну відповідальність, яка настає лише у випадках, коли діяння не тягне кримінальної відповідальності. Правопорушення визнається умисним, якщо особа усвідомлювала його протиправність, передбачала наслідки і бажала або свідомо їх допускала; з необережності – коли особа передбачала можливість наслідків, але легковажно розраховувала їх уникнути або не передбачала, хоча повинна була і могла це зробити [1].

Адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення 16-річного віку [2].

Особливість адміністративної відповідальності неповнолітніх полягає в тому, що вона враховує їхній віковий, фізичний та психічний розвиток. Саме тому до них не застосовуються всі види адміністративних стягнень, а підхід є більш м'яким та виховним, оскільки особистість ще формується [3].

Мета адміністративної відповідальності неповнолітніх зумовлює менший обсяг обмеження прав і свобод порівняно з дорослими. Зокрема, до них не застосовується адміністративний арешт. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам, зокрема Мінімальним стандартним правилам ООН щодо здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх (Пекінським правилам) [5], які орієнтують на мінімізацію ізоляційних заходів [4].

До неповнолітніх віком 16–18 років, які вчинили адміністративні проступки, можуть застосовуватися заходи впливу, передбачені ст. 24-1 КУпАП: зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення, попередження, догана або сувора догана, а також передача неповнолітнього під нагляд батьків, педагогічного чи трудового колективу або окремих громадян.

Найм'якшим заходом є публічне вибачення, яке застосовується за умови усвідомлення правопорушення та щирого розкаяння. Попередження передбачає офіційний осуд поведінки неповнолітнього. Догана або сувора догана застосовуються у разі повторних або більш серйозних порушень. Передача під нагляд батьків або інших законних представників означає посилення контролю та виховного впливу. Передача під нагляд педагогічного чи трудового колективу здійснюється за їх згодою і передбачає виховний та контрольний вплив у навчальному або робочому середовищі. Передача під нагляд окремих громадян можлива лише за їх згодою та за умови належної репутації і здатності здійснювати виховний вплив [6].

Встановлення відповідальності батьків або осіб, які їх замінюють, за правопорушення неповнолітніх є компромісним підходом між зростанням девіантної поведінки серед молоді та традиційним принципом відповідальності з 16 років. Водночас статистичні дані свідчать про значну поширеність таких правопорушень, хоча їх повний аналіз ускладнений через відсутність окремого обліку в офіційній судовій звітності [7].

Останніми роками простежується тенденція до розширення правосуб'єктності неповнолітніх: зниження віку отримання паспорта до 14 років, можливість участі в молодіжних організаціях з 14 років, самостійне декларування місця проживання з цього ж віку. Це свідчить про поступове визнання їх більш самостійними учасниками правових відносин, однак у сфері адміністративно-деліктного права відповідні зміни поки що не реалізовані [8].

Таким чином, адміністративна відповідальність неповнолітніх в Україні побудована на поєднанні принципів виховного впливу та юридичної відповідальності з 16 років. Законодавство поступово розширює обсяг прав та самостійності неповнолітніх у різних сферах, однак адміністративно-деліктне право залишається відносно стабільним. Це створює певний баланс між необхідністю реагування на правопорушення та врахуванням вікових особливостей особи, яка ще перебуває у процесі становлення.

Список літератури

1. ІПС ЛІГА:ЗАКОН - система пошуку, аналізу та моніторингу нормативно-правової бази. URL: https://ips.ligazakon.net/document/DG080063

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення (стаття 12) : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X : станом на 11 груд. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

3. Адміністративна відповідальність неповнолітніх | Безоплатна правнича допомога. Безоплатна правова допомога. URL: https://legalaid.gov.ua/novyny/administratyvna-vidpovidalnist-nepovnolitnih/
4. Law and Safety. URL: https://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/download/269/205
5. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») : від 29.11.1985.
6. Адміністративна відповідальність неповнолітніх. Studies. URL: https://studies.in.ua/jurydychna-encyklopedija-simja/3412-admnstrativna-vdpovdalnst-nepovnoltnh.html
7. Адміністративні дані в значенні Закону України «Про державну статистику», що збираються (обробляються) та підлягають оприлюдненню в Національній поліції України. URL: https://data.gov.ua/dataset/207f2c6d-998f-4a15-91de-f7e5259beaf7
8. Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні : Закон України від 05.11.2021 № 1871-IX. Офіційний вісник України. 2021. № 94. Ст. 6047.

УДК 342.9
Козлова В. А., Корчевська А. П., студентки групи 1-21, ФМТП
Науковий керівник: Дараганова Н. В., професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права, д.ю.н., професор
Державний торговельно-економічний університет
(м. Київ, Україна)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Збройна агресія Російської Федерації проти України викликала масштабне переміщення населення. Значна кількість людей була змушена покинути своє місце проживання і шукати прихисток для збереження власного життя. У цих умовах виникла потреба забезпечити народ України належним правовим і соціальним захистом у вигляді матеріальної і психологічної допомоги. Ці гарантії регламентуються Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Термін внутрішньо переміщена особа (ВПО) означає особу яка є «громадянином України, іноземцем, або особою без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [1].

Ці права і обов'язки реалізуються суб'єктами адміністративного управління: Кабінетом Міністрів України, Міністерством соціальної політики, сім'ї та єдності України, органами місцевого самоврядування, центрами надання адміністративних послуг, Управлінням соціального захисту населення [2].

Також Україна співпрацює з іншими державами, міжнародними організаціями з метою запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення та підтримання умов, що дають змогу таким особам добровільно, в безпечних умовах та з гідністю повернутися до покинутого місця проживання, або умов для інтеграції ВПО за новим місцем проживання в Україні [2].

Проаналізувавши Закон України, можна виокремити загальні гарантії за захист прав внутрішньо переміщених осіб. Соціальні, трудові та пенсійні гарантії: Реалізація прав на зайнятість, пенсійне забезпечення, соціальні послуги та державне соціальне страхування здійснюється за місцем фактичного проживання. Освітні та медичні права, житлові гарантії та надання комунальних послуг, гарантії щодо кредитів і позик, отримання та відновлення документів.

Незважаючи на значний прогрес у сфері надання послуг внутрішньо переміщеним особам, на практиці адміністративно-правовий захист не завжди працює ефективно і стикається з деякими труднощами.

Однією з труднощів є брак фінансування. Проблема формування ефективного правового механізму соціального захисту тривалий час була зумовлена обмеженням фінансових ресурсів держави.

Обмеження через відсутність документів: Для отримання довідки ВПО та грошової допомоги через онлайн-застосунок "Дія" обов'язковою вимогою є наявність ID-картки або закордонного біометричного паспорта. Без цих документів особа просто не може скористатися послугою.

Технічні збої: у процесі надання цифрових адміністративних послуг періодично виникають технічні проблеми та перебої, через які запити довго опрацьовуються [3].

Обмеження на переміщення в межах громади: на облік беруть переважно при пошкодженому/знищеному житлі. Люди, які переїхали через постійні обстріли в межах однієї громади, часто отримують відмову через неузгодженість термінів «територія» та «адміністративно-територіальна одиниця».

Серед інших системних недоліків можна виокремити дискримінацію та локальну нерівність: закон забороняє дискримінацію, але громади мають різну фінансову та інфраструктурну спроможність. Цифрова нерівність ускладнює доступ до послуг.

Доступ до соціальних виплат та допомоги [4]. Виплати (2000 грн дорослим, 3000 грн дітям/людям з інвалідністю) залежать від доходів, місця проживання та регулярних перевірок фактичного перебування. Часті зміни правил (постанови КМУ) призводять до перерв у виплатах, необхідності повторних звернень та апеляцій. Фрагментація послуг: різні міністерства та місцеві органи по-різному трактують норми, що ускладнює доступ до медичної допомоги, освіти, субсидій та соціальних послуг [5].

З власного досвіду можу зазначити, що отримання адміністративно-правової допомоги не завжди відбувається безперешкодно. Зокрема, після досягнення мною 18-річного віку грошові виплати були припинені. На гарячій лінії Пенсійного фонду України пояснили, що це сталося через помилкове припущення, ніби після досягнення повноліття людина починає працювати, а не навчатися (довідка про навчання у закладі вищої освіти була надана вчасно). Через вказану помилку довелося повторно звертатися із заявою та підтверджувати статус студентки, що спричинило затримку виплат на кілька місяців.

Для покращення адміністративно-правового захисту прав ВПО пропонуємо: 1) узгодити взаємодію та обмін інформацією про ВПО (насамперед про фінансовий стан цих осіб) між такими структурами, як Пенсійний фонд України, Державна податкова служба України, Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України, банківські установи - з метою недопущення помилок та отримання цими органами достовірної та актуальної інформації про ВПО; 2) забезпечення доступного механізму отримання послуг для тих ВПО, які не мають стабільного доступу до інтернету або біометричних документів (ID-картки чи закордонного паспорта).

Список літератури

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII *Відомості Верховної Ради*. 2015 р. ст.1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text (дата звернення: 07.05.2026).

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII *Відомості Верховної Ради.* 2015 р. ст.10 - ст. 11. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text (дата звернення: 07.05.2026).

3. Актуальні проблеми захисту прав внутрішньо переміщених осіб : збірник тез доповідей науково-практичного круглого столу (м. Хмельницький, 28 вересня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. 49 с. URL: https://univer.km.ua/sites/default/files/Наукова%20діяльність/Збірник%20тез%20доповідей%20круглого%20столу%20«Актуальні%20проблеми%20захисту%20прав%20внутрішньо%20переміщених%20осіб».pdf (дата звернення: 07.05.2026).

4. Макаров М. Особливості правового захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні під час війни. *Право та інноваційне суспільство*. 2025. № 2 (25). С. 60–68. URL: https://apir.org.ua/lais/en/article/view/486/402 (дата звернення: 07.05.2026).

5. Донбас SOS. Виплати ВПО у 2026: останні зміни, повернення допомоги та дедлайн до 1 травня [Електронний ресурс] / Донбас SOS. – 2026. – 30 березня. URL: https://www.donbasssos.org/payments-vpo-u-2026-latest-changes-refund/ (дата звернення: 07.05.2026).

УДК 364.35
Кром В. В., студентка гр. ПР-241
Науковий керівник: Чічкань М. В., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ІНДЕКСАЦІЯ ПЕНСІЙ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Актуальність обраної теми пов'язана з тим, що сьогодні для багатьох людей похилого віку особливо важливо зберегти гідний рівень життя в умовах постійного зростання цін, економічної нестабільності та загальних соціально-економічних труднощів. Пенсійне забезпечення є невід'ємною складовою права людини на соціальний захист, закріпленого на конституційному рівні, а ефективність здійснення індексації пенсій безпосередньо відображається на матеріальному становищі значної частини населення та їхній повсякденній якості життя.

Дослідженням індексації пенсій як механізму забезпечення соціального захисту населення займалися такі науковці, як Хомич І. О., Бориченко К. В., Трунова Г.А. та інші, які у своїх працях розкривають як теоретичні засади індексації, так і практичні аспекти її застосування.

Слід зазначити, що питання індексації пенсій врегульовані нормативно-правовими актами України. Важливе значення у цій сфері займає Закон України «Про індексацію грошових доходів населення», який визначає загальні засади індексації доходів громадян, у тому числі пенсій. Цей закон встановлює механізм підвищення грошових доходів населення залежно від індексу споживчих цін та спрямований на часткове або повне відшкодування подорожчання товарів і послуг [1]. Таким чином, індексація виступає гарантією держави щодо підтримання реального рівня доходів громадян.

Індексація пенсій є важливим інструментом компенсації знецінення грошових доходів населення та забезпечення стабільності соціальних виплат. Як зазначає Хомич І. О., питання пенсійного забезпечення та, зокрема, індексації пенсій є актуальним протягом усього періоду незалежності України, оскільки механізм її реалізації є складним і викликає численні дискусії [2, с. 521].

Водночас у попередні роки реалізація цього механізму була нестабільною. Зокрема, у 2014–2016 роках індексація фактично не проводилася через складну економічну ситуацію, що негативно вплинуло на рівень соціального захисту пенсіонерів [2, с. 522]. У подальшому індексація здійснювалася на підставі постанов Кабінету Міністрів України. Така практика свідчить про значну роль підзаконного регулювання у цій сфері.

З метою врегулювання цих питань у сфері пенсійного забезпечення індексація пенсій більш детально регулюється Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», який визначає правові, фінансові та організаційні засади функціонування системи пенсійного страхування. Зокрема, стаття 42 цього Закону закріплює загальні принципи перерахунку пенсій у зв'язку з індексацією та передбачає їх щорічне підвищення з урахуванням показників зростання середньої заробітної плати [3]. Вказана норма закріплює принцип збереження купівельної спроможності пенсійних виплат як складової соціального захисту [2, с. 522]. При цьому безпосередній порядок, умови та розміри такого підвищення визначаються Кабінетом Міністрів України на підставі відповідних підзаконних нормативно-правових актів, через які й здійснюється практична реалізація індексації пенсій, зокрема шляхом прийняття постанов, що конкретизують механізм її проведення. Так, важливе значення має постанова Кабінету Міністрів України «Питання проведення індексації пенсій у 2019 році», яка фактично започаткувала сучасний механізм щорічного автоматизованого перерахунку пенсій із застосуванням відповідного коефіцієнта підвищення. Саме ця постанова закріпила підхід, за яким індексація здійснюється шляхом збільшення показника середньої

заробітної плати, що враховується для обчислення пенсії [4]. Як зазначає Бориченко К. В., вищезазначені акти деталізують механізм перерахунку пенсій шляхом застосування відповідного коефіцієнта до показника середньої заробітної плати, що враховувався при їх обчисленні, і забезпечують практичне функціонування індексації [5, с. 390–392].

Проте, фахівці звертають увагу на недосконаліть чинного механізму індексації. Як зазначено у дослідженні Хомича І. О., сучасна модель індексації має ознаки несправедливості, оскільки не всі пенсії підлягають однаковому перерахунку, зокрема це стосується пенсій, призначених у певні періоди [2, с. 523-525]. Це порушує принцип соціальної рівності та свідчить про необхідність удосконалення законодавства.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про індексацію пенсійних і страхових виплат та додаткові заходи щодо підвищення рівня соціального захисту найбільш вразливих верств населення у 2026 році», з 1 березня 2026 року було проведено індексацію пенсій із застосуванням коефіцієнта підвищення **1,121 (тобто 12,1 %),** який визначається з урахуванням інфляції та зростання середньої заробітної плати [6]. При цьому перерахунок здійснювався автоматично, без звернення пенсіонерів. Характерною ознакою цьогорічної індексації є встановлення граничних меж підвищення: у 2026 році мінімальне збільшення становило 100 грн, тоді як максимальне — 2595 грн, що також свідчить про обмежений характер індексації та її різний вплив на окремі групи пенсіонерів. Крім того, частина пенсій взагалі не підлягає індексації або підвищується не в повному обсязі, що ще більше підсилює диспропорції у пенсійному забезпеченні.

У сучасних умовах індексація пенсій розглядається не лише як технічний механізм перерахунку, а як складова права на соціальний захист. Трунова Г. А. у своїй праці наголошує, що регулярний перерахунок пенсій має вирішальне значення для забезпечення адекватності пенсійних виплат, запобігання бідності та соціальній ізоляції осіб похилого віку, а також підтримання гідного рівня життя після виходу на пенсію [7, с. 459–460].

Слід зауважити, що у міжнародно-правовому вимірі право на індексацію пов’язується з принципом адекватності соціального забезпечення. Зокрема, відповідно до підходів Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав, соціальні виплати повинні регулярно переглядатися з урахуванням змін вартості життя, щоб забезпечити реальну можливість задоволення базових потреб людини [7, с. 460–461]. У цьому контексті індексація пенсій виступає не лише економічним інструментом, а й важливою правовою гарантією реалізації конституційного права на соціальний захист.

Отже, індексація пенсій відіграє важливу роль у системі соціального захисту, адже саме вона допомагає зберегти реальну цінність пенсійних виплат у умовах зростання цін. Водночас на практиці цей механізм працює не завжди ефективно — на це впливають як недоліки законодавства, так і складна економічна ситуація та окремі проблеми у застосуванні норм. Особливо це актуально в умовах економічної нестабільності та воєнного стану, що посилює значення ефективного механізму соціального захисту населення. Тому для покращення ситуації важливо зробити законодавство більш стабільним і зрозумілим, уникнути несправедливих підходів до різних категорій пенсіонерів, а також забезпечити регулярне й прозоре проведення індексації.

Список літератури

1. Про індексацію грошових доходів населення : Закон України від 03.07.1991 № 1282-XII : станом на 1 січ. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1282-12#Text (дата звернення: 20.04.2026).

2. Хомич І. О. Індексація пенсій в Україні: механізм і проблемні питання. *Альманах права*. 2023. № 14. С. 521–526. URL: https://almanahprava.org/assets/images/issues/14/almanah-prava-14-2023.pdf#page=521

3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV : станом на 26 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text (дата звернення: 20.04.2026).

4. Питання проведення індексації пенсій у 2019 році : Постанова Каб. Міністрів України від 20.02.2019 № 124 : станом на 1 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2019-п#Text (дата звернення: 05.05.2026).

5. Бориченко К. В. Щодо практики індексації пенсій в Україні. *Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час* : матеріали міжнар. науково-практ. конф., 16 трав. 2025 р. Одеса, 2025. С. 390–393. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5558b3d2-cfcc-4637-8317-c388d0f4ae8f/content#page=391

6. Про індексацію пенсійних і страхових виплат та додаткові заходи щодо підвищення рівня соціального захисту найбільш вразливих верств населення у 2026 році : Постанова Каб. Міністрів України від 25.02.2026 № 236. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2026-п#Text (дата звернення: 05.05.2026).

7. Трунова Г. А. Право на індексацію (перерахунок) пенсії як невід'ємна складова права на соціальний захист. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. № 05 ч. 1. С. 459–466. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/download/342407/330253

УДК 349.3:004.4

Куц С. В., студентка гр. ПР-241

Науковий керівник: Чічкань М. В., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЧЕРЕЗ ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ

В сучасних умовах питання цифровізації в Україні є особливо актуальним і охоплює практично всі сфери суспільного життя, не стала виключенням і сфера соціального захисту населення. Валерій Середа та Сергій Єсімов зазначають, що цифрові майданчики - це не якісь юридичні суб'єкти, а скоріше сучасний технічний каркас, що зв'язує соціальні потреби та ІТ. Дослідники вважають, що сервісна модель держави дозволяє, напрклад, «Дії» надавати допомогу автоматично й навіть наперед. У той же час вони попереджають, що вкрай важливо розділяти ці платформи на транзакційні (де є угоди) та нетранзакційні, оскільки від цього залежить, хто реально відповідатиме за помилки, власник сервісу чи держава, і як захистити права людей. Вчені наголошують, що необхідно якомога швидше приводити закони у відповідність до стандартів Євросоюзу, щоб гарантувати безпеку персональних даних, коли людина оформлює допомогу через інтернет [1, с. 59-63].

Формування правового підґрунтя для надання різноманітних видів соціального захисту у цифровому форматі базується на поєднанні загальних засад адміністративного права та спеціальних норм права соціального забезпечення. Так наприклад одним з яскравих прикладів може бути Закон України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг», який закріпив презумпцію рівнозначності електронної та паперової форм документів, а також запровадив принцип «цифровості за замовчуванням» (digital by default) [2]. Це створило легітимну можливість для трансформації положень Закону України «Про соціальні послуги», дозволивши відійти від вимоги фізичної присутності заявника на користь дистанційної взаємодії. Технічна та юридична реалізація цього процесу забезпечується функціонуванням Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (далі - ЄІССС), правовий статус якої визначений відповідними постановами Кабінету Міністрів України. ЄІССС виступає як інтегроване середовище для верифікації даних, що акумулюються з різних державних реєстрів, мінімізуючи суб'єктивний чинник при прийнятті рішень про призначення допомоги [3]. У такій структурі застосунок «Дія» відіграє роль універсального інтерфейсу (front-office), через який здійснюється ідентифікація особи за допомогою Дія.Підпису та подання електронної заяви.

Спеціальне регулювання окремих видів соціальної допомоги, зокрема для внутрішньо переміщених осіб, здійснюється через підзаконні нормативно-правові акти. Водночас загальні засади надання соціального захисту (допомоги, пенсій, соціальних послуг) визначаються на рівні законів, тоді як підзаконні акти регламентують порядок їх реалізації, у тому числі в межах експериментальних проєктів цифровізації. Такі постанови Уряду легітимізують автоматизований скринінг правових підстав для отримання виплат, як наслідок дані, отримані шляхом електронної взаємодії через портал «Дія», визнаються достатніми та достовірними без надання додаткових паперових довідок [4]. Динамічне підзаконне регулювання дозволяє

оперативно адаптувати соціальну сферу до викликів воєнного стану, забезпечуючи безперервність надання послуг незалежно від місця перебування громадянина. При цьому визначення правової природи застосунку «Дія» потребує чіткого розмежування між технічною платформою та суб'єктом владних повноважень. З юридичної точки зору «Дія» не виступає самостійним суб'єктом прийняття адміністративних рішень, а виконує роль цифрового посередника. Її функціональне призначення полягає у забезпеченні оперативного доступу до державних реєстрів та агрегації даних, тоді як відповідальність за правомірність призначення допомоги залишається на відповідних органах соціального захисту або автоматизованих системах Міністерство соціальної політики сім'ї та єдності України [5].

Процесуальні особливості використання застосунку полягають у кардинальному спрощенні ідентифікації особи. Впровадження технології «Дія.Підпис», що базується на використанні біометричних даних та кваліфікованого електронного підпису, дозволило усунути необхідність фізичного відвідування установ для верифікації особи. Це створює умови для повної автоматизації перевірки права громадянина на отримання допомоги. На прикладі послуг для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) або програм «єПідтримка» система автоматично співставляє дані заявника з відомостями в інших реєстрах: демографічному, реєстрі речових прав тощо. Така автоматизація змінює саму природу адміністративної процедури: замість ручного опрацювання документів чиновником рішення приймається на основі алгоритмічного скринінгу. Це значно прискорює надання соціальної підтримки в умовах кризових ситуацій, проте вимагає чіткого законодавчого закріплення алгоритмів такої перевірки, щоб уникнути помилок у роботі системи та забезпечити право особи на оскарження автоматизованих рішень [6]. У цьому контексті «Дія» трансформує соціальну послугу з бюрократичного процесу на динамічний сервіс, де швидкість отримання допомоги безпосередньо залежить від якості інформаційної взаємодії державних баз даних [7].

Водночас поруч із позитивним моментами які впливають на можливість реалізації прав, фахівці виділять і певні ризики, насамперед у сфері кібербезпеки. Централізація чутливих даних про доходи, стан здоров'я та соціальний статус в єдиній екосистемі потребує не лише технічного захисту, а й чіткого законодавчого розмежування відповідальності за їх збереження. Ризик неправомірного доступу до «цифрового профілю» громадянина може призвести до порушення права на приватність та дискримінації при прийнятті соціально значущих рішень [8]. Іншим викликом є «цифровий розрив», що зачіпає принцип рівності прав. Значна частина отримувачів послуг, зокрема особи похилого віку або мешканці територій без стабільного зв'язку, залишається поза межами електронних сервісів. Відсутність навичок або технічних засобів створює загрозу «цифрової дискримінації», що вимагає від держави обов'язкового збереження альтернативних офлайн-каналів через ЦНАПи та органи соцзахисту. Правове регулювання має базуватися на принципі «людиноцентричності», де технології розширюють можливості реалізації права на соціальний захист, а не стають бар'єром для вразливих груп [9].

У підсумку стає очевидним, що цифровізація через «Дію» повністю змінила логіку соціальної підтримки в Україні. Ми фактично перейшли до моделі «держави-сервісу», де автоматизація витісняє стару бюрократію. Як слушно зазначають В. Середа та С. Єсімов, такі платформи - це насамперед технологічний інструмент, а не самостійний орган влади, тому юридична відповідальність за виплати все одно залишається на державі.

Список літератури

1. Середа В. В., Єсімов С. С. Класифікація цифрових платформ для надання публічних послуг. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. С. 58–65. URL: https://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law/article/view/868/847

2. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг : Закон України від 15 лип. 2021 р. № 1689-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 41. Ст. 339. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20 (дата звернення: 03.04.2026).

3. Деякі питання Єдиної інформаційної системи соціальної сфери : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 трав. 2021 р. № 403. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/403-2021-%D0%BF (дата звернення: 03.04.2026).

4. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 берез. 2022 р. № 332. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF (дата звернення: 03.04.2026).
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Портал Дія» від 4 грудня 2019 р. № 1137. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF (дата звернення: 03.04.2026).
6. Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19 (дата звернення: 03.04.2026).
7. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Каб. Міністрів України від 20.03.2022 № 332 : станом на 21 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-п#Text (дата звернення: 27.04.2026).
8. Про захист персональних даних : Закон України від 1 черв. 2010 р. № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17 (дата звернення: 03.04.2026).
9. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 5 жовт. 2017 р. № 2163-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19 (дата звернення: 03.04.2026).

УДК 340.13
Лубенець В. М., студентка гр. ПР-251
Науковий керівник: Литвиненко В. М., завідувачка кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Правове регулювання безоплатної правничої допомоги в Україні є складовою гарантії реалізації права на доступ до правосуддя та ефективного захисту прав і свобод людини. Відповідно до Конституції України, кожен має право на правничу допомогу, а у випадках, передбачених Законом, така допомога надається безоплатно [1]. Це положення визначає конституційні засади функціонування системи безоплатної правничої допомоги та зумовлює необхідність її належного нормативного забезпечення.

Ключовим нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» (далі-Закон), який визначає правові засади організації та функціонування системи безоплатної правничої допомоги, порядок її надання, а також коло суб'єктів, що мають право на її отримання. Закон встановлює поділ безоплатної правничої допомоги на первинну та вторинну, що відображає різні рівні правового захисту особи. Первинна допомога включає надання правової інформації, консультацій і роз'яснень, тоді як вторинна охоплює захист, представництво інтересів у суді та складення процесуальних документів [2].

Закон зазнавав системних змін, що обумовлено трансформацією суспільних відносин і необхідністю адаптації правового регулювання до сучасних викликів. Зокрема, відбувалося поступове розширення кола осіб, які мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, що сприяло підвищенню рівня доступності правосуддя та забезпеченню соціальної справедливості [2]. До таких категорій, зокрема, віднесено внутрішньо переміщених осіб, осіб, які постраждали від збройної агресії, ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України. Такі зміни свідчать про динамічний характер правового регулювання у цій сфері та прагнення держави забезпечити ефективну реалізацію відповідних гарантій.

Система безоплатної правничої допомоги в Україні має чітко визначену інституційну структуру, що включає Координаційний центр з надання правничої допомоги, а також суб'єктів, які забезпечують надання первинної та вторинної правничої допомоги. До суб'єктів надання первинної правничої допомоги належать органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також залучені юридичні та фізичні особи. Вторинна правнича допомога надається центрами з надання безоплатної правничої допомоги та адвокатами, які внесені в реєстр надавачів такої допомоги.

Важливе місце в системі безоплатної правничої допомоги займає Координаційний центр з надання правничої допомоги, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у відповідній сфері, здійснює організаційно-методичне забезпечення діяльності центрів, а також контролює якість надання правничої допомоги [3]. Його створення було зумовлене необхідністю централізованого управління системою безоплатної правничої допомоги, забезпечення єдиних стандартів її надання та підвищення ефективності використання державних ресурсів. Крім того, Координаційний центр забезпечує розвиток електронних сервісів, проводить моніторинг доступності правничої допомоги та організовує підвищення кваліфікації фахівців. Його діяльність спрямована на підвищення ефективності функціонування всієї системи та забезпечення єдності підходів до надання правничих послуг.

Центри з надання безоплатної правничої допомоги, діяльність яких регламентується відповідним положенням, є універсальним суб'єктом, оскільки надають і первинну, і вторинну правничу допомогу[4].

Особливості участі органів місцевого самоврядування у забезпеченні надання безоплатної первинної правничої допомоги визначається Типовим положенням про установу з надання безоплатної первинної правничої допомоги, яким закріплено організаційні засади діяльності відповідних установ [5]. Крім того, нормативно врегульовано порядок залучення юридичних осіб приватного права, адвокатів та інших фахівців у галузі права до надання такої допомоги [6]. Це дозволяє розширити коло суб'єктів, що беруть участь у наданні правничих послуг, та підвищити їх доступність.

Законодавче регулювання також передбачає визначення порядку надання безоплатної первинної правничої допомоги суб'єктами, які створюються або залучаються органами місцевого самоврядування [7]. Такий підхід сприяє децентралізації системи та врахуванню місцевих потреб у сфері правничих послуг.

Перспективи розвитку правового регулювання безоплатної правничої допомоги пов'язані з подальшим удосконаленням законодавства, адаптацією до сучасних умов та впровадженням інноваційних підходів до надання правничих послуг. Особливого значення набуває розвиток електронних сервісів, дистанційного консультування, а також посилення взаємодії між державними органами та органами місцевого самоврядування.

Отже, правове регулювання безоплатної правничої допомоги в Україні характеризується наявністю комплексної нормативної бази, яка постійно вдосконалюється відповідно до змін суспільних відносин. Водночас ефективність цієї системи залежить від належної реалізації встановлених норм, що зумовлює необхідність подальшого розвитку організаційних та правових механізмів забезпечення доступу до правосуддя.

Список літератури

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 10.04.2026).

2. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text (дата звернення: 10.04.2026).

3. Про утворення Координаційного центру з надання правничої допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції: постанова Кабінету Міністрів України від 06.06.2012 № 504. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2012-%D0%BF (дата звернення: 10.04.2026).

4. Положення про центри з надання безоплатної правничої допомоги: наказ Міністерства юстиції України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1091-12#n15 (дата звернення: 10.04.2026).

5. Типове положення про установу з надання безоплатної первинної правничої допомоги: наказ Міністерства юстиції України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0474-12#n16 (дата звернення: 10.04.2026).

6. Порядок та критерії залучення органами місцевого самоврядування юридичних осіб приватного права до надання безоплатної первинної правничої допомоги: наказ Міністерства юстиції України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0987-12#n15 (дата звернення: 10.04.2026).

7. Порядок надання безоплатної первинної правничої допомоги суб'єктами, що створюються або залучаються за договорами органами місцевого самоврядування: постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2023 № 1088. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1088-2023-%D0%BF#n26 (дата звернення: 10.04.2026).

УДК 364-78
Маляренко Є. О., студентка гр. СР-231
Науковий керівник: Чічкань М. В., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
(м. Чернігів, Україна)

ПІДСТАВИ ВІДМОВИ В ПРИЗНАЧЕННІ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИМ СІМ'ЯМ

Малозабезпечені сім'ї в нашій державі є однією з найбільш уразливих груп населення. До цієї категорії належать сім'ї, які з поважних або незалежних від них причин мають середньомісячний сукупний дохід, нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї. На початок 2026 року конкретна офіційна кількість малозабезпечених сімей в Україні не була опублікована у відкритому доступі. При цьому, вже у 2025 році у державі фіксувалася суттєва потреба у соціальній підтримці родин, які перебувають за межею бідності, зокрема внаслідок тривалих військових дій.

З метою підтримки малозабезпечених сімей в Україні сформовано відповідну нормативно-правову базу, основу якої становить Конституція України та спеціальне соціально-захисне законодавство, зокрема - Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», який визначає правові засади надання державної підтримки, умови призначення допомоги та критерії віднесення сімей до малозабезпечення та спрямований на забезпечення мінімального рівня соціального захисту та подолання бідності серед вразливих верств населення [1]. Крім цього, важливе значення відіграє постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку призначення і виплат державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям» (далі – Порядок), яка встановлює порядок застосування вищезазначеного закону. У ній встановлено процедуру подання необхідних документів, методику розрахунку загального доходу родини, а також особливості нарахування виплат [2].

Право на допомогу мають малозабезпечені сім'ї, які постійно проживають на території України. Поняття малозабезпеченої сім'ї та перелік осіб, які відносяться до такої сім'ї чітко визначені в Законі України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [3].

Зупинимось більш детальніше на підставах відмови у виплаті такої допомоги, які передбачені у пункті 10 Порядку. Отже державна соціальна допомога не призначається, якщо:

1) до складу сім'ї належать працездатні особи, які досягли 18-річного віку на момент початку врахування доходів та протягом більше ніж трьох місяців у цей період сукупно не мали офіційного працевлаштування, не проходили військову службу, не займалися підприємницькою або незалежною професійною діяльністю, не навчаються на денній чи дуальній формі навчання у закладах освіти, а також не були зареєстровані в центрі зайнятості як безробітні або такі, що шукають роботу (за винятком випадків, передбачених у цьому ж пункті);

2) у випадку якщо особи із складу малозабезпеченої сім'ї протягом останніх 12 місяців перед зверненням здійснили операцію на суму, яка перевищує 50 тис. гривень (повний перелік таких операцій передбачений в пункті 10 відповідної Постанови), зокрема сюди можна віднести: купівлю земельних ділянок, квартир (за певними виключеннями), купівля валюти, а також розміщення коштів на депозитних банківських рахунках у загальній сумі, що перевищує 100 тис. гривень та інші операції, що чітко визначено у встановленому переліку;

3) у власності малозабезпеченої сім'ї є більше ніж один житловий об'єкт (квартира чи будинок), винятки становлять житло, розташоване на територіях ведення бойових дій або тимчасово окупованих територіях (крім територій можливих бойових дій або тих, щодо яких визначено дату завершення окупації), також житло, яке є зруйнованим або непридатним для проживання внаслідок бойових дій чи інших підтверджених обставин. Крім того, не враховуються кімнати у гуртожитках, житло у спільній власності, житло отримане дітьми-сиротами або особами з їх числа за кошти державного чи місцевого бюджету, а також успадковане житло, за умови, що жоден із цих об'єктів не здається в оренду, що підтверджується актом обстеження;

4) у власності малозабезпеченої сім'ї є більше ніж один транспортний засіб, який підлягає державній реєстрації та з дати випуску якого минуло менше ніж 15 років (за винятком мопедів і причепів). При цьому не враховуються транспортні засоби, отримані безоплатно або придбані на пільгових умовах через органи соціального захисту, зокрема за рахунок цільової грошової допомоги, а також транспортні засоби, куплені батьками-вихователями дитячих будинків сімейного типу, відомості про наявність або відсутність транспортних засобів зазначають у декларації.

Крім того, державна соціальна допомога не призначається, якщо на дату звернення особа із складу сім'ї отримує базову соціальну допомогу [3].

Отже, можна зробити висновки, що родини з низьким доходом є однією з найбільш соціально вразливих груп населення в Україні, які потребують значної підтримки від держави. Законодавчі акти чітко регламентують умови призначення допомоги, критерії для належності до цієї категорії та порядок отримання соціальних виплат. Уряд прагне гарантувати базовий рівень існування таким сім'ям, особливо в умовах воєнного стану. При цьому існують певні обмеження та умови для відмови у наданні допомоги, що спрямовані на обґрунтований та справедливий розподіл державних ресурсів. В цілому, система соціальної підтримки має ключове значення для скорочення рівня бідності та забезпечення соціального захисту найбільш незахищених громадян.

Список літератури

1. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2003 № 250 «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250-2003-п

3. Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 250 від 24 лютого 2003 року. URL: https://ukc.gov.ua/knowdledge/u-yakyh-vypadkah-zayavnyku-mozhe-buty-vidmovleno-u-vyplati-derzhavnoyi-sotsialnoyi-dopomogy-malozabezpechenym-sim-yam/

УДК 341.24

Меженко І. Д., студентка гр. КЮ-242

Науковий керівник: Чічкань М. В., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

УЧАСТЬ УКРАЇНИ В АНТАРКТИЧНОМУ ДОГОВОРІ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Антарктика – це південний полярний регіон Землі, що охоплює материк Антарктиди, прилеглі острови та південні частини Атлантичного, Індійського та Тихого океанів. Унікальність регіону зумовлена своєю незалежністю, тобто регіон не перебуває під суверенітетом жодної держави та використовується виключно в мирних цілях для наукових досліджень. Особливий правовий статус Антарктики зумовлює підвищений науковий інтерес до її специфічного режиму.

Участь України в Антарктичному договорі дозволяє визначити її роль у антарктичній системі міжнародного співробітництва, а також проаналізувати значення діяльності нашої держави у формуванні правового режиму Антарктики. Саме в межах такого міжнародно-правового підходу слід розглядати і участь України в антарктичній системі. Наша держава приєдналася до Антарктичного договору у 1992 році, що стало важливим кроком її інтеграції до міжнародного антарктичного співтовариства. Слід зауважити, що зазначений договір закріплює основні принципи функціонування, зокрема використання його виключно в мирних цілях, свободу наукових досліджень та міжнародне співробітництво, що реалізується через обмін інформації, науковим персоналом і результатами дослідження.

Досліджуючи окреслену тему Подерня В. звертає увагу на те, що у міжнародно-правовому аспекті Антарктику варто розглядається як своєрідний «планетарний заповідник», у межах якого домінує міжнародне наукове співробітництво. Такий підхід відображає відхід від традиційного принципу державного суверенітету та формування особливого міжнародно-правового режиму, заснованого на співпраці держав [1, с. 37]. Відповідна позиція автора заслуговує на підтримку, оскільки в основі правового режиму відповідного регіону лежить наукова діяльність та міжнародне співробітництво держав-учасниць.

Вагоме значення у становленні України як держави-учасниці має цілеспрямована політика у сфері наукової та міжнародної діяльності. А. Гордеєв акцентує увагу на ролі державних органів у забезпеченні початкового етапу діяльності України. Він підкреслює, що набуття статусу держави-учасниці було результатом не лише наукової ініціативи, а й цілеспрямованої діяльності органів державної влади, які забезпечили організаційні, фінансові та міжнародно-правові передумови цього [2, с. 41-52]. Важко не погодитись із думкою автора, оскільки саме комплексний підхід наукової активності та державної політики дозволив Україні не лише приєднатися до системи, а й закріпити свою присутність у цьому регіоні як повноправного учасника міжнародного співробітництва.

Важливим кроком у розвитку антарктичної діяльності України стали переговори з Великою Британією щодо передачі антарктичної станції «Фарадей». Унаслідок тривалих переговорів у 1996 році наша країна символічно викупила станцію з 1 фунт, після чого її перейменували на «Академік Вернадський». Станція нині є постійною науковою базою держави в Антарктиці. Саме проведення систематичної та вагомої науково-дослідницької діяльності дозволило Україні у 2004 році набути статусу Консультативної Сторони Антарктичного договору, що суттєво розширило її права та можливість у межах цієї системи.

Заслуговує на увагу і позиція Тицька Я., яка у своїй роботі зазначає, що саме відповідна система міжнародного співробітництва створює унікальну модель правового регулювання, що значною мірою відрізняється від традиційних підходів міжнародного права, де пріоритет надається державному суверенітету [3, с.122]. З цією позицією автора варто погодитися, оскільки здійснення політики в цьому регіоні відбувається на основі наукової діяльності та спеціальному управлінні, а не на розподілі територій між державами-учасницями. І саме така модель функціонування дозволяє надалі розглядати Антарктику саме як суспільну спадщину людства.

Водночас більш глибокий аналіз Договору дозволяє визначити особливу роль України у системі прийняття рішень, яка базується на принципах рівності держав-учасниць та консенсусу.

Відповідно до ст. IV Договору про Антарктику, жодна держава не висуває претензії щодо територій в Антарктиці. Таке положення вказує на рівність держав-учасниць, та будь-яка діяльність не створює підстав для встановлення суверенітету. Така політика створює баланс інтересів держав і унеможливлює домінування окремих країн у регіоні [4].

Також, відповідно до ст. IX Договору про Антарктику, ключові питання, що стосуються правового режиму Антарктики, вирішуються на Консультативних нарадах держав-учасниць. При цьому право брати участь у прийнятті рішень мають лише ті країни, які здійснюють активну науково-дослідницьку діяльність у регіоні. Саме тому консультативний статус України має не лише формальне, а у практичне значення [4].

Отже, прийняття рішення у межах цієї системи здійснюється лише на основі консенсусу, що означає фактичну можливість кожної Консультативної Сторони блокувати рішення, які суперечать її позиції. У цьому контексті, участь України в системі забезпечує їй елементи колективного «права вето», що значно посилює її міжнародно-правовий вплив.

Аналізуючи це питання Балак І. та Пікулик О. зауважують, що система Антарктичного договору не є остаточно стабільною, оскільки розвиток технологій та зростання потреб у природних ресурсах можуть посилити конкуренцію між державами та вплинути на подальше функціонування правового режиму регіону [5, с. 161].

Отже, участь України в системі Антарктичного договору не обмежується лише науково-дослідницькою діяльністю. Наша держава є активним членом системи міжнародного співробітництва та в обговоренні нагальних питань правового режиму Антарктики. Така діяльність зумовлена набуттям статусу Консультативної Сторони, що забезпечує рівність між державами-учасницями. Для України це має велике значення, бо відповідна діяльність та набуття певних прав, сприяє зміцненню міжнародного авторитету не тільки в даному регіоні, а й у всьому світі загалом.

Список літератури

1. Подерня В. Міжнародна наукова співпраця України в Антарктиці. *Copernicus Political and Legal Studies.* 2024. № 3(4). С. 36-45.
2. Гордєєв А. Роль державних органів у становленні антарктичної станції. «Академік Вернадський»." *Visnik Nacional noi academii nauk Ukrai ni* 9. 2021. С. 40-53.
3. Тицька Я. Регулювання наукових досліджень у багатосторонніх договорах щодо Арктики та Антарктики. *Правова позиція.* 2023. №4(41). С. 121-125.
4. Договір про Антарктику: Міжнародний договір від 01.12.1959 р. № 995_224. Приєднання від 17.09.1992 р. станом на 28.10.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_224#Text (дата звернення 04.05.2026)
5. Балак І., Пікулик О. Антарктика в міжнародних відносинах: історія сучасності. *Вісник львівського університету.* 2022. Вип. 42. С. 156- 161.

УДК 342.565.4:342.7

Миросліп О. В., здобувачка вищої освіти спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»

Науковий керівник: Суббот А. І., професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права, д.ю.н., професор

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

(м. Хмельницький, Україна)

РОЛЬ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

У сучасному суспільстві захист прав людини є одним із головних критеріїв ефективності держави. Збільшення повноважень органів влади та поширення адміністративних процедур створює потенційні ризики порушення прав громадян. Адміністративний суд виступає як незалежний гарант, який дозволяє відновити порушені права, забезпечує контроль за законністю дій державних органів і сприяє формуванню довіри громадян до інститутів влади.

Адміністративне судочинство в Україні забезпечує захист прав особи у спорах із суб'єктами владних повноважень. Громадянин може оскаржити рішення, дії або бездіяльність органів влади в суді. Кодекс адміністративного судочинства України визначає порядок розгляду таких спорів та гарантує справедливий судовий процес. Особливе значення має принцип верховенства права, який запобігає свавільному втручанню держави у права особи [1].

Конституційні положення України закріплюють право кожної людини на судовий захист, що є фундаментальною гарантією демократичного устрою держави. Це право означає, що жодне рішення органів влади не може бути остаточним без можливості його перевірки судом. Адміністративні суди виконують важливу функцію контролю за законністю дій органів державної влади та місцевого самоврядування, забезпечуючи баланс між інтересами держави та правами громадян. Таким чином, вони виступають ключовим інструментом реалізації принципу поділу влади та запобігання зловживанням з боку публічної адміністрації [2].

Європейська конвенція з прав людини відіграє важливу роль у формуванні стандартів правосуддя в Україні. Вона гарантує право на справедливий суд, яке включає не лише формальну можливість звернення до суду, а й реальну ефективність судового захисту. Це означає, що судовий розгляд повинен бути незалежним, неупередженим та здійсненим у

розумні строки. Практика Європейського суду з прав людини є обов'язковим орієнтиром для національних судів і безпосередньо впливає на розвиток адміністративного судочинства в Україні [3].

Важливим елементом адміністративного правосуддя є принцип верховенства права, який передбачає, що всі органи державної влади зобов'язані діяти виключно в межах закону [1]. Адміністративні суди здійснюють контроль за дотриманням цього принципу, перевіряючи, чи не перевищили органи влади свої повноваження та чи не порушили вони права особи. Завдяки цьому забезпечується стабільність правової системи та захист громадян від адміністративного свавілля [2].

Принцип змагальності сторін є одним із ключових у адміністративному процесі. Він забезпечує рівність учасників судового процесу, даючи кожній стороні можливість подавати докази, аргументи та заперечення. Це дозволяє суду об'єктивно оцінити всі обставини справи та прийняти справедливе рішення. Реалізація цього принципу є важливою гарантією того, що жодна зі сторін не буде поставлена у привілейоване становище [4, с. 98-99].

Принцип гласності судового процесу передбачає відкритість розгляду справ у судах адміністративної юрисдикції. Це означає, що будь-яка зацікавлена особа має можливість бути присутньою у судовому засіданні, за винятком випадків, передбачених законом. Відкритість судового процесу сприяє підвищенню довіри громадян до судової системи та забезпечує суспільний контроль за здійсненням правосуддя [4 с. 99-101].

У сучасних умовах, особливо під час воєнного стану, адміністративні суди України активно впроваджують цифрові технології та електронне судочинство. Це дозволяє забезпечити доступ до правосуддя навіть у складних умовах, коли фізична присутність у суді може бути ускладнена або неможлива. Використання онлайн-платформ та дистанційних засідань сприяє безперервності судового процесу та підвищує його ефективність [5].

Практика Європейського суду з прав людини має значний вплив на розвиток адміністративного судочинства в Україні. Вона формує стандарти ефективного судового захисту, які національні суди зобов'язані враховувати при ухваленні рішень. Це сприяє гармонізації українського законодавства з європейськими нормами та підвищує рівень захисту прав людини в цілому [6].

Адміністративні суди також відіграють важливу роль у захисті соціальних прав громадян, зокрема пенсійних, трудових та майнових. Це особливо важливо в умовах соціальної держави, де пріоритетом є забезпечення гідного рівня життя кожної людини. Судовий захист у цій сфері дозволяє громадянам відновлювати порушені права та отримувати належні соціальні гарантії [7].

Отже, адміністративні суди є ключовим елементом правової держави. Вони забезпечують захист прав людини, здійснюють контроль за законністю дій органів влади та гарантують ефективну реалізацію принципу верховенства права. Судова практика адміністративних судів свідчить про їхню ефективність як інструменту захисту прав людини. Рішення судів сприяють формуванню єдиної правозастосовної практики, підвищують рівень правової культури суспільства та зміцнюють довіру до судової влади. Це підтверджує важливу роль адміністративних судів у забезпеченні верховенства права в Україні.

Список літератури

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України № 2747-IV від 06.07.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Джафарова М. В. Принципи адміністративного судочинства в сучасних умовах. Вісник ХНУВС. 2023. № 2. С. 98-101. DOI: https://doi.org/10.32631/v.2023.2.09.
5. Офіційний портал судової влади України. URL: https://court.gov.ua/
6. Європейський суд з прав людини (HUDOC database). URL: https://hudoc.echr.coe.int/
7. Верховний Суд України. Практика адміністративного судочинства. URL: https://supreme.court.gov.ua/

УДК 349.2:341-056.26
Монастирська Д. А., студентка І курсу
Науковий керівник: Чорногор Н. С., викладачка циклової комісії права та правоохоронної діяльності, спеціаліст І категорії
Полтавський фаховий коледж НЮУ імені Ярослава Мудрого
(м. Полтава, Україна)

ПРАВО НА ПРАЦЮ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Захист прав і свобод людини є визначальною тенденцією сучасного суспільства, особливо в контексті глобальних соціальних, економічних і безпекових викликів, з якими стикається Україна. Одним із найважливіших аспектів такого захисту є забезпечення права на працю для осіб з інвалідністю, яке є фундаментальним елементом інтеграції та соціальної адаптації даної категорії громадян. Прагнення до створення безбар'єрного і рівноправного інформаційного, навчального, правового та трудового середовища відповідає міжнародним стандартам і потребам сучасного демократичного суспільства, що базується на принципах поваги до гідності кожної людини та її творчого потенціалу [1].

Варто зазначити, що гарантування права на працю осіб з інвалідністю було закріплене на міжнародному рівні з прийняттям Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (2006 рік). Цей документ є комплексним інструментом, який визначає права, обов’язки та гарантії для держав-учасниць, котрі зобов’язуються створювати рівні можливості для працевлаштування особам з інвалідністю [2]. Зокрема, стаття 27 Конвенції визначає, що особи з інвалідністю мають право на повноцінну зайнятість на рівних засадах з іншими громадянами, а також на безпечні та доступні робочі умови без дискримінації за ознакою інвалідності.

Ще одним важливим нормативним актом є Рекомендація Міжнародної організації праці (МОП) №168 містить загальні вказівки щодо сприяння зайнятості та захисту працівників від безробіття. Вона закликає держави впроваджувати заходи, спрямовані на усунення різноманітних бар’єрів, які перешкоджають знаходженню і збереженню роботи, а також на створення сприятливих умов для праці та адаптації робочих місць. У цьому контексті рекомендується застосовувати принцип універсального дизайну, що передбачає організацію робочого простору, доступного для широкого кола працівників з різними потребами. Важливою складовою є «розумне пристосування» — внесення необхідних змін на робочому місці для задоволення індивідуальних вимог працівника, що допомагає знизити ускладнення в будь-якій сфері праці [3].

На додаток, Конвенція МОП №159 про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів (1983) визначає політику держав в напрямку забезпечення реабілітації та активної зайнятості осіб з інвалідністю, зокрема заохочуючи рівність можливостей і створення безперешкодного доступу до навчання, працевлаштування та професійного зростання [4]. Ці міжнародні стандарти лягли в основу розробки національного законодавства багатьох держав, у тому числі й України.

Щодо національного законодавства України щодо праці осіб з інвалідністю, то в Україні право на працю осіб з інвалідністю закріплене у Конституції (ст. 43), що підкреслює право кожного на працю та можливість обирати професію [5]. Законодавча база активно розвивається, і серед головних нормативних актів слід виділити Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (в редакції 2026 року), який встановлює правові та організаційні засади забезпечення зайнятості даної категорії громадян [6].

Згідно з чинним законодавством, підприємства із чисельністю штатних працівників понад 20 осіб повинні забезпечувати працевлаштування осіб з інвалідністю у розмірі не менше 4% від загальної кількості працівників. Для малих підприємств встановлені відповідні нормативи, що передбачають створення мінімум одного робочого місця для осіб з

інвалідністю [7]. У разі невиконання цих зобов'язань підприємства сплачують відповідні штрафи, які спрямовуються на підтримку зайнятості та реабілітаційних програм.

Також, важливим елементом реалізації права на працю є індивідуальна програма реабілітації (ІПР), що розробляється лікарсько-соціальною експертною комісією (МСЕК) і містить персоналізовані рекомендації щодо умов і режиму праці, необхідної адаптації інструментів, обладнання, а також правил безпеки на робочому місці. Це підвищує ефективність працевлаштування і дає змогу особам з інвалідністю максимально реалізувати професійний потенціал.

Кодекс законів про працю України, оновлений у 2026 році, консультується на цілковите дотримання трудових прав осіб з інвалідністю, передбачаючи, зокрема, заборону випробувального терміну при працевлаштуванні за направленням МСЕК, можливість скороченого робочого часу та забезпечення сприятливих умов праці [8]. Це законодавче регулювання формує правову основу для рівних можливостей і служить гарантією захисту від дискримінації. Тож незважаючи на наявність законодавчих та міжнародних стандартів, практика працевлаштування осіб з інвалідністю в Україні зіткнулася з низкою викликів. Одним із найістотніших є психологічна готовність роботодавців і колективів до прийняття працівників з особливими потребами. За результатами соціологічних опитувань, багато підприємств зіштовхуються з упередженнями, страхами та недовірою щодо продуктивності праці таких фахівців [9]. Подолати ці стереотипи можна через інформаційно-освітні кампанії, впровадження програм менторства та підтримки, а також через демонстрацію успішних кейсів інклюзивного працевлаштування.

Втім, сучасні тенденції цифровізації відкривають нові перспективи для усунення бар'єрів у зайнятості. Впровадження дистанційної роботи та систем електронного документообігу дозволяє особам з обмеженими фізичними можливостями брати активну участь у професійній діяльності, не виходячи з дому або з адаптованого середовища. Сучасні хмарні технології суттєво розширюють можливості інклюзії, надають інструменти для контролю над виконанням завдань, організації комунікації та підвищення продуктивності.

У 2026 році уряд України посилив контроль за виконанням нормативу працевлаштування, запровадивши механізми адміністративної відповідальності до підприємств, що нехтують цим обов'язком. Крім того, створюються державні та громадські платформи підтримки зайнятості осіб з інвалідністю, де вони можуть отримати професійну консультацію, адаптаційні тренінги та допомогу у пошуку роботи [10].

Важливим кроком до ефективної реалізації права на працю є тісна співпраця держави, бізнесу й громадських організацій, що дозволяє створювати інклюзивну корпоративну культуру та формувати суспільну свідомість, де інвалідність не розглядається як обмеження, а як особливість, що відкриває нові горизонти для розвитку.

Висновки. Право на працю осіб з інвалідністю є однією з вищих цінностей сучасного демократичного суспільства і гарантує можливість гідного життя, соціальної інтеграції та реалізації творчого потенціалу кожної людини незалежно від її фізичних обмежень. Україна, керуючись нормами міжнародного права, створила міцну законодавчу базу для захисту та підтримки даної категорії громадян.

Водночас для повноцінного втілення цих прав у життя необхідно подолати соціальні, психологічні та організаційні перешкоди, посилити мотивацію роботодавців, а також широко використовувати сучасні технології, що дозволяють усунути традиційні бар'єри та розширити можливості для інклюзивної праці. Тільки в такому разі можна говорити про реальне досягнення рівноправності та гідності для всіх верств населення у сфері зайнятості.

Список літератури

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 09.05.2026)

2. Конвенція про права осіб з інвалідністю : [сайт]. — URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_g71

3. Рекомендація щодо професійної реабілітації та працевлаштування інвалідів № 168 : [ухвалена Міжнар. орг. праці 20 черв. 1983 р. на 69-й сесії Генер. конф. МОП] // Офіційний портал Верховної Ради України [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/993_091 (дата звернення: 09.05.2026).
4. Конвенція про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів № 159 **:** Міжнародна організація праці; Конвенція, Міжнародний документ від 20 черв. 1983 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/993_065 (дата звернення 09.05.2026)
5. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні **:** Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-XII : [із змінами та допов. станом на 2026 р.] // *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/875-12 (дата звернення: 09.05.2026)
6. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII : редакція від 31.07.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/322-08/ed20260731 (дата звернення: 09.05.2026).
7. Деякі питання розрахунку та виконання нормативу робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2026 № 490. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/490-2026-%D0%BF#Text
8. Портал «Дія. Бізнес». Працевлаштування осіб з інвалідністю: нові підходи. URL: https://business.diia.gov.ua/disability
9. Дослідження потреб осіб з інвалідністю у засобах до існування та доступу до ринку праці в умовах війни в Україні, 2025.URL: https://ls.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/zvit_17.02_fin-1.pdf
10. Офіційний портал Міністерства соціальної політики України. Програми підтримки зайнятості осіб з інвалідністю. URL: https://www.msp.gov.ua

УДК 342.9.03
Пузирна Н. С., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Адміністративна відповідальність є важливим інструментом у боротьбі з корупційними правопорушеннями, оскільки вона забезпечує швидке реагування на дрібніші, але не менш шкідливі корупційні прояви, сприяючи зміцненню законності та підвищенню довіри громадян до органів влади. Оскільки корупція має негативний вплив на економічний розвиток, соціальну справедливість та правовий порядок, вивчення адміністративної відповідальності є необхідним для удосконалення існуючої правової практики та запобігання корупційним діям на всіх рівнях влади. Саме тому, розгляд поняття та сутності адміністративної відповідальності у сфері протидії корупції зумовлений важливістю ефективної боротьби з корупцією для забезпечення стабільності правової системи та державного управління в Україні.

Отже, «адміністративна відповідальність – це застосування до осіб, які вчинили адміністративні проступки, адміністративних стягнень, що тягнуть для цих осіб обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного чи іншого характеру і накладаються уповноваженими на те органами чи посадовими особами на підставах і у порядку, встановлених нормами адміністративного права» [1, с. 14]. Це розуміння з невеликими розбіжностями можна назвати загальновизнаним, хоча законодавче визначення поняття адміністративної відповідальності відсутнє.

Згідно з Великою українською енциклопедією, «адміністративна відповідальність – вид юридичної відповідальності, яка настає внаслідок вчинення особами адміністративних правопорушень. Є два підходи до розуміння адміністративної відповідальності: вузький і широкий. У вузькому розумінні адміністративна відповідальність настає лише за наслідки вчинених фізичними особами правопорушень, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення. У широкому розумінні адміністративна відповідальність передбачає відповідальність суб’єктів владних повноважень (органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових та службових осіб) за порушення норм права» [2].

Тобто адміністративною відповідальністю загалом є специфічне реагування держави на адміністративне правопорушення, яке полягає в застосуванні передбаченого законом стягнення до суб'єкта правопорушення уповноваженим органом або посадовою особою. Вона є видом юридичної відповідальності, що настає унаслідок вчинення адміністративних правопорушень, і може бути розуміється в двох підходах: вузькому, де відповідальність стосується лише фізичних осіб, що порушили норми Кодексу України про адміністративні правопорушення, та широкому, де вона охоплює також суб'єктів владних повноважень за порушення норм права.

Щоб визначити поняття та сутність адміністративної відповідальності у сфері протидії корупції, необхідно розуміти що таке корупція. Так, відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII зазначено, що «корупція – використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей» [3].

Transparency International Ukraine стверджує, що корупція – «це зловживання владою або службовим становищем задля отримання незаконної вигоди: майна, грошей, пільг, послуг чи негрошової вигоди» [4].

Лаврентьєв Є.О. стверджує, що «відповідальність за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією це різновид адміністративної відповідальності, підставою якої є адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, особливий порядок притягнення до якої врегульовується КУпАП із можливістю застосування судом до порушника стягнення у вигляді штрафу, конфіскації предмету та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. В основу класифікації відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією пропонується покладати природу диспозиції норм права, за якою виділено норми матеріального та процесуального характеру. На фоні збільшення виявлених фактів правопорушень, пов'язаних з корупцією кількість випадків застосовування штрафів у період з 2017 по 2019 роки зростала, а рівень конфіскації знизився. І хоча було більше звільнено з посад більше правопорушників багато лишилось не звільненими на виборних посадах, що корелюється зі тенденцією зростання кількості суб'єктів правопорушень з боку депутатського корпусу» [5, с. 208–209].

Таким чином, адміністративна відповідальність відіграє важливу роль у боротьбі з корупцією в Україні, оскільки вона забезпечує швидке реагування на корупційні правопорушення та сприяє зміцненню законності й довіри громадян до органів влади. Це важливий інструмент для стабільності правової системи та державного управління, оскільки корупція має негативний вплив на економіку, соціальну справедливість і правопорядок. Визначення адміністративної відповідальності в цій сфері включає різні підходи до її розуміння, зокрема застосування стягнень до фізичних осіб і суб'єктів владних повноважень, причому боротьба з корупцією потребує вдосконалення правових практик і запобігання правопорушенням.

Адміністративна відповідальність у сфері протидії корупції – це специфічне реагування держави на адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, що полягає в застосуванні передбачених законом стягнень до осіб, які порушили антикорупційні норми. Вона передбачає різні санкції, такі як штрафи, конфіскація предметів та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, і має на меті боротьбу з корупцією шляхом швидкого реагування на правопорушення.

Список літератури

1. Адміністративна відповідальність в Україні : навч. посіб. / Комзюк, А. Т., Салманова, О. Ю., Гусаров, С. М. ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ ; [за заг. ред. А. Т. Комзюка]. 3-є вид., перероб. і доп. Харків : Факт, 2025. 260 с.

2. Адміністративна відповідальність. Велика українська енциклопедія. URL: http://surl.li/zloutg (дата звернення: 07.05.2026).
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. Станом на 07 лютого 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення: 07.05.2026).
4. Що таке корупція? Transparency International Ukraine. URL: https://ti-ukraine.org/news/shho-take-koruptsiya/ (дата звернення: 07.05.2026).
5. Лаврентьєв Є.О. Відповідальність за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Науково-дослідний інститут публічного права; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Київ, 2021. 259 с.

УДК 341.4
Рибцова В. Ф., студентка гр. КЮ-242
Науковий керівник: Чічкань М. В., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

МІЖНАРОДНА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Міжнародна кримінальна відповідальність фізичних осіб є одним із центральних інститутів сучасного міжнародного публічного права, що пройшов шлях від доктринального визнання до інституційного закріплення через створення постійного міжнародного судового органу. Становлення зазначеного інституту відображає фундаментальні зміни у міжнародно-правовій парадигмі, а саме: перехід від виключної державоцентричності до визнання фізичної особи самостійним суб'єктом міжнародно-правової відповідальності за діяння, що порушують базові цінності всього суспільства. При цьому навіть найвищі державні посади більше не є гарантією захисту від покарання для осіб, які вчинили найтяжчі злочини [1; 2, с. 18-19].

Правовим підґрунтям розвитку та функціонування інституту кримінальної відповідальності фізичних осіб став Нюрнберзький принцип, сформульований Міжнародним військовим трибуналом у 1945–1946 рр., згідно з яким злочини проти міжнародного права вчиняються людьми, а покарання конкретних осіб є реальним способом забезпечення дотримання норм міжнародного права. Також слід згадати Токійський трибунал, який розвинув підхід до відповідальності командирів і цивільних керівників, сформувавши основу доктрини командної відповідальності, яка згодом була закріплена у ст. 28 Римського статуту. Подальший кодифікаційний розвиток відбувався завдяки прийняттю Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р., Женевських конвенцій 1949 р. та Додаткових протоколів 1977 р. Важливий вплив на кодифікаційний процес у його практичному вимірі справила діяльність тимчасових трибуналів (ad hoc) – Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії (МКТЮ, 1993) та Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди (МКТР, 1994), – які напрацювали значний масив прецедентного права щодо форм співучасті, визначення контексту збройного конфлікту та стандартів доведення умислу. Кульмінацією цього процесу стало прийняття Римського статуту 1998 р., який вперше на постійній основі закріпив положення щодо предметної юрисдикції, процесуальних гарантій та принципів індивідуальної кримінальної відповідальності, а також передбачив створення Міжнародного кримінального суду [1; 3; 4].

Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС), що розпочав роботу у 2002 році, є першим постійним міжнародним судовим органом із юрисдикцією щодо найтяжчих злочинів, що викликають стурбованість усього міжнародного співтовариства. Відповідно до ст. 5 Римського статуту, предметна юрисдикція Суду охоплює чотири категорії діянь, елементи складу яких деталізовані в обов'язковому допоміжному документі - Елементах злочинів МКС [1; 5]:

- геноцид - умисне знищення національної, етнічної, расової або релігійної групи як такої повністю або частково; характеризується специфічним dolus specialis – спеціальним умислом знищення групи, відсутність якого унеможливлює кваліфікацію навіть за наявності масових жертв;

- злочини проти людяності - систематичні або масштабні напади на цивільне населення, що охоплюють 11 альтернативних діянь від вбивства до насильницького зникнення; принципово не вимагають зв'язку із збройним конфліктом, що розширює сферу їх застосування порівняно з воєнними злочинами;

- воєнні злочини - серйозні порушення міжнародного гуманітарного права як у міжнародних, так і у неміжнародних збройних конфліктах; найбільш широка за переліком категорія Статуту, що охоплює понад 50 окремих діянь;

- злочин агресії - введений у дію після Кампальських поправок 2010 р. та набрав чинності у 2018 р.; передбачає відповідальність виключно осіб, що здійснюють ефективний контроль над державною політикою, що обмежує коло потенційних суб'єктів вищим політичним і військовим керівництвом [6].

Юрисдикція Міжнародного кримінального суду поширюється на фізичних осіб, окрім тих, які не досягли 18 років на момент вчинення злочину, відповідно до статті 26 Римського статуту. Крім того, Римський статут прямо виключає можливість посилання на офіційний статус особи як підставу для звільнення від відповідальності або пом'якшення покарання. Це положення стосується, зокрема, глав держав, урядів, членів парламентів та урядовців. Ця норма отримала практичне підтвердження у справі Омара аль-Башира, щодо якого були видані ордери на арешт у зв'язку зі злочинами в Дарфурі, що стало одним із перших випадків переслідування чинного глави держави Міжнародним кримінальним судом та викликало значну міжнародну дискусію [1; 2, с. 20]

Діяльність МКС щодо ситуації в Україні становить окремий науковий і практичний інтерес. Шлях України до визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду розпочався відповідно до положень пункту 3 статті 12 Римського статуту через застосування механізму ad hoc. Проте ратифікація Римського статуту МКС, яка відбулась у 2024 р., означає перехід від ad hoc визнання юрисдикції до її постійної договірної основи та розширює правові підстави для міжнародно-правового співробітництва [1; 7].

У підсумку, варто зазначити що, інститут міжнародної кримінальної відповідальності фізичних осіб пройшов тривалий шлях розвитку, що призвело призвело до створення постійного міжнародного судового органу — Міжнародного кримінального суду, дослідження діяльності якого є надзвичайно актуальним у сучасних умовах.

Список літератури

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. Документ 995_588. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

2. Броварник А. С. Діяльність Міжнародного кримінального суду: сучасний стан та перспективи розвитку / наук. кер. М. М. Пендюра. Національна академія внутрішніх справ. С. 18–21. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/41161c7c-df78-445e-bd95-4708aff1e3a0/content

3. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 09.12.1948. Документ ООН A/RES/260 A (III). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text

4. Женевські конвенції про захист жертв війни від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

5. Елементи злочинів Міжнародного кримінального суду : ухвалені Асамблеєю держав-учасниць 09.09.2002 (ICC-ASP/1/3). URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf

6. Поправки до Римського статуту Міжнародного кримінального суду (щодо злочину агресії) : прийняті на Оглядовій конференції у Кампалі 11.06.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003-10#Text

7. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 р. № 3909 - IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2025. № 1-2. ст. 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text

УДК 342.721:614.88(477)
Савченко П. Д., адвокат
Національна асоціація адвокатів України
(м. Київ, Україна)

ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ОСОБИ НА ЕКСТРЕНУ МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ

Право особи на екстрену медичну допомогу належить до числа базових соціальних прав, без належної реалізації яких право на охорону здоров'я втрачає практичний зміст. Його особливість полягає в тому, що воно підлягає реалізації у ситуації безпосередньої загрози життю чи здоров'ю людини, коли зволікання з боку держави, закладу охорони здоров'я або медичних працівників може спричинити незворотні наслідки. Саме тому гарантії реалізації цього права мають бути не декларативними, а такими, що забезпечують своєчасне реагування, належну організацію допомоги, її професійність, безперервність і доступність для кожного, хто перебуває у невідкладному стані. В умовах воєнного стану значення цього права ще більше зростає, оскільки система екстреної медичної допомоги функціонує в умовах масових уражень, підвищеного навантаження, ризиків для персоналу та пошкодження медичної інфраструктури. У зв'язку з цим дослідження гарантій реалізації права особи на екстрену медичну допомогу має не лише теоретичне, а й очевидне прикладне значення.

Гарантії реалізації права особи на екстрену медичну допомогу доцільно розглядати як цілісну систему юридичних, організаційних, фінансових та інституційних засобів, спрямованих на забезпечення фактичної можливості отримати допомогу у випадку невідкладного стану. У нормативному вимірі ці гарантії закладаються насамперед у Конституції України, яка визначає людину, її життя і здоров'я найвищою соціальною цінністю, а також у законодавстві про охорону здоров'я, де закріплено право особи на медичну допомогу та обов'язки держави щодо її забезпечення. Спеціальне місце в цій системі посідає Закон України «Про екстрену медичну допомогу», який формує правову основу функціонування відповідної служби, визначає коло суб'єктів, порядок організації допомоги та загальні засади її надання [1]. Водночас Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» надає цим гарантіям матеріального змісту, оскільки саме бюджетне фінансування через Програму медичних гарантій перетворює законодавче право на реально доступну медичну послугу [2].

Юридичні гарантії права на екстрену медичну допомогу проявляються також у визначеності підстав її надання та неможливості поставити її отримання у залежність від формальних передумов, які допустимі для інших видів медичної допомоги. Саме екстрена допомога не може бути відкладена через відсутність декларації з сімейним лікарем, електронного направлення чи попереднього підтвердження оплати. Такий підхід відповідає самій природі невідкладного стану, за якого пріоритетом є негайне збереження життя і мінімізація тяжких наслідків для здоров'я. Офіційні матеріали НСЗУ щодо Програми медичних гарантій 2026 року прямо акцентують, що допомога у невідкладних станах надається без направлення та незалежно від наявності декларації з лікарем, а екстрена медична допомога входить до гарантованого державою обсягу безоплатних послуг [3]. Отже, однією з найважливіших гарантій є усунення адміністративних бар'єрів у доступі до допомоги саме тоді, коли час є критичним чинником.

Наступний блок становлять організаційні гарантії. Реалізація права на екстрену медичну допомогу залежить не лише від наявності відповідної норми, а й від того, наскільки ефективно побудована система прийняття викликів, сортування звернень, направлення бригад і взаємодії між догоспітальним та госпітальним етапами. Важливе значення тут має урядовий порядок організації роботи оперативно-диспетчерських служб центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, який визначає засади координації викликів і реагування на них [4]. У практичному вимірі організаційні гарантії охоплюють наявність єдиного телефонного номера виклику, цілодобову роботу диспетчерських служб, алгоритмізацію дій

персоналу, належне оснащення бригад, маршрутизацію пацієнтів та оперативний зв'язок із закладами охорони здоров'я. Без цих складових право на екстрену допомогу залишалося б лише загальною законодавчою декларацією. Саме тому ефективність диспетчеризації, логістики та координації слід розглядати як самостійну гарантію реалізації відповідного права.

Не менш важливими є фінансові гарантії. У сучасній моделі української системи охорони здоров'я безоплатність екстреної медичної допомоги для пацієнта забезпечується не абстрактним проголошенням, а включенням відповідного пакета до Програми медичних гарантій. НСЗУ на офіційному рівні зазначає, що ПМГ-2026 охоплює всі види та рівні медичної допомоги, включаючи екстрену, а відтак держава бере на себе зобов'язання щодо оплати цієї послуги в межах установлених гарантій [2; 5]. Для медико-правової науки це має принципове значення: право на екстрену допомогу не можна зводити лише до права викликати бригаду за номером 103. Воно охоплює також фінансову спроможність держави забезпечити функціонування центрів, оплату послуг, утримання автопарку, закупівлю обладнання, медикаментів та оплату праці персоналу. У цьому аспекті слушною є наукова позиція, за якою гарантування медичної допомоги слід розглядати як вагомий чинник соціальної безпеки [6] та одну з форм реалізації соціальної функції держави [7].

Особливого змісту право на екстрену медичну допомогу набуває в умовах воєнного стану. У таких умовах його гарантії мають враховувати не лише звичайні медичні потреби населення, а й наслідки бойових дій, масові надзвичайні події, необхідність медичної евакуації, взаємодію з системою цивільного захисту та стійкість медичної інфраструктури. ВООЗ у річному звіті про реагування на надзвичайні ситуації в Україні за 2024 рік підкреслює, що підтримка безперервності критично важливих медичних послуг і реагування на надзвичайні виклики залишаються одним із ключових напрямів роботи в Україні [8]. Це свідчить, що гарантії реалізації права на екстрену допомогу в сучасних умовах повинні тлумачитися ширше, ніж у мирний час. Йдеться не лише про можливість приїзду бригади, а й про наявність резервних маршрутів, захищених комунікацій, належного рівня підготовки персоналу до роботи в небезпечних умовах, координації з іншими службами та збереження доступності допомоги для цивільного населення незалежно від місця його перебування.

У цьому контексті вагоме значення мають і сучасні наукові підходи до розуміння правової природи медичних послуг. У працях Теремецького В. І. у співавторстві обґрунтовується, що медичні послуги не можуть розглядатися виключно крізь призму приватноправових відносин між пацієнтом і надавачем; у багатьох випадках, особливо коли йдеться про суспільно значущі медичні послуги, держава має активний обов'язок створити належні умови їх доступності [6, 7, 9]. Такий підхід є цілком релевантним і щодо екстреної медичної допомоги. Вона має ознаки суспільно значущої медичної послуги, оскільки її ненадання або несвоєчасне надання створює безпосередню загрозу фундаментальним правам людини. Відповідно, гарантії її надання повинні охоплювати не лише загальні норми про охорону здоров'я, а й спеціальні механізми пріоритетного фінансування, організаційної готовності системи та державного контролю за якістю реагування.

Водночас аналіз чинного регулювання дає підстави стверджувати, що система гарантій потребує подальшого вдосконалення. Насамперед ідеться про необхідність подальшої стандартизації взаємодії між екстреною медичною допомогою та лікарнями, які приймають пацієнтів, розвиток цифрових механізмів обміну інформацією, зниження часу реагування, посилення кадрової стійкості служби та забезпечення належного психологічного захисту медичних працівників. Не менш важливим є підвищення правової культури населення щодо належного користування службою екстреної допомоги, адже нецільові виклики знижують спроможність системи реагувати там, де допомога справді потрібна негайно. Отже, подальший розвиток гарантій має поєднувати правове вдосконалення, управлінську модернізацію та сталі бюджетні рішення.

Список літератури

1. Про екстрену медичну допомогу : Закон України від 05.07.2012 № 5081-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/5081-17

2. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2168-19
3. Національна служба здоров'я України. Безоплатні послуги в Програмі медичних гарантій 2026 : офіц. сайт. URL: https://nszu.gov.ua/gromadianam/bezoplatni-poslugi-v-programi-medicnix-garantii-20-1
4. Деякі питання організації роботи оперативно-диспетчерських служб центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2020 № 1359. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1359-2020-%D0%BF
5. Національна служба здоров'я України. Безоплатні послуги в Програмі медичних гарантій 2026 : офіц. сайт. URL: https://nszu.gov.ua/gromadianam/bezoplatni-poslugi-v-programi-medicnix-garantii-20-1
6. Teremetskyi V. I., Myronova G. A., Batryn O. V., Udrenas G. I., Makhmurova-Dyshliuk O. P., Yatskovyna V. V. Legal Guaranteeing for Providing Socially Significant Medical Services During Martial Law and Post-War Recovery of Ukraine. Journal of Law and Sustainable Development. 2023. Vol. 11, No. 6. Art. e1231. DOI: https://doi.org/10.55908/sdgs.v11i6.1231
7. Teremetskyi V., Batryn O., Samilyk L., Seleznova O., Meniv L., Milevska A. Health Care Guaranteeing as Important Factor of Social Security. Journal of Pioneering Medical Sciences. 2024. Vol. 13, Iss. 1. P. 47–52. DOI https://doi.org/10.61091/jpms202413108
8. World Health Organization. Regional Office for Europe. WHO's response to health emergencies in Ukraine: annual report 2024. Copenhagen : WHO Regional Office for Europe, 2025. URL: https://iris.who.int/bitstreams/9a3c383f-c3fc-4db1-870c-a020f90c6f45/download
9. Teremetskyi V. I., Myronova G. A., Batryn O. V., Bodnar-Petrovska O. B., Andriienko I. S., Fedorenko T. V. Legal nature of medical services: specifics of Ukrainian doctrine. Georgian Medical News. 2024. No. 1 (346). P. 80–87. URL: https://www.geomednews.com/Articles/2024/1_2024/80-87.pdf

УДК 364-78:331.5
Соколенко Т. Ю., Палій М. Р., студентки гр. СР-231
Науковий керівник: Чічкань М. В., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ПО БЕЗРОБІТТЮ

Безробіття є однією з центральних проблем у системі соціального захисту населення. В умовах воєнного стану все складніше знайти роботу у зв'язку з пошкодженням та зупинкою підприємств, зміною місця роботи або формату, що призводить до збільшення кількості осіб, які потребують соціального захисту. Правову основу системи соціального захисту від безробіття в Україні формують Конституція України, Закон України «Про зайнятість населення», Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» та низка підзаконних нормативно-правових актів.

Основним Законом України закріплено право кожного громадянина на соціальний захист, зокрема й на випадок безробіття. Так, статтею 46 Конституції України визначено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх, зокрема й, у разі безробіття з незалежних від них обставин [1].

Поняття «безробіття» відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» трактується як соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування [2]. Окрім цього, Закон України «Про зайнятість населення» регулює основні аспекти надання статусу безробітного, визначає права та обов'язки зареєстрованого безробітного, а також допомогу по частковому безробіттю. Визначено поняття «підходящої роботи» та її критерії, закон запроваджує диференційований підхід до соціального захисту молоді, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб (ВПО), ветеранів війни. Важливим є закріплення активних програм на ринку праці щодо організації громадських та інших робіт тимчасового характеру, сприяння самозайнятості населення, надання одноразової допомоги для започаткування підприємницької діяльності, сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб та інше.

Зокрема статтею 24^1 Закону України «Про зайнятість населення» передбачена компенсація зареєстрованому безробітному з числа ВПО фактичних транспортних витрат на переїзд до місця працевлаштування, а також витрат на проходження попереднього медичного огляду відповідно до законодавства, якщо це необхідно для працевлаштування, а також компенсація витрат роботодавця на оплату праці (але не вище двох розмірів мінімальної заробітної плати, установленої законом) за працевлаштування зареєстрованих безробітних з числа ВПО на умовах строкових трудових договорів тривалістю не більше шести календарних місяців [2].

Одночасно Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» визначає правові, організаційні та фінансові засади забезпечення соціального захисту від безробіття. Визначено перелік застрахованих осіб, види забезпечення та соціальні послуги з безробіття.

Право на отримання виплати допомоги по безробіттю мають застраховані особи залежно від страхового стажу: від 3 років – 180 календарних днів, до 360 календарних днів при страховому стажу понад 30 років; для осіб передпенсійного віку тривалість виплати допомоги по безробіттю не може перевищувати 720 календарних днів. Водночас розмір виплат є диференційованим – залежить від середньої заробітної плати та може становити від 50 % до 80 %. Фінансування виплат здійснюється за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття (далі – Фонд), які формуються з надходжень єдиного соціального внеску (ЄСВ) [3].

Водночас, з метою врегулювання особливостей воєнного стану Урядом країни було прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 21.06.2023 № 735 «Про особливості реалізації державної політики у сферах зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час воєнного стану та після його припинення або скасування», якою затверджено Порядок надання допомоги по безробіттю.

Під час дії воєнного стану тривалість виплати допомоги по безробіттю не може перевищувати 90 календарних днів, а для осіб передпенсійного віку тривалість виплати допомоги по безробіттю не може перевищувати 360 календарних днів. Призначення допомоги по безробіттю внутрішньо переміщеним особам або особам, які перебувають на тимчасово окупованій території або на території, на якій ведуться бойові дії, які не мають документів про періоди страхового стажу, трудової діяльності, заробітну плату (дохід, грошове забезпечення), здійснюється на підставі відомостей, наявних у державних реєстрах. Максимальний розмір допомоги по безробіттю не може перевищувати розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня календарного року [3, 4].

Обмеження виплат у 90 днів є новим вимушеним підходом, спрямованим на раціональне використання коштів Фонду та як засіб для стимулювання безробітних активніше шукати роботу. Новим Порядком надання допомоги по безробіттю запроваджено регресивний алгоритм виплат, зменшення розміру допомоги залежно від тривалості безробіття: перші 90 днів – 100%, наступні 90 – 80%, далі – 70% від розрахованого розміру. Відбулися зміни щодо навчання та перекваліфікації безробітних. Також закріплено територіальну мобільність обслуговування, тепер центр зайнятості повинен надавати матеріальну допомогу по безробіттю за місцем фактичного звернення безробітного, а не реєстрації, як було раніше.

Окремої уваги заслуговує проблема соціального захисту від безробіття внутрішньо переміщених осіб (ВПО), чисельність яких, за підрахунками Міжнародної організації міграції, ВПО в Україні становить понад 6,5 млн осіб. Для цієї категорії громадян отримання допомоги по безробіттю є ускладненим через відсутність документів, проблеми з реєстрацією та труднощі у взаємодії зі службами зайнятості [5, с. 8,]. Як зазначають фахівці, значна частина ВПО перебуває поза системою соціального захисту, що свідчить про необхідність адаптації існуючих механізмів до реалій воєнного часу.

Важливим аспектом є також цифровізація послуг служби зайнятості. Запровадження електронних сервісів, зокрема порталу «Дія», дозволило суттєво спростити процедуру реєстрації та отримання соціальних виплат [6]. Разом із тим частина населення, особливо старшого віку чи з обмеженим доступом до інтернету, стикається з труднощами при використанні цифрових інструментів.

Таким чином, механізм соціального захисту від безробіття в Україні має розвинене правове підґрунтя, але в умовах воєнного стану має й певні недоліки. Це достатньо незначний розмір матеріальної допомоги, обмежена тривалість (90 днів) та фактична недоступність соціального захисту для значної частини ВПО. Разом з тим позитивним аспектом є збереження виплат на весь час навчання та перекваліфікації, запровадження регресивного алгоритму нарахувань та цифровізація послуг через портал «Дія».

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 03.05.2026).

2. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text (дата звернення: 05.04.2026).

3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 № 1533-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text (дата звернення: 02.04.2026).

4. Про особливості реалізації державної політики у сферах зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час воєнного стану та після його припинення або скасування: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 № 735 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2022-%D0%BF#Text (дата звернення: 03.05.2026).

5. Андріяш В., Громадська Н. і Малікіна О. Основні проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*, 2023, № 4(70), С. 5-12.

6. Державна служба зайнятості України: офіційний вебсайт. URL: https://www.dcz.gov.ua/ (дата звернення: 03.05.2026).

УДК 349.2

Супруненко О. В., здобувачка вищої освіти гр. П-231

Науковий керівник: Малюга Л. Ю., завідувачка кафедри цивільно-правових дисциплін, д.ю.н., доцентка

Національна академія Служби безпеки України

(м. Київ, Україна)

СТУДЕНТСЬКИЙ ТРУДОВИЙ ДОГОВІР ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

У контексті інтенсивних змін у суспільних відносинах трудове законодавство України постійно оновлюється з метою приведення його положень у відповідність до сучасних потреб суспільства. Яскравим прикладом такої адаптації стало законодавче впорядкування поєднання роботи з навчанням, що довгий час перебувало поза правовим регулюванням і лише останнім часом отримало належне правове оформлення. Цю новацію дослідники оцінюють як один із напрямів, що сприятиме адаптації молоді до майбутньої професійної діяльності та закладе підґрунтя продуктивної праці [1, с. 52].

Дотепер відносини праці за участі здобувачів освіти залишалися неврегульованими, що фактично позбавляло студентів можливості захищати свої трудові права у випадку їх порушення роботодавцем. Введення правового регулювання цих відносин стало відповіддю на реальні запити суспільства. Правовою підставою для цього слугувало ухвалення Закону України «Про професійну освіту» від 21 серпня 2025 року № 4574-IX, який набрав чинності 12.09.2025 року, і яким були внесені зміни до статті 21 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП). У частині 6 цієї норми закріплено визначення «студентського трудового договору» як специфічного виду трудового договору, що укладається між здобувачем освіти та

підприємством, установою або організацією і передбачає поєднання в межах освітньої програми здобуття освіти на робочому місці, зокрема у формі дуальної освіти, з одночасним виконанням трудових функцій [2].

Аналіз положень Закону України «Про професійну освіту» дозволяє визначити коло суб'єктів студентського трудового договору. З одного боку, це здобувачі професійної освіти — студенти та курсанти (слухачі). Згідно з наведеними нормами студентом визнається особа, яка здобуває професійну освіту, тоді як курсанти (слухачі) — це особи, які проходять професійну підготовку, набувають професійних кваліфікацій у закладах професійної освіти зі специфічними умовами навчання або у військових навчальних закладах. Названі особи набувають статусу працівника з моменту укладення студентського трудового договору. З іншого боку, стороною договірних відносин є роботодавець — підприємство, установа або організація, яка надає робоче місце та створює умови для виконання здобувачем освіти визначених трудових обов'язків [2].

Відповідно до ст. 14 зазначеного закону, здобуття професійної освіти за дуальною формою передбачає поєднання навчання в закладі освіти або в іншому суб'єкті освітньої діяльності з практичним навчанням на робочому місці шляхом виконання трудових функцій, визначених студентським трудовим договором [2]. З метою формування державної політики щодо підвищення якості професійної підготовки фахівців на засадах дуальної освіти, передбачається налагодження рівноправного партнерства між освітніми закладами, роботодавцями та здобувачами освіти. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 року № 660-р схвалило Концепцію підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти. Документ спирається на німецький досвід дуальної моделі навчання і відображає євроінтеграційний вектор та впровадження сучасних європейських підходів у підготовці конкурентоспроможних фахівців [3]. Головна її перевага полягає в тому, що здобувач не лише отримує теоретичні знання в аудиторії, а паралельно оволодіває практичними навичками безпосередньо на виробництві. Це сприяє усуненню однієї з найгостріших проблем вітчизняної освіти — розриву між академічною підготовкою та реальними запитами роботодавців.

Що стосується оплати праці як істотної умови договору, варто звернути увагу на Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» від 10 лютого 1998 року, який втратив чинність у зв'язку з набранням сили Законом № 4574-IX. Він встановлював особливий механізм розподілу винагороди здобувачів освіти: згідно з частиною 9 статті 50 того Закону 50 відсотків заробітної плати, нарахованої за виробниче навчання, виробничу практику та інші форми практичного навчання, підлягали перерахуванню на рахунок закладу освіти для забезпечення його статутної діяльності [4]. Фактично здобувач отримував лише половину заробітку, натомість чинне законодавство, згідно з частиною 6 статті 17 Закону України «Про професійну освіту», передбачає, що винагорода за виконану роботу в межах практичної підготовки перераховується безпосередньо на рахунок здобувача професійної освіти на підставі студентського трудового договору відповідно до чинного законодавства. Таким чином, здобувач набуває повного права на отримання заробітної плати в повному обсязі нарівні з іншими працівниками. Водночас законодавець передбачив перехідні положення. Згідно з пунктом 21 частини 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону № 4574-IX, попередній порядок розподілу зарплати за практичне навчання зберігає чинність щодо здобувачів освіти, які вступили до закладів професійної (професійно-технічної) освіти до 1 січня 2026 року [2].

Важливою істотною умовою є також строк дії студентського договору, що закріплений у КЗпП і не може перевищувати терміну навчання; надалі договір припиняється відповідно до п. 2 ст. 36 КЗпП [5].

При оформленні студентського трудового договору слід виконати такі ключові кроки: укласти угоду про співпрацю між закладом професійної освіти та підприємством (щодо проходження практики студентом на базі підприємства); отримати заяву від студента про прийняття на роботу та бажання укласти студентський трудовий договір; видати наказ роботодавця про прийняття студента на роботу на підставі студентського трудового договору;

укласти письмовий студентський трудовий договір між студентом і роботодавцем; повідомити податкові органи про прийняття працівника на роботу (у порядку, встановленому для таких повідомлень); зробити запис у трудовій книжці (за бажанням працівника); ознайомити студента з умовами праці (ст. 29 КЗпП) та провести інструктаж з охорони праці; вести табелювання та нарахування заробітної плати, єдиного соціального внеску (ЄСВ), податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та військового збору; виплачувати студенту заробітну плату за виконану роботу на умовах трудового договору [1].

Форма договору прямо не визначена, проте доцільно в усіх випадках фіксувати права та обов'язки сторін у письмовому вигляді та передбачити такі обов'язкові умови праці: посада (робота) — найменування посади або вид виконуваних робіт та посадові обов'язки студента в межах освітньої програми; режим роботи — тривалість та графік робочого часу з урахуванням розкладу навчальних занять (щоб робота не заважала навчальному процесу); строк дії договору — конкретний термін трудового договору та умови його припинення (закінчення не пізніше дня завершення навчання); оплата праці — розмір та порядок виплати заробітної плати. Чітке визначення цих положень забезпечує прозорість трудових відносин: студент матиме уявлення про посадові обов'язки, графік і гарантований рівень оплати, а роботодавець — підстави вимагати виконання роботи згідно з погодженими умовами [1].

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що впровадження студентського трудового договору в національне правове поле є логічним наслідком еволюції трудового законодавства, яке поступово охоплює суспільні відносини, що раніше залишалися поза його межами. Як слушно відзначають науковці, в умовах нових реалій війни в Україні важливим завданням є організація раціонального використання найманої праці, запровадження інноваційних форм організації праці та збереження робочих місць [6, с. 12]. Аналіз нормативного наповнення досліджуваного інституту свідчить про його самостійну правову природу: специфічний суб'єктний склад, обмеженість строком навчальної програми та обов'язкова письмова форма виділяють його серед інших видів трудового договору. Законодавець також закріпив право здобувача освіти на повну оплату праці, відмовившись від практики часткового спрямування заробітку на потреби закладу. Разом з тим, законодавче регулювання потребує удосконалення: відсутня типова форма договору, інститут не поширюється на університетську освіту, а деякі підстави припинення договору залишаються неврегульованими.

Незважаючи на існуючі прогалини, впровадження студентського трудового договору відображає важливу тенденцію: держава починає розглядати студента не лише як об'єкт освітнього процесу, а як самостійного суб'єкта трудових відносин, права якого заслуговують на належний правовий захист.

Список літератури

1. Лисенко Ганна. Студентський трудовий договір: новий формат поєднання навчання та роботи. Юридична газета від 06.11.2025 https://unba.org.ua/publications/10951-students-kijtrudovij-dogovir-novij-format-poednannya-navchannya-i-roboti.html

2. Про професійну освіту: Закон України від 21.08.25 року № 4574-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4574-20#Text

3. Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти: Розпорядження Кабінету міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 660-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80#n2

4. Про професійну (професійно-технічну) освіту: Закон України від 10.02.1998. No 103/98-ВР (втратив чинність). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/103/98-%D0%B2%D1%80

5. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

6. Інноваційні форми організації праці в умовах діджиталізації економіки України: теоретико-прикладний нарис: монографія: за заг. ред. проф. О. М. Ярошенка. Харків: Юрайт, 2023. 240 с.

УДК 340.12
Сущик А. А., студентка гр. ПР-251
Науковий керівник: Литвиненко В. М., завідувачка кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК

Зараз для засвоєння практично-професійних навичок студентами у більшості закладів вищої освіти створюються юридичні клініки. Юридична клініка – це навчально-практичний підрозділ при юридичних факультетах закладів вищої освіти, в якому студенти під керівництвом викладачів надають безкоштовну правничу допомогу населенню, при цьому засвоюючи практичні професійні навички.

Сьогодні юридичні клініки є широко розповсюдженими як в Україні, так і у всьому світі. Вперше ідея створення юридичних клінік з різних точок зору пропонували вчені ще у XIX столітті. Зокрема Д. Мейєр у праці "Про значення практики у системі сучасної юридичної освіти" (1855 р.) підкреслював важливість поєднання теорії з реальним застосуванням права, а у 1863 році Карл Фолькмар Штой запропонував створювати при університетах установи для практичного навчання [1, с. 5].

Саме поняття юридичних клінік вперше сформулював німецький професор Георг Фроммгольд на початку XX століття. У 1900 році він опублікував статтю, у якій звернув увагу на суттєву різницю між підготовкою студентів медиків та юристів. Учений підкреслив, що студенти-медики вже протягом навчання здобувають практичний досвід у клініках, в той же час майбутні правники здебільшого обмежуються аналізом умовних, вигаданих справ. Саме тому Фроммгольд запропонував створити спеціальні правові клініки при навчальних закладах, де студенти могли б працювати з реальними зверненнями громадян і набувати практичних навичок ще до завершення освіти [2, с. 104].

В період 1920-1930-х років у США почала активно впроваджуватися концепція клінічної юридичної освіти. Такий поштовх був пов’язаний з публікаціями американських науковців, зокрема статтею Вільяма Роуві «Юридичні клініки та краще підготовлені юристи» (1917 р.) та працею Джерома Франка «Чому б не створити клініку для юристів?» (1933 р.). До 1960-х років юридичний клінічний рух мав обмежене поширення і здебільшого розвивався у США. А починаючи лише з кінця 1950-х років, розвиток юридичних клінік значно посилився завдяки підтримці приватних фондів. Наприклад, з 1959 року Фонд Форда почав фінансувати та стимулювати їх діяльність, сприяючи наданню правової допомоги малозабезпеченим верствам населення і формуванню практичних навичок у студентів [3, с. 261].

Бачимо, що з виникненням самої ідеї розпочалися й перші спроби створення юридичних клінік при університетах Європи та США. У першій половині XX століття цей процес активно розвивався, незважаючи на значні труднощі. Уже в 1950-1960-х роках така практика набула ширшого поширення. Водночас слід зазначити, що впродовж свого становлення юридичні клініки не були однаковими – відрізнялися умови їх функціонування та, наприклад, спеціалізація.

У 1970-х роках юридична клінічна освіта почала активно поширюватися за межами США й отримала підтримку в багатьох країнах світу, зокрема в Англії, Німеччині, Франції, Росії та інших європейських державах. У Європі першу юридичну клініку було відкрито в Ягеллонському університеті в Кракові (Польща) у 1997 році. З цього часу такі клініки почали з’являтися також у країнах Латинської Америки та Азії. Наприкінці XX століття рух юридичних клінік набув глобального характеру, що сприяло його інституційному оформленню. Було створено різні міжнародні організації та асоціації, зокрема CLE, CLEA/CLEO, SALT, AULAI та інші. [4, с. 183]. Тому підкреслимо, що саме у період 1970-1990-х юридична клінічна практика набула світового поширення.

Впровадження клінічної освіти у США сприяло появі спеціальних юридичних клінік за моделлю «Street Law» («живе право»). Такі програми були створені в багатьох американських правничих школах і згодом поширилися в інших країнах, зокрема в Південній Африці та Польщі. Їх суть полягає в тому, що студенти-юристи навчаються доносити базові правові знання до звичайних громадян – школярів, їхніх батьків, ув'язнених та соціально незахищених осіб, які потребують захисту своїх прав [5, с. 43].

Цікаво згадати про юридичні клініки різних спеціалізацій, які виникали в різні історичні періоди. Наприклад, Американо-Індіанська юридична клініка при Університеті Колорадо спеціалізується на наданні правової допомоги малозабезпеченим особам індіанського походження, зокрема у сфері індіанського права. Або юридична клініка Тургуда Маршалла, що діє з 1948 року та спрямована на надання правової допомоги соціально незахищеним категоріям населення. Вона є найстарішою клінічною програмою у штаті Техас і бере свій початок із курсу «Клініка правової допомоги», у межах якого студенти відповідали на листи ув'язнених [6, с. 43].

В Україні ж перші юридичні клініки почали створюватися лише з 1996 р. Цього року почала свою роботу, зокрема, юридична клініка при Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка, яку прийнято вважати першою в державі. Після неї клініки організовувалися і в інших великих містах. Важливим було заснування громадської організації «Асоціація юридичних клінік України» у 2003-2004 рр., яка підтримує та розвиває юридичний клінічний рух. Ця організація сприяє роботі клінік у закладах вищої освіти, розвитку клінічної освіти та реалізації освітніх, правових і правозахисних програм в Україні [6, с. 85].

Наступним важливим кроком до розвитку юридичної клінічної практики стало його законодавче закріплення у 2006 році завдяки затвердженню Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України.

Наразі в Україні кожен заклад зі спеціальністю «Право» може мати власну клініку при виконанні певних умов. Основна мета таких клінік – освітня: студенти здобувають практичні навички та застосовують теоретичні знання на практиці. Юридичні клініки забезпечують проходження практики, а разом з тим і надання правової допомогу та проведення правопросвітницьких заходів, розвиваючи професійні компетенції студентів [7, с. 14]. Зауважимо, що в період, коли не було Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», цей підрозділ активно виконував свою соціальну функцію – надання безоплатної правничої допомоги.

Згідно зі звітами Асоціації юридичних клінік України у 2022 році в Україні всього налічувалося 53 юридичні клініки, 31 з яких мали статус структурного підрозділу зі штатом. У 2023 – першій половині 2024 рр. – 60 клінік, 34 з яких мали вищезазначений статус; а на кінець 2024 р. – 63 і 38 юридичних клінік відповідно. А вже у 2025 році Реєстр Асоціації юридичних клінік України нараховує загалом 64 клініки [8]. Тому, переглянувши звіти Асоціації юридичних клінік України за останні роки, можемо бачити позитивну динаміку в збільшенні кількості юридичних клінік на території України.

Отже, юридичні клініки є дуже важливою частиною освіти, адже поєднують теорію з практичною підготовкою, дозволяючи при цьому студентам набувати професійних навичок і застосовувати набуті знання на практиці. Аналізуючи історію становлення та розвитку юридичних клінік, можна зробити висновок, що вони пройшли тривалий шлях еволюції – від ідеї поєднання теорії з практикою у XIX столітті до важливого інституційного елементу сучасної юридичної освіти.

Список літератури

1. Рябченко Ю. Ю. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Основи юридичної клінічної практики»: методичні матеріали. Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2022. 83 с.

2. Коломієць А. О. Становлення та правовий статус юридичних клінік в Україні: *Юридична клінічна практика: становлення, сучасний стан та перспективи розвитку:* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 22 листопада 2022 р.). Дніпро, 2022. С. 104–107.

3. Терлюк І., Терлюк О. Надання безоплатної правової допомоги населенню у процесі здійснювання навчальної діяльності: аспекти міжнародного та українського історичного досвіду. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2024. № 3 (43). С. 254–266.

4. Харченко А. С. Юридична клініка як правозахисна інституція та база практичної підготовки студентів-правників: історіографічний дискурс: *Юридична клінічна практика: становлення, сучасний стан та перспективи розвитку:* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 22 листопада 2022 р.). Дніпро, 2022. С. 182–184.

5. Міжнародне право та євроінтеграційні перспективи України: сучасні виклики: колективна монографія / М. Р. Аракелян, Х. Н. Бехруз, Ю. Ю. Акіменко та ін. ; за ред. М. Р. Аракеляна, Х. Н. Бехруза, Ю. Ю. Акіменко. Одеса : Фенікс, 2023. 464 с.

6. Хорошковська В. С. Особливості становлення та розвитку юридичної клінічної науки в Україні. *Правова позиція*. 2021. № 4 (33). С. 82–87.

7. Аксютіна А. В. Історія становлення та розвитку юридичних клінік: *Юридична клінічна практика: становлення, сучасний стан та перспективи розвитку:* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 22 листопада 2022 р.). Дніпро, 2022. С. 13–15.

8. Звіти про діяльність Асоціації юридичних клінік України. Офіційний веб-сайт Асоціації юридичних клінік України. URL: https://legalclinics.in.ua/diyalnist/zvity/ (дата звернення: 26.04.2026).

УДК 364.32

Таран А. В., студентка гр. СР-231

Науковий керівник: Чічкань М. В., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м.Чернігів, Україна)

СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА У ЗВ'ЯЗКУ З ТИМЧАСОВОЮ ВТРАТОЮ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ

Система соціального захисту є фундаментальною основою захисту соціально-економічних прав населення в Україні. Особливе місце у цій системі посідає соціальна допомога у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності. Зокрема, право на забезпечення у випадку повної, часткової або тимчасової втрати працездатності прямо гарантується статтею 46 Конституції України [1]. Допомога по тимчасовій непрацездатності історично є найпоширенішим видом страхових виплат, оскільки її головна мета - компенсувати людині дохід, втрачений через хворобу, травму чи об'єктивну необхідність догляду за хворим членом сім'ї. Враховуючи загальнодержавний напрямок щодо цифровізації та жорсткої економії державних ресурсів, у 2026 році система соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності пережила суттєві трансформації. Одним із факторів, який на це вплинув стало ухвалення Закону України від 05.11.2025 № 4683-IX , положення якого набули повної чинності з 1 квітня 2026 року та фактично встановив новий підхід до моніторингу листків непрацездатності з боку Пенсійного фонду України.

Досліджуючи правову природу соціальних допомог, варто звернути увагу на те, що вони являють собою грошові виплати, які призначаються особі у разі настання законодавчо визначеного соціального ризику. У юридичній науці їх прийнято класифікувати на державні (ті, що фінансуються безпосередньо з бюджету та мають характер соціальної підтримки) та страхові (ті, що забезпечуються за рахунок накопичень у соціальних фондах). Допомога по тимчасовій непрацездатності належить саме до страхових виплат. Чинна нормативно-правова база визначає широкий спектр підстав для її надання. Це не лише звичайні хвороби чи побутові травми, а й догляд за хворою дитиною віком до 14 років (або дитиною з інвалідністю до 18 років), перебування на самоізоляції під час протиепідемічних заходів, а також протезування у стаціонарі. Повний перелік страхових випадків, які дають право на призначення допомоги у зв'язку тимчасової втрати працездатності, передбачені у Законі України «Про загальнообов'язкове державне страхування» [2]. Розподіл фінансового навантаження

характеризується особливим підходом, який виражається в тому, що фінансування перших п’яти днів лікарняного при загальному захворюванні оплачується роботодавцем, а з шостого - Пенсійним фондом. При цьому існують певні законодавчі нюанси. Наприклад, якщо дитина захворіла в той час, коли працівник перебував у щорічній відпустці, допомога по догляду за нею не призначається, тоді як хвороба самого працівника під час відпустки є цілком законною підставою для оплати.

Особливої уваги заслуговує механізм диференціації розміру виплат, який безпосередньо залежить від набутого особою страхового стажу та розмір заробітної плати. Для співробітників зі стажем до 3 років розмір відшкодування складає 50% від середнього заробітку, від 3 до 5 років - 60%, від 5 до 8 років - 70%. Окрім цього, закон передбачає право на 100-відсоткове відшкодування для осіб зі стажем понад 8 років, а також для деяких окремих категорій населення незалежно від наявного стажу (наприклад, чорнобильці, ветерани війни, донори, гіг-спеціалісти Дія Сіті та інші). Разом з тим, чинна нормативно-правова база передбачає суворі фінансові ліміти для працівників, які не мають 6 місяців страхового стажу впродовж останніх 12 місяців.

Важливим аспектом правового регулювання соціальної допомоги є механізм запобігання зловживанням, що детально регламентований статтею 16 Закону [2]. Ця норма встановлює чіткі межі відповідальності застрахованої особи, визначаючи вичерпний перелік обставин, за яких фінансова допомога не призначається. Насамперед, законодавство керується принципом соціальної справедливості, згідно з яким суспільні фонди не повинні покривати ризики, свідомо чи протиправно спровоковані самою людиною. Тому виплати скасовуються, якщо травма чи хвороба стали наслідком вчинення кримінального правопорушення, навмисного заподіяння шкоди власному здоров'ю заради симуляції, а також через обставини, спричинені алкогольним чи наркотичним сп'янінням. Окрему групу становлять обмеження, пов’язані з правовим статусом особи або рішеннями правоохоронних органів. Зокрема, допомога не надається за час перебування пацієнта під арештом, під час проведення судово-медичної експертизи, а також за період примусового лікування, призначеного за рішенням суду. Оскільки головна мета лікарняних полягає саме в компенсації втраченого заробітку, закон обґрунтовано виключає фінансову підтримку за ті періоди, коли людина і так не отримувала б дохід. До таких випадків належить перебування працівника у відпустці без збереження зарплати, а також у творчій чи додатковій навчальній відпустці. Не менш важливим є положення щодо є запровадження суворих дисциплінарних та медичних санкцій. Особа може втратити право на допомогу, якщо вона порушує призначений лікарем режим, ігнорує індивідуальний реабілітаційний план або без поважних причин не з’являється на обов’язковий медичний огляд лікарсько-консультативної комісії. Своєю чергою, пряма заборона на виплати за листком непрацездатності, який офіційно визнано «необґрунтованим», є чітким підтвердженням того, що держава посилює фінансовий аудит не лише за самими особами, а й за якістю рішень медичних закладів. Загалом, зазначені нормативні обмеження виконують не тільки захисну, а й виховну функцію.

Таким чином, соціальна допомога по тимчасовій непрацездатності займає важливе місце в сучасній системі соціального захисту населення. Особливістю призначення такої допомоги є чітка правова регламентація у Законі України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування” суб’єктів допомоги, умов призначення, визначення розміру.

Список літератури

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 07.04.2026).

2. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV : станом на 24 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text (дата звернення: 05.05.2026).

УДК 349.3
Тимченко З. М., студент гр. ПР-241
Науковий керівник: Чічкань М. В., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК САМОСТІЙНА ГАЛУЗЬ ПРАВА

Актуальність дослідження права соціального забезпечення як самостійної галузі права обумовлена сучасними суспільно-економічними та політико-правовими трансформаціями. В умовах воєнного стану, спричиненого збройною агресією РФ проти України, суттєво зростає кількість людей, яким потрібен соціальний захист, зокрема осіб з інвалідністю, дітей, що втратили батьків, внутрішньо переміщених осіб та інших соціально незахищених верств населення. Це спричиняє збільшення навантаження на систему соціального забезпечення та потребує вдосконалення її правового регулювання.

Метою даної роботи є дослідження наукових підходів щодо розгляду права соціального забезпечення як самостійної галузі права та визначення його характерних рис.

На думку В.В. Криворучко категорію соціальне забезпечення необхідно визначати як систему державних та недержавних заходів, спрямованих на забезпечення матеріальними засобами та соціальними послугами населення у випадку настання соціальних ризиків (хвороба, інвалідність, старість, втрата годувальника, безробіття, вагітність та пологи тощо) [1, с. 220].

О. В. Тищенко обґрунтовує, що право соціального забезпечення – це галузь права, яка становить сукупність правових норм, регламентованих, застосовуваних, охоронюваних державою, що регулюють соціально-забезпечувальні й інші похідні (процедурні, процесуальні) від них відносини, котрі виникають між суб'єктами права соціального забезпечення з приводу реалізації їхнього права на соціальне забезпечення [2, с. 118].

Аналіз вищезазначених поглядів вказує, що дана галузь має як класичні ознаки, так і – специфічні. Як вказує О. В. Тищенко, право соціального забезпечення – це сукупність правових норм. Традиційно вважається, що галуззю права є найбільш велика, відособлена сукупність юридичних норм, які регулюють якісно однорідні групи суспільних відносин, що має власний предмет і метод правового регулювання [3, с. 19].

Право соціального забезпечення має особливий предмет регулювання до якого належать: пенсійні відносини, відносини щодо надання соціальних допомог, відносини у сфері надання соціальних послуг. Характеризуючи предмет регулювання, не можна оминути увагою чітко виражену соціальну орієнтацію права соціального забезпечення. Його основна мета – захист людини у складних життєвих обставинах. Воно спрямоване на забезпечення мінімально необхідного рівня життя для тих, хто через об'єктивні причини не може самостійно задовольнити свої базові потреби, зокрема через вік, стан здоров'я чи втрату роботи. Ця ознака безпосередньо випливає з принципу соціальної держави, закріпленого у Конституції України. Держава бере на себе обов'язок підтримувати вразливі категорії населення через систему пенсій, допомог, соціальних виплат і послуг, що забезпечує вирівнювання соціальних нерівностей та реалізацію принципу соціальної справедливості.

Досліджуючи право соціального забезпечення самостійну галузь права, необхідно звернути увагу на нормативно-правове регулювання цих відносин. Для даної галузі права характерно існування великої кількості законів та підзаконних актів які визначають поняття, умови призначення, порядок надання та порядок звернення до відповідних органів серед яких можна зазаначити: Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення", Закон України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування", Закон України "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю"

та багато інших. У праві соціального забезпечення існує проблема не кодифікованості, що означає відсутність єдиного систематизованого нормативно-правового акту (кодексу), який би комплексно врегулював усю галузь права. На відміну від кодифікованих галузей, таких як цивільне чи кримінальне право, соціальне забезпечення складається з великої кількості окремих законів і численних підзаконних актів.

Таким чином, право соціального забезпечення є окремою галуззю права, яка унормовує специфічну сферу суспільних взаємин, пов'язаних із надання матеріального забезпечення та соціальних послуг у разі настання соціальних ризиків. Наукові підходи, запропоновані вітчизняними вченими, дозволяють узагальнити розуміння цієї галузі як цілісної системи правових норм, спрямованих на забезпечення соціального захисту населення. Аналіз доктринальних визначень свідчить, що право соціального забезпечення має як загальні ознаки галузі права, так і специфічні риси. До загальних належать наявність власного предмета і методу правового регулювання, а до спеціальних – соціальна спрямованість, гуманістичний характер та орієнтація на забезпечення гідного рівня життя особи у складних життєвих обставинах.

Важливою характеристикою цієї галузі є її тісний зв'язок із принципом соціальної держави, відповідно до якого держава бере на себе обов'язок гарантувати соціальний захист громадян, що проявляється у створенні системи пенсійного забезпечення, соціальних виплат і послуг, що спрямовані на підтримку найбільш вразливих категорій населення та забезпечення соціальної справедливості. Водночас право соціального забезпечення характеризується не кодифікованістю, що означає відсутність єдиного систематизованого нормативно-правового акту. Подальший розвиток цієї галузі має бути спрямований на підвищення ефективності правового регулювання, вдосконалення законодавчої бази та забезпечення доступності соціальних гарантій для усіх категорій населення.

Список літератури

1. Криворучко В. В. Соціальне забезпечення: теоретичні проблеми. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4(63). С. 215-222. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ae5f7c1b-77a5-405f-89e3-78d88368c456/content

2. Тищенко О. В. Поняття права соціального забезпечення: теоретичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Право». 2014. Вип. 26. С. 115-119. URL:

3. Заморська Л. І. Правова нормативність в умовах становлення та розвитку українського права: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. … доктора юрид. наук: 12.00.01 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2014. 44 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9fac27b1-0419-4217-9be5-b690ff85a593/content

УДК 364.4

Удалова О. В., студентка гр. СР-231

Науковий керівник: Чічкань М. В., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»,

(м. Чернігів, Україна)

КОМПЕНСАЦІЯ ФІЗИЧНИМ ОСОБАМ, ЯКІ НАДАЮТЬ СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ З ДОГЛЯДУ НА НЕПРОФЕСІЙНІЙ ОСНОВІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Механізм надання соціальних послуг з догляду на непрофесійній основі в Україні базується на положеннях Закону України «Про соціальні послуги» та деталізується Постановою Кабінет Міністрів України від 23 вересня 2020 р. № 859 «Деякі питання призначення і виплати компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду на непрофесійній основі», якою затверджено порядок подання документів, призначення та виплати відповідної компенсації. Зазначені нормативно-правові акти визначають організаційні та правові засади надання такого виду соціальної підтримки в Україні.

Компенсація фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду на непрофесійній основі спрямована на підтримку фізичних осіб, які здійснюють догляд за членами своєї сім'ї, спільно з ними проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки та не провадять підприємницької діяльності. Догляд на непрофесійній основі передбачає можливість забезпечення необхідної допомоги особам, які через вік, стан здоров'я чи інші обставини потребують стороннього догляду, у сімейному середовищі. Коло осіб, які мають право на отримання таких соціальних послуг, чітко визначене положеннями Постанова Кабінету Міністрів України № 859 [1].

Також варто зазначити, що чинним законодавством України чітко окреслено випадки за яких компенсація за надання соціальних послуг з догляду на непрофесійній основі не призначається. Відповідні обмеження встановлені з метою уникнення дублювання державної підтримки, раціонального використання бюджетних коштів та забезпечення адресності соціальної допомоги тим особам, які дійсно її потребують. Зокрема, компенсація не призначається у разі, якщо особа, за якою здійснюється догляд, уже отримує соціальні послуги з догляду вдома, паліативного чи стаціонарного догляду за рахунок бюджетних коштів.

Крім того, така виплата не надається, якщо особа, яка потребує догляду, уже отримує інші передбачені законом надбавки, доплати чи державну допомогу на догляд відповідно до чітко визначеного переліку нормативно-правових актів України. До них належать, зокрема, Закони України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю». Винятки з цього правила також визначаються окремими нормами законодавства.

Компенсація не призначається і в тому випадку, якщо фізична особа, яка здійснює догляд, уже отримує допомогу на догляд згідно із Законом України «Про психіатричну допомогу», або надає соціальні послуги з догляду на професійній основі. Таким чином, законодавець проводить чітке розмежування між непрофесійним сімейним доглядом, професійною діяльністю у сфері соціального обслуговування та іншими видами державної підтримки.

Розмір компенсації безпосередньо залежить від матеріального становища сім'ї та визначається у порядку, встановленому чинним законодавством. Основою для обчислення є співвідношення між прожитковим мінімумом на одну особу в розрахунку на місяць та середньомісячним сукупним доходом сім'ї за попередній квартал. Отже, чим нижчим є дохід сім'ї, тим вищим може бути розмір компенсаційної виплати в межах установлених державою норм. Такий підхід відповідає принципам соціальної справедливості та адресності державної допомоги.

Під час визначення права на компенсацію враховуються доходи членів сім'ї у випадках і порядку, передбачених законодавством. До складу сім'ї, як правило, включаються особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом та мають взаємні права й обов'язки. Водночас окремі категорії осіб можуть не враховуватися при обчисленні доходу відповідно до встановлених нормативних положень. Компенсація призначається одному надавачу соціальних послуг незалежно від кількості осіб, за якими здійснюється догляд.

Процедура призначення компенсації передбачає проходження комплексного визначення індивідуальних потреб особи, яка потребує стороннього догляду. Таке оцінювання здійснюється уповноваженими органами на підставі заяви, поданих документів, медичних висновків та інших відомостей, необхідних для прийняття рішення. За результатами розгляду встановлюється ступінь потреби особи в догляді та наявність правових підстав для призначення виплати.

Як правило, компенсація призначається на визначений законодавством строк із подальшою щомісячною виплатою. Після завершення встановленого періоду право на її отримання може бути переглянуте за умови повторного звернення або підтвердження

відповідних обставин. Виплата компенсації припиняється у випадках, прямо передбачених законодавством, зокрема у разі смерті особи, яка потребувала догляду, смерті надавача послуг, зміни місця проживання, втрати права на допомогу або виникнення інших обставин, що унеможливлюють її подальше надання.

Отже, механізм призначення компенсації за догляд на непрофесійній основі в Україні є комплексним інструментом соціального захисту, який поєднує підтримку сімей, що здійснюють догляд за близькими особами, із принципами адресності, справедливого розподілу бюджетних коштів та державного контролю. Чітке нормативне регулювання умов призначення, розміру та припинення виплат сприяє підвищенню ефективності соціальної політики держави та забезпечує належний рівень підтримки найбільш уразливих категорій населення.

Список літератури

1. Деякі питання призначення і виплати компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду на непрофесійній основі : Постанова Каб. Міністрів України від 23.09.2020 № 859 : станом на 26 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/859-2020-п#Text (дата звернення: 30.03.2026).

УДК 342.7

Хутка А. О., студентка гр. ФМТП 1-21

Науковий керівник: Дараганова Н. В., професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права, гарант освітньо-наукової програми третього рівня вищої освіти «Право», д.ю.н., доцент

Державний торговельно-економічний університет

(м. Київ, Україна)

ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У період дії воєнного стану в Україні особливої актуальності набуває питання забезпечення та охорони прав і свобод людини і громадянина. Необхідність запровадження певних обмежень прав для захисту державної безпеки потребує належної роботи адміністративно-правових механізмів їх гарантування. Разом із цим у процесі реалізації прав громадян виникають численні труднощі, що зумовлює важливість дослідження зазначеної проблематики.

За Конституцією України у статті 3 визначається що, людина, її життя та здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини, а також їх гарантії визначають зміст і напрям діяльності держави. Держава несе відповідальність перед людиною за свою діяльність, а забезпечення та утвердження прав і свобод людини є її основним обов’язком. При цьому у статті 64 вказано що, конституційні права і свободи людини і громадянина не підлягають обмеженню, за винятком випадків, прямо визначених Конституцією України. Водночас у період воєнного або надзвичайного стану допускається запровадження окремих обмежень таких прав і свобод із обов’язковим визначенням строку їх дій [1].

Проблемою забезпечення права на захист в умовах воєнного стану є запровадження окремих обмежень прав людини, які не завжди повною мірою узгоджуються з Конституцією України та міжнародними стандартами. При цьому в умовах воєнного стану законодавчі рішення можуть ухвалюватися під впливом нагальної потреби без достатнього врахування принципів верховенства права, що потребує подальшого коригування та системного контролю [2, с. 7].

Правовий режим воєнного стану в Україні закріплений у Законі України «Про правовий режим воєнного стану», який визначає порядок діяльності органів державної влади, військового командування та місцевого самоврядування, а також надає їм право запроваджувати необхідні тимчасові заходи безпеки [3]. Але практичне застосування цього закону демонструє наявність певних труднощів у забезпеченні ефективної реалізації адміністративно-правових гарантій захисту прав і свобод людини.

Система адміністративного судочинства є одним із ключових інструментів захисту прав і свобод людини. Згідно з положеннями Кодексу адміністративного судочинства України, кожна особа наділена правом звернутися до адміністративного суду у випадку, якщо вважає, що рішення, дії або бездіяльність органів державної влади чи інших суб'єктів владних повноважень порушують її права чи законні інтереси. Такий механізм забезпечує судовий контроль за діяльністю публічної адміністрації та виступає важливою гарантією дотримання принципу законності в державі [4].

Але при цьому релокація судів стала однією з проблем функціонування судової системи під час воєнного стану, оскільки значна частина суддів була вимушена змінити місце роботи через бойові дії. Верховний суд розглядав численні заяви про тимчасове відрядження суддів до інших судів для забезпечення безперервного здійснення правосуддя. Водночас процесуальні строки у справах не зупиняються, хоча воєнний стан може визнаватися поважною причиною для їх поновлення, але не автоматично, а з урахуванням обставин кожної справи [5, с.103].

Війна суттєво ускладнює реалізацію прав і свобод людини, тому забезпечення права на захист потребує скоординованих дій держави та правових інститутів. Це право є ключовим для збереження базових цінностей навіть у надзвичайних умовах. Воєнний стан не може виправдовувати порушення права на захист, тому законодавство має відповідати Конституції України та міжнародним стандартам і оперативно реагувати на потреби суспільства. Важливим також є вдосконалення судової системи та інших механізмів захисту прав людини в умовах воєнного стану [2, с.10].

Адміністративно-правові гарантії захисту прав людини в умовах воєнного стану мають ключове значення для забезпечення балансу між безпекою держави та дотримання прав і свобод громадян. І подолання вказаних проблем потребує комплексних змін у законодавстві та на практиці його застосування. Важливо підвищити ефективність судового захисту та пришвидшити розгляд справ адміністративними судами. Окремо слід розвивати цифрові судові та адміністративні сервіси, що забезпечить доступ до правосуддя навіть в умовах релокації судів. Також важливим кроком з боку держави є дії, спрямовані на підвищення правової обізнаності громадян для більш ефективного захисту своїх громадян.

Таким чином, адміністративно-правові гарантії захисту прав людини в умовах воєнного стану мають ключове значення для забезпечення балансу між безпекою держави та дотримання прав і свобод громадян. Попри наявність нормативної бази, на практиці існують проблеми їх реалізації, що потребують вдосконалення законодавства, підвищення ефективності судового захисту та розвитку сучасних адміністративних механізмів.

Список літератури

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 07.05.2026).

2. Пошиванюк Т. Проблеми забезпечення права на захист під час війни. Конституційне право. 2024. С. 7–10. URL: https://www.publichne-pravo.com.ua/files/55/3.pdf (дата звернення: 07.05.2026).

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 4 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 07.05.2026).

4. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV : станом на 1 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 07.05.2026)

5. Зайцева М. С. Проблеми адміністративно-правового та організаційного забезпечення правосуддя в умовах дії правового режиму воєнного стану. Форум права. 2025. С. 103. URL: https://forumprava.pp.ua/files/100-105-2025-4-FP-Zaitseva_14.pdf (дата звернення: 07.05.2026).

УДК 342
Шестак Л. В., доцент кафедри адміністративного та конституційного права, к.ю.н., доцент,
Денисенко Я., курсантка 2 курсу
Пенітенціарна академія України
(м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ДКВС УКРАЇНИ З ІНШИМИ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

Ефективна взаємодія Державної кримінально-виконавчої служби України (ДКВС України) з іншими правоохоронними структурами є необхідною умовою забезпечення законності, правопорядку та безпеки у сфері виконання кримінальних покарань. Проте сучасний стан такої взаємодії характеризується низкою проблем організаційного, нормативного, кадрового та технічного характеру, що знижують її результативність. Разом із тим існують реальні можливості та перспективи вдосконалення міжвідомчої координації, що дасть змогу підвищити ефективність кримінально-виконавчої системи відповідно до європейських стандартів [1, с. 23].

Серед основних проблем, що виникають у процесі взаємодії ДКВС з іншими правоохоронними органами, варто виділити наступні:

- фрагментарність нормативного регулювання. Чинні акти, що визначають взаємодію ДКВС із Національною поліцією, прокуратурою, СБУ та іншими органами, містяться у різних правових джерелах і не завжди узгоджені між собою, що ускладнює їх застосування та формулює неоднаковий підхід при організації роботи з різними державними органами;
- відсутність комплексного документа, який би системно регулював порядок міжвідомчої взаємодії, алгоритм дій у кризових ситуаціях (наприклад, в період дії воєнного стану, надзвичайного стану тощо) та умови, підстави й наслідки відповідальності за порушення відповідних норм;
- недостатня гармонізація з міжнародними стандартами, зокрема Європейськими пенітенціарними правилами та нормами ООН щодо поводження з ув’язненими, військовополоненими або іншими особами, які перебувають у конфлікті із законом (наприклад, засуджені до покарань, які не пов’язані з позбавленням волі);
- неналежна координація дій між територіальними підрозділами ДКВС та відповідними підрозділами Національної поліції чи прокуратури щодо проведення слідчо-оперативних дій, досудового дізнання, допитів тощо;
- епізодичність взаємодії, внаслідок чого співпраця активізується лише під час надзвичайних подій, замість того щоб мати системний характер;
- відсутність міжвідомчих центрів реагування, які могли б забезпечувати узгодженість та швидкість спільних дій, визначали порядок та особливості такої співпраці;
- недостатня підготовка персоналу до роботи в умовах міжвідомчої співпраці, зокрема у сфері обміну оперативною інформацією, доступу до реєстрів, реагування на кризові прояви тощо;
- високий рівень плинності кадрів у ДКВС внаслідок неналежного грошового забезпечення, професійного «вигорання» та інших причин, що знижує якість взаємодії та ускладнює формування стабільних професійних зв’язків між співробітниками різних служб [2, с. 17].

У цьому контексті варто окреслити перспективи вдосконалення взаємодії ДКВС з іншими правоохоронними органами. Такі, вказані перспективи полягають в удосконалення нормативно-правового забезпечення:

- розробка та прийняття комплексного міжвідомчого Положення про порядок взаємодії силових структур для забезпечення правопорядку;

- гармонізація національного законодавства з Європейськими пенітенціарними правилами та Керівними принципами ООН щодо поводження із засудженими та особами, які перебувають у конфлікті із законом;
- удосконалення законодавства щодо обміну інформацією, зокрема у сфері захисту персональних даних, використання баз даних, довідкових та інших реєстрів тощо.

Важливим кроком розвитку взаємодії органів ДКВС з іншими правоохоронними органами є модернізація технічної бази та цифровізація, яка передбачає:

- розробку єдиної електронної платформи обміну інформацією між усіма правоохоронними органами та визначення підстав, умов та наслідків застосування заходів відповідальності за порушення порядку її використання;
- оснащення установ ДКВС сучасними системами відеоспостереження, радіозв'язку, технікою для фіксації подій і процесів, що відбуваються в установах, але із забезпеченням процедури захситу персональних даних;
- використання аналітичного програмного забезпечення для виявлення ризиків, кримінальних зв'язків, прогнозування небезпечних ситуацій [3, с. 23];
- запровадження практики регулярних спільних засідань, обміну статистичною та аналітичною інформацією, що дозволяє виявляти та попереджати прояви протиправної поведінки як в установах виконання покарань, так і поза їх межами; зменшувати документообіг шляхом розробки та прийняття спільних документів тощо;
- формування культури довіри та партнерства між співробітниками різних служб, що дозволяє спрощувати роботу персоналу, використовувати досягнення одних структур для роботи в інших;
- поширення успішних прикладів взаємодії між регіонами, створення електронних методичних баз даних із забезпеченням доступу до них персоналу різних органів, що сприятиме зменшенню паперових документів, а також виявленню та усуненню процесуальних недоліків в роботі різних державних структур [4, с. 77].
- використання практик роботи, невластивих для окремих державних органів, але перевірених в роботі інших державних структур.

Варто відмітити, що взаємодія органів ДКВС з іншими державними інституціями завжди має на меті покращення роботи ДКВС в цілому, ефективніше досягнення поставлених цілей, гуманізація та стандартизація умов тримання засуджених, забезпечення безпеки, правопорядку тощо.

Таким чином, взаємодія органів ДКВС із правоохоронними структурами, хоча й має достатнє нормативне забезпечення та певні позитивні результати, все ж залишається недостатньо ефективною через низку організаційних, кадрових та технічних проблем. На тлі євроінтеграційних процесів та зростання вимог до забезпечення прав людини в місцях позбавлення волі актуальними є зміни, спрямовані на модернізацію механізмів співпраці [4, с. 45]. Організаційно, тактично та процесуально правильно організована взаємодія дозволяє об'єднати й на цій основі більш ефективно використовувати можливості й процесуальні повноваження її суб'єктів для вирішення завдань не тільки завдань кримінального судочинства, але й завдань, спрямованих на реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань

Впровадження комплексних міжвідомчих рішень, цифровізація, професіоналізація кадрів, посилення координації та гармонізація із міжнародними стандартами дозволять значно підвищити ефективність спільної діяльності, рівень безпеки та правової захищеності як засуджених, так і персоналу установ виконання покарань. Налагоджена взаємодія ДКВС України з підрозділами інших правоохоронних органів та органів досудового розслідування – актуальний інструментарій встановлення і підтримання безпечного середовища задля дотримання міжнародних стандартів поводження та тримання засуджених і осіб, узятих під варту. Кінцевим результатом такої взаємодії є досягнення цілей, які стоять перед покаранням взагалі, і перед пенітенціарною системою України – створення ефективної та прозорої кримінально-виконавчої системи, що дійсно забезпечує виправлення і ресоціалізацію

засуджених, запобігання вчиненню ними повторних злочинів (рецидиву), підтримує функцію загально-соціального та спеціально-кримінологічного запобігання вчиненню кримінальних правопорушень. Така взаємодія, що здійснюється відповідно до вимог чинного законодавства, міжвідомчих та відомчих нормативно-правових актів, які регламентують правовідносини зазначених підрозділів і органів, також є важливою складовою частиною державної кримінально-виконавчої політики.

Список літератури

1. Колб О. Г. Взаємодія органів і установ виконання покарань з іншими суб'єктами кримінальної юстиції. *Вісник кримінально-виконавчої служби.* 2020. № 1. С. 23–29.
2. Костенко О. М. Організаційно-правові аспекти взаємодії правоохоронних органів у сфері протидії злочинності. *Право і безпека*. 2019. № 3. С. 17–22.
3. Мельник І. М. Правове забезпечення діяльності ДКВС України: навч. посібник.– Київ: Юрінком Інтер, 2018. 312 с.
4. Пивовар І. М. Державна кримінально-виконавча служба України: організація, функції, повноваження. Київ: НАВС, 2022. 198 с.

УДК 349.235

Яковенко М. А., студентка гр. ЗМПР(ацю)-251

Науковий керівник: Литвиненко В. М., завідувачка кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ГНУЧКІ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ ТА ЇХ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

У сучасному світі, що стрімко змінюється під впливом глобалізації, технічного прогресу, трансформації соціально-економічних відносин, а особливо війни росії проти України питання зайнятості набуває особливого значення. На сьогодні традиційна модель зайнятості з фіксованим робочим часом та повною зайнятістю дедалі більше поступається місцем гнучким формам зайнятості, які відповідають потребам як роботодавців, так і працівників. Гнучкі форми зайнятості є відповіддю на сучасні виклики ринку праці, що виникають у зв'язку із зміною характеру праці, появою нових технологій, розвитком цифрової економіки та трансформацією соціальних очікувань. Вони сприяють адаптації трудових ресурсів до змін у попиті та пропозиції праці, забезпечуючи при цьому баланс між ефективністю виробництва і дотриманням прав працівників. Тому, в рамках дослідження виникає потреба в аналізі гнучких форм зайнятості та особливостей їх правового регулювання.

Гнучкі форми зайнятості повинні підлягати чіткому нормативно-правовому регулюванню, оскільки ці форми можуть як розширювати можливості працівників, так і створювати ризики для їхніх трудових прав і соціального захисту. Тому потрібно визначити, які нормативні акти регламентують відносини у сфері праці з гнучкими формами зайнятості працівників.

В українському законодавстві питання зайнятості, у тому числі гнучких форм, врегульовані Конституцією, Кодексом законів про працю України (далі – КЗпП), Законом України «Про зайнятість населення», іншими нормативно-правовими актами та міжнародними угодами, ратифікованими Україною. Класичною формою зайнятості є робота за трудовим договором (контрактом).

Стаття 43 Конституції України визначає, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1].

КЗпП передбачає можливість укладення трудових договорів різних видів, встановлює норми щодо робочого часу, відпочинку, оплати праці та гарантій для працівників незалежно від форми зайнятості [2]. Водночас Закон «Про зайнятість населення» регламентує механізми

сприяння працевлаштуванню, включно з тимчасовою та неповною зайнятістю, а також визначає роль служб зайнятості у підтримці громадян [3]. Значну увагу приділено гарантіям прав працівників, які працюють за контрактом чи у формі договору з нефіксованим робочим часом, де нерідко виникають проблеми з соціальним забезпеченням та захистом від неправомірних дій роботодавців. На рівні міжнародного права діють норми Міжнародної організації праці, які закликають держави забезпечувати рівність у захисті трудових прав для всіх категорій працівників.

Гнучкі форми зайнятості охоплюють собою різноманітні способи організації трудових відносин, які відрізняються від класичного трудового договору з повним робочим днем і чітко визначеним місцем роботи. Це можуть бути неповна зайнятість, робота за дистанційною формою, тимчасова зайнятість, робота за сумісництвом, у формі договору з нефіксованим робочим часом і робота на умовах аутсорсингу. Головною рисою таких форм є можливість варіювати час, місце і тривалість роботи відповідно до індивідуальних потреб працівника та специфіки діяльності роботодавця. Завдяки цьому гнучкі форми зайнятості сприяють підвищенню мобільності робочої сили, зниженню соціальної напруги, полегшенню балансу між професійним і особистим життям, а також стимулюють інноваційність у сфері праці [4, с. 131].

Варто зазначити, що на сьогодні на законодавчому рівні немає вичерпного переліку гнучких форм зайнятості. Однак, з погляду класифікації гнучких форм зайнятості можна виділити кілька основних видів гнучких форм зайнятості. По-перше, це неповна зайнятість, яка передбачає скорочений робочий час або кількість робочих днів порівняно з повною зайнятістю. Вона дозволяє працівникам більш вільно планувати свій час, а роботодавцям адаптувати чисельність персоналу відповідно до виробничих потреб. По-друге, дистанційна або віддалена робота, що отримала особливий розвиток у сучасних умовах цифровізації. Вона дає змогу виконувати професійні обов’язки поза межами офісу, що значно розширює географію працевлаштування і знижує витрати на інфраструктуру. По-третє, тимчасова зайнятість, яка характеризується укладенням трудових договорів на обмежений термін для виконання певних проектів чи сезонних робіт. Ця форма особливо актуальна для галузей з нерегулярним виробничим циклом. Четвертий вид – робота за сумісництвом, коли особа офіційно працевлаштована у кількох місцях роботи одночасно, що дозволяє збільшувати доходи та набувати різноманітного досвіду. Окремо варто згадати контрактну роботу та роботу у формі договору з нефіксованим робочим часом, які набирають все більшої популярності в умовах глобалізації та інтернет-економіки [5, с. 317-318].

Трудовий договір з нефіксованим робочим часом - це особливий вид трудового договору, умовами якого не встановлено конкретний час виконання роботи, обов’язок працівника виконувати яку виникає виключно у разі надання роботодавцем передбаченої цим трудовим договором роботи без гарантування того, що така робота буде надаватися постійно, але з дотриманням умов оплати праці. Основними характеристиками договору є: невизначеність робочого часу (працівник працює лише за потреби); потреба у повідомленні (роботодавець зобов’язаний завчасно повідомити працівника у потребі у виконанні роботи); обмеження тривалості роботи (загальна тривалість роботи не має перевищувати 40 годин на тиждень).

Необхідно згадати, що трудовий договір з нефіксованим робочим часом повинен містити, зокрема, інформацію про: спосіб та мінімальний строк повідомлення працівника про початок виконання роботи, який повинен бути достатнім для своєчасного початку виконання працівником своїх обов’язків; спосіб та максимальний строк повідомлення від працівника про готовність приступити до роботи або про відмову від її виконання; інтервали, під час яких від працівника можуть вимагати працювати (базові години та дні) [2].

Отже, по-перше, гнучкі форми зайнятості – це різноманітні способи організації трудових відносин, які відрізняються від традиційної повної зайнятості з фіксованим робочим часом і місцем роботи. Вони передбачають можливість варіювання режиму праці, тривалості робочого часу, місця виконання завдань, а також більш вільний підхід до трудових обов’язків;

по-друге, основною метою гнучких форм зайнятості є адаптація праці до потреб працівника і роботодавця, забезпечення балансу між роботою і особистим життям, підвищення мобільності робочої сили та ефективності виробництва. До гнучких форм зайнятості належать неповна зайнятість, дистанційна робота, тимчасова зайнятість, робота за сумісництвом, контрактна зайнятість та договір з нефіксованим робочим часом; по-третє, важливо продовжувати наукові дослідження і практичні ініціативи у сфері адаптації трудового законодавства до нових реалій, враховуючи інтереси всіх учасників ринку праці та світові тенденції розвитку зайнятості.

Список літератури

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 1.05.2026).
2. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 1.05.2026).
3. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text (дата звернення: 1.05.2026).
4. Костюченко О. Є. Нетипові форми зайнятості у контексті соціально-економічного розвитку України. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого. 2012. № 1(8). С. 130–137.
5. Гетьманцева Н. Д. Особливості правового регулювання трудових відносин: монографія. Чернівці. 2015. 592 с.

Секція цивільного, господарського права та процесу

УДК 349.6
Барабаш А. Г., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Волошко М. А., студентка гр. ПР-241
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВА ОХОРОНА КЛІМАТУ

Проблема зміни клімату є однією з найгостріших глобальних екологічних проблем сучасності, що потребує формування ефективних правових механізмів її попередження та мінімізації негативних наслідків. У зв'язку з активним розвитком міжнародного кліматичного права та імплементацією відповідних міжнародних зобов'язань у національне законодавство України, особливої актуальності набуває вивчення правового регулювання охорони клімату.

Метою дослідження є аналіз правового регулювання охорони клімату та визначення його особливостей.

У науковій літературі клімат розглядається як об'єкт еколого-правової охорони та як природна система, що охоплює взаємодію атмосфери, гідросфери та біосфери. Водночас клімат визнається об'єктом впливу антропогенної діяльності, зокрема викидів парникових газів, що зумовлює необхідність запровадження спеціальних міжнародних і національних заходів, спрямованих на обмеження таких викидів, стабілізацію концентрації парникових газів в атмосфері та збереження екологічної рівноваги.

Оверковська Т. К. цілком раціонально зауважує, що зміст правової охорони клімату складає сукупність заходів щодо скорочення антропогенних викидів парникових газів із технічних джерел [1, с. 148].

Нормативно-правове регулювання протидії змінам клімату здійснюється як на національному, так і на міжнародному рівнях. Водночас значна частина сучасних підходів у цій сфері сформувалася саме в міжнародному праві та згодом була імплементована у національне законодавство. З огляду на це, дослідження доцільно розпочати з аналізу міжнародно-правових актів.

У 1992 році в Ріо-де-Жанейро було прийнято Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату, яка набула чинності 21 березня 1994 року. Україна ратифікувала Рамкову конвенцію 29 жовтня 1996 року, що зробило її частиною національного законодавства. Основною метою Рамкової конвенції є стабілізація концентрації парникових газів в атмосфері на такому рівні, що виключатиме небезпечний антропогенний вплив на кліматичну систему. Відповідно до п. 2 ст. 1 Рамкової конвенції, «Зміна клімату означає зміну клімату, яка прямо або непрямо обумовлена діяльністю людини, породжує зміни у складі глобальної атмосфери і накладається на природне коливання клімату, що спостерігаються протягом порівняльних періодів часу» [2].

Рамкова конвенція закріплює низку принципів, яких повинні дотримуватися держави, задля поставленої мети. До головних принципів належать такі: принцип попередження, принцип спільної і диференційованої відповідальності держав та міжгенераційної рівності.

11 грудня 1997 року було вчинено Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. Україна ратифікувала цей міжнародний акт Законом від 04 лютого 2004 року. Кіотський протокол більш детально визначає зобов'язання Сторін договору щодо зміни клімату. Зокрема, передбачає низку зобов'язань щодо прийняття національних заходів у сферах енергоефективності, охорони поглиначів та сільського господарства.

У 2005 році Кабінет Міністрів України затвердив Національний план заходів з реалізації положень Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. План передбачає створення національної системи оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів, розроблення системи нормативно-правових актів з питань регулювання

викидів та поглинання парникових газів, також створення відповідного банку даних, розроблення національного та регіональних планів заходів з пом'якшення наслідків зміни клімату, підготовку і видання національних повідомлень з питань зміни клімату.

Важливою подією в житті нашої держави стала ратифікація 16 вересня 2014 року Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Ця ратифікація створила юридичні основи для поглиблення співпраці між Україною та Європейським Союзом. Зокрема, у 6 главі Розділу V цієї Угоди, присвяченій навколишньому середовищу, визначено основні напрями співробітництва. Першим із таких напрямів, що потребує правового регулювання у вирішенні регіональних і глобальних екологічних проблем, виступає сфера зміни клімату (п. «а» ч. 1 ст. 361 Угоди). Це підкреслює надзвичайну актуальність цієї теми та її пріоритетність поряд з іншими напрямами, які зазначені в Угоді. Такий підхід має суттєво змінити ставлення законодавців до формування системи правових норм у цій сфері, забезпечуючи ефективний захист клімату [6, с. 7-10].

Також важливим міжнародним актом у сфері глобального реагування на загрозу зміни клімату є Паризька угода від 12 грудня 2015 року. Україна ратифікувала Угоду 14 липня 2016 року. Основна мета Паризької угоди обмежити зростання середньої глобальної температури до 2°C, порівняно з доіндустріальним рівнем, коли масове спалювання викопного палива спричинило кліматичні зміни. Досягнення цього передбачає швидке скорочення викидів парникових газів до нуля у другій половині XXI століття. Угода також передбачає підвищення здатності до адаптації до негативних наслідків зміни клімату, зміцнення кліматичної стійкості та розвиток низьковуглецевої економіки без загрози продовольчій безпеці.

Згідно з п. 2 ст. 4 Паризької угоди, кожна Сторона має розробляти, подавати і підтримувати національно визначені внески та вживати внутрішні заходи для їх досягнення. Відповідно до ч. 7 ст. 7, держави повинні посилювати співпрацю у сфері адаптації, зокрема через обмін інформацією, досвідом, найкращими практиками й науковими підходами, враховуючи Канкунську систему з адаптації. Отже, кожна країна бере на себе зобов'язання робити внески для досягнення цих цілей, так звані національно визначені внески.

На думку Богуна В., «ратифікація Україною Рамкової конвенції ООН про зміну клімату 1992 р. (1996), Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату 1997 р. (2004) та Паризької кліматичної угоди 2015 р. (2016) створили ту концептуальну зовнішньополітичну та юридичну «рамку», у межах якої мала формуватися, розвиватися, запроваджуватися й узгоджуватися (із відповідними зовнішньополітичними пріоритетами та міжнародно-правовими зобов'язаннями) національна кліматична політика в Україні» [3, с. 101].

Вперше на законодавчому рівні необхідність державної кліматичної політики згадувалась в Законі України «Про охорону атмосферного повітря». Зокрема, відповідно до ст. 16 цього Закону «Суб'єкти господарювання зобов'язані відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, скорочувати і в подальшому повністю припинити виробництво та використання хімічних речовин, що шкідливо впливають на озоновий шар, а також проводити роботу щодо зменшення викидів речовин, накопичення яких в атмосферному повітрі може призвести до негативних змін клімату» [4]. Здійснення державного регулювання викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами сприяє зменшенню антропогенного навантаження на атмосферу. Водночас зазначений закон не є спеціальним актом у сфері кліматичного права, його норми формують загальні правові передумови для реалізації заходів, спрямованих на недопущення негативних змін клімату.

8 жовтня 2024 року було прийнято Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики». Закон визначає «правові та організаційні засади державної кліматичної політики, спрямованої на забезпечення низьковуглецевого та сталого розвитку України, її екологічної, продовольчої та енергетичної безпеки, досягнення кліматичної нейтральності, забезпечення пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї, виконання міжнародних зобов'язань України у сфері зміни клімату, удосконалення національної системи інвентаризації

антропогенних викидів парникових газів із джерел та поглинання поглиначами парникових газів, забезпечення функціонування національної системи моніторингу та оцінки досягнення цілей державної кліматичної політики та прогнозування у сфері зміни клімату» [5].

Висновки. Правова охорона клімату формується під впливом як міжнародних, так і національних правових механізмів, причому значна частина сучасних підходів до протидії зміні клімату була вироблена саме в міжнародному праві та згодом імплементована у законодавство України. Важливу роль у становленні національного правового регулювання у цій сфері відіграли Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Паризька кліматична угода. На національному рівні перші нормативні передумови формування кліматичної політики були закладені у Законі України «Про охорону атмосферного повітря» (1992). Подальший розвиток правового регулювання відбувся із прийняттям Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» (2024), який має системоутворювальне значення та визначає стратегічні напрями державної діяльності у сфері протидії зміні клімату.

Список літератури

1. Оверковська Т. К. Правові засади охорони клімату в Україні. *Право і суспільство.* 2022. № 6. С. 145-151.

2. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату : Конвенція ООН від 9 трав. 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text (дата звернення: 31.03.2026).

3. Богун В. Державна кліматична політика України: правова еволюція. *Економіка та право.* 2025. № 2. С. 101-112.

4. Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовт. 1992 р. № 2707-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text (дата звернення: 31.03.2026).

5. Про основні засади державної кліматичної політики : Закон України від 8 жовт. 2024 р. № 3991-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text (дата звернення: 31.03.2026).

6. Дядечко Є. Д., Єрмолаєва Т. В. Правова охорона клімату в Україні. *Міжнародний електронний науковий журнал. Наука онлайн*. 2019. № 12. С. 1-13.

УДК 347.64:340.5

Баштова М. В., студентка гр. ПР-231

Науковий керівник: Кочина О. С., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ДИТЯЧИЙ БУДИНОК СІМЕЙНОГО ТИПУ ТА ПРИЙОМНА СІМ'Я: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

В Україні щороку сотні дітей залишаються без батьківського піклування, і для них сім'я стає не абстрактним поняттям, а реальною потребою у стабільності, теплі та безпеці. Саме тут на допомогу приходять дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї - дві альтернативні форми виховання, які надають дітям шанс жити в родині, навіть якщо їхні біологічні батьки не поруч.

Діяльність прийомних сімей і ДБСТ регулюється не одним актом, а цілою системою норм. Конституція України закріплює пріоритет захисту дитинства, Сімейний кодекс визначає обов'язки дорослих у вихованні, а закони «Про охорону дитинства» та «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» встановлюють державні гарантії. Конкретний порядок створення, фінансування та соціального супроводу визначають постанови Кабінету Міністрів № 565 «Про затвердження Положення про прийомну сім'ю», № 564 «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу», тощо. Саме в цій сукупності норм і вибудовується практична модель сімейного виховання.

У п. 2 Положення про прийомну сім'ю закріплено таке визначення: прийомна сім'я - це родина, або окрема особа, яка не перебуває у шлюбі, що добровільно бере на виховання від одного до чотирьох дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування [1]. Прийомні батьки забезпечують щоденний догляд і виховання, стають законними представниками дитини та можуть діяти від її імені. Важливо, що дитина при цьому не втрачає соціальних виплат і може підтримувати контакти з рідними, якщо це не шкодить її інтересам.

Відповідно до п. 2 Положення про дитячий будинок сімейного типу, дитячий будинок сімейного типу визначається як сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, та бере на виховання і спільне проживання не менше п'яти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [2]. Батьки-вихователі так само відповідають за розвиток і побут дітей та виступають їхніми законними представниками. Держава передбачає для такої родини житло. Діти проживають у дитячих будинках сімейного типу до повноліття, а за певних умов і довше, зберігаючи належні виплати та особисті зв'язки з родичами.

Статистика дозволяє подивитися на ці форми виховання вже не теоретично, а через призму реальних тенденцій. За даними УКРІНФОРМ, упродовж 2024 року в Україні було створено 75 дитячих будинків сімейного типу та 372 прийомні сім'ї. Загалом функціонує 1287 дитячих будинків сімейного типу, у яких виховується 8 668 дітей, з них 889 - рідні або усиновлені, а також 2789 прийомних сімей, де проживає 5294 дитини, з яких 1357 - рідні або усиновлені [3]. Ці цифри цікаві не лише масштабом, а й співвідношенням, тому що прийомні сім'ї створюються значно активніше, однак саме дитячі будинки сімейного типу охоплюють більшу кількість дітей.

Якщо дивитися на ці дві альтернативні форми виховання поруч, різниця між ними відчувається насамперед у масштабі. Прийомна сім'я - це зазвичай історія про кількох дітей, де життя вибудовується навколо домашніх взаємин. Дитячий будинок сімейного типу - це вже велика родина зі своєю внутрішньою структурою, ролями й особливою організацією щоденного побуту.

На рівні прав дітей можна побачити певну закономірність, що обидві моделі мають спільну ідею: дитина не втрачає соціальних гарантій, виплат чи аліментів і може залишатися у сімейному середовищі до повноліття, а за певних умов і довше. Але саме практика показує нюанси, які не завжди помітні у законодавчих формулюваннях. Так Черновалюк Ю.Ю. зазначає, що для батьків-вихователів житлове питання нерідко стає джерелом напруги: передбачене державою помешкання не завжди надається, тож сім'я використовує власний простір, фактично беручи на себе додаткові ризики та витрати [4, с. 121].

Порівнюючи фінансову модель прийомної сім'ї та дитячого будинку сімейного типу, стає видно, що держава вибудовує однаковий базовий принцип для обох форм - «гроші йдуть за дитиною». У 2025 році на кожну дитину передбачалося 2,5 прожиткового мінімуму, а якщо йшлося про дитину з інвалідністю, то 3,5 [5]. У гірських населених пунктах виплати додатково збільшуються на 20%, що враховує регіональні умови. Цікаво й те, що якщо дитина вже отримує пенсію чи аліменти, держава не скасовує допомогу, а доплачує різницю, фактично вирівнюючи фінансовий рівень підтримки.

З 1 січня 2026 року виплати для прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу стали більш конкретними та прив'язаними до числа дітей і їхніх потреб: перша дитина отримує 2,5 прожиткових мінімуми, кожна наступна 1,5, а для дітей з інвалідністю 2 або 3,5 залежно від категорії [6]. Для прийомної сім'ї з двома дітьми це означає близько 10 000 грн на місяць, тоді як у дитячих будинках сімейного типу з п'ятьма вихованцями сума збільшується пропорційно, що дозволяє покривати більші витрати на побут і розвиток. Таким чином, однакова базова формула на практиці по-різному впливає на сім'ї залежно від масштабу, стимулюючи створення великих дитячих будинків сімейного типу і підтримуючи конкретні потреби кожної дитини.

Обов’язково потрібно звернути увагу, що батьки-вихователі мають ширші повноваження й зазвичай орієнтуються на довготривале виховання, однак і тут правові механізми не завжди гарантують повну визначеність, особливо у випадках конфліктів чи зміни обставин. У підсумку обидві моделі стикаються зі схожою проблемою: значні обов’язки супроводжуються обмеж

Порівняння прав та обов’язків прийомних батьків і батьків-вихователів показує, що ці форми сімейного виховання мають багато спільного, однак відрізняються обсягом відповідальності та соціальних гарантій. Прийомними батьками можуть бути працездатні особи або подружжя, які відповідають встановленим вимогам, мають належний стан здоров’я, достатній дохід та проходять спеціальне навчання [1]. Вони зобов’язані підвищувати кваліфікацію, проходити медичні огляди, повідомляти службу у справах дітей про зміну місця проживання та представляти інтереси дітей у різних установах.

Подібні вимоги встановлені і для батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу: вони також проходять навчання, мають належний стан здоров’я та матеріальне забезпечення і несуть відповідальність за життя та розвиток дітей [2]. Водночас для них передбачено ширші соціальні гарантії, зокрема грошове забезпечення та сплату соціальних внесків. Отже, попри подібність прав та обов’язків, статус батьків-вихователів передбачає більший рівень соціальної підтримки та більш стабільну організацію сімейного виховання.

Порівняльний аналіз свідчить, що ці форми сімейного виховання мають різний масштаб та правову природу. Зокрема, у дитячому будинку сімейного типу може виховуватися не менше п’яти дітей, тоді як у прийомній сім’ї від однієї до чотирьох дітей. Крім того, батьки-вихователі у ДБСТ виконують ширший обсяг виховних функцій і орієнтуються на довготривале проживання дітей, тоді як діяльність прийомної сім’ї значною мірою базується на договірних відносинах з органами опіки та піклування. Таким чином, дитячий будинок сімейного типу має більш інституційний характер, тоді як прийомна сім’я виступає гнучкішою формою сімейного влаштування дітей.

Список літератури

1. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю : Постанова Каб. Міністрів України від 26.04.2002 № 565. Дата оновлення: 09.11.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-п#Text (дата звернення: 26.02.2026).

2. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу: Постанова Каб. Міністрів України від 26.04.2002 № 564. Дата оновлення: 09.11.2025. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text

3. В Україні можуть бути усиновлені 15 тисяч дітей-сиріт. *Укрінформ - актуальні новини України та світу*. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3964372-v-ukraini-mozut-buti-usinovleni-15-tisac-ditejsirit.html#:~:text=Загалом%20в%20Україні%20функціонує%201287,усиновлених»,%20-%20розповів%20Добромільський. (дата звернення: 27.02.2026).

4. Черновалюк Ю.Ю. Забезпечення житлом батьків-вихователів і вихованців дитячого будинку сімейного типу: проблеми та перспективи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2018. Випуск 51. Том 1. С. 120-123

5. Державна соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім’ях, грошове забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам - Пенсійний фонд України. *Пенсійний фонд України*. URL: https://www.pfu.gov.ua/2174748-derzhavna-sotsialna-dopomoga-na-ditej-syrit-ta-ditej-pozbavlenyh-batkivskogo-pikluvannya-yaki-perebuvayut-u-dytyachyh-budynkah-simejnogo-typu-ta-pryjomnyh-sim-yah-groshove-zabezpechennya-batkam-vyhova/ (дата звернення: 27.02.2026).

6. Уряд підтримав підвищення виплат прийомним батькам і батькам-вихователям за принципом «гроші ходять за дитиною» - МСП. *Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України*. URL: https://www.msp.gov.ua/press-center/news/uryad-pidtrymav-pidvyshchennya-vyplat-pryyomnym-batkam-i-batkam-vykhovatelyam-za-pryntsypom-hroshi-khodyat-za-dytynoyu (дата звернення: 27.02.2026).

УДК 347.9
Венжега Д. С., здобувачка вищої освіти 4 курсу
Науковий керівник: Фокша Л. В., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, к.ю.н., доцент
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ГАРАНТІЇ ЗАКОННОСТІ В АПЕЛЯЦІЙНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Апеляційне оскарження судових рішень є важливою стадією цивільного процесу, оскільки саме на цьому етапі здійснюється перевірка законності та обґрунтованості судових рішень, а також виправлення можливих судових помилок. Забезпечення законності є однією з ключових вимог, що має бути дотримана під час апеляційного провадження.

Зазначена проблематика перебуває у центрі уваги науковців і систематично досліджується в юридичній доктрині. Зокрема, вагомий внесок у її розробку здійснили такі вчені, як А.В. Гапонов, М.М. Гудима, О.Ю. Поклонська, Ю.В. Білоусов, В.О. Кучера, А.О. Дутко та інші.

Законність та обґрунтованість рішення апеляційного суду в цивільному судочинстві України забезпечується системою значною системою процесуальних гарантій, що являє собою принципи цивільного процесуального права; участь у цивільному процесі прокурора, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб, які від свого імені можуть звертатися до суду із заявами для захист прав, свобод та законних інтересів інших осіб, що встановлені цивільним процесуальним порядком розгляду і вирішення справ.

Апеляційне провадження як елемент цивільного судочинства України було запроваджене у 2001 році. Зокрема, інститут апеляційного провадження було включено до цивільного процесу Законом України від 21 червня 2001 р. «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України» [1].

Під час розгляду справи в апеляційному порядку суд зобов’язаний перевірити законність та обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів апеляційної скарги та вимог, заявлених у суді першої інстанції. При цьому апеляційний суд досліджує обставини справи та докази, які були розглянуті судом першої інстанції з порушенням встановленого порядку або в дослідженні яких було безпідставно відмовлено. Також підлягають оцінці нові докази, якщо їх неподання до суду першої інстанції було зумовлене поважними причинами.

Як зазначає А.В. Гапонов в своєму дослідженні: «Право на апеляційне оскарження – це обумовлена процесуальним законодавством змога для учасників цивільних процесуальних правовідносин оскаржити судове рішення чи ухвалу суду першої інстанції повністю або частково у визначені строки. Це право гарантує недодержання функціональної діяльності суду апеляційної інстанції для нового або ж повторного розгляду конкретної справи та перевірки рішень і ухвал на відповідність їх вимогам законності та доводів. Тобто, апеляційне оскарження – це процесуальна можливість сторони у справі оскаржити судове рішення першої інстанції в апеляційному порядку та добитися справедливості [2].

Право на апеляційне оскарження закріплено в Конституції України як невід’ємний елемент права на судовий захист та одна із засад судочинства. Зокрема, стаття 129 Конституції України встановлює, що кожен має право на апеляційний перегляд справи судом вищої інстанції. Це положення підкреслює важливість забезпечення доступу до справедливого суду на всіх стадіях судового процесу та гарантує можливість оскарження судового рішення, яке сторони вважають незаконним чи необґрунтованим.

Зазначена конституційна гарантія спрямована на виправлення помилок, допущених судами першої інстанції, що, у свою чергу, сприяє підвищенню якості судових рішень. Отже, вона має фундаментальне значення для забезпечення доступу до справедливого правосуддя та ефективного захисту прав і свобод людини і громадянина [3].

Відповідно до статті 367 ЦПК України, суд апеляційної інстанції перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів апеляційної скарги. Водночас закон передбачає низку винятків із цього правила як додаткові гарантії законності. Зокрема, суд зобов'язаний вийти за межі доводів апеляційної скарги у разі виявлення істотних порушень норм процесуального права (наприклад, розгляд справи неповноважним складом суду). Крім того, апеляційний суд має право повторно дослідити докази, якщо вони були досліджені судом першої інстанції з порушенням закону або якщо у прийнятті нових доказів було безпідставно відмовлено [4].

Право на апеляційне оскарження є конституційною гарантією судового захисту, що забезпечується його нормативним закріпленням, встановленням вимог до належного виконання суддями своїх професійних обов'язків із дотриманням принципу верховенства права, а також застосуванням заходів державного примусу до осіб, які посягають на це право.

Зазначене право забезпечує можливість виправлення помилок, допущених під час розгляду справи судом першої інстанції, та сприяє ефективному захисту прав і законних інтересів учасників судового процесу.

Апеляційне провадження є однією з форм судового контролю за діяльністю судів першої інстанції, який здійснюється судом вищого рівня шляхом перевірки законності та обґрунтованості прийнятих ними рішень і ухвал, що не набрали законної сили. Наявність цього виду провадження забезпечує ефективний захист законних прав та інтересів як фізичних, так і юридичних осіб, зокрема шляхом запобігання набранню законної сили незаконними судовими рішеннями.

Апеляційне провадження створює можливість оперативного виправлення судових помилок, сприяє підвищенню якості діяльності судів першої інстанції та формує єдність судової практики відповідно до вимог законодавства.

Отже, гарантії законності в апеляційному провадженні цивільного процесу становлять складну багаторівневу систему, яка забезпечує не лише виправлення судових помилок, а й стабільність функціонування правової системи держави загалом. Ефективність цього етапу безпосередньо залежить від поєднання належного дотримання законодавства, високого рівня професійної підготовки юристів та використання сучасних технологій фіксації інформації.

Список літератури

1. Апеляційне оскарження у цивільному судочинстві. Подільський міськрайонний суд Одеської області. URL: https://kt.od.court.gov.ua/sud1516/inffourall/12/

2. Гапонов А. В. Сутність права на апеляційне оскарження як конституційної гарантії судового захисту. Юридичний науковий електронний журнал. Випуск 8. 2024. С. 226–228. URL: https://www.lsej.org.ua/8_2024/53.pdf

3. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

4. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 24 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

УДК 347.232
Візничак І.-Д., здобувачка вищої освіти 2 курсу, 2 групи
Науковий керівник: Верхола Ю. В., викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-науковий інститут права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ
(м. Львів, Україна)

НАБУТТЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Право власності є одним із ключових інститутів цивільного права, який визначає правовий режим майна та забезпечує стабільність майнових відносин у суспільстві. Він становить основу економічного розвитку та цивільного обороту, оскільки саме через інститут власності здійснюється юридичне закріплення належності матеріальних благ певним суб'єктам. Загальні засади права власності в Україні закріплені у Конституція України, відповідно до якої кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю [1]. Деталізація правового регулювання цього інституту здійснюється у нормах Цивільного кодексу України.

У цивільно-правовій доктрині право власності розглядається як абсолютне речове право, що забезпечує власнику можливість здійснювати контроль над належною йому річчю у межах, визначених законом. Зміст цього права традиційно розкривається через три основні правомочності: володіння, користування та розпорядження майном. Власник має право фактично утримувати майно у своєму господарському віданні, використовувати його корисні властивості та визначати юридичну долю речі шляхом її відчуження або передачі іншим особам [2, с. 149].

Набуття права власності являє собою юридичний процес виникнення у певної особи суб'єктивного права власності на майно. Законодавство передбачає різні підстави такого виникнення. У ст. 328 Цивільного кодексу України передбачено, що право власності набувається на підставах, що не заборонені законом, зокрема із правочинів [3]. У теорії цивільного права поділяються на первісні та похідні. Первісні способи характеризуються виникненням права власності незалежно від прав попереднього власника. До таких способів належить створення нової речі, привласнення загальнодоступних дарів природи, набуття права власності на безхазяйну річ, знахідку або скарб, а також набувальна давність [4].

Створення нової речі є одним із найбільш поширених первісних способів набуття права власності. У цьому випадку право власності виникає у особи, яка виготовила річ, якщо інше не передбачено договором або законом. Подібне правило відображає загальний принцип цивільного права, відповідно до якого результати діяльності належать особі, яка їх створила. Водночас у деяких випадках право власності може виникати у іншої особи, наприклад у замовника за договором підряду.

Поряд із первісними способами цивільне законодавство передбачає також похідні способи набуття права власності, які пов'язані з переходом права від одного суб'єкта до іншого [4]. Найпоширенішою підставою такого переходу є укладення цивільно-правових договорів: договору купівлі-продажу, дарування або міни. У результаті укладення правочину майно передається новому власнику, а попередній власник втрачає відповідні правомочності щодо нього.

Серед похідних способів вирізняється також спадкування, яке передбачає перехід майнових прав померлої особи до її спадкоємців. Спадкування може здійснюватися як за заповітом, так і за законом. У цьому випадку право власності на майно переходить до спадкоємців після прийняття спадщини у встановленому законом порядку.

Поряд із підставами набуття права власності цивільне законодавство передбачає і підстави його припинення. Припинення права власності також розуміє припинення правового зв'язку між власником і майном, унаслідок чого особа втрачає можливість здійснювати правомочності володіння, користування та розпорядження відповідною річчю. Таке припинення може відбуватися як за волею власника, так і незалежно від неї.

До добровільних підстав припинення права власності належить передусім відчуження майна на підставі цивільно-правового договору. У таких випадках власник самостійно передає належне йому майно іншій особі, що зумовлює припинення його права власності. Крім того, власник може відмовитися від свого права на річ, унаслідок чого вона набуває статусу безхазяйної.

Примусове припинення права власності допускається лише у випадках, прямо передбачених законом. До таких підстав належать звернення стягнення на майно боржника, реквізиція або конфіскація. Реквізиція здійснюється з мотивів забезпечення безпеки громадян, знищенні заражених тварин, врятування майна для недопущення поширення епідемії або епізоотії тощо з попереднім повним відшкодуванням вартості майна [5, с. 80]. Конфіскація, навпаки, має каральний характер і полягає у безоплатному вилученні майна за рішенням суду як санкції за правопорушення.

Узагальнюючи викладене, можна констатувати, що інститут набуття та припинення права власності має важливе значення для функціонування цивільного обороту. Він визначає юридичні підстави виникнення, переходу та припинення майнових прав і сприяє забезпеченню стабільності правового регулювання майнових відносин. Належне законодавче врегулювання цих питань гарантує ефективний захист прав власників та сприяє розвитку економічних і соціальних відносин у державі.

Список літератури

1. Конституція України: від 28.06.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Кіріяк О. В., Пацурківський Ю. П., Гудима-Підвербецька М. М. Цивільне право України (загальна частина): навчальний посібник. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2021. С. 304 URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3FMB_Pravo/Civilne_Pravo-1.pdf

3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1779

4. Іванова А. В. Набуття права власності. Господарський суд Луганської області. URL: https://lg.arbitr.gov.ua/sud5014/4673456/280020/

5. Купар Л. В. Особливості припинення права власності С. 76-81. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ddec67f1-055d-4b71-8348-2cb8db7955a6/content

УДК 347.963:347.7

Голод В. Ю., здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти групи ПРАВ-34

Науковий керівник: Гофман Ю. Б., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, к.ю.н., доцент

Волинський національний університет імені Лесі Українки

(м. Луцьк, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ПРОКУРОРА У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

У сучасних умовах розвитку господарського судочинства особливого значення набуває участь прокурора як суб’єкта, покликаного забезпечити захист інтересів держави та дотримання законності у сфері господарських правовідносин. Його процесуальний статус характеризується специфічним поєднанням представницьких і контрольних функцій, що відрізняє його від інших учасників процесу. Відповідно до Господарського процесуального кодексу України, зокрема статті 53, прокурор має право звертатися до суду в інтересах держави, брати участь у розгляді справ, а також вступати у вже відкриті провадження, реалізуючи повноваження щодо подання апеляційних і касаційних скарг та заяв про перегляд судових рішень. Водночас на нього покладається обов’язок належного обґрунтування підстав такого звернення.

Окрім цього, процесуальна діяльність прокурора перебуває під контролем суду, що проявляється, у можливості постановлення окремої ухвали за статтею 246 у разі виявлення порушень законодавства чи неналежного виконання професійних обов'язків. Тобто, участь прокурора має комплексний характер і спрямована на забезпечення балансу між публічними інтересами, принципами змагальності й процесуальної рівності сторін [1].

Разом із тим, ключовою особливістю участі прокурора у господарському процесі є складність визначення підстав для такого представництва, що зумовлено наявністю оцінного поняття «інтереси держави», які визначені в ст. 23 ЗУ «Про прокуратуру [2]. Незважаючи на формальну визначеність положень законодавства, на практиці прокурор змушений у кожному конкретному випадку самостійно обґрунтовувати наявність порушення або загрози порушення таких інтересів, а також доводити необхідність свого втручання у вирішення господарського спору. При цьому важливого значення набуває не лише сам факт порушення, але й обставини, які свідчать про нездійснення або неналежне здійснення захисту уповноваженим органом, що істотно ускладнює процес доказування. Така ситуація нерідко спричиняє заперечення з боку інших учасників справи, які ставлять під сумнів як наявність підстав для представництва, так і доцільність участі прокурора загалом, що свідчить про неоднорідність правозастосовної практики у цій сфері.

Не менш важливою рисою є специфіка процесуального статусу прокурора у господарському судочинстві, яка проявляється у варіативності його ролі залежно від конкретних обставин справи. Прокурор може виступати як самостійний позивач у разі відсутності уповноваженого органу або відсутності в нього відповідних повноважень, або ж як особа, яка реалізує право на звернення до суду в інтересах інших суб'єктів. Водночас, на відміну від класичного позивача, прокурор не є носієм матеріально-правового інтересу, а його участь зумовлена виконанням публічної функції захисту державних інтересів, що визначає особливий характер його процесуальних прав та обов'язків. Зокрема, він наділений ширшими можливостями щодо підтримання позову незалежно від позиції уповноваженого органу, а також правом ініціювати перегляд судових рішень чи вступати у справу на різних стадіях процесу [3, с. 8-10]. У сукупності такі риси формують самостійний і водночас складний інститут участі прокурора в господарському процесі, який поєднує елементи представництва, процесуального контролю та забезпечення публічного інтересу.

Подальший науковий аналіз дозволяє дійти висновку, що правова характеристика прокурора у господарському процесі формується як багаторівнева категорія, яка поєднує нормативно визначені повноваження, гарантії незалежності та особливий порядок реалізації процесуальних прав. Вона відображає не лише формально закріплений статус прокурора як учасника судового розгляду, але й його функціональне призначення у механізмі захисту публічних інтересів у сфері господарювання. Водночас специфіка такого статусу полягає у необхідності дотримання балансу між активною участю прокурора у процесі та принципами змагальності і рівності сторін. Тобто визначальним є те, що участь прокурора повинна мати чітко окреслені межі, обумовлені «виключними випадками» та здійснюватися у спосіб, який не створює дисбалансу процесуальних можливостей сторін, але водночас забезпечує ефективний захист інтересів держави у господарських правовідносинах [4].

Показовим з огляду на практичну реалізацію зазначених теоретичних положень є розгляд справи № 910/4005/25 Господарським судом міста Києва, в якій простежуються особливості участі прокурора у господарському процесі. Суд, аналізуючи підстави звернення прокурора в інтересах держави, акцентував на субсидіарному характері його повноважень, підкресливши, що прокурор не є альтернативним суб'єктом захисту, а лише заміщує уповноважений орган у випадку його бездіяльності або неналежного виконання функцій. У цій справі саме встановлення факту невжиття Київською міською радою належних заходів щодо захисту інтересів держави у визначений період стало ключовим аргументом для визнання правомірності звернення прокуратури до суду. Судова оцінка охоплювала не лише формальне

дотримання прокурором вимог законодавства, але й перевірку реальності та обґрунтованості підстав представництва, що підтверджує складний характер участі прокурора, де поєднуються процесуальна ініціатива, доказування та забезпечення публічного інтересу [5].

Отже, участь прокурора у господарському процесі є складним та багатогранним правовим інститутом, який поєднує у собі елементи представництва інтересів держави, процесуального контролю та забезпечення законності у сфері господарських правовідносин. Її особливість полягає у субсидіарному характері реалізації повноважень прокурора, що зумовлює необхідність чіткого обґрунтування підстав для звернення до суду та доведення факту неналежного або відсутнього захисту інтересів держави уповноваженими органами. Водночас неоднозначність тлумачення поняття «інтереси держави» та різноманітність підходів свідчать про потребу подальшого удосконалення законодавчого регулювання цієї сфери. Забезпечення балансу між ефективним захистом публічних інтересів і дотриманням принципів змагальності та рівності сторін залишається ключовою умовою належного функціонування інституту участі прокурора у господарському судочинстві.

Список літератури

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56 (в редакції станом на 31.10.2025, підстава: Закон № 4510-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (дата звернення: 24.04.2026)

2. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 2–3. Ст. 12 (в редакції станом на 01.03.2026, підстава: Закон № 1206-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text (дата звернення: 24.04.2026)

3. Романчук Т. А. Особливості участі прокурора в господарському процесі. Правовий часопис Донбасу. 2025. № 3 (92). 99 с. URL: https://rep.dnuvs.ukr.education/items/d5c08199-0131-4c8b-ad21-80de655d4bf9 (дата звернення: 25.04.2026)

4. Григорчук М. В. Правова характеристика прокурора у господарському процесі України та практика Європейського суду з прав людини. Історико-правовий часопис. 2021. № 1 (16). 106 с. URL: http://www.chasopys.hl.vnu.volyn.ua/index.php/chasopys/issue/view/16/17 (дата звернення: 25.04.2026)

5. Ухвала від 18.06.2025 у справі № 910/4005/25 Господарський суд міста Києва. За позовом Керівника Подільської окружної прокуратури м. Києва в інтересах держави в особі Київської міської ради до ТОВ «Хотел Проперті» про стягнення заборгованості, суддя Зеленіна Н. І. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128483882 (дата звернення: 25.04.2026)

УДК 347.9:004

Гуз Д. О., студентка гр. Пб-310

Науковий керівник: Грабар Н. М., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, к.ю.н., доцент

Навчально-науковий інститут права та правоохоронної діяльності

Львівський державний університет внутрішніх справ

(м. Львів, Україна)

ДИСТАНЦІЙНА УЧАСТЬ СТОРІН У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ ТА ДОТРИМАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ

На сьогоднішній день цифровізація сучасного судочинства в Україні набула особливої ваги, перетворившись із допоміжного інструменту на стратегічну необхідність для забезпечення безперервності правосуддя. Ключовим механізмом такої трансформації є дистанційна участь сторін справи у судовому засіданні, що детально регламентується статтею 212 Цивільного процесуального кодексу України [1]. Ця норма встановлює порядок проведення засідань у режимі відеоконференції як поза межами приміщення суду, так і в іншому судовому закладі.

Воєнний стан, введений у зв’язку зі збройною агресією проти України, спричинив значні трансформації в організації діяльності судів, процесуальних процедурах і забезпеченні доступу до правосуддя. Водночас він висвітлив низку системних проблем, які потребують

переосмислення та вдосконалення. Судова система, як одна з ключових інституцій державної влади, зазнала серйозних організаційних викликів. Частина судів припинила роботу через бойові дії або окупацію територій, що спричинило необхідність зміни територіальної підсудності справ.

Л. Сердюк вказує на те, що у кризових умовах саме забезпечення безперервності правосуддя є індикатором стійкості правової системи [2, с. 270]. Судді змушені адаптуватися до нових обставини, проводячи засідання дистанційно або в інших юрисдикціях, що зумовлює появу нових практичних і технічних проблем. Хоча практика проведення судових засідань за допомогою відеоконференцій існувала і раніше, воєнний стан зробив її одним із головних механізмів забезпечення безперервності правосуддя [3, с. 261].

Слушно зазначають В. Парасюк і О. Шумик, технічна недосконаліть таких засобів, нерівномірність доступу до мережі Інтернет і недостатня цифрова грамотність учасників процесу ускладнюють реалізацію цієї форми судочинства [4, с. 158].

Використання підсистеми ВКЗ в Україні демонструє стабільне зростання. Станом на 2025 рік цей інструмент став основним способом забезпечення безперервності правосуддя в умовах воєнного стану. Під час обговорення Верховним Судом презентації аналітичного звіту у 2025 році було наголошено, що кількість ухвал, які були прийняті за результатами розгляду клопотань про участь у судових засіданнях у режимі відеоконференції поза межами приміщень суду у 2025 році сягає понад 1 350 000 ухвал, тоді як у 2024 році – 120 298 ухвал. У 2024 році судами було постановлено приблизно 1,1 мільйона ухвал за результатами розгляду клопотань про участь у засіданні в режимі відеоконференції, а у 2025 році ця цифра становить на рівні понад 1,3 мільйона ухвал. Понад 600–700 тисяч ухвал щорічно стосуються саме засідань поза межами приміщення суду (використання власних технічних засобів учасників). Фактично щомісяця у 2025 році суди приймали близько 100–110 тисяч таких процесуальних рішень. Зростання кількості ухвал у 2025 році порівняно з 2024 роком становить приблизно 15–18% [5].

Разом з тим, кількісний ріст не супроводжувався достатньою якісною адаптацією правового регулювання. Верховний Суд, узагальнюючи судову практику та аналізуючи підстави для відмови в задоволенні клопотань сторін про участь у засіданні в дистанційному режимі, виокремив низку системних процесуальних та технічних перешкод. Найбільш поширеною підставою стала відсутність технічної можливості забезпечити проведення засідання у форматі відеоконференції, що часто пов’язано з недостатньою оснащеністю судів або одночасним використанням доступних залів у межах процесуального календаря.

Суд також часто відмовляє у клопотанні через відсутність документально підтверджених обставин, які свідчать про неможливість фізичної явки до суду, наголошуючи на тому, що дистанційна участь не може бути використана як спосіб уникнення обов’язку з’явитися до суду без поважних причин. Аналогічно при ситуації, коли суд заздалегідь визнав явку учасника обов’язковою, або коли характер розгляду вимагає безпосереднього дослідження письмових доказів, огляду оригіналів документів чи перевірки їх автентичності, що технічно складно або неможливо забезпечити у дистанційному форматі.

Верховний Суд додатково акцентує увагу на детермінованих зовнішніх чинниках об’єктивного характеру. До них належать системні та позапланові обмеження енергопостачання, а також деструктивні кібервпливи на інформаційно-телекомунікаційну інфраструктуру судової влади, що створюють перешкоди для стабільного функціонування системи судочинства. Дискусійним у доктрині процесуального права залишається питання щодо обсягу процесуальної суб’єктності свідків, експертів, спеціалістів та перекладачів у контексті застосування дистанційних технологій. Зокрема, потребує концептуального визначення правова природа ініціативи суду щодо переведення процесуального статусу вказаних осіб у режим дистанційної участі ex officio (за власною ініціативою), а також наявність у цих суб’єктів права на самостійну реалізацію процесуальної диспозитивності

шляхом подання відповідних клопотань. Надання їм такого процесуального права на думку Токарчука Л. М., видається логічним і необхідним, адже самі ці учасники найкраще знають про свою фактичну можливість або неможливість особисто прибути до суду, який розглядає справу [6, с. 76-77].

Водночас аналізуючи безпекові виклики, варто згадати пункт 45 Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи [7], де чітко визначено розподіл відповідальності: «Ризики технічної неможливості участі у відеоконференції поза межами приміщення суду, переривання зв'язку тощо несе учасник справи, який подав відповідну заяву». Саме цей аспект сьогодні створює найбільшу процесуальну вразливість, оскільки в умовах воєнного стану та нестабільного енергопостачання сторона справи фактично позбавляється гарантій через обставини, що не залежать від її волі.

Застосування дистанційної форми нині відповідає Директиві Європейського Парламенту і Ради (ЄС) про запровадження Європейського кодексу електронних комунікацій, Європейської етичної хартії використання штучного інтелекту в судових системах і реаліях, що їх оточують, тощо. Однак законодавство не регулює відносини використання дистанційної форми судочинства як форми, яка діє віддалено від приміщення суду. Більш того, норми Закону «Про судоустрій і статус суддів» забороняють проводити судові засідання поза спеціально обладнаних для цього приміщень. Також вбачається доцільним продовжити розробку теми запровадження цифровізації правосуддя шляхом залучення штучного інтелекту, яка відповідає Європейській етичній хартії використання штучного інтелекту в судових системах і реаліях, що їх оточують, Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні тощо, та може бути предметом окремого проекту закону України [8, с. 27-28].

Отже, проведений аналіз свідчить, що дистанційна участь сторін у цивільному процесі стала критично важливим інструментом забезпечення доступу до правосуддя в умовах воєнного стану. Цифровізація судочинства дозволила зберегти безперервність розгляду справ, проте вона висуває нові вимоги до процесуальних гарантій та технічної безпеки. Подальше вдосконалення законодавства має бути спрямоване на збалансування відповідальності за технічні ризики між судом та учасниками справи.

Список літератури

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 17 липня 2025 р. № 4496-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (Дата звернення: 20.04.2026)
2. Сердюк Л. Законодавчо визначені підстави правомірного обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 2. С. 269–272. URL: https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/11621
3. Чорнолуцький Р. В., Муравйова І. А., Лісовська Ю. П., Євдокимов Д. А., Бутенко В. О. Актуальні проблеми забезпечення ефективного цивільного судочинства в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 11. С. 261–264. URL: https://www.lsej.org.ua/11_2025/11_2025.pdf#page=312
4. Парасюк В. М., Шумик О. М. Проблемні питання цивільного судочинства в умовах воєнного стану. Formation of the personality of a specialist as a subject of self-creation : The 9th International scientific and practical conference (October 29 – November 01, 2024). Ostrava, Czech Republic : International Science Group, 2024. С. 156–158.
5. Звіт про здійснення правосуддя Верховним Судом за 2025 рік. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/sud_statistika/stat_zvit_2025_zag (дата звернення: 20.04.2026)
6. Tokarchuk L. M. THE PROBLEMS AND PECULIARITIES OF THE USE OF VIDEO CONFERENCE IN CIVIL PROCEEDING OF UKRAINE. Constitutional State. 2022. № 48. С. 56–65. URL: https://doi.org/10.18524/2411-2054.2022.48.267963
7. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : Рішення Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 р. № 1845/0/15-21 (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text (дата звернення: 04.04.2026).
8. Кармаза О. О. До питання діджиталізації судового процесу (на прикладі цивільного процесу України). Modern scientific journal (Сучасний науковий журнал). 2023. № 1. С. 23–29. URL: https://mosjournal.com/index.php/journal/article/view/4/3

УДК 347.4:355.244
Гуз Д. О., здобувачка вищої освіти 3 курсу, 10 групи
Науковий керівник: Верхола Ю. В., викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-науковий інститут права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ
(м. Львів, Україна)

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ КРЕДИТНОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогоднішній день дослідження особливостей кредитних відносин під час дії воєнного стану є важливим чинником стабільності економічної діяльності банків. Фінансова система України включає в себе кредитні відносини, як одні з ключових форм забезпечення грошових потреб фізичних та юридичних осіб. Аналіз кредитних правовідносин у воєнний час дозволяє не лише оцінити ризики та проблеми, а й проаналізувати платоспроможність населення, мотивацію співпрацювати з банками великих, малих та середніх бізнесів. А також адаптації цивільно-правових норм до умов воєнного стану. Цивільним кодексом України закріплює основні принципи кредитних відносин: свободу договору, рівність сторін, обов'язковість виконання зобов'язань, відповідальність за порушення договірних умов. Проте у період воєнного стану реалізація цих норм у практичній діяльності банків і позичальників ускладнюється через обмеження, пов'язані з надзвичайними обставинами, що передбачають можливість застосування положень про неможливість виконання зобов'язання та про форс-мажорні обставини. Останні роки попит на кредити зростає. Особливо виріс відсоток кредитного обороту техніки, не відстає від цих показників й кредитування онлайн. Така стрімка зміна показників відбулася через спрощення процедури оформлення кредиту. Не менш популярним став такий різновид кредитування як онлайн-кредитування. Однак саме в сфері онлайн-кредитування відбувається зловживання з боку шахраїв. Для захисту прав та інтересів сторін більшості договорів на законодавчому рівні були прийняті відповідні нормативно-правові акти, не виключенням є кредитні договори. Так, наприклад, це Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2120-IX, яким вносяться зміни та доповнення водночас в декілька інших нормативно-правових актів, а саме, це стосується Цивільного кодексу України та Закону України «Про споживче кредитування», як основних регуляторів даних правовідносин. Також і Національним банком України розроблено «Правила роботи банків у зв'язку з введенням в Україні воєнного стану», що затверджено постановою правління НБУ від 25.03.2022 р. № 23 «Про деякі питання діяльності банків України та банківських груп». Також під час воєнного стану банками запроваджуються кредитні канікули, тобто тимчасова відстрочка боржником від сплати платежів за кредитним договором. Тобто ми бачимо, що з боку держави відбувається підтримка суб'єктів кредитних правовідносин у повному обсязі під час режиму воєнного стану, який був введений 24 лютого 2022 року, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану [4, с. 140].

До початку війни кредитні операції були одними з найбільших та затребуваних серед інших банківських операцій. Завдяки кредиту підприємці залучали додаткові ресурси для розширення виробництва та задоволення господарських потреб, також населення залучало кошти на особисті потреби. Після початку повномасштабної війни попит на кредити знизився. У зв'язку із війною кредитний ризик став одним із найбільших, остаточні обсяги втрат від якого можна буде підрахувати лише з часом, тому що значна частина територій України окупована, не працюють підприємства, багато людей виїхали за кордон, багато залишились без роботи, не маючи змоги сплачувати за кредитами та відсотками за ними. Ситуація на ринку іпотечного кредитування також загрозлива. Житло, яке знаходиться в заставі в багатьох

регіонах могло бути пошкоджене або зруйноване війною. Частина житла знаходиться на окупованих територіях, де ведуться активні бойові дії. Якщо житло було зруйноване позичальник все одно повинен за ним доплатити іпотеку, умови договору не змінюються. Втрату доходів для банку також підсилює ризик неплатоспроможності боржників, адже боргове навантаження за іпотечним кредитуванням вище ніж за роздрібним. На сьогодні актуальним питанням залишається відновлення всіх секторів господарювання та подальшого розвитку України після перемоги у війні. Україні у боротьбі за свою незалежність та відстоювання кордонів значну фінансову та політичну підтримку надають країни-партнери. Програма фінансування від МВФ, транші від Світового банку, Євросоюзу, а також трастовий фонд, який створено в Європі виступають гарантами фінансової підтримки у відновленні економіки [6, с. 150].

Через економічну кризу та невпинне зростання безробіття в Україні більшає людей, які мають проблеми з поверненням кредитів, узятих у комерційних банках на ті чи інші потреби. Зважаючи на це, фінансові установи все частіше залучають до роботи із проблемними клієнтами так званих колекторів – спеціалістів з «вибивання» боргів. Якщо ж уважніше придивитися до роботи фінансових установ, які спеціалізуються на споживчому кредитуванні, стає зрозуміло: українців привчають жити в кредит аж ніяк не за рахунок кредиторів. Просуваючи експрес-кредитування, банки та фінансові компанії опановують прийоми психологічного і юридичного тиску на боржників. А деякі кредитори прагнуть зробити стягнення боргів комерційною діяльністю, до речі досить прибутковою. Колекторські фірми здебільшого діють досить жорсткими методами. Після закінчення чергового терміну погашення заборгованості працівники колекторських компаній або спеціальних підрозділів банків за допомогою листування, телефонних розмов та SMS-повідомлень намагаються насамперед переконати боржника добровільно сплатити борг. Частина 3 ст. 512 Цивільного кодексу України містить положення, згідно з яким кредитор у зобов'язанні не може бути замінений, якщо це встановлено договором або законом. Так, колекторська компанія може діяти від імені банку (кредитора) на підставі договору доручення, комісії або надання послуг за певну винагороду. У такому випадку банк разом із наданням колектору права вчинити певні юридичні дії щодо стягнення з боржника заборгованості передає колектору інформацію про клієнта-боржника [5, с. 33].

Отже, правове регулювання кредитних відносин в умовах воєнного стану необхідно спрямувати перш за все на пошук балансу між стабільністю банківської системи та захистом прав позичальників.

Список літератури

1. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2120-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text

3. Про споживче кредитування: Закон України від 15 листопада 2016 р. №1734-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text

4. Кірсанов О. В., Кредитні правовідносини у період воєнного стану. *Приватне право в умовах війни.* Матеріали всеукраїнської наукової конференції. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2022 р. С.140-142. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1a245d42-ef8f-402b-a11b-f37ce76cfc87/

5. Черничук Я. В. Легітимність діяльності колекторських фірм у контексті зазисту прав людини. Івано-Франківский університет права імені Короля Данила Галицького. 2010 р. С. 33-37 URL: https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2019/09/5.pdf

6. Правдиковська І.І., Дорошенко Н. О. Вплив війни на банківську систему України. Стаття. Журнал «Молодий вчений». № 9. 2022 р. С. 150-153 URL: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5583/5466

УДК 347.68
Дем’яненко А. Р., студентка гр. КЮ-241
Науковий керівник: Кочина О. С., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ГАРМОНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ

В сучасний період реформування цивільного законодавства України особливу увагу слід приділяти розвитку інституту спадкового договору. Цей відносно новий правовий механізм дає змогу громадянам наперед визначати порядок переходу майна після смерті, що сприяє правовій визначеності та запобіганню спадковим конфліктам. Відповідно до статей 1302–1308 Цивільного кодексу України спадковий договір укладається між спадкодавцем та набувачем (або кількома набувачами) з метою встановлення взаємних прав і обов’язків сторін на випадок смерті спадкодавця [1]. Таким чином, він є альтернативою заповіту, проте має більш договірний, зобов’язальний характер, що забезпечує сталість майнових відносин і знижує ризики конфліктів між спадкоємцями.

Стаття 41 Конституції України гарантує кожному право на спадкування та свободу розпоряджатися власністю [2]. Спадковий договір реалізує це право, дозволяючи спадкодавцю самостійно визначати умови переходу майна, а набувачу — отримати майнові права після виконання визначених зобов’язань. Саме взаємність зобов’язань відрізняє його від односторонніх правочинів і робить ефективним інструментом регулювання правовідносин тривалого характеру.

Згідно з частиною 1 статті 9 Конституції України та Угодою про асоціацію з ЄС, Україна взяла на себе зобов’язання пристосувати цивільне законодавство до європейських підходів у сфері регулювання особистих немайнових і майнових прав [3].

З огляду на ці зобов’язання щодо адаптації законодавства до acquis communautaire, важливо врахувати досвід країн Європейського Союзу, у яких інститут спадкового договору вже має усталене правове регулювання та практичне застосування. Зокрема у Німеччині, Австрії, Франції, Іспанії, аналогічні договори (наприклад, німецький Erbvertrag) детально регламентовані цивільним законодавством, містять чіткі норми щодо умов зміни, виконання і контролю за дотриманням угод [4, с.184–185]. Такі підходи можуть слугувати основою для удосконалення українського законодавства.

Перспективним напрямом є запровадження інституту виконавця спадкового договору - незалежної особи, що здійснюватиме нагляд за виконанням зобов’язань набувача. За словами Ю. Труфанової та Х. Яценко, подібний інститут в англійському праві (executor of the will) забезпечує баланс між волею спадкодавця та правами спадкоємців [5, с.116–117]. Запровадження цієї практики в Україні сприятиме зменшенню судових спорів і підвищенню довіри до спадкових договорів.

Особливу увагу слід також приділити захисту прав осіб, які мають обов’язкову частку у спадщині (неповнолітніх дітей, непрацездатних батьків, подружжя). Сьогоднішні норми ЦК України (ст. 1241) створюють правову колізію між принципом свободи договору та правом на обов’язкову частку, що може призводити до оскарження договорів. Європейська практика, зокрема у Франції та Нідерландах, демонструє ефективні механізми врегулювання інтересів сторін, які варто врахувати при адаптації українського законодавства [6, с.178].

Крім того, важливо уніфікувати нотаріальну та судову практику щодо спадкових договорів. Дослідження О. Кочиної та А. Москаленко показують, що відсутність єдиних методичних рекомендацій для нотаріусів призводить до неоднакових підходів при укладенні

договорів і контролі за їх виконанням [7, с. 34–35]. Тому доцільним є прийняття спеціального підзаконного акта (наказу Мін'юсту або постанови Кабінету Міністрів), який би врегульовував порядок оформлення, контролю та виконання спадкових договорів.

В умовах цифровізації правової системи перспективним є створення електронного реєстру спадкових договорів, що забезпечить прозорість і надійність таких правочинів. Реєстр може фіксувати не лише укладення договору, а й факт виконання зобов'язань набувачем, відповідаючи сучасним європейським стандартам доказової сили електронних документів.

Отже, подальший розвиток інституту спадкового договору в Україні передбачає:

- удосконалення законодавства та деталізацію норм Цивільного кодексу;
- запровадження контролюючого суб'єкта (виконавця договору);
- узгодження спадкового договору з інститутом обов'язкової частки;
- уніфікацію нотаріальної і судової практики;
- створення електронного реєстру спадкових договорів;
- гармонізацію українського законодавства з правом ЄС.

Втілення цих заходів сприятиме підвищенню довіри до спадкового договору як ефективного правового інструменту, зменшенню судових конфліктів і підвищенню прозорості майнових відносин. Вдосконалення інституту є вагомим кроком у процесі інтеграції України до європейського правового простору і формування сучасної цивільно-правової системи, зорієнтованої на захист прав і свобод людини.

Список літератури

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 5 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 10.11.2025).
2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 10.11.2025).
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 : станом на 14 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 11.11.2025).
4. Солтис Н. Б. Гармонізація норм вітчизняного спадкового права до норм європейського права. *Міжнародне приватне право: розвиток, порівняльний аспект, гармонізація*. 2017. № 1. С. 183-186. URL: http://ppp-journal.kiev.ua/archive/2009/8/53.pdf
5. Труфанова Ю., Яценко Х. Спадковий договір: гармонізація з правом Європейського Союзу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 2 (30). С. 115–120. URL: https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/47686
6. Цибульська О.Ю. стандарти Європейсько-го Союзу (DCRF) в сфері регулювання недоговірних зобов'язань та проблеми їх гармонізації в спадковому праві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Випуск 74. С. 177–180. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/273520
7. Кочина О. С., Москаленко, А. О. Правове регулювання спадкових договорів в Україні: проблемні аспекти та перспективи подальшого вдосконалення. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 4. С. 32–36. URL:https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-89-32-36

УДК 347.23:355.01(477)

Дячок О., здобувач вищої освіти 2 курсу, 1 групи
Науковий керівник: Верхола Ю. В., викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-науковий інститут права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ
(м. Львів, Україна)

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право власності є одним із фундаментальних прав людини, що гарантується Конституцією України та охороняється нормами цивільного законодавства. Воно забезпечує економічну свободу особи, стабільність майнових відносин і є важливою основою розвитку

демократичної правової держави. Водночас в умовах запровадження воєнного стану в Україні реалізація та захист права власності набувають особливої актуальності, оскільки виникають обставини, що можуть обмежувати або тимчасово змінювати порядок здійснення цього права. Право власності особи передбачене у статті 41 Конституції України, відповідно до якої кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права, а примусове відчуження майна може застосовуватися лише як виняток, з мотивів суспільної необхідності, на підставі та в порядку, встановлених законом, із попереднім і повним відшкодуванням його вартості, тоді як в умовах воєнного або надзвичайного стану допускається таке відчуження з наступним повним відшкодуванням [1].

Згідно Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це правовий особливий режим, що вводиться в країні або в її окремих місцевостях при збройній агресії або загрози нападу, небезпеки державній незалежності країни, територіальній цілісності. Також передбачається надання відповідним органам державної влади, органам місцевого самоврядування, військовому командуванню чи військовим адміністраціям повноважень, що необхідні для відвернення загроз, відсічі збройного нападу, усунення загроз безпеці державній незалежності та забезпечення національної безпеки, територіальній цілісності України, а також зумовлене загрозою тимчасове обмеження конституційних прав та свобод людини й громадянина, прав й законних інтересів юридичних осіб із визначенням строку дії таких обмежень [2].

Якщо розглянути ведення воєнного стану з цивільно-правової позиції потрібно розглянути питання обмеження майнових прав особи, а саме право власності. Відповідно до ч. 1 ст. 316 Цивільного кодексу України визначається право власності, згідно якого це є правом особи на майно або річ, яке ця особа здійснює відповідно до закону по своїй волі, незалежно від волі інших [3].

У ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» одним із основних заходів режиму воєнного стану є право примусового відчуження майна громадян чи громадських організацій, що перебуває у приватній чи комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, господарських об’єднань для потреб необхідних потреб держави в умовах режиму воєнного стану в встановленому законодавчому порядку та формалізувати порядок документами відповідно встановленого зразка [2].

При цьому, варто відрізняти поняття відчуження та вилучення майна.

Відповідно до Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»:

• примусове відчуження майна - позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості;

• вилучення майна - позбавлення державних підприємств, державних господарських об’єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном з метою його передачі для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану [4].

Примусове відчуження під час воєнного стану об’єктів права власності можливо застосувати лише як виняток, на підставі й в порядку, встановленого законом, та за умови попереднього та повного відшкодування вартості. Примусове відчуження приватних об’єктів з повним відшкодуванням вартості допускається в умовах воєнного стану [5].

Порядок вирішення цих питань врегульований саме законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [4]. Цей закон розкриває також механізм відшкодування у залежності від того, про яке майно йдеться:

1) у випадку примусового відчуження майна приватної чи комунальної власності в умовах воєнного стану – це попереднє повне відшкодування вартості майна. У разі відсутності такого відшкодування майно відчужується із повним відшкодуванням вартості цього майна;

2) у разі вилучення майна, що належить державним підприємствам, державним господарським об'єднанням, господарського відання чи оперативного управління персонально визначеним державним майном, то його вартість не відшкодовується [4].

Компенсація за примусово відчужене майно в умовах правового режиму воєнного стану здійснюється:

•військовим командуванням чи органом, що прийняв рішення про таке відчуження, за рахунок коштів державного бюджету до підписання акта попереднім повним відшкодуванням його вартості;

•протягом п'яти наступних бюджетних періодів, правового режиму надзвичайного стану - протягом одного наступного бюджетного періоду після скасування правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за рахунок коштів державного бюджету з наступним повним відшкодуванням його вартості [4].

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України про оптимізацію деяких питань примусового відчуження та вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану», розширює перелік варіантів необхідності примусового відчуження чи вилучення майна осіб, що використовується або може використовуватися щодо забезпечення діяльності підприємств оборонно-промислового комплексу і існує ризик переривання його функціонування при перебуванні даного майна на території територіальної одиниці, до якої існує загроза її тимчасової окупації й межі якої розташовані на відстані не більш ніж 30 кілометрів від ведення воєнних дій або від тимчасово окупованої території» [6].

Отже, захист права власності в умовах воєнного стану набуває особливого значення, оскільки держава змушена поєднувати необхідність забезпечення оборони та безпеки з гарантуванням конституційних прав громадян. Незважаючи на можливість тимчасового обмеження окремих майнових прав, право власності залишається одним із фундаментальних прав людини та підлягає правовому захисту. Законодавство України передбачає механізми відшкодування шкоди, компенсації за примусове відчуження майна та судовий захист порушених прав. Тому важливим завданням є вдосконалення правових механізмів захисту права власності, забезпечення їх ефективного застосування та дотримання балансу між інтересами держави і правами власників майна в умовах воєнного стану.

Список літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

4. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 № 4765-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text

5. Комарницька І. І. Право власності та його захист в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 11. URL: https://www.lsej.org.ua/11_2024/27.pdf

6. Про внесення змін до деяких законів України щодо оптимізації деяких питань примусового відчуження та вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану: Закон України від 06.09.2022 № 2561-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2561-20#Text

УДК 347
Йовенко Ю. С., здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, 3-го курсу ННІ права

Науковий керівник: Білоус Т. Й., доцент кафедри цивільного права та процесу, к.ю.н., доцент

Державний податковий університет
(м. Ірпінь, Україна)

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОПОМОГИ ЄС УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України стала одним із найбільш значущих викликів для сучасної системи міжнародного права та безпеки в Європі. У цих умовах особливого значення набуває діяльність Європейський Союз як унікального наднаціонального утворення, що поєднує політичні, економічні та правові інструменти впливу. Правова роль ЄС у підтримці України під час війни проявляється у формуванні комплексної системи заходів, спрямованих на забезпечення суверенітету України, притягнення агресора до відповідальності та зміцнення європейського правопорядку.

З початком повномасштабного вторгнення ЄС активізував свої правові механізми, закріплені в установчих договорах, зокрема у Договір про Європейський Союз та Договір про функціонування Європейського Союзу. Саме ці документи визначають правові підстави для застосування санкцій, надання фінансової допомоги, координації спільної зовнішньої та безпекової політики. У контексті війни ці інструменти набули особливої ваги, адже дозволили ЄС оперативно реагувати на порушення норм міжнародного права [1].

Одним із ключових напрямів правової підтримки України стало запровадження санкційної політики проти держави-агресора. Санкції ЄС мають чітку правову природу, оскільки ухвалюються у межах спільної зовнішньої політики та безпеки та є обов'язковими для всіх держав-членів. Вони спрямовані на обмеження економічного, фінансового та технологічного потенціалу агресора. Важливо зазначити, що санкції виступають не лише інструментом політичного тиску, але й правовим механізмом реагування на порушення принципів суверенітету, територіальної цілісності та заборони застосування сили, закріплених у Статут Організації Об'єднаних Націй.

Паралельно з санкційною політикою ЄС забезпечує масштабну фінансову та економічну підтримку України. У правовому вимірі це здійснюється через спеціальні інструменти макрофінансової допомоги, грантові програми та механізми бюджетної підтримки. Такі заходи мають не лише економічний, але й правовий характер, оскільки ґрунтуються на відповідних рішеннях інституцій ЄС та передбачають виконання Україною певних умов, пов'язаних із реформами, верховенством права та адаптацією законодавства до acquis ЄС [2].

Особливу увагу слід приділити правовій ролі ЄС у сфері військової підтримки, яка здійснюється, зокрема, через Європейський фонд миру. Цей механізм дозволяє фінансувати постачання озброєння та військової техніки Україні, що є безпрецедентним кроком у практиці ЄС. З правової точки зору це свідчить про еволюцію Союзу від виключно економічного об'єднання до суб'єкта, здатного здійснювати активну безпекову політику.

Важливим аспектом є також участь ЄС у забезпеченні відповідальності за міжнародні злочини, скоєні під час війни. Союз підтримує діяльність міжнародних судових інституцій, зокрема Міжнародний кримінальний суд, а також сприяє створенню спеціальних механізмів для розслідування воєнних злочинів. У цьому контексті ЄС виступає як гарант дотримання норм міжнародного гуманітарного права та принципу невідворотності покарання.

Не менш значущою є правова роль ЄС у процесі європейської інтеграції України. Надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС має не лише політичне, а й правове значення, оскільки відкриває шлях до поступової імплементації європейського законодавства. Це сприяє гармонізації правової системи України з європейськими стандартами, що є важливим елементом її стійкості в умовах війни [3]. У цьому процесі ключову роль відіграє адаптація національного законодавства до acquis ЄС, що охоплює широкий спектр сфер – від економіки до прав людини.

Важливо також відзначити гуманітарний аспект діяльності ЄС, який має чітке правове підґрунтя. ЄС активував механізми тимчасового захисту для українських громадян, які були змушені залишити територію України. Це рішення ґрунтується на директивах ЄС у сфері міграції та притулку і забезпечує мільйонам українців доступ до житла, медичної допомоги, освіти та ринку праці. Таким чином, ЄС реалізує принципи захисту прав людини, закріплені в Хартія основних прав Європейського Союзу.

У ширшому контексті правова роль ЄС полягає у зміцненні міжнародного правопорядку. Підтримка України є проявом відданості ЄС принципам міжнародного права, зокрема невтручання у внутрішні справи держав, поваги до територіальної цілісності та заборони агресії. У цьому сенсі ЄС виступає як нормативна сила, яка формує стандарти поведінки держав на міжнародній арені [4].

Разом із тим, діяльність ЄС у підтримці України стикається з певними викликами. Серед них – необхідність досягнення консенсусу між державами-членами, обмеженість повноважень у сфері оборони, а також складність координації дій з іншими міжнародними акторами. Однак навіть за цих умов ЄС демонструє здатність до ефективного використання своїх правових інструментів.

Таким чином, правова роль Європейського Союзу у підтримці України під час війни є багатогранною та охоплює широкий спектр напрямів — від санкційної політики до гуманітарної допомоги та інтеграційних процесів. ЄС виступає не лише як політичний союз, але й як потужний правовий актор, здатний впливати на розвиток міжнародного права та забезпечувати дотримання його норм. У перспективі ця роль може лише посилюватися, особливо з урахуванням подальшого зближення України з ЄС та поглиблення інтеграційних процесів.

Список літератури

1. Верещака А. В. Утворення Європейського співтовариства вугілля і сталі. Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2021»: Матеріали XXII Всеукраїнської наукової конференції молодих учених. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2021. С. 40-42.

2. Юхимюк О. Еволюція системи загальних принципів права Європейського Союзу. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 1 (7). С. 53-57.

3. Шаров О. Економіка ЄС: санкцій проти Росії та їхній зворотний вплив. *Журнал європейської економіки*. 2015. Том 14 (№ 2). С. 166-182.

4. EU adopts package of sanctions in response to Russian recognition of the non-government controlled areas of the Donetsk and Luhansk oblasts of Ukraine and sending of troops into the region. Council of the EU. Press release. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/23/russian-recognitionof-the-non-government-controlled-areas-of-the-donetsk-and-luhansk-oblasts-of-ukraine-as-independent-entitieseu-adopts-package-of-sanctions/ (дата звернення: 07.05.2026)

УДК 349.41:349.6
Кальян В. В., студент гр. КЮ-241
Науковий керівник: Барабаш А. Г., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ВИМОГИ ЩОДО ЇХ ОХОРОНИ

Актуальність теми. Проявляється у зростанні значення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення в умовах інтенсифікації аграрного виробництва та погіршення стану ґрунтів. Крім того, необхідність поєднання реалізації права власності на земельні ділянки з дотриманням екологічних вимог щодо охорони ґрунтів набуває особливої ваги у контексті забезпечення продовольчої безпеки держави та сталого розвитку.

Метою дослідження є аналіз правового регулювання права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення та визначення особливостей забезпечення вимог охорони ґрунтів у ході їх використання.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 22 Земельного кодексу України (далі – ЗК України), землями сільськогосподарського призначення «визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей» [1].

Водночас ст. 130 ЗК України визначено коло осіб, котрі мають право набувати земельні ділянки сільськогосподарського призначення у власність. До них відносять: 1) громадян України; 2) юридичних осіб України, учасниками (членами, акціонерами) яких може бути лише держава, громадяни України чи територіальні громади; 3) безпосередньо територіальні громади; 4) держава. При цьому всі суб’єкти права власності рівні перед законом, а держава гарантує право власності на землю.

За словами В. Теремецького та інших, стосовно форм власності на землю сільськогосподарського призначення, в нашій країні спостерігається наявність різноманітних форм власності, зокрема приватна, комунальна та державна. Хоча держава надає певну свободу землевласникам та землекористувачам, вона здійснює контроль у сфері використання земельних ресурсів, визначає власні обмеження щодо використання земельних ресурсів, які впливають на реалізацію не лише права власності на землю, а й права землекористування [2, с. 72].

Право приватної власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення характеризується встановленням чітких законодавчих вимог щодо порядку їх набуття, реалізації та обігу, зокрема щодо граничної площі земель у власності однієї особи (ст. 130 ЗК України), заборони набуття таких земель окремими категоріями суб’єктів (ст. 130, 131 ЗК України), а також дотримання спеціальних процедур при їх відчуженні (ст. 131 ЗК України). Відповідно до ч. 3 ст. 131 ЗК України, земельні ділянки сільськогосподарського призначення приватної власності можуть бути відчужені лише на підставах визначених законом.

Зокрема, законодавством передбачено обмеження концентрації земель сільськогосподарського призначення (ст. 130 ЗК України), необхідність підтвердження походження коштів при їх придбанні (ст. 130 ЗК України), а також переважне право купівлі таких земель для визначених суб’єктів: спочатку для осіб, які мають спеціальний дозвіл на видобування корисних копалин загальнодержавного значення, у другу чергу – орендар земельної ділянки тощо (ст. 130^1 ЗК України), що істотно впливає на реалізацію правомочності розпорядження.

Сучасне правове регулювання земельних відносин демонструє, що право власності на землю, хоч і є одним із найповніших майнових прав, не є абсолютним і безмежним, оскільки його реалізація відбувається в межах чітко визначених правових норм, що випливає зі ст. 13 Конституції України, відповідно до якої власність зобов'язує [3].

Законодавець формує зміст права власності таким чином, щоб воно передбачало не лише права, а й обов'язки власників земельних ділянок щодо належної поведінки та дотримання їх цільового призначення, у тому числі при використанні органічних земель, для яких встановлюються окремі обмеження і заборони (щодо застосування мінеральних добрив, засобів захисту рослин, ГМО тощо), що в цілому забезпечує раціональне використання земельних ресурсів і реалізацію принципу пріоритету суспільних інтересів над приватними.

У той же час Конституція України закріплює право приватної власності, включаючи право на землю, і гарантує його захист. Відповідно до ст. 41, це право – непорушне, і ніхто не має права незаконно позбавляти особу його володіння. Водночас власність повинна використовуватися таким чином, щоб не завдавати шкоди правам та свободам інших громадян, а також інтересам суспільства, не погіршувати екологічний стан і природні властивості землі. Отже, право власності на землю варто розглядати як поєднання правомочностей власника з його обов'язком діяти в межах вимог закону.

Чинне земельне законодавство не передбачає позбавлення права власності у випадку, коли власник порушує екологічні вимоги під час використання земель сільськогосподарського призначення та погіршує їхній якісний стан або корисні властивості, зокрема при веденні органічного землеробства. Відсутність такої законодавчо визначеної можливості може мати негативні наслідки, серед яких і поступова деградація земельних ділянок. Як справедливо зазначає Р. Цилюрик, поєднання приватних і суспільних інтересів найяскравіше проявляється у відносинах приватної власності на землю, тому що ефективне використання землі її власником здатне забезпечити значний суспільний результат [4, с. 98].

На практиці ж нашої країни все навпаки, великі аграрні латифундії, які здійснюють масштабний обробіток землі, володіють значними земельними масивами, що створює ризик монополізації земельних ресурсів та послаблює контроль за їх раціональним використанням. Попри положення ст. 91 ЗК України, яка зобов'язує власників дотримуватися екологічних норм, підвищувати родючість ґрунтів та відновлювати земельні ділянки після незаконних змін рельєфу, ці вимоги часто ігноруються, оскільки пріоритетом є фінансова вигода, а не покращення екологічної та соціальної ситуації.

У зв'язку з цим, ч. 1 ст. 165 ЗК України встановлює нормування та стандартизацію у сфері охорони земель та відтворення родючості. Згідно зі ст. 28 Закону України (далі – ЗУ) «Про охорону земель» у сфері охорони земель нормування покликане забезпечити екологічну та санітарно-гігієнічну безпеку населення. Воно здійснюється шляхом встановлення вимог до якості земель, рівня родючості ґрунтів, умов господарського використання земель та допустимого рівня антропогенного впливу [5].

У сфері відтворення родючості ґрунтів та охорони земель ст. 30 вищезазначеного Закону передбачає дві основні групи нормативів: 1) нормативи гранично допустимого забруднення ґрунтів, які визначають придатність земель для їх цільового використання. Сюди входять максимально дозволені концентрації хімікатів, важких металів, агрохімікатів, залишків пестицидів, а також гранично допустимі ступені радіоактивного забруднення; 2) нормативи якості стану ґрунтів, які встановлюють рівень допустимого забруднення, оптимальну наявність поживних речовин та фізико-хімічні характеристики ґрунтів зі спрямованістю на запобігання їх виснаженню. Крім цього, Законом передбачені нормативи щодо недопущення надмірного антропогенного впливу, зокрема надмірної розораності сільськогосподарських земель.

Окремо визначаються показники деградації ґрунтів і земель, які встановлюють гранично допустиме погіршення їхнього стану внаслідок господарської діяльності або природних процесів. Також регулюється рівень антропогенного навантаження на землю, зокрема забороняється використання сільськогосподарської техніки, тиск якої на ґрунт перевищує встановлені нормативи [6, с. 101-103].

На основі ст. 26 ЗУ «Про охорону земель» зонування земель, зокрема природно-сільськогосподарських, еколого-економічних та протиерозійних, передбачає поділ територій з урахуванням природних умов, агробіологічних особливостей культур і вимог екологічної безпеки. Це спрямовано на визначення правил раціонального використання земель, виділення територій, що потребують особливого захисту від антропогенного впливу, та встановлення необхідних екологічних обмежень з огляду на природно-кліматичні, ґрунтові та геоморфологічні характеристики.

Водночас ст. 36 передбачає, що охорона земель сільськогосподарського призначення здійснюється через заходи підвищення екологічної родючості та стійкості ґрунтів і збереження продуктивності угідь. Вимоги до охорони земель різняться для власників: держава та громади здійснюють управління землями й можуть мати додаткові повноваження, а приватні власники підлягають обмеженням щодо концентрації земель, цільового використання та контролю за збереженням родючості. Законодавство допускає обмеження господарської діяльності, зокрема щодо вирощування окремих культур, технологій обробітку, розорювання пасовищ і сіножатей, використання деградованих або техногенно забруднених земель, а також надмірно інтенсивної експлуатації.

Висновки. Отже, право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення має здійснюватися з урахуванням екологічних вимог і принципу раціонального використання земель, оскільки воно не є абсолютним і обмежується необхідністю збереження родючості ґрунтів. Аналіз вимог Земельного кодексу України та Закону «Про охорону земель» показав, що власники зобов’язані дотримуватися цільового використання земель, запобігати їх деградації та дотримуватися екологічних стандартів. Реалізація цих норм залежить від державного контролю та балансу між приватними і суспільними інтересами, що робить дотримання норм охорони земель ключовою умовою сталого управління сільськогосподарськими угіддями.

Список літератури

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2005 р. № 2768-III, в редакції від 15.02.2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (дата звернення – 11.03.2026).

2. Теремецький В. І, Шуст Г. П. Публічне управління у сфері використання та охорони земельних ресурсів: зарубіжний досвід та українські реалії. *Право і безпека – Law and Safety*. 2020, № 2 (77). С. 69-75.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. в редакції від 01.01.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення – 11.03.2026).

4. Цилюрик Р. Право приватної власності на земельні ділянки для ведення органічного землеробства. *Підприємництво, господарство і право*. 2019, № 9. С. 95-99.

5. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV, в редакції від 08.11.2024 р. (дата звернення – 11.03.2026).

6. Оверковська Т. Еколого-правові засади охорони ґрунтів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020, № 11. С. 98-105.

УДК 347.764
Качур Д. В., студентка 3 курсу 5 групи
Науковий керівник: Воробель У. Б., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, доктор філософії в галузі права, доцент
Навчально-науковий інститут права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ
(м. Львів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ МАЙНОВОГО СТРАХУВАННЯ

Договір майнового страхування в сучасній правовій системі України є однією з найбільш складних і динамічних форм цивільно-правових правочинів. Його актуальність зумовлена необхідністю забезпечення фінансової стабільності суб'єктів господарювання та фізичних осіб в умовах ринкової нестабільності та воєнних загроз. Правова природа цього договору визначається передусім Цивільним кодексом України та спеціальним законодавством, яке зазнало фундаментального реформування з початку 2024 року [1]. Основна мета такого договору полягає у відшкодуванні збитків, завданих майновим інтересам страхувальника внаслідок настання страхового випадку, що відрізняє його від особистого страхування, де виплата має характер соціальної підтримки або капіталізації.

Визначальною умовою чинності договору майнового страхування є наявність у страхувальника страхового інтересу. У цивільно-правовому розумінні під цим інтересом слід розуміти обґрунтовану зацікавленість особи у збереженні майна від ризиків його втрати, пошкодження чи знищення. Укладення договору особою, яка не має жодного правового зв'язку з відповідним майном (права власності, користування чи іншої законної підстави), виключає виникнення юридичних наслідків такого правочину. У практиці застосування норм страхового права відсутність належно підтвердженого інтересу страхувальника до об'єкта страхування на момент настання події, що має ознаки страхового випадку, розглядається як підстава для невиплати страхового відшкодування. Такий підхід спрямований на запобігання зловживанням та недобросовісним практикам, пов'язаним із страхуванням чужого або фактично не пов'язаного з особою майна.

Процес укладання договору майнового страхування передбачає чітке дотримання письмової форми, яка в умовах цифровізації все частіше реалізується через електронні канали зв'язку. Електронний поліс або договір, підписаний за допомогою кваліфікованого електронного підпису або одноразового пароля, має таку ж юридичну силу, як і паперовий примірник [4]. Новелою законодавства 2024 року стала вимога до страховиків надавати страхувальнику стандартизований інформаційний документ про страховий продукт ще до моменту підписання основного договору [2]. Це дозволяє клієнту наочно побачити всі ризики, виключення та ліміти відповідальності, що мінімізує кількість спорів щодо трактування умов договору у майбутньому.

Страхова сума в договорах майнового страхування є лімітом відповідальності страховика і встановлюється виключно в межах дійсної вартості майна на момент укладання договору. Принцип відшкодувальності, забороняє страхувальнику отримувати прибуток від страхування. Якщо страхова сума перевищує ринкову вартість об'єкта, договір вважається недійсним у частині такого перевищення [2]. Для коректного визначення вартості майна, особливо у випадках із нерухомістю або виробничим обладнанням, часто залучаються професійні оцінювачі, які діють відповідно до державних методик оцінки [3]. Це забезпечує об'єктивність і стає базою для розрахунку страхових платежів та майбутніх виплат.

Важливим атрибутом договору є франшиза – частина збитків, що не відшкодовується страховиком. Вона може бути умовною або безумовною, і її розмір безпосередньо впливає на вартість страхового тарифу. Використання франшизи є економічно виправданим для великих підприємств, які готові самостійно покривати дрібні експлуатаційні пошкодження, залишаючи страховий захист лише для масштабних катастрофічних ризиків. При настанні страхового

випадку алгоритм дій страхувальника має бути чітким: негайне повідомлення компетентних органів (поліції, ДСНС), сповіщення страхової компанії у визначений строк (зазвичай до 2-3 днів) та вжиття заходів для рятування майна [1]. Невиконання цих умов без поважних причин дає страховику законне право на відмову у виплаті грошових коштів.

Особливе місце в системі майнового страхування посідає інститут суброгації. Це перехід до страховика, який здійснив виплату, права вимоги до особи, відповідальної за завдану шкоду [1]. На відміну від регресу, суброгація не створює нового зобов'язання, а лише змінює кредитора у вже існуючому деліктному правовідношенні. Це дозволяє страховим компаніям повертати виплачені кошти за рахунок винних сторін, що сприяє фінансовій стійкості страхового сектору та реалізації принципу відповідальності винної особи. Суди при розгляді таких справ ретельно перевіряють обсяг прав, що перейшли до страховика, який не може перевищувати фактично виплачену суму відшкодування.

Припинення дії договору може статися як за закінченням строку, так і достроково. У разі дострокового розірвання з ініціативи страхувальника, страховик повертає частину премії за період, що залишився, вираховуючи витрати на ведення справи та вже здійснені виплати, якщо це передбачено умовами [2]. Такий підхід забезпечує баланс інтересів обох сторін договору. Отже, договір майнового страхування є багатогранним інструментом, що вимагає глибокого розуміння як цивільного законодавства, так і специфічних галузевих нормативних актів. Його ефективність залежить від точності формулювань умов про ризики, страхову суму та порядок врегулювання збитків, що є критично важливим у сучасних правових реаліях України.

Список літератури

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 05.05.2026).
2. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20 (дата звернення: 05.05.2026).
3. Про затвердження Методики оцінки майна: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 № 1891. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1891-2003-п (дата звернення: 05.05.2026).
4. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19 (дата звернення: 05.05.2026).

УДК 347

Клепар Н. М., студентка гр.3
Науковий керівник: Воробель У. Б., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, доктор філософії в галузі права, доцент
Навчально-науковий інститут права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ
(м. Львів, Україна)

ЕЛЕКТРОННИЙ СУД: ПЕРЕВАГИ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Сучасний розвиток інформаційних технологій зумовлює поступовий перехід значної кількості державних послуг у цифровий формат, що не оминає й судову систему. Вона також адаптується до технічного прогресу, прагнучи зробити взаємодію громадян із судами більш зручною, оперативною та доступною. У цьому контексті впровадження електронного суду є закономірним етапом модернізації правосуддя, який дозволяє учасникам процесу економити часові та фінансові ресурси, а також спрощує доступ до судових процедур. Перехід від традиційного паперового документообігу до електронного формату є логічним і необхідним кроком у розвитку судочинства, оскільки значний обсяг судових матеріалів у паперовій формі створює додаткове навантаження на суди та ускладнює процес їх зберігання і використання. Електронний суд сприяє оптимізації роботи судових органів, зменшує обсяг паперової документації та підвищує ефективність організації судових засідань, що в цілому позитивно впливає на функціонування судової системи.

Цифровізація судової системи України є одним із ключових напрямів її розвитку, оскільки безпосередньо пов'язана з реалізацією права особи на справедливий суд, доступ до правосуддя та ефективний захист порушених прав. В умовах євроінтеграції, воєнного стану, обмеженого доступу до окремих судів і підвищених безпекових ризиків електронний суд набуває особливої актуальності, забезпечуючи безперервність судочинства та можливість реалізації процесуальних прав дистанційно.

Під електронним судом у сучасному розумінні слід розуміти сукупність організаційних і технічних засобів, які забезпечують подання процесуальних документів в електронній формі, їх обмін між судом та учасниками процесу, ознайомлення з матеріалами справи, участь у судових засіданнях через відеоконференцію, а також електронне зберігання й обробку процесуальної інформації. В українській правовій системі ця модель реалізується через Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, що є складовою цифрової трансформації правосуддя. Нормативну основу становлять Конституція України, Цивільний процесуальний кодекс України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» та Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги».

Функціонування електронного суду в цивільному процесі України нормативно закріплене у Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України), зокрема у статті 14, яка визначає правові засади функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – ЄСІТС). Згідно з цією нормою, ЄСІТС забезпечує електронну взаємодію між судом та учасниками процесу, зокрема подання процесуальних документів, їх обмін, зберігання матеріалів справи та доступ до судової інформації в електронній формі. Крім того, положення ЦПК України передбачають можливість подання процесуальних документів та здійснення судових викликів і повідомлень із використанням електронних засобів зв'язку, що сприяє цифровізації цивільного судочинства та підвищенню його ефективності. Таким чином, електронний суд є не лише технічним нововведенням, а й законодавчо закріпленим механізмом реалізації принципів доступності, оперативності та ефективності цивільного процесу [1].

Однією з ключових переваг електронного суду є підвищення доступності правосуддя. Можливість подання процесуальних документів в електронній формі дозволяє звернутися до суду без особистої присутності, що є особливо важливим для осіб, які проживають у віддалених регіонах, внутрішньо переміщених осіб, громадян за кордоном, а також осіб з інвалідністю. У період воєнного стану це набуває особливого значення, оскільки забезпечує реальну можливість доступу до судового захисту навіть за умов обмеженої мобільності та небезпеки.

Іншою важливою перевагою є оперативність судового процесу. Електронний документообіг значно скорочує час обміну процесуальними матеріалами, усуває затримки, пов'язані з поштовим пересиланням та паперовою реєстрацією документів, а також мінімізує вплив людського фактора. Це сприяє дотриманню розумних строків розгляду справ, що є важливою гарантією справедливого судочинства, особливо у справах, які стосуються сімейних, трудових та майнових правовідносин.

«Електронний суд» є одним із сервісів Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, доступ до якого надається після реєстрації користувачем офіційної електронної адреси (Електронного кабінету). Цей сервіс забезпечує електронний обмін документами між учасниками судового процесу, а також надає можливість подавати до суду позовні заяви та інші процесуальні документи, передбачені законодавством і такі, що можуть бути предметом судового розгляду. Крім того, за допомогою «Електронного суду» користувач може отримувати судові рішення та інші документи в електронній формі [2, с. 112].

Як складова ширшої системи ЄСІТС, електронний суд доцільно розглядати як технологічний елемент судоустрою. Це підтверджується, зокрема, закріпленням статті 15-1 «Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система» у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [3]. Водночас сам термін «електронний суд» має радше умовний, метафоричний характер. У буквальному розумінні він є не зовсім коректним, оскільки суд як юрисдикційний

орган здійснює владні повноваження та ухвалює рішення за встановленою процедурою, і ці функції не набувають «електронної» природи. Використання такого терміна може створювати уявлення про зміну сутності суду, тоді як насправді йдеться лише про трансформацію форми здійснення судочинства. З цієї точки зору більш точними могли б бути поняття «електронний судовий процес» або «електронний судовий документообіг».

Електронний суд також розглядається як ефективний інструмент забезпечення стабільності судового процесу, зокрема у випадках втрати матеріалів справи. Використання електронних систем дозволяє зберігати процесуальну інформацію в цифровому вигляді, що мінімізує ризики втрати матеріалів та забезпечує можливість їх відновлення. Це гарантує безперервність судового розгляду та реалізацію права на доступ до правосуддя. Крім того, електронний суд сприяє реалізації права на перегляд судових рішень, оскільки забезпечує оперативний доступ до матеріалів справи для судів вищих інстанцій та учасників процесу.

Суттєвою перевагою є також економія матеріальних і часових ресурсів. Використання електронних сервісів зменшує витрати сторін на папір, друк, поштові послуги та транспорт, а також оптимізує бюджетні витрати держави. Додатково цифровізація сприяє екологічності судочинства шляхом зменшення паперового документообігу.

Важливою характеристикою електронного суду є прозорість і контрольованість процесу. Система дозволяє відстежувати рух справи, фіксувати процесуальні дії та контролювати строки розгляду. Це підвищує рівень правової визначеності та зменшує ризики зловживань, що позитивно впливає на довіру до судової системи.

Іншою проблемою є недостатня правова визначеність окремих аспектів електронного судочинства, зокрема щодо електронних доказів, порядку їх подання та оцінки, а також співвідношення електронної і паперової форми документів. Це потребує подальшого вдосконалення законодавства.

Не менш важливим викликом є кібербезпека, оскільки електронний суд обробляє значні обсяги персональних і процесуальних даних. Існують ризики несанкціонованого доступу, витоку інформації та кібератак, що вимагає постійного вдосконалення систем захисту.

Впровадження електронного судочинства та функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи є важливим етапом цифрової трансформації судової системи України. Як свідчить практика, обов'язок використання електронного кабінету та електронного обміну процесуальними документами спрямований на забезпечення оперативності та ефективності судового процесу. Водночас ігнорування вимог щодо реєстрації в ЄСІТС може призводити до негативних процесуальних наслідків, зокрема залишення документів без руху, їх повернення або неможливості належного розгляду судом. Це свідчить про те, що електронний суд уже не є факультативним інструментом, а фактично стає обов'язковим елементом цивільного процесу. Крім того, судова практика підтверджує, що електронні засоби комунікації, зокрема електронний кабінет та подання документів у цифровій формі, прирівнюються до традиційних способів звернення до суду за умови дотримання вимог законодавства. Такий підхід сприяє підвищенню доступності правосуддя, прискоренню процесуальних дій та формуванню єдиного цифрового простору судочинства в Україні [4].

Отже, електронний суд є важливим етапом розвитку цивільного процесу в Україні. Його переваги полягають у доступності, оперативності, економічності та прозорості судочинства, а також у забезпеченні безперервності правосуддя в умовах воєнного стану.

Список літератури

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15

2. Кайдашев Р.П. «Електронний суд» як ефективний засіб забезпечення права на перегляд судового рішення в разі втрати матеріалів адміністративної справи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2014. Вип. 29 (2.3). С. 110–114

3. Закон України «Про судоустрій та статус суддів»: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1402-19

4. Судочинство без електронного кабінету: до чого призводить ігнорування ЄСІТС. URL: https://golaw.ua/ua/insights/publication/sudochinstvo-bez-elektronnogo-kabinetu-do-chogo-prizvodit-ignoruvannya-yesits/?utm_source=chatgpt.com

УДК 347.78:004.738.5
Кобець О. О., студентка гр. ПР-221
Науковий керівник: Кочина О. С., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Розвиток цифрових технологій і активне використання Інтернету кардинально змінили підходи до створення, розповсюдження та споживання результатів творчої діяльності. Інтернет відкриває значні можливості для доступу до інформації, а також до наукових, літературних і мистецьких творів. Водночас це середовище створює суттєві ризики для порушення авторських прав, зокрема через незаконне копіювання, поширення та використання об'єктів інтелектуальної власності без дозволу їхніх авторів.

О.С. Кочина звертає увагу на те, що виходячи з принципу копірайту, розміщення творів інтелектуальної власності у мережі Інтернет не змінює основного правила щодо їх невід'ємної правової охорони незалежно від середовища їхнього розміщення, а тому, будь які, об'єкти інтелектуальної діяльності, що знаходяться на теренах «мережі мереж» обов'язково підлягають охороні і захисту [1, с. 41].

Процедура захисту авторських і суміжних прав в Інтернеті регулюється статтею 56 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [2]. Згідно з положеннями цієї статті, власник прав у разі виявлення незаконного використання його твору має право звернутися до адміністратора веб-сайту або веб-сторінки із запитом про припинення порушення та вимогою обмежити доступ до відповідного цифрового контенту. Адміністратор веб-сайту повинен протягом встановленого терміну, який зазвичай становить не більше ніж 48 годин, розглянути поданий запит і прийняти відповідні заходи: або заблокувати доступ до контенту, або надати обґрунтовану відмову. У випадку бездіяльності адміністратора сторони, які подали запит, можуть звернутися безпосередньо до провайдера хостингових послуг для вирішення питання.

Як зазначає Р. Еннан, часто виникає питання, чи провайдери мають бути відповідальними особами, оскільки вони забезпечують комунікацію між суб'єктами у цифровому середовищі [3, с. 104]. Водночас, як визначає автор статі, в правовій системі України провайдери, як правило, звільняються від прямої відповідальності за зміст інформації, розміщеної користувачами їхніх послуг. Внаслідок цього взаємини між провайдером, клієнтом та правовласником переважно регулюються договірними механізмами та претензійними процедурами. Зокрема, провайдери часто реагують на повідомлення правовласників шляхом блокування доступу до контенту, що має ознаки піратства. У контексті укладених угод із користувачами, вони також можуть передбачати положення, які визначають правила використання об'єктів авторського права й встановлюють відповідальність за порушення таких правил.

Ми погоджуємося з думкою автора, адже провайдери не несуть безпосередньої відповідальності за зміст інформації, розміщеної користувачами. Їхні обов'язки зводяться до виконання умов договорів із клієнтами та реагування на скарги правовласників, зокрема шляхом блокування піратського контенту.

Важливою також є позиція В. А. Бєліча, який підкреслює, що для встановлення факту порушення авторського права необхідно ідентифікувати власника вебресурсу, визначити порушника та належним чином зафіксувати докази. Передусім слід звернути увагу на сам факт порушення авторських прав. Об'єктами захисту авторських прав в Інтернеті може бути: доменне ім'я, зміст і дизайн вебсторінки, відео та аудіо файли, графічні елементи, посилання, оригінальні авторські тексти та інші унікальні елементи [4, с. 59]. Автор статті висловлює позицію, згідно з якою Інтернет-провайдери не несуть прямої відповідальності за контент,

розміщений їхніми користувачами, але зобов'язані реагувати на скарги правовласників, наприклад, шляхом блокування нелегального контенту, тому дієвий захист авторських прав у цифровому середовищі передбачає інтеграцію правових механізмів із технічними способами їх реалізації.

Забезпечення ефективного захисту авторських прав в Інтернеті неможливе без ідентифікації власника вебресурсу, встановлення порушника та належного документування доказів. У сучасному регулюванні Інтернет-простору провайдери не несуть прямої відповідальності за контент, створений користувачами. Їх роль обмежується реагуванням на скарги правовласників, наприклад, шляхом блокування нелегального контенту.

Таким чином, забезпечення ефективного захисту авторських прав в Інтернеті потребує комплексного підходу, який поєднує правові механізми, технічні засоби для виявлення порушень і належне реагування на скарги правовласників. Незважаючи на те, що провайдери не несуть прямої відповідальності за контент, розміщений користувачами, вони відіграють ключову роль як посередники, допомагаючи обмежувати доступ до нелегального контенту. Важливими аспектами також є встановлення особи власника вебресурсу та порушника, а також правильне документування доказів, що разом утворюють основу для ефективного захисту прав у цифровому середовищі.

Список літератури

1. Кочина О.С. Порушення авторських прав у мережі Інтернет: сучасні реалії, проблеми та способи їх вирішення. Нове українське право. Вип. 4. 2022. С. 38-43.

2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text (дата звернення: 21.03.2026).

3. Еннан Р.Є. Здійснення і захист авторських прав у цифровому середовищі (у мережі Інтернет). Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Сер. Право. 2024. Вип. 86. Ч. 2. С. 101-107.

4. Бєліч В.А. Проблематика захисту прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет: сучасні виклики та шляхи вирішення: зб. матеріалів доп. учасн. ІІ Наук-практ. конф. Київ: 2024. С. 59-62.

УДК 346.9

Кобець О. О., студентка гр. ПР-221

Науковий керівник: Шпомер А. І., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ШТРАФ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ ЯК ЗАХІД ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ПРАВОВІ ПІДСТАВИ

Актуальність теми. Штраф у господарському судочинстві виступає важливим інструментом для підтримання дисципліни та забезпечення дотримання законності у процесуальних відносинах. Значимість цього дослідження пояснюється зростанням кількості господарських спорів, необхідністю оперативного та дієвого реагування суду на порушення процесуальних норм, а також потребою уніфікації підходів до застосування штрафів у господарських процесах. Дослідження поняття, характерних ознак і правових підстав для накладення штрафних санкцій сприяє більш ефективному використанню цього механізму, а також забезпеченню стабільності та передбачуваності судового розгляду.

Мета дослідження. Основною метою роботи є аналіз і систематизація особливостей використання штрафу як форми господарсько-процесуальної відповідальності, визначення його ключових характеристик, правових основ і меж застосування у сфері господарського судочинства.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання:** проаналізувати поняття штрафу як заходу господарсько-процесуальної відповідальності; визначити основні ознаки та правові підстави накладення штрафу у господарському судочинстві; дослідити порядок застосування штрафу, його межі та умови оскарження або скасування ухвали про стягнення.

Виклад матеріалу. Штраф у господарському судочинстві виступає одним із важливих інструментів господарсько-процесуальної відповідальності. Його застосовують до учасників справи за недотримання процесуальних обов'язків, невиконання судових рішень або створення перешкод у нормальному ході судового розгляду. Цей захід суміщає функції запобіжного, стимулюючого та карального характеру, що сприяють підтриманню дисципліни в судовому процесі та захисту законних прав інших учасників господарських відносин.

Підставою застосування господарсько-правової відповідальності є правопорушення [1, с. 44]. Чітко прописані в законодавстві підстави й порядок накладення штрафу дають суду можливість адаптивно реагувати на різноманітні порушення, враховуючи їхню природу, наслідки і поведінку сторін.

Таким чином, штраф - це грошове стягнення з порушника за вчинення правопорушень [2, с. 86].

Кількість спеціальних процесуальних ознак господарських процесуальних штрафів є меншою, що пояснюється прагненням до уніфікації процесуальних кодексів. Проте такі ознаки існують і можуть включати наступні характерні особливості штрафу в межах господарського судочинства:

1. Комплексність підстав застосування.

Підстави для накладення штрафу мають три ключові складові: нормативну, фактичну та формальну. Нормативна частина визначає штраф як один із видів процесуальної відповідальності за конкретні порушення, що зазначені в першій частині статті 135 Господарського процесуального кодексу України [3]. Фактична складова передбачає існування одного або кількох правопорушень, вказаних у статті 135 ГПКУ, таких як зловживання процесуальними правами чи невиконання встановлених обов'язків. Формальна ж складається з судової ухвали, яка має статус виконавчого документа.

2. Законодавчо встановлені межі штрафу та обтяжуючі обставини.

Ще однією важливою характеристикою є встановлений законом розмір штрафу за невиконання або неналежне виконання процесуальних обов'язків. розмір штрафу за невиконання або неналежне виконання процесуальних обов'язків нині становить від 1 до 10 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що визначається господарським судом залежно від обставин справи [2, с. 89]. У випадку повторення або систематичного вчинення порушень, санкція може зрости до 5–50 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, що посилює як превентивну, так і каральну функцію цього заходу.

Як було зазначено раніше, підставою застосування господарсько-процесуальної відповідальності являється наявність правопорушення. Відповідно до ст. 135 ГПКУ, суд може постановити ухвалу про стягнення в дохід державного бюджету з відповідної особи штрафу у сумі від одного до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб у випадках [3]:

- невиконання процесуальних обов'язків, зокрема ухилення від виконання дій, покладених судом на учасника процесу. Подібна поведінка порушує встановлений порядок судочинства і спроможна затягувати розгляд справи. У зв'язку з цим застосування штрафних санкцій слугує мотиваційним механізмом для забезпечення своєчасного виконання покладених обов'язків;

- зловживання процесуальними правами, яке проявляється у вчиненні дій або свідомому бездіяльності з метою перешкоджання належному ходу судового розгляду. Це явище включає навмисні дії учасників процесу, спрямовані на затримку розгляду справи або створення перешкод для іншої сторони, що негативно впливає на ефективність судочинства;

- неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або їх ненадання без поважних причин. Надання доказів своєчасно є важливим елементом для об'єктивного встановлення обставин справи. Запровадження штрафу у цьому випадку сприяє підвищенню рівня відповідальності учасників за недбалість або навмисне нехтування вимогами суду;

- невиконання ухвали про забезпечення позову чи доказів, ненадання копії відзиву на позов, апеляційної або касаційної скарги, відповіді на відзив чи заперечення іншому учаснику справи у строк, визначений судом. Недотримання встановлених судом строків чи невиконання заходів забезпечення позову порушує принципи рівності сторін та ефективності судового розгляду, що виправдовує накладення штрафу як адекватного заходу впливу;

- порушення заборон, передбачених ч. 10 ст. 188 ГПКУ. Це стосується дій, прямо заборонених законом, що отримують відповідну оцінку у вигляді штрафних санкцій. Такі заходи мають на меті запобігання порушенням та підтримання дисципліни й законності в межах процесу.

У випадку невиконання процесуальних обов’язків, зловживання процесуальними правами представником учасника справи суд, з урахуванням конкретних обставин справи може стягнути штраф як з учасника справи, так і з його представника [3].

Постанову про накладення штрафу можна оскаржити в апеляційному порядку, звернувшись до суду вищої інстанції. При цьому оскарження зазначеної постанови не створює перешкод для продовження розгляду справи по суті.

Рішення апеляційної інстанції, прийняте за наслідками перегляду постанови про накладення штрафу, є остаточним і не підлягає подальшому оскарженню. Рішення Верховного Суду щодо стягнення штрафу також не підлягає перегляду.

Постанова про накладення штрафу є виконавчим документом і повинна відповідати встановленим законодавством вимогам до таких документів. Виконавцем за цим документом виступає Державна судова адміністрація України. Водночас суд має право скасувати свою постанову про стягнення штрафу, якщо особа, на яку вона була винесена, усунула виявлене порушення та/або надала докази обґрунтованості причин невиконання процесуальних обов’язків чи судових вимог.

Висновки. Отже, штраф у господарському судочинстві функціонує як дієвий інструмент господарсько-процесуальної відповідальності, застосовуваний за невиконання процесуальних обов’язків, зловживання процесуальними правами, ненадання доказів, порушення ухвал чи законодавчо встановлених заборон. Цей механізм поєднує функції превентивного, стимулюючого і карального заходу. Основою для застосування господарсько-процесуальної відповідальності є наявність правопорушення. Визначені законодавством межі та порядок накладення штрафу дають можливість суду гнучко реагувати на різні типи порушень, враховуючи їх характер, наслідки і поведінку учасників. Також передбачено накладення штрафу не лише на сторону справи, а й на її представника, можливість оскарження такого рішення через апеляцію, статус ухвали як виконавчого документа та умови для її скасування у разі усунення правопорушення. Таким чином, штраф є формою грошового стягнення, що накладається на порушника за скоєне правопорушення і сприяє підтримці дисципліни, законності та ефективності функціонування господарського судочинства.

Список літератури

1. Руденко Л. Д., Горобець Н. С., Корощенко К. Р. Особливості застосування штрафних санкцій у господарсько-договірних відносинах. Київський часопис права. Сер. Цивільне та господарське право і процес. 2022. №3. С. 42-48.

2. Рєзнікова В., Курей М. Штраф як форма господарсько-процесуальної відповідальності. Право України. 2020. №7. С. 78-97.

3. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (дата звернення: 19.02.2026).

УДК 347.132.6 (075.8)
Ковальчук О. О., студентка гр. Пб - 310
Науковий керівник: Грабар Н. М., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, к.ю.н., доцент
Навчально-науковий інститут права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ
(м. Львів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану в Україні значно ускладнюється реалізація права на судовий захист, зокрема у сфері доказової діяльності. Знищення інфраструктури, переміщення осіб, обмежений доступ до документів та реєстрів, перебої в роботі органів державної влади безпосередньо впливають на процес доказування у цивільному судочинстві.

Недоступність архівів, втрата документів, обмеженість комунікацій та масова міграція позбавляють учасників процесу можливості дотримуватися класичних вимог щодо належності, допустимості, достовірності й достатності доказів. Водночас судова система зобов'язана залишатися в межах усталених процесуальних стандартів та забезпечувати право на справедливий суд [3, с. 50].

Важливою складовою в цивільному процесі виступають докази та доказування, оскільки вони виконують важливу роль – визначення правил та порядку презентування доказів [1, с. 208].

У судовому процесі надзвичайно важливо розуміти особливості оцінки доказів у цивільних процесах. Докази оцінюються сторонами провадження тим чи іншим чином. Однак не всі усвідомлюють, що суд є єдиним органом влади в цьому процесі, що має вирішальне значення для прийняття рішення.

Пред'явлення доказів – це юридично врегульована діяльність зі збору, дослідження та оцінки доказів для встановлення обставин, що мають значення для законного, належного та справедливого рішення у справі. У цивільному процесі судове пред'явлення доказів – це діяльність суду, сторін провадження та інших залучених осіб щодо дослідження фактів на основі доказів відповідно до положень процесуального права.

Внаслідок повномасштабного вторгнення Москви цивільне судочинство в Україні перебуває у стані крайньої невизначеності. Війна фактично зробила багато знайомих процесуальних механізмів неефективними та змусила судову систему переглянути встановлені стандарти доказування. Суди працюють у фактичному надзвичайному режимі, оскільки доступ до державних реєстрів часто блокується, функціонує мало архівів, а спілкування між сторонами, що беруть участь у провадженні, постійно порушується бойовими діями та окупацією.

Оцінка доказів – це логічний та процесуальний процес із зовнішніми та внутрішніми аспектами. Логічні операції здійснюються сторонами, які беруть участь у пред'явленні доказів; оцінюються лише фактичні дані, які були зібрані у встановленому законом порядку з використанням допустимих доказів та досліджені безпосередньо в суді. Форма цивільного процесу встановлює умови та мету оцінки доказів, критерії оцінки, заходи щодо забезпечення результатів оцінки доказів та процесуальні документи, що відображають висновки та оціночні судження суду.

Об'єкти доказування – це обставини, що підлягають з'ясуванню для того, щоб вирішити цивільну справу або окрему процесуальну дію. Необхідно зазначити, що об'єкт доказування виступає предметом доказування в цивільному процесі [2, с. 98].

Навіть у період війни держава визнає необхідність функціонування правосуддя відповідно до принципів законності та процесуальної справедливості. Водночас ці стандарти не виключають потреби у певних процесуальних змінах — від можливості дистанційного подання документів до відновлення втрачених матеріалів справи [4].

Актуальними доказами, під час воєнного стану в країні так само як і дистанційний розгляд та дистанційне правосуддя загалом, є електроні докази. Оскільки війна внесла свої корективи Верховний Суд анонсував особливості правосуддя в таких важких умовах для безпечного судового процесу та задля безпеки учасників. Проте, необхідно зазначити, що дистанційний форма має свої переваги, використання такого виду правосуддя як під час воєнних дій, так і в мирний час облегшує та спрощує його.

Поточна ситуація виявила серйозну невідповідність між, здавалося б, непорушною процесуальною системою та реальними можливостями сторін, що беруть участь у судовому процесі.

Судова практика змушена адаптуватися до надзвичайного стану на ситуативній основі, зміщуючи свою увагу з формальних заходів та процесів на більш прагматичну та реалістичну оцінку ситуації. Зокрема, суди все частіше переосмислюють поняття «поважних підстав» для продовження термінів подання документів, зосереджуючись не на прямих доказах, які часто важко отримати, а на сукупності непрямих доказів.

У таких ситуаціях перехід на електронні докази є єдиним способом забезпечення правосуддя в Україні. Хоча цей процес вимагає швидкого та чіткого регулювання, судді не завжди послідовно обґрунтовують свої рішення особистою оцінкою справи. Крім того, відсутність єдиних стандартів перевірки електронних доказів залишає значний простір для маніпуляцій рішеннями та цифрової фальсифікації.

З огляду на складні реалії воєнного стану в Україні, питання доказів та доведення у цивільних судах були особливо важливими. Війна змусила суддів та учасників судових процесів адаптуватися до нового середовища та вплинула на доступ до судів та документів. Судова система зазнала кількох змін. Електронні докази були важливим джерелом доказів за воєнного стану, і вони мали як переваги, так і недоліки. Ці докази сприяли ефективному та швидкому вирішенню справ. Докази могли використовуватися не лише за воєнного стану, а й у мирний час. Електронні докази мають перевагу в тому, що з часом не втрачали своєї цілісності, але також були схильні до знищення та пошкодження, що могло мати негативні наслідки.

З метою підвищення ефективності доказової діяльності в умовах воєнного стану доцільно вдосконалити цивільне процесуальне законодавство України шляхом закріплення спеціальних правил доказування для таких умов, розширення можливостей використання електронних доказів, а також забезпечення належного функціонування електронного судочинства. Реалізація зазначених заходів сприятиме забезпеченню доступу до правосуддя та ефективному захисту прав учасників цивільного процесу навіть в умовах надзвичайних викликів.

Список літератури

1. Кичата Л. О. Докази та доказування в цивільному процесі в умовах дії правового режиму воєнного стану. *UNIVERSUM.* 2024. №14. С. 207-211. URL: https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1378/1390

2. Кучер В. О., Дутко А. О. Цивільне процесуальне право України: навч. посіб. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 728 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7479/1/CivilProcPravo-друк-1.pdf

3. Марченко О. В., Огородник Н. Т. Проблемні аспекти доказування в цивільному процесі в умовах воєнного стану. *Нове українське право.* 2025. №6. С. 49-55. URL: https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/892

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389–VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19 (дата звернення: 02.04.2026).

УДК 346.5
Коломієць О. Е., студентка 23.01 гр.
Науковий керівник: Бляхарський Я. С., заступник завідувача кафедри трудового, земельного та господарського права, к.ю.н.
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
(м. Хмельницький, Україна)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ ПІСЛЯ СКАСУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Трансформація правового регулювання господарських відносин в Україні, зумовлена скасуванням Господарського кодексу України, актуалізує необхідність переосмислення підходів до юридичної відповідальності у сфері господарювання. Перехід до переважно приватно-правової моделі регулювання спричиняє зміну змісту, форм і механізмів застосування відповідальності, а також її функціонального призначення.

Після скасування Господарського кодексу України правове регулювання господарських відносин відтепер здійснюється переважно нормами Цивільного кодексу України та спеціального законодавства, що означає відхід від попередньої моделі, яка поєднувала елементи публічного і приватного регулювання. Як зазначає, Мазій Н. Г., така трансформація спрямована на усунення колізій між двома кодексами та формування єдиної приватноправової основи регулювання підприємницької діяльності [1, с. 155].

Під господарсько-правовою відповідальністю розуміється специфічний вид юридичної відповідальності, що застосовується у сфері господарювання та полягає у застосуванні до правопорушника господарських санкцій, які спричиняють для нього несприятливі економічні та/або правові наслідки. Її значення полягає у забезпеченні стабільності господарського обороту, відновленні порушених майнових інтересів та запобіганні правопорушенням, що підтверджується її компенсаційною, штрафною та превентивною функціями.

У контексті трансформації після скасування Господарського кодексу України зазначене поняття зберігає своє теоретичне значення, однак змінюється його нормативне наповнення, оскільки відповідальність дедалі більше інтегрується у систему цивільного права та спеціального законодавства. найбільш істотні зміни стосуються переосмислення системи санкцій, яка традиційно включала штрафні, оперативно-господарські та адміністративно-господарські санкції. До скасування Господарського кодексу України ці види санкцій були чітко врегульовані, зокрема у розділі 5 цього кодексу, що визначало їх правову природу, підстави та порядок застосування. Після реформи відбулося розмежування цих санкцій за галузевою належністю та джерелами правового регулювання.

Штрафні санкції, які раніше розглядалися як різновид господарсько-правової відповідальності, визначалися як грошові стягнення у вигляді неустойки, штрафу або пені, які підлягають сплаті у разі порушення господарського зобов'язання або правил здійснення господарської діяльності. Їх особливістю є майновий характер, чітка визначеність розміру або способу обчислення, а також спрямованість на компенсацію втрат і покарання порушника. [2]. Вони тепер регулюються нормами Цивільного кодексу України, зокрема положеннями про неустойку, відшкодування збитків та відповідальність за порушення зобов'язань. Такий підхід відповідає концепції єдності приватного права, відповідно до якої будь-які майнові санкції у договірних відносинах мають цивільно-правову природу. Це сприяє уніфікації правозастосування та підвищенню передбачуваності судової практики, оскільки виключає дублювання норм.

Особливої трансформації зазнав інститут оперативно-господарських санкцій. Якщо раніше вони були законодавчо закріплені як специфічний інструмент впливу сторін господарського зобов'язання одна на одну, то після скасування Господарського кодексу цей інститут фактично втратив нормативне закріплення як самостійна категорія. Водночас, як зазначається у сучасній правничій літературі та аналітичних матеріалах, відповідні механізми не зникли, а трансформувалися у договірні конструкції, що реалізуються через принцип

свободи договору [3]. Тобто сторони можуть передбачати у договорах односторонню відмову від виконання, призупинення зобов'язань, зміну умов співпраці чи інші заходи впливу, однак їх правова природа тепер визначається не імперативними нормами закону, а диспозитивними нормами цивільного права.

Адміністративно-господарські санкції, на відміну від оперативних, зберегли своє значення, однак змінилося їх нормативне підґрунтя. Тепер регулюються ст. 15 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб». Їх характерною ознакою є владний примус, що реалізується незалежно від волі суб'єкта господарювання, а також спрямованість на захист публічних інтересів. До таких санкцій, як і раніше, належать адміністративно-господарські штрафи, вилучення прибутку, зупинення чи анулювання ліцензій, обмеження діяльності суб'єкта господарювання та інші заходи впливу з боку держави [4]. Важливо, що вони мають публічно-правову природу і застосовуються уповноваженими органами влади за порушення правил здійснення господарської діяльності. При цьому строки застосування таких санкцій залишилися подібними до попереднього регулювання, що забезпечує певну спадкоємність правового режиму.

Загалом трансформація відповідальності у господарських правовідносинах характеризується переходом від комплексної, частково публічно-правової моделі до приватноправової концепції, в межах якої центральне місце займає договір та цивільно-правові засоби захисту. Як зазначає Марина Семенова, скасування Господарського кодексу означає не лише зміну нормативної бази, а й зміну правової ідеології регулювання підприємницької діяльності, що орієнтується на європейські стандарти [5]. Це проявляється у зростанні ролі судової практики, принципів добросовісності, розумності та справедливості.

Водночас у перехідний період зберігається певна правова невизначеність, пов'язана з необхідністю адаптації існуючих договорів та правозастосовної практики до нових умов. Згідно із ст. 58 Конституції України, норми про відповідальність не мають зворотної дії в часі, що означає збереження чинності раніше укладених договорів, але з поступовою їх трансформацією відповідно до нових правил [6]. Це вимагає від суб'єктів господарювання перегляду договірних умов та врахування нових підходів до визначення відповідальності.

Отже, скасування Господарського кодексу України спричинило істотну зміну підходів до відповідальності у сфері господарювання, що проявляється у переході до приватноправової моделі її регулювання. Штрафні санкції інтегрувалися у систему цивільного права, оперативно-господарські трансформувалися у договірні механізми, а адміністративно-господарські зберегли публічно-правову природу, але регулюються спеціальними актами. Водночас перехідний період вимагає адаптації правозастосовної практики та договірних відносин до нових умов функціонування господарського права.

Список літератури

1. Мазій Н. Г. Трансформація правового регулювання господарської діяльності: втрата чинності ГКУ та орієнтири сталого розвитку підприємництва. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія "Проблеми економіки та управління"*. 2025. Т. 9, № 2. С. 153–166.
2. Судова влада України. Господарський кодекс України втратив чинність: ключові зміни вже з 28 серпня 2025 року, що і для кого зміниться. *Лисянський районний суд Черкаської області*. URL: https://ls.ck.court.gov.ua/sud2311/pres-centr/novosti/1872416 (дата звернення: 30.04.2026).
3. Пацкан Я. Оперативно-господарські санкції після скасування Господарського кодексу: що змінилося? *Адвокатське об'єднання AZONES - Якісні юридичні послуги без штучних меж і шаблонів.*URL: https://azones.law/analytics/operatyvno-gospodarski-sanktsiyi-pislya-skasuvannya-gospodarskogo-kodeksu-shho-zminylosya (дата звернення: 30.04.2026).
4. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX : станом на 12 груд. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text (дата звернення: 30.04.2026).
5. Семенова М. Перехідний період після скасування Господарського кодексу України. *ЮРЛІГА*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/aktualno/15288_perekhdniy-perod-pslya-skasuvannya-gospodarskogo-kodeksu-ukrani (дата звернення: 30.04.2026).
6. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 30.04.2026).

УДК 346.7
Кулик О. І., старший науковий співробітник відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки, д.ю.н.
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова Національної академії наук України» (м. Київ, Україна)

ЩОДО НЕДОЛІКІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ICO ЯК НОВІТНЬОЇ ЦИФРОВОЇ МОДЕЛІ ІНВЕСТУВАННЯ

Форми залучення інвестицій, зокрема і в господарську діяльність, еволюціонують під впливом розвитку цифрової економіки. Як зазначили Т. С. Гудіма, А. О. Сошников та В. М. Довгань, сучасне господарське та корпоративне право еволюціонує у напрямку моделі, у якій правові норми все більше інтегруються в технологічні системи [1, с. 862]. Однією із таких форм залучення інвестицій через технологічні системи блокчейну є первинне розміщення віртуальних активів їх емітентом, відоме як первинне розміщення монет, або ж за англомовною абревіатурою – ICO (Initial Coin Offering). Дослідження фахівців з Офісу ефективного регулювання демонструє, що у 2017 – першому півріччі 2018 року було проведено біля 25 ICO компаній з українським походженням, а обсяг залучених коштів склав 99,3 млн доларів США [2, с. 7]. Актуальність питання з того часу не втратилась, адже, як зауважив О. М. Мельник, ICO стала новим способом залучення зовнішніх інвестицій у проєкти післявоєнної модернізації [3, с. 28]. Відповідно, постає питання законності використання такої моделі інвестування.

Законодавство, що регулює питання ICO віртуальних активів, залишається на стадії свого формування. Ще 17 лютого 2022 р. прийнято Закон України «Про віртуальні активи», однак він і досі не набрав чинності через невнесення в нього змін стосовно оподаткування операцій з віртуальними активами.

ICO, як модель інвестування, аналізувалась українськими вченими, переважно представниками економічної науки, зокрема такими як І. Ю. Зайцева [4] та О. М. Мельник [3]. Однак, існують невисвітлені проблемні аспекти правового регулювання, які поки що не отримали достатньої уваги з боку науковців-правників. Це стосується, зокрема, сучасних недоліків у правовому регулюванні ICO, що перешкоджають ефективному її використанню як новітньої цифрової моделі інвестування. Вищевикладене вказує на актуальність порушеного питання та доцільність його подальшого опрацювання.

ICO є аналогом IPO в криптовалютній економіці, адже якщо IPO – це первинне публічне розміщення акцій компанії на біржі в традиційній економіці, то ICO – це процес випуску компанією власних токенів і розміщення їх на криптовалютній біржі [4, с. 84].

Закон України «Про віртуальні активи» стосовно ICO наразі оперує терміном «публічна пропозиція віртуальних активів», що визначається як пропозиція, звернена до невизначеного кола осіб, про придбання віртуальних активів за ціною та на умовах, визначених такою пропозицією, що здійснюється з урахуванням вимог, встановлених цим Законом (п. 9 ч. 1 ст. 1).

Водночас 3 вересня 2025 р. прийнято в першому читанні Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні (реєстр. № 10225-д від 24.04.2025) (далі – Законопроєкт № 10225-д), що термін «публічна пропозиція» визначає як повідомлення третіх осіб у будь-якій формі та будь-якими засобами, що містить достатньо інформації про умови пропозиції та віртуальні активи, що пропонуються, для прийняття потенційними власниками рішення щодо купівлі таких віртуальних активів (п. 34 ч. 1 ст. 2) [5]. Законопроєкт також, окрім визначення, досить детально регламентує порядок проведення ICO.

Однак жодна з цих норм не є чинною, тому на практиці склалась ситуація, за якої реалізація ICO українськими компаніями неможлива у спосіб, що передбачений законодавством, тому емітенти віртуальних активів намагаються вписати ICO у існуючі правові конструкції.

До прикладу, фахівці зазначають, що нині найпоширенішими є три варіанти: 1) формалізувати залучення коштів через корпоративну інфраструктуру акціонерного товариства, а токени використовувати як цифровий механізм фіксації участі або майбутніх прав; 2) використання DAO у формі LLC у штаті Вайомінг як холдингової або емітентської ланки, тоді як українське ТОВ залишається операційною компанією; 3) залучення коштів через облігації, де токен відображає боргове зобов'язання емітента, включно з правом на повернення номіналу та/або отримання доходу за визначеними умовами. Залучення коштів відбувається через врегульований механізм ринку капіталу, а токен використовується як цифрова форма обліку та обігу прав вимоги [6].

Зрозуміло, що при спробі використання таких механізмів емітенти зіштовхуються з численними проблемами. У випадку з залученням коштів через корпоративні права, вочевидь, вимагається створення акціонерного товариства та подальший супровід його функціонування, що обумовлює значні операційні витрати для емітента. У разі пропозиції віртуальних активів через ринки капіталів застосовуватимуться всі відповідні правила як для обороту цінних паперів, що обтяжує емітента дотриманням багатьох формальних процедур.

DAO (децентралізована автономна організація) потребує детальнішої уваги, адже, на перший погляд видається найбільш пристосованою до ICO. Рекомендації зареєструвати компанію DAO у штаті Вайомінг або аналогічну юридичну особу зустрічаються і в іноземних фахівців [7].

Однак, Звіт, підготовлений Комісією з цінних паперів та бірж США (SEC) щодо DAO, тобто «віртуальної» організації, втіленої у вигляді комп'ютерного коду та функціонуючої на базі технології розподіленого реєстру, свідчить, що ті, хто пропонує та продає цінні папери у США, повинні дотримуватися законодавства США про цінні папери. Це рішення ґрунтувалося на застосуванні «Howey Test», за результатами якого SEC дійшла висновку, що токени DAO є інвестиційним договором, оскільки передбачають «вкладення коштів у спільне підприємство з очікуванням отримання прибутку від зусиль інших осіб [8].

Хоча є думка, що замість того, щоб розширювати застосування «Howey Test» для нових технологій, SEC мала б розглянути можливість розробки спеціального винятку для DAO [9, с. 18], станом на зараз використання DAO обумовлює чимало вищезгаданих ризиків.

Тому жоден із трьох наведених способів не може з тимчасового рішення перетворитись на постійне, адже в будь-якому разі емітент постане перед труднощами того чи іншого характеру.

Таким чином, незважаючи на виникнення такої новітньої цифрової моделі інвестування як ICO і її використання на практиці, доводиться констатувати, що правові норми не встигають розвиватись за технологічними системами. Рішення, які використовуються на практиці, є лише тимчасовим вирішенням проблем, адже проведення ICO через створення акціонерного товариства або ж через ринки капіталів вимагає дотримання досить суворих формальних процедур та супроводжується значними операційними витратами. Водночас і проведення ICO через створення DAO несе значні ризики, зокрема потрапляння в поле зору SEC та застосування законодавства США про цінні папери до обороту віртуальних активів, що пропонуються.

Тому в Україні важливо створити спеціалізоване регулювання для ICO, що забезпечить українським компаніям відповідні законодавчі рамки, а для держави стане поштовхом до модернізації правового забезпечення сталого інвестування.

Список літератури

1. Hudima T., Soshnykov A., Dovhan V. Law into Code: EU Regulation of Digital Accountability Mechanisms for Responsible Business Conduct. *European Journal of Sustainable Development*. 2026. Vol. 15, no. 1. P. 844. URL: https://doi.org/10.14207/ejsd.2026.v15n1p844.

2. Самоходський І., Шелест О. Зелена книга регулювання ринку криптовалют. 2018. *Офіс ефективного регулювання BRDO*. URL: https://web.archive.org/web/20200513165224/https://cdn.regulation.gov.ua/fe/5b/20/42/regulation.gov.ua_Зелена-Книга.-Ринок-Криптовалют.pdf (дата звернення: 09.05.2026).

3. Мельник О. М. ICO як альтернативний спосіб залучення інвестицій в економіці, яка швидко цифровізується. *Фінансові інструменти сталого розвитку економіки*: матер. 5-ої міжнар. наук.-практ. конференції (Чернівці, 27 квітня 2023 р.). Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 27-31. URL: http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/13038/1/2023_Conference_CHERNIVTSI%20.pdf#page=28.

4. Зайцева І. Ю. Проведення ICO як сучасний підхід до інвестиційного забезпечення впровадження інновацій на підприємствах залізничного транспорту України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2022. № 76-77. С. 81–88. URL: https://doi.org/10.18664/btie.76-77.282044(дата звернення: 09.05.2026).

5. Проєкт Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні (реєстр. № 10225-д від 24.04.2025). Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56271 (дата звернення: 09.05.2026).

6. Мирошниченко А., Шевченко Е. ICO в Україні: правові виклики та комплаєнс-ризики - ETERNA LAW. *ETERNA LAW*. URL: https://eterna.law/uk/ico-v-ukrayini-pravovi-vyklyky-ta-komplayens-ryzyky/ (дата звернення: 09.05.2026).

7. Legal aspects of decentralized autonomous organisations (DAOs) - No More Tax. *No More Tax*. URL: https://nomoretax.eu/legal-aspects-of-decentralized-autonomous-organisations-daos/ (дата звернення: 09.05.2026).

8. Report of Investigation Pursuant to Section 21(a) of the Securities Exchange Act of 1934: The DAO. Release No. 81207 / July 25, 2017. *Securities and Exchange Commission*. URL: https://www.sec.gov/files/litigation/investreport/34-81207.pdf (дата звернення: 09.05.2026).

9. Cline N. Decentralized, But Not Above the Law: Analyzing DAO Governance and Regulation. *Clev. St. L. Rev. Et Cetera*. 2026. P. 99-116. URL: https://engagedscholarship.csuohio.edu/etcetera/vol74/iss1/4.

УДК 346.9

Лащ О. В., студентка гр. Прав-35

Науковий керівник: Гофман Ю. Б., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, к.ю.н., доцент

Волинський національний університет імені Лесі Українки

(м. Луцьк, Україна)

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Сучасний етап розвитку господарського судочинства в Україні характеризується активним реформуванням процесуального законодавства та впровадженням європейських стандартів правосуддя. Одним із ключових завдань таких змін є забезпечення ефективного, справедливого та своєчасного розгляду господарських спорів. Водночас у практиці господарських судів поширеним явищем залишається зловживання процесуальними правами учасниками процесу, що негативно впливає на реалізацію принципів змагальності, диспозитивності та добросовісності. Такі дії призводять до затягування розгляду справ, збільшення процесуальних витрат та створення перешкод у здійсненні правосуддя.

Попри закріплення у ГПК України заборони зловживання процесуальними правами, проблема їх ефективного застосування залишається актуальною. Відсутність чітких критеріїв визначення таких зловживань та неоднорідність судової практики зумовлюють необхідність подальшого наукового осмислення цього явища.

У науковій доктрині зловживання процесуальними правами визначається як недобросовісне використання учасником процесу наданих йому процесуальних прав із метою порушення прав інших осіб або перешкоджання здійсненню правосуддя [2, с. 24]. ГПК України закріплює принцип добросовісності учасників процесу та прямо забороняє зловживання процесуальними правами, надаючи суду можливість реагувати на такі дії [1, 43].

Аналіз судової практики свідчить, що до найбільш поширених форм зловживання належать: подання безпідставних або штучних позовів, неодноразове подання однакових клопотань, безпідставне оскарження судових рішень, умисне затягування процесу шляхом неявки у судові засідання, а також маніпулювання доказами [3, с. 17].

Верховний Суд у своїх рішеннях наголошує на необхідності оцінки поведінки сторін з позиції добросовісності та розумності, а також на допустимості застосування штрафних санкцій за зловживання процесуальними правами [4].

Водночас проблемним залишається питання відмежування зловживання процесуальними правами від реалізації права на судовий захист. В окремих випадках активне використання процесуальних інструментів може помилково сприйматися як зловживання. Це вимагає формування чітких критеріїв оцінки поведінки учасників процесу, з урахуванням практики Верховного Суду та Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях підкреслює важливість забезпечення балансу між доступом до правосуддя та недопущенням зловживань.

Зловживання процесуальними правами у господарському процесі є складною правовою проблемою, що поєднує теоретичні та практичні аспекти. Незважаючи на наявність законодавчих механізмів протидії таким явищам, їх ефективність залишається недостатньою через відсутність уніфікованих підходів до їх застосування. З метою підвищення ефективності протидії зловживанням, на нашу думку, доцільно: законодавчо конкретизувати ознаки зловживання процесуальними правами, забезпечити єдність судової практики шляхом узагальнення позицій Верховного Суду, та удосконалити механізми застосування заходів процесуального примусу. Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню ефективності господарського судочинства та зміцненню довіри до судової системи.

Список літератури

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text

2. Гуйван П. Д. Зловживання процесуальними правами у судочинстві: сучасні підходи. *Підприємництво, господарство і право*. 2023. № 4. С. 23–28.

3. Бобрик В. І. Проблеми протидії зловживанню процесуальними правами у господарському процесі. *Вісник господарського судочинства*. 2024. № 1. С. 15–22.

4. Постанова Верховного Суду від 17 жовтня 2023 року у справі № 910/15521/21. URL: Єдиний державний реєстр судових рішень.

УДК 347.72:347.67

Левко А.-М., здобувачка вищої освіти 3 курсу, 2 групи
Науковий керівник: Верхола Ю. В., викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-науковий інститут права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ
(м. Львів, Україна)

СПАДКУВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ: БАЛАНС ІНТЕРЕСІВ СПАДКОЄМЦІВ ТА УЧАСНИКІВ ТОВАРИСТВА

Корпоративні права стали одним із ключових інструментів сучасної економіки, адже вони визначають участь особи у господарських товариствах, її можливість впливати на управління та отримувати прибуток. Основний конфлікт у сфері спадкування корпоративних прав полягає у зіткненні двох протилежних груп інтересів, які водночас є рівнозначно важливими для правопорядку та стабільності господарських відносин.

З одного боку, спадкоємці прагнуть реалізувати своє гарантоване Конституцією України та Цивільним кодексом України право на спадщину.

З іншого боку, існують учасники товариства, які зацікавлені у збереженні стабільності корпоративних відносин, у підтриманні довіри між партнерами та у недопущенні небажаних змін у складі учасників.

Баланс між цими інтересами є надзвичайно складним. Законодавство України, зокрема Цивільний кодекс України та Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», надає спадкоємцям право на спадщину, включно з корпоративними правами. Водночас воно дозволяє товариству встановлювати у статуті певні обмеження щодо

вступу спадкоємців до складу учасників. Це створює подвійність правового регулювання: з одного боку — гарантія реалізації спадкових прав, з іншого — можливість захисту корпоративної автономії та інтересів діючих учасників.

Важливе значення має Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [2], зокрема статті 20–23, котрі регулюють порядок переходу частки у разі смерті учасника, права спадкоємців та можливість викупу частки іншими учасниками.

У науковій літературі питання спадкування корпоративних прав розглядається як одне з найбільш дискусійних. Зокрема, О. Адамович акцентує увагу на проблемах передачі корпоративних прав у ТОВ та акціонерних товариствах, особливо в умовах воєнного стану, коли стабільність бізнесу має критичне значення [3]. Т. Коваль підкреслює, що хоча законодавство гарантує спадкоємцям право на частку, на практиці це часто стає джерелом конфліктів між ними та учасниками товариства [4].

Таким чином, поєднання законодавчих норм, судової практики та доктринальних підходів створює комплексну основу для дослідження проблеми спадкування корпоративних прав. Саме аналіз цих джерел дозволяє виявити суперечності та запропонувати шляхи досягнення балансу інтересів спадкоємців і учасників товариства.

Особливість спадкування корпоративних прав полягає у тому, що вони не є звичайним майновим активом. Їх перехід до спадкоємця означає зміну складу учасників товариства, що може впливати на його діяльність. Тому законодавець намагається врівноважити право спадкоємця на спадщину (статті 1216–1218 Цивільного кодексу України) з інтересами інших учасників товариства, які прагнуть зберегти стабільність корпоративних відносин.

Важливим є положення статті 147 Цивільного кодексу України, яка передбачає, що частка у статутному капіталі переходить до спадкоємця. Однак реалізація цього права може бути обмежена статутом товариства, який здатен встановлювати додаткові умови для вступу спадкоємця до складу учасників. Це положення відображає подвійність правового регулювання: з одного боку, спадкоємець має право на спадщину, з іншого — товариство зберігає автономію у визначенні власного складу.

Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» деталізує ці положення. Зокрема, статті 20–23 регулюють порядок переходу частки у разі смерті учасника. Частина перша статті 23 прямо зазначає, що частка переходить до спадкоємця без згоди інших учасників, але статут може передбачати інші умови. Це створює правову конструкцію, яка одночасно гарантує спадкоємцям реалізацію їхніх прав і дозволяє товариству захищати власні інтереси.

У науковій літературі корпоративні права розглядаються як особливий об’єкт спадкування. І. Спасибо-Фатєєва наголошує, що корпоративні права поєднують майнові та організаційні елементи, тому їх спадкування не може бути зведене лише до передачі майнової частки [5]. О. Дзера підкреслює, що корпоративні права мають специфічну природу, яка потребує особливого правового регулювання, адже вступ спадкоємця до товариства може змінити баланс сил між учасниками [6]. Н. Кузнєцова акцентує увагу на необхідності забезпечення балансу між правами спадкоємців та корпоративною автономією, вказуючи на важливість статутних положень як інструменту врегулювання конфліктів [6]. Виходячи з цього, ми можемо дійти до висновку, що теоретичні засади спадкування корпоративних прав полягають у поєднанні загальних норм спадкового права з особливостями корпоративного регулювання. Це створює складну правову конструкцію, яка потребує ретельного аналізу як у доктрині, так і у судовій практиці, адже саме на їхньому перетині формується баланс інтересів спадкоємців та учасників товариства.

Судова практика підтверджує, що спадкоємці мають право на реалізацію корпоративних прав. Так, у постанові Верховного Суду від 13 березня 2019 року у справі № 756/10797/15 [7] Суд підкреслив, що спадкоємці мають право на компенсацію вартості частки навіть у випадку, коли інші учасники товариства відмовляються прийняти їх до складу учасників. Це свідчить про те, що суди визнають пріоритет права спадкоємців на спадщину, але водночас шукають механізми для збереження стабільності корпоративних відносин.

Учасники товариства з обмеженою відповідальністю мають власні інтереси, які не завжди збігаються з інтересами спадкоємців. Законодавство України надає учасникам певні механізми захисту їхніх інтересів. Зокрема, статут товариства може передбачати додаткові умови для вступу спадкоємця до складу учасників ч. 1 ст. 23 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [8]. Це дозволяє товариству уникнути ситуацій, коли новий учасник не має належної компетентності або його участь суперечить стратегічним планам інших учасників. Крім того, закон передбачає можливість викупу частки спадкоємця іншими учасниками, що також сприяє збереженню корпоративної стабільності.

Проблема спадкування корпоративних прав полягає у необхідності узгодження двох протилежних груп інтересів: спадкоємців, які прагнуть реалізувати своє право на спадщину, та учасників товариства, які зацікавлені у збереженні стабільності корпоративних відносин. Одним із ключових механізмів узгодження інтересів є статутні положення товариства. Саме вони дозволяють встановлювати додаткові умови для вступу спадкоємця до складу учасників, що дає можливість враховувати інтереси діючих учасників та уникати небажаних змін у корпоративній структурі. Важливу роль відіграють також корпоративні договори, які можуть передбачати порядок викупу частки спадкоємця іншими учасниками або інші способи врегулювання конфліктів. Судовий захист є третім механізмом, який забезпечує баланс інтересів, адже практика Верховного Суду підтверджує право спадкоємців на спадщину, але водночас визнає можливість компенсації вартості частки замість їхнього вступу до складу учасників.

Таким чином, спадкування корпоративних прав є складним інститутом, що поєднує норми спадкового та корпоративного права. Основний конфлікт полягає у зіткненні інтересів спадкоємців та учасників товариства, і його вирішення можливе лише шляхом комплексного підходу, який включає законодавчі норми, статутні положення, корпоративні договори, судову практику та доктринальні рекомендації. Досягнення балансу між цими інтересами є ключовим завданням сучасного цивільного права, адже воно забезпечує як реалізацію спадкових прав, так і стабільність корпоративних відносин.

Список літератури

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
2. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лютого 2018 р. № 2275-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text
3. Адамович О. Особливості спадкування корпоративних прав. ResearchGate. 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/385087064_Osoblivosti_spadkuvanna_korporativnih_prav
4. Коваль Т. Спадкування корпоративних прав: особливості та рекомендації. ЛДН. 2025. URL:https://ldn.org.ua/consultations/spadkuvannia-korporatyvnykh-prav-osoblyvosti-ta-rekomendatsii/
5. Спасибо-Фатєєва І. Корпоративні права та їх спадкування: проблеми правового регулювання. Презентація Верховного Суду. 2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Spasibo_Fateeva_prezent.pdf
6. Дзера О.В., Кузнєцова Н.С., Спасибо-Фатєєва І.В. Цивільне право України. Особлива частина: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 800 с. URL: https://duikt.edu.ua/uploads/l_947_69687759.pdf
7. Постанова Верховного Суду від 13 березня 2019 р. у справі № 756/10797/15 URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/80918766
8. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: стаття 23. Коментар та судова практика. Protocol.ua. URL: https://protocol.ua/ua/pro_tovaristva_z_obmegenoyu_ta_dodatkovoyu_vidpovidalnistyu_stattya_23/#google_vignette

УДК 347.961
Лінкевич К. О., студентка 4 курсу
Науковий керівник: Букатова Д. М., доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права, к.ю.н.
Державний торговельно-економічний університет
(м. Київ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вчинення нотаріальних дій в умовах воєнного стану в Україні здійснюється з урахуванням правового режиму, встановленого насамперед постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 №164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (далі по тексту – Постанова) [1]. Дана постанова не скасовує загальних засад нотаріальної діяльності, однак передбачає низку особливостей, спрямованих на забезпечення правової визначеності, безпеки нотаріального процесу, захисту майна та недопущення зловживань у період збройної агресії.

Однією з ключових особливостей є те, що можливість вчинення нотаріальних дій безпосередньо пов'язується з безпековою ситуацією на відповідній території. Вищезгаданий нормативно-правовий документ забороняє вчинення нотаріальних дій нотаріусами та посадовими особами органів місцевого самоврядування, робоче місце або контора яких розташовані в межах тимчасово територій, включених до переліку територій, на яких ведуться або велися бойові дії чи які є тимчасово окупованими, якщо для таких територій не визначено дату завершення тимчасової окупації [1].

Дана Постанова передбачає, що в умовах воєнного стану довіреності, за винятком довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, управління і розпорядження цінними паперами та корпоративними правами, а також заповіти військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань, працівників правоохоронних і спеціальних органів, органів цивільного захисту, які залучаються до заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, можуть посвідчуватися командиром або начальником відповідного формування чи іншою уповноваженою ним особою [1]. Такий порядок є винятком із загального правила нотаріального посвідчення, але він спрямований на забезпечення реалізації особистих немайнових і майнових прав осіб, які через виконання службових обов'язків фактично не мають можливості звернутися до нотаріуса. Окремо передбачено, що начальник табору або установи, де створено дільницю для військовополонених, може посвідчувати заповіт військовополоненого. Після посвідчення такі документи проходять спеціальну процедуру передачі через Генеральний штаб Збройних Сил України, Міністерство оборони України або інший уповноважений орган до Міністерства юстиції України чи його територіального органу для подальшої реєстрації у відповідних реєстрах [2, с. 261].

У сфері спадкування воєнний стан також зумовив деякі процедурні зміни. За чинними правилами спадкова справа заводиться нотаріусом за місцем відкриття спадщини або, у випадках, передбачених Цивільним кодексом України, будь-яким нотаріусом незалежно від місця відкриття спадщини. Перша заява, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, може бути подана не лише особисто, а й засобами поштового зв'язку або технічними засобами електронних комунікацій [3, с. 196]. Такий підхід є важливим для спадкоємців, які були вимушені змінити місце проживання, перебувають за кордоном, проживають на територіях, наближених до зони бойових дій, або не мають фізичної можливості звернутися до нотаріуса за місцем відкриття спадщини. Актуальний порядок заведення спадкової справи також прямо передбачає можливість її заведення будь-яким нотаріусом незалежно від місця відкриття спадщини у випадках, визначених Цивільним кодексом України [4].

Ще одна принципова особливість існування воєнного стану полягає у звуженні окремих нотаріальних механізмів, які потенційно могли б бути використані для тиску на боржників або незаконного відчуження майна в кризових умовах. Зокрема, Постановою прямо забороняє вчинення виконавчих написів на кредитних договорах, які не є нотаріально посвідченими [1]. Це має велике практичне значення, оскільки виконавчий напис є позасудовим способом стягнення, а під час війни держава свідомо обмежила його застосування щодо ненотаріальних кредитних договорів, щоб посилити захист боржників від швидкого примусового стягнення без судового контролю.

Отже, вчинення нотаріальних дій в умовах воєнного стану має низку практичних і правових особливостей, зумовлених потребою забезпечити доступ громадян до нотаріального захисту та водночас запобігти можливим зловживанням. До таких особливостей належать обмеження нотаріальної діяльності на тимчасово окупованих територіях, можливість посвідчення довіреностей і заповітів військовослужбовців та інших осіб, залучених до сектору безпеки й оборони, зміни у порядку оформлення спадкових прав, а також заборона вчинення виконавчих написів на кредитних договорах, які не є нотаріально посвідченими. Вказані положення спрямовані на збереження правової визначеності у цивільному обороті, захист майнових прав фізичних і юридичних осіб та належне функціонування нотаріату під час воєнного стану.

Список літератури

1. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 28 лют. 2022 р. № 164 // Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF (дата звернення: 23.04.2026).

2. Долинська М. До питання діяльності квазінотаріальних органів України під час воєннного стану в Україні. Теоретико-прикладні проблеми

правового регулювання в Україні: матеріали VII Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 08 грудня 2023 р.) / за заг. ред. І.В. Красницького. Львів: 2023. С. 259–264.

3. Тимощук О. Г. Захист прав і свобод людини і громадянина через призму діяльності інституту нотаріату в Україні в умовах війни. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 5. С. 195–197.

4. Цивільний кодекс України, редакція від 01.02.2026 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

УДК 347.78:342.95

Лугина Є. Ю., студентка гр. ПР-221

Науковий керівник: Кочина О. С., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПЛАГІАТ ЯК ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА: СПОСОБИ ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

Плагіат є однією із сучасних загроз у сфері інтелектуальної власності, яка загострилася в епоху стрімкої цифровізації та вільного доступу до інформації. Проблема незаконного привласнення чужого авторства стала більш поширеною та тягне за собою майнових та репутаційних збитків у науковій, творчій та комерційній сферах діяльності. Євроінтеграція та процеси гармонізації законодавства України із ЄС включають вирішення проблеми шляхом не лише декларативного проголошення прав, а й наявності ефективних способів для їх захисту відповідно до міжнародних стандартів. Тому важливо розглянути, які правові механізми можуть здійснювати функцію захисту від таких специфічних посягань як плагіат у сфері авторського права.

Плагіат в українському законодавстві закріплений як один з видів порушень у сфері авторського права. В Україні поняття плагіату має офіційне тлумачення в Законі України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р. № 2811-IX, згідно з яким плагіат – це опублікування твору або навіть його частини як у незмінному вигляді, так і зі змінами (у законі зазначено, що це може бути переклад іншомовного твору) під іменем особи, яка не є його автором (пп. 1 п. 2 ст. 53) [1].

Відповідно до чинного законодавства форми захисту від плагіату можна поділити на юрисдикційні (цивільний, адміністративний, кримінальний) та неюрисдикційні. Основний тягар відновлення порушених авторських прав зазвичай лягає на цивільне судочинство. У ст. 432 Цивільного кодексу України передбачено спеціальні способи захисту прав інтелектуальної власності, серед яких зокрема: застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів; вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності, та знищення таких товарів за рахунок особи, яка вчинила порушення (так само матеріалів і знарядь, які використовувалися для їх створення); разова грошова допомога; компенсація; опублікування за заявою позивача в засобах масової інформації або доведення до загального відома іншим визначеним судом шляхом відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення за рахунок особи, яка вчинила правопорушення [2]. Цей перелік доповнюють положення статті 55 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (стягнення з доходу, отриманого внаслідок порушення, накладення заборони на твори та засоби, що створюють загрозу порушення авторських та суміжних прав, штраф).

Ефективність юрисдикційних форм захисту обґрунтована наявністю рішення офіційного органу, яке підлягає обов'язковому виконанню. Однак на практиці саме судовий захист у справах про плагіат є тривалим та ускладнюється специфікою доказування оригінальності твору. Саме тому критично важливим є повноцінний запуск Вищого суду з питань інтелектуальної власності (IP Court) як суду першої та апеляційної інстанції, що має виконувати функції судового захисту у справах про вчинення плагіату.

З огляду на перевантаженість судів, перспективним стає розвиток неюрисдикційних форм захисту. До найбільш результативних способів належать медіація та арбітраж, які забезпечують оперативність, процесуальну економію та конфіденційність. Спільними ознаками для обох способів є простіша процедура вирішення спору, яка окрім сторін заключає нейтрального арбітра чи медіатора, зберігається принцип рівності сторін, але рішення, прийняте в межах медіації, виконується добровільно, а в арбітражі – є обов'язковим. Також окремим допустимим способом є самозахист без посередництва [3, с. 163-164]. Легалізація такого способу забезпечить особі гнучкіше реагувати на порушення.

Разом з тим існує проблема поширення випадку плагіату саме в цифровому середовищі, де особа правопорушника може бути анонімною або така особа може перебувати під юрисдикцією іншої країни. Базовим превентивним кроком для автора є державна реєстрація прав: відповідно до частини 5 статті 9 Закону України «Про авторське право і суміжні права» державна реєстрація може бути здійснена за бажанням власника авторських прав для засвідчення належності йому цих прав, факту і дати опублікування твору, а також набуття майнових прав за договором чи законом. Дані вносяться до державного реєстру Національним органом інтелектуальної власності, після чого заявник отримує свідоцтво. Державна реєстрація має кілька юридичних наслідків: інформація про реєстрацію авторського права є публічною, доступною для громадськості, права засвідчуються офіційним свідоцтвом або офіційно зареєстрованим договором про майнові права, який може використаний як доказ в суді у разі виникнення спору про право [4].

Однак для оперативного реагування на онлайн-плагіат класичних механізмів недостатньо. Тому глобального значення набули заходи, впровадженні в США, щодо страхування авторських прав в Інтернеті. У 1998 році прийнято Digital Millennium Copyright Act (DMCA), в якому було закріплено процедуру «notice-and-takedown», суть якої полягає у

можливості онлайн-постачальників послуг швидко усувати правопорушення (в тому числі і плагіат), а суб'єкти прав на об'єкти можуть надсилати повідомлення про порушення авторських прав одразу до провайдерів тієї чи іншої платформи [5, с. 1158-1160]. Подібний механізм позасудового блокування незаконного контенту імплементовано в українське законодавство: у ст.ст. 56-58 Закону України «Про авторське право і суміжні права» закріплено порядок припинення порушень з використанням мережі Інтернет, обов'язки та відповідальність постачальників хостингу і провайдерів. Внаслідок правового врегулювання питань щодо захисту від плагіату в Інтернеті користувачі мережі мають більш доступний спосіб відновити свої порушені права як авторів, але разом з тим держава здійснила необхідний крок у рамках гармонізації законодавства з нормами Єдиного цифрового ринку ЄС.

Таким чином, Україна є однією з держав, що продовжує вдосконалювати механізми правового захисту від плагіату. Юрисдикційні та неюрисдикційні способи захисту дозволяють особі відновити порушене право через державний примус або позасудове врегулювання. Проте, актуальною метою залишається створення дієвої системи протидії плагіату, що вимагає зокрема таких кроків: 1) нормативне закріплення обов'язкового досудового врегулювання спорів про плагіат; 2) посилення відповідальності користувачів та провайдерів за вчинення плагіату в мережі Інтернет; 3) полегшення та зменшення вартості процедури державної реєстрації авторського права задля превентивного захисту прав авторів.

Список літератури

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX : станом на 12 груд. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text (дата звернення: 12.04.2026).

2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 1 лют. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 12.04.2026).

3. Рудницька О. П., Магась-Демидас Ю. І. Неюрисдикційні способи захисту авторських прав. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №7. С. 162-165.

4. Державна реєстрація авторського права. *IP офіс (УКРНОІВІ) - IP Office (UANIPIO)*. URL: https://nipo.gov.ua/derzhreiestratsiia-avtorskoho-prava/ (дата звернення: 12.04.2026).

5. Лозова Г. М., Дерев'янчук К. М. Аналіз страхування інтелектуальної власності в США. *The 12th International scientific and practical conference «Modern problems of science, education and society» (February 5-7, 2024).* SPC «Sci-conf.com.ua», Kyiv, Ukraine. 2024. С. 1157-1163.

УДК 347.965:347.4

Лугина Є. Ю., студентка гр. ПР-221

Науковий керівник: Шпомер А. І., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ: ЗМІСТ, ЮРИДИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВІДШКОДУВАННЯ СУДОВИХ ВИТРАТ

Відповідно до Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу та вільний вибір захисника свої прав, однак представництво особи в суді може здійснювати лише адвокат. Залучення адвоката як представника є оплатним, за винятком можливості отримання безоплатної правничої допомоги, через що держава згідно з п. 12 ч. 3 ст. 2 Господарського процесуального кодексу (далі – ГПК) України надає особі можливість відшкодування судових витрат, якщо судове рішення буде ухвалене на її користь. Тому особливої уваги потребує договір про надання правничої допомоги, який закріплює взаємовідносини між адвокатом та клієнтом, а також впливає на розрахунок суми, яка може бути відшкодована в суді, відповідно з чим необхідно розглянути яким є зміст такого договору, та як його умови враховуються при розподілі судових витрат в господарському судочинстві.

Законодавство у п. 4 ч 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон) містить визначення договору про надання правничої допомоги, відповідно до якого цей договір передусім є домовленістю між двома сторонами, і юридичним наслідком його укладання є виникнення зобов'язань у суб'єктів договору: адвокат, адвокатське бюро або адвокатське об'єднання мають здійснити захист, представництво або надати інші види правничої допомоги другій стороні, а клієнт – оплатити і самі послуги, і фактичні витрати, необхідні для виконання договору [1]. Слід також врахувати ч. 3 ст. 27 Закону, згідно з якою визначення договору про надання правничої допомоги має здійснюватися на основі загальних вимог договірного права. Тому Н. М. Люльчук більш комплексно кваліфікувала його як договір оплатного надання послуг з можливим включенням елементів представництва [2, с. 111-112].

Отже, для характеристики суб'єктів, форми та змісту договору про надання правничої допомоги слід враховувати положення Цивільного кодексу (далі – ЦК) України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Оскільки даний договір набуває особливого процесуального значення в контексті господарського судочинства, то його зміст підлягає оцінці крізь призму вимог ГПК України щодо вимог до доказів (ст. 76-79).

Особливий суб'єктний склад правовідносин за договором про надання правничої допомоги формується відповідно до мети укладання такого договору. Клієнт виступає замовником послуг для представництва своїх інтересів в суді. Але укладати договір може не лише сам клієнт: ч. 4 ст. 27 Закону дозволяє це здійснити на користь клієнта особі, яка діє в його інтересах. Послугонадавач, тобто адвокат, за договором про правничу допомогу має відповідати професійним вимогам, які передбачені ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Законодавство передбачає, що договір є письмовим документом, хоча укладення усно допускається лише у випадках надання консультацій, роз'яснень, після чого вноситься відповідний запис у журнал та надається документ, про виплату гонорару, або якщо надання правничої допомоги здійснюється невідкладно, після чого укладається письмовий договір.

Умови змісту договору про надання правничої допомоги не є чітко визначеними та систематизованими в єдиному нормативному акті, тому істотними умовами з точки зору господарського процесу виступатимуть ті, на які звертатиме увагу суд під час оцінки договору як доказу для розподілу судових витрат. Якщо вважати, що даний договір за своєю суттю найбільш наближений до договору про надання послуг, то відповідно до ст. 638 та Глави 63 ЦК України істотними умовами будуть предмет (тут можуть визначатися коло повноважень адвоката як представника в конкретній господарській справі), ціна, строк та відповідальність сторін у разі недотримання умов договору. Додатково Закон вимагає дотримання умов, які слід теж формалізувати у договорі: визначення обсягу повноважень, в межах яких діє адвокат як представник (ч. 4 ст. 26), умови припинення (розірвання) договору (ст. 29); визначений порядок обчислення, зміни та сплати гонорару (ст. 30).

Слід детальніше розглянути умови договору, які впливають на реалізацію права на відшкодування витрат на послуги адвоката в суді. Відповідно до ст. 30 Закону в договорі мають бути передбачені положення щодо порядку обчислення гонорару (фіксована сума, погодинна оплата), підстави зміни розміру гонорару, порядок сплати, повернення тощо. Сума гонорару має бути обґрунтована складністю справи, кваліфікацією і досвідом адвоката, фінансовим станом клієнта тощо. У результаті ціноутворення гонорар має бути розумним та враховувати витрачений адвокатом час. Відповідно до ст. 28 Правил адвокатської етики адвокат наділений правом у розумних межах визначати розмір гонорару, виходячи із власних міркувань. Адвокат обов'язково погоджує з клієнтом розмір гонорару та умови його зміни. Правила також передбачають можливість визначення видів, порядку виплати та обсягу передбачуваних фактичних витрат адвоката (оплата запитів до фахівців, транспорт, канцелярські та інші технічні витрати тощо) у договорі з клієнтом (ст. 29) [3].

Дотримання розглянутих положень законодавства є ключовим фактором, що впливає на реалізацію засади відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, адже ст. 123 ГПК України передбачає включення витрат на професійну правничу

допомогу до переліку судових витрат. Окрема ст. 126 ГПК України закріплює правила визначення витрат на правничу допомогу, та встановлює, що учасник справи має подати до суду детальний опис витрат на професійну правничу допомогу (гонорар адвоката, вартість послуг помічника інших витрат, необхідних для надання правничої допомоги), які визначені договором та підтверджуються відповідними доказами (частини 2-3 ст. 126). Дане положення взаємодоповнює ст. 124 ГПК України щодо права сторін на подання переднього (орієнтовного) розрахунку судових витрат лише разом із першою заявою по суті (із позовом та відзивом відповідно). При цьому суд не може попередньо визначити суму витрат на правничу допомогу сторін у справі, на відміну від інших видів витрат. Якщо ж сторона не виконала даної умови, то на розсуд суду вона може бути позбавлена можливості отримати відшкодування понесених нею витрат. Подання орієнтовного розрахунку витрат не обмежує сторону доводити іншої суми фактично понесених нею витрат [4].

Хоча Д. С. Рябов доводить, що подання попереднього розрахунку витрат на правничу допомогу є проявом надмірного формалізму в господарському судочинстві, адже передбачити фактичну суму витрат на залучення адвоката як представника сторони практично неможливо [5, с. 83], Верховний Суд вказував, що така відмова є правом суду і може бути наслідком доведення стороною факту порушення принципу змагальності у зв'язку з неподанням іншою стороною попереднього розрахунку сум судових витрат, що завадило стороні спору висловити свої міркування щодо їх обґрунтованості та співмірності [6].

На етапі формування попереднього розрахунку судових витрат на правничу допомогу та в умовах договору щодо оплати послуг адвоката слід дотримуватися вимог ч. 4 ст. 126 ГПК України (щодо співмірності витрат на оплату послуг адвоката із складністю справи, наданими послугами, витраченим адвокатом часом, обсягом послуг, ціною позову або значенням справи для сторони, його репутації або публічним інтересом), інакше інша сторона може клопотати про зменшення судом розміру витрат на правничу допомогу (відповідно до ч. 5 ст. 129), а якщо фактична сума судових витрат істотно перевищить або буде неспівмірно нижчою від попередньо заявленої суми, то під час розподілу судових суд може відмовити стороні у відшкодуванні понесених нею витрат.

Отже, взаємовідносини між адвокатом та клієнтом формально визначаються у договорі про надання правничої допомоги. Вимоги до змісту договору випливають як із загальних принципів договірного права, так із правового регулювання адвокатської діяльності та етики. Окрема увага у процесі укладення договору має бути приділятися оплаті послуг адвоката та компенсації інших понесених ним витрат, сума витрат на правничу допомогу загалом має бути розумною та співмірною обставинам, що зокрема включають складність справи, обсяг послуг, важливість справи для сторони тощо. Тому договір про надання правничої допомоги виступає одним із основних доказів, на основі якого сторона може розрахувати та представити суду вимогу про відшкодування витрат на правничу допомогу, що тим самим відповідає засадам господарського судочинства.

Список літератури

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI : станом на 10 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text (дата звернення: 27.03.2026).

3. Люльчук Н. М. Договір про надання правничої допомоги в цивільному праві України : Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Київ, 2021. 271 с.

4. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України від 09.06.2017 (у редакції від 15.02.2019). URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text (дата звернення 27.03.2026).

5. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (дата звернення: 27.03.2026).

6. Рябов Д. С. Щодо проблемних питань, пов'язаних із відшкодуванням судових витрат на професійну правничу допомогу в господарському судочинстві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 3. С. 81-86.

7. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 31 липня 2024 року у справі № 916/2929/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120716009 (дата звернення: 27.03.2026).

УДК: 347.77
Мисьо А., здобувачка вищої освіти 2 курсу, 3 групи
Науковий керівник: Верхола Ю. В., викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-науковий інститут права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ
(м. Львів, Україна)

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Цивільно-правова відповідальність за порушення майнових прав інтелектуальної власності є важливим інститутом сучасного цивільного права, що забезпечує ефективний захист результатів творчої діяльності людини. В умовах розвитку інформаційного суспільства та цифрових технологій питання охорони інтелектуальної власності набувають особливої актуальності, оскільки порушення прав авторів, винахідників та інших суб'єктів відбувається значно частіше і набуває нових форм. Основу правового регулювання у цій сфері становить цивільне законодавство, зокрема положення Цивільного кодексу України, який визначає загальні засади відповідальності та способи захисту прав інтелектуальної власності.

Під майновими правами інтелектуальної власності слід розуміти сукупність правомочностей суб'єкта щодо використання об'єкта інтелектуальної власності, дозволу або заборони його використання іншими особами, а також отримання матеріальної вигоди від такого використання. До таких об'єктів належать твори науки, літератури і мистецтва, винаходи, корисні моделі, торговельні марки, промислові зразки тощо. Порушення цих прав може проявлятися у незаконному використанні об'єкта, його відтворенні, розповсюдженні, імпорті контрафактної продукції або іншому неправомірному використанні без дозволу правовласника [2, с. 138].

Цивільно-правова відповідальність у сфері інтелектуальної власності характеризується низкою особливостей. По-перше, вона має майновий характер і спрямована на відшкодування шкоди, завданої правовласнику. По-друге, така відповідальність виконує не лише компенсаційну, а й превентивну функцію, оскільки покликана запобігати подальшим порушенням. По-третє, вона може поєднуватися з іншими видами юридичної відповідальності — адміністративною або кримінальною, однак має самостійне значення у системі захисту прав [3, с. 45].

Підставою для настання цивільно-правової відповідальності є склад цивільного правопорушення, який включає протиправну поведінку, шкоду, причинний зв'язок між діянням і шкодою, а також вину правопорушника. Як зазначає Р. О. Стефанчук, важливою умовою є доведення саме причинного зв'язку між порушенням і негативними наслідками для правовласника. У сфері інтелектуальної власності протиправність найчастіше виражається у використанні об'єкта без дозволу правовласника. Шкода може бути як реальною, так і у формі упущеної вигоди, тобто доходів, які особа могла б отримати за звичайних умов господарювання [4, с. 22].

Особливістю відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності є можливість застосування спеціальних способів захисту. До них належать припинення порушення, вилучення та знищення контрафактної продукції, відшкодування збитків, стягнення компенсації, а також інші заходи, спрямовані на відновлення порушених прав. Відповідно до Цивільного кодексу України, суд може застосовувати різні способи захисту, включаючи припинення дій, що порушують право, та відшкодування шкоди. Важливим є те, що законодавство дозволяє замість відшкодування збитків застосовувати компенсацію, що значно спрощує процес доказування у суді [5, ст. 432].

Окремої уваги заслуговує питання визначення розміру шкоди. У практиці це є одним із найскладніших аспектів, оскільки необхідно довести не лише факт порушення, а й обсяг завданих збитків. У зв'язку з цим суди часто використовують альтернативний спосіб захисту — стягнення компенсації, яка визначається з урахуванням характеру порушення, тривалості незаконного використання та інших обставин справи [2, с. 142].

Важливим джерелом правового регулювання є також науково-практичні коментарі до цивільного законодавства. Як зазначає Г. С. Желєзняк, такі коментарі дозволяють глибше зрозуміти зміст норм права та особливості їх застосування у сфері відповідальності за порушення зобов'язань. Вони деталізують положення законодавства та сприяють формуванню єдиної правозастосовної практики [1, с. 63].

Слід також зазначити, що цивільно-правова відповідальність може наставати незалежно від наявності договору між сторонами. У випадку позадоговірних правовідносин особа відповідає за сам факт порушення прав інтелектуальної власності, що є особливо актуальним у випадках піратства та незаконного використання об'єктів у мережі Інтернет [3, с. 45].

Таким чином, цивільно-правова відповідальність за порушення майнових прав інтелектуальної власності є важливим інструментом захисту прав суб'єктів інтелектуальної діяльності. Вона забезпечує відновлення порушених прав, компенсацію завданої шкоди та виконує превентивну функцію, спрямовану на недопущення нових правопорушень. Ефективність цього інституту залежить від належного правового регулювання, узгодженості законодавства та практики його застосування.

Список літератури

1. Желєзняк Г. С. Цивільно-правова відповідальність за порушення зобов'язань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 60-63.

2. Кізлова О. С. Цивільно-правова відповідальність за порушення майнових прав інтелектуальної власності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 35. Т. 1. С. 138-142.

3. Коновалова Ю. В. Поняття та ознаки цивільно-правової відповідальності за порушення зобов'язань. *Право та інновації.* 2021. № 2 (34). С. 45-51.

4. Стефанчук Р. О. Цивільно-правовий захист майнових прав інтелектуальної власності в Україні. *Юридична наука*. 2018. № 3. С. 22-30.

5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Глава 22. Правові наслідки порушення зобов'язання. Відповідальність за порушення зобов'язання. URL: https://buhgalter911.com/uk/normativnaya-baza/grazdanskiy-kodeks/glava-22.html (дата звернення: 17.03.2026).

УДК 343.5: 347.6

Москаленко А. О., студентка гр. ПР-231

Науковий керівник: Кочина О. С., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК ПОРУШЕННЯ СІМЕЙНИХ ПРАВ: СПОСОБИ ЗАХИСТУ ТА ПРОФІЛАКТИКА

Домашнє насильство залишається однією з найгостріших соціально-правових проблем сучасного суспільства. За наявними оцінками за 2025 рік кількість звернень з приводу домашнього насильства сягає 90 тисяч, однак реальний масштаб проблеми є значно більшим через те, що жертви не звертаються за допомогою [1]. Домашнє насильство є грубим порушенням основоположних прав людини та сімейних прав, зокрема права на повагу до гідності, свободу та особисту недоторканість, право на фізичну та духовну свободу, право на спільне вирішення питань сім'ї, право на припинення сімейних відносин, право на захист сімейних прав та інтересів тощо. Сім'я, як первинний та основний осередок суспільства, покликана забезпечувати підтримку, взаєморозуміння та безпеку, проте в умовах насильства вона трансформується у джерело загрози та порушення прав її членів.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – ЗУ) домашнє насильство – це «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця

проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, …а також погрози вчинення таких діянь» [2]. Фізичне насильство охоплює будь-які форми тілесного впливу; сексуальне – діяння сексуального характеру без добровільної згоди; психологічне – систематичні образи, погрози, приниження, переслідування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи; економічне – позбавлення житла, коштів, майна чи можливості ними користуватися. Кожен із зазначених видів автоматично виводить поведінку особи за межі загальний правових та моральних принципів.

З урахуванням цього, з боку держави та відповідних органів має бути належна реакція. Законодавчо така реакція закріплена у низці нормативно-правових актів. Зокрема, ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» містить теоретичну основу щодо домашнього насильства (поняття, види, коло осіб), а також організаційно-правові засади запобігання та протидії такому насильству, основні напрями реалізації державної політики у цій сфері. Зазначеним законом визначені спеціальні заходи щодо протидії насильству, до яких належать: 1) терміновий заборонний припис стосовно кривдника; 2) обмежувальний припис стосовно кривдника; 3) взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи; 4) направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

Кримінальний кодекс України, у межах санкції статті 126-1 передбачає відповідальність у виді громадських робіт; пробаційного нагляду; обмеження волі; позбавлення волі [3]. Адміністративна відповідальність за вчинення домашнього насильства передбачена статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, тягне за собою накладення штрафу; громадські роботи; адміністративний арешт [4]. Міжнародно-правовою основою у цій сфері є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству (Стамбульська конвенція), ратифікована Україною у 2022 році.

Попри наявність розвиненої нормативно-правової бази, ефективність протидії домашньому насильству значною мірою знижується через його латентний характер. Більшість науковців схиляється до думки, що під латентністю домашнього насильства варто розуміти вчинені дії, які не стали відомі правоохоронним органам, або стали їм відомі, але були приховані від реєстрації [5, с. 140]. До причин такого явища належать як зовнішні, так і внутрішні фактори. Зовнішніми є соціально-культурні стереотипи, толерантність до насильницьких моделей поведінки, традиційні уявлення про домінуючу роль одного з членів сім'ї. Внутрішні причини пов'язані з індивідуальними особливостями особи, її життєвим досвідом, рівнем освіти і культури, психічним станом, наявністю шкідливих звичок, а також моделями поведінки, засвоєними у дитинстві [5, с. 142]. Важливим чинником є також економічна залежність постраждалої особи, що суттєво ускладнює можливість припинення насильницьких відносин.

Окремо слід відзначити вплив воєнного стану на загострення проблеми домашнього насильства. Збройний конфлікт спричиняє дестабілізацію соціальних інститутів, обмежує доступ до правосуддя та соціальних послуг, а також підвищує загальний рівень стресу в суспільстві. У таких умовах зростає ризик як поширення насильства, так і його безкарності, що додатково ускладнює реалізацію механізмів захисту постраждалих осіб.

З огляду на викладене, значимим залишається не лише практична реалізація законодавчих механізмів, а й профілактичні заходи спрямовані на зменшення випадків домашнього насильства. Профілактику домашнього насильства доцільно визначати як системний напрям державної та суспільної діяльності, спрямований на підвищення рівня поінформованості населення про форми, прояви, причини і наслідки домашнього насильства; формування в суспільстві нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки..; взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи..; виконання програм для кривдників, запобігання повторному вчиненню домашнього насильства [2].

Важливу роль у цьому процесі відіграють державні органи та структури, які уповноважені здійснювати заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. До них належать: органи опіки та піклування; служби у справах дітей; уповноважені підрозділи органів Національної поліції України; органи управління освітою, заклади освіти, установи та організації системи освіти; органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я; центри з надання безоплатної правничої допомоги.

Діяльності органів опіки та піклування у сфері запобігання та протидії домашньому насильству стосовно дитини та за участю дитину притаманний правозахисний та соціально-реабілітаційний характер. Вона спрямована на захист прав та інтересів постраждалої дитини, дитини-кривдника; безпосереднє надання допомоги та захисту постраждалим дітям, дітям-кривдникам; розгляд питання про доцільність відібрання дитини. Служба у справах дітей має переважно організаційно-координаційний характер. Вона охоплює розроблення та виконання заходів із захисту прав та законних інтересів постраждалої дитини; прийом та розгляд заяв і повідомлень про домашнє насильство.

Уповноважені підрозділи Національної поліції України спрямовані на оперативно-правоохоронну та превентивну діяльність. Вона полягає у виявлення фактів домашнього насильства та своєчасне реагування на них; прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства; винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників.

Профілактичну роботу проводять заклади освіти. Зокрема, шляхом інтеграції відповідних знань у освітній процес та формування у здобувачів освіти правової культури та нетерпимості до насильства. Важливим аспектом у діяльності таких закладів є психологічна підтримка учасників освітнього процесу, оскільки заклад освіти часто стає єдиним безпечним місцем, де жертва може повідомити про насильство.

Органи, установи та заклади охорони здоров'я забезпечують медичну допомогу постраждалим, фіксації та документування наслідків насильства, а також здійснюють лікувально-реабілітаційні заходи, надають підтримку постраждалих, взаємодіють з іншими суб'єктами системи протидії насильству.

Отже, ефективна протидія домашньому насильству не обмежується реагуванням на вже вчинені правопорушення, а передбачає комплексну профілактичну діяльність уповноважених суб'єктів. Однак, незважаючи на те, що чинне законодавство України створює необхідні механізми боротьби з цим, практична дієвість знижується під впливом латентного характеру насильства.

Тому, подальшим етапом розвитку державної політики у сфері протидії домашнього насильства має бути не лише вдосконалення нормативної бази, а й посилення практичного застосування, зокрема шляхом введення дієвих механізмів, які не тільки попередять про ризики, а й створять умови, за яких кожен випадок такого правопорушення отримає своєчасну правову реакцію.

Список літератури

1. Омбудсман України взяв участь у круглому столі «Об'єднані проти насильства разом». URL: https://ombudsman.gov.ua/en/ (дата звернення: 30.04.2026).

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. Дата оновлення: 19.12.2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#n414 (дата звернення: 30.04.2026).

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 15.04.2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 30.04.2026).

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. Дата оновлення: 11.12.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10#Text (дата звернення: 30.04.2026).

5. Толкач А. М., Мишаста К. Б. Латентність домашнього насильства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 139-144.

УДК 347.234.2:347.25
Новаковська У., здобувачка вищої освіти 2 курсу, 2 групи
Науковий керівник: Верхола Ю. В., викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-науковий інститут права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ
(м. Львів, Україна)

ОБМЕЖЕННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблематика обмежень особистих немайнових прав фізичних осіб є однією з найбільш складних і дискусійних у сучасній правовій науці, особливо в умовах воєнного стану в Україні. У зв'язку з повномасштабною збройною агресією рф проти України держава змушена вдаватися до особливих правових механізмів, спрямованих на забезпечення національної безпеки, обороноздатності та громадського порядку. Водночас така діяльність неминуче пов'язана з втручанням у сферу прав і свобод людини, що потребує чіткого правового регулювання та належного обґрунтування [4, с. 67].

Особисті немайнові права, які за своєю природою є невідчужуваними, тісно пов'язаними з особою та не мають майнового змісту, становлять основу правового статусу людини. Вони закріплені, зокрема, у Конституції України, яка гарантує кожному право на життя, повагу до гідності, свободу та особисту недоторканість, а також детально врегульовані у Цивільному кодексі України.

Разом з тим, в умовах воєнного стану реалізація зазначених прав зазнає певних обмежень, що обумовлено об'єктивною необхідністю забезпечення інтересів держави та суспільства. Відповідно до статті 64 Конституції України допускається тимчасове обмеження окремих прав, однак при цьому у частині 2 цієї статті визначено перелік прав, які не можуть бути обмежені за жодних умов [1]. До таких прав належать, зокрема право на життя, гідність, свободу та особисту недоторканість, що свідчить про їх абсолютний характер та фундаментальне значення для правового статусу особи.

Норми Цивільного кодексу України регулюють особисті немайнові відносини на засадах рівності, справедливості, добросовісності, розумності та неприпустимості втручання у приватне життя особи. Зокрема, відповідно до статті 270 Цивільного кодексу України, фізична особа наділена широким спектром особистих немайнових прав, серед яких право на життя, здоров'я, повагу до честі та гідності, свободу, особисту недоторканість, недоторканість приватного життя, таємницю кореспонденції тощо [2].

Важливо також, що Цивільний кодекс України передбачає ефективні механізми захисту особистих немайнових прав. Відповідно до статті 16 Цивільного кодексу України особа має право на судовий захист, включаючи відновлення порушеного права, відшкодування моральної шкоди, спростування недостовірної інформації та заборону її поширення [2]. Науковці-цивілісти наголошують, що можливість вибору способу захисту є важливою гарантією реалізації цих прав.

Правові механізми обмеження прав деталізує Закон України «Про правовий режим воєнного стану», який передбачає можливість запровадження спеціальних заходів у разі збройної агресії або загрози нападу [3]. У межах цього правового режиму допускається обмеження реалізації окремих прав, однак, як слушно зазначають науковці, йдеться не про повне скасування прав або їх порушення, а про певне обмеження можливостей їх здійснення.

Наукові підходи до проблематики обмежень особистих немайнових прав фізичних осіб в умовах воєнного стану знайшли відображення у працях О. С. Кізлової, З. Дяченко, А. Горденюк, І. П. Ільченка, В. В. Надьон та інших. Так, О. С. Кізлова наголошує на необхідності забезпечення мінімального стандарту реалізації особистих немайнових прав навіть у період воєнного стану [4, с. 68]. З. Дяченко та А. Горденюк звертають увагу на

трансформацію механізмів реалізації цих прав у порівнянні з мирним часом [5, с. 99]. Підтримуючи зазначені позиції, вважаємо, що ключовим критерієм допустимості обмеження є забезпечення сутнісного змісту права, оскільки його фактичне нівелювання суперечить верховенству права.

Разом з тим, практична реалізація таких обмежень супроводжується рядом проблем. Як зазначають І. М. Медвідь та О. О. Гущин, однією з ключових проблем є ризик надмірного втручання у приватне життя особи, що може призводити до порушення принципу пропорційності [6. с. 254]. Крім того, існує проблема недостатньої правової визначеності окремих обмежень, що створює можливість для довільного тлумачення та застосування. Важливим аспектом також є забезпечення ефективного механізму захисту прав осіб, які зазнали незаконного або надмірного обмеження.

На нашу думку, у контексті воєнного стану значення цих гарантій лише зростає, адже ризики порушення особистих немайнових прав значно збільшуються. Саме тому держава повинна не лише встановлювати обмеження, а й забезпечувати ефективні механізми їх захисту та відновлення порушених прав.

Таким чином, обмеження особистих немайнових прав фізичних осіб в умовах воєнного стану є об'єктивно зумовленим явищем, однак воно повинно здійснюватися в чітко визначених правових межах. Конституція України та Цивільний кодекс України формують нормативну основу, яка покликана запобігти надмірному втручанню держави у сферу особистих прав, водночас ефективність цих гарантій значною мірою залежить від практики їх застосувань. Лише за умови дотримання принципів верховенства права, пропорційності та законності можливо забезпечити належний баланс між інтересами держави та правами людини.

Список літератури

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

4. Кізлова О.С. Окремі питання здійснення та захисту особистих немайнових прав фізичних осіб в умовах воєнного стану. *Київський часопис права*. 2024. №3. С. 67-72.

5. Дяченко З. Гордеюк А. Особисті немайнові права фізичної особи: особливості їх здійснення та захисту у мирний час та під час повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Науково-практична конференція «Міждисциплінарний дискурс: стійкість критичної інфраструктури», 14 травня, 2024 р., м. Харків : тези доп. – Харків, 2024. – С. 54–59.

6. Медвідь І. М., Гущин О. О. Проблеми обмеження особистих немайнових прав людини в умовах воєнного стану в україні. *Національні та міжнародні механізми захисту прав людини* : Зб. матеріалів круглого столу, м. м. Кам'янець-Подільський, 25 черв. 2024 р. С. 253–255.

УДК 346.9:347.736

Паніотов О. К., здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії

Науковий керівник: Ніколенко Л. М., провідний науковий співробітник відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки, д.ю.н., професор

Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова Національної академії наук України»

(м. Київ, Україна)

СУБСИДІАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ

Інститут субсидіарної відповідальності у справах про банкрутство набуває дедалі більшого значення в умовах ускладнення економічних відносин та зростання кількості випадків недобросовісної поведінки контролюючих осіб боржника. Його функціональне призначення традиційно пов'язується із компенсацією майнових втрат кредиторів, однак

сучасна правозастосовна практика свідчить про трансформацію цього інституту у більш складний механізм впливу на баланс прав та інтересів усіх учасників провадження у справі про банкрутство [1].

Субсидіарна відповідальність у процедурах банкрутства виступає складним міжгалузевим інститутом, що поєднує елементи приватного та публічного права. З одного боку, її застосування спрямоване на відновлення порушених майнових прав кредиторів та забезпечення принципу обов'язковості виконання зобов'язань [2]. З іншого боку, притягнення контролюючих осіб боржника до відповідальності безпосередньо впливає на їхні майнові права, що вимагає дотримання принципів справедливого суду, правової визначеності та пропорційності [3, с. 111-115].

Суттєвою передумовою належного застосування субсидіарної відповідальності у процедурах банкрутства є диференційований підхід до визначення прав та інтересів учасників відповідних правовідносин. У цьому контексті доцільним є їх групування за функціональною роллю у процедурі банкрутства.

З урахуванням зазначеного, учасників доцільно умовно поділити на такі основні групи: кредитори як носії майнових вимог та ключові бенефіціари застосування субсидіарної відповідальності; боржник та контролюючі особи боржника, на яких потенційно покладається обов'язок нести субсидіарну відповідальність; арбітражний керуючий як процесуальний суб'єкт, що забезпечує реалізацію механізмів притягнення до відповідальності; суд як гарант дотримання балансу прав та інтересів усіх учасників.

Кожна із зазначених груп стикається зі специфічними проблемами у контексті застосування субсидіарної відповідальності.

Для кредиторів ключовими є проблеми доказування підстав відповідальності, зокрема встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями контролюючих осіб та неплатоспроможністю боржника, а також обмеженість доступу до інформації про діяльність боржника.

Для контролюючих осіб боржника актуальними є ризики порушення права власності та принципу правової визначеності у зв'язку з оціночним характером підстав відповідальності та можливістю їх розширеного тлумачення.

Для арбітражного керуючого проблематика пов'язана з недостатньою визначеністю обсягу його повноважень щодо ініціювання притягнення до субсидіарної відповідальності, а також із ризиками покладення на нього надмірного процесуального навантаження.

Для суду ключовим викликом є забезпечення балансу між ефективністю захисту прав кредиторів та недопущенням надмірного втручання у сферу прав осіб, яких притягають до відповідальності, з урахуванням принципів справедливого суду, пропорційності та правової визначеності.

Такий підхід дозволяє розглядати субсидіарну відповідальність не як універсальний інструмент, однаково спрямований на всіх учасників, а як диференційований механізм, ефективність якого безпосередньо залежить від урахування функціональної ролі кожної групи учасників та специфіки їх правового становища.

Ключовою проблемою є відсутність чітких критеріїв встановлення підстав для притягнення до субсидіарної відповідальності. Невизначеність категорій «доведення до банкрутства», «недобросовісна поведінка», «контроль над боржником» створює ризики довільного тлумачення та порушення прав відповідних осіб.

Водночас спостерігається тенденція до розширення кола суб'єктів субсидіарної відповідальності, що, з одного боку, підвищує рівень захисту прав кредиторів, але з іншого - може призводити до надмірного втручання у сферу приватної автономії та обмеження права власності.

Окрему проблему становить дисбаланс процесуальних можливостей учасників справи. Кредитори нерідко стикаються з труднощами доказування причинно-наслідкового зв'язку між діями контролюючих осіб та неплатоспроможністю боржника, тоді як останні можуть зловживати процесуальними правами з метою уникнення відповідальності.

У цьому контексті субсидіарна відповідальність доцільно розглядати не лише як ретроспективний компенсаційний механізм, а і як превентивний інструмент, спрямований на формування належної поведінки учасників господарського обороту. Такий підхід відповідає сучасним європейським тенденціям розвитку інституту неплатоспроможності, зокрема положенням Директиви (ЄС) 2019/1023, яка орієнтована на раннє втручання та мінімізацію негативних наслідків банкрутства [4].

На підставі зазначеного, слід підкреслити, що субсидіарна відповідальність у процедурах банкрутства виступає механізмом, ефективність якого визначається здатністю забезпечити баланс прав та інтересів різних груп учасників - кредиторів, контролюючих осіб боржника, арбітражного керуючого та суду. Встановлено, що для кожної з цих груп характерні специфічні проблеми: складність доказування для кредиторів, ризики порушення прав для контролюючих осіб, невизначеність повноважень для арбітражного керуючого та необхідність дотримання балансу - для суду.

Удосконалення інституту субсидіарної відповідальності має ґрунтуватися на диференційованому підході до правового становища учасників, конкретизації підстав відповідальності та посиленні процесуальних гарантій, що дозволить забезпечити більш ефективний і справедливий захист прав та інтересів усіх учасників процедур банкрутства.

Список літератури

1. Банасько О. Притягнення до субсидіарної та солідарної відповідальності у справах про банкрутство. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Subsidiar_zabezpech_kreditori_1.pdf

2. Демчан О. Субсидіарна відповідальність у справах про банкрутство: важливо знати. 22.02.2022. Evrika Law. URL: https://evrikalaw.com.ua/2022/02/22/101-3/

3. Ніколенко Л.М. Право на справедливий судовий захист в умовах євроінтеграційних процесів: Україна і Європейський Союз: сучасні тенденції співпраці: матеріали круглого столу (в авторській редакції), (м. Маріуполь, 16 травня 2019 р.). Маріуполь, 2019. С. 111-115.

4. Directive (EU) 2019/1023 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on preventive restructuring frameworks, on discharge of debt and disqualifications, and on measures to increase the efficiency of procedures concerning restructuring, insolvency and discharge of debt, and amending Directive (EU) 2017/1132. *Eur–lex*. URL: https://eur–lex.europa.eu/eli/dir/2019/1023/oj/eng

УДК 347.991:342.78

Попелишко С. О., студентка групи ФМТП 2-19

Науковий керівник: Івасин О. Р., доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права, к.ю.н., доцент

Державний торговельно-економічний університет

(м. Київ, Україна)

ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНИХ СУДОВИХ ПРОВАДЖЕНЬ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТРУДНОЩІ ТА ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ

Повномасштабна збройна агресія проти України спричинила суттєві виклики для функціонування судової системи: знищення будівель судів, пошкодження або втрата архівів та тимчасова окупація певних територій. Одним з найбільш важливих питань у цьому контексті стала втрата матеріалів судових справ. Це також стосується цілих проваджень, які були знищені внаслідок пожежі або ракетних ударів, захоплення судів окупаційними силами або неможливості вивезення архівів під час евакуації. Учасники процесу залишаються без доказів, заяв та інших важливих документів, а суди не мають можливості здійснювати свої функції у повному обсязі. Відновлення втрачених судових проваджень зараз є одним з найбільш актуальних процесуальних питань, з якими стикається судова система у воєнний час, що потребує чіткого правового регулювання та уніфікованої судової практики. Чинне законодавство не містить спеціальних правил, адаптованих саме до умов війни та масової

втрати документів. Через це судам залишається лише покладатися на загальні положення Цивільного процесуального кодексу України, які формально дозволяють відновлення проваджень, але не враховують специфічні фактори воєнного стану – обмежений доступ до територій, неможливість доступу до документів, знищення реєстрів, неможливість забезпечення доказів тощо. Саме тому аналіз нормативної бази та судової практики Верховного Суду у цьому питанні є надзвичайно важливим для розуміння того, як ефективно забезпечувати продовження судового розгляду, навіть за відсутності повного комплекту матеріалів справи.

Нормативне регулювання відновлення втрачених судових проваджень базується переважно на положеннях Цивільного процесуального кодексу України, а також на Законі України «Про судоустрій і статус суддів». Згідно з частиною 7 статті 147 Закону України "Про судоустрій і статус суддів", надзвичайні обставини, які можуть загрожувати життю та безпеці, можуть призвести до зміни територіальної підсудності судів та ухвалення рішення про їх тимчасове переміщення [1]. Під час воєнного стану це положення виявилося ключовим — багато судів були переміщені з частково або повністю знищеними архівами. Таке переміщення у багатьох випадках супроводжувався втратою документів, що поставило перед судами завдання відновлення матеріалів, необхідних для подальшого здійснення правосуддя. Процедура відновлення визначається статтями 488–495 Цивільного процесуального кодексу України [2]. Стаття 489 ЦПК чітко передбачає, що втрачені судові провадження у цивільних справах можуть бути відновлені за заявою учасника справи або за ініціативою суду, якщо встановлено факт втрати матеріалів судом [2]. Закон не уточнює, що саме вважається "втратою", тому під час війни це може бути як фізичне знищення, так і неможливість доступу до архіву на окупованій території. Статті 490–493 ЦПК деталізують процедури подання заяви, докази, які можуть підтвердити існування певних документів, та процедуру підготовки судом переліку матеріалів для відновлення [2]. Стаття 494 передбачає ухвалення рішення судом про повне або часткове відновлення проваджень [2]. Але Цивільний процесуальний кодекс України не включає спеціальні процесуальні механізми, які б враховували специфіку правозастосування в умовах воєнного стану. Практично це означає, що суди змушені діяти виключно в межах загальних норм ЦПК, хоча ситуації, пов’язані зі збройною агресією, вимагають більш гнучких та детальних процедур. Законодавство не передбачає спрощених шляхів отримання матеріалів справи від державних установ або приватних установ, що значно ускладнює відновлення документів, фізичні носії яких були знищені або недоступні через бойові дії. Воно не встановлює, що повинен робити учасник процесу у випадках, коли він не може об'єктивно надати документ через те, що його місце проживання знаходиться під окупацією або докази розміщені на тимчасово окупованій території. Також закон не забезпечує і визначеної процедури фіксації відомостей із цифрових джерел у разі втрати первинного паперового чи електронного носія, що створює додаткову правову невизначеність для сторін. До того ж ЦПК не встановлює спеціальних строків або автоматичного продовження строків, що існують для подання заяви про відновлення провадження у надзвичайних умовах, хоча воєнний стан об’єктивно унеможливлює дотримання багатьох процесуальних термінів. Таким чином, хоча законодавство загалом дозволяє відновлення втрачених судових проваджень, воно не надає чіткого алгоритму для вирішення проблем, які виникають саме в умовах війни. Це надає особливу роль судовій практиці, насамперед практиці Верховного Суду, який завдяки своїм правовим позиціям ефективно компенсує законодавчі прогалини та формує сучасні підходи до застосування норм ЦПК у воєнній реальності.

Судова практика Верховного Суду послідовно формує підхід, що дозволяє забезпечити баланс між процесуальною економією та необхідністю зберегти право на справедливий суд навіть за умов значної втрати документів. Одним із ключових рішень є ухвала у справі №111/2150/13-ц, в якій Верховний Суд підкреслив, що відновлення втраченого провадження можливе не лише повністю, але і частково, якщо збережена хоча б частина матеріалів справи [3]. Такий підхід є важливим в умовах воєнного часу, коли повне відновлення часто об'єктивно неможливе. Як зазначив суд, неповнота провадження сама по собі не є перешкодою, натомість питання полягає в тому, чи виправдовує наявний обсяг документів змогу здійснити наступну процесуальну дію. Якщо ж цього недостатньо, суд може закрити провадження, як це було зроблено у згаданій справі під час касаційного перегляду.

Ще одним важливим рішенням є постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 02.04.2025 у справі №487/1004, яка визначає, що відновлення втраченого судового провадження можливе як за заявою учасника справи, так і за ініціативою суду [4]. Обов'язковою умовою є підготовка певного переліку втрачених матеріалів, оскільки у разі його відсутності буде підстава для відмови у задоволенні заяви. Суд також підтвердив можливість поновлення строків на подання заяви за наявності поважних причин, що є дуже актуальним у воєнний час, коли заявники можуть не мати документів або перебувати в евакуації. У цій постанові Верховний Суд зазначив, що відновлення може бути повним або частковим, залежно від обсягу втрачених матеріалів. Це допомагає судам ефективніше реагувати на обставини, що склалися, і забезпечувати продовження розгляду справ з урахуванням масштабу втрат документів і фактичних обставин справи.

Важливо також зазначити, що відновлення втрачених судових проваджень потребує певної кодифікації та пояснення. По-перше, чинне законодавство загалом передбачає відновлення провадження, але воно не відповідає реаліям воєнного часу. За умов масового знищення документів, руйнування архівів і відсутності доступу до територій суди змушені працювати в умовах правової невизначеності. По-друге, хоча практика Верховного Суду демонструє гнучкий, адаптивний підхід, вона не може замінити відсутність детального правового регулювання. Верховний Суд зобов'язаний забезпечувати єдність судової практики, але для повної визначеності зміни мають бути внесені на законодавчому рівні — зокрема, прийняття чітких процесуальних норм, які визначатимуть строки, порядок, перелік допустимих доказів, критерії достатності матеріалів для відновлення провадження тощо. По-третє, розвиток цифрових технологій набуває особливого значення. Створення електронних архівів, обов'язкове цифрове записування судових документів, резервне копіювання — всі ці заходи можуть значно зменшити ризик майбутніх втрат матеріалів. Поки цього не станеться, відновлення залежить від копій, приватних архівів сторін, запитів від адвокатів і перегляду відкритого реєстру, що є неефективним і непередбачуваним.

Отже, питання відновлення втраченого судового розгляду під час воєнного стану є одним з основних для сучасної судової системи України. Масове знищення архівів, переміщення судів, окупація територій та відсутність доступу до документів поставили питання про відновлення проваджень у центр усіх процесуальних дискусій. Нормативна база забезпечує загальні механізми відновлення, проте не враховує специфічних викликів війни. Судова практика Верховного Суду відображає намір адаптувати процесуальні норми до реалій: передбачення часткового відновлення проваджень, визначаються критерії достатності матеріалів, встановлюється обов’язковість конкретного переліку втрачених документів, допускається поновлення строків. Це створює більш гнучкий і реалістичний підхід, необхідний для воєнних умов. Проте для необхідної правової визначеності єдиної судової практики та гарантії прав учасників у провадженнях законодавство має бути вдосконалене, запроваджуючи електронні формати для зберігання документів та спеціальні процедури, актуальні саме для умов війни. Лише необхідні зміни можуть зменшити ризики втрати інформації, зробити процес судового розгляду більш ефективним і забезпечити безперервність правосуддя навіть у найскладніших обставинах.

Список літератури

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення 01.04.2026)

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення 01.04.2026)

3. Ухвала Верховний Суд у складі Обєднаної Палати Касаційного цивільного суду від 06.02.2019 у справі №111/2150/13-ц, провадження №61-24083сво18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/79744902 (дата звернення 01.04.2026)

4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 02.04.2025 у справі №487/1004/16-ц, провадження №61-11713св23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126431590 (дата звернення 01.04.2026)

УДК 341.9
Попелишко С. О., студентка групи ФМТП 2-19
Науковий керівник: Тищенко Ю. В., доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права, к.ю.н., доцент
Державний торговельно-економічний університет
(м. Київ, Україна)

ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ІНОЗЕМНИХ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Визнання та виконання іноземних судових рішень в Україні слід розглядати не лише як процесуальний механізм, а як важливий елемент забезпечення реального доступу до правосуддя у справах з іноземним елементом. Конституція України, зокрема стаття 55, визначає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом, тоді як стаття 129-1 передбачає, що судові рішення є обов'язковими до виконання, а також що держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку [1]. У цьому ж контексті стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку [2]. Практика ЄСПЛ виходить із того, що виконання судового рішення становить невід'ємну складову права на справедливий суд, а не окремий, факультативний етап після завершення судового розгляду. У цьому контексті показовою є справа Hornsby v. Greece, у якій ЄСПЛ наголосив, що виконання судового рішення є невід'ємною складовою судового розгляду для цілей статті 6 Конвенції [3]. Без реального виконання остаточного і обов'язкового рішення право на звернення до суду втрачало б практичну ефективність і набувало б суто декларативного характеру. Отже, у випадку іноземного судового рішення ключове значення має не лише принцип взаємної поваги до правопорядків держав, а насамперед забезпечення в Україні реального здійснення права, вже встановленого таким рішенням.

У системі міжнародного приватного права України інститут визнання та виконання іноземних судових рішень має самостійне регулятивне значення та входить до механізму врегулювання приватноправових відносин з іноземним елементом. Відповідно до статті 3 Закону України «Про міжнародне приватне право», якщо міжнародним договором України передбачено інші правила, ніж у самому Законі, застосовуються правила міжнародного договору [4]. У статті 81 цього Закону визначено, що в Україні можуть бути визнані та виконані рішення іноземних судів у справах, що виникають з цивільних, трудових, сімейних та господарських правовідносин, вироки іноземних судів у кримінальних провадженнях у частині, що стосується відшкодування шкоди та заподіяних збитків [4]. У свою чергу, стаття 82 встановлює, що визнання та виконання таких рішень здійснюються у порядку, встановленому законом України [4]. Визнання іноземного судового рішення означає поширення його законної сили на території України, що зумовлює визнання його правових наслідків та можливість врахування такого рішення як підстави для виникнення, зміни чи припинення правовідносин. Виконання ж передбачає застосування механізмів державного примусу для реалізації такого рішення. Таким чином, ці два елементи є взаємопов'язаними, але не тотожними, оскільки визнання може існувати без виконання, тоді як виконання завжди передбачає попереднє визнання. Отже, в міжнародному приватному праві інститут визнання та виконання іноземних судових рішень займає особливе місце, оскільки забезпечує ефективність застосування колізійних норм та матеріальних норм іноземного права. Його закріплено в законодавстві як складову механізму судового захисту, спрямовану на надання таким рішенням чинності в Україні та їх реалізацію з метою досягнення правової визначеності, стабільності та належного судового захисту у спорах з іноземним елементом.

Процедура визнання та надання дозволу на примусове виконання іноземного судового рішення в Україні визначається Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПК України). Стаття 462 встановлює, що рішення іноземних судів, які підлягають примусовому

виконанню, визнаються та виконуються в Україні за наявності міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або на підставі принципу взаємності [5]. У статті 464 Кодексу зазначається, що питання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду розглядається судом за місцем проживання або місцезнаходженням боржника, а якщо боржник не має місця проживання чи місцезнаходження в Україні або його місце невідоме – судом за місцезнаходженням майна боржника [5]. Відповідно до статті 466, клопотання про надання дозволу на виконання повинна відповідати встановленим вимогам, зокрема містити належним чином засвідчену копію рішення, документ про набрання ним законної сили, а також підтвердження належного повідомлення сторін [5]. Важливою процесуальною особливістю є те, що суд не переглядає справу по суті, а лише перевіряє дотримання визначених законом умов. Підстави для відмови у задоволенні клопотання визначені ст. 468 ЦПК України, зокрема якщо рішення не набрало законної сили за законом держави його постановлення, якщо сторона була неналежно повідомлена про розгляд справи або якщо пропущено строк пред'явлення рішення до примусового виконання [5]. У разі задоволення клопотання суд постановляє ухвалу про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду, після чого, згідно з статтею 470 Кодексу на підставі такого рішення та ухвали видається виконавчий лист, який пред'являється до виконання у порядку, встановленому законом [5]. На цьому етапі іноземне рішення фактично прирівнюється до рішення національного суду. Таким чином, така модель спрямована на забезпечення балансу між повагою до юрисдикції іноземної держави та захистом суверенітету України і прав її громадян.

Зв'язок цього інституту з гарантіями прав людини проявляється у тому, що він забезпечує реальність реалізації майнових та особистих немайнових прав у випадках, коли відповідне рішення ухвалене за межами України. Відмова у визнанні або виконанні іноземного судового рішення без належного обґрунтування може призвести до порушення права на справедливий суд, а у спорах майнового характеру – права власності, гарантованого статтею 1 Першого протоколу до Конвенції [6]. Отже, значення цього механізму полягає у гарантуванні ефективності здійснення прав, а не лише їх формального визнання.

Окремо слід зазначити, що саме питання належного повідомлення сторони та набрання рішенням законної сили мають принципове значення для балансу між ефективністю захисту і правом на справедливу процедуру. Якщо відповідач не був своєчасно і належно повідомлений про розгляд справи, визнання та примусове виконання такого рішення в Україні було б несумісним із процесуальними гарантіями та означало б ухвалення рішення без реальної можливості захисту. Водночас коли ці гарантії дотримано, а інші підстави для відмови відсутні, суд не повинен перетворювати процедуру визнання на додатковий перегляд спору по суті. У цьому полягає межа між контролем законності та повторним розглядом справи, який у сфері міжнародного приватного права є недопустимим. Процесуальні умови визнання та виконання іноземних судових рішень слід розглядати як складову гарантій справедливого суду, а не як формальні обмеження. Вони покликані забезпечити баланс між повагою до юрисдикції іноземної держави та захистом прав учасників процесу. Водночас їх тлумачення та застосування не повинні бути надмірно формалізованими, якщо це знижує ефективність судового захисту та фактично позбавляє особу можливості реалізувати право, підтверджене судовим рішенням.

Таким чином, визнання та виконання іноземних судових рішень в Україні є складовою права на справедливий суд і реального доступу до правосуддя. Українське регулювання в цій сфері вже побудоване на поєднанні конституційних гарантій, норм Закону України «Про міжнародне приватне право», положень ЦПК України та договірних зобов'язань України, але його застосування повинно бути не формально-обмежувальним, а правозахисним. Без ефективного виконання іноземного судового рішення суб'єктивне право особи втрачає свою реальну цінність, а отже, інститут визнання та виконання виступає не допоміжною процедурою, а необхідною гарантією прав людини в міжнародних приватноправових відносинах.

Список літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 25.04.2026).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція, міжнародний документ від 04.11.1950 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.04.2026).
3. Hornsby v. Greece : judgment of the European Court of Human Rights of 19 March 1997 // HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58020 (дата звернення: 25.04.2026).
4. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text (дата звернення: 25.04.2026).
5. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон від 18.03.2004 № 1618-IV / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n9114 (дата звернення: 25.04.2026).
6. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Протокол; Рада Європи від 20.03.1952 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 25.04.2026).

УДК 347.4

Різник Г. В., 8 група, 4 курс, ФМТП

Науковий керівник: Букатова Д. М., доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права, к.ю.н.

Державний торговельно-економічний університет

(м. Київ, Україна)

ПОСВІДЧЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПРАВОЧИНІВ ТА МАЙБУТНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Стрімкий розвиток цифровізації та впровадження електронних ресурсів у всі сфери суспільного життя стали невід'ємною частиною сучасного етапу розвитку суспільства і держави в цілому. Процеси цифрової трансформації суттєво вплинули також і на правову систему, зокрема на сферу нотаріальної діяльності, яка насамперед асоціюється з паперовим документообігом та фізичною присутністю сторін. З кожним днем сфера нотаріату приймає нові виклики і адаптується до них шляхом впровадження електронних реєстрів, цифрових підписів та інших засобів для забезпечення юридичної достовірності вчинених правочинів. Особливого значення набуває питання посвідчення електронних правочинів, адже розвиток електронної комерції зумовлює необхідність створення ефективного механізму нотаріального посвідчення правочинів у цифровому середовищі.

Законодавче закріплення електронного правочину міститься у Законі України «Про електронну комерцію». Згідно з пунктом 7 частини 1 статті 3 вказаного Закону, електронний правочин визначається як дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснена з використанням інформаційно-комунікаційних систем [1]. Зокрема, частина 1 статті 205 Цивільного кодексу України чітко передбачає, що правочин може вчинятися усно або в письмовій (електронній) формі. Сторони мають право обирати форму правочину, якщо інше не встановлено законом [2]. Нормативне визначення електронного правочину дає нам підстави вважати, що такий різновид нотаріальних дій має правове підґрунтя для його подальшого практичного застосування у сфері нотаріальної діяльності. Проте водночас слід зазначити, що чинне законодавство у сфері нотаріату наразі не містить чітко врегульованої процедури посвідчення правочинів із використанням цифрових технологій. Зокрема, спеціальне нотаріальне законодавство, а саме Закон України «Про нотаріат», не визначає порядку вчинення таких дій. У зв'язку з цим під час правового регулювання зазначених відносин виникає необхідність керуватися загальними положеннями чинного законодавства, що свідчить про потребу подальшого вдосконалення нормативної бази у цій сфері. Ми вважаємо, що доцільно буде законодавчо закріпити норму щодо чіткої процедури посвідчення будь-яких правочинів в електронній формі відповідно до вимог закону та волевиявлення сторін через систему е-нотаріату, що значно розширить можливості даної сфери.

Актуальність такого нормативного врегулювання зумовлена тим, що система е-нотаріату на сьогодні активно розвивається та набуває широкого практичного застосування. Зокрема, прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату», яка визначає окремі засади функціонування електронної системи у сфері нотаріату [3]. Але водночас Закон України «Про нотаріат» досі не містить норм щодо порядку посвідчення електронних правочинів, особливостей дистанційної ідентифікації сторін та механізму вчинення нотаріальних дій у цифровому середовищі. Крім того, практичний аспект функціонування системи е-нотаріату свідчить про наявність низки проблемних питань. Потреба у законодавчому закріпленні відповідних положень зумовлена тим, що у процесі сучасних тенденцій розвитку нотаріальної діяльності певна кількість нотаріусів активно впроваджує у свою діяльність цифрові технології. Це проявляється насамперед у використанні дистанційної форми взаємодії з клієнтами, здійсненні електронної ідентифікації особи за допомогою цифрових засобів, застосуванні електронного підпису, а також забезпеченні комунікації між нотаріусом і клієнтом через сучасні інформаційно-комунікаційні технології. Такі механізми сприяють підвищенню оперативності, доступності та ефективності нотаріальних послуг в умовах розвитку цифрового суспільства. Варто зазначити, що електронні правочини мають низку переваг, до яких безпосередньо належить оперативність, яка характеризується тим, що сторони можуть з легкістю за допомогою мережі Інтернет вчиняти правочини незалежно від місця перебування чи часу. Ознака інтерактивності допомагає сторонам зручно та безперешкодно обмінюватися інформацією та додатковими джерелами для вчинення того чи іншого правочину тощо [4, с. 86].

Але при цьому ми вважаємо, що на сьогодні існує ряд проблем, з якими стикається сфера нотаріальної діяльності. Насамперед це недостатній рівень адаптації окремих суб’єктів нотаріальної діяльності, зокрема державних нотаріусів, до процесів цифровізації, оскільки практичний аспект доводить, що у сфері державного нотаріату все ще переважають традиційні паперові процедури, що ускладнює оперативність та ефективність вчинення нотаріальних дій. На нашу думку, важливим кроком для вдосконалення та оптимізації процесу варто запровадити спеціалізовані навчальні курси щодо роботи з електронними ресурсами та цифровими системами, необхідними для професійної діяльності нотаріуса. Це сприятиме підвищенню рівня цифрової компетентності нотаріусів незалежно від віку чи професійного досвіду і забезпечить належну реалізацію електронного документообігу у сфері нотаріату. Але важливо зазначити, що не менш важливою і нагальною проблемою залишається недостатнє технічне забезпечення, що перешкоджає повномасштабному впровадженню електронних нотаріальних послуг. Важливу роль відіграє питання кібербезпеки, які пов'язані з ризиками несанкціонованого доступу, підробки та втрати даних, що особливо важливими у сфері, пов'язаній з обробкою юридично значущих документів [5, с. 27]. Усе це свідчить про необхідність подальшого реформування нотаріальної системи та її адаптації до сучасних умов цифрового суспільства.

Попри всі дискусії та обговорення, реформування процесів нотаріату України є дійсно необхідним кроком до адаптації національної правової системи до європейських стандартів. Така реалізація стане результатом оновлення процесу нотаріальної діяльності та впровадження сучасних цифрових механізмів. Одним із ключових напрямів є остаточне запровадження електронної системи нотаріату, що включає відмову від ведення паперових книг обліку діяльності нотаріуса, автоматизацію основних процесів нотаріальної діяльності, а також ведення нотаріального архіву в електронній формі. Не менш важливим аспектом також є розширення можливостей нотаріуса у процесі здійснення посвідчення правочинів з урахуванням сучасних можливостей та потреб [6, с. 30].

Таким чином, ми дійшли висновку, що цифровізація є визначальним фактором трансформації сучасної правової системи зокрема, нотаріальної діяльності. Впровадження електронних сервісів, цифрових реєстрів та засобів електронної ідентифікації поступово змінює традиційне значення нотаріату, яке базується на паперовому документообігу та

особистій присутності сторін. Водночас розвиток електронної комерції та зростання кількості дистанційних правовідносин зумовлюють об'єктивну необхідність формування ефективного механізму посвідчення електронних правочинів, що відповідав би сучасним потребам суспільства. Нормативне регулювання електронних правочинів у чинному законодавстві України створює загальне правове підґрунтя для їх застосування, однак спеціальне нотаріальне законодавство, зокрема Закон України «Про нотаріат», наразі не містить детально визначеної процедури вчинення нотаріальних дій в електронній формі. У зв'язку з цим виникає потреба у подальшій законодавчій конкретизації порядку посвідчення електронних правочинів, дистанційної ідентифікації осіб та використання системи е-нотаріату. Хоча прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату» стало важливим кроком у напрямі цифрової трансформації, вона не повністю усуває існуючі прогалини правового регулювання.

Практичні аспекти свідчать, що разом із тим існує низка проблем, серед яких недостатній рівень цифрової підготовки окремих нотаріусів, переважання паперових процедур у державному нотаріаті та недостатнє технічне забезпечення. Це свідчить про необхідність системного підходу до вирішення зазначених питань, зокрема шляхом впровадження спеціалізованого навчання та модернізації технічної бази. Отже, електронні правочини та розвиток е-нотаріату є перспективним напрямом удосконалення нотаріальної діяльності в Україні, але електронну форму правочинів не варто розглядати як самостійну альтернативу письмовій формі. Таку форму посвідчення правочинів доцільно трактувати як різновид письмової форми, що реалізується шляхом фіксації волевиявлення сторін в електронному вигляді з використанням технічних засобів.

Список літератури

1. Закон України «Про електронну комерцію» від 03 вересня 2015 № 675-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#n3 (дата звернення 07.05.2026).

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 07.05.2026).

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату» від 29 грудня 2023 року № 1406. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1406-2023-%D0%BF#top (дата звернення 08.05.2026).

4. Змикало О. І. Поняття та сутність електронних правочинів за цивільним правом України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. ПРАВО.* Ужгород. 2021. № 66. С. 81-87.

5. Букатова Д. Electronic contract in the notarial process: between digitalization and legal challenges. *Visegrad Journal on Human Rights.*2025. № 2. С. 27-32

6. Альпакова І. С. Нотаріат в Україні: становлення та запровадження цифрових технологій. *Journal «ScienceRise:JuridicalScience».* 2021.№2(16). С. 27-32.

УДК: 347.121.2

Сидор Я., здобувачка вищої освіти 2 курсу, 3 групи
Науковий керівник: Верхола Ю. В., викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-науковий інститут права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ
(м. Львів, Україна)

ПРАВО НА ЗОБРАЖЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Право на зображення фізичної особи є складовою системи особистих немайнових прав, що спрямовані на забезпечення поваги до приватного життя людини та її індивідуальності. У сучасних умовах розвитку цифрових технологій проблема використання зображення особи набуває особливої актуальності, оскільки можливості створення, обробки та поширення фотографій і відеозаписів значно розширилися. В умовах цифровізації інформаційного простору зображення людини може швидко поширюватися через соціальні мережі, засоби масової

інформації та інші електронні ресурси, що створює нові виклики для забезпечення належного рівня правового захисту. Як зазначається у науковій літературі, раніше фотографії людини зберігалися переважно у сімейних альбомах, проте сьогодні будь-яка інформація про особу може потрапити до мережі Інтернет навіть без її відома [3, с. 3]. У зв'язку з цим особливого значення набуває питання вдосконалення правового регулювання використання зображення фізичної особи, а також визначення меж допустимого втручання у приватне життя людини.

Правове регулювання права на зображення фізичної особи в Україні здійснюється насамперед нормами цивільного законодавства, зокрема, стаття 307 Цивільного кодексу України встановлює, що фізична особа може бути знята на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку лише за її згодою, яка презюмується у випадках, коли зйомка здійснюється відкрито на вулиці, під час зборів, конференцій чи інших заходів публічного характеру. Водночас стаття 308 Цивільного кодексу України передбачає, що фотографії або інші художні твори із зображенням людини можуть бути публічно показані, відтворені чи розповсюджені лише за її згодою. Такі норми спрямовані на забезпечення балансу між правом особи на приватність та свободою поширення інформації. При цьому науковці звертають увагу на те, що зображення людини нерозривно пов'язане із її правом на повагу до приватного життя, честі та гідності, які підлягають державному захисту [3, с. 4]. Отже, використання зображення особи без її згоди допускається лише у випадках, прямо передбачених законом або обумовлених суспільною необхідністю.

Водночас у науковій доктрині та правозастосовній практиці існує низка проблем щодо визначення умов правомірного використання зображення фізичної особи. Однією з таких проблем є встановлення критеріїв, за яких зображення особи можна вважати основним або другорядним об'єктом використання. У наукових працях підкреслюється, що вільне використання фотографій із зображенням фізичних осіб має певні особливості, зумовлені конкретними обставинами їх створення та поширення [2, с. 178]. Історично сформувалося правило, відповідно до якого згода особи не потрібна у випадках, коли її зображення має другорядне значення, наприклад, у фотографіях масових заходів, пейзажів або архітектурних об'єктів. Проте законодавство України не містить чітких критеріїв визначення такого другорядного значення, що призводить до різного тлумачення норм та виникнення численних судових спорів. Відсутність законодавчої конкретизації поняття «основний об'єкт використання» значно ускладнює реалізацію права особи на зображення та створює правову невизначеність.

Окрему проблему становить визначення випадків, коли використання зображення особи допускається без її згоди в інтересах суспільства або держави. На практиці до таких випадків належать пошук злочинців, інформування населення про правопорушення, а також розповсюдження фотографій зниклих осіб з метою їх розшуку. У наукових дослідженнях підкреслюється, що суд під час розгляду спору повинен з урахуванням усіх обставин справи визначити, чи відбулося використання зображення у суспільних або державних інтересах, чи ж воно порушує права особи [2, с. 180]. Таким чином, межі допустимого використання зображення без згоди особи значною мірою визначаються судовою практикою. Водночас відсутність чіткого законодавчого переліку таких випадків створює додаткові труднощі у правозастосуванні та потребує подальшого вдосконалення правового регулювання.

Ще одним важливим аспектом є співвідношення права на зображення із свободою слова та діяльністю засобів масової інформації. У демократичному суспільстві засоби масової інформації виконують важливу функцію інформування громадськості, проте їх діяльність не повинна порушувати право людини на повагу до приватного життя. У зв'язку з цим у практиці Європейського суду з прав людини сформовано підхід, відповідно до якого необхідно чітко розрізняти повідомлення фактів, що становлять суспільний інтерес, і поширення інформації, яка стосується суто приватного життя особи. При цьому допустимий рівень втручання у приватне життя є значно ширшим щодо публічних осіб, ніж щодо пересічних громадян [2, с. 181]. Такий підхід спрямований на забезпечення балансу між правом суспільства на отримання інформації та правом людини на недоторканність приватного життя.

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства особливого значення набуває також проблема використання зображень у мережі Інтернет та соціальних мережах. Сучасні технології дозволяють швидко копіювати, редагувати та поширювати фотографії, що значно ускладнює контроль за їх подальшим використанням. Доречно наголошується, що після розміщення зображення у цифровому середовищі практично неможливо повністю контролювати його подальше поширення [4, с. 182]. Це створює ризики порушення прав людини та вимагає розроблення нових правових механізмів захисту. У зв'язку з цим дедалі більшого значення набувають норми законодавства про захист персональних даних та механізми судового захисту особистих немайнових прав.

Отже, право на зображення фізичної особи є важливою складовою системи особистих немайнових прав людини, спрямованих на забезпечення поваги до її приватного життя, честі та гідності. Сучасні технологічні зміни значно ускладнили питання контролю за використанням зображення особи та зумовили появу нових правових проблем. Наявні норми цивільного законодавства встановлюють загальні правила використання зображення людини, проте не містять достатньо чітких критеріїв їх застосування. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення законодавства, зокрема шляхом уточнення випадків допустимого використання зображення без згоди особи та визначення поняття основного об'єкта використання. Важливу роль у забезпеченні ефективного захисту права на зображення відіграє судова практика та практика Європейського суду з прав людини. Подальший розвиток правового регулювання у цій сфері має бути спрямований на забезпечення балансу між свободою інформації та правом людини на приватність.

Список літератури

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення – 10.03.2026).

2. Кулініч О. О. Обмеження права на власне зображення фізичних осіб, що не є публічними фігурами. *European political and law discourse*. 2016. Volume 3, Issue 1. С. 178–185.

3. Шадська У. С. Правовий аналіз регулювання права людини на своє зображення. Київ: Міжнародний фонд «Відродження», Українська гельсінська спілка з прав людини, 2021. 21 с.

4. Юркевич Ю. М., Дутко А. О. та ін. Особисті немайнові права особи: навч. посібник / за ред. А. О. Дутко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 444 с.

УДК 347:672

Солом'янюк Б., здобувачка вищої освіти 3 курсу, 6 групи
Науковий керівник: Верхола Ю. В., викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-науковий інститут права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ
(м. Львів, Україна)

СПАДКУВАННЯ ЦИФРОВИХ АКТИВІВ (ОБЛІКОВИХ ЗАПИСІВ, КРИПТОВАЛЮТИ) У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Стрімка цифровізація суспільства зумовила появу нового виду майнових благ — цифрових активів, серед яких особливе місце посідають криптовалюти, віртуальні гаманці, облікові записи у соціальних мережах, електронні поштові скриньки, хмарні сховища, акаунти у фінансових чи ігрових сервісах. У юриспруденції дедалі активніше постає питання: чи належать такі активи до спадкової маси та яким чином вони можуть бути передані спадкоємцям? Законодавство Україна поки не містить комплексного механізму правового регулювання цифрового спадкування, що зумовлює актуальність дослідження.

Цифрові активи не мають традиційних фізичних ознак, характерних для речей у матеріальному розумінні, однак мають економічну цінність і можуть бути об'єктом цивільних прав. Стаття 177 Цивільного кодексу України визначає, що об'єктами цивільних прав можуть бути речі, майнові права та інші блага [1]. Оскільки цифрові активи за своєю природою

становлять майнову цінність, вони відповідають загальним критеріям об'єктів цивільних правовідносин. Науковці зокрема М. Вовк, І. Дзера, зокрема А. Забудько наголошує, що відсутність спеціального визначення «цифрової речі» у Цивільному кодексі України не перешкоджає віднесенню криптовалюти та інших цифрових активів до майнової спадкової маси, адже цивільне законодавство побудоване на відкритому переліку об'єктів цивільних прав [5].

Особливого значення у контексті цифрового спадкування набуває Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», який закріплює рівність юридичної сили електронного та паперового документа про говорить нам ст. 7 цього ж Закону, а також визначає засади використання електронного підпису [2]. Наявність електронних документів, які посвідчують право власності на цифровий актив (наприклад, ключі доступу, seed-фрази, сертифікати), створює правові передумови для встановлення факту належності активу спадкодавцю. Водночас відсутність таких документів істотно ускладнює реалізацію спадкових прав, оскільки в багатьох випадках саме технічний доступ до аккаунта або криптогаманця є єдиним способом підтвердити володіння.

Спадкове право, врегульоване книгою VI Цивільного кодексу України, ґрунтується на принципі універсального правонаступництва: до спадкоємця переходять права та обов'язки спадкодавця, що не припинилися внаслідок смерті, норми які це регулюють ст. 1216–1218 Цивільного кодексу України [1]. Це означає, що будь-яке майно, яке має економічну вартість і належало спадкодавцю, має входити до складу спадщини, якщо інше прямо не передбачено законом. Звідси випливає, що криптовалюта — як майнова цінність, вартість якої визначається ринком — підлягає спадкуванню. Проте ключовою проблемою є не юридична, а технічна сторона доступу до такого активу: без приватного ключа чи seed-фрази фактичне отримання криптовалюти стає неможливим, навіть якщо право на неї формально визнане. У науковій літературі справедливо зазначається, що без можливості ідентифікувати криптогаманець і здійснити доступ до нього нотаріус не може включити такий актив до спадкової маси, а спадкоємець — реалізувати право власності [4].

Іншим видом цифрових активів, який викликає значну правову дискусію, є облікові записи у цифрових сервісах: акаунти в соціальних мережах, електронні поштові скриньки, профілі в онлайн-іграх, хмарні сховища тощо. На відміну від криптовалюти, більшість таких акаунтів юридично не є «власністю» користувача: часто він отримує лише право користування відповідно до умов публічної оферти сервісу. Це створює складність у спадкуванні, оскільки у більшості випадків облікові записи містять персональні дані, охоронювані Законом України «Про захист персональних даних», і не можуть передаватися третім особам без спеціальної згоди [3]. У своїх роботах А. Забудько, наголошує на необхідності чіткого відмежування майнових та немайнових аспектів цифрових акаунтів: електронний гаманець має майнову природу, тоді як особистий акаунт у соціальній мережі переважно містить особисті немайнові блага — персональні дані, кореспонденцію, фото [5].

Основною проблемою спадкування цифрових активів в Україні є нормативна прогалина: Цивільного кодексу України не містить спеціального правового режиму цифрового майна, а Закон України «Про віртуальні активи» досі не введено в дію [7]. Це ускладнює нотаріальну та судову практику, адже відсутні визначення «цифровий актив», «віртуальний актив», «цифрова річ», «цифров спадщина». Проблеми посилюються тим, що переважна частина цифрових активів розміщена на іноземних серверах і підпорядковується праву країни розташування хостингу чи юрисдикції компанії-правовласника. Європейські підходи наприкладі європейських держав - Німеччина, Франція, Естонія вже передбачають право спадкоємців на доступ до акаунтів померлого, що може бути корисним орієнтиром для вдосконалення українського законодавства [6].

По-перше, в Україні відсутня єдина інформаційна система для обліку та передачі цифрових активів, що суттєво ускладнює нотаріальне оформлення спадщини та підвищує ризики втрати цифрового майна. По-друге, у науковій літературі підкреслюється необхідність цифровізації нотаріату та забезпечення кібербезпеки, що робить створення такої системи закономірним етапом розвитку правової інфраструктури. Крім того, міжнародний досвід

(Таїланд, Каталонія) демонструє ефективність спеціальних механізмів для цифрової спадщини, що може бути враховано в українських реформах [8]. Поступове формування доктрини цифрового спадкування в Україні зумовлює потребу внесення системних змін до Цивільного кодексу України. Насамперед необхідно закріпити на законодавчому рівні поняття «цифровий актив», «цифрова річ» та встановити спеціальні правила їх спадкування. Важливим є також унормування механізму «цифрового заповіту», у межах якого особа могла б визначати порядок доступу спадкоємців до цифрових облікових записів та криптогаманців. Окремим напрямом удосконалення є налагодження співпраці між нотаріусами та операторами цифрових платформ, що дозволило б спадкоємцям отримувати доступ до даних на законних підставах [6].

Отже, цифрові активи становлять нову категорію об'єктів цивільних правовідносин, які мають включатися до спадкової маси відповідно до загальних принципів спадкового права. Основними перешкодами їх ефективного спадкування є відсутність правової регламентації, складність підтвердження права власності та технічні труднощі доступу. Формування спеціального законодавства щодо цифрової спадщини забезпечить правову визначеність, захист прав спадкоємців та подальший розвиток цифрової економіки України

Список літератури

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 № 851-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text

3. Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text

4. Дзера І. О. Спадкування криптовалют/№ 3 (2025): Нове українське право/Розділ Актуальні проблеми приватного права С. 64-70 URL: https://www.newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/issue/view/28

5. Забудько А. С. Особливості спадкування цифрових активів. *ІТ-право та кібербезпека в умовах гібридної війни* : матеріали Всеукр. круглого столу (м. Одеса, 12 квіт. 2025 р.) / за заг. ред.: Є. О. Харитонова, Ю. Кривенко; Національний університет «Одеська юридична академія»; кафедра цивільного права. Одеса, 2025. С. 111-115. URL: https://hdl.handle.net/11300/29620

6. Slipchenko, S. O., Slipchenko, A. S. "The legal regime of digital assets in the context of European standards" (2025) Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs, 108(1 (Part 1), pp. 109–122. doi:10.32631/v.2025.1.09

7. Закон України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 № 2074-IX : станом на 26 лютого 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text

8. Вовк, М. З. (2024). Особливості правового регулювання спадкування цифрових активів та інтелектуальної власності в умовах розвитку блокчейн-технологій. *Академічні візії*, (35). вилучено із https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1384

УДК 347.9

Ткаченко Є. В., студентка 4 курсу, групи ЮД-244

Науковий керівник: Фролов М. М., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, к.ю.н., доцент

ННІ права та інноваційної освіти

Дніпровський державний університет внутрішніх справ

(м. Дніпро, Україна)

НЕДОЛІКИ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ: КЛАСИФІКАЦІЯ ТА НАСЛІДКИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Актуальність дослідження недоліків позовної заяви в цивільному процесі зумовлена тим, що позовна заява виступає єдиною передбаченою законом формою об'єктивізації позову, а її відповідність вимогам статей 175 та 177 Цивільного процесуального кодексу України є обов'язковою передумовою реалізації гарантованого державою права на судовий захист.

У науці цивільного процесу недоліки позовної заяви прийнято класифікувати залежно від їх характеру та впливу на подальший рух справи. Насамперед виокремлюють формальні недоліки, які пов'язані з порушенням вимог до форми, структури та реквізитів заяви. До них

належать неправильне або неповне зазначення найменування суду, відомостей про сторін та інших учасників справи, їх місця проживання чи місцезнаходження, ідентифікаційних даних, а також відсутність підпису позивача чи документа, що підтверджує повноваження представника. Окрему групу становлять змістовні недоліки, які стосуються суті позовної заяви: нечітке формулювання позовних вимог, відсутність викладу обставин, якими обґрунтовуються вимоги, або неналежне зазначення доказів. На практиці поширеними є також процесуальні помилки заявників, зокрема незазначення попереднього (орієнтовного) розрахунку судових витрат, які позивач поніс або очікує понести у зв'язку з розглядом справи, а також відсутність підтвердження про неподання іншого позову до того самого відповідача з тим самим предметом і з тих самих підстав. Саме такі недоліки нерідко стають підставою для залишення позовної заяви без руху відповідно до статті 175 Цивільного процесуального кодексу України. Окрему наукову дискусію становить питання моменту виникнення недоліків позовної заяви та співвідношення таких процесуальних інститутів, як залишення заяви без руху та залишення її без розгляду. Як зауважує О. Ю. Лагода, запропоноване законодавцем оновлення інституту залишення заяви без руху в ЦПК України фактично призвело до нівелювання його суті як процесуально-правового засобу недопущення неправомірного виникнення судового процесу через недотримання позивачем умов реалізації права на звернення до суду. Науковиця констатує наявність законодавчого алогізму, за якого суд отримує можливість недобросовісного виконання обов'язку з перевірки підстав для відкриття провадження, та пропонує у випадках виявлення недоліків після відкриття провадження закріпити за судом обов'язок відкласти розгляд справи й надати позивачу строк для усунення виявлених недоліків [1, с. 17-18]. Такий підхід видається найбільш виваженим, оскільки забезпечує чітку й логічну кореляцію між інститутами залишення заяви без руху та залишення заяви без розгляду, що є особливо актуальним у контексті практичних проблем, які виникають при складенні позовної заяви у цивільному процесі.

Поглиблюючи аналіз недоліків позовної заяви, необхідно звернути увагу на проблему дотримання судами принципу розумності та одномірності процесуальних строків, що встановлюються для усунення таких недоліків. У Є. В. Смірнов наголошує, що поширеним порушенням у судовій практиці є встановлення складних багатокомпонентних строків для усунення недоліків позовної заяви, коли суд визначає строк за допомогою двох або більше величин, що суперечить принципу одномірності процесуальних строків. Така практика підтверджується аналізом ухвал Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду та призводить до правової невизначеності для позивача, якому стає незрозуміло, який саме із запропонованих судом вимірів обчислення строку є обов'язковим для виконання, а відтак створює додаткові ризики повернення позовної заяви через формальне неусунення недоліків у встановлений строк. З огляду на позицію Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, викладену в Постанові від 17 жовтня 2014 року № 11, строки, які встановлюються судом для усунення недоліків позовної заяви, повинні відповідати принципу розумності, а суду при визначенні їх тривалості належить враховувати конкретні обставини справи, складність недоліків, які потребують виправлення, а також забезпечувати баланс між правом позивача на доступ до правосуддя та завданням своєчасного розгляду справи, що унеможливлює застосування подвійних чи альтернативних строків [2, с. 222].

Підсумовуючи викладене, слід наголосити, що правове регулювання недоліків позовної заяви в цивільному процесі потребує подальшого вдосконалення як на законодавчому, так і на правозастосовчому рівнях. Пропонується на законодавчому рівні закріпити обов'язок суду у випадках виявлення недоліків позовної заяви після відкриття провадження не залишати заяву без розгляду, а відкладати розгляд справи з наданням позивачу розумного строку для усунення виявлених дефектів, що дозволить уникнути законодавчого алогізму та забезпечить більш ефективний захист процесуальних прав. Крім того, доцільним видається доповнення відповідних положень ЦПК України прямою вказівкою на неприпустимість встановлення судом багатокомпонентних чи альтернативних строків для усунення недоліків позовної заяви, оскільки такі строки створюють стан правової невизначеності та не відповідають принципу розумності, що є фундаментальною засадою цивільного судочинства.

Список літератури

1. Лагода О. Ю. Проблеми складення позовної заяви в порядку цивільного процесуального законодавства. *Молодь – аграрній науці і виробництву. Актуальні питання законодавства: матеріали конференції*, 2023. С. 17–18. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/8726/1/Problemy_skladen.pdf (дата звернення 28.04.2025).

2. Смірнов Є. В. Судові строки: вимоги та особливості. *Наукові відкриття та фундаментальні наукові дослідження: світовий досвід: матеріали конференції*, 2024. С. 220–222. URL: https://ket.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2024/11/zbirnyk-naukovyh-pracz.pdf#page=221 (дата звернення 28.04.2025).

УДК 347.91

Ткачова Т. В., студентка гр. 2-19

Науковий керівник: Івасин О. Р., доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права, к.ю.н., доцент

Державний торговельно-економічний університет

(м. Київ, Україна)

ПОКАЗАННЯ СВІДКА ЯК ОДИН ІЗ ДОКАЗІВ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: СУДОВА ПРАКТИКА

Докази є основним елементом системи правосуддя, оскільки правильне вирішення спору неможливе без належного обґрунтування фактичних обставин. Лише на основі зібраних доказів у справі суд спроможний всебічно дослідити ситуацію та прийняти об’єктивне та обґрунтоване судове рішення. Особливу увагу слід приділити показанням свідків, оскільки цей вид доказів базується на суб’єктивному сприйнятті особи обставин у справі, що робить його часто непередбачуваним.

Згідно з ч.1 ст.69 Цивільного процесуального кодексу України свідком може бути кожна особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи [1].Такий вид доказів має певну унікальність, бо поєднує процесуальну форму з особистісним людським фактором.

Закон встановлює чіткі критерії допустимості показань свідка. Суд не може брати до уваги свідчення, які ґрунтуються на повідомленнях інших осіб.

По-перше, свідок повинен бути здатен правильно сприймати обставини справи.

По-друге, показання мають ґрунтуватися на безпосередньому знанні обставин.

Частина 1 ст. 90 Цивільного процесуального кодексу України визначає: не є доказом показання свідка, який не може назвати джерела своєї обізнаності щодо певної обставини [2]. Це положення спрямоване на виключення з доказової бази чуток, припущень та домислів. Якщо показання свідка ґрунтуються на повідомленнях інших осіб, то ці особи повинні бути також допитані. За відсутності можливості допитати особу, яка надала первинне повідомлення, показання з чужих слів не може бути допустимим доказом у справі.

На відміну від письмових доказів, свідок - це особа, яка підвладна емоціям, часу, власному сприйняттю та особистісним уподобанням. Пам’ять і сприйняття людини постійно змінюються; спогади можуть змінюватися залежно від контексту спілкування, зміні часових рамок, а також психологічних факторів, як от: страху, тривоги, напруги чи стресу. Зазначені обставини впливають на моральний стан свідка, а отже впливають на його свідчення, навіть якщо раніше він був абсолютно впевнений у достовірності власних слів.

Судова практика показує, що показання свідків не мають заздалегідь визначеної доказової сили і повинні оцінюватися разом з іншими доказами. Суди завжди виходять з того, що насправді жоден доказ не є важливішим за інший, а їхня достовірність встановлюється лише через всебічне, повне та об’єктивне дослідження всіх обставин справи. У цьому контексті свідчення свідків слугують допоміжним, а не основним засобом доказування. У наших українських реаліях свідок часто сприймається судом як просто «додаток» до документів. Але в справах, що стосуються визначення місця проживання дитини, встановлення факту спільного проживання або в трудових спорах, де часто відсутні письмові документи, свідок стає справжньою ключовою фігурою.

Яскравим прикладом того, як показання свідків можуть заповнити відсутність прямих доказів, як-от ДНК-експертизи, є справа № 243/3426/17 [3]. У цій справі свідчення стали ключовим інструментом для встановлення факту батьківства через багато років після народження дитини та смерті батька. Ситуація полягала в тому, що покійний за життя не встиг офіційно оформити документи на доньку через сімейні конфлікти, проте свідки (родичі та знайомі) надали суду фактичні дані про його реальну поведінку протягом понад 20 років. Зокрема, свідченнями було підтверджено, що батько регулярно відвідував свою доньку та проявляв постійну турботу, надавав фінансову підтримку, знайомив дівчину з своїми друзями та представляв її як власну доньку, а також купував путівки в дитячий оздоровчий табір.

Доречним прикладом процесуальної ваги таких свідчень є позиція Верховного Суду в цій же справі. Суд наголосив, що згідно зі ст. 400 ЦПК України, касаційна інстанція не має права переоцінювати докази. Це означає, що якщо суд першої інстанції повірив свідкам, які розповіли про спільне дозвілля та фінансову підтримку, то цей суб'єктивний доказ стає остаточним фактом. Верховний Суд підтвердив, що сукупність цих «живих» свідчень є абсолютно достатньою для встановлення батьківства, незважаючи на спроби протилежної сторони представити цю дію як просту благодійність.

Цей випадок демонструє, що в сімейних спорах свідчення можуть виходити за межі простих допоміжних доказів і в деяких ситуаціях стають вирішальними. Це стає ще важливішим, коли значні юридичні деталі, такі як походження дитини, спільне проживання або справжні сімейні стосунки, не були точно зафіксовані. У таких ситуаціях свідки стають єдиним засобом, що допомагає відтворити справжню картину подій.

Через поєднання юридичної форми та живого людського сприйняття процесуальний закон встановлює жорсткі фільтри для їх допустимості. Ключовим з них є ч. 2 ст. 90 Цивільного процесуального кодексу України: «Якщо показання свідка ґрунтуються на повідомленнях інших осіб, то ці особи повинні бути також допитані. За відсутності можливості допитати особу, яка надала первинне повідомлення, показання з чужих слів не може бути допустимим доказом факту чи обставин, на доведення яких вони надані, якщо показання не підтверджується іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами цього Кодексу» [4]. Це законодавче положення втілює фундаментальний принцип безпосередності дослідження доказів.

Суд має безпосередньо допитати свідка, а отже - встановити істину у справі. Важливо розуміти різницю між свідченнями, які передаються з чужих слів, від свідчень про сам факт висловлювання. Якщо свідок говорить, що чув, як відповідач погрожував позивачу, то це не можна вважати показаннями з чужих слів. Адже свідок безпосередньо сприймав факт висловлювання. Він не просто переказує повідомлення про загрозу, яку йому хтось сказав, а відображає те, що чув власними вухами. Це невелика, але глибока різниця. Отже, норма частини 2 статті 90 ЦПК виступає як надійний процесуальний щит, що оберігає судочинство від потрапляння неперевіреної інформації, чуток і припущень.

Підсумовуючи, варто наголосити, що показання свідків займають особливе місце в системі доказування саме через свою подвійну природу. Свідчення одночасно є надзвичайно цінним джерелом інформації і досить вразливим доказом. Саме завдяки продуманим законодавчим обмеженням, ретельній оцінці суду та можливості сторін перехресно допитати свідка, цей людський фактор перестає бути слабким місцем процесу. Навпаки, він стає цілком надійним доказом, на який суд може спокійно спиратися, ухвалюючи рішення.

Список літератури

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення 17.03.2026 року)
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення 17.03.2026 року)
3. Постанова Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 29.06.2022 у справі № 243/3426/17, провадження № 61-5119св21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105036802 (дата звернення 17.03.2026)
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення 17.03.2026 року)

УДК 346.12:347.121.2:349.42(477)
Фільварочний Д. В., аспірант
Науковий керівник: Полюхович В. І., завідувач відділу правової взаємодії бізнесу та держави, д.ю.н., с.н.с.
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України
(м. Київ, Україна)

ДІЛОВА РЕПУТАЦІЯ СУБ'ЄКТА ОРГАНІЗОВАНОГО АГРАРНОГО РИНКУ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ

У правовому регулюванні організованих товарних ринків ділова репутація посідає особливе місце, оскільки вона пов'язана не лише з оцінкою поведінки суб'єкта господарювання, а й з можливістю його повноцінної участі у відповідному сегменті ринку. Аналіз чинного законодавства дає підстави стверджувати, що законодавець розглядає ділову репутацію як сукупність перевірених відомостей про особу, на підставі яких можна оцінити правомірність її діяльності, відповідність усталеним правилам ділового обороту та професійним етичним вимогам [1]. Якщо ж ідеться про бездоганну ділову репутацію, то акцент робиться на відсутності фактів, які свідчили б про серйозні порушення закону або інші обставини, що ставлять під сумнів надійність особи як учасника правовідносин [2].

Такий підхід має безпосереднє значення і для організованого аграрного ринку як складової організованого товарного ринку. Саме тому ділову репутацію відповідного суб'єкта слід оцінювати не ізольовано, а крізь призму спеціального правового режиму його участі в ринковому обігу. У такому разі йдеться не лише про загальне позитивне уявлення про суб'єкта, а про юридично значущий критерій, який впливає на допуск до професійної діяльності, подальше перебування на ринку та довіру з боку інших його учасників.

За сучасних умов функціонування організованих товарних ринків ділова репутація фактично виступає одним із фільтрів ринкового доступу. Законодавство, що регулює професійну діяльність на таких ринках, передбачає перевірку не лише самого заявника, а й осіб, які здійснюють управління або контролюють його діяльність [1]. Отже, ділова репутація має інституційне значення: вона характеризує не лише зовнішній образ юридичної особи, а й рівень добросовісності її корпоративного управління. При цьому важливу роль відіграють джерела інформації, з яких можна отримати відомості про діяльність суб'єкта, включаючи публічно доступні електронні ресурси та офіційні вебсайти [3, с. 348].

Правове значення ділової репутації не вичерпується ліцензійними процедурами. Її невідповідність установленим критеріям може зумовити відмову в доступі до певного виду діяльності або створити перешкоди для участі у відповідному ринку. З цієї причини ділову репутацію доцільно розглядати і як немайнове благо, і як умову належного функціонування суб'єкта господарювання в системі організованої торгівлі. Її формування залежить не лише від формального дотримання норм права, а й від загальної моделі поведінки суб'єкта у сфері господарювання. У науковій літературі слушно звертається увага на те, що на зміст ділової репутації впливають економічні, соціальні, екологічні, інноваційні та інші чинники, які відображають реальну якість діяльності учасника ринку [4, с. 98].

У господарсько-правовому вимірі ділова репутація тісно пов'язана з нематеріальними активами суб'єкта. Вона здатна впливати на його ринкову вартість, конкурентоспроможність та стабільність договірних зв'язків. Позитивне сприйняття суб'єкта зазвичай підтримується не одним фактором, а сукупністю елементів, серед яких важливими є торговельна марка, сформована клієнтська база, управлінська культура, рівень довіри контрагентів, інтелектуальний капітал і ділова передбачуваність [5, с. 67]. Для суб'єкта організованого аграрного ринку ці елементи набувають ще більшої ваги, оскільки обіг сільськогосподарської

продукції потребує стабільності поставок, прозорості походження товару, дотримання стандартів якості та належного виконання договірних зобов'язань.

Специфіка ділової репутації в аграрній сфері зумовлена також галузевими особливостями самого ринку. Якщо для звичайного суб'єкта господарювання вирішальними можуть бути загальні показники добросовісності та законності діяльності, то на організованому аграрному ринку суттєвого значення набувають ще й показники, пов'язані з якістю продукції, її безпечністю, дотриманням вимог стандартизації, належною біржовою поведінкою та здатністю працювати за уніфікованими правилами торгівлі. Крім того, оцінка ділової репутації юридичної особи неминуче охоплює діяльність її керівників та інших осіб, від рішень яких залежить поведінка такого суб'єкта на ринку. Саме тому професійна етика, компетентність і управлінська доброчесність управлінського складу прямо впливають на репутаційний статус юридичної особи загалом [6, с. 270].

З огляду на викладене, ділову репутацію суб'єкта організованого аграрного ринку доцільно визначати як підтверджену сукупністю об'єктивних даних оцінку юридичної особи та осіб, які здійснюють її управління, що відображає законність, добросовісність, професійну надійність і відповідність діяльності такого суб'єкта правилам організованого товарного обігу. У структурі цієї репутації поєднуються загальні критерії, характерні для будь-якого учасника господарських відносин, і спеціальні критерії, зумовлені функціонуванням саме аграрного сегмента ринку. Йдеться, зокрема, про стабільність участі у торгівлі сільськогосподарською продукцією, дотримання біржових процедур, відсутність істотних правопорушень у сферах, що впливають на довіру до учасника ринку, а також про здатність забезпечувати належний рівень професійної поведінки у відносинах із контрагентами та державою.

Таким чином, ділова репутація суб'єкта організованого аграрного ринку має комплексний характер. Вона є одночасно немайновим благом, економічно значущим активом і юридичним критерієм, що впливає на обсяг фактичної участі суб'єкта в організованому товарному ринку. Саме через неї забезпечуються довіра, передбачуваність та стабільність аграрного обороту, а отже, і належне функціонування механізмів організованої торгівлі сільськогосподарською продукцією.

Список літератури

1. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text
2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#top
3. Коржевський І. Використання відкритих джерел інформації для вивчення ділової репутації суб'єктів господарювання: вітчизняний досвід. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2023. № 6. С. 340–349. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-324-6-55
4. Кравченко Т. Поняття «ділова репутація суб'єктів господарювання»: визначення та правова природа. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 3. С. 93–99.
5. Швидка Т. Господарсько-правове регулювання порушень, пов'язаних із неправомірним використанням ділової репутації суб'єктів господарювання. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 62–69. DOI: https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2143
6. Алмаші І. М. Ділова репутація як немайнове благо юридичних осіб: окремі аспекти правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. Вип. 90, ч. 2. С. 264–271. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.38

УДК 341.9
Цісар О. Р., студенка гр. 2-19
Науковий керівник: Тищенко Ю. В., доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права, к.ю.н., доцент
Державний торговельно-економічний університет
(м. Київ, Україна)

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ТРАНСКОРДОННИХ ВІДНОСИНАХ

Стрімка цифровізація глобальної економіки перетворила транскордонну передачу персональних даних на повсякденну практику: хмарні сервіси, соціальні мережі, електронна комерція та фінансові платформи щоденно переміщують дані мільярдів людей через державні кордони, зазвичай без їхнього відома. Така реальність ставить перед правовою наукою принципове питання: яке право застосовується, хто є відповідальним суб'єктом і як забезпечити реальний захист особи в умовах юрисдикційної невизначеності? Особливу гостроту проблемі надає фрагментованість міжнародно-правового регулювання. У світі досі не існує єдиного універсального інструменту, що комплексно врегульовував би транскордонну передачу даних: ЄС застосовує суворий режим General Data Protection Regulation (далі – GDPR) [1], США дотримуються секторальної моделі без єдиного федерального закону, Китай розвиває власну концепцію «цифрового суверенітету» на основі PIPL (2021) [2]. Практичні наслідки цієї фрагментованості наочно продемонструвала судова практика: 16 липня 2020 року Суд справедливості ЄС у справі *Schrems II* визнав недійсним механізм EU–US Privacy Shield – рамковий інструмент, що забезпечував передачу персональних даних між ЄС та США в комерційних цілях, оскільки він не обмежує діяльність американських спецслужб зі збору даних належним чином. На цей механізм покладалися понад 5 000 американських компаній для здійснення трансатлантичної торгівлі у відповідності з вимогами ЄС щодо захисту даних [3]. Рішення стало прямим продовженням *Schrems I* (2015), яким було скасовано попередній механізм Safe Harbor, що свідчить про системний, а не ситуативний характер проблеми [4].

Для України проблема набуває додаткового виміру: євроінтеграційний курс вимагає гармонізації національного законодавства зі стандартами ЄС, тоді як чинний Закон «Про захист персональних даних» від залишається суттєво застарілим [5]. В умовах воєнного стану транскордонний рух персональних даних набув також безпекового характеру.

У сучасному цифровому середовищі персональні дані стали ключовим об’єктом правового регулювання, особливо у транскордонних відносинах. Глобалізація та розвиток інформаційних технологій зумовлюють постійне переміщення даних між державами, що потребує ефективних механізмів правового захисту в межах міжнародного приватного права. Відповідно до GDPR, персональні дані – це будь-яка інформація, що стосується ідентифікованої або такої, що може бути ідентифікована, фізичної особи [1]. Подібне визначення міститься і в Convention 108+ (Конвенція про захист осіб у зв’язку з автоматизованою обробкою персональних даних) [6], що свідчить про уніфікований підхід до розуміння цього поняття на міжнародному рівні.

Транскордонна передача персональних даних має місце у випадку їх передачі або доступності суб’єктам, які перебувають під юрисдикцією іншої держави. Основною проблемою є різний рівень правового захисту в різних країнах, що може призводити до порушення прав суб’єктів даних. У контексті міжнародного приватного права персональні дані мають змішану правову природу. Вони пов’язані з особистими немайновими правами (зокрема правом на приватність), але водночас виступають об’єктом цивільного обороту, особливо у сфері цифрових послуг. Наявність іноземного елементу – відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право» це ознака, яка характеризує приватноправові відносини, що регулюються цим Законом, та виявляється в одній або кількох з таких форм: суб’єкт, об’єкт або юридичний факт мають відношення до іншої країни – зумовлює застосування колізійних норм

[7]. Отже, персональні дані у транскордонних відносинах є специфічним об'єктом, який поєднує приватноправові та публічно-правові елементи, що визначає особливу роль міжнародного приватного права у їх регулюванні.

Захист персональних даних у транскордонних відносинах безпосередньо пов'язаний із проблемою визначення застосовного права та юрисдикції, що становить центральне питання міжнародного приватного права. Особливість таких правовідносин полягає у їх багатофакторності, оскільки одночасно можуть бути пов'язані кілька правопорядків: місце перебування суб'єкта даних, місцезнаходження контролера, а також територія, де фактично здійснюється обробка інформації. У зв'язку з цим у доктрині сформувалися різні колізійні прив'язки. Зокрема, застосовується підхід **lex loci processing**, який орієнтується на місце фактичної обробки даних, однак його ефективність є обмеженою через технічну розпорошеність цифрової інфраструктури. Більш поширеним є принцип **lex loci establishment**, відповідно до якого визначальним є місцезнаходження контролера даних, що знайшло відображення у положеннях GDPR, зокрема щодо територіальної дії регламенту [1]. Водночас сучасна тенденція розвитку полягає у посиленні ролі критерію місця проживання суб'єкта даних, що відповідає загальній спрямованості на захист прав людини. Значну роль відіграє також принцип «спрямованості діяльності» (targeting), відповідно до якого юрисдикція визначається залежно від того, чи орієнтована діяльність компанії на осіб у певній державі, що активно застосовується у практиці Європейського суду з прав людини. Важливим орієнтиром у цій сфері стало рішення у справі Schrems II, в якому Суд підкреслив, що передача персональних даних до третіх країн допускається лише за умови забезпечення належного рівня їх захисту, тим самим надавши пріоритет фактичним гарантіям над формальними механізмами [3]. У випадках, коли визначити застосовне право складно, використовується загальний принцип найбільш тісного зв'язку, що закріплений у Законі України «Про міжнародне приватне право» [7]. Водночас автономія волі сторін у цій сфері є обмеженою, оскільки навіть договірні механізми, такі як стандартні договірні положення, не можуть суперечити імперативним нормам щодо захисту прав людини.

Формування підходів до захисту персональних даних у транскордонних відносинах значною мірою відбувається під впливом міжнародних і регіональних стандартів. Провідну роль у цьому процесі відіграє GDPR, який встановлює високий рівень захисту персональних даних і має екстериторіальну дію, поширюючись на суб'єктів, що обробляють дані осіб, які перебувають на території Європейського Союзу. Одним із ключових механізмів є принцип adequacy decision, відповідно до якого передача персональних даних до третіх держав допускається лише за умови забезпечення ними належного рівня захисту [1]. Поряд із цим важливе значення має Convention 108+, яка є універсальним міжнародним інструментом у сфері захисту персональних даних і спрямована на уніфікацію відповідних стандартів на глобальному рівні [6]. Додатковим джерелом формування підходів виступають принципи, розроблені OECD, які закріплюють базові вимоги до обробки персональних даних, зокрема принципи обмеження мети, пропорційності та безпеки [8].

Національне законодавство України у сфері захисту персональних даних формується під впливом європейських стандартів, однак зберігає певні особливості. Основним нормативно-правовим актом є Закон України «Про захист персональних даних», який визначає загальні засади обробки персональних даних і допускає їх транскордонну передачу за умови забезпечення належного рівня захисту [5]. Водночас питання визначення застосовного права регулюються Законом України «Про міжнародне приватне право», який не містить спеціальних колізійних норм щодо персональних даних, що зумовлює застосування загальних принципів, зокрема критерію найбільш тісного зв'язку [7]. У контексті євроінтеграції важливим напрямом розвитку є гармонізація національного законодавства з положеннями GDPR, що необхідно для забезпечення сумісності правових режимів і спрощення транскордонної передачі даних. Разом з тим, Україна наразі не має статусу держави з належним рівнем захисту персональних даних, що ускладнює взаємодію з європейським правовим простором і вимагає застосування

додаткових правових механізмів. Крім того, ефективність національного регулювання обмежується відсутністю спеціалізованих колізійних норм та недостатнім рівнем інституційного контролю. У зв'язку з цим подальший розвиток законодавства має бути спрямований на імплементацію міжнародних стандартів та вдосконалення механізмів правозастосування у сфері захисту персональних даних.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що захист персональних даних у транскордонних відносинах є складною проблемою, яка перебуває на перетині міжнародного приватного права та права прав людини. Глобальний характер обробки даних зумовлює необхідність визначення застосовного права та юрисдикції в умовах одночасної дії кількох правопорядків, що підсилює значення колізійно-правового регулювання. Водночас збереження фрагментації міжнародного регулювання, незважаючи на існування таких інструментів, як Convention 108+, ускладнює забезпечення єдиного рівня захисту персональних даних. Україна, хоча і рухається у напрямі гармонізації з європейськими стандартами, все ще стикається з низкою проблем, зокрема відсутністю спеціальних колізійних норм та статусу adequacy. У зв'язку з цим доцільним є впровадження таких напрямів удосконалення правового регулювання: по-перше, розробка та закріплення спеціальних колізійних норм щодо захисту персональних даних у Закон України «Про міжнародне приватне право», з урахуванням цифрової специфіки правовідносин; по-друге, подальша імплементація положень GDPR у національне законодавство, включаючи механізми екстериторіальності та контролю; по-третє, посилення інституційної спроможності органів нагляду за захистом персональних даних; по-четверте, розвиток договірних і квазі-договірних механізмів транскордонної передачі даних; по-п'яте, активізація міжнародного співробітництва з метою досягнення взаємного визнання стандартів захисту. Отже, ефективний захист персональних даних у транскордонних відносинах можливий лише за умови поєднання колізійно-правових інструментів із уніфікованими міжнародними стандартами та впровадження комплексних реформ на національному рівні, спрямованих на забезпечення реального захисту прав людини в умовах цифрового середовища.

Список літератури

1. General Data Protection Regulation Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj (дата звернення: 02.05.2026).
2. Personal Information Protection Law of the People's Republic of China (PIPL) of 20 August 2021. URL: https://digichina.stanford.edu/work/translation-personal-information-protection-law-of-the-peoples-republic-of-china-effective-nov-1-2021/ (дата звернення: 02.05.2026).
3. Schrems II (Case C-311/18) Judgment of the Court (Grand Chamber) of 16 July 2020. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62018CJ0311 (дата звернення: 02.05.2026).
4. Schrems I (Case C-362/14) Judgment of the Court (Grand Chamber) of 6 October 2015. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62014CJ0362 (дата звернення: 02.05.2026)
5. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17 (дата звернення: 02.05.2026).
6. Convention 108+ Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data (ETS No. 108, modernised). URL: https://www.coe.int/en/web/data-protection/convention108-and-protocol (дата звернення: 02.05.2026).
7. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15 (дата звернення: 02.05.2026).
8. OECD Guidelines on the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data. URL: https://www.oecd.org/sti/ieconomy/privacy-guidelines.htm (дата звернення: 02.05.2026).

УДК: 343.95:159.9
Kasymova A. R., student of group КЮ-231
Scientific supervisors: Petryk O. L., PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Criminal Law and Justice, Associate Professor; Shevchenko Yu. V., Senior Lecturer of the Department of Foreign Philology
Chernihiv Polytechnic National University
(Chernihiv, Ukraine)

CRIMINAL PSYCHOLOGY: PSYCHOLOGICAL MECHANISMS AND FORMS OF CRIMINAL BEHAVIOR

In the context of modern societal development, characterized by profound social transformations and increasing complexity of criminal activity, criminal psychology is gaining particular relevance as a science that studies the internal mechanisms of criminal behavior. An additional factor significantly affecting the criminogenic situation is the introduction of martial law in Ukraine in accordance with the Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law». Such conditions create new challenges for the law enforcement system, transform the social environment, and may influence the motivation of offenders. In this regard, the analysis of criminal behavior is essential for the proper application of the provisions of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter – the CC of Ukraine), particularly concerning guilt, motive, and purpose of a criminal offense.

Criminal psychology is an interdisciplinary field that integrates psychology and law and studies mental processes, states, and personality traits that lead to the commission of criminal offenses. It is closely related to criminology, criminal law, and criminal procedure. The subject of this science includes psychological patterns of criminal behavior, the personality of the offender, and psychological aspects of law enforcement activities. The main areas of research include the motivation of criminal offenses, the formation of criminal intent, behavioral reactions of offenders, and mechanisms of their social adaptation or maladaptation. At the same time, scholar V. Yu. Shepitko emphasizes that important structural elements of the subject of criminal psychology include its psychological regularities, and highlights the role of the offender's personality in the psychological mechanism of criminal behavior. He also notes that a promising direction in the development of criminal psychology is the creation of psychological profiles of offenders as dynamic investigative models and their application in law enforcement activities [1, p. 18].

Criminal behavior is a type of social behavior that contradicts legal norms and entails criminal liability. According to Article 11 of the CC of Ukraine, a criminal offense is a socially dangerous culpable act (action or omission) committed by a subject of a criminal offense [2]. Unlike deviant behavior, it has a clear legal assessment and legal consequences. Its psychological features include the presence of intent or negligence, specific motivational attitudes, and individual psychological characteristics of a person.

The formation of criminal behavior is determined by a combination of social, psychological, and, to a lesser extent, biological factors. A decisive role is played by upbringing conditions, social environment, level of socialization, as well as economic and cultural circumstances, which may undergo significant changes under martial law in Ukraine. For example, during martial law, there has been an increase in certain types of criminal offenses related to the illegal circulation of humanitarian aid, looting, violation of curfew rules, or abuse of official position in the distribution

of resources. Such circumstances may form specific motivations among offenders, associated with exploiting crisis conditions for personal gain or avoiding control. The spread of stressful situations, decreased social stability, and the influence of criminal subculture may contribute to the formation of antisocial attitudes. At the same time, psychological traits such as impulsivity, aggressiveness, and low self-control act as additional determinants of criminal behavior. As noted by M. Zabarniy, V. Topchii, T. Korniakova, O. Topchii, and V. Topchii, it is impossible to identify a universal set of determinants that transform a law-abiding individual into a criminal, since a person is a biosocial being, and their behavior in specific situations is influenced not only by rational thinking but also by emotional factors [3, p. 146].

The motivational sphere of personality plays a key role in the structure of criminal behavior, as the motive serves as the internal driving force behind unlawful actions and is connected with a person's needs, interests, and values. In criminal law, the motive is taken into account when qualifying an act and determining punishment. Depending on their nature, motives may be political, selfish, violent-egoistic, anarchistic-individualistic, or careless-irresponsible [4, p. 125]. At the same time, the emotional state of a person is also important: for example, a state of affect may significantly influence the decision-making process regarding the commission of a criminal offense, which is also taken into account by legislation.

The psychological profile of an offender is formed based on individual characteristics, life experience, and behavioral traits. Classification and typology of offenders play an important role, allowing systematization according to stable socio-psychological and legal features. Within this approach, selfish, violent, professional, and situational types are distinguished, each characterized by different motives for criminal behavior, such as the pursuit of enrichment, aggressive orientation of actions, or the influence of specific circumstances, as well as common features such as egocentrism, reduced empathy, and risk propensity [4, pp. 127–131]. However, in practice, these types may overlap, complicating a clear characterization of an individual. The use of criminal profiling in law enforcement enables the prediction of offender behavior, identification of possible characteristics, and increased effectiveness of crime investigation and prevention.

The behavior of an offender manifests differently at various stages: from the formation of intent to post-criminal conduct. After committing a criminal offense, a person may use psychological mechanisms of self-justification, such as rationalization or denial of guilt. Understanding these processes is important for the effective conduct of investigative actions.

Thus, criminal psychology is an important tool for a deeper understanding of the nature of criminal behavior, especially under martial law conditions. Its application contributes to improving the effectiveness of pre-trial investigation, enhancing methods of crime detection, and preventing criminal activity. Further development of this field should focus on integrating psychological and legal approaches, taking into account modern societal challenges.

References

1. Viktor Yu. Shepitko Criminal Psychology: History of Formation and Current State. *Legal Psychology.* 2021. Vol. 28, No. 1 (28). P. 14–20.

2. Criminal Code of Ukraine : Law of Ukraine dated April 5, 2001 No. 2341-III. Updated on April 15, 2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (accessed: April 27, 2026).

3. Maksym Zabarniy, Viktor Topchii, Tetiana Korniakova, Olena Topchii, Volodymyr Topchii Criminological Analysis of Determinants of Criminal Behavior. *Journal of Forensic Science and Medicine*. 2023. Vol. 9, No. 2. P. 144–152.

4. N. M. Demydenko Legal Psychology: Textbook. Sumy: Sumy Branch of Kharkiv National University of Internal Affairs, 2025. 186 p.

УДК 343.28/.29-055.26
Гавриш В. С., студентка гр. КЮ-241
Науковий керівник: Коломієць Н. В., завідувачка кафедри кримінального права та правосуддя, д.ю.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ВАГІТНИХ ЖІНОК І ЖІНОК, ЯКІ МАЮТЬ ДІТЕЙ ВІКОМ ДО ТРЬОХ РОКІВ

Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, є одним із проявів гуманізації кримінального права та трансформації традиційного принципу невідворотності покарання у принцип невідворотності кримінально–правового реагування. Сучасна кримінально–правова політика України орієнтується не лише на каральний вплив, а й на врахування соціально значущих обставин, серед яких особливе місце займають материнство та інтереси малолітньої дитини. Такий підхід відповідає конституційним засадам охорони сім'ї, дитинства і материнства та відображає загальну тенденцію розвитку національного законодавства у напрямі посилення гарантій прав людини.

Нормативну основу інституту становлять положення Кримінального кодексу України, зокрема, ст. 83, а також норми Кримінально-виконавчого кодексу України, що деталізують порядок його реалізації. Водночас простежується певна законодавча неузгодженість між цими актами, оскільки, кримінально–виконавче законодавство передбачає ширший перелік покарань, від відбування яких можливе звільнення, ніж це прямо закріплено у кримінальному законі. Така ситуація створює труднощі у правозастосуванні та зумовлює необхідність системного вдосконалення нормативної бази.

Інститут звільнення доцільно розглядати через аналіз його структурних елементів – передумов, підстав, порядку, умов та кримінально–правових наслідків. Такий підхід дозволяє оцінити його не як ізольований виняток із загального правила виконання покарання, а як самостійний етап розвитку кримінально–правових відносин між державою та засудженою особою, що має соціально орієнтований характер.

Передумовою звільнення є відбування конкретного виду покарання. Чинне законодавство пов'язує можливість застосування відповідних положень із відбуванням обмеження волі або позбавлення волі, а кримінально–виконавчі норми також передбачають громадські та виправні роботи. З огляду на правову природу інших видів покарань доцільно порушувати питання про розширення сфери застосування цього інституту, зокрема, щодо службових обмежень для військовослужбовців або арешту. Водночас зберігається обмежувальний підхід до осіб, засуджених до позбавлення волі на тривалі строки, що зумовлено необхідністю забезпечення балансу між принципом гуманізму та вимогами суспільної безпеки [1, с. 58].

Підстави звільнення мають комплексний характер. У разі відбування громадських чи виправних робіт достатньою є наявність факту вагітності. Якщо ж йдеться про обмеження або позбавлення волі, необхідним є поєднання двох елементів – встановлення вагітності або народження дитини та наявності реальних умов для забезпечення її належного виховання. Таким чином, законодавець поєднує біологічний чинник із соціальним, акцентуючи увагу не лише на стані жінки, а й на інтересах дитини. Правове значення має як настання вагітності під час відбування покарання, так і її виявлення, якщо вона настала раніше, що спрямовано на забезпечення максимальної реалізації гарантій захисту материнства [4, с. 220].

Порядок звільнення від відбування покарання у таких випадках є не формальною процедурою, а складним процесом, що поєднує юридичну оцінку та соціальний аналіз конкретної життєвої ситуації жінки. Питання вирішується виключно судом, однак ініціатива зазвичай виходить від адміністрації установи виконання покарань, яка готує відповідне подання. У цьому поданні відображаються дані про перебіг відбування покарання, поведінку

засудженої, її ставлення до праці, наявність заохочень або стягнень, характеристика з боку персоналу установи. Фактично адміністрація надає суду професійну оцінку того, чи заслуговує жінка на застосування до неї більш гуманного підходу та чи не створює її звільнення ризиків для суспільства.

Окрім, подання адміністрації, до матеріалів додаються медичні документи, які підтверджують факт вагітності або народження дитини, а також довідки й висновки соціальних служб. У разі якщо жінка вже народила дитину, важливим є встановлення її віку та фактичного стану здоров'я. Якщо дитина перебуває поза межами установи виконання покарань, суд з'ясовує, хто здійснює догляд за нею та чи є потреба в безпосередній участі матері у вихованні. Таким чином, судовий розгляд виходить за межі суто кримінально–правового аналізу і охоплює соціальний контекст, у якому опиняється жінка та її дитина.

Особливу увагу суд приділяє оцінці умов для належного виховання дитини після звільнення. Йдеться не лише про формальну наявність житла, а про реальну можливість проживання матері разом із дитиною у безпечному та стабільному середовищі. Аналізується, чи має жінка постійне місце проживання, чи забезпечене воно мінімальними побутовими умовами, чи є можливість отримувати матеріальну допомогу або працевлаштуватися. Важливе значення має підтримка з боку родичів – батьків, чоловіка, інших членів сім'ї, які можуть допомогти з доглядом за дитиною та сприяти соціальній адаптації жінки після звільнення. Суд також може враховувати морально–психологічний клімат у родині, наявність конфліктів або, навпаки, позитивних зв'язків, що створюють передумови для стабільного виховання дитини [5, с. 225].

На практиці саме оцінка цих умов викликає найбільші труднощі. Закон не містить чітко визначених критеріїв, за якими суд має встановлювати достатність житлових чи матеріальних умов. У результаті одні суди підходять до цього питання більш формально, обмежуючись наявністю довідки про реєстрацію місця проживання, тоді як інші здійснюють більш глибокий аналіз, витребовуючи додаткові характеристики та підтвердження. Така різниця у підходах призводить до неоднаковості судової практики, коли у подібних обставинах можуть ухвалюватися різні рішення. Саме тому наголошується на необхідності вироблення єдиних орієнтирів для судів, які б забезпечили баланс між принципом гуманізму, інтересами дитини та вимогами справедливості.

Умови звільнення пов'язані з установленням іспитового строку та обов'язком засудженої дотримуватися визначених правил поведінки. Іспитовий строк фактично виступає гарантією того, що жінка виправдовує довіру держави та не вчиняє нових кримінальних правопорушень. Доцільним є узгодження тривалості такого строку зі строками погашення судимості, що сприятиме більшій правовій визначеності та логічності законодавчого регулювання [3, с. 128].

Кримінально–правові наслідки звільнення залежать від поведінки жінки протягом іспитового строку. У разі сумлінного виконання покладених обов'язків вона остаточно звільняється від відбування призначеного покарання, а її правовий статус зазнає позитивних змін. У разі ж порушення умов можливе направлення для подальшого відбування покарання або застосування інших передбачених законом заходів. Важливим є чітке законодавче визначення підстав і процедури прийняття відповідних рішень, що забезпечить передбачуваність правових наслідків. Історично інститут пройшов еволюцію від обмежених форм відстрочки виконання покарання до сучасної моделі звільнення, що має більш виражений гуманістичний характер. Така трансформація відображає загальну тенденцію розвитку кримінального права у напрямі посилення соціальної складової та врахування особливого статусу жінки–матері [2, с.500].

Порівняльно–правовий аналіз свідчить, що різні держави застосовують різні підходи – від повної відсутності спеціального регулювання до використання механізмів відстрочки чи повного звільнення. Вітчизняна модель поєднує елементи контролю та підтримки, що дозволяє забезпечити баланс між інтересами суспільства та найкращими інтересами дитини.

Отже, звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, є важливим соціально орієнтованим інститутом кримінального права. Його вдосконалення має здійснюватися з урахуванням принципів гуманізму, справедливості, пропорційності та забезпечення найкращих інтересів дитини. Подальший розвиток законодавства у цій сфері сприятиме зміцненню гарантій прав жінки та дитини, підвищенню ефективності кримінально–правового регулювання та формуванню більш людяної моделі кримінальної юстиції.

Список літератури

1. Габлей Н. Г. Окремі аспекти застосування до засудженого звільнення від відбування покарання з випробуванням як однієї з форм реалізації кримінальної відповідальності . *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія*». Т. 29 голов. ред. Ю. В. Цуркан-Сайфуліна; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 55–60. DOI https://doi.org/10.32837/npnuola.v28i29.716

2. Резніченко Г. Деякі проблеми основних засобів досягнення ресоціалізації жінок, засуджених до позбавлення волі. Деякі проблеми основних засобів досягнення ресоціалізації жінок, засуджених до позбавлення волі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №10. С. 498–500.

3. Коломієць С. С. Концептуальна модель спеціальних правил звільнення від покарання. *Прикарпатський юридичний вісник*, 2023. 124–132.

4. Семенюк І. М. Окремі питання звільнення від покарання за законодавством України. *Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні:* матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, 25 травня 2020 р.). Рівне: Волинські обереги, 2020. С. 219–223.

5. Крушинський С., Нікіфорова Т. Звільнення від покарання та його відбування: матеріально-правові та процесуальні аспекти. *Університетські наукові записки*. 2021. № 6 (84). С. 220–230.

УДК 355.45:004-057.36

Демченко М. Ю., студент гр. КЮ-232

Науковий керівник: Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ДИСТАНЦІЙНЕ ЗАЛУЧЕННЯ ЗАХИСНИКА ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ В ПРОЦЕДУРІ IN ABSENTIA

Процедура in absentia є особливим інститутом кримінального провадження, яка забезпечує можливість здійснення досудового розслідування та судового розгляду за відсутності підозрюваного або обвинуваченого. Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) передбачена спеціальна процедура для випадків ухилення особи від кримінальної відповідальності шляхом «переховування, перебування на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором та оголошеною у міжнародний розшук» [1]. Така система спрямована не на спрощення кримінального процесу, а на забезпечення ефективного здійснення правосуддя в умовах, коли застосування загальних процесуальних механізмів є ускладненим або неможливим. Правове регулювання спеціального кримінального провадження закріплено КПК України, зокрема у ст. 297-1 – 297-5 (спеціальне досудове розслідування) та у ч. 3 ст. 323 (спеціальний судовий розгляд).

Водночас застосування спеціального кримінального провадження не означає відступу від конституційних та міжнародно-правових гарантій права на захист. Так, відповідно до ст. 59 Конституції України: «кожен має право на професійну правничу допомогу» [2]. Аналогічні гарантії закріплені у КПК України, зокрема у статтях 20, 42 та 49, відповідно до яких підозрюваний, обвинувачений, виправданий і засуджений мають право на захист. Крім того, ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) гарантує

«кожному обвинуваченому захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника…» [3]. Разом із тим, відповідно до статті 52 КПК України участь захисника у спеціальному досудовому розслідуванні та спеціальному судовому провадженні є обов'язковою [1]. Тому, у процедурі in absentia участь захисника виступає не лише правом особи, а обов'язковою процесуальною гарантією забезпечення справедливого судового розгляду, реалізації принципу змагальності та недопущення порушення права на захист за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого.

У контексті забезпечення права на захист в умовах воєнного стану особливого значення набуває питання дистанційної участі захисника у кримінальному провадженні. Необхідність запровадження такого механізму зумовлена об'єктивними труднощами, пов'язаними з активними бойовими діями, тимчасовою окупацією окремих території, обмеженнями пересування, загрозою життю та безпеці учасників процесу, а також неможливістю своєчасного прибуття захисника до місця проведення процесуальної дії. У зв'язку з цим важливого значення набув Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX, яким було вдосконалено положення ст. 615 КПК України щодо особливостей кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Зокрема, ч. 12 ст. 615 КПК України передбачає «участь захисника у проведенні окремої процесуальної дії, у тому числі у разі неможливості явки захисника - із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника» [1]. Законодавець фактично визнав, що в умовах воєнного стану забезпечення безперервності кримінального провадження та реалізації права на захист потребує використання сучасних засобів комунікації. Такий підхід дозволив уникнути ситуацій, за яких проведення процесуальних дій або розгляд кримінального провадження були б заблоковані виключно через фізичну неможливість прибуття адвоката.

У науковій літературі слушно зазначається, що дистанційна участь захисника повинна здійснюватися з дотриманням низки важливих умов. Серед таких варто виділити: «у кожному конкретному випадку слід встановлювати, чи доклав відповідний дізнавач, слідчий, прокурор усіх зусиль, яких від нього розумно можна було очікувати, аби забезпечити участь захисника у провадженні; має бути врахована думка захисника та його підзахисного щодо можливості здійснення «дистанційного захисту»…, зокрема в аспекті конфіденційності спілкування з адвокатом; доцільно забезпечувати дистанційну участь захисника за необхідності шляхом проведення окремої процесуальної дії у режимі відеоконференції, яка має фіксуватися за допомогою технічних засобів відеозапису» [4, с. 529]. Однак, відповідні умови не закріплені законодавчо, що створює ризики неоднакового застосування положень кримінального процесуального законодавства на практиці.

Водночас ризики дистанційної участі захисника не обмежуються лише недосконалістю нормативного регулювання. Одним з них залишається забезпечення конфіденційного зв'язку між підозрюваним/обвинуваченим та його захисником. З цим поєднується проблема виконання захисником своїх професійних обов'язків за відсутності належного контакту з підозрюваним/обвинуваченим. У зв'язку з цим виникає закономірне питання щодо формування ефективної лінії захисту, адже значна частина відомостей про фактичні обставини кримінального правопорушення може бути повідомлена виключно самим підозрюваним або обвинуваченим. «Адвокат фактично позбавлений можливості вжити заходів для отримання доказів, які спростовують підозру і змушений обмежуватись лише вивченням доказів наданими стороною обвинувачення, що суперечить меті захисту» [5, с. 344].

Окремим ризиком дистанційної участі захисника у спеціальному кримінальному провадженні є проблема «пасивного захисту». В умовах здійснення такого провадження нерідко виникають ситуації, за яких захисник не має можливості підтримувати належний контакт із підозрюваним/обвинуваченим, а інколи – навіть встановити його особу або отримати від нього безпосередню правову позицію. В такому разі порушується питання «чи буде він зацікавлений у здійсненні своїх повноважень належним чином» [5, с. 344]. Відсутність

комунікації між захисником та особою, інтереси якої він представляє, істотно ускладнює формування тактики захисту, оскільки адвокат фактично позбавлений можливості узгодити з клієнтом правову позицію, з'ясувати обставини справи та отримати пояснення, які можуть мати значення для справи [5, с. 344]. Саме тому, дистанційна участь захисника без належного та конфіденційного зв'язку з підзахисним може призводити до ситуації, коли захист є декларативним, а не ефективним.

Наведені ризики знаходять своє підтвердження і в судовій практиці, зокрема у рішеннях ЄСПЛ, який неодноразово наголошував, що дистанційна участь у кримінальному провадженні сама по собі не суперечить гарантіям справедливого судового розгляду, однак її застосування повинно супроводжуватися належним технічним та процесуальним забезпеченням. Зокрема, у справі «Стефан Кучер проти Австрії» Суд звернув увагу на фактичні обставини слухання, під час якого «адвокат заявника вказав, що у нього виникли проблеми зі зв'язком.. ледве або частково міг стежити за слуханням» [6]. Крім того, учасники провадження були змушені періодично перепідключатися для продовження слухання. Оцінюючи такі обставини, Суд сформулював важливим правовий стандарт, відповідно до якого держава та суд зобов'язані «забезпечити можливість заявника стежити за провадженням та бути вислуханим без технічних перешкод, а також забезпечити ефективне та конфіденційне спілкування з адвокатом» [6]. Таким чином, дистанційна залученість захисника буде відповідати ст. 6 Конвенції лише у випадку належного технічного забезпечення та реальної можливості комунікації адвоката з підзахисним.

Подібним підхід простежується і в національній судовій практиці. Зокрема, Верховний Суд у справі № 296/2603/20 від 19.04.2024 зазначив, що проведення судового засідання в режимі відеоконференції за участю захисника з метою забезпечення розгляду кримінального провадження у розумні строки не суперечить положенням КПК України та сприяє створенню умов для належної реалізації права на захист [7].

Отже, зважаючи на наявні ризики під час здійснення спеціального кримінального провадження, з урахуванням дистанційного залучення захисника, важливим залишається удосконалення кримінального процесуального законодавства. Це стосується наступного: нормативне закріплення стандартів дистанційної участі захисника, в тому числі гарантії конфіденційного спілкування адвоката з підзахисним; процесуальна оцінка реальної ефективності захисту; запобігання формалізації захисту в провадженнях in absentia; уніфікація практики застосування статті 615 КПК України, зокрема шляхом рекомендацій щодо порядку організації дистанційної участі захисника в умовах воєнного стану.

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 01.04.2026 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n935 (дата звернення: 08.05.2026).

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 08.05.2026).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 08.05.2026).

4. Предместніков О.Г., Гальона І.І., Кипич І.В. Здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Наукові перспективи. 2023. № 7(37). С. 522-534.

5. Коць Є.П. Проблемні аспекти залучення та участі захисника під час спеціального досудового розслідування (in absentia). Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 2. С. 342-346.

6. Справа «Стефана Кучера проти Австрії» (Stephan Kucera v. Austria) : рішення Європейського суду з прав людини від 09.12.2025 р. (заява № 13810/22). URL: https://hudoc.echr.coe.int/ (дата звернення: 08.05.2026).

7. Ухвала Верховного Суду від 19.04.2024 р. у справі № 296/2603/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118486328 (дата звернення: 08.05.2026).

УДК: 004:343.13
Захаренко Л. О., студентка гр. КЮ-231
Науковий керівник: Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ЦИФРОВІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасний розвиток інформаційних технологій зумовлює докорінну трансформацію всіх сфер суспільного життя, не залишаючи осторонь і правову систему. Кримінальний процес, як один із найбільш чутливих інститутів держави, що безпосередньо пов’язаний із забезпеченням прав і свобод людини, дедалі більше відчуває на собі вплив цифрової революції. Впровадження електронного судочинства, використання штучного інтелекту в розслідуванні кримінальних правопорушень, цифровізація доказової бази та дистанційна участь учасників процесу - усе це формує новий вимір кримінального провадження.

У сучасній правовій доктрині цифровізація кримінального провадження розглядається як системний процес упровадження цифрових технологій на всі стадії кримінального судочинства - від початку досудового розслідування до виконання вироку. Цей процес, для досягнення необхідного якісного результату, має відбуватися не хаотично, а системно та з урахуванням стандартів, що визначають розумні межі використання цифрових технологій [1, с. 104].

Нормативним підґрунтям цифровізації слугують положення Кримінального процесуально кодексу України (далі - КПК України): стаття 214 регламентує внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань як обов'язкову умову початку провадження, стаття 27 допускає фіксування судового провадження технічними засобами, а стаття 336 регулює проведення судового засідання у режимі відеоконференції [2]. Також, на законодавчому рівні, Законом України від 23 лютого 2024 року № 3604-IX було внесено зміни до КПК України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи, що стало важливим кроком у нормативному оформленні цифрового кримінального судочинства [3].

Однією з ключових проблем цифровізації кримінального процесу є відсутність у КПК України чіткого визначення поняття «електронний (цифровий) доказ». Це призводить до неоднорідної судової практики, коли одні й ті самі дані можуть визнаватися то електронними доказами, то речовими, що ускладнює їх оцінку. Відсутність уніфікованих стандартів роботи з цифровими доказами, недосконаліть процедур їх отримання, обробки та міжнародного обміну, а також недостатнє врегулювання питань автентичності створюють серйозні правові ризики. Усе це зумовлює необхідність впровадження принципу «ланцюга збереження доказів» та використання сучасних криптографічних методів. Окремою проблемою залишається захист права на приватність: нечіткість норм щодо допустимості цифрових доказів одночасно підвищує ризик їх відхилення судами та створює загрозу зловживань, порушуючи баланс між ефективністю розслідування та процесуальними гарантіями прав людини [4, с. 7-11].

Одним із найбільш перспективних напрямів цифровізації кримінального провадження є впровадження штучного інтелекту. Використання у кримінальному провадженні таких систем, як «Безпечне місто», платформи «Palantir Gotham» та технологій «Clearview AI», дозволяє автоматизувати аналітичні процеси, прогнозувати поведінку окремих категорій осіб, ідентифікувати та нейтралізувати кіберзагрози, а також розпізнавати обличчя за зображеннями з соціальних мереж та інтернету. Водночас застосування таких систем має відбуватися обґрунтовано та системно, з урахуванням міжнародних стандартів захисту прав людини, оскільки необхідним є збереження балансу між інноваціями та дотриманням прав і свобод особи [5, с. 234].

Практика ЄСПЛ є важливим орієнтиром для цифровізації кримінального провадження, насамперед у контексті дотримання статті 6 (Право на справедливий суд) та статті 8 (Право на приватність) Конвенції. Вимоги до цифрових доказів у кримінальному провадженні випливають зокрема з практики ЄСПЛ, яка зосереджує увагу на дотриманні процедури їх отримання, належному процесуальному оформленні та забезпеченні права на захист і приватність учасників провадження [6].

ЄСПЛ розглядав справу Benedik v. Slovenia, у якій словенська поліція отримала від інтернет-провайдера персональні дані користувача за його IP-адресою без попереднього судового дозволу. Суд визнав, що таке отримання даних порушило статтю 8 Конвенції, оскільки національне законодавство не передбачало достатніх гарантій проти свавільного втручання у приватне життя. Ця справа стала важливим прецедентом щодо меж допустимості отримання цифрових даних у кримінальному провадженні без належного судового контролю. Також, було розглянуто справу Uzun v. Germany, щодо стеження за підозрюваним у тероризмі за допомогою GPS-трекера, встановленого на його автомобілі. Суд визнав таке стеження виправданим втручанням у приватне життя, оскільки воно було передбачено законом, переслідувало легітимну мету та було пропорційним загрозі[7, с. 243]. Для України ці прецеденти означають необхідність законодавчого закріплення чітких підстав і меж отримання цифрових даних у кримінальному провадженні із забезпеченням належного судового контролю.

Практика Касаційного кримінального суду Верховного Суду (далі - ККС ВС) послідовно формує підхід до оцінки електронних доказів у кримінальному провадженні. Відповідно до постанови ККС ВС від 12 червня 2024 року (справа № 569/1908/23) ВС визнав допустимими скриншоти й відеофайли, отримані в межах міжнародної правничої допомоги з дотриманням Протоколу Берклі - міжнародного стандарту архівації цифрової інформації, наголосивши, що належне технічне оформлення не замінює процесуальної чистоти: має бути витриманий увесь ланцюг передачі із фіксацією суб'єктів та обставин отримання.

Щодо переписки у месенджерах, ККС ВС виробив диференційований підхід: у постанові від 27 листопада 2023 року (справа № 464/472/22) визнав, що фотоілюстрації повідомлень у «Telegram» без ідентифікації відправника та дати не мають доказової цінності, тоді як переписка у «Viber» була визнана допустимою (справа № 991/492/19) за умови збігу технічних даних з іншими доказами та підтвердження належності номерів. Таким чином, допустимість електронних доказів визначається не їх формою, а дотриманням процесуального порядку отримання, автентифікації та збереження на кожному етапі провадження [8].

Отже, цифровізація кримінального процесу є невідворотним процесом, що охоплює всі стадії провадження та відкриває широкі перспективи для підвищення ефективності правосуддя. Водночас відсутність у КПК України чіткого визначення електронних доказів, неуніфікованість стандартів роботи з ними та недостатній захист права на приватність створюють серйозні правові ризики. Практика як ЄСПЛ, так і ККС ВС свідчить, що допустимість цифрових доказів визначається не їх формою, а суворим дотриманням процесуального порядку отримання та збереження. Подолання існуючих прогалин можливе лише шляхом комплексних законодавчих змін з урахуванням європейських стандартів, що забезпечить баланс між ефективністю розслідування та гарантіями прав людини.

Список літератури

1. Дроздов О. М., Глинська Н. В. Євроінтеграційний вектор цифровізації кримінального провадження: виклики та шляхи реалізації. Харків : Право, 2023. С.104-117.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 01.04.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 07.05.2026)

3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи: Закон України від 23.02.2024 № 3604-IX: станом на 16.03.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3604-20#Text (дата звернення: 07.05.2026)

4. Предместніков О. Г., Татарнікова Т. О., Семенюк-Прибатень А. В. Правове регулювання використання електронних (цифрових) доказів у кримінальному процесі. Академічні візії. 2026. № 54. С. 1-16.

5. Піддубна А. В., Божук К. О. Штучний інтелект у кримінальному провадженні: сучасні виклики та правові перспективи. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Т. 3. № 5. С. 234-238.

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: від 04.11.1950 № 995_004. Дата оновлення: 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата зверення 07.05.2026)

7. Погорецький М. А. Цифрові технології та докази у розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки України: процесуальні проблеми та європейські стандарти. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 5 (ч. 3). С. 239-255.

8. Суддя ВС у ККС окреслила правові позиції ВС щодо процесуальних особливостей здобуття електронних доказів у межах міжнародної правової допомоги та їх використання у кримінальному провадженні. Верховний Суд : офіційний вебсайт. 2025. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1818980/ (дата звернення: 07.05.2026).

УДК 343.84

Іваньков І. В., доцент кафедри кримінального права та правосуддя. к.ю.н., доцент
Галушка Д. Ю., студент гр. КЮ-231
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)
Іваньков О. І., доцент кафедри правових дисциплін, к.ю.н.
Національна академія Національної гвардії України
(м. Харків, Україна)

ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПРОБАЦІЙНОГО НАГЛЯДУ: ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ТА ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ

Покарання у виді пробаційного нагляду є відносно новим механізмом досягнення цілей покарання, головна ідея якого полягає в тому, що «захист суспільства від злочинів та зменшення кількості рецидивів», які передбачаються у якості цілей покарання Правила Мандели [1], можуть досягатися без ізоляції від суспільства, через контроль і соціально-виховний вплив, який підкріплюється юридично обґрунтованими вимогами та юридичними наслідками у разі порушень. Нормативне закріплення пробаційного нагляду як нового виду основного покарання є продовженням курсу на зміну пенітенціарної політики. У Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року підкреслювалося, що «основою стратегічної цілі є збільшення кількості застосування видів покарання, альтернативних позбавленню волі… Такий підхід дасть можливість забезпечити ресоціалізацію засудженого, коригування його поведінки без ізоляції від суспільства. Завдяки такому підходу засуджений не втрачає роботу, сімейні відносини та соціальні зв'язки і, як результат, зменшується вплив факторів, що спонукають до вчинення кримінальних правопорушень. Також реалізація зазначеної цілі означатиме для держави економію бюджетних коштів, передбачених для утримання в установах виконання покарань» [2].

Запровадження пробаційного нагляду відбулося у 2023 р. і набрало чинності у 2024 р. Слід підкреслити, що введення нового кримінального покарання мало і кримінально-правові, і організаційні наслідки, тобто держава змінила акценти у впливі на правопорушника та суттєво зекономила кошти на утримання кримінально-виконавчої системи. Пробаційний нагляд як вид покарання не втратив каральної складової, тому що його зміст складають реальні обмеження прав і свобод особи, однак при цьому вона (особа) отримує можливість зберегти соціальні зв'язки: працювати, навчатися та жити в сім'ї, за умови, що це не суперечить вироку суду та безпеці інших осіб.

Юридичний зміст пробаційного нагляду випливає зі змісту ст. 59-1 Кримінального кодексу України (далі КК України), яка визначає його як обмеження прав і свобод засудженого, визначених законом та встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових і соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства [3]. Отже пробаційний нагляд як вид покарання, як вважають А. Доброчинська, В. Клочков та О. Кудрявцев, складається з декількох елементів: по-перше, політичного – тобто Україна вкотре підтверджує свій міжнародний курс на інтеграцію у цивілізоване світове співтовариство; по-друге, економічного – чим менше осіб знаходяться в місцях несвободи, тим менше грошей держава витрачає на їх утримання; по-

третє, соціального, до якого входять: участь у пробаційних програмах; залучення фахівців (зокрема психологів); підтримка волонтерів; мотиваційна діяльність щодо створення навичок правомірної поведінки; по-четверте, юридичного – у вигляді правообмежень, передбачених ч. 2,3 ст. 59-1 КК України [4]. Саме ця «множинність» і формує інноваційність пробаційного нагляду як виду покарання, коли його виконання перестає бути лише простим контролем, набуваючи змісту керованого процесу змін у поведінці особи.

Інноваційні підходи у виконанні покарання у вигляді пробаційного нагляду починаються з його індивідуалізації, тобто суд, призначивши його, може покладати додаткові обов'язки залежно від тяжкості кримінального правопорушення та потреб контролю, таким чином індивідуалізуючи покарання. Ч. 3 ст. 59-1 передбачає можливість зобов'язання: використовувати електронні засоби контролю; проживати за визначеною адресою; дотримуватися обмежень щодо спілкування, пересування та дозвілля; працевлаштуватися або зареєструватися в службі зайнятості; виконувати заходи пробаційної програми; пройти лікування від залежностей чи психічних розладів [3], що підтверджує орієнтацію пробаційного нагляду на створення комплексу правообмежень відносно конкретних чинників, які можуть провокувати протиправну поведінку конкретної особи.

Окремого значення набуває електронний контроль, який виступає як вперше передбачений у КК України технологічний інструмент виконання покарання, здатний підсилити вплив правообмежень і забезпечити каральний ефект в умовах, коли існують кадрові і фінансові обмеження щодо реалізації елементів інтенсивного нагляду. Оскільки метою покарання, у тому числі і пробаційного нагляду, є не тільки кара, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами [3], то суттєвого значення, як вважають Т.С. Батраченко та С.В. Кутіщев, набуває реалізація пробаційного нагляду через взаємодію різноманітних механізмів та структур, які разом формують комплексну систему підтримки та контролю за особами, що відбувають покарання без ізоляції від суспільства. Основними складовими цієї системи є центри пробації, методики роботи з засудженими, індивідуальні плани реабілітації та додаткові засоби контролю [5, с. 483].

Результативність пробаційного нагляду, як було раніше зауважено, доцільно вимірювати через визначені показники соціальної реінтеграції: працевлаштування, стабільність місця проживання, відновлення сімейних зв'язків, виконання фінансових і батьківських обов'язків, проходження пробаційних програм, зменшення негативних залежностей. Доказом подібного підходу у судовій практиці є приклад, коли суд обрав пробаційний нагляд і пов'язав його з вимогою працевлаштування та проходження пробаційних програм для забезпечення реальної можливості сплати аліментів і зміни поведінки [6], що свідчить про спрямування покарання на відновлення соціальної функції особи без обмеження свободи.

Водночас інноваційність пробаційного нагляду не знімає питань щодо ресурсних ризиків його застосування. Як вважають О.Г. Ткаченко, Л.І. Олефір, Н.О. Дудка невідповідність ресурсів і навантаження на систему, в т. ч. відсутність достатньої кількості спеціалістів, на яких покладено обов'язок забезпечувати належний нагляд за клієнтом; низький рівень координації між органами пробації, судовими та правоохоронними органами, соціальними службами, психологічними і медичними службами, освітніми установами, громадськими організаціями та місцевими громадами у сфері пробації призводять до того, що пробаційний нагляд

втрачає ефективність впливу на причини правопорушень, обмежуючись його наслідками [7, с. 769].

Слід підкреслити, що пробаційний нагляд не є універсальним рішенням для всіх категорій кримінальних правопорушень. У випадках вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів пробаційний нагляд є недоречним, тому що не здатний забезпечити належний баланс між суспільною безпекою і справедливістю покарання. Саме тому виникає питання щодо належної організації виконання цього виду покарання, коли є ризики для потерпілих або

потенційних жертв. Отже інноваційність повинна супроводжуватися чіткими критеріями відбору кримінальних правопорушень, за вчинення яких можливе застосування пробаційного нагляду, та створенням реальних механізмів захисту потерпілих і свідків.

Таким чином, виконання покарання у виді пробаційного нагляду є способом поєднати вимогу справедливого обмеження прав і свобод із практичним завданням повернення особи до правослухняної поведінки без руйнації її соціальних зв'язків. Результативність пробаційного нагляду є найбільш переконливою у випадку, коли контроль не зводиться до формальної реєстрації, а доповнюється реальною роботою з ризиками, мотивацією та умовами життя засудженого. Саме в такій моделі пробаційний нагляд стає інструментом запобігання повторним кримінальним правопорушенням, а не лише альтернативою позбавленню волі, і може виконувати одночасно правову та соціальну функції: забезпечувати невідворотність наслідків за кримінальне правопорушення і створювати реальні передумови для зниження рецидивної злочинності та підвищення безпеки суспільства.

Список літератури

1. United Nations (2015), "The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules)" General Assembly resolution 70/175, adopted on 17 December 2015, UN, available at: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-ebook.pdf (accessed 06 February 2026). [in English].
2. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках: розпорядження КМУ від 16.12.2022 № 1153-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text (дата звернення: 04.05.2026)
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 15.04.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 09.05.2026).
4. Доброчинська А., Клочков В., Кудрявцев О. Пробаційний нагляд як новий вид покарання. *Юридична газета online*. 23.04.2020 р. URL: https://yur-gazeta.com/golovna/probaciyniy-naglyad-yak-noviy-vid-pokarannya.html (дата звернення: 07.05.2026).
5. Батраченко Т. С., Кутіщев С. В. Пробаційний нагляд як альтернатива ув'язненню: оцінка ефективності, виклики та перспективи розвитку в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 482-485.
6. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 24.09.2024 р. у справі № 161/16346/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121824327 (дата звернення: 04.05.2026).
7. Ткаченко О.Г., Олефір Л.І., Дудка Н.О. Нормативно-правова складова адміністративного регулювання пробації. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Розділ VIII. Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.* 2024. №5. С. 765-770.

УДК 338.24

Іваньков І. В., доцент кафедри кримінального права та правосуддя. к.ю.н., доцент
Захаренко Л. О., студентка гр. КЮ-231
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)
Іваньков О. І., доцент кафедри правових дисциплін, к.ю.н.
Національна академія Національної гвардії України
(м. Харків, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА ПРОТИДІЯ РОСІЙСЬКІЙ ПРОПАГАНДІ

В умовах повномасштабної російської агресії проти України інформаційна безпека набуває статусу одного з ключових елементів національної безпеки держави. Всі сили та засоби російської пропаганди, що системно використовуються в якості інструментів гібридної війни, спрямовуються на руйнування національної ідентичності, деморалізацію суспільства, дискредитацію Збройних Сил України та легітимізацію окупації українських територій. За даними Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки (далі –ЦСКІБ) при Міністерстві культури та стратегічних комунікацій України лише 30.03.2026 р. на 115 ресурсах FIMI опублікували 4 тис. матеріалів про Україну – це в 1,2 раза більше, ніж у 630 легітимних медіа. У підсумку приблизно 54% усіх іноземних матеріалів про Україну припадає саме на

ресурси, залучені до інформаційних втручань та операцій рф просувається наратив про «неспроможну державу» – із тезами про повну залежність від Заходу, «зовнішнє управління» та «розкол» в ЄС і НАТО; активно розганяється теза про «Україну-терориста» – через звинувачення у нібито атаках на Бєлгород, Таганрог, Усть-Лугу та інші об'єкти; російські ресурси дискредитують дипломатичні зусилля України та міжнародну військову співпрацю, особливо на Близькому Сході; маніпулюють внутрішньою політикою країн ЄС – зокрема Болгарії, де підтримуються антиукраїнські меседжі та політики; інцидент із падінням дронів у Фінляндії використовується для просування тези про «загрозу Україні для Європи»; поширюються звинувачення у «втручанні України» в угорські вибори, включно з фейками про «щотижневі перекази по 5 млн євро»; спекуляції на темах Близького Сходу, цін на нафту та ППО використовуються для просування меседжів про «скорочення допомоги Україні» та «катастрофічні наслідки» [1].

Актуальність створення системи інформаційної безпеки та протидії російській пропаганді зумовлена не лише зовнішньою загрозою, а й внутрішніми викликами: недостатньою медіаграмотністю частини населення, наявністю колаборантських наративів у соціальних мережах, а також необхідністю вдосконалення правового регулювання протидії дезінформації без порушення свободи слова. Дослідження сучасних механізмів російської пропаганди у 2022-2025 роках показало, що основними каналами її поширення залишаються заборонені в Україні соціальні мережі, Telegram-канали, YouTube, а також TikTok до його часткового обмеження у 2024 р. За оцінками Інституту масової інформації, у 2024–2025 рр. більшість кремлівських наративів, зокрема: «Україна – маріонетка в руках заходу»; «Західним елітам вигідна війна в Україні»; «Країни Європи претендують на території України» та інші, слугували вирішенню поставлених російським FIMI в українському медіаполі завдань, а саме: поширення антиєвропейських настроїв серед громадян України; підрив довіри до ЄС і країн Європи; погіршення ставлення до ЄС та зниження рівня підтримки євроінтеграційних прагнень України; формування стійких негативних упереджень до ЄС, окремих європейських країн та Європи, європейських цінностей та способу життя в цілому [2, с. 29].

Ці наративи поширювалися через російські пропагандистські медіа, серед яких, як вважає Я. Машкова, можна виділити п'ять основних типів: офіційні джерела інформації (21,7%); репост з іншого російського медіа (21,6%); соцмережі (17,8%); іноземні медіа (16%); власні джерела інформації (14,4%). Ще 8,5% охоплюють інші випадки, наприклад новини, у яких відсутнє джерело інформації (3,1%). У 2% випадків російські пропагандисти посилалися на українські джерела інформації, і ще в 1,3% новин мали посилання на коментарі чи пресрелізи бізнесу та інші поодинокі джерела інформації [3].

Найефективнішими інструментами протидії російським наративам виявилися: 1) щотижневе видання 11 дайджестів за результатами моніторингу інфопростору щодо ключових подій та приблизно 5 карток інформаційного реагування для зацікавлених органів; 2) публікація стратегічних комунікацій через проєкт Spravdi, а Укрінформ – через фактчекінгову рубрику спростування фейків українською та англійською мовами. Так, упродовж року Укрінформ опублікував 148 фактчеків; 3) формування Центром стратегічних комунікацій понад 20 аналітичних звітів, щоденно забезпечення формування меседжбоксів і публікація тематичних збірок про російські інформаційні кампанії «Як російський інформаційний корабель пішов на… Фейки та наративи пропаганди під час повномасштабної війни»; 4) оперативно реакція секторальних органів (Міноборони, МВС, ДСНС) на ворожі вкиди у своїх сферах, наприклад: а) ДСНС спростувала щонайменше 7 фейкових повідомлень, зокрема про радіаційну небезпеку та псевдоевакуацію, поширюючи спростування через офіційні ресурси ДСНС, МВС та ЦПД, що дозволяло швидко припиняти поширення дезінформації; б) ДПСУ зафіксувала понад 145 маніпулятивних повідомлень, що дискредитували державні структури, передаючи дані уповноваженим органам для реагування, і провела понад 30 профілактичних заходів з інформаційної безпеки, розробила відповідні інструкції для персоналу; в) НГУ підготувала 53 листи «Основні позиції інформаційного реагування», зокрема щодо протидії дезінформації та пропаганді про євроатлантичну

інтеграцію України; г) Міноборони за результатами моніторингу оперативно виготовляло й поширювало спростування на офіційних і партнерських платформах, забезпечило створення та регулярне поширення теле- та радіопрограм, спрямованих на спростування ворожої дезінформації; д) Національна поліція України продовжила реалізацію проєкту «BRAMA», у підсумку з початку повномасштабного вторгнення за підтримки громадськості та цифрових інструментів, виявивши й заблокувавши понад 38 тисяч осередків поширення ворожої інформації; е) на міжнародному рівні МЗС забезпечило представництво України в багатосторонніх форматах, зокрема у Комітеті з питань стратегічних комунікацій у рамках Ради Україна–НАТО, де протягом року проведено три засідання, створеній у червні 2024 року Комунікаційній групі з питань України (UCG), а також у багаторівневому діалозі з ЄС у сфері стратегічних комунікацій та кібербезпеки тощо [4].

Водночас у діяльності із протидії російській пропаганді виявлено суттєві прогалини. По-перше, це низька ефективність кримінального переслідування за ст. 436-2 КК України: за 2025 р. винесено лише 554 обвинувальних вироків за кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду (п.п. 2,3 ст. 283 Кримінального процесуального кодексу України) з обвинувальним актом при 56 968 виявлених фактів [5]. По-друге, недостатній рівень медіаграмотності: за даними дослідження «Детектор медіа» 2025 р., 27 % громадян вірять хоча б одному російському наративу, а 19 % досі отримують інформацію з російських джерел через VPN [6]. По-третє, особливо небезпечним є використання штучного інтелекту противником: як вважає Ю.О. Ільченко, російська сторона активно застосовує технології ШІ для координації інформаційно-психологічних операцій (ІПсО), обробки метаданих із соціальних мереж, створення фейкових акаунтів та бот-мереж, а також для автоматизації створення контенту з метою маніпуляції громадською думкою. Така діяльність ведеться у реальному часі з використанням потужних систем обробки неструктурованої інформації, які дають змогу швидко адаптуватися до змін на фронті та в суспільстві [7, с. 88].

Отже, для посилення інформаційної безпеки необхідно :

– прийняти Закон України «Про протидію дезінформації та інформаційно-психологічним операціям» тощо;

– розширити міжнародне співробітництво для застосування санкцій проти російських ІТ-компаній та платформ;

– ввести обов’язкову медіаграмотність у школах, що дозволить забезпечити надійний захист інформаційного простору України в умовах війни.

Список літератури

1. Як Кремль атакує партнерство України з країнами Затоки, просуваючи фейки про «дрони» і «заробіток на війні»: моніторинг. 31.03.2026 р. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. URL: https://spravdi.org/yak-kreml-atakuye-partnerstvo-ukrayiny-z-krayinamy-zatoky-prosuvayuchy-fejky-pro-drony-i-zarobitok-na-vijni/ (дата звернення: 26.04.2026).
2. Антиєвропейські наративи кремля: мапа інформаційних загроз для України. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Kyiv StratCom Forum 2025. 25.04.2025 р. 32 с. URL: https://spravdi.org/wp-content/uploads/2025/04/doslidzhennya-antyyevropejski-naratyvy-kremlya.-mapa-informaczijnyh-zagroz-dlya-ukrayiny.pdf (дата звернення: 29.04.2026).
3. Машкова Я. Пропагандистське ядро. Що пишуть кремлівські медіа у 2025 році? Дайджест «Detector.Media» 6 Серпня 2025 р. URL: https://detector.media/infospace/article/243188/2025-08-06-propagandystske-yadro-shcho-pyshut-kremlivski-media-u-2025-rotsi/ (дата звернення: 29.04.2026).
4. Річний аналітичний звіт щодо реалізації Стратегії інформаційної безпеки за 2024 р. URL: zvit-uzagalnenyj-2.pdf (дата звернення: 29.04.2026).
5. Офіс Генерального прокурора. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2025 р. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 29.04.2026).
6. Детектор медіа. Рівень медіаграмотності українців під час війни: дослідження 2025. URL: https://detector.media/infospace/article/248278/2026-03-13-indeks-mediagramotnosti-ukraintsiv-20202025-shosta-khvylya/ (дата звернення: 02.05.2026).
7. Ільченко Ю.О. Застосування технологій штучного інтелекту в інформаційній війні рф проти України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО.* 2025. Випуск 91: частина 3. С. 87-93.

УДК 343.9:343.8

Івашко С. В., завідувач кафедри кримінально-виконавчого та кримінального права Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності та психології, к.ю.н., доцент
Пенітенціарна академія України
(м. Чернігів, Україна)

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРОЯВІВ У ДКВС УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Правовий режим воєнного стану вплинув на всі сфери суспільного життя. Не стала виключенням цьому і сфера корупційних проявів як загалом, так і у Державній кримінально-виконавчій службі України (далі – ДКВС України) зокрема. Відбулась своєрідна трансформація корупційних проявів, причин та умов їх виникнення, а також з'явились нові форми їх реалізації.

Збройна агресія російської федерації проти нашої країни та введення у зв'язку з цим правового режиму воєнного стану[1] радикально змінили ландшафт суспільних відносин, створивши таким чином екстремальні умови для функціонування всього державного апарату країни. Це стосується і ДКВС України як інституції, яка для виконання завдань, визначених законодавцем України, є однією з найбільш закритих систем. В умовах збройного конфлікту України з російською федерацією корупція перестала бути лише питанням заподіяння економічних збитків інтересам держави. Корупція створює пряму загрозу для існування нашої країни, її обороноздатності та національної безпеки.

Корупційні прояви у діяльності ДКВС України у період війни змінилися. Якщо до початку повномасштабного вторгнення основні корупційні прояви стосувалися проведення тендерних закупівель, ремонтних робіт, а також при вирішенні питань щодо умовно-дострокового звільнення засудженого, то з початком війни корупція змінила свій вектор у сферу національної безпеки.

Так, новими формами корупційних проявів у діяльності кримінально-виконавчої системи стали зловживання у процесі евакуації засуджених, розподілу гуманітарної допомоги, отриманої від держав-донорів, а також включення засуджених до списків на так звану «бойову амністію».

Ми констатуємо те, що корупція перестала бути лише дисциплінарним проступком чи кримінальним правопорушенням. Це соціально-негативне явище трансформувалось у канал ворожого впливу на ДКВС України, все частіше знаходить свій прояв у тому, що корумпований працівник ДКВС України є найвпливовішим об'єктом для його вербування спецслужбами держави-агресора, з метою подальшої ймовірної дестабілізації діяльності установ виконання покарань. Також корумпований працівник легко піддається для вербування з метою подальшого збору за його допомогою розвідувальних даних про діяльність як установ виконання покарань, так і збору інформації про місце розташування Збройних Сил України.

Наведемо приклад. «Як повідомляють пресслужби Державного бюро розслідувань (далі – ДБР), СБУ (далі – СБУ) та Офісу Генпрокурора, правоохоронці викрили начальника відділення однієї з виправних колоній Київської області. У ДКВС України уточнили, що йдеться про Білоцерківську виправну колонію № 35. Слідство встановило, що посадовець активно підтримує загарбницьку політику росії та добровільно погодився співпрацювати зі спецслужбами російської федерації, - йдеться в повідомленні ДБР. Співробітник установи виконання покарань передавав російським спецслужбам (ФСБ) дані про засуджених, які вже проходять військову службу, або тільки збираються доєднатися до лав Збройних Сил України.

[1] Закон України Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL : https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (дата звернення : 24.03.2026).

В обмін на співпрацю росіяни обіцяли «агенту» витягти його до так званої «ЛНР», де досі мешкає його дружина. За інформацією правоохоронців, вона йому активно допомагала. Напевне, представник адміністрації колонії став у пригоді для окупантів через те, що мав доступ до службової документації та особистих відомостей про колишніх ув'язнених, зокрема - до їхніх характеристик та інформації про направлення на фронт.

«Найбільше ворога цікавили персональні дані про осіб, що були засуджені, дати їх звільнення від покарання, а також назви військових частин, де вони виконують бойові завдання, - пояснюють в СБУ, - рашисти планували використати цю інформацію для встановлення локацій Сил оборони та спроб вербування українських воїнів». Щоб запобігти шкоді від таких зливів, було проведено заходи для убезпечення локацій Сил оборони. За підозрюваним стежили і затримали саме під час відправлення чергового звіту до ФСБ. Під час обшуку у чоловіка знайшли кілька телефонів та сім-карт.

Йому повідомили про підозру у державній зраді (ч. 2 ст. 111 Кримінального кодексу України). Якщо провина буде доведена в суді, співробітнику колонії загрожує п'ятнадцять років за ґратами або довічне позбавлення волі, з конфіскацією майна. Наразі він перебуває під вартою без права внесення застави».[2]

На жаль, такі випадки не є поодинокими. Наведений приклад підтверджує те, що корумповані працівники ДКВС України легко піддаються впливу для їх вербування спецслужбами російської федерації з метою подальшої ймовірної дестабілізації діяльності установ виконання покарань, а також використання протиправної співпраці з ними для отримання розвідувальних даних про Збройні Сили України.

Саме у період збройної агресії російської федерації відбувається послаблення централізованого контролю на прифронтових територіях, так званих «сірих зон», де персонал ДКВС України отримує необмежені дискреційні повноваження по відношенню до засуджених, зловживаючи при цьому своїми повноваженнями.

При цьому стан війни впливає на працівника ДКВС України, на його емоційний стан. Перебуваючи у пригніченому психологічному стані, у якому майбутнє конкретного працівника, його сім'ї, оточення є невизначеним, працівник ДКВС України стає вразливим до зняття відповідних психологічних бар'єрів та вчинення, як наслідок цього, корупційних кримінальних правопорушень. Проблемність довгострокового планування свого життя, благополуччя своєї родини, перебування на займаній посаді призводить до бажання отримати працівником ДКВС України протиправну винагороду, не відкладаючи це на інший час.

З огляду на це, досить важливим аспектом залишається роль етичних стандартів та професійної доброчесності у запобіганні корупційних проявів. Формування у колективах ДКВС України відповідної корпоративної культури є одним із ключових факторів зниження рівня корупційних правопорушень. У цьому контексті доцільно вживати заходи щодо підвищення рівня правової свідомості персоналу, удосконалення системи підготовки та перепідготовки кадрів, а також запровадження ефективних механізмів внутрішнього контролю та дисциплінарної відповідальності.

Ми констатуємо суттєву трансформацію у функціонуванні державних інституцій у період збройної агресії, коли відбувається зростанням корупційних ризиків, ускладнюються управлінські процеси, знижується рівень контролю та посилюється вплив кризових факторів на кадрову, ресурсну та безпекову складові у діяльності ДКВС України.

Набуваючи нових форм прояву в умовах війни, корупція як соціально-правове явище, залишається з високим рівнем латентності. Це обумовлено, у тому числі, специфікою функціонування пенітенціарних установ, обмеженим доступом до них громадського контролю, а також наявністю широких дискреційних повноважень у персоналу цієї інституції. Стан війни істотно змінив характер і структуру корупційних правопорушень у ДКВС України,

[2] Співробітника Білоцерківської колонії підозрюють у роботі на росіян. https://khpg.org/1608814427

у діяльності якої з'явились чинники, які сприяють зростанню корупційних проявів, ослаблюють інституційні механізми контролю, знижують рівень матеріального забезпечення персоналу, підвищують рівень психологічного навантаження, послаблюють оперативність прийняття управлінських рішень у кризових умовах. У таких обставинах значно розширюється поле для зловживань службовим становищем, зокрема при розподілі ресурсів, забезпеченні безпеки установ, організації переміщення засуджених та взаємодії з військовими і правоохоронними структурами.

Важливим чинником у сфері запобігання корупції є наявність антикорупційних норм, що регулюють діяльність ДКВС України, а також наявність антикорупційних програм. Існують численні прогалини та колізії, які ускладнюють ефективну реалізацію антикорупційної політики в умовах воєнного стану. Зокрема, це недостатня адаптованість існуючих механізмів фінансового контролю, декларування та перевірки доброчесності до умов обмеженого доступу до інформації та зміненої логістики управління.

Особливу роль при цьому відіграє взаємодія з внутрішніми органами з питань запобігання та виявлення корупції, а також взаємодія з іншими суб'єктами антикорупційної діяльності, включаючи правоохоронні органи, спеціалізовані антикорупційні інституції, а також громадські організації. В умовах війни ефективність такої взаємодії значною мірою залежить від рівня координації, інформаційного обміну, а також оперативності реагування на виявлені порушення.

Отже, можна зробити висновок, що в умовах війни відбулась трансформація корупційних проявів у діяльності ДКВС України. При цьому, ми вважаємо, що основними напрямами запобігання корупції в ДКВС України у період правового режиму воєнного стану є удосконалення законодавчого врегулювання з урахуванням специфіки воєнного стану; належний матеріальний рівень персоналу ДКВС України; посилення інституційної спроможності підрозділів внутрішнього контролю; запровадження сучасних технології моніторингу корупційних ризиків; розвиток механізмів громадського контролю за установами виконання покарань.

Список літератури

1. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 24.03.2026).

2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 11.07.2003 № 1129-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1129-15 (дата звернення: 24.03.2026).

3. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2713-15 (дата звернення: 24.03.2026).

4. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1700-18 (дата звернення: 24.03.2026).

5. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 № 654-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/654-2017-%D1%80 (дата звернення: 24.03.2026).

6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : Конвенція; ООН від 31.10.2003 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_c16 (дата звернення: 24.03.2026).

7. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції : Закон України від 18.10.2006 № 251-V // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/251-16 (дата звернення: 24.03.2026).

УДК 343.121:343.137.5:343.131.7
Ігнатцов М. В., студент гр. МКПР-251
Науковий керівник: Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

У сучасних умовах особливої актуальності набуває питання забезпечення прав і свобод дитини у сфері кримінального судочинства. Неповнолітні як одна з найбільш вразливих категорій населення потребують ефективних механізмів захисту їхньої безпеки, гідності та інтересів. Сучасна практика свідчить, що діти нерідко стають потерпілими, свідками або учасниками кримінальних правопорушень, що вимагає від правоохоронних і судових органів дотримання міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини.

Особливості участі дітей у кримінальному провадженні зумовлюють необхідність спеціального підходу з боку всіх учасників процесу. Вікові та психологічні характеристики неповнолітніх можуть впливати на їхню здатність реалізовувати свої права та брати участь у процесуальних діях. Тому на слідчих, прокурорів, адвокатів і суддів покладається обов'язок запобігати повторній травматизації дитини та забезпечувати безпечні умови її участі у кримінальному провадженні [1, с. 103].

Важливе значення у сфері захисту прав дитини мають міжнародні стандарти, закріплені у Конвенції ООН про права дитини [2], Європейській конвенції з прав людини [3], Декларації прав дитини [4], Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [5], а також рекомендаціях ООН та ЮНІСЕФ. Вони закріплюють принцип недискримінації, забезпечення найкращих інтересів дитини, право бути вислуханою та право на повагу до гідності й приватного життя [2].

Важливу роль у впровадженні міжнародних підходів також відіграє пілотний проєкт імплементації стандартів правосуддя, дружнього до дитини. Його реалізація сприяє підвищенню професійної підготовки працівників правоохоронних органів і суду та впровадженню спеціальних методик роботи з дітьми [6].

Попри поступову імплементацію міжнародних стандартів, у кримінальному провадженні все ще зберігаються проблеми забезпечення прав неповнолітніх учасників процесу. Однією з ключових є реалізація права дітей на професійну правничу допомогу. Відповідно до ст. 52 Кримінального процесуального кодексу України обов'язкова участь захисника передбачена щодо неповнолітніх підозрюваних та обвинувачених [7]. Водночас п. 2 ч. 1 ст. 14 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» визначає дитину суб'єктом права на всі види безоплатної правничої допомоги незалежно від процесуального статусу [8]. Проте КПК України не визначає чіткого механізму залучення адвоката для дитини-потерпілого чи дитини-свідка [1, с. 112].

За даними Координаційного центру з надання правничої допомоги та Офісу Генерального прокурора, кількість звернень щодо захисту дітей і рівень кримінальних правопорушень стосовно них залишаються високими [9, с. 523]. Незважаючи на положення п. 12 Плану заходів з реалізації пілотного проєкту імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, механізм реалізації права дітей на безоплатну правничу допомогу залишається недостатньо врегульованим [6]. У зв'язку з цим доцільним є розширення гарантій участі адвоката не лише щодо дитини-підозрюваного чи обвинуваченого, а і для дитини-свідка та дитини-потерпілого [1, с. 112].

Проблемним аспектом є також участь законного представника дитини у кримінальному провадженні. Відповідно до ч. 4 ст. 44 КПК України законний представник може бути замінений, якщо його він суперечить інтересам дитини, проте детальний механізм такої заміни законодавством не визначений [7]. Водночас пп. 6–9 Порядку реалізації пілотного проєкту передбачають можливість заміни чи обмеження участі законного представника з урахуванням найкращих інтересів дитини [6]. Крім того, п. «ґ» ч. 1 ст. 35 Лансаротської конвенції допускає супровід дитини іншим дорослим, якого вона сама обирає [5]. Тому доцільним є розширення у КПК України поняття «законний представник» шляхом включення до нього дорослої особи, яку обирає дитина [1, с. 111].

Ще однією проблемою є невизначеність процесуального статусу психолога, який відповідно до ст. 71 КПК України прирівнюється до спеціаліста [7]. Водночас міжнародні стандарти дружнього до дитини правосуддя наголошують на необхідності участі спеціально підготовлених фахівців для забезпечення психологічної підтримки дитини та недопущення її повторної травматизації. Тому доцільним є законодавче визначення окремого процесуального статусу психолога та встановлення спеціальних вимог до його підготовки [1, с. 112].

Отже, забезпечення прав дитини у кримінальному провадженні потребує подальшого вдосконалення національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини. Вирішення окреслених проблем сприятиме належному захисту прав та інтересів неповнолітніх і підвищенню ефективності кримінального судочинства.

Список літератури

1. О. В. Пчеліна, Т. Г. Фоміна. Правосуддя, дружнє до дитини: міжнародно-правові орієнтири та національні виклики. *Право і безпека*. 2025. № 4. С. 103–112. URL: https://doi.org/10.32631/pb.2025.4.08 (дата звернення: 13.05.2026).

2. Конвенція про права дитини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989 : станом на 16 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 13.05.2026).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 13.05.2026).

4. Декларація прав дитини : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1959. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text (дата звернення: 13.05.2026).

5. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства : Конвенція Ради Європи від 25.10.2007 : станом на 20 черв. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text (дата звернення: 13.05.2026).

6. Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність : від 31.05.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text (дата звернення: 13.05.2026).

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 13.05.2026).

8. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI : станом на 31 груд. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text (дата звернення: 13.05.2026).

9. Бахмат І. Забезпечення права на захист та представництво інтересів дитини у кримінальному провадженні. *теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в україні* : Зб. матеріалів IX Всеукр. науково-практ. конф., м. Львів, 12 груд. 2025 р. Львів, 2025. С. 523. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/9283/1/Конференція%205.12.25.pdf#page=521 (дата звернення: 13.05.2026).

УДК: 343.139
Касимова А. Р., студентка гр. КЮ-231
Науковий керівник: Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

СУДОВІ ДЕБАТИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Судові дебати у кримінальному провадженні є ключовою стадією судового розгляду, яка безпосередньо впливає на формування внутрішнього переконання суду та ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого вироку. В умовах реформування кримінальної юстиції України, спрямованого на забезпечення стандартів верховенства права та імплементацію європейських підходів, особливої актуальності набуває дослідження процесуального порядку, змісту та практичної реалізації судових дебатів. Саме на цьому етапі сторони кримінального провадження узагальнюють результати дослідження доказів, формують остаточні правові позиції та надають суду аргументовані висновки щодо винуватості чи невинуватості обвинуваченого. Водночас існують проблеми формалізації дебатів і необхідність удосконалення процесуальних гарантій їх проведення.

Нормативну основу проведення судових дебатів становлять положення Конституції України, зокрема принципи змагальності сторін, рівності учасників процесу перед законом і судом, а також забезпечення права на захист. Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), судові дебати є обов'язковою стадією судового розгляду, яка передує останньому слову обвинуваченого та виходу суду до нарадчої кімнати [1]. Закон України «Про прокуратуру» визначає повноваження прокурора як представника державного обвинувачення, тоді як Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» закріплює гарантії здійснення захисту та професійні права адвоката, зокрема право на участь у дебатах [2, 3].

Згідно зі статтею 364 КПК України, у судових дебатах беруть участь прокурор, потерпілий та його представник, цивільний позивач і відповідач, їхні представники, обвинувачений та його захисник, законний представник, а також представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. У разі участі кількох прокурорів або захисників порядок виступів визначається за взаємною згодою сторін або судом. Учасники судового провадження мають право посилатися лише на докази, досліджені під час судового розгляду. Тривалість дебатів не обмежується судом, однак головуючий може зупинити виступ у разі зловживання процесуальними правами. Після завершення дебатів сторони мають право на репліки, при цьому останнє слово належить обвинуваченому або його захиснику [1].

Судові дебати мають не лише процесуальне, а й важливе функціональне значення, оскільки саме на цьому етапі сторони узагальнюють доказову базу, формують юридичну позицію та переконують суд у правильності своєї аргументації. Як зауважує Н. Р. Бобечко, «завдання цього етапу судового розгляду – донести до відома суду та присутніх у залі судового засідання сформовані правові позиції учасників судового провадження за наслідками досліджених в судовому засіданні доказів, переконати слухачів у їх правильності, схилити аудиторію до згоди із юридично обґрунтованими висновками учасників судових дебатів» [4, с. 381]. Разом із тим, на відміну від суто описового підходу, доцільно наголосити, що ефективність дебатів визначається не формальним дотриманням процедури, а рівнем аргументації, логічної послідовності та переконливості виступів сторін.

Практика Верховного Суду (далі – ВС) підтверджує ключове значення дотримання процедури судових дебатів як гарантії справедливого судового розгляду. Зокрема, у постанові від 20.01.2025 у справі № 357/12623/21 суд звернув увагу на істотні порушення кримінального процесу, пов'язані з неналежним проведенням судових дебатів, зокрема їх об'єднанням із останнім словом обвинуваченого, що суперечить вимогам КПК України [5]. Така практика свідчить, що недотримання процесуальної форми дебатів не є формальним порушенням, а безпосередньо впливає на реалізацію права на захист і може бути підставою для скасування судового рішення. Додатково, у постанові від 19.03.2026 у справі № 335/6584/22 ВС зазначив, що хоча суд не має права обмежувати тривалість дебатів, головуючий вправі контролювати їх перебіг і припиняти зловживання процесуальними правами. Суд дійшов висновку, що зауваження судді щодо змісту виступу не є обмеженням права на захист, якщо вони спрямовані на дотримання порядку та релевантності розгляду [6]. Таким чином, належна організація судових дебатів передбачає баланс між свободою виступу учасників і процесуальним керівництвом суду.

У контексті міжнародних стандартів важливе значення має практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який розглядає судові дебати як складову права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. ЄСПЛ підкреслює, що принцип змагальності передбачає можливість сторін знати та коментувати всі докази й аргументи, подані іншою стороною. Водночас Суд наголошує, що оцінка справедливості провадження здійснюється з урахуванням його цілісності, а не лише окремих процесуальних порушень [7].

У 2024–2025 роках ВС узагальнив практику ЄСПЛ, акцентуючи увагу на необхідності дотримання балансу між процесуальною економією та забезпеченням прав сторін у судовому розгляді [8]. Це має особливе значення для стадії судових дебатів, яка на практиці нерідко формалізується внаслідок перевантаженості судової системи.

Подальше осмислення природи судових дебатів у теоретичній площині підтверджується зарубіжними науковими підходами, які розширюють їх розуміння, акцентуючи комунікативний вимір цієї стадії процесу. У дослідженні Szczyrbak M. Closing Argument as Multimodal Oratory: Insights from the Chauvin Trial доведено, що фінальні виступи сторін виконують не лише функцію узагальнення доказів, а й забезпечують їх інтерпретацію через поєднання логічної аргументації, наративної структури та риторичних засобів впливу. Автор підкреслює, що переконливість позиції залежить не лише від змісту аргументів, а й від форми їх подання, що безпосередньо впливає на сприйняття доказової інформації судом [9, с. 1141–1143]. Відтак судові дебати доцільно розглядати не як завершальну формальну стадію процесу, а як складний інтелектуально-комунікативний механізм, у межах якого взаємодіють правова аргументація, риторика та психологічний вплив.

Водночас практична реалізація цієї стадії в Україні стикається з низкою викликів, пов'язаних насамперед із її формалізацією та зниженням практичної значущості. У судовій практиці виступи сторін часто набувають декларативного характеру, не містять ґрунтовного аналізу доказів і зводяться до відтворення заздалегідь підготовлених тез, унаслідок чого судові дебати поступово втрачають ознаки інтелектуального змагання сторін і перетворюються на формалізовану процедуру, яка не повною мірою забезпечує реалізацію принципу змагальності. Крім того, негативно впливають такі фактори, як перевантаженість судів, обмеженість часу на виступи, а також недостатній рівень підготовки учасників процесу у сфері юридичної риторики. Окремим викликом є впровадження електронного правосуддя та проведення засідань у режимі відеоконференції, що інколи ускладнює ефективну комунікацію між судом і сторонами.

В умовах воєнного стану ці проблеми загострюються. Часті повітряні тривоги та загроза ракетних ударів унеможливлюють безперервне проведення судових засідань, зокрема стадії судових дебатів. Засідання можуть переривати або переносити, що порушує

принцип оперативності та безперервності процесу. Хоча дистанційні формати частково застосовуються, під час активних загроз повноцінне проведення дебатів часто є ускладненим або неможливим.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що обґрунтовано сучасну трансформацію судових дебатів із формально завершальної стадії судового розгляду у ключовий інструмент формування внутрішнього переконання суду в умовах змагального процесу; удосконалено підхід до розуміння процесуальних меж судових дебатів через необхідність чіткого розмежування їх із останнім словом обвинуваченого як самостійних стадій; набуло подальшого розвитку положення про баланс між свободою виступу сторін і процесуальним керівництвом суду як гарантії ефективності дебатів; з урахуванням практики ЄСПЛ уточнено зміст принципу змагальності як права сторін знати та коментувати всі докази й аргументи у межах судових дебатів; узагальнено зарубіжний досвід щодо розуміння судових дебатів як інтелектуально-комунікативного процесу; визначено вплив цифровізації та воєнного стану на зміст і форму реалізації судових дебатів; обґрунтовано необхідність підвищення ролі юридичної риторики як чинника реального забезпечення принципу змагальності.

Підсумовуючи викладане, можна зазначити, що судові дебати є фундаментальним елементом кримінального провадження, від якого безпосередньо залежить справедливість і обґрунтованість судового рішення. Їхня ефективність зумовлена не лише суворим дотриманням процесуальної форми та практики ВС, а й якістю аргументації сторін у межах принципу змагальності. Попри сучасні виклики – від формалізації виступів до труднощів правосуддя в умовах воєнного стану та цифровізації – цей етап залишається незамінним інструментом переконання суду. Подальше вдосконалення інституту дебатів через імплементацію стандартів ЄСПЛ та підвищення рівня юридичної риторики учасників є необхідною умовою розвитку кримінальної юстиції України в контексті європейської інтеграції.

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 01.04.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 11.04.2026).

2. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. Дата оновлення: 12.04.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text (дата звернення: 05.05.2026).

3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. Дата оновлення: 10.09.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text (дата звернення: 05.05.2026).

4. Бобечко Н.Р. Судові дебати у кримінальному провадженні: суть, завдання, значення, зміст. *Право і суспільство.* 2022. № 4. С. 387–396.

5. Постанова Верховного Суду від 20.01.2025 у справі № 357/12623/21, провадження № 51-2720 км 23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124754858 (дата звернення: 12.04.2026)

6. Постанова Верховного Суду від 19.03.2026 у справі № 335/6584/22, провадження № 51-492км23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/135124524 (дата звернення: 15.04.2026).

7. Пархоменко П. Право на справедливий суд: практика ЄСПЛ та особливості національного правозастосування: веб-сайт: URL: https://www.hsa.org.ua/blog/pravo-na-spravedlivii-sud-praktika-jespl-ta-osoblivosti-nacionalnogo-pravozastosuvannia (дата звернення: 13.04.2026).

8. Зведений огляд рішень ЄСПЛ за 2024 рік. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/prescentr/info_anons_daidgest_oglyad/178226/ (дата звернення: 13.04.2026).

9. Szczyrbak M. Closing Argument as Multimodal Oratory: Insights from the Chauvin Trial. *International Journal for the Semiotics of Law*. 2023. Vol. 36. P. 1109–1145.

УДК: 343.121.4
Коваленко О. А., студент гр. КЮ-231
Науковий керівник: Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення ефективної реалізації права на захист у кримінальному провадженні в умовах імплементації європейських стандартів справедливого судочинства, закріплених у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1]. У сучасному кримінальному процесі України право на захист набуває системоутворюючого значення як ключова гарантія змагальності та рівності сторін.

Право на захист є комплексною процесуальною гарантією, що охоплює сукупність прав підозрюваного, обвинуваченого та їх захисника, спрямованих на спростування підозри або обвинувачення, збирання та подання доказів, оскарження процесуальних рішень та запобігання процесуальним зловживанням. Його зміст не обмежується формальною участю адвоката, а передбачає реальну можливість впливу на хід кримінального провадження [2].

ЄСПЛ послідовно підкреслює, що право на захист має бути «практичним і ефективним». У справі Salduz v. Turkey Суд встановив, що доступ до адвоката має бути забезпечений уже на ранніх стадіях допиту [3]. Аналогічний підхід підтверджено у справах Ibrahim and Others v. the United Kingdom [4] та Magee v. the United Kingdom [5], де наголошено на критичному значенні початкових етапів провадження для формування доказової бази.

У справі Dayanan v. Turkey ЄСПЛ розширив зміст права на захист, зазначивши, що воно включає не лише присутність адвоката, а й його активну участь у підготовці захисту [6]. У справі Lanz v. Austria Суд захистив конфіденційність спілкування адвоката з клієнтом [7].

У справі Simeonovi v. Bulgaria Суд уточнив, що обмеження доступу до адвоката оцінюються через загальну справедливість процесу [8].

Додатково, у справі Dvorski v. Croatia підкреслено право особи на вибір захисника [9], а у справі Beuze v. Belgium сформульовано загальний тест оцінки обмежень права на захист [10]. У справі Huseyn and Others v. Azerbaijan наголошено на неприпустимості обмеження доступу до матеріалів справи [11], а у справі Panovits v. Cyprus — на підвищених гарантіях для вразливих осіб [12]. У теорії кримінального процесу процесуальні гарантії права на захист поділяються на організаційні (які охоплюють інституційну діяльність адвокатури), процесуальні (що забезпечують участь сторони захисту у доказуванні) та судові (які передбачають судовий контроль за дотриманням принципів змагальності та допустимості доказів) [13]. Така класифікація дозволяє розглядати право на захист як багаторівневу систему взаємопов’язаних елементів, ефективність якої визначається їх узгодженістю та збалансованістю у кримінальному провадженні.

Водночас у практичному вимірі існує низка проблем, що негативно впливають на реалізацію зазначених гарантій, зокрема: формалізація участі захисника, обмежений доступ до матеріалів кримінального провадження, дисбаланс процесуальних можливостей сторін та нерівність у збиранні доказів. Сукупність цих чинників зумовлює виникнення процесуальної асиметрії, яка є особливо вираженою на стадії досудового розслідування.

У цьому контексті Верховний Суд поступово імплементує стандарти Європейського суду з прав людини у національну правозастосовну практику, забезпечуючи орієнтацію на критерій реальної, а не формальної ефективності права на захист.

У постанові від 14.06.2022 у справі № 463/5551/15 (51-5789км21) Суд зазначив, що істотні порушення права на захист можуть впливати на допустимість доказів [14].

У постанові від 21.04.2021 у справі № 295/12923/19 (51-207км21) наголошено, що зміна фактичного обсягу обвинувачення без належного повідомлення порушує право на захист [15].

У постанові від 16.09.2021 у справі № 727/7941/18 (51-2826км20) Суд підкреслив, що обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях або недопустимих доказах [16].

Таким чином, Верховний Суд фактично переходить до моделі оцінки реальної ефективності права на захист, а не його формального забезпечення.

Процесуальні гарантії права на захист є багаторівневою системою, що забезпечує баланс між сторонами кримінального провадження. Практика ЄСПЛ (Salduz, Ibrahim, Beuze, Dvorski та ін.) формує стандарти ефективного захисту, які передбачають реальний доступ до адвоката та рівність сторін. Верховний Суд України поступово інтегрує ці підходи у національну практику, підсилюючи гарантійний характер права на захист.

Список літератури

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 07.05.2026).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10. Ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17%3B?utm_source=chatgpt.com(дата звернення: 07.05.2026).
3. Salduz v. Turkey [Велика палата], заява № 36391/02, рішення ЄСПЛ від 27.11.2008. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89893 (дата звернення: 07.05.2026).
4. Ibrahim and Others v. the United Kingdom [Велика палата], заяви № 50541/08 та ін., рішення ЄСПЛ від 13.09.2016. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166680 (дата звернення: 07.05.2026).
5. Magee v. the United Kingdom, заява № 28135/95, рішення ЄСПЛ від 06.06.2000. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58579 (дата звернення: 07.05.2026).
6. Dayanan v. Turkey, заява № 7377/03, рішення ЄСПЛ від 13.10.2009. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94501 (дата звернення: 07.05.2026).
7. Lanz v. Austria, заява № 24430/94, рішення ЄСПЛ від 31.01.2002. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60044 (дата звернення: 07.05.2026).
8. Simeonovi v. Bulgaria [Велика палата], заява № 21980/04, рішення ЄСПЛ від 12.05.2017. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173651 (дата звернення: 07.05.2026).
9. Dvorski v. Croatia [Велика палата], заява № 25703/11, рішення ЄСПЛ від 20.10.2015. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158521 (дата звернення: 07.05.2026).
10. Beuze v. Belgium [Велика палата], заява № 71409/10, рішення ЄСПЛ від 09.11.2018. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187828 (дата звернення: 07.05.2026).
11. Huseyn and Others v. Azerbaijan, заяви № 35485/05 та ін., рішення ЄСПЛ від 26.07.2011. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105964 (дата звернення: 07.05.2026).
12. Panovits v. Cyprus, заява № 4268/04, рішення ЄСПЛ від 11.12.2008. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90070 (дата звернення: 07.05.2026).
13. Когутич І. І. Кримінальний процес України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 432 с.
14. Постанова Верховного Суду від 14.06.2022 у справі № 463/5551/15 (провадження № 51-5789км21). URL: https://reyestr.court.gov.ua/ (дата звернення: 07.05.2026).
15. Постанова Верховного Суду від 21.04.2021 у справі № 295/12923/19 (провадження № 51-207км21). URL: https://reyestr.court.gov.ua/ (дата звернення: 07.05.2026).
16. Постанова Верховного Суду від 16.09.2021 у справі № 727/7941/18 (провадження № 51-2826км20). URL: https://reyestr.court.gov.ua/ (дата звернення: 07.05.2026).

УДК: 343.915
Мазан Д. А., студентка гр. ЮФ-1
Науковий керівник: Когут І. А., старший викладач кафедри кримінального права та процесу, доктор філософії з права
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
(м. Хмельницький, Україна)

ПРАВО ДИТИНИ НА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЮ ЯК ОСНОВА ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

У сучасному суспільстві питання захисту прав дитини є дуже важливим, особливо коли мова йде про дітей, які порушили закон. Важливим напрямом ювенальної юстиції є не покарання, а ресоціалізація дитини - її повернення до нормального життя в суспільстві.

Право дитини на ресоціалізацію означає створення умов для її виправлення, розвитку та запобігання повторним правопорушенням. Це право закріплене в міжнародних документах, зокрема у Конвенції ОН про права дитини.

Обрана тема є важливою через необхідність подальшого розвитку ювенальної юстиції в Україні, особливо щодо належного забезпечення права дитини на ресоціалізацію. У межах цієї роботи передбачається дослідити зміст даного права як однієї з основ ювенальної юстиції, а також проаналізувати основні механізми його реалізації на практиці.

Ювенальну юстицію доцільно розглядати у двох аспектах - вузькому та широкому. У вузькому розумінні вона виступає як окрема спеціалізована частина судової системи, що займається справами неповнолітніх. У широкому ж значенні - це комплекс правових інструментів і механізмів, спрямованих на захист прав, свобод і законних інтересів дітей, які реалізуються через діяльність як державних, так і недержавних органів, установ і організацій. З позиції кримінально-правової науки ювенальна юстиція розглядається як система правових норм, заходів та відповідних інституцій, діяльність яких спрямована на запобігання та протидію правопорушенням серед неповнолітніх. При цьому проблеми злочинності серед дітей є однією з ключових складових загальної проблеми боротьби зі злочинністю в суспільстві [1, ст. 207].

Діти як суб'єкти права характеризуються особливим правовим статусом, що зумовлений їхнім віком, а також рівнем психічного і соціального розвитку. Внаслідок цього вони не завжди здатні повною мірою усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Саме тому законодавство передбачає підвищений рівень їх правового захисту. У сфері ювенальної юстиції це проявляється у пріоритеті виховного впливу та ресоціалізації над застосуванням каральних заходів.

Відповідно до частини 2 статті 6 Кримінально-виконавчого кодексу України, свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві [3, стаття 6 КВК].

Право дитини на ресоціалізацію закріплене як у міжнародному, так і в національному праві. Важливе значення тут мають міжнародні стандарти, зокрема Конвенція ООН про права дитини, Пекінські правила та Ер- Ріядські керівні принципи, які підкреслюють, що основною метою правосуддя щодо неповнолітніх є їх виправлення та успішне повернення до повноцінного життя в суспільстві [1, ст. 207].

Згідно з цими міжнародними актами, до дитини мають застосовуватися такі заходи, які сприяють її виправленню, усвідомленню неправомірності власних дій та формуванню законослухняної поведінки. При цьому перевага надається не ізоляції, а більш м'яким заходам впливу, зокрема пробації, соціальній підтримці та залученню відповідних служб, діяльність яких спрямована на реінтеграцію неповнолітніх у суспільство. Водночас важливим є створення належних умов для розвитку дитини як повноцінного члена суспільства та забезпечення їй комплексної допомоги у процесі виправлення [1, с. 207-208].

Попри наявність чітких міжнародних та національних стандартів, їх практична реалізація не завжди є ефективною, що зумовлює виникнення низки проблем.

Аналіз статистичних даних щодо злочинності неповнолітніх свідчить про нестабільність її рівня та наявність двох основних тенденцій: позитивної, яка проявляється у зменшенні правопорушень проти власності та відносній стабільності злочинів у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, і негативної, що полягає у зростанні інших видів кримінальних правопорушень, а також збільшенні частки особливо тяжких злочинів у структурі злочинності неповнолітніх.

У межах ювенальної юстиції важливим є забезпечення балансу між покаранням і ресоціалізацією. Позбавлення волі як найбільш суворий захід має застосовуватися щодо неповнолітніх лише у виняткових випадках. Водночас з наукової точки зору помилково вважати, що саме покарання здатне забезпечити виправлення особи, оскільки ефективне повернення дитини до суспільства можливе передусім через застосування заходів ресоціалізації [2, с. 179].

Процес ресоціалізації має тривалий та складний характер, оскільки охоплює не лише корекцію поведінки, а й зміну системи цінностей і світогляду дитини; у наукових джерелах виокремлюють кілька її етапів: початковий, спрямований на подолання девіантних моделей поведінки та формування підґрунтя для їх зміни, частковий, для якого характерна нестійкість досягнутих результатів і можливі рецидиви, та завершальний -повну ресоціалізацію, що передбачає становлення стійкої соціально прийнятної поведінки, позитивної самосвідомості й здатності до самоконтролю [4, с. 7].

Суттєву роль у процесі ресоціалізації неповнолітніх засуджених відіграють методи виховного впливу, що являють собою систему психолого-педагогічних засобів впливу на свідомість, поведінку та особистісні характеристики дитини. Їх застосування спрямоване на формування правомірної поведінки, розвиток самоконтролю та закріплення позитивних соціальних орієнтацій. За своєю природою ці методи узгоджуються із загальною теорією виховання, проте реалізуються з урахуванням особливостей пенітенціарного середовища, що зумовлює необхідність індивідуалізації підходу до кожного неповнолітнього [2, с. 181].

Дослідження даної теми дозволяє зробити висновок, що не всі пенітенціарні установи належним чином враховують індивідуальні особливості неповнолітніх, унаслідок чого процес їх ресоціалізації не завжди є повноцінним. У зв'язку з цим постає потреба у вдосконаленні пенітенціарної системи, зокрема через запровадження більш дієвих заходів, спрямованих на виправлення неповнолітніх та їх успішне повернення до суспільства.

Кожна дитина зростає в різних життєвих умовах: одні виховуються в неблагополучних сім'ях, інші - в умовах матеріальних труднощів, а дехто потрапляє під вплив негативного оточення. Усе це впливає на психологічний стан дитини та може призводити до девіантної поведінки дитини. Тому підхід до кожної дитини повинен бути індивідуальним. У зв'язку з цим важливо посилити роль ресоціалізації, яка допомагає сформувати правомірну поведінку та запобігти повторним правопорушенням. Це необхідно не лише для зменшення злочинності серед підлітків, а й для попередження її у дорослому віці. Тому виникає потреба вдосконалювати діяльність пенітенціарних установ, зокрема шляхом застосування більш ефективних виховних і соціальних заходів.

Отже, право дитини на ресоціалізацію займає провідне місце в системі ювенальної юстиції, адже воно спрямоване не лише на виправлення неповнолітніх, а й на запобігання правопорушенням у майбутньому. Його ефективна реалізація вимагає удосконалення наявних механізмів і посилення індивідуального підходу до кожної дитини.

Список літератури

1. Сорочан Д. А. Міжнародно-правові стандарти прав дитини та ювенальна юстиція. *Правоохоронна функція держави: теоретико- методологічні та історико-правові проблеми.* Харків, 2019. URL: https://surl.li/rhfybm (дата звернення: 18.04.2026).

2. Кушнарьов С. Проблеми ресоціалізації неповнолітніх засуджених у контексті пенітенціарного процесу. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, м. Київ. Київ, 2016. С. 179–183. URL: https://surl.li/mozbrt (дата звернення: 18.04.2026).

3. Кримінально-виконавчий кодекс України : Кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV : станом на 12 верес. 2025 р. URL: https://surl.li/yyznmq (дата звернення: 18.04.2026).

4. Березовська Л., Ямчук Т. Особливості ресоціалізації підлітків з девіантною поведінкою. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. С. 7. URL: https://surl.li/uhaufp (дата звернення: 18.04.2026).

УДК 343.8

Макаренко О. В., старший викладач кафедри кримінально-виконавчого та кримінального права Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності та психології

Лисиця О. Є., старший викладач кафедри кримінально-виконавчого та кримінального права Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності та психології

Пузиревський М. В., доцент кафедри кримінально-виконавчого та кримінального права Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності та психології, доктор філософії з права

Пенітенціарна академія України

(м. Чернігів, Україна)

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан, запроваджений на території України у зв'язку зі збройною агресією рф, зумовив суттєву трансформацію функціонування системи публічного управління, зокрема сфери кримінальної юстиції. Однією з найбільш уразливих ділянок стала сучасна система установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), що перебуває у сфері управління Міністерства юстиції України.

Правові засади функціонування нашої держави в умовах воєнного стану визначено Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [1] та відповідним Указом Президента України [2]. Водночас безпосередня реалізація кримінально-правової політики в Україні ґрунтується на положеннях норм Кримінального кодексу України [3], Кримінально-виконавчого кодексу України [4] та Кримінального процесуального кодексу України [5]. Саме в межах даних нормативно-правових орієнтирів здійснюється постійне балансування між безпековими потребами сучасної держави та гарантіями дотримання прав людини та громадянина.

Так, у період воєнного стану відбувається об'єктивне зміщення акцентів кримінально-правової політики в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України, зокрема:

1) із ресоціалізаційної функції – на безпекову;

2) із індивідуалізації виконання покарання – на забезпечення стабільності режиму;

3) із гуманізаційних підходів – на пріоритет фізичної безпеки персоналу, ув'язнених та засуджених.

При цьому, на нашу думку, серед ключових факторів, що ускладнюють реалізацію кримінально-правової політики, слід виокремити:

По перше, безпекові ризики. Установи виконання покарань та слідчі ізолятори ДКВС України у прифронтових регіонах зазнають обстрілів, руйнування інфраструктури, перебоїв з електро- та водопостачанням.

По друге, проблеми евакуації та логістики. Масове переміщення ув'язнених та засуджених із установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України призвело до перевантаження приймаючих установ, погіршення санітарно-гігієнічних умов, ускладнення режимного контролю та психологічної дестабілізації середовища ув'язнених та засуджених.

По третє, кадрова криза (кадровий голод). Мобілізація частини персоналу установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України до лав Збройних Сил України, дефіцит рядового та начальницького складу, зростання психологічного навантаження суттєво знижують ефективність реалізації кримінально-правової політики. Хронічне недоукомплектування посад у поєднанні з підвищеною тривожністю створює передумови для професійного вигорання, зниження якості контролю та корупційних ризиків.

По четверте, медичне забезпечення. Воєнні дії вплинули на постачання медикаментів, доступ до спеціалізованої допомоги, лікування хронічних захворювань та епідеміологічну безпеку. Особливої уваги потребують особи з інвалідністю, похилого віку, з психічними розладами, ВІЛ-інфіковані та хворі на туберкульоз. Недостатність медичного забезпечення ставить під сумнів гуманістичну складову кримінально-правової політики.

По п'яте, зміна криміногенної ситуації всередині установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України. Спостерігається зростання конфліктності, поширення панічних настроїв, активізація кримінальної субкультури, збільшення випадків насильства. Дестабілізація режиму створює ризики масових заворушень та групових непокор, що в умовах зовнішньої воєнної загрози набуває особливої небезпеки.

Важливо також підкреслити, що навіть за умов воєнного стану виконання покарань має здійснюватися з урахуванням міжнародних стандартів, зокрема практики Європейський суд з прав людини. Надмірне звуження гарантій може спричинити майбутні звернення до міжнародних інституцій та негативні фінансові наслідки для держави.

Позитивною тенденцією є розвиток дистанційного судочинства та електронного документообігу, що дозволяє мінімізувати логістичні ризики та підвищити керованість процесів.

При цьому, з метою підвищення ефективності реалізації кримінально-правової політики, на нашу думку, доцільно:

1) забезпечити гармонізацію національних правових норм із міжнародними стандартами у сфері поводження з ув'язненими та засудженими;

2) запровадити кризові протоколи реагування на виникнення надзвичайних ситуацій в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України;

3) інституційно інтегрувати систему ДКВС України до складових сектору безпеки і оборони;

4) посилити психологічну підтримку персоналу ДКВС України;

5) розробити комплексну стратегію функціонування системи ДКВС України в умовах війни;

6) розширити міжнародну гуманітарну співпрацю ДКВС України з іншими державними та неурядовими, у т.ч. міжнародними, інституціями;

7) удосконалити механізми евакуації та резервного розміщення ув'язнених та засуджених в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України.

Таким чином, вважаємо, що воєнний стан став серйозним випробуванням для національної пенітенціарної системи. Головна проблема полягає у необхідності одночасного забезпечення національної безпеки та дотримання прав людини та громадянина. Зміщення акцентів у бік безпеки є об'єктивним, однак воно не повинно призводити до деградації національних правових стандартів.

Подальший розвиток кримінально-правової політики в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України має базуватися на принципах правової визначеності, пропорційності обмежень, гуманізму, інституційної стійкості та адаптивності до кризових викликів. Стійкість пенітенціарної системи є важливою складовою національної безпеки та водночас індикатором демократичної зрілості нашої держави.

Список літератури

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389–VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 01.04.2026).

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 01.04.2026).

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341–III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 01.04.2026).

4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 № 1129–IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text (дата звернення: 01.04.2026).

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651–VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 01.04.2026).

УДК 343.21
Меженко І. Д., студентка гр. КЮ-242
Науковий керівник: Коломієць Н. В., завідувачка кафедри кримінального права та правосуддя, д.ю.н., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СТ.286^{-1} КК УКРАЇНИ

Актуальність дослідження проблемних аспектів зумовлена високим рівнем нехтування правил безпеки дорожнього руху під час керування транспортних засобів водіями у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, що становить загрозу життю та здоров'ю учасників дорожнього руху. Аналіз наявних правових і процесуальних проблем застосування ст.286-1 КК України допоможе виявити актуальні проблемні аспекти застосування відповідної норми.

У 2021 році Законом України №1231-IX до Кримінального кодексу України було додано ст. 286-1 у чинній редакції. Запровадження відповідної норми було з метою посилення кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху особами, які керують транспортними засобами у стані сп'яніння [1]. Однак поява спеціальної норми спричинила виникнення нових проблем у правозастосуванні.

На одну із основних проблем застосування ст. 286-1 КК України звертає увагу Любчик О. Автор аналізує судову практику та наголошує на потребі запровадження альтернативних видів покарання, аналогічних до тих, що передбачені ст. 286 КК України. На думку Любчика, відсутність вибору санкцій призводить до того, що суди застосовують ст. 69 КК України, саме через надмірну суворість норми [2, с. 791- 793]. Варто прислухатись до позиції науковця, оскільки, ст. 286-1 КК України, навпаки передбачає суворіші санкції в порівнянні із ст. 286 та виключає можливість застосування положень ст. 45-47 КК України та ст. 75КК України [3]. Однак аналіз судової практики свідчить про те, що суди частіше застосовують ст. 69 КК України. Відповідна норма дозволяє призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено санкцією статті або застосовувати мінімальні межі санкції. Така практика ставить під сумніви досягнення превентивної мети кримінального права. Однак, варто розуміти, що надмірне пом'якшення покарання може негативно вплинути на досягнення мети покарання та не матиме належного превентивного ефекту для осіб, що керують транспортним засобом у стані сп'яніння.

Лазоренко Є. висвітлює інший проблемний аспект застосування ст.286-1КК України. Зокрема, такі злочини посягають не тільки на права певного потерпілого, а на суспільні відносини у сфері безпеки дорожнього руху. Саме тому автор звертає увагу на можливість укладення угод про примирення у справах щодо керування транспортним засобом у стані сп'яніння. На думку Лазоренка Є., законодавець створює потенційний ризик уникнення сурового покарання та фактично ліквідує превентивну функцію кримінальної відповідальності. Автор також звертає увагу, що відшкодування заподіяної шкоди потерпілому не може повністю задовільнити суспільний інтерес у запобіганні аналогічним правопорушенням [4, с. 37-38]. Така позиція підкреслює нагальну потребу балансу між приватними інтересами потерпілого та публічними суспільства. Створення умов для пом'якшення кримінальної відповідальності шляхом укладання угоди про примирення, негативно впливає на авторитет правосуддя та формує уявлення поблажливе ставлення до правопорушення, що стосується керування транспортним засобом у нетверезому стані.

В своєму дослідженні Любчик О. розкриває проблему відмежування ст. 286-1 КК України від суміжних складів кримінальних правопорушень. Автор вказує на труднощі правильної класифікації діяння, зокрема, під час встановлення форми вини, причинного зв'язку та визначення суспільно небезпечних наслідків. Значна подібність об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінального правопорушення створює певний ризик неоднорідності

судової практики та помилок під час кримінально-правової класифікації [5, с. 747-751]. Позиція вище сказаного автора є дуже влучною, оскільки, через значну подібність ознак суміжних складів кримінальних правопорушень складно правильно кваліфікувати діяння. Встановлення форми вини, причино-наслідкового зв'язку та ступеня суспільно небезпечних наслідків безпосередньо впливають на правильність застосовування ст. 286-1 КК України.

Чорнобривець Ю. також розкриває одну із проблем ст. 286-1 КК України. Він підкреслює, що питання виникають не тільки у санкціях чи класифікації діяння, а й у складності фіксації стану сп'яніння, недосконалості процедури медичного огляду та ризику фіксування доказів з порушенням процесуальних вимог. У роботі висвітлюється, наявні прогалини у нормативному регулюванні та неузгодженості Інструкції № 1452/735 із нормами КУпАП. Проблемність процедури встановлення стану сп'яніння правопорушника, що впливає на ефективність притягнення особи до кримінальної відповідальності [6, с. 129-132]. Що є дуже влучно, бо така обґрунтована позиція підкреслює важливість належного процесуального оформлення доказів у справах щодо керування транспортними засобами у стані сп'яніння.

Окрему увагу необхідно приділити проблемам розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності. Окрім кримінально-правової норми - ст. 286-1 КК України, відповідне питання регулюється ст. 130 КУпАП, яка передбачає саме адміністративну відповідальність за керування транспортними засобами особами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння [7]. Обидві норми пов'язані із станом порушника, а саме алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння. Звичайно основна відмінність полягає у настанні суспільно небезпечних наслідків, що є обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення, однак складність породжує неоднозначність правозастосовної практики.

Відповідну невизначеність у своїй роботі висвітлюють Коломієць В. та Коломієць Н. Автори підкреслюють, що така неузгодженість спричинила неоднозначність судової практики. Виникають обставини, за яких одні суди застосовують кримінальну відповідальність, інші – адміністративну. На думку авторів така ситуація створює ризик порушення принципу правової визначеності під час застосування норм щодо відповідальності за керування транспортними засобами у стані сп'яніння [8, с. 57-59].

Отже, застосування ст. 286-1 КК України супроводжується низкою проблемних аспектів, пов'язаних із призначенням покарання, можливістю укладання угод про примирення, відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень, недосконалістю процедури встановлення стану сп'яніння, а також труднощами розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності. Наявність такої проблематики свідчить про потребу подальшого вдосконалення кримінального законодавства та формування єдиного підходу у правозастосовній практиці.

Список літератури

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху»: Закон України від 16.02.2021 №1231-XI: станом на 17 бер. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1231-20#n122 (дата звернення: 07.05.2026)
2. Любчик О. Удосконалення санкцій ст.286-1 КК України: судова практики та зарубіжний досвід. *Актуальні питання юридичної науки. Право і суспільство.* №5. 2024. С.789-794.
3. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001р. № 2341III: станом на 15 квіт. 2026р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ (дата звернення: 07.05.2026)
4. Лазоренко Є. Проблемні питання відповідальності за ст. 286-1 КК України: законодавство та практика касаційного суду. *Правоохоронна система: виклики сьогодення:* зб. мат. круглого столу. (м. Чернігів, 28 грудня 2022). Чернігів. 2023. С. 36-40
5. Любчик О. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння та суміжні кримінальні правопорушення: визначення відмежовуючи ознак. *Актуальні питання юридичної науки. Право і суспільство.* №1. 2025. С.745-752.
6. Чорнобривець Ю. Проблемні аспекти проведення огляду водіїв на стан сп'яніння в закладах охорони здоров'я і оформлення його результатів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* Сер. Право. Випуск 78. Ужгород. 2023. С. 128-133.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 №4651-VI: станом на 1 квіт. 2026р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ (дата звернення: 07.05.2026)
8. Коломієць В., Коломієць Н. Особливості кримінальної відповідальності за статтею 286^{-1} КК України. *Правоохоронна система: виклики сьогодення:* зб. мат. круглого столу (м. Чернігів, 14 грудня 2021). Чернігів. 2021. С. 56-59.

УДК 343.126.4
Мінченко А. С., студентка гр. КЮ-231
Науковий керівник: Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ГАРАНТІЙНА ФУНКЦІЯ ЗАСТАВИ ТА ЇЇ ЕФЕКТИВНІСТЬ

Застава є одним із ключових правових інструментів забезпечення виконання зобов'язань і належної поведінки учасників правовідносин. Її значення проявляється як у цивільному праві, так і в кримінальному процесі, де вона виконує гарантійну функцію, спрямовану на забезпечення належної процесуальної поведінки особи та досягнення завдань правосуддя. У зв'язку з цим актуальним є дослідження її сутності, механізму дії та ефективності застосування.

Відповідно до Закону України «Про заставу», застава є способом забезпечення виконання зобов'язань, що полягає у праві кредитора задовольнити свої вимоги за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами у разі невиконання боржником зобов'язання. Вона виникає на підставі договору, закону або судового рішення [1].

У кримінальному провадженні застава набуває специфічного процесуального змісту, виступаючи запобіжним заходом, що забезпечує належну процесуальну поведінку підозрюваного чи обвинуваченого. Її гарантійна функція полягає у створенні майнового стимулу для виконання процесуальних обов'язків: своєчасної явки до слідчого, прокурора чи суду, недопущення перешкоджання правосуддю та дотримання встановлених обмежень. Реальна загроза втрати коштів або майна формує превентивний вплив, який часто є ефективною альтернативою триманню під вартою [2, с. 387].

Ефективність гарантійної функції застави визначається насамперед її індивідуалізованим характером, зокрема правильним визначенням розміру. Він має бути співмірним із майновим станом особи та достатнім для створення реального стримуючого ефекту. Неврахування цих критеріїв призводить до формалізації застави та зниження її превентивного потенціалу [3, с. 342].

До основних проблем реалізації гарантійної функції застави належать: відсутність уніфікованих законодавчих критеріїв визначення її розміру; можливість внесення застави третіми особами, що послаблює персональну відповідальність підозрюваного; а також неоднорідність судової практики. Водночас застава поєднує гарантійну та превентивну функції, виступаючи інструментом процесуального контролю та психологічного впливу. Її ефективність значною мірою залежить від невідворотності негативних наслідків у разі порушення умов, зокрема звернення застави в дохід держави [4, с. 90].

Практика Верховного Суду України свідчить про поступове формування більш жорстких і водночас індивідуалізованих підходів до застосування застави як запобіжного заходу. Суд наголошує, що застава не може мати формальний характер і повинна забезпечувати реальний запобіжний ефект, а не лише символічне виконання процесуальної функції.

Зокрема, у своїх правових позиціях Верховний Суд підкреслює, що визначення розміру застави має ґрунтуватися на сукупності критеріїв: тяжкості інкримінованого злочину, майнового стану особи, ризиків переховування та можливого впливу на свідків. Суд також зазначає, що надмірно низький розмір застави фактично нівелює її гарантійну функцію, перетворюючи її на формальну альтернативу триманню під вартою.

Водночас у практиці Верховного Суду простежується тенденція до посилення вимог щодо обґрунтування ризиків при зміні або скасуванні застави. Судова колегія виходить із того, що порушення покладених обов'язків має автоматично тягнути застосування більш суворого запобіжного заходу або звернення застави в дохід держави. Таким чином, Верховний Суд фактично формує підхід, за якого ефективність застави прямо залежить від її реальної майнової значущості та невідворотності процесуальних наслідків.

Отже, гарантійна функція застави є важливим інструментом забезпечення належної процесуальної поведінки учасників кримінального провадження та виконання зобов'язань у цивільно-правових відносинах. Її ефективність визначається індивідуалізацією розміру застави, послідовністю судової практики та реальністю негативних наслідків у разі порушення умов її застосування. Подальший розвиток інституту застави потребує вдосконалення законодавчих критеріїв її визначення та уніфікації судової практики.

Список літератури

1. Про заставу : Закон України від 02.10.1992 № 2654-XII : станом на 8 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12#Text (дата звернення: 14.04.2026).
2. Шай Р.М. Застава як один із видів запобіжних заходів у кримінальному провадженні: проблеми застосування. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2022. Т. 3, № 35. С. 385-390.
3. Кіяниця В.С. Деякі питання щодо застосування запобіжного заходу у вигляді застави. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*. 2022. Т. 2, № 14. С. 341-343.
4. Ільченко О.В., Шульга М.О. Застава як запобіжний захід у кримінальному провадженні: процесуально-правові аспекти. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Т. 3, № 81. С. 89-94.

УДК 343.13

Нікітенко В. М., доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу, к.ю.н., доцент
Різник Г. В., студентка гр. 4-8 факультету міжнародної торгівлі та права
Державний торговельно-економічний університет
(м. Київ, Україна)

ГАРАНТУВАННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ ЯК КЛЮЧОВИЙ ПРИНЦИП КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Одними з найвищих соціальних цінностей та основних принципів в Україні є свобода та особиста недоторканність. Реальність доводить, що одним з першочергових завдань кримінальної процесуальної діяльності залишається створення системи, у якій дотримання прав та свобод громадян є пріоритетним. Сьогодні неухильність від дотримання вказаних принципів гарантується закріпленням конкретних норм у законодавчій базі України, а їхнє дотримання безпосередньо свідчить про відповідальність та моральність з боку держави.

Конституцією України, а саме ч. 1 ст. 29 гарантовано, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом [1].

У свою чергу Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) також гарантує право на свободу та особисту недоторканість через призму закріплених положень. Частина 1 статті 12 КПК України закріплює зміст засади, згідно з якою під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбачених цим Кодексом [2]. Трактування вказаних положень дає нам розуміння, що засади свободи та особистої недоторканності характеризуються як право на захист від необґрунтованого та недоведеного затримання.

Проте аналіз наукових джерел доводить, що під засадою свободи та особистої недоторканності в кримінальному процесі варто розуміти також заборону тортур і нелюдського або такого, що принижує гідність поводження і покарання, тощо [3, с. 250]. Отже, нами було визначено, що, характеризуючи засаду свободи та особистої недоторканності, варто окреслювати це поняття більш ширше, але закріплення навіть більш вужчого поняття у чинному законодавстві свідчить про те, що держава в свою чергу бере на себе зобов'язання щодо визнання, дотримання та захисту даних прав.

Право на свободу та особисту недоторканість є основоположним та невід'ємним правом людини. Про це свідчать не тільки норми національного законодавства, а й закріплені

положення у міжнародних актах. При аналізі процесу застосування права на свободу та особисту недоторканність, нами було досліджено та проаналізовано питання гарантування такого права у Європі.

До міжнародних законодавчих актів у сфері захисту прав людини зокрема належать: Конвенція про захист прав і основоположних свобод (далі – Конвенція), Загальна декларація прав людини, Хартія основних прав ЄС та інші. Конвенція відіграє ключову роль у формуванні стандартів прав людини. Її положення мають важливе значення для національного законодавства України, в свою чергу сприяючи впровадженню європейських методів до захисту прав людини та закріплюючи можливість їх міжнародного захисту.

Варто зазначити, що відповідно до Конвенції кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім випадків і відповідно до процедури, встановленої законом [4]. Водночас існують винятки, передбачені законодавством, які не свідчать про порушення цього права, а є допустимими обмеженнями, спрямованими на забезпечення правопорядку, безпеки суспільства та захисту прав інших осіб. Вказане твердження випливає із пункту 1 статті 5 Конвенції, згідно з яким закріплено підстави для правомірного позбавлення особи свободи відповідно до процедури, встановленої законом.

Аналізуючи тему свободи та особистої недоторканності у кримінальному процесі, важливо сказати про те, що попри законодавче закріплення вказаних прав у чинних нормативно-правових актах, на сьогодні ще трапляються випадки, коли такі права порушуються. У переважній більшості випадків такі порушення відбувається під час затримання правопорушника, оскільки інколи навіть заходи, які призначені для захисту або вжиті в інтересах особи, можуть розглядатися як позбавлення свободи. Прикладом може слугувати справа «Медвєдєв та інші проти Франції», за якою Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своєму рішенні визнав порушення пункту 3 статті 5 Конвенції [5].

Таким чином, важливим є не лише сам факт можливості обмеження права, а насамперед мета такого обмеження та дотримання встановлених умов, за яких воно може вважатися таким, що відповідає гарантіям захисту, передбаченим статтею 5 Конвенції. У своїх рішеннях ЄСПЛ неодноразово наголошує, що будь-яке позбавлення волі повинно здійснюватися не лише з дотриманням основних процесуальних норм національного законодавства, а й відповідати основній меті статті 5 Конвенції – захисту особи від свавільних дій з боку державної влади.

Аналіз наукових джерел та чинного законодавства дає підстави вважати, що обмеження права на свободу та особисту недоторканність може бути правомірним лише за умови наявності чітко визначених законом гарантій захисту особи. До таких гарантій належать зокрема міжнародно-правові, конституційні, кримінально-процесуальні та інші механізми. Варто наголосити, що особливе значення мають саме процесуальні гарантії, оскільки вони забезпечують дотримання прав людини під час кримінального провадження та запобігають необґрунтованому застосуванню процесуального примусу.

З цього приводу І.Ф. Шульган слушно зазначає, що важливу роль у цьому відіграє також і чіткий порядок досудового розслідування, діяльність суду, а також реалізація прав учасників, що в сукупності сприяє забезпеченню особистої свободи та недоторканності особи [6; с. 46]. Тому подібні обмеження, які можуть діяти, обумовлені, насамперед потребою гарантування прав і свобод інших осіб, а також охорони суспільно важливих цінностей, які лежать в основі завдань кримінального провадження.

Отже, право на свободу та особисту недоторканність є однією з ключових засад кримінального процесу та фундаментальною соціальною цінністю, що визначає рівень розвитку правової держави та дотримання нею демократичних принципів. Закріплення права на свободу на особисту недоторканність у Конституції України, КПК України та міжнародно-правових актах свідчить про обов’язок держави забезпечувати їх дотримання та ефективний захист. Водночас практика показує, що навіть за наявності чітких нормативних приписів існують ризики їх порушення. Обмеження права на свободу допускається лише у виключних випадках, визначених законом, за умови дотримання встановленої процедури та з метою захисту суспільних інтересів і прав інших осіб. А дотримання таких прав є необхідною умовою для запобігання порушень з боку держави у сферу прав людини.

Список літератури

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96- ВР (із змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 07.05.2026).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI (із змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 07.05.2026).
3. Садова Т.В. Зміст засади забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у кримінальному провадженні. *Права людини: філософські, теоретико-юридичні, та політологічні виміри*: матеріали наук. конф. (м. Львів, 28 –29 жовтня 2016 року)/ Львів, 2017. С. 248 –259.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 01 серпня 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 08.05.2026).
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Медвєдєв проти Франції» № 3394/03 від 29 березня 2010 р. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97979 (дата звернення – 09.05.2026).
6. Шульган І.Ф. Деякі аспекти забезпечення права на свободу та особисту недоторканність. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* Львів. 2021. № 4 (32). Ст. 43–48.

УДК 341.645.5:343.1:347.965

Опанасенко А. О., студентка гр. МКПР-251

Науковий керівник: Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРАКТИКА ЄСПЛ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗАХИСТУ АДВОКАТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Актуальність даної теми зумовлена значним обсягом рішень Європейського суду з прав людини стосовно України, де було констатовано порушення положень статей 3, 5 та 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1]. Зазначений аспект засвідчує існування системних недоліків у межах національної системи кримінального судочинства та нагальну потребу в оптимізації інструментів забезпечення прав людини на внутрішньодержавному рівні.

Більше того, професійна адвокатська діяльність у сучасних умовах вимагає не лише глибокого розуміння положень національного законодавства. Ефективне формування стратегії захисту в рамках кримінального провадження передбачає інтегроване застосування приписів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також релевантної прецедентної практики Європейського суду з прав людини. Такий підхід надає правозахиснику можливість розробляти обґрунтовану правову позицію, прогнозувати потенційні ризики порушення основоположних прав підзахисного та результативно оскаржувати неправомірні дії чи бездіяльність суб'єктів публічної влади.

Відповідно до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [2]. Крім того, стаття 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачає, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права [3]. Відтак, рішення Європейського суду з прав людини набувають статусу обов'язкових для врахування не тільки судовими інстанціями, але й усіма суб'єктами кримінального провадження, включаючи представників адвокатури.

Передусім, на формування стратегії та тактики правового захисту з боку адвоката значний вплив справляють правові колізії та прогалини у законодавстві. І. О. Кісліцина додає, що «важливою проблемою у реалізації права на захист є невідповідність між законодавчим закріпленням прав підозрюваного/ обвинуваченого та їх фактичним забезпеченням. Незважаючи на норми КПК України та практику ЄСПЛ, особи не завжди своєчасно інформуються про початок кримінального провадження щодо них, що унеможливлює

оперативне залучення адвоката. А це, у свою чергу, істотно впливає на ефективність захисту, змушуючи адвоката витрачати додаткові зусилля через відсутність достатнього часу для підготовки до слідчих дій та формування первинної стратегії» [4, с. 855].

Однією з ключових гарантій справедливого судового розгляду є право особи на захист. Відповідно до статті 20 Кримінального процесуального кодексу України підозрюваному та обвинуваченому гарантується право на захист, яке полягає у можливості користуватися правничою допомогою захисника, збирати та подавати докази, брати участь у процесуальних діях та оскаржувати процесуальні рішення. Водночас саме практика ЄСПЛ забезпечує реальне тлумачення змісту цього права [5].

У справі Salduz v. Turkey Європейський суд з прав людини зазначив: «доступ до адвоката має бути забезпечений з моменту першого допиту підозрюваного правоохоронними органами».

Це рішення набуло статусу одного з основоположних у формуванні сучасної концепції адвокатського захисту. Ключове значення цього положення полягає в утвердженні принципу, згідно з яким будь-які відомості чи показання, отримані за відсутності забезпечення права на кваліфіковану правову допомогу, можуть бути визнані як такі, що нівелюють засади справедливого правосуддя. На практиці це рішення активно застосовується фахівцями у галузі права для оскарження релевантності та допустимості доказів, а також для обґрунтування порушення конституційного права особи на захист.

У справі Jalloh v. Germany Суд акцентував увагу на тому, що застосування доказів, здобутих внаслідок примусу або жорстокого поводження, є несумісним із засадами справедливого правосуддя. З погляду адвокатської практики, це положення створює підґрунтя для формування стратегії захисту, що базується на демонстрації неправомірності отримання доказової інформації та аргументації щодо порушення основоположних прав людини.

Вирішальну роль відіграє прецедентна практика Європейського суду з прав людини у контексті обрання та застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Згідно з положеннями статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожній особі гарантується право на свободу та особисту недоторканність. Обмеження даного права дозволяється виключно у випадках та в порядку, що передбачені законодавством [1].

У рішенні Kharchenko v. Ukraine Європейський суд з прав людини встановив системні недоліки, пов'язані з необґрунтовано тривалим превентивним утриманням осіб під вартою на території України. Суд акцентував увагу на тому, що суди національної юрисдикції зобов'язані викладати адекватні та ґрунтовні підстави для обрання такого виду запобіжного заходу.

Правові позиції Європейського суду з прав людини систематично застосовуються представниками сторони захисту в процесі обґрунтування клопотань щодо зміни запобіжного заходу, оскарження ухвал про тримання під вартою, а також при доведенні відсутності ризиків, передбачених нормами кримінального процесуального законодавства. На думку М. М. Михеєнко: «практика ЄСПЛ сприяє гуманізації кримінального процесу та посиленню процесуальних гарантій особи» [6, с. 271].

Отже, практика Європейського суду з прав людини є важливим елементом формування стратегії захисту у кримінальному провадженні. Вона забезпечує застосування міжнародних стандартів прав людини, сприяє ефективному захисту процесуальних прав особи та підвищує рівень обґрунтованості правових позицій сторони захисту. У сучасних умовах використання практики ЄСПЛ є невід’ємною складовою професійної діяльності адвоката.

Список літератури

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950: станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 13.05.2026).

2. Конституція України. Верховна Рада України. Закон від 28.06.1996, № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 13.05.2026).

3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV: станом на 2 груд. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text (дата звернення: 13.05.2026).

4. Кісліцина І. О., Кравченко М. О. Стратегія і тактика участі адвоката-захисника у кримінальному провадженні: процесуальні та етичні аспекти // Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 1, с. 852-856.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (зі змін. та допов.). Оновл. 06.11.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 13.05.2026).
6. Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України: підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Либідь, 1999. 536 с.

УДК 343.14
Пода Р. В., студентка гр. МКПР-251
Науковий керівник: Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ВІДСУТНІСТЬ ПРЯМИХ ДОКАЗІВ ТА ВИКОРИСТАННЯ СУКУПНОСТІ НЕПРЯМИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Проблематика доказування винуватості особи у кримінальному провадженні є однією з ключових та найбільш дискусійних у сучасній кримінальній процесуальній науці і практиці правозастосування. Її актуальність суттєво зростає у тих категоріях кримінальних проваджень, де об’єктивно відсутні прямі докази, а встановлення обставин кримінального правопорушення здійснюється шляхом логічного аналізу сукупності непрямих (побічних) доказів. У таких умовах особливого значення набуває правильне розуміння стандарту доказування, принципу презумпції невинуватості та меж допустимого судового розсуду при оцінці доказової інформації.

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому законом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд встановлюють наявність або відсутність обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [1]. Така нормативна конструкція свідчить про те, що законодавець не встановлює ієрархії доказів за їх формальним видом, а виходить із їх процесуальної придатності та здатності підтверджувати юридично значимі факти.

У теорії кримінального процесуального права докази традиційно поділяються на прямі та непрямі (побічні). Прямими є докази, які безпосередньо підтверджують або спростовують обставини, що входять до предмета доказування, зокрема факт події кримінального правопорушення, участь у ньому конкретної особи, форму вини та інші елементи складу злочину. Непрямі докази, своєю чергою, не встановлюють головного факту безпосередньо, однак підтверджують проміжні обставини, які у своїй сукупності утворюють логічний ланцюг, що дозволяє зробити висновок про наявність або відсутність кримінального правопорушення [2].

Такий поділ має важливе методологічне значення, однак не впливає на юридичну силу доказів, оскільки чинне кримінальне процесуальне законодавство України не надає пріоритету прямим доказам перед непрямими. Більше того, відповідно до ч. 1 ст. 85 КПК України, належними визнаються як прямі, так і непрямі докази, якщо вони прямо або непрямо підтверджують або спростовують обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [1]. Таким чином, вирішальним є не характер доказу, а його зміст, зв’язок із предметом доказування та процесуальна допустимість.

Згідно з ч. 1 ст. 94 КПК України, оцінка доказів здійснюється за внутрішнім переконанням суду, яке ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження. При цьому кожний доказ оцінюється окремо, а сукупність доказів — з точки зору їх достатності, взаємозв’язку та узгодженості для прийняття відповідного процесуального рішення [1]. Це означає, що законодавець закріплює концепцію системної оцінки доказів, у межах якої жоден доказ не має наперед визначеної переваги.

У цьому контексті особливої уваги потребує питання допустимості обвинувального вироку, ухваленого за відсутності прямих доказів винуватості особи. Судова практика Верховного Суду послідовно виходить із того, що така відсутність не є перешкодою для визнання особи винною, за умови, що сукупність непрямих доказів утворює логічно узгоджену систему, яка виключає інші розумні версії події та дозволяє встановити винуватість поза розумним сумнівом [3].

Верховний Суд неодноразово підкреслював, що доказування у кримінальному провадженні часто ґрунтується не на одному чи кількох прямих доказах, а на комплексному аналізі всієї сукупності доказів, включно з непрямими. Саме така сукупність може бути достатньою для формування переконання суду щодо винуватості особи, якщо вона є внутрішньо узгодженою та логічно несуперечливою [3; 5].

Особливо складною є проблема доказування суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, зокрема умислу, мотиву та усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння. У багатьох випадках прямі докази внутрішнього психічного ставлення особи відсутні за своєю природою, оскільки психічні процеси не можуть бути безпосередньо зафіксовані. У зв'язку з цим суд і органи досудового розслідування змушені використовувати непрямі докази, що випливають із зовнішньої поведінки особи.

До таких непрямих доказів належать обставини, що характеризують поведінку особи до вчинення злочину (створення умов для його реалізації, штучне формування передумов, залучення інших осіб, відступ від звичайної господарської або службової практики), під час його вчинення та після (приховування слідів злочину, узгодження показань, протидія розслідуванню, знищення доказів) [4]. Сукупність таких обставин у їх взаємозв'язку може свідчити про наявність умислу та усвідомлення протиправності діяння, навіть за відсутності прямих доказів.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції також визнає можливість встановлення суб'єктивної сторони злочину на основі «об'єктивних фактичних обставин», що включають як прямі, так і непрямі докази, які дозволяють зробити обґрунтований висновок про наявність умислу чи усвідомлення [4]. Такий підхід відповідає сучасним стандартам доказування у міжнародному кримінальному праві та антикорупційній юриспруденції.

Верховний Суд у своїй практиці неодноразово наголошував, що чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить заборони встановлювати обставини кримінального правопорушення виключно на підставі непрямих доказів. Вирішальним є не формальний тип доказу, а його переконливість у сукупності з іншими доказами та здатність виключити інші розумні версії події [3; 5].

Водночас принцип презумпції невинуватості, закріплений у ст. 17 КПК України, встановлює фундаментальні гарантії для особи у кримінальному провадженні. Відповідно до цього принципу, особа вважається невинуватою, доки її вину не буде доведено у встановленому законом порядку, а всі сумніви щодо доведеності вини тлумачаться на її користь [1]. Це означає, що навіть значна кількість непрямих доказів не може автоматично замінити обов'язок сторони обвинувачення виключити всі розумні альтернативні версії події.

Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у національній судовій практиці означає, що сукупність доказів повинна бути настільки переконливою, щоб виключати будь-яке інше розумне пояснення події, крім того, що інкриміноване кримінальне правопорушення було вчинене обвинуваченим. При цьому цей стандарт не вимагає абсолютної математичної достовірності, але передбачає досягнення високого рівня судової впевненості на основі логічного аналізу доказів.

У сучасному кримінальному процесі дедалі більшого значення набуває не формальна наявність прямих доказів, а системність, узгодженість і логічна цілісність усієї доказової бази. Саме сукупність непрямих доказів у взаємозв'язку з іншими доказами здатна забезпечити встановлення істини у справі та реалізацію завдань кримінального провадження без порушення гарантій справедливого судового розгляду.

Таким чином, відсутність прямих доказів не виключає можливості ухвалення законного та обґрунтованого обвинувального вироку, якщо наявна сукупність непрямих доказів відповідає вимогам допустимості, належності, достатності та узгодженості, а також виключає інші розумні версії події у межах стандарту доказування «поза розумним сумнівом».

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 13.05.2026).
2. Кримінальний процес України : підручник / за ред. … Київ : Юрінком Інтер, 2021. 480 с.
3. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07.12.2020 у справі № 728/578/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua (дата звернення: 13.05.2026).
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 13.05.2026).
5. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.07.2023 у справі № 910/5080/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua (дата звернення: 13.05.2026).

УДК 343.131.8

Предместніков О. Г.**,** завідувач кафедри права, д.ю.н., професор, заслужений юрист України

Тіхонов А. М., здобувач спеціальності D8 «Право», група пр25(2в)

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (м. Запоріжжя, Україна)

ФУНКЦІОНАЛЬНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ ПОНЯТИХ У ЦИФРОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стрімка цифровізація суспільних відносин зумовила фундаментальні зміни у природі злочинності та методах її розслідування. Переважна більшість сучасних кримінальних правопорушень залишає електронний слід у вигляді метаданих, лог – файлів, IP – адрес та вмісту хмарних сховищ. В таких умовах традиційні процесуальні інститути, насамперед інститут понятих, виявляються перед системним викликом: чи здатні вони виконувати свою захисну функцію у цифровому середовищі. Відповідь на це питання визначає необхідність критичного аналізу правового регулювання та пошуку адекватних законодавчих рішень.

Відповідно до статті 223 Кримінального процесуального кодексу України [1], понятими є особи, що не мають інтересу у результатах провадження та залучаються для засвідчення факту, змісту і результатів слідчої дії. Процесуальна логіка цього інституту сформувалась у доіндустріальну добу, коли фізична присутність сторонніх осіб була єдиним способом гарантувати публічний контроль за діями правоохоронців. Однак у справах, де об'єктом огляду є смартфон, сервер чи база даних, традиційний понятий стає «процесуально сліпим»: він бачить лише пристрій та мерехтіння екрана, але не може підтвердити, що слідчий не змінив метадані файлу, не видалив частину переписки або не завантажив сторонній контент. Підпис понятого в такому протоколі засвідчує лише форму процедури, а не її зміст, породжуючи ілюзію законності без фактичного контролю.

Серйозною загрозою є і феномен «професійних понятих». Систематичне залучення одних і тих самих осіб або курсантів вищих навчальних закладів МВС України нівелює ідею незалежного громадського нагляду. Аналіз судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду свідчить, що залучення курсантів вищих навчальних закладів МВС України як понятих є процесуальним порушенням через їхню системну залежність від органу розслідування та нівелює принцип незалежного громадського нагляду [2]. Аналіз судової практики також свідчить, що процесуальні порушення при участі «формальних» понятих – їхня активна участь у проведенні обшуку чи розбіжності між протоколом та відеозаписом є підставою для визнання доказів недопустимими.

Важливим кроком у напрямі модернізації є Закон України № 2998-IX від 21 березня 2023 року [3], який передбачив поетапне впровадження Єдиної судової інформаційно – телекомунікаційної системи та встановив обов'язковість відеозапису обшуку. Законодавець обрав «гібридну модель»: інститут понятих формально зберігається для найбільш чутливих слідчих дій, проте паралельно розширюються можливості для його функціональної заміни засобами технічної фіксації. Такий підхід є компромісним та відповідає поточному стану цифровізації вітчизняного судочинства.

Порівняльний аналіз засвідчує різноманітність підходів у державах ЄС. Грузія фактично скасувала інститут понятих, замінивши його обов'язковим технічним записом слідчих дій. Угорщина запровадила практику проведення транскордонних кримінальних судових засідань з використанням відеоконференцзв'язку, де присутність учасників процесу підтверджується технічними засобами фіксації, а не фізичною явкою [4, с. 238]. Натомість Німеччина дотримується консервативної позиції щодо збереження фізичної присутності. Регламент (ЄС) 2023/2844 [5] запроваджує уніфіковану систему електронної взаємодії між судовими органами держав – членів ЄС на базі децентралізованої ІТ – системи (e – CODEX), де справжність документів підтверджується електронними печатками та кваліфікованими підписами, а не власноручним підписом фізичної особи. Отже, загальний вектор розвитку вказує на поступове витіснення людського фактора технологічними рішеннями.

Ключовим технологічним інструментом для підтвердження цілісності цифрових доказів є криптографічне хешування. Функція H(x) = y генерує унікальний відбиток масиву даних: будь – яка зміна навіть одного біта призводить до принципово іншого значення y. Це дозволяє суду та сторонам перевірити незмінність доказу без залучення очевидців. Стандарт ISO/IEC 27037:2012 [6] встановлює деталізовані вимоги до збирання та збереження цифрових доказів, фактично кодифікуючи технологічну альтернативу традиційному понятому. Технологія блокчейн забезпечує децентралізовану реєстрацію часу і факту вилучення доказу у незмінному реєстрі, унеможливлюючи фальсифікацію заднім числом. За даними SIRIUS Report 2024, саме «non – content data» дані про з'єднання, логіни, IP – адреси є найбільш затребуваними у сучасних розслідуваннях [7, с. 19], що додатково підкреслює потребу у технологічно грамотній верифікації.

Повна відмова від людського контролю на користь технологій несе системні ризики. Paul De Hert та Georgios Bouchagiar вказують на необхідність посилення «людського нагляду» (human oversight) та права на технічний аудит засобів фіксації, щоб запобігти монополізації кримінального процесу комерційними розробниками програмного забезпечення [8, с. 38 – 39]. Загрозою є і цифрова нерівність між технічно оснащеними підрозділами великих міст та регіональними органами досудового розслідування. Суттєву проблему становить і рівень цифрової грамотності: за даними SIRIUS Report 2024, лише 26% представників судової влади в ЄС впевнено працюють з електронними доказами [7, с. 48 – 49], що свідчить про необхідність системної освітньої підготовки учасників процесу.

На підставі проведеного дослідження пропонуємо такі напрями вдосконалення законодавства. По – перше, закріпити у КПК України обов'язкове хешування вилученого носія інформації із зазначенням алгоритму та значення хеш – суми у протоколі. По – друге, запровадити інститут e-witnessing дистанційного понятого, який через захищений канал зв'язку з верифікацією особи через систему «Дія» спостерігає за ходом слідчої дії та засвідчує протокол електронним підписом. По – третє, у справах про кіберзлочини передбачити залучення сертифікованих ІТ – фахівців як понятих для верифікації відповідності процедури стандарту ISO/IEC 27037:2012 [6]. По – четверте, встановити право сторони захисту на незалежний технічний аудит засобів фіксації та алгоритмів обробки доказів як гарантію від непрозорого застосування штучного інтелекту у доказуванні.

Аналіз свідчить, що в цифровому середовищі класичний інститут понятих засвідчує лише зовнішню форму дії, а не достовірність доказу. Особа без необхідних технічних знань не спроможна підтвердити незмінність файлів чи метаданих, тому її підпис – порожня формальність. Натомість потрібні: обов'язкове обчислення контрольних сум вилучених носіїв,

суцільний відеозапис і дистанційне засвідчення із застосуванням кваліфікованого електронного підпису. Так перевірка цілісності доказу спиратиметься не на суб'єктивні враження, а на точні числові показники.

Водночас повна відмова від людського контролю не виправдана: пасивного спостерігача має замінити право захисту на незалежний технічний аудит засобів фіксації. У справах із цифровими слідами доцільно залучати сертифікованих фахівців, які підтвердять дотримання стандартів роботи з електронними доказами. Отже, реформа полягає не в скасуванні, а в перерозподілі: незмінність даних забезпечують обчислювальні методи, прозорість – людина.

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 28.04.2026).
2. Вища школа адвокатури НААУ. Висновки Верховного Суду щодо процесуальних порушень безпосередньо під час проведення обшуку. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/visnovki-verxovnogo-sudu-shhodo-procesualnix-porusen-bezposerednyo-pid-cas-provedennia-obsuku (дата звернення: 05.05.2026).
3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : Закон України від 21.03.2023 р. № 2998-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-IX (дата звернення: 28.04.2026).
4. Brodowski D., Szabó J. Transnational Virtual Criminal Trials in the European Union: Reflections on Occasion of Joined Cases C-255/23 (AVVA and Others) and C-285/23 (Linte) at the CJEU. eucrim. 2024. Vol. 19, No. 3. P. 237–245. DOI: https://doi.org/10.30709/eucrim-2024-017.
5. Regulation (EU) 2023/2844 of the European Parliament and of the Council of 13 December 2023 on the digitalisation of judicial cooperation and access to justice in cross-border civil, commercial and criminal matters. OJ L, 2023/2844, 27.12.2023. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/2844/oj (дата звернення: 28.04.2026).
6. ISO/IEC 27037:2012. Information technology – Security techniques – Guidelines for identification, collection, acquisition and preservation of digital evidence. URL: https://www.iso.org/standard/44381.html (дата звернення: 28.04.2026).
7. Europol, Eurojust. SIRIUS EU Electronic Evidence Situation Report 2024. The Hague, 2024. 73 p. URL: https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/files/sirius-e-evidence-situation-report-2024.pdf (дата звернення: 05.05.2026).
8. Paul De Hert & Georgios Bouchagiar. AI Generated Evidence Brought Before European Courts: Further Activation of Evidence Law, Defence Rights, and Human Oversight Needed. Shimla Law Review. 2024. Vol. 7, No. 1. P. 1–40. DOI: https://doi.org/10.70556/hpnlu-slr-v7-I1-2024-01.

УДК 343.915:343.8

Селецький О. В., доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент
Падалка В. О., студент гр. КЮ-222
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

РОЛЬ ПРОБАЦІЇ У ВИПРАВЛЕННІ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Проблема злочинності серед неповнолітніх залишається однією з найбільш актуальних у сучасному суспільстві. Неповнолітні особи через свій вік, недостатній життєвий досвід, вплив соціального середовища та психологічні особливості часто стають учасниками протиправної поведінки. Водночас головним завданням держави у сфері кримінальної юстиції щодо неповнолітніх є не лише притягнення їх до відповідальності, але й створення умов для їх виправлення, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя в суспільстві.

У цьому контексті особливого значення набуває інститут пробації, який спрямований на застосування альтернативних заходів впливу замість ізоляції особи від суспільства або у поєднанні з нею. Пробація передбачає систему наглядових, соціально-виховних та реабілітаційних заходів, метою яких є виправлення правопорушника та запобігання вчиненню повторних кримінальних правопорушень.

Щодо неповнолітніх правопорушників пробація має особливе значення, оскільки дозволяє поєднати контроль за поведінкою особи із соціальною, психологічною та виховною підтримкою. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам у сфері ювенальної юстиції, які наголошують на необхідності мінімізації застосування покарань, пов'язаних із позбавленням волі, до осіб, які не досягли повноліття.

Відповідно до положень статті 12 Закону України «Про пробацію», застосування пробації щодо неповнолітніх здійснюється з урахуванням їх вікових та психологічних особливостей [1]. Це обумовлено тим, що особи у віці від 14 до 18 років перебувають на етапі формування особистості, тому заходи впливу повинні мати насамперед виховний та корекційний характер.

Основною метою пробації щодо неповнолітніх є забезпечення їх нормального фізичного та психічного розвитку, профілактика агресивної поведінки, формування мотивації до позитивних змін та покращення соціальних зв'язків [1]. У зв'язку з цим діяльність органів пробації спрямована на проведення соціально-виховної роботи, надання психологічної підтримки та формування у неповнолітніх правослухняної поведінки.

Мета застосування пробаційних програм до осіб, включаючи неповнолітніх, визначає ряд функцій, включаючи наглядову пробацію, спрямованих на боротьбу з рецидивом у дорослих і неповнолітніх, зокрема «метою є виправлення суб'єктів пробації, звільнених від відбування покарання з випробуванням, на яких судом покладено обов'язок проходження пробаційних програм, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень [2, с. 106-107].

Реалізація окресленої мети та виконання завдань щодо недопущення повторних кримінальних правопорушень потребує комплексного підходу, який виходить за межі суто наглядової діяльності. Ефективне виправлення особи стає можливим лише за умови створення цілісної системи підтримки, що інтегрує зусилля професійних суб'єктів пробації та широкого кола суспільних інституцій.

Успішна ресоціалізація неповнолітніх можлива лише за умови консолідації зусиль усіх суб'єктів ювенальної юстиції від державних структур та місцевої влади до громадських організацій. Ефективність цієї діяльності забезпечується через комплексний підхід, що включає соціально-виховну роботу, залучення підлітків до суспільно корисної праці, здобуття освіти та фахової підготовки, що в сукупності гарантує сталість процесу їхнього повернення до повноцінного життя в суспільстві [3, с. 122].

Ключова роль у забезпеченні такої міжвідомчої взаємодії та безпосередній реалізації заходів ресоціалізації належить персоналу органів пробації. Саме вони виступають основною сполучною ланкою між неповнолітнім правопорушником, державними інституціями та громадою, здійснюючи комплексний супровід підопічних на шляху до їх виправлення.

Функціональний підхід працівників пробації до виправлення неповнолітніх базується на поєднанні контрольно-наглядових та консультативно-допоміжних заходів. Ключовими аспектами є збір аналітичних даних про прогрес засудженого через комунікацію з ресоціалізаційним оточенням (зокрема, школою) та безпосередній супровід у виконанні індивідуальної програми розвитку. Завдяки залученню міждисциплінарної команди фахівців (психологів, правознавців, соцпрацівників) забезпечується всебічний вплив на особистість з метою її успішної інтеграції в суспільство [4, с. 447-448].

Разом із професійним супроводом, критично важливим елементом системи є залучення громадського ресурсу та підтримка соціального мікросередовища дитини. Саме тому робота пробації не обмежується лише зусиллями офіційних фахівців, а інтегрується у ширшу мережу соціальної допомоги, де ключову роль відіграють неурядові організації та безпосереднє оточення правопорушника

Процес виправлення засуджених неповнолітніх через механізм пробації ґрунтується на партнерстві органів соціального захисту та неурядових організацій. Ключовим вектором роботи є девіктимізація та соціальна адаптація дитини, що передбачає профілактику деструктивної поведінки та розвиток позитивної мотивації. Ефективність цих заходів прямо

залежить від якості соціального оточення, тому до виховного впливу активно залучається родина. У випадках, коли участь батьків неможлива, роль значимих дорослих, відповідальних за соціалізацію, беруть на себе волонтери [5, с. 277].

Попри критичну важливість такої взаємодії, на сьогодні не всі зазначені функції повною мірою закріплені в українському законодавстві, що зумовлено передусім складним економічним станом держави. Як наслідок, у практичній діяльності органів пробації залишаються нереалізованими такі напрями, як системна робота з сім'ями правопорушників, використання засобів електронного моніторингу, а також супровід громадян, засуджених за межами країни [6, с. 79].

Отже, пробація для неповнолітніх є дієвим інструментом, що дозволяє виправляти підлітків без ізоляції від суспільства. Її головна мета полягає не в покаранні, а в усуненні причин злочинної поведінки та наданні дитині необхідної соціальної і психологічної допомоги. Основою успішної ресоціалізації є індивідуальний підхід та співпраця багатьох фахівців. Поєднання контролю за поведінкою з навчанням, вихованням та підтримкою психологів допомагає підліткам змінити життєві орієнтири та успішно адаптуватися.

Критично важливим фактором у роботі з неповнолітніми є їхнє оточення. Активна участь родини у виховних програмах значно підвищує шанси на виправлення, а залучення волонтерів та громадських організацій створює необхідне середовище підтримки там, де батьки не справляються. Незважаючи на існуючі економічні та законодавчі труднощі в Україні в умовах воєнного стану, розвиток ювенальної пробації залишається пріоритетом. Подальше зміцнення взаємодії між державою і громадою є ключовим шляхом до зниження рівня повторної злочинності серед молоді.

Список літератури

1. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII : станом на 19 груд. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text (дата звернення: 15.03.2026).

2. Гусак А. П. Превентивні заходи пробації щодо неповнолітніх правопорушників. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право*. 2023. № 2. С. 104–109. URL: https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.2(58).285612 (дата звернення: 15.03.2026).

3. Гусак А. П. Ресоціалізаційна спрямованість пробації. *Юридичний вісник*. 2022. № 6. С. 119–126. URL: https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2022.15 (дата звернення: 15.03.2026).

4. Гусак А. П. Особливості використання ювенальної пробації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 445–448. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/104 (дата звернення: 15.03.2026).

5. Любавіна В. П, Лель Г. В, Іваніцький В. М. Особливості правового регулювання пробації щодо неповнолітніх засуджених в Україні. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2024. № 3. С. 275–282.

6. Гусак А. П. Сучасна практика та стан запобігання злочинам неповнолітніх засобами пробації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2023. № 62. С. 78–82. URL: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.62.16 (дата звернення: 15.03.2026).

УДК 343.1:342.7

Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ, РИЗИКИ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ ТА СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, спричинила суттєву трансформацію функціонування національної правової системи. Запровадження воєнного стану відповідно до Указу Президента України № 64/2022 обумовило виникнення нових викликів для кримінального процесу, пов'язаних із необхідністю забезпечення ефективності досудового розслідування в умовах активних бойових дій, тимчасової окупації окремих територій, руйнування критичної інфраструктури та значного зростання рівня безпекових ризиків.

У цих умовах законодавець запровадив низку змін до Кримінального процесуального кодексу України, зокрема до ст. 615 КПК України, які передбачають спрощені або альтернативні процедури проведення слідчих (розшукових) дій. Такі зміни сформували систему процесуальних відступів від загальних правил кримінального провадження, що, однак, не супроводжуються достатньо чіткими критеріями їх застосування.

У межах дослідження запропоновано класифікацію процесуальних відступів, що діють в умовах воєнного стану: а) організаційні відступи (спрощення процедур початку та організації досудового розслідування); б) фіксаційні відступи (зміна форми та способів документування процесуальних дій, пріоритет відеофіксації); в) учасницькі (гарантійні) відступи (обмеження або заміна традиційних процесуальних гарантій, зокрема інституту понятих); г) часові (темпоральні) відступи (зміна строків та можливість проведення дій у нічний час без загальних обмежень).

Встановлено, що найбільш ризикованими для допустимості доказів є фіксаційні та учасницькі відступи, оскільки саме вони безпосередньо впливають на перевірюваність і відтворюваність доказової інформації в судовому провадженні.

Особливу увагу приділено проблемі відсутності законодавчо визначених критеріїв «об'єктивної неможливості» застосування загального порядку кримінального провадження. У зв'язку з цим обґрунтовано доцільність нормативного закріплення таких критеріїв, як: технічна недоступність ЄРДР; наявність реальної загрози втрати доказів; безпосередня небезпека для життя та здоров'я учасників провадження.

Окремо досліджено інститут відеофіксації слідчих (розшукових) дій як альтернативу участі понятих. Встановлено, що хоча відеофіксація є ефективним інструментом забезпечення процесуальних гарантій, її використання потребує додаткових вимог до цілісності та автентичності цифрових даних, зокрема їх захищеного зберігання та виключення можливості редагування.

Важливим аспектом є також застосування сучасних технологій у кримінальному провадженні, зокрема безпілотних літальних апаратів, роботизованих систем та технологій 3D-моделювання місця події. Їх використання є об'єктивно необхідним в умовах підвищеної небезпеки, однак потребує чіткого процесуального врегулювання щодо допустимості отриманих даних як доказів.

Порівняльно-правовий аналіз практики Європейського суду з прав людини свідчить, що процесуальні відступи у надзвичайних умовах є допустимими лише за умови дотримання принципу пропорційності та наявності ефективних компенсаторних гарантій. У справах *Çiçek v. Turkey* та *Palić v. Bosnia and Herzegovina* наголошено, що навіть в умовах збройного конфлікту держава зобов'язана забезпечити ефективне розслідування та належну процесуальну перевірку доказів.

У цьому контексті українська модель кримінального процесу демонструє поєднання спрощення процедур із частковим збереженням гарантій, однак потребує подальшого вдосконалення, зокрема у частині запровадження механізму судового перегляду допустимості доказів ex post.

Таким чином, ефективність кримінального провадження в умовах воєнного стану залежить від балансу між оперативністю розслідування та забезпеченням фундаментальних гарантій справедливого судового розгляду.

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 04.03.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 12.05.2026).

2. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Право, 2017. 408 с.

3. Чорна М. В. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час воєнного стану. Наукові записки. Серія: Право. 2024. № 16. С. 193–198.

4. Голуб Ю. Ю., Шелкоплясова О. С. Особливості проведення слідчих дій в умовах воєнного стану. UNIVERSUM. 2026. № 28. С. 118–125.

5. Palić v. Bosnia and Herzegovina : Judgment of the European Court of Human Rights of 15 February 2011. Application No. 4704/04. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":["001-103526"]} (дата звернення: 12.05.2026).

6. Çiçek v. Turkey : Judgment of the European Court of Human Rights of 27 February 2001. Application No. 25704/94. URL: https://hudoc.echr.coe.int/#{"itemid":["001-59219"]} (дата звернення: 12.05.2026).

УДК 343.14:004
Трач В. В., студентка гр. КЮ-232
Науковий керівник: Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сучасний розвиток цифрових технологій зумовив суттєві зміни у сфері кримінального судочинства, оскільки значна частина інформації, що має доказове значення, існує в електронній формі. До такої інформації належать листування в месенджерах, дані соціальних мереж, відео- та аудіозаписи, електронні документи, а також їх метадані. Це обумовлює необхідність належного правового регулювання використання цифрової інформації у процесі доказування.

Відповідно до ч. 1 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України) докази у кримінальному провадженні становлять фактичні дані, одержані у визначеному законодавством порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд встановлюють обставини, що мають значення для справи. Відповідно до ч. 2 цієї статті до процесуальних джерел доказів належать показання, речові докази, документи та висновки експертів [1]. Водночас КПК України не передбачає окремого процесуального джерела доказів у вигляді електронних доказів. У цьому контексті поняття «електронні докази» доцільно розглядати як доктринальне, що позначає електронну форму доказової інформації.

У науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення правової природи електронних доказів. Одні науковці пропонують розглядати їх як різновид документів або речових доказів, інші — як самостійне процесуальне джерело доказів. Така дискусія пояснюється особливостями цифрової інформації, яка може швидко змінюватися, копіюватися або знищуватися. Недостатня правова визначеність щодо процесуальної природи електронних доказів зумовлює труднощі у практиці їх процесуальної кваліфікації [2, с. 52].

Особливого значення набуває дотримання процесуального порядку отримання та фіксації електронної інформації. Допустимість таких доказів безпосередньо залежить від законності способу їх одержання, участі уповноважених суб'єктів та належної фіксації. Відповідно до ст. 87 КПК України, докази, отримані з істотним порушенням прав і свобод людини або з порушенням процесуального порядку, є недопустимими.

У цьому контексті важливою для формування підходів до оцінки електронної форми доказової інформації є судова практика Верховного Суду. Так, у постанові Верховного Суду від 10.09.2020 р. у справі № 751/6069/19 суд зазначив, що відеозапис, скопійований на інший носій (DVD-R диск), може визнаватися допустимим доказом за умови підтвердження його походження та цілісності [3]. Аналогічний підхід простежується і в інших рішеннях, зокрема у постанові колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.06.2024 у справі № 569/1908/23 допустимими доказами були визнані скріншоти інтернет-сторінок і відеофайли, належним чином зафіксовані у протоколах огляду [4].

Крім того, у постанові об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29.03.2021 у справі № 554/5090/16-к суд сформулював підхід до оцінки допустимості та автентичності електронних доказів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, наголосивши на відсутності жорсткої прив'язки електронного документа до конкретного матеріального носія та необхідності підтвердження його цілісності й достовірності [5].

Значний вплив на формування сучасних стандартів поводження з електронною інформацією у кримінальному процесі мають положення міжнародного права та правові позиції ЄСПЛ. Зокрема, положення Конвенції про кіберзлочинність 2001 року (Будапештської конвенції) [6] визначають основні засади поводження з електронними доказами та міжнародного співробітництва у сфері кіберзлочинності.

Водночас електронна форма доказової інформації дедалі частіше стає предметом оцінки у практиці ЄСПЛ. Зокрема, у рішеннях Shuman v. Poland та Bărbulescu v. Romania Суд звернув увагу на необхідність дотримання встановленої процедури збору та використання електронної інформації, що стосується таємниці приватного життя.

Отже, електронні докази набувають важливого значення у кримінальному провадженні, проте чинний КПК України не визначає їх як окреме процесуальне джерело доказів, що зумовлює наукові дискусії та труднощі у правозастосовній практиці. У цьому контексті значну роль відіграє практика Верховного Суду та ЄСПЛ, а також потреба у законодавчому врегулюванні поняття електронних доказів і порядку їх збирання, фіксації та використання.

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 07.05.2026).

2. Квашук О Д. Використання електронних доказів у кримінальному провадженні. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління.* 2025. № 2. С. 50-56.

3. Постанова Верховного Суду від 10.09.2020 р. Справа № 751/6069/19. Провадження № 51-1704км20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/91722819 (дата звернення: 07.05.2026).

4. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29.03.2021 р. Справа № 554/5090/16-к. Провадження № 51-1430км24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119741340 (дата звернення: 09.05.2026).

5. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.06.2024 р. Справа № 569/1908/23. Провадження № 51-1878км20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96074938 (дата звернення: 09.05.2026).

6. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звернення: 09.05.2026).

УДК 343.1

Фурманчук Ю. В., студентка гр.Прав-34,
Лащ О. В., студентка гр.Прав-35
Науковий керівник: Андрусяк Г. М., доцент кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності, к.ю.н., доцент
Волинський національний університет імені Лесі Українки
(м. Луцьк, Україна)

ЗМІНА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНА ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Однією з ключових передумов здійснення справедливого кримінального правосуддя є правильна кримінально-правова кваліфікація діяння. Вона визначає межі обвинувачення, впливає на обсяг доказування, процесуальний статус особи та остаточне рішення суду. Питання правильної кваліфікації кримінального правопорушення є фундаментом справедливого правосуддя.

Зміна кримінально-правової кваліфікації є одним із ключових інструментів забезпечення законності та справедливості у кримінальному провадженні. Вона відображає активний характер кримінального процесу, у якому первісна кваліфікація діяння не завжди є остаточною та може бути уточнена або змінена залежно від встановлених фактичних обставин справи.

Кримінально-правова кваліфікація – це юридична оцінка діяння, яка полягає у встановленні відповідності між фактичними обставинами та ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого Кримінальним кодексом України (далі – КК України). [1]

Зміна кваліфікації означає офіційне коригування раніше визначеної правової оцінки діяння у процесі досудового розслідування або судового розгляду. Така зміна може відбуватися як у бік більш тяжкого, так і менш тяжкого кримінального правопорушення, або навіть у бік виключення кримінальної відповідальності.

У теорії кримінального процесу виділяють декілька підстав для зміни кваліфікації: встановлення нових фактичних обставин, неправильне застосування закону під час первісної кваліфікації, зміна правової оцінки доказів, уточнення суб'єктивної сторони злочину [2, с. 112].

Початковим етапом здійснення кваліфікації суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення, є внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР). Так, відповідно до п. 5 ч. 4 ст. 214 КПК України до ЄРДР підлягають внесенню відомості, зокрема, про попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність [3]. Це підтверджується і абз. 6 п. 1 Розділу ІІ Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, де дублюються аналогічні положення п. 5 ч. 4 ст. 214 КПК України [4].

Слід зауважити, що введення законодавцем категорії попередньої правової кваліфікації говорить про підготовчий, непостійний характер відповідної кваліфікації та про можливість її зміни в майбутньому. Водночас внесення відомостей до ЄРДР є єдиним місцем, де згадується саме попередня правова кваліфікація. У всіх інших випадках йдеться про «просту» кваліфікацію, тобто про таку правову кваліфікацію, яка не містить ознаку попередності. Із цього можна зробити помилковий, на наш погляд, висновок, що будь-яке інше зазначення правової кваліфікації (окрім внесення відомостей в ЄРДР), наприклад, у повідомленні про підозру, обвинувальному акті, клопотанні про проведення окремих слідчих (розшукових) дій тощо, є більш статичним, не має підготовчого характеру, має більше правове значення. З цим важко погодитися, оскільки законодавець не диференціює процедуру зміни кваліфікації (здійснення перекваліфікації) залежно від того, чи є відповідна кваліфікація попередньою, чи такою не є.

З точки зору структури кримінального процесу можна виокремити дві групи зміни кваліфікації суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення: 1) зміна кваліфікації, що відбувається на стадії досудового розслідування (досудове слідство або досудове дізнання, починається за загальним правилом з моменту внесення відомостей до ЄРДР та закінчується передачею обвинувального акту до суду); 2) зміна кваліфікації на стадії судового розгляду (починається з моменту передачі обвинувального акту до суду та закінчується винесенням судом рішення по суті справи). Відповідна класифікація має важливе прикладне значення, оскільки залежно від того, на якій стадії кримінального процесу відбувається зміна кваліфікації, залежить суб'єктний склад, уповноважений на здійснення відповідної перекваліфікації, а також особливості безпосередньої процедури зміни кваліфікації. [5]

Так, відповідно до ст. 276 КПК України, повідомлення про підозру може бути змінене або доповнене у разі встановлення нових обставин. Крім того, прокурор має право змінити кваліфікацію під час складання обвинувального акту або підтримання державного обвинувачення в суді.

Суд, у свою чергу, не пов'язаний із кваліфікацією, визначеною стороною обвинувачення, і може самостійно змінити правову оцінку діяння за умови дотримання принципу змагальності та права на захист [6, с. 78].

Важливим процесуальним обмеженням є заборона погіршення становища обвинуваченого без належного процесуального оформлення та без надання можливості стороні захисту висловити свою позицію щодо нової кваліфікації.

Принцип законності у кримінальному провадженні передбачає точне та однакове застосування норм матеріального та процесуального права. Неправильна кваліфікація порушує цей принцип, оскільки веде до неправомірного застосування кримінального закону.

Зміна кваліфікації виконує функцію корекційного механізму, який дозволяє усунути помилки досудового розслідування або обвинувачення. Завдяки цьому забезпечується відповідність між реальними обставинами справи та юридичною оцінкою діяння. Крім того, така процесуальна можливість запобігає незаконному засудженню особи за більш тяжкий злочин, ніж той, який фактично був вчинений, або, навпаки, уникненню відповідальності за наявності складу злочину. У науковій літературі підкреслюється, що саме можливість зміни кваліфікації є проявом принципу матеріальної істини у кримінальному процесі [7, с. 159].

Справедливість у кримінальному провадженні полягає у пропорційності кримінальної відповідальності вчиненому діянню та особі винного. Вона передбачає, що кожна особа повинна бути притягнута до відповідальності саме за той злочин, який вона фактично вчинила.

Зміна кримінально-правової кваліфікації забезпечує досягнення цієї мети, оскільки дозволяє: усунути надмірну криміналізацію діяння, уникнути неправомірного посилення кримінальної відповідальності, врахувати пом’якшувальні або обтяжуючі обставини, що впливають на кваліфікацію, забезпечити індивідуалізацію кримінальної відповідальності.

Особливого значення набуває принцип in dubio pro reo (усі сумніви тлумачаться на користь обвинуваченого), який у поєднанні з можливістю зміни кваліфікації формує додатковий рівень процесуального захисту особи [8, с. 203].

Незважаючи на нормативне закріплення, у практиці кримінального провадження існують такі проблеми: несвоєчасне внесення змін до підозри, формальний підхід до перекваліфікації, недостатня мотивація процесуальних рішень, обмеження права сторони захисту на підготовку до нової кваліфікації, різна судова практика щодо меж повноважень суду у зміні кваліфікації. Такі проблеми негативно впливають на рівень довіри до правосуддя та можуть порушувати стандарти справедливого суду, гарантовані Європейською конвенцією з прав людини.

Отже, зміна кримінально-правової кваліфікації є важливим інструментом забезпечення законності та справедливості кримінального провадження. Вона дозволяє адаптувати правову оцінку до фактичних обставин справи, забезпечує точність обвинувачення та сприяє ухваленню обґрунтованих судових рішень.

Водночас ефективність цього інституту залежить від суворого дотримання процесуальних гарантій, зокрема права на захист і принципу змагальності. Подальший розвиток кримінального процесуального законодавства має бути спрямований на усунення існуючих прогалин та узгодження національної практики з європейськими стандартами.

Список літератури

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#Text
2. Грошевий Ю. М. Кримінальний процес України : підручник. Харків: Право, 2019. 512 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text
4. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : Наказ Офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20
5. Юридичний науковий електронний журнал. Борох Є.Є. Зміна кваліфікації суспільно небезпечного діяння, яке містить ознаки кримінального правопорушення в кримінальному провадженні: сучасний стан та проблеми правозастосування. URL: https://www.lsej.org.ua/10_2021/128.pdf
6. Баулін О. В. Теорія і практика кримінально-правової кваліфікації. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 304 с.
7. Тітко І. А. Кримінальний процес: доктрина і практика. Київ: Алерта, 2018. 420 с.
8. Шумило М. Є. Принципи кримінального провадження України. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 356 с.

УДК 343.131
Ширай Д. В., студентка гр. КЮ-232
Науковий керівник: Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ЗАСТОСУВАННЯ ОСОБИСТОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Особисте зобов'язання посідає перше місце в переліку запобіжних заходів відповідно до положень частини 1 статті 176 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України). Згідно з частиною 3 статті 176 КПК України найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим - тримання під вартою [1]. Таке розташування у законодавчій ієрархії, на нашу думку, свідчить про намір законодавця орієнтувати правозастосовну практику на застосування саме найменш обтяжливого заходу як основного, тоді як більш суворі мають обиратися лише за умови, що жоден із м'яких заходів не здатен забезпечити належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого. Така концептуальна засада прямо випливає з принципу пропорційності та з вимог статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, однак, як буде показано далі, на практиці вона нерідко залишається радше декларативною.

Відповідно до частини 1 статті 179 КПК України особисте зобов'язання полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом обов'язки, передбачені статтею 194 цього Кодексу [1]. У науковій літературі цей захід традиційно характеризується як такий, процесуальна сутність якого полягає у покладенні на підозрюваного (обвинуваченого) певних обов'язків, визначених слідчим суддею, судом [2, с. 41]. Процесуальна сутність цього заходу, на нашу думку, полягає у поєднанні двох елементів: по-перше, формального - письмового зобов'язання особи виконувати встановлені судом обов'язки; по-друге, психологічного - усвідомлення нею негативних наслідків у разі невиконання таких обов'язків (заміна на більш суворий захід та грошове стягнення). Хоча інститут особистого зобов'язання у його теперішньому вигляді запроваджено лише з прийняттям КПК України 2012 року, у вітчизняному кримінальному процесі він має тривалу історичну спадкоємність із підпискою про невиїзд, що була передбачена ще Статутом кримінального судочинства 1864 року та наступними кодексами радянської доби.

Процесуальна форма застосування особистого зобов'язання охоплює декілька послідовних етапів. По-перше, подання слідчим за погодженням із прокурором або прокурором слідчому судді, суду вмотивованого клопотання про обрання цього запобіжного заходу. По-друге, постановлення слідчим суддею, судом вмотивованої ухвали про обрання як запобіжного заходу особистого зобов'язання із зазначенням переліку обов'язків, що покладаються на підозрюваного, обвинуваченого. По-третє, письмове повідомлення особі під розпис покладених на неї обов'язків та правових наслідків їх невиконання, що прямо передбачено частиною 2 статті 179 КПК України [1]. Видається, що саме слідчий суддя або суд має безпосередньо роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому зміст покладених обов'язків, оскільки лише такий порядок забезпечує реальне розуміння особою власного процесуального становища і відповідає логіці частини 4 статті 196 КПК України.

Статтею 194 КПК України визначено вичерпний перелік обов'язків, які можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого, серед яких: прибувати до визначеної службової особи; не відлучатися із населеного пункту без дозволу слідчого, прокурора або суду; повідомляти про зміну місця проживання та/або роботи; утримуватися від спілкування з певними особами; не відвідувати визначені місця; пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності; здати документи на виїзд за кордон; носити електронний засіб контролю [1]. Зазначені обмеження впливають на передбачене статтею 33 Конституції України

право на свободу пересування та вільний вибір місця проживання [3], а отже, мають застосовуватися виключно у мірі, необхідній для забезпечення мети кримінального провадження. На нашу думку, дискусійним залишається питання обґрунтованості одночасного покладення на особу значної кількості обов'язків у межах одного особистого зобов'язання, оскільки таке нашарування фактично здатне трансформувати «найм'якший» захід у такий, що за обсягом обмежень наближається до домашнього арешту, але без відповідних процесуальних гарантій (зокрема, без можливості апеляційного оскарження, про що йтиметься далі).

Особистому зобов'язанню, як і іншим запобіжним заходам, притаманна ознака державно-владного примусу. У його основу покладено психологічний метод впливу на поведінку підозрюваного, обвинуваченого: фактичне обмеження прав настає не у момент обрання заходу, а лише у разі його порушення. Поряд із цим, цьому заходу властивий превентивний характер, оскільки він спрямований на упередження неналежної процесуальної поведінки особи - ухилення від слідства і суду, перешкоджання розслідуванню, продовження злочинної діяльності. Водночас, на нашу думку, превентивний потенціал особистого зобов'язання значною мірою залежить від двох чинників: реальності контролю за виконанням покладених обов'язків та невідворотності негативних наслідків у разі їх порушення. У вітчизняній практиці обидва ці чинники спрацьовують непослідовно, що буде показано нижче.

Стосовно строку застосування цього запобіжного заходу слід зазначити, що положення статті 179 КПК України прямо це питання не регулюють - на відміну, наприклад, від статей 181 та 197 КПК України, де чітко визначені строки домашнього арешту і тримання під вартою. На цю законодавчу прогалину звертає увагу й Т. Г. Фоміна, наголошуючи, що строк застосування особистого зобов'язання у КПК України прямо не вказаний, на відміну від визначення строку застосування домашнього арешту та тримання під вартою [2, с. 48]. Ураховуючи, що сутність особистого зобов'язання полягає у покладенні на особу певних обов'язків, на практиці застосовується частина 6 статті 194 КПК України, відповідно до якої строк дії покладених обов'язків не може перевищувати двох місяців [1]. У разі необхідності цей строк може продовжуватися за клопотанням прокурора в порядку статті 199 КПК України [1].

Контроль за виконанням особистого зобов'язання здійснюється відповідно до частини 3 статті 179 КПК України: за підозрюваним - слідчим, за обвинуваченим - прокурором [1]. На наше переконання, головною проблемою чинного механізму є його декларативність: ані КПК України, ані відомчі акти не містять чіткої процедури такого контролю - періодичності перевірок, форми фіксації виконання обов'язків, обов'язкової взаємодії з підрозділами Національної поліції чи Бюро економічної безпеки. Слідчий, перевантажений десятками проваджень, об'єктивно не має ресурсу систематично відстежувати, чи дотримується підозрюваний, наприклад, заборони відвідувати певні місця або спілкуватися з визначеними особами. Особливе питання становить контроль за носінням електронного засобу контролю: відповідно до Порядку, затвердженого наказом МВС України від 08.06.2017 № 480, моніторинг здійснюється поліцією, однак фактичний обмін інформацією між поліцією та слідчим/прокурором не має сталого процедурного оформлення. Як наслідок, особисте зобов'язання у багатьох випадках перетворюється на формальність, яка не забезпечує реального превентивного впливу.

Невиконання обов'язків, покладених на підозрюваного, обвинуваченого у зв'язку із застосуванням особистого зобов'язання, тягне за собою певні правові наслідки. Згідно з частиною 2 статті 179 КПК України, у разі невиконання таких обов'язків до особи може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід та накладено грошове стягнення в розмірі від 0,25 до 2 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [1]. Однак практика свідчить про вкрай низьку фактичну реалізацію цього механізму. По-перше, факт порушення особистого зобов'язання повинен бути зафіксований і доведений саме стороною обвинувачення, що в умовах слабкого контролю є проблематичним. По-друге, накладення грошового стягнення є самостійним процесуальним питанням, яке вимагає окремого клопотання та розгляду слідчим суддею (стаття 144 КПК України), що додатково обтяжує сторону обвинувачення.

У Листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04.04.2013 № 511-550/0/4-13 «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» вказувалось на існування випадків, коли слідчі судді в ухвалах не зазначають конкретні обов'язки, передбачені частиною 5 статті 194 КПК України, а також не вказують строк, на який покладається їх виконання [4]. Незважаючи на давність цього роз'яснення, окреслена проблема залишається актуальною: моніторинг сучасних ухвал свідчить, що формулювання обов'язків нерідко відтворюється безсистемно або в загальній формі, що у подальшому ускладнює як виконання заходу, так і контроль за ним.

Підсумовуючи викладене, можна сформулювати такі висновки. По-перше, особисте зобов'язання є найбільш м'яким запобіжним заходом, передбаченим КПК України, процесуальна сутність якого полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого визначених судом обов'язків та у психологічному впливі на його поведінку через загрозу заміни заходу більш суворим [1]. Процесуальна форма його застосування включає подання вмотивованого клопотання, постановлення ухвали слідчого судді, складання письмового зобов'язання та повідомлення особи під розпис про покладені на неї обов'язки [1]. Усунення цих недоліків потребує комплексного вдосконалення положень глави 18 КПК України, прийняття чіткої процедури контролю за виконанням особистого зобов'язання та внесення змін до статті 309 КПК України у частині розширення переліку ухвал, що підлягають апеляційному оскарженню.

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 30.04.2026).

2. Фоміна Т. Г. Особисте зобов'язання: процесуальна характеристика та практика застосування. Вісник Національної академії правових наук України. 2018. Т. 25, № 2. С. 41–54.

3. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 30.04.2026).

4. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04.04.2013 № 511-550/0/4-13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13 (дата звернення: 30.04.2026).

УДК 341.231.14:343.1

Шрамко М. О., студент гр. МКПР-251

Науковий керівник: Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

СТАНДАРТ ПРАВОСУДДЯ, ДРУЖНЬОГО ДО ДИТИНИ: ПІДХОДИ РАДИ ЄВРОПИ

Дружнє до дитини правосуддя (child-friendly justice) — це система правосуддя, яка забезпечує повагу до прав і гідності дитини, гарантує її ефективну участь у процесі, враховує вік, рівень зрілості та особливі потреби, а також запобігає вторинній віктимізації [2].

Актуальність теми зумовлена тим, що діти можуть брати участь у правосудді у різних процесуальних статусах: як потерпілі, свідки, підозрювані, обвинувачені або учасники цивільного чи адміністративного судочинства. У кожному з цих випадків дитина перебуває у вразливому становищі, що потребує особливих процесуальних гарантій та адаптації судових процедур до її потреб. Метою дослідження є аналіз стандартів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини, а також практики Європейського суду з прав людини у сфері забезпечення процесуальних гарантій дітей.

Основу стандартів Ради Європи у сфері правосуддя, дружнього до дитини, становлять Європейська конвенція з прав людини 1950 р. [1], Керівні принципи Комітету Міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей 2010 р. [2], Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства 2007 р. [3], Європейська конвенція про здійснення прав дітей 1996 р. [4], а також Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи Rec(87)20 [5].

Особливе значення серед зазначених документів мають Керівні принципи Комітету Міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей. Вони є основним комплексним документом Ради Європи, який системно визначає стандарти участі дітей у правосудді на всіх стадіях провадження.

До ключових принципів правосуддя, дружнього до дитини, належать: забезпечення найкращих інтересів дитини; право дитини бути вислуханою; доступність правосуддя; недопущення дискримінації; захист приватності та персональних даних; запобігання вторинній віктимізації; забезпечення участі адвокатів, психологів та законних представників; адаптація процедур до віку та психологічного стану дитини [2].

Керівні принципи Ради Європи передбачають, що дитина повинна бути належним чином поінформована про свої права та можливість використання альтернативних способів вирішення спору, зокрема медіації чи примирення [2]. Допит дитини має проводитися у присутності адвоката, законного представника або іншої особи, якій дитина довіряє. Важливими елементами стандарту є відеофіксація допитів, обмеження кількості процесуальних контактів дитини з правоохоронними органами та недопущення повторної травматизації.

Одним із ключових елементів дружнього до дитини правосуддя є забезпечення права дитини бути почутою у всіх справах, які її стосуються. При цьому участь дитини у процесі повинна враховувати її вік, рівень розвитку та психологічний стан. Судові процедури мають бути зрозумілими для дитини, а інформація — надаватися доступною мовою [2].

Для захисту дітей від вторинної віктимізації міжнародні стандарти передбачають проведення судових засідань у закритому режимі, використання відеоконференцій, забезпечення конфіденційності інформації про дитину та залучення психологів під час процесуальних дій [2; 3].

Практика Європейського суду з прав людини відіграє важливу роль у формуванні стандартів правосуддя, дружнього до дитини. У справі *T. and V. v. the United Kingdom* Суд встановив порушення ст. 6 ЄКПЛ через неможливість ефективної участі 11-річних обвинувачених у судовому процесі внаслідок надмірної формалізованості провадження [6]. У рішенні *S.C. v. the United Kingdom* ЄСПЛ наголосив на необхідності врахування віку, психологічного стану та рівня зрілості дитини під час оцінки її здатності брати участь у процесі [7].

У справі *A and B v. Croatia* Суд зазначив, що держава зобов'язана забезпечити належний захист дитини-жертви від вторинної віктимізації під час кримінального провадження [9]. Особливе значення має справа *N.Ç. v. Turkey*, у якій ЄСПЛ встановив порушення ст. 3 та ст. 8 ЄКПЛ у зв'язку з повторними допитами дитини-жертви сексуального насильства та відсутністю належної психологічної підтримки [10].

Попри поступове впровадження міжнародних стандартів у сфері ювенальної юстиції, в Україні досі існують проблеми практичної реалізації принципів правосуддя, дружнього до дитини. Серед основних проблем можна виокремити недостатню кількість спеціально обладнаних «зелених кімнат» для допиту дітей, нерівномірність практики відеофіксації допитів, недостатній рівень спеціалізації суддів, прокурорів та слідчих, а також недостатню адаптацію судового середовища до потреб дітей.

Таким чином, підходи Ради Європи до правосуддя, дружнього до дитини, базуються на поєднанні процесуальних гарантій, спеціальних процедур та міждисциплінарного підходу до роботи з дітьми. Для України подальше реформування ювенальної юстиції повинно включати розширення мережі «зелених кімнат», забезпечення системної відеофіксації допитів дітей, розвиток альтернативних процедур та підвищення рівня спеціалізації фахівців.

Список літератури

1. Європейська конвенція з прав людини (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод) від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Керівні принципи Комітету Міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, від 17.11.2010 р. URL: https://rm.coe.int/16804c2188
3. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) від 25.10.2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text
4. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text
5. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи Rec(87)20 про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх від 17.09.1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_266#Text
6. Case of T. and V. v. the United Kingdom, applications nos. 24724/94 and 24888/94, judgment of 16 December 1999.
7. Case of S.C. v. the United Kingdom, application no. 60958/00, judgment of 15 June 2004.
8. Case of M.D. and Others v. Malta, application no. 64791/10, judgment of 17 July 2017.
9. Case of A and B v. Croatia, application no. 7144/15, judgment of 20 June 2019.
10. Case of N.Ç. v. Turkey, application no. 8079/17, judgment of 23 March 2021.

УДК 349.2

Ясний І. В., студент гр. КЮ-232

Науковий керівник: Сенченко Н. М., доцент кафедри кримінального права та правосуддя, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Інститут допустимості доказів посідає одне з ключових місць у системі кримінального процесуального права України, оскільки саме через нього забезпечується баланс між ефективністю кримінального переслідування та гарантіями прав і свобод людини. Значення допустимості доказів полягає не лише у встановленні формальних вимог до порядку отримання доказової інформації, а й у забезпеченні справедливості кримінального провадження загалом. Використання доказів, здобутих із порушенням закону або прав людини, суперечить принципам верховенства права, законності та справедливого судового розгляду.

Особливої актуальності зазначене питання набуває в умовах сучасного розвитку кримінального процесуального законодавства, збільшення кількості електронних доказів, активного використання негласних слідчих (розшукових) дій, а також функціонування правосуддя в умовах воєнного стану. Судова практика свідчить, що саме питання допустимості доказів нерідко стає визначальним під час ухвалення остаточного судового рішення у кримінальному провадженні.

Конституційною основою інституту допустимості доказів є положення частини третьої статті 62 Конституції України, відповідно до якої обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом, а також на припущеннях [1]. Зазначене положення фактично закріплює конституційну заборону використання незаконно одержаної інформації у кримінальному провадженні. Водночас безпосередній механізм реалізації цієї конституційної гарантії визначається положеннями статей 86 та 87 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України)[2].

Стаття 86 КПК України встановлює загальне правило допустимості доказів, відповідно до якого доказ визнається допустимим лише за умови його отримання у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законом [2]. Натомість стаття 87 КПК України визначає підстави визнання доказів недопустимими, зокрема у випадках істотного порушення прав і свобод людини та громадянина [2]. Таким чином, зазначені норми перебувають у

системному взаємозв'язку: стаття 86 визначає загальні умови допустимості доказів, а стаття 87 — правові наслідки їх порушення [4].

У науковій літературі відсутній єдиний підхід до розуміння сутності допустимості доказів. Так, Д. Б. Сергєєва зазначає, що недопустимими можуть визнаватися не докази як такі, а лише фактичні дані, які не відповідають вимогам процесуального закону, оскільки допустимість є невід'ємною ознакою самого поняття доказу [5, с. 82]. Натомість у практиці кримінального процесу та законодавстві України усталеним є саме термін «недопустимий доказ», що свідчить про нормативне закріплення відповідної правової конструкції.

На нашу думку, допустимість доказів слід розглядати не лише як формальну відповідність процесуальному порядку отримання доказової інформації, а як комплексну процесуальну гарантію захисту прав людини у кримінальному провадженні. Доказ може визнаватися допустимим лише за умови одночасного дотримання кількох взаємопов'язаних критеріїв: законності джерела доказу, належного суб'єкта його отримання, дотримання встановленої процесуальної форми, належної фіксації процесуальної дії та відсутності істотного порушення конституційних прав особи.

Важливе значення для розуміння допустимості доказів має практика Верховного Суду. У постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 7 серпня 2019 року у справі № 607/14707/17 зазначено, що доказ має бути отриманий із належного процесуального джерела, уповноваженим суб'єктом, у встановленому законом порядку та належним чином зафіксований [3]. Аналіз цієї правової позиції дає підстави стверджувати, що сучасна судова практика виходить із багатокомпонентного підходу до оцінки допустимості доказів.

Разом із тим у практиці застосування статей 86–87 КПК України існує низка проблемних питань [2]. Однією з найбільш дискусійних проблем є визначення меж істотності порушення прав людини під час отримання доказів. Судова практика свідчить, що не кожне процесуальне порушення автоматично тягне недопустимість доказу. У багатьох випадках суди оцінюють характер порушення, його вплив на достовірність доказу та можливість реалізації права особи на захист.

Проблемним залишається також питання допустимості похідних доказів, отриманих завдяки інформації, здобутій із порушенням закону. У теорії кримінального процесу ця проблема відома як доктрина «плодів отруєного дерева». Її сутність полягає у тому, що недопустимими повинні визнаватися не лише первинні незаконно отримані докази, а й інші відомості, здобуті на їх основі. Частково зазначений підхід знайшов відображення у статті 87 КПК України, однак практика його застосування залишається неоднозначною [2].

Не менш актуальною є проблема допустимості електронних доказів. Сучасний розвиток цифрових технологій призводить до активного використання у кримінальному провадженні інформації з мобільних телефонів, месенджерів, соціальних мереж та електронних носіїв інформації. Однак на практиці нерідко виникають питання щодо належного процесуального порядку вилучення, копіювання та фіксації такої інформації. Відсутність чітких законодавчих механізмів у деяких випадках створює ризик визнання відповідних доказів недопустимими [6].

Особливу увагу слід звернути й на практику Європейського суду з прав людини. У рішенні у справі «Schenk v. Switzerland» ЄСПЛ зазначив, що саме по собі використання незаконно отриманого доказу не завжди свідчить про порушення права на справедливий суд, якщо кримінальне провадження загалом відповідало вимогам справедливості [7]. Водночас у справі «Jalloh v. Germany» Суд наголосив, що використання доказів, отриманих шляхом істотного порушення прав людини, може призвести до порушення статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [8]. Отже, практика ЄСПЛ свідчить про необхідність оцінки допустимості доказів не лише з позиції формального дотримання процесуальної процедури, а й крізь призму забезпечення права на справедливий судовий розгляд.

Наукового та практичного значення набуває також проблема допустимості доказів в умовах воєнного стану. Спрощення окремих процесуальних процедур, обмежені можливості проведення слідчих дій та складність забезпечення належної фіксації доказової інформації

можуть створювати ризики порушення прав людини та подальшого визнання доказів недопустимими. Саме тому навіть в умовах особливого правового режиму держава повинна забезпечувати дотримання фундаментальних процесуальних гарантій.

Отже, допустимість доказів у кримінальному процесуальному праві України слід розуміти як комплексний правовий інститут, спрямований на забезпечення законності отримання доказової інформації та захист прав людини у кримінальному провадженні. Його зміст полягає не лише у встановленні формальних вимог до порядку отримання доказів, а й у забезпеченні справедливості кримінального процесу загалом.

Проведене дослідження дає підстави сформулювати низку висновків і пропозицій. По-перше, необхідним є більш чітке законодавче визначення критеріїв істотності порушення прав людини під час отримання доказів. По-друге, потребує вдосконалення правове регулювання порядку отримання та фіксації електронних доказів. По-третє, доцільним є подальше узгодження положень КПК України з практикою Європейського суду з прав людини щодо оцінки допустимості доказів. Саме комплексне вдосконалення зазначеного інституту сприятиме підвищенню ефективності кримінального провадження та забезпеченню належного рівня захисту прав і свобод людини.

Список літератури

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 05.05.2026).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 05.05.2026).

3. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 7 серп. 2019 р. у справі № 607/14707/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/83501335 (дата звернення: 05.05.2026).

4. Крикунов О.В., Троць Д.В. Належність та допустимість доказів у кримінальному процесуальному праві України // Актуальні питання реформування правової системи : зб. матеріалів XIX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 15–16 верес. 2023 р.). Луцьк : Завжди Поруч, 2023. С. 152–154.

5. Сергєєва Дарія Борисівна. Допустимість доказів в теорії та КПК 2012 року // *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 80–87.

6. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms : Convention of 4 November 1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (date of access: 08.05.2026).

7. Schenk v. Switzerland (Application no. 10862/84) : Judgment of the European Court of Human Rights of 12 July 1988. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57577 (date of access: 05.05.2026).

8. Jalloh v. Germany (Application no. 54810/00) : Judgment of the European Court of Human Rights of 11 July 2006. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76307 (date of access: 05.05.2026).

UDC 351.74:004.8
Vodolaskova K. Yu., Doctor iuris
University of Cologne
(Cologne, Germany)
Advocate, Senior Legal Counsel
SE "Boryspil International Airport"
(Boryspil, Ukraine)

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES

In the modern world, the rapid development of digital technologies significantly affects all spheres of social life. One of the most important technological achievements of the twenty-first century is artificial intelligence, which is increasingly being implemented in public administration, medicine, education, economics, and law enforcement activities. The use of artificial intelligence technologies by law enforcement agencies has become especially relevant due to the growth of cybercrime, the increase in information flows, and the necessity to improve the effectiveness of crime prevention and investigation.

Today, law enforcement agencies operate in conditions that require rapid decision-making, processing of large amounts of information, and effective interaction with society. Traditional methods of collecting and analyzing information are often insufficient because they require considerable time and human resources. In this regard, artificial intelligence technologies provide new opportunities for improving the work of law enforcement bodies, increasing public safety, and strengthening the protection of human rights and freedoms.

Artificial intelligence is commonly understood as a system of technologies and algorithms capable of imitating certain intellectual functions of humans, such as learning, analysis, forecasting, recognition, and decision-making [4]. Artificial intelligence systems are able to process significant amounts of information much faster than humans, identify patterns, and perform complex analytical tasks. These features make artificial intelligence an effective tool in law enforcement activities.

One of the key areas of the use of artificial intelligence in law enforcement is the analysis of information and large databases. Law enforcement agencies constantly work with significant amounts of data, including criminal records, personal information, video surveillance materials, forensic reports, and information from social networks and Internet resources. Artificial intelligence systems can quickly process such data, identify suspicious connections, detect criminal patterns, and assist investigators in solving crimes.

A particularly important role is played by facial recognition technology [5]. Such systems are actively used in many countries to identify criminals, search for missing persons, monitor public places, and ensure security during mass events. Cameras equipped with artificial intelligence technologies are capable of recognizing faces in real time and comparing them with information stored in law enforcement databases. This significantly increases the efficiency of operational and investigative activities.

In addition, artificial intelligence technologies are widely used in video surveillance systems. Intelligent surveillance systems can automatically detect suspicious behavior, abandoned objects, unusual movements, or conflicts in crowded places. Such systems help law enforcement officers respond more quickly to potential threats and prevent offenses before they occur.

Another important area is cybersecurity [6]. The rapid digitalization of society has led to a significant increase in cybercrime, including hacking, online fraud, identity theft, phishing attacks, and the distribution of malicious software. Artificial intelligence systems are capable of identifying suspicious network activity, analyzing cyber threats, detecting vulnerabilities, and preventing cyberattacks. Furthermore, artificial intelligence can assist specialists in investigating cybercrimes and identifying individuals involved in illegal online activities.

Artificial intelligence technologies are also used for predictive policing. This concept involves analysing statistical information and criminal data in order to forecast areas or situations with a high probability of criminal activity. Based on such analysis, law enforcement agencies can distribute resources more effectively, increase patrol presence in high-risk areas, and improve preventive measures. Predictive technologies are already being implemented in several countries and demonstrate positive results in reducing crime rates.

An equally significant area is the automation of communication between law enforcement agencies and citizens. Artificial intelligence-based chatbots and virtual assistants can receive citizens' complaints, provide legal information, answer frequently asked questions, and direct individuals to appropriate services. This improves communication between the population and law enforcement agencies, reduces the workload on employees, and increases the accessibility of police services.

The use of artificial intelligence can also improve document management and administrative processes in law enforcement institutions. Automated systems are capable of organizing electronic documentation, generating reports, analyzing legal documents, and supporting internal coordination. As a result, law enforcement officers can devote more time to operational activities rather than routine administrative tasks.

Despite numerous advantages, the use of artificial intelligence in law enforcement activities raises serious legal and ethical concerns [7]. One of the main problems is the protection of human rights and freedoms, especially the right to privacy. Artificial intelligence systems often require access to large amounts of personal data, including biometric information, geolocation data, and online activity. Improper use of such information may lead to unlawful surveillance and interference in private life.

Another important issue is the possibility of algorithmic errors and bias. Artificial intelligence systems are created and trained by humans, which means that they may contain inaccuracies or discriminatory elements. In some cases, facial recognition technologies have demonstrated lower accuracy in identifying certain ethnic or social groups. Such errors can result in unjustified suspicion, unlawful detention, or discrimination. Therefore, the implementation of artificial intelligence in law enforcement must be accompanied by strict human oversight and transparent procedures.

The issue of legal regulation also remains highly relevant [4; 7]. In many countries, including Ukraine, legislation concerning artificial intelligence is still in the process of development. Existing legal norms do not always clearly define the limits of the use of artificial intelligence technologies, the responsibility for algorithmic decisions, or the mechanisms for protecting citizens from potential abuses. Consequently, there is a need to establish a comprehensive legal framework regulating the use of artificial intelligence in law enforcement activities.

Special attention should also be paid to ethical principles [7]. Law enforcement activity directly affects human rights and freedoms; therefore, any technological innovations must comply with the principles of legality, justice, transparency, and accountability. Artificial intelligence should not replace human decision-making completely, especially in matters related to criminal liability, detention, or the restriction of individual rights.

For Ukraine, the implementation of artificial intelligence technologies in law enforcement activities is particularly important under current conditions of digital transformation and security challenges. Modern technologies may contribute to improving crime prevention, increasing the effectiveness of investigations, combating cybercrime, and enhancing public security. At the same time, the introduction of artificial intelligence should be carried out gradually, with proper legislative support, technical supervision, and professional training of law enforcement personnel.

It is also important to develop international cooperation in the field of artificial intelligence regulation. Since cybercrime and digital threats often have a transnational nature, states should exchange experience, improve international legal standards, and cooperate in the creation of secure and ethical artificial intelligence systems. International organizations, including the European Union and the United Nations, already emphasize the necessity of responsible and human-centered approaches to the use of artificial intelligence technologies.

Therefore, artificial intelligence has significant potential for improving law enforcement activities. Its use contributes to faster information processing, effective crime prevention, enhanced cybersecurity, and better communication between law enforcement agencies and citizens. However, the implementation of artificial intelligence technologies should be balanced with the protection of human rights, ethical standards, and legal guarantees. Only under conditions of proper legal regulation, transparency, and responsible use can artificial intelligence become an effective and safe instrument in the law enforcement sphere.

References

1. Constitution of Ukraine: *Law of Ukraine* of June 28, 1996 No. 254k/96-VR. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр .
2. On Personal Data Protection: *Law of Ukraine* of June 1, 2010 No. 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17 .
3. On the National Police: *Law of Ukraine* of July 2, 2015 No. 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19.
4. Baranov O. Definition of the Term "Artificial Intelligence". *Information and Law*. 2023. No. 1. P. 32–49.
5. Theoretical Principles of Legal Regulation of Artificial Intelligence Systems for Personal Identification in the Context of Executive Authorities' Activities. *Socio-Legal Studies*. 2020. Issue 2 (8). P. 8–15.
6. *Governance of Artificial Intelligence in the Public Sector*. Generalitat de Catalunya, 2023. URL:
7. European Commission. Ethics Guidelines for Trustworthy AI. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/.
8. Russell S., Norvig P. *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. 4th ed. Pearson Education, 2021. 1136 p.

УДК 342.7

Буряк В. О., студентка, Б-К9-25-1-ПД

Науковий керівник: Макеєва О. М., завідувач кафедри теорії держави і права, конституційного права та адміністративного права, к.ю.н., доцент

Національний університет «Київський авіаційний інститут»

(м. Київ, Україна)

ЗАХИСТ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Унаслідок збройної агресії проти України значна кількість громадян була змушена залишити свої місця постійного проживання та переміститися в межах держави. Такі особи отримали правовий статус внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Внутрішнє переміщення стало одним із найбільших соціальних викликів для України, що потребує комплексного правового та організаційного реагування з боку держави. Метою даної роботи є дослідження особливостей захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні, аналіз нормативно-правової бази та практичних механізмів реалізації цих прав.

Актуальність теми полягає в тому, що питання забезпечення соціальних, економічних і правових гарантій ВПО безпосередньо пов'язане з дотриманням прав людини, стабільністю суспільства та ефективністю державної політики. У межах дослідження розглядаються основні проблеми, з якими стикаються ВПО, та значення правового регулювання їхнього статусу. Вивчення цієї теми є важливим для формування розуміння ролі держави у захисті вразливих груп населення, особливо в умовах воєнного стану.

Поняття внутрішньо переміщеної особи закріплено в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», де зазначено, що «внутрішньо переміщена особа — це громадянин України або іноземець, який законно перебуває на території України та був змушений залишити місце проживання внаслідок або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, насильства чи надзвичайних ситуацій» [1].

Правовий статус ВПО передбачає збереження всього обсягу конституційних прав і свобод, гарантованих громадянам України. Однак на практиці реалізація цих прав часто ускладнюється через втрату документів, житла, роботи, а також через соціально-економічні обмеження. Саме тому держава запровадила спеціальні механізми підтримки внутрішньо переміщених осіб.

Однією з ключових сфер захисту прав ВПО є соціальне забезпечення. Законодавство України передбачає надання адресної грошової допомоги, сприяння у працевлаштуванні, доступ до освіти та медичних послуг. Особливе значення має державна допомога для покриття витрат на проживання та оплату житлово-комунальних послуг. Ці заходи спрямовані на мінімізацію негативних наслідків внутрішнього переміщення та забезпечення базових потреб ВПО.

Важливою складовою захисту прав ВПО є право на житло. Значна частина внутрішньо переміщених осіб втратила своє майно або не має можливості повернутися до нього через бойові дії чи окупацію. У зв'язку з цим держава та органи місцевого самоврядування реалізують програми тимчасового розміщення, компенсації за зруйноване житло, а також будівництва соціального житла. Проте ці заходи часто є недостатніми через обмежені фінансові ресурси та велику кількість осіб, які потребують допомоги.

Не менш важливим є забезпечення права ВПО на працю. Переміщення часто супроводжується втратою попереднього місця роботи, що погіршує матеріальний стан осіб. Для вирішення цієї проблеми держава запровадила програми перекваліфікації, сприяння зайнятості та підтримки підприємницької діяльності серед внутрішньо переміщених осіб. Реалізація права на працю сприяє соціальній інтеграції ВПО та зменшенню їх залежності від державної допомоги.

У міжнародних принципах щодо внутрішньо переміщених осіб зазначено: «Національні органи влади несуть основний обов'язок і відповідальність за забезпечення захисту та надання гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам, які перебувають під їхньою юрисдикцією» [2]. Це підкреслює провідну роль держави у забезпеченні прав та гарантій для ВПО.

Питання соціальних гарантій внутрішньо переміщених осіб активно досліджується і в сучасній українській науковій літературі. Зокрема, Н. В. Шелевер та В. І. Пішта зазначають, що «соціальні права визнані неабсолютними і такими, що залежать від економічного стану держави. Проте автори вважають, що у разі дотримання такої позиції Україна може втратити своїх громадян назавжди» [3]. Така позиція акцентує увагу на необхідності не лише формального закріплення соціальних гарантій, а й забезпечення їх реальної та ефективної реалізації навіть в умовах воєнного стану.

Особливу увагу слід приділити захисту прав ВПО у сфері освіти. Діти та молодь із числа внутрішньо переміщених осіб мають право на безперешкодний доступ до дошкільної, шкільної та вищої освіти. В Україні передбачені спрощені процедури вступу до закладів освіти, можливість дистанційного навчання та соціальна підтримка студентів-ВПО. Це є важливим фактором збереження людського потенціалу та запобігання соціальній ізоляції.

Значну роль у захисті прав ВПО відіграють міжнародні організації та громадські об'єднання. Вони надають правову, психологічну та гуманітарну допомогу, а також здійснюють моніторинг дотримання прав внутрішньо переміщених осіб. Співпраця державних органів з міжнародними партнерами сприяє впровадженню кращих практик у сфері захисту прав людини.

Разом із тим існує низка проблем у реалізації прав ВПО. Серед них можна виділити недостатню поінформованість осіб про свої права, бюрократичні труднощі при отриманні допомоги, а також нерівномірне навантаження на регіони, які приймають найбільшу кількість переміщених осіб. Ці проблеми потребують подальшого вдосконалення законодавства та управлінських рішень.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що захист прав внутрішньо переміщених осіб є важливим елементом державної політики України в умовах збройного конфлікту. Законодавча база у цій сфері створює необхідні передумови для забезпечення основних прав і свобод ВПО, однак її практична реалізація стикається з низкою труднощів. Захист соціальних, житлових, трудових та освітніх прав внутрішньо переміщених осіб має комплексний характер і потребує координації зусиль держави, органів місцевого самоврядування та громадського сектору. Вирішення проблем ВПО сприяє не лише покращенню їхнього становища, а й зміцненню соціальної стабільності в державі загалом.

Список літератури

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text (дата звернення: 11.03.2026).

2. Guiding Principles on Internal Displacement. United Nations. New York, 1998. 25 p. URL: https://www.unhcr.org/43ce1cff2 (дата звернення: 11.03.2026).

3. Шелевер Н. В., Пішта В. І. Захист соціальних прав внутрішньо переміщених осіб під час війни в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 73–74. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/15.

УДК: 34.012.3:17.022.1

Власенко Д. В., студентка гр. КЮ-251

Науковий керівник: Нітченко А. Г., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОСВІДОМІСТЬ ЮРИСТА: ДЕОНТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПОНЯТЬ «СОВІСТЬ» І «ВИНА»

У сучасному суспільстві професія юриста пов’язана з підвищеною відповідальністю, адже рішення правника можуть безпосередньо впливати на права, свободи та долі людей. Саме тому недостатньо лише знати норми права - важливо мати сформовану правосвідомість, яка поєднує юридичні знання з моральними цінностями. Особливу роль у цьому контексті відіграють такі деонтологічні категорії, як совість і вина, що виступають внутрішніми регуляторами професійної поведінки юриста.

Актуальність теми зумовлена зростанням суспільного запиту на етичну, чесну та відповідальну юридичну діяльність. Умови правової держави вимагають від юриста не формального виконання закону, а його справедливого та сумлінного застосування, що неможливо без розвиненої правосвідомості [1, с. 150].

Проаналізувавши останні дослідження та публікації з’ясувалося, що тема деонтологічної правосвідомості юриста активно розробляється в наукових працях. Зокрема, О. Руданецька розглядає деонтологічні прояви правосвідомості як інтелектуальну власність юриста, пов’язану з моральними принципами, етичними кодексами та формуванням професійної культури, підкреслюючи її роль у збагаченні особистості фахівця та уніфікації відносин у юридичній сфері [2, с. 21]. У контексті трудових відносин вона аналізує, як деонтологічна правосвідомість сприяє реалізації професійних функцій, захисту прав громадян і робить професію моральною та справедливою, спираючись на корпоративні норми етики [3, с. 23].

Метою роботи є розкриття змісту правосвідомості юриста через деонтологічний аналіз понять совісті та вини, а також визначення їх ролі у професійній діяльності правника.

Правосвідомість – це складне соціально-психологічне явище, яке включає уявлення, оцінки, переконання та ставлення особи до права і правової реальності. У науковій літературі правосвідомість розглядається як необхідна передумова правомірної поведінки та важливий елемент правової культури особи.

Для юриста правосвідомість має професійний характер, оскільки формується на основі спеціальних правових знань, практичного досвіду та етичних стандартів професії. Деонтологічна правосвідомість передбачає усвідомлення юристом свого професійного обов’язку, відповідальності перед суспільством і необхідності дотримання не лише правових, а й моральних норм [1, с. 124].

Таким чином, правосвідомість юриста виступає внутрішнім механізмом, що визначає його ставлення до закону, клієнта, колег і власної професійної честі.

Одним із ключових елементів деонтологічної правосвідомості є совість. У професійній етиці юриста вона розглядається як внутрішній моральний контроль, що спонукає особу діяти чесно, справедливо та відповідально навіть за відсутності зовнішнього контролю [4, с. 52].

У філософській науці совість визначається як здатність людини до моральної самооцінки своїх вчинків, усвідомлення відповідальності за них і внутрішнього осуду у разі порушення моральних норм [5, с. 591]. Для юриста це означає вміння критично оцінювати власні професійні дії, не прикриваючись лише формальною законністю.

Совість відіграє особливо важливу роль у ситуаціях професійного вибору, коли закон допускає кілька варіантів рішення. У таких випадках саме совість допомагає юристу обрати той шлях, який найбільше відповідає принципам справедливості та гуманізму.

Тісно пов'язаним із совістю є поняття вини. У юридичному сенсі вина розглядається як психічне ставлення особи до вчиненого правопорушення. Проте в деонтологічному вимірі вона має ширше значення й охоплює також моральну відповідальність юриста за свої дії [4, с. 74].

Відчуття вини виникає тоді, коли юрист усвідомлює, що порушив не лише правову норму, а й професійний або моральний обов'язок. Таке усвідомлення стимулює саморефлексію, виправлення помилок і прагнення не допустити подібних дій у майбутньому [4, с. 83].

Зарубіжні дослідники також наголошують, що вина і совість є невід'ємними складниками професійної етики юриста. Зокрема, Д. Меллінкофф підкреслював, що юридична практика неминуче пов'язана з моральними дилемами, і саме внутрішнє відчуття вини часто стає поштовхом до етичного переосмислення професійних рішень [6, с. 138].

Совість і вина перебувають у тісному взаємозв'язку та разом формують механізм внутрішнього самоконтролю юриста. Совість виконує превентивну функцію, попереджаючи можливі порушення професійної етики, тоді як вина є реакцією на вже допущені помилки та сприяє їх усвідомленню [1, с. 162].

Наявність таких внутрішніх моральних регуляторів підвищує рівень професійної відповідальності юриста та сприяє зміцненню довіри суспільства до правової системи.

Отже, правосвідомість юриста є складним поєднанням правових знань і моральних переконань, у якому провідне місце посідають категорії совісті та вини. Совість забезпечує внутрішній моральний контроль професійної поведінки, а вина сприяє усвідомленню відповідальності за допущені порушення. У деонтологічному вимірі ці поняття формують основу етичної діяльності юриста та забезпечують єдність права і моралі в юридичній практиці. Розвинена правосвідомість є необхідною умовою професійної честі юриста та ефективного функціонування правової держави.

Список літератури

1. Скакун О.Ф. Юридична деонтологія: підручник. Харків: Право, 2010, 336 с.
2. Руданецька О. С. Деонтологічні прояви правової свідомості юриста. Права людини в період збройних конфліктів : Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.) / Нац. ун-т «Одеська юридична академія» ; каф. міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»: у 2 т. Одеса, 2022. С. 66-69. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/ed9dc313-0d90-4422-afb0-7e97144d9a92 (дата звернення: 22.01.2026).
3. Руданецька О. С. Деонтологічна правосвідомість юриста у трудовій сфері. Правова.ua. 2021. № 3. С. 151-156. DOI: 10.32782/LAW.UA.2021.3.24
4. Петришин О. В., Зінченко О. В. Юридична деонтологія : посіб. для підгот. до заліків та іспитів. Харків : Право, 2018. 84 с
5. Шинкарук В.І. Совість. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002, 742 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi78/0058214.pdf (дата звернення: 22.01.2026).
6. Mellinkoff David The Conscience of a Lawyer: Duke Law Journal. St. Paul, Minn: West Pub. Co., 1973, 214 p. URL: https://catalogue.nla.gov.au/catalog/1983120 (дата звернення: 22.01.2026).

УДК: 34.012.3:[004.77:174]
Гребенюк Ю. С., студентка гр. ПР-251
Науковий керівник: Нітченко А. Г., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ЕТИЧНІ НОРМИ ОНЛАЙН-СПІЛКУВАННЯ АДВОКАТА

Цифрова трансформація юридичної професії призвела до розмивання меж між приватною та публічною сферами життя адвоката. У сучасних умовах активність правника в соціальних мережах та месенджерах перестає бути виключно особистою справою, перетворюючись на інструмент формування професійного іміджу або, навпаки, джерело репутаційних ризиків. Професійна етика адвоката сьогодні – це вже не лише поведінка в залі суду, а складна система моральних фільтрів, що регулюють цифрову присутність фахівця.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що будь-яка публічна активність адвоката в мережі (від дописів у Facebook до коментарів у Telegram-каналах) миттєво екстраполюється на всю адвокатську спільноту. Необережне висловлювання чи порушення конфіденційності в мережі може не лише зруйнувати довіру клієнта, а й стати підставою для дисциплінарної відповідальності. Відтак, виникає гостра потреба у чіткому визначенні етичних стандартів «цифрової деонтології», які б збалансували право адвоката на свободу вираження поглядів із обов’язком підтримувати авторитет професії.

Згідно з «Правилами адвокатської етики» [2] перебуваючи онлайн, адвокат залишається представником професії, тому він зобов’язаний дотримуватися законодавства та норм етики так само суворо, як і у реальному житті. Його комунікація має базуватися на принципах чесності, стриманості та поваги до колег і клієнтів. Важливо уникати будь-яких виявів дискримінації, зберігати професійну незалежність та, що найважливіше, дотримуватися конфіденційності, щоб не підірвати довіру суспільства до правової системи .

Онлайн-спілкування адвоката має бути професійно зваженим, оскільки будь-яка публікація може вплинути на його незалежність у майбутній роботі. Користуючись соцмережами, юрист повинен пам’ятати про суворі межі конфіденційності та обмеження стосовно розповсюдження робочої інформації.

Особливо пильним слід бути з наданням правових порад у відкритому доступі, де їх може побачити будь-хто. Адвокат зобов’язаний дбати про безпеку своїх облікових записів, періодично перевіряти власний контент та негайно усувати чи виправляти помилки, що можуть зашкодити таємниці справи.

Відповідно до «Правил адвокатської етики» [1] кожне повідомлення має бути зрозумілим та недвозначним, з огляду на аудиторію та контекст. Адвокату не личить лишати дописи, що суперечать інтересам його клієнта. Також при спілкуванні з колегами, суддями чи опонентами в мережі необхідно цілком виключати ситуації, де може виникнути конфлікт інтересів .

Адвокат зобов’язаний підтримувати високі стандарти чесності в інтернеті, оскільки будь-яке порушення шкодить не лише його власному імені, а й іміджу всієї адвокатури. У мережі важливо зберігати професійну стриманість та коректність. Зокрема, юристам заборонено відкрито критикувати або оцінювати роботу своїх колег у справах, до яких вони не мають відношення, навіть якщо це подається як особиста думка. Коментуючи ж власні справи, юрист мусить суворо дотримуватися законодавства та норм етики.

У «Правилах адвокатської етики» [1] закріплено, що будь-які висловлювання в мережі не можуть містити агресії, неприязні чи неповаги до права. Адвокат має поводитися з повагою, уникати образ і не допускати поширення неправдивої інформації. Роз’яснюючи правові норми чи судові процеси, адвокат несе відповідальність за те, щоб його слова були істинними та не вводили аудиторію в оману

У соцмережах адвокат зобов'язаний дотримуватися принципів толерантності та поваги. Категорично заборонено допускати будь-якої дискримінації (за ознаками статі, раси, віросповідання, мови тощо) чи виявляти агресію до людей, чиї погляди або спосіб життя відрізняється від його власних. Адвокат має шанобливо ставитися до культурного різноманіття та бути стриманим у суперечках.

Окрема відповідальність стосується публічної позиції: адвокату варто бути дуже уважним із долученням до колективних звернень чи різних акцій. Не можна виступати замість усієї адвокатської спільноти, подаючи свою особисту думку як загальну.

Найважливішим обов'язком залишається захист інформації. Адвокат має вжити усіх заходів для безпеки листування й документів, що становлять адвокатську таємницю. Оприлюднення будь-яких даних про справу чи клієнта у соцмережах суворо заборонене, якщо на це немає попередньої письмової згоди самого клієнта, згідно з «Правилами адвокатської етики» [1].

Отже, дотримання етичних норм у соціальних мережах є обов'язковим для адвоката, оскільки його активність у мережі безпосередньо впливає на довіру суспільства до правосуддя. Кожна публікація чи коментар мають бути обдуманими, щоб не зашкодити репутації усієї професійної спільноти. Ключовим аспектом залишається суворе збереження адвокатської таємниці та захист відомостей клієнтів навіть у неформальному онлайн-спілкуванні. Адвокат мусить уникати конфліктів, виявляти толерантність і нести відповідальність за кожне своє слово, адже професійна гідність і чесність є основою юридичної діяльності як у реальному житті, так і в цифровому просторі.

Список літератури

1. Правила адвокатської етики: Затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року/ URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17 #n613 (дата звернення: 05.05.2026).

УДК 342.5(477)«1918»

Дзейко Ж. О., професор кафедри теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права, д.ю.н., професор

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

СТАТУТ ПРО ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ, ПРАВА І ВІЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Прийняття на зборах Малої Ради 29 квітня 1918 р. «Статуту про державний устрій, права і вільності Української Народної Республіки», який у науковій літературі зазвичай іменується Конституцією Української Народної Республіки (далі – Конституція УНР), було закономірним кроком у розвитку вітчизняного державотворчого та правотворчого процесів за часів відродження української національної державності. Хоча Конституція УНР не набула чинності, втім її можна охарактеризувати як важливий історичний та політичний документ.

Структура Конституції УНР ґрунтується на логічному викладі її змісту, що визначається видами суспільних відносин, які нею врегульовано. У Конституції УНР встановлено правові засади устрою держави, права і свободи громадян, правовий статус органів державної влади тощо. Загалом цей документ має народний характер.

Розглянемо компетенцію вищих органів державної влади УНР, що закріплювалася Конституцією УНР, що б суттєво вплинуло на правовий статус громадян УНР. За Конституцією УНР, джерелом державної влади визнавався народ України. Передбачалося, що народ буде реалізовувати владу через Всенародні Збори, Раду Народних Міністрів,

Генеральний Суд та інші судові установи УНР, місцеві органи державної влади, а також громадські об'єднання. У Конституції УНР здійснена спроба закріпити таку організацію вищих органів державної влади та засади їх взаємовідносин, які відповідали б принципу розподілу державної влади.

«Верховним органом влади УНР» у цьому документі визначалися Всенародні Збори. Всенародним Зборам повинна належати законодавча влада. Цей представницький орган повинен бути обраний на підставі «загального, рівного, безпосереднього, таємного і пропорційного голосування всіх, хто користується громадянськими і політичними правами на Україні і в них судово не обмежений»; віковий ценз - 20 років. Пасивне виборче право надавалося «кожному не обмеженому в своїх правах громадянину УНР, котрому минуло 20 років» [1]. Конституція УНР особливо підкреслює принцип рівного виборчого права - виборець має лише один голос та те, що виборчі округи мають бути рівними за чисельністю населення (сто тисяч) [1]. Більш детально врегулювати виборчий процес повинен був окремий закон.

Компетенція депутатів Всенародних Зборів повинна бути такою: передбачалася оплата депутатської роботи (розмір і форма депутатської винагороди повинні бути визначені Всенародними Зборами); депутат не повинен нести відповідальність за свою політичну діяльність; про характер мандату депутата, про заборону депутатам займати інші посади сказано не було; повноваження депутатів повинні припинятися у разі закінчення строку повноважень Всенародних Зборів (строк - три роки) чи у разі їх дострокового розпуску [1]; інші випадки припинення повноважень депутатів Конституцією УНР передбачені не були.

Що стосується побудови Всенародних Зборів, то цей орган повинен бути однопалатним, за своїм складом – колегіальним. Була визначена норма представництва - один депутат на сто тисяч виборців.

Конституція УНР визначала такі складові елементи внутрішньої структури вищого представницького органу: Голова, товариші Голови, президія, Рада Старшин та комісії Всенародних Зборів [1]. Документ регламентував досить детально лише права і обов'язки Голови Всенародних Зборів. Основні його функції - керівництво роботою Всенародних Зборів, організаційні, установчі функції та здійснення представництва УНР.

Основна функція, яку повинні здійснювати Всенародні Збори - законодавча. Передбачалося, що проєкти законів повинні вноситися на розгляд Всенародних Зборів: «а) президією в порозумінні з Радою Старшин Зборів; б) поодинокими фракції, зареєстрованими Всенародними Зборами; в) окремими депутати, числом не менше 30-ти; г) Радою Народних Міністрів УНР; д) органами самоврядування, які об'єднують не менш 100 тисяч виборців; е) безпосередньо виборцями - громадянами Республіки, в числі не менш 100 тисяч...» [1]. Згідно Конституції УНР, внесені до президії Всенародних Зборів законопроєкти повинні передаватися до їх Комісії для обговорення, за результатами якого готувалися доповіді. Після читання доповідей Комісією на Всенародних Зборах (порядок обговорення не був врегламентований) закон приймався. Кворум - більше 1/2 від кількості депутатів Всенародних Зборів; закони повинні прийматися звичайною більшістю присутніх депутатів. Конституційні закони повинні прийматися кваліфікованою більшістю - 3/5 присутніх депутатів, але такі закони повинні стати чинним лише тоді, коли їхнє прийняття буде підтверджене Всенародними Зборами нового складу. Закони (і постанови) Всенародних Зборів повинні бути опубліковані, і вони повинні набирати чинності «від дня одержання їх в місцевих установах», якщо інше не було зазначено в самих законах [1]. Конституція УНР визначала також інші повноваження Всенародних Зборів УНР, які сприяли б врегулюванню найважливіших питань суспільного життя: оголошення війни та укладення мирної угоди, призов на військову та міліцейську служби, встановлення податків, одиниць міри, ваги, грошової одиниці тощо.

Свої права і обов'язки вищий представницький орган УНР повинен був реалізовувати у взаємодії з іншими елементами державного механізму. Конституція УНР наділяла Всенародні Збори правом формування уряду - Ради Народних Міністрів: формувати її мав Голова Всенародних Зборів «за порозумінням з Радою Старшин Зборів», після чого склад Ради Народних Міністрів повинен подаватися на затвердження Всенародних Зборів [1]. Як уряд в цілому, так і окремі члени уряду повинні бути підконтрольними парламенту: кожний депутат Всенародних Зборів був наділений правом ставити запитання Раді Народних Міністрів в цілому чи окремим членам уряду; фракції Всенародних Зборів і депутати, у кількості не менше 15-ти, мали право вимагати пояснень від Ради Народних Міністрів чи окремих членів уряду. Конституція УНР передбачала політичну відповідальність уряду та окремих членів уряду перед парламентом: у разі висловлення члену Ради Народних Міністрів або уряду в цілому недовіри, вони мали піти у відставку. На відміну від депутатів парламенту, члени уряду повинні були нести відповідальність за свою діяльність.

За Конституцією УНР, парламент та уряд повинні взаємодіяти з вищим органом судової влади - Генеральним Судом УНР. Перш за все, ці відносини повинні проявлятися у формуванні названого інституту: Генеральний Суд УНР повинен обиратися Всенародними Зборами [1]. В свою чергу, вищий судовий орган міг впливати на вибори депутатів парламенту: йому належало право перевірки цих виборів. Відносини між вищими державно-владними інститутами могли проявлятися і у процесі «віддання під слідство і суд за свою діяльність» членів Ради Народних Міністрів, що мало здійснюватися «постановою 2/3 Всенародних Зборів» [1]. Про намагання творців документу визначити судові установи УНР як незалежні свідчить положення про те, що «судових рішень не можуть змінити ні законодавчі, ні адміністративні органи влади» [1]. Інших організаційних і правових заходів забезпечення незалежності суду передбачено не було.

Конституція УНР містить розділ про «Національні Союзи», який повторював закон «Про національно-персональну автономію» від 9 січня 1918 р.

У Конституції УНР встановлено, що «громадянином УНР вважається кожна особа, яка це право набула порядком, приписаним законами УНР» [1]. У Конституції УНР передбачені такі принципи громадянства: єдинність, рівність, дозвільний порядок виходу з громадянства та ін. Встановлювався виключно судовий порядок позбавлення громадянства.

У Конституції УНР закріплено низку прав і свобод громадян та окремі їх гарантії. Так, у цьому документі передбачено наступні права і свободи громадян: право на життя, повагу до гідності, свободу, особисту недоторканність та недоторканність житла, таємницю листування, судовий захист, право брати участь в управлінні державними справами, активне і пасивне виборче право, право брати участь у страйках, свобода слова, свобода об’єднань та ін.

Конституція УНР містила положення про тимчасове припинення чи обмеження громадянських свобод у випадках державної необхідності (війни чи заворушень) на основі спеціального закону. Встановлено строк такого припинення – до трьох місяців. Продовження цього строку могло здійснюватися на основі ухвали Всенародних Зборів [1].

Оцінюючи Конституцію УНР від 29 квітня 1918 р., можна зробити загальний висновок про те, що вона повинна була створити правову основу для суспільства, у тому числі для громадян та функціонування вищих органів державної влади та й взагалі всього державного механізму УНР.

Список літератури

1. Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) : Закон Української Народної Республіки від 29 квітня 1918 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text (дата звернення 10.05.2026)

УДК: 340
Довгоброд С. О., студентка гр. КЮ-251
Науковий керівник: Нітченко А. Г., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ ТА ЮРИДИЧНА ЕТИКА: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю чіткого розмежування понять юридичної деонтології та юридичної етики для формування високих професійних стандартів у правничій сфері.

Проблематика юридичної деонтології та професійної етики правника перебуває у полі зору багатьох вітчизняних науковців. Фундаментальні засади юридичної деонтології як науки закладено у працях В. Ухача, який комплексно дослідив систему професійних обов'язків юриста та стандарти належної поведінки у правничій діяльності [1]. Історичні аспекти становлення юридичної деонтології та ключові етапи в еволюції правничої професії проаналізовано І. Перешем та С. Щокою [2]. Питання професійної етики юриста, моральних норм та ціннісних орієнтирів особистості правника досліджували В. Бліхар та інші науковці [3]. Водночас потребує подальшого вивчення питання співвідношення та взаємодоповнюваності деонтологічних стандартів та етичних принципів у регулюванні професійної поведінки юриста.

Метою дослідження є виявлення спільних рис і відмінностей між цими поняттями як системами регулювання професійної поведінки юриста.

Юридична деонтологія становить собою наукову галузь, що досліджує систему професійних обов'язків юриста та стандарти належної поведінки в правничій діяльності. Термін «деонтологія» походить від грецьких слів «deon» (належне, обов'язок) та «logos» (вчення) [1, с. 12]. У науковий обіг це поняття було введено англійським філософом Джеремі Бентамом у праці «Деонтологія, або Наука про мораль» (1834 р.) [2, с. 132].

У вітчизняній правовій науці провідну роль у становленні юридичної деонтології відіграли професори Віктор Горшеньов та Іван Бенедик, які у 1988 році опублікували перший навчальний посібник з цієї дисципліни [1, с. 14]. З 1990-х років юридична деонтологія входить до переліку обов'язкових дисциплін правничих вищих закладів освіти України [2, с. 133].

В. М. Горшенєв визначає юридичну деонтологію як галузь юридичної науки, що узагальнює систему знань про мудрість спілкування та мистецтво прийняття правильного рішення у юридичній практиці. С. Д. Гусарєв та О. Д. Тихомиров характеризують її як наукову дисципліну, що розкриває зміст та взаємозв'язок юридичної науки і практики, визначає їх функції виходячи з норм суспільної моралі, формує систему вимог професійного та особистого характеру [1, с. 14-15].

Предметом юридичної деонтології виступає комплексна система знань про юридичну теорію, юридичну практику та сукупність моральних вимог, що визначають засади професійної діяльності юриста [1, с. 16].

Юридична деонтологія базується на системі принципів: гуманність (поважне ставлення до людини); справедливість (пропорційність між роллю особистості та її правовим становищем); законність (дотримання чинного законодавства); істинність (встановлення достовірності); плюралізм (толерантність до переконань); професійно-правова активність (ініціативність у прийнятті рішень) [1, с. 18-19].

Юридична етика є видом професійної етики, що становить систему моральних норм, принципів та цінностей, які регулюють поведінку юриста як у професійній, так і в позапрофесійній діяльності [3, с. 39]. На відміну від деонтології, яка акцентує увагу на професійному обов'язку, юридична етика зосереджується на внутрішніх морально-ціннісних орієнтирах особистості юриста.

Юридична етика досліджує походження, сутність та специфіку морально-етичних вимог до діяльності юриста, а також моральний зміст принципів і норм матеріального та процесуального права [1, с. 15].

Предметом юридичної етики виступають: якості спеціаліста, необхідні для виконання професійних обов'язків; морально-етичні взаємовідносини юристів з об'єктами їхньої діяльності; відносини професійного колективу із суспільством; завдання та методи професійного навчання [3, с. 36].

Основними завданнями юридичної етики є: гуманізація моралі юристів; обґрунтування принципів загальнолюдської моралі у праві; з'ясування морального змісту принципів правосуддя; обґрунтування моральних засад діяльності представників різних юридичних професій; вироблення рекомендацій щодо розвитку індивідуальної моральної свідомості [3, с. 39].

Обидві науки спрямовані на регулювання поведінки юриста, тому спільні риси можна узагальнити так:

По-перше, обидві системи орієнтовані на моральні цінності та базуються на загальнолюдських етичних принципах. Справедливість, чесність, гідність, совість, відповідальність становлять аксіологічну основу як деонтологічних, так і етичних норм [1, с. 18].

По-друге, юридична деонтологія та юридична етика спрямовані на регулювання професійної поведінки юриста. Вони формують систему вимог до дій правника у різноманітних службових ситуаціях, визначають межі допустимого у взаємовідносинах з клієнтами та колегами [1, с. 16].

По-третє, обидві системи тісно пов'язані з правосвідомістю, честю, гідністю та відповідальністю юриста. Вони формують усвідомлення соціальної значущості професії та розуміння відповідальності перед суспільством [2, с. 127].

По-четверте, деонтологія та етика спрямовані на забезпечення довіри до правничої професії з боку суспільства. Дотримання стандартів та норм сприяє формуванню позитивного іміджу юриста та підвищенню авторитету правових інститутів [1, с. 17].

Разом із спільними рисами, юридична деонтологія та юридична етика відрізняються у наступних питаннях:

Перша принципова відмінність полягає у природі цих систем. Юридична деонтологія – це науково обґрунтована та нормативно орієнтована система вимог, що формулює конкретні стандарти поведінки та встановлює чіткі критерії оцінки [1, с. 14]. Натомість юридична етика виступає морально-ціннісним регулятором поведінки, що апелює до внутрішніх переконань особистості, її совісті та моральних принципів [3, с. 39].

Друга відмінність стосується обсягу та сфери дії. Юридична деонтологія охоплює переважно професійну діяльність юриста, визначаючи стандарти поведінки у службових ситуаціях [1, с. 16]. Юридична етика має ширшу сферу застосування, поширюючись не лише на службову, а й на позаслужбову поведінку правника [3, с. 39].

Третя відмінність пов'язана з рівнем формалізації норм. Деонтологічні вимоги закріплюються в офіційних документах: кодексах професійної етики, статутах професійних об'єднань, відомчих інструкціях [4]. Етичні норми часто існують у вигляді неписаних правил, традицій, корпоративних звичаїв [3, с. 40].

Четверта відмінність виявляється у механізмах забезпечення дотримання вимог. За порушення деонтологічних стандартів передбачаються конкретні санкції: дисциплінарна відповідальність, позбавлення права займатися діяльністю, виключення з професійного об'єднання [1, с. 19]. Порушення етичних норм призводить переважно до моральних санкцій: засудження колег, втрата репутації, самоосуд совістю.

Юридична деонтологія та юридична етика взаємодоповнюють одна одну у регулюванні професійної поведінки правника. Деонтологічні стандарти визначають зовнішні рамки поведінки, встановлюють мінімальні вимоги [1, с. 18]. Етичні норми наповнюють цю діяльність внутрішнім змістом, спонукають юриста діяти не лише відповідно до формальних вимог, а й керуючись совістю та моральними переконаннями.

В адвокатській діяльності «Правила адвокатської етики» встановлюють деонтологічні стандарти: обов'язок зберігати адвокатську таємницю, заборону конфлікту інтересів [3]. Етичні норми вимагають чесності перед клієнтом, поваги до суду, коректності у стосунках з колегами.

У суддівській діяльності деонтологічні норми визначають вимоги щодо неупередженості, незалежності, компетентності [1, с. 19]. Етичні принципи формують внутрішню переконаність судді у необхідності бути справедливим та гідним у будь-яких обставинах.

У прокурорській діяльності деонтологія визначає стандарти процесуального керівництва та підтримання обвинувачення [1, с. 19]. Етика вимагає об'єктивності, неупередженості, готовності відмовитися від обвинувачення, якщо воно не підтверджується доказами.

Аналіз наукових підходів засвідчив складну діалектичну єдність юридичної деонтології та юридичної етики. Юридична деонтологія виступає науково обґрунтованою системою професійних стандартів нормативного характеру. Вона регулює службову поведінку юриста, встановлює конкретні вимоги та передбачає формальні санкції. Юридична етика є морально-ціннісною системою, що апелює до внутрішніх переконань особистості. Вона охоплює як службову, так і позаслужбову поведінку, формує ціннісні орієнтири та передбачає моральні санкції.

Обидві системи базуються на загальнолюдських моральних цінностях, спрямовані на регулювання професійної поведінки, пов'язані з правосвідомістю та відповідальністю. Їх взаємодоповнюваність полягає в тому, що деонтологічні норми набувають дієвості за умови їх підтримки етичними переконаннями, а етичні принципи потребують деонтологічної конкретизації для практичного застосування.

Отже, юридична деонтологія та юридична етика становлять дві взаємопов'язані системи регулювання професійної поведінки юриста. Їх єдність виявляється у спільній орієнтації на моральні цінності, регулюванні професійної діяльності, зв'язку з правосвідомістю та відповідальністю. Відмінності полягають у природі систем, обсязі та сфері дії, рівні формалізації норм, механізмах забезпечення дотримання.

Деонтологія встановлює зовнішні стандарти поведінки, етика формує внутрішні моральні переконання. Лише гармонійне поєднання цих систем забезпечує формування професіонала-юриста, який діє відповідно до формальних вимог та керуючись совістю і почуттям справедливості.

Значення юридичної деонтології та юридичної етики для формування професійної культури юриста є визначальним. Вони становлять фундамент системи професійних знань правника. Засвоєння деонтологічних стандартів та інтеріоризація етичних принципів є необхідною умовою становлення кваліфікованого юриста. Через дотримання деонтологічних норм та етичних принципів юридична професія забезпечує законність, справедливість та верховенство права в суспільстві.

Список літератури

1. Ухач В. З. Юридична деонтологія і професійна етика. Тернопіль : Вектор,2015.335 с. URL: https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/handle/123456789/3356(дата звернення: 25.04.2026).

2. Переш І. Є, Щока С. В. Становлення юридичної деонтології: ключові етапи в еволюції правничої професії. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. С. 127–135. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/07/18.pdf (дата звернення: 25.04.2026).

3. Професійна етика юриста / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів, 2018. 108 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2357?utm_source (дата звернення: 25.04.2026).

4. Поняття, зміст, предмет та завдання юридичної деонтології. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/law/9651/?utm_source (дата звернення: 25.04.2026).

УДК: 342.413(477)
Довгоброд С. О., студентка КЮ-251
Науковий керівник: Нітченко А. Г., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ПРЕАМБУЛИ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Преамбула Конституції України є невіддільним структурним та змістовним елементом Основного Закону, що акумулює фундаментальні цінності, ідеологічні засади та засадничі принципи українського конституціоналізму. Вона виступає своєрідним «ціннісним фільтром», крізь який мають інтерпретуватися всі інші положення Конституції.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю доктринального переосмислення юридичної природи Преамбули – від урочистої декларації до дієвого джерела права. Особливої ваги це питання набуває у світлі сучасної практики Конституційного Суду України, який послідовно використовує положення вступної частини як імперативний орієнтир для системного тлумачення конституційних норм, захисту установчої влади народу та обґрунтування незворотності європейського курсу держави.

Проблематика конституційно-правового значення преамбули Конституції України неодноразово ставала предметом досліджень вітчизняних науковців. У науково-практичних коментарях до Конституції України за редакцією В. Я. Тація та О. В. Петришина преамбула розглядається як повноцінна складова Основного Закону з нормативним і ціннісним навантаженням, що визначає засадничі орієнтири конституційного регулювання [1]. Значну увагу інтерпретаційній ролі преамбули приділено у працях Ю. Г. Барабаша, який аналізує її у зв'язку з доктриною установчої влади народу та практикою Конституційного Суду України [2]. Окремі аспекти тлумачального значення преамбули, зокрема її використання судами як ключа до розуміння конституційного тексту, ґрунтовно досліджені О. В. Щербанюком у контексті порівняльного конституційного права [3]. Водночас, попри наявність напрацювань, питання комплексного осмислення функцій преамбули та її динамічної ролі в умовах євроінтеграції України потребує подальшого наукового аналізу.

Метою дослідження є комплексний аналіз конституційно-правового статусу преамбули, її функцій та впливу на тлумачення і застосування конституційних положень.

Преамбула є урочистою вступною частиною Конституції, що визначає суб'єкта установчої влади та умови прийняття Основного Закону. Верховна Рада прийняла Конституцію 28 червня 1996 року від імені Українського народу – громадян України всіх національностей [4].

Преамбула складається з дев'яти абзаців, що розкривають: суб'єкта прийняття Конституції, вираження суверенної волі народу, історичні підстави державотворення, цілі прийняття Конституції, характеристики держави, моральну відповідальність та правове джерело незалежності [1, с. 4].

Положення преамбули мають нормативний характер, хоча їх нормативність виражена в найзагальнішій формі [1, с. 6]. Преамбула є складовою частиною Конституції і має для всіх гілок влади не тільки моральну, а й юридичну силу. Вона становить ядро національної правової системи та є юридичною базою для розвитку українського законодавства [1, с. 4].

Преамбула Основного Закону реалізує три засадничі функції. Політико-ідеологічна функція полягає в обґрунтуванні історико-правового фундаменту незалежності України, що базується на багатовіковій традиції державотворення та реалізованому українською нацією праві на самовизначення [1, с. 5]. Преамбула виконує легітимаційну роль, прямо вказуючи на Акт проголошення незалежності від 24 серпня 1991 року як безпосереднє правове джерело прийняття Конституції.

Ідеологічна функція реалізується через визначення генеральних цілей: забезпечення прав і свобод людини та гідних умов життя; зміцнення громадянської злагоди; розвиток демократичної, соціальної, правової держави [1, с. 5]. Ці цілі становлять ціннісну основу суспільного ладу та є загальноцивілізаційними цінностями.

Інтерпретаційна (тлумачальна) функція полягає у сприянні глибшому з'ясуванню змісту Основного Закону. Преамбула є орієнтиром у діяльності державних органів, визначає загальну лінію правотворчості та стратегічний напрям конституційного регулювання [1, с. 6]. Вона відображає фундаментальні політичні рішення суб'єкта установчої влади [2, с. 44].

Конституційний Суд України активно використовує преамбулу як інструмент тлумачення Конституції, надаючи її положенням прямого юридичного значення. Зокрема, базовим вектором у практиці Суду став захист первинної волі суб'кта нормотворення. Так, у рішенні від 11 липня 1997 року № 3-зп Суд обґрунтував концепцію установчої влади народу, зазначивши, що прийняття Конституції було актом реалізації суверенітету народу, який одноразово уповноважив Верховну Раду на це [3].

Окрім визначення суб'єкта влади, положення Преамбули слугують основою для захисту ідентичності держави, що найбільш яскраво проявилося у вирішенні мовних питань. У рішенні від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99 Суд зазначив, що статус української мови як державної відповідає державотворчій ролі української нації, зазначеній у преамбулі [3]. У рішенні від 14 липня 2021 року Суд підтвердив, що українська мова є невіддільним атрибутом української державності [2, с. 45].

Водночас Преамбула визначає не лише внутрішньополітичні константи, а й зовнішньополітичну стратегію України. Положення преамбули про європейську ідентичність та незворотність європейського курсу використовується Судом для обґрунтування адаптації законодавства до стандартів ЄС. У рішенні від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022 Суд наголосив, що Україна послідовно втілює європейські цінності в законодавство [3].

Суд також звертався до преамбули при тлумаченні поняття «Український народ», визначенні моральної відповідальності державних органів, обґрунтуванні принципу соціальної держави [3]. Це підтверджує юридичну силу преамбули та її роль у забезпеченні єдності конституційного тексту.

Зазначена практика відповідає зі світовими тенденціями, де преамбули традиційно використовуються для тлумачення конституцій [2, с. 44]. Інтерпретаційна роль преамбул вкорінена в традиції загального права, де вона розглядається як ключ до розуміння закону [2, с. 44-45].

Яскравим прикладом реалізації такої інтерпретаційної функції у континентальній системі права є досвід Німеччини**.** У резонансному рішенні щодо Лісабонського договору (2009) Федеральний конституційний суд посилався на преамбулу про готовність служити світовому миру як частина об'єднаної Європи [2, с. 46]. Це дозволило Суду дійти висновку, що сучасна Німеччина відходить від жорсткої концепції абсолютного суверенітету на користь глибшої європейської інтеграції.

Схожі підходи до захисту національної ідентичності та правової спадкоємності спостерігаються і в інших країнах ЄС. Так, в Естонії Верховний суд використав преамбулу про збереження естонської нації для підтвердження конституційності вимоги володіння естонською мовою для обрання до місцевої ради. Аналогічно в Ірландії суди регулярно посилаються на преамбулу для тлумачення Конституції [2, с. 44-45].

Наведений міжнародний досвід дозволяє констатувати наявність глобальної тенденції до визнання за преамбулами реальної юридичної сили. Вони все частіше використовуються для конституціоналізації прав та як основа для тлумачення конституції. Особлива перевага преамбули – її інтегративна сила, адже вона найкраще відображає фундаментальні політичні рішення, що стоять над мінливою політичною кон'юнктурою [2, с. 44].

У цьому загальносвітовому контексті українська практика демонструє високий ступінь адаптивності та відповідності демократичним стандартам. Проведене дослідження підтверджує, що преамбула Конституції України є повноцінною частиною Основного Закону з нормативним характером. Практика Конституційного Суду за період 1997-2024 років демонструє активне використання преамбули для системного тлумачення Конституції в різних сферах: від питань установчої влади до мовної політики та євроінтеграційного курсу.

Водночас, попри відповідність глобальним трендам, вітчизняна практика має свою специфіку, зумовлену сучасними викликами. Зокрема, це виявляється у динамічному характері Преамбули, що підтверджується імплементацією положень про європейську ідентичність та незворотність європейського курсу.

Ці норми стали не лише політичним орієнтиром, а й безпосередньою юридичною підставою для адаптації національного законодавства до стандартів ЄС, забезпечуючи сталий розвиток України в умовах глобальних трансформацій.

Отже, Преамбула Конституції України є невіддільним компонентом Основного Закону, який володіє нормативним характером та безпосередньою юридичною силою. Будучи «ціннісним ключем» до конституційного тексту, вона реалізує комплекс політичних, ідеологічних та інтерпретаційних функцій, що в сукупності визначають суб'єкта установчої влади, історичну тяглість державотворення та стратегічні вектори розвитку суспільства.

Юридична дієвість Преамбули найбільш повно розкривається у практиці Конституційного Суду України, де її положення використовуються як імперативний орієнтир для системного тлумачення правових норм та адаптації національного законодавства до європейських стандартів. Такий підхід забезпечує інтегративну функцію Конституції, перетворюючи розрізнені положення на цілісну систему принципів, що стоять на варті національної ідентичності та європейського вибору.

Порівняльно-правовий аналіз підтверджує, що українська практика корелює із загальносвітовими тенденціями посилення ролі преамбул у конституційному судочинстві. Водночас вітчизняна модель має власну специфіку, зумовлену динамікою державотворчих процесів та необхідністю правового забезпечення незворотності євроінтеграційного курсу. Таким чином, Преамбула залишається актуальним інструментом конституційного правосуддя, що гарантує єдність та стабільність правової системи України в умовах сучасних глобальних викликів.

Список літератури

1. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.) О. В. Петришин (відп. секретар) Ю. Г. Барабаш та ін. 2-ге вид. Харків : Право, 2011. 1128 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI-2012/Konst_Ukr_2011.pdf (дата звернення: 13.04.2026).

2. Барабаш Ю. Г. Установча влада народу: проблеми теорії та практики реалізації. Вісник Академії правових наук України. 2008. № 2 (53). С. 58-68. https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/40286f40-1aa1-4bb4-82b9-bcfa8c6f9db7/content (дата звернення: 12.04.2026).

3. Щербанюк О. В. Роль преамбули в тлумаченні конституції. Актуальні проблеми юридичної науки. *Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. «Двадцять другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова, 2023. С. 44-48. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/shcherbanyuk_o._tlumachennya_preambuly.pdf (дата звернення: 12.04.2026).

4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. Документ 254к/96-ВР. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 13.04.2026).

УДК: 342.74
Жила А. М., студентка гр. ПР-251
Науковий керівник: Нітченко А. Г., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОБОВ'ЯЗОК ГРОМАДЯНИНА

Актуальність теми зумовлена тим, що кожен громадянин нашої держави зобов'язаний знати та виконувати основні обов'язки, визначені Конституцією та законами України. Усвідомлення громадянами своїх прав і обов'язків сприяє формуванню правової держави, забезпечує ефективну взаємодію між суспільством і державними інституціями, а також підвищує рівень соціальної відповідальності та правової свідомості населення.

Конституційний обов'язок – це визначена конституцією вимога певної поведінки особи. Загалом можна сказати, що обов'язок є лише один: додержуватися конституції та законів країни, усі інші обов'язки випливають з нього та мають самостійний конституційний зміст. У Конституції України його закріплено в статті 68 [1]. Варто наголосити, що цей обов'язок має універсальний характер: він поширюється на всі без винятку сфери суспільних відносин, включаючи ті, що не мають детального нормативного регулювання, встановлюючи загальний стандарт правомірної поведінки.

Дослідження базових обов'язків ґрунтується на наукових розробках О. Ф. Скакун, яка розглядає обов'язки як необхідну складову правової свободи особи [2]. Згідно з цією концепцією, юридичний обов'язок не є обмеженням свободи, а виступає її гарантією: обов'язок одного суб'єкта не порушувати права інших є запорукою реальної свободи кожної особи. У свою чергу, праці О. Ф. Фрицького дозволили глибше дослідити конституційно-правову природу обов'язків як фундаменту взаємної відповідальності держави та громадянина [3].

Обов'язки людини і громадянина в Україні визначені в Конституції як один з основних розділів - «Глава ІІ. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Цей розділ не тільки визначає основні свободи, а й обов'язки, які є невідчужуваними. Закріплені норми можуть одночасно стосуватися як людини (іноземців, осіб без громадянства), так і виключно громадян України.

До першої групи належать загальні обов'язки: неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68); не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані збитки (ст. 66); сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом (ч. 1 ст. 67) [1].

До другої групи належать обов'язки, що стосуються лише громадян України. Першочергово це захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів (ч. 1 ст. 65). Громадяни зобов'язані відбувати військову службу відповідно до закону (ч. 2 ст. 65) [3, с. 170-171]. Обов'язок захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності є найвищим проявом громадянського обов'язку. Для громадян України це не просто юридична норма, а правова засада, та життєво важлива потреба. Цей обов'язок підкреслює особливий політико-правовий зв'язок між громадянином і державою, де держава надає захист і права, а громадянин бере на себе відповідальність за її збереження. В умовах воєнного стану цей обов'язок стає пріоритетним, оскільки забезпечує фізичне існування державності. Таким чином, ст. 65 виступає життєво важливим фундаментом існування української державності. Відповідно до ч. 2 ст. 67 громадяни також повинні щорічно подавати декларації про свій майновий стан та доходи. Сплата податків і зборів та подання декларацій про доходи є матеріальним фундаментом стабільності. Це забезпечує можливість держави виконувати свої соціальні зобов'язання перед вразливими верствами населення.

Важливим елементом правового статусу особи є усвідомлення того, що незнання законів не звільняє від відповідальності[1]. Це положення підкреслює універсальність конституційних обов'язків: вони діють незалежно від суб'єктивної обізнаності особи.

Отже, конституційні обов'язки є невід'ємною складовою правового статусу особи. Вони не протиставляються правам, а створюють необхідний баланс, без якого функціонування демократичної держави неможливе. Сучасні виклики доводять, що рівень виконання громадянами обов'язку із захисту Вітчизни та дотримання правопорядку є визначальним фактором національної безпеки. Таким чином, конституційні обов'язки – це юридичний вираз соціального боргу особи перед суспільством, виконання якого є ознакою високої правової культури та запорукою стабільності держави. Чітке розуміння та неухильне виконання цих приписів є вищою формою прояву громадянської свідомості, необхідною для перемоги у сучасних викликах та розбудови європейської України.

Список літератури

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. Документ 254к/96-ВР. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 28.04.2026).
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Київ: Право, 2021. 520 с.
3. Фрицький, О. Ф. Конституційне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 536 с.

УДК: 347.96:17.022.1

Жила А. М., студентка гр. ПР-251

Науковий керівник: Нітченко А. Г., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ОСОБИСТІ ЯКОСТІ ЮРИСТА ЯК ДЕОНТОЛОГІЧНИЙ СТАНДАРТ: ЧЕСНІСТЬ, НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ, ТАКТОВНІСТЬ

Деонтологічний стандарт – це комплекс норм, правил та вимог, що окреслюють належну фахову поведінку та моральні засади, обов'язкові для представників певної професії. Він є морально-правовим підґрунтям професійної діяльності, яке відображає етичні критерії та відповідає за дотримання прав і свобод громадян.

Особисті якості правника – порядність, об'єктивність і такт – є невід'ємною частиною професійної етики, адже саме вони гарантують довіру громади до юридичної діяльності. В умовах оновлення правової системи, протидії корупції та посилених вимог до етичної поведінки фахівця ці риси набувають особливої значущості. Їхнє вивчення є важливим для забезпечення дієвості правозастосування та зміцнення засади верховенства права.

У дослідженні використані наукові праці вчених юристів, які досліджували суміжні проблеми, зокрема О. Ф. Скакун, О. Ф. Фрицького, Прищак М. Д., Лесько О. Й. та ін.

Мета дослідження – з'ясувати роль таких особистих якостей правника, як чесність, неупередженість і тактовність, у формуванні деонтологічного стандарту професійної діяльності та обґрунтувати їхнє значення для підвищення ефективності й етичності юридичної практики.

Сьогодні серед найважливіших професійних якостей правника розглядаються не лише фахові знання, уміння та навички, а й моральні якості. Однією з найважливіших моральних якостей юриста є чесність. Згідно з позицією О. Ф. Скакун, чесність передбачає принциповість, вірність зобов'язанням, суб'єктивну переконаність у правоті проведеної справи, щирість перед іншими і перед собою, визнання і дотримання прав інших людей на те, що їм законно належить [1]. Ця якість повинна визначати поведінку юриста у всіх випадках спілкування із клієнтом і взяття на себе зобов'язання щодо виконання таких значущих для нього дій: забезпечення безпеки клієнта або членів його сім'ї, створення всіх умов для захисту, обіцянку довести

справу до кінця, які б труднощі не довелося перебороти. Чесність – це запорука моральних стосунків в юридичній практиці. Дана вимога випливає з об'єктивної необхідності спільної діяльності, і виявляється у загальному інтересі – встановленні істини [1, с. 293]. Чесність вимагає абсолютної правдивості та прямоти у всіх аспектах юридичної діяльності. Юрист має зберігати особисту та професійну гідність і діяти так, щоб його поведінка не підривала довіру до закону та правосуддя.

Наприклад чесність адвоката фокусується на точності і достовірності тверджень адвоката. Всякий раз, коли адвокат повідомляє суд, іншу сторону, колег-адвокатів або свого клієнта, це повідомлення має бути чесним. Принцип чесності регулює діяльність адвоката у всіх видах представництва, а не тільки тоді, коли він діє в інтересах клієнта у ході судового розгляду. Цей принцип стосується вираження фактів, юридичних аргументів або позиції, яку займає адвокат у переговорах.

Відомі сучасні західні дослідники, наприклад Джон А. Хумбах, присвячують принципу чесності наукові праці, намагаючись дійти до об'єктивного висновку про те, чи можемо ми взагалі говорити про чесність, якщо йдеться про діяльність адвоката в інтересах клієнтах [2].

Якщо професійна чесність юриста вимагає такої філігранної рівноваги, то її ширша ознака неупередженість – стає основоположним принципом усієї юридичної діяльності, а не лише захисту. Бути неупередженим означає діяти без страху, упередженості чи прихильного ставлення. Закон України «Про запобігання корупції» (ст. 41) вимагає від всіх осіб, уповноважених на виконання функцій держави, бути неупередженими, що означає діяти незважаючи на приватні інтереси, особисте ставлення до будь-яких осіб, на свої політичні погляди, ідеологічні, релігійні або інші особисті погляди чи переконання [3].

Неупередженість у праці – це та потрібна риса, що дозволяє правникові зберегти, об'єктивність незважаючи на власний досвід. Вона є запорукою того, що юрист, незалежно від його ролі (суддя, прокурор чи консультант), ухвалюватиме рішення, ґрунтуючись виключно на фактах, доказах та нормах права, а не на емоціях чи зовнішньому тиску. Таким чином, неупередженість забезпечує здатність юриста діяти відповідно до фактичних обставин і норм законодавства.

Проте для ефективної взаємодії з учасниками правового процесу цього недостатньо: важливим елементом професійної етики є також тактовність**,** яка визначає культуру поведінки правника у спілкуванні та спосіб донесення своєї позиції. Тактовність – це вміння дотримуватись такту у стосунках з іншими людьми. Такт – почуття міри, що підказує найбільш правильний підхід, найбільш делікатну лінію поведінки. Тактовна людина звертає увагу не тільки на зміст своїх слів, дій чи вчинків, а й на їх форму, враховуючи індивідуальні відмінності партнера, його психологічний стан, настрій.

Відсутність такту – безтактність, проявляється у невмінні людини контролювати свою поведінку й управляти емоціями. Безтактність може виявитись у фамільярності, коли людина спеціально чи несвідомо порушує певну дистанцію спілкування, що існує між людьми різного віку, статі, соціального статусу.

Протокол визначає межі, методи, поведінку і етикет, встановлює правила офіційного та особистого спілкування. Дотримання протоколу є свідченням тактовності людини [4].

Керуватися почуттям такту слід і в повсякденному службовому спілкуванні (при прийомі відвідувачів, участі в засіданнях та нарадах, спілкуванні з керівником та колегами), і в умовах екстремальних ситуацій (під час обшуку, затримання тощо). Важливими є прояви поваги, що передбачає шанобливе ставлення до співрозмовника, яке базується на визнанні його гідності, а також стриманості в словах та манерах. Тактовність створює здорову атмосферу для роботи, запобігає ескалації конфліктів та підтримує високий авторитет юридичної професії.

Наприклад, дуже важливим в юридичній практиці є дотримання такту ведення судового спору, що значною мірою впливає на рішення суду. Некоректна поведінка однієї із сторін може спрацювати не на користь порушника судового етикету. Законодавець передбачив, навіть, застосування ряду санкцій за неповагу до суду або судової процедури. Або, наприклад, в процесі юридичного консультування, якщо юрисконсульт проявив елемент безтактності, то

це може викликати у клієнта почуття недовіри та стриманості, що ускладнює ефективність обговорення проблеми [5, с. 314]. В такті юридичного спілкування значну роль відіграє культура мови. У випадку виникнення спору важливим є як зміст слова, так і форма його виразу. Вміло знайдений тон, правильне акцентування, виразна дикція все це благодійно виявляється на прагматиці процесу обговорення правових питань, на психологічному стані учасників співбесіди (спору), сприяє зниженню емоційної напруги. Від вмілого використання лексичних можливостей мови, її виразності залежить ясність вираження думок, вірне сприйняття [5, с. 315]. На цій підставі юристи у своїй діяльності повинні керуватися не тільки правовим законом, але й дотримуватися принципів моралі, які цілком узгоджуються з принципами права та принципами правового регулювання.

Таким чином, особисті якості юриста, такі як чесність, неупередженість і тактовність, є не просто бажаними рисами, а невіддільною частиною професійної етики, яка в сукупності формує стійкий деонтологічний стандарт правника. Лише гармонійне поєднання цих якостей – моральної прямоти (чесність), об'єктивності рішення (неупередженість) та поваги до гідності (тактовність) - забезпечує зміцнення засад верховенства права та підвищення ефективності й етичності юридичної практики в цілому.

Список літератури

1. Скакун О. Ф. Юридична деонтологія : підручник. Київ : Алерта, 2014. 524 с.

2. Новели Правил адвокатської етики: зміст, значення та тлумачення. *Національна асоціація адвокатів України*: веб-сайт. URL: https://unba.org.ua/publications/print/4275-noveli-pravil-advokats-koi-etiki-zmist-znachennya-ta-tlumachennya.html (дата звернення: 02.01.2026).

3. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення: 04.12.2025).

4. Прищак М. Д., Лесько О. Й. Етика та психологія ділових відносин : навч. посіб. Вінниця : ВНТУ, 2016. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/12lesko_etika_ta_psihologiya_dilovih_vidnosin/p3.html (дата звернення: 04.12.2025).

5. Юридична деонтологія (основи юридичної діяльності: теоретичні, практичні та деонтологічні аспекти) : наук.-метод. та навч. посіб. / С. Д. Гусарєв, О.Д. Тихомиров. Київ : ВІРА-Р, 1999. 506 с.

УДК: 34.012.3:174:343.352

Зорко М. В., студентка КЮ-251

Науковий керівник: Нітченко А. Г., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА

Проблема конфлікту інтересів у професійній діяльності юриста є однією з найбільш складних деонтологічних дилем сучасної правничої практики, що базується на фундаментальних конституційних принципах професійної незалежності та етичної доброчесності.

Протягом останніх років зазначена проблематика перебувала у центрі уваги багатьох науковців. Вагомий внесок у її розробку зробив В. В. Заборовський, чиї дослідження присвячені фундаментальним та прикладним аспектам етики правника. Зокрема, у працях «Принцип уникнення конфлікту інтересів в професійній діяльності адвоката: загальні положення» (у співавторстві з В. В. Манзюком), «Деякі аспекти розуміння сутності конфлікту інтересів в адвокатській діяльності» та «Особливості визначення конфлікту інтересів у відносинах адвоката з клієнтом – юридичною особою» автором ґрунтовно проаналізовано природу етичних ризиків у діяльності захисника [1].

Нормативним орієнтиром для цих наукових пошуків слугує Конституція України, яка, визначаючи основи правового статусу особи та гарантії захисту прав людини, закладає підвалини для розуміння конфлікту інтересів як ситуації, що загрожує належному здійсненню правничої функції та підриває довіру до правової системи загалом [2].

На основі конституційних засад та наукових інтерпретацій розкривається власне деонтологічна сутність конфлікту інтересів у юридичній діяльності. Вона полягає у суперечності між особистими інтересами правника та його професійними обовя'зками перед клієнтом, яка може вплинути на об'єктивність і неупередженість виконання професійних обов'язків. Така колізія інтересів здатна призвести до вчинення або невчинення певних дій під час здійснення професійної діяльності, що знаходить своє відображення у спеціальному законодавстві України про адвокатуру, прокуратуру та судоустрій.

У цьому нормативному масиві особливе місце посідає адвокатська діяльність, яка традиційно відчуває найбільш чутливий вплив морально-етичних принципів. Це зумовлено тим, що взаємовідносини між адвокатом та клієнтом будуються на довірі, яка є неможливою за умови неетичної поведінки адвоката. Ключова етична колізія тут зосереджена довкола володіння адвокатом конфіденційною інформацією, отриманою від клієнта без розрахунку на можливість її використання проти самого себе, що створює реальну загрозу інтересам клієнтів та підриває авторитет інституту адвокатури загалом [3].

Розвиваючи зазначену тезу, варто зауважити, що для запобігання таким ризикам законодавство України розрізняє діючий конфлікт між інтересами поточних та колишніх клієнтів, а також потенційний конфлікт між інтересами клієнта та інтересами близьких родичів адвоката, які є посадовими особами у відповідному провадженні, а також, між інтересами клієнта та особистими інтересами адвоката чи його адвокатського утворення, Така класифікація вимагає від правника високої деонтологічної свідомості щодо можливих колізій ще на стадії прийняття доручення [3].

Реалізація цієї свідомості в практичній площині втілюється через деонтологічний підхід який передбачає комплексну систему превентивних заходів на всіх етапах професійної взаємодії. Зокрема, на стадії прийняття доручення адвокат повинен повідомити клієнта про можливий конфлікт інтересів та відмовитися від прийняття доручення або укласти договір лише після отримання письмової згоди клієнта за умови відсутності законодавчих заборон; під час виконання договору необхідно повідомляти клієнтів про виникнення конфлікту та / або отримувати письмову згоду, або розривати договір; після завершення договору адвокат зобов'язаний відмовлятися від нового доручення за наявності ймовірності конфлікту з колишнім клієнтом або отримувати письмову згоду обох клієнтів до укладення нового договору [4].

Необхідність такої послідовної вимогливості зумовлена тим, що конфліктом інтересів є не лише дії чи бездіяльність, які призвели до конкретних негативних наслідків, але й сама ймовірність такого настання, що підтверджується практикою Верховного Суду України та свідчить про превентивну природу цього етичного принципу [5].

У свою чергу, аналіз актуальної судової практики та рішень дисциплінарних органів дозволяє продемонструвати як типові порушення, так і допустимі межі професійної поведінки. як типові порушення, так і допустимі межі професійної поведінки. Порушенням визнається одночасне надання правової допомоги адвокатами-подружжям клієнтам із протилежними процесуальними інтересами, представлення інтересів колишнього керівника юридичної особи проти самої юридичної особи, якій адвокат раніше надавав правову допомогу, укладення договору зі свідком у справі, де адвокат є захисником обвинуваченого, вчинення дій в інтересах клієнта проти юридичної особи, у якій адвокат раніше працював та володіє конфіденційною інформацією [5].

Узагальнюючи наведені приклади, можна стверджувати, що водночас не вважається порушенням представлення інтересів потерпілого та підозрюваного адвокатами з одного адвокатського об'єднання, надання правової допомоги одночасно працівнику та роботодавцю

за відсутності ймовірності використання інформації на шкоду клієнтам, представлення інтересів клієнта у спорі з колишнім роботодавцем, якщо виконувана робота не була пов'язана із наданням правової допомоги, що свідчить про диференційований підхід до оцінки деонтологічних ризиків [5].

Ключовим деонтологічним орієнтиром у ситуації конфлікту інтересів є обізнаність адвоката у певній конфіденційній інформації, що надає йому переваги у конкретній справі, і навіть за відсутності документального підтвердження такої обізнаності для третіх осіб застосування принципу неприпустимості конфлікту інтересів є обов'язковим та першочерговим, оскільки тільки така позиція дозволяє уникнути подальших складних етичних питань та зберегти довірчу природу відносин між адвокатом та клієнтом [3].

Попри суворість цього правила, правова система передбачає певні винятки, адже відступ від принципу уникнення конфлікту інтересів можливий лише у виняткових випадках: за наявності письмової згоди всіх сторін конфлікту, коли клієнт сам звернувся зі скаргою або вимогами до адвоката, а також коли адвокат змушений захищати свої права та інтереси, але тільки в обсязі, необхідному для такого захисту, причому важливо розрізняти згоду на розголошення конфіденційної інформації та згоду на наявність конфлікту інтересів як різні правові категорії [2].

Підсумовуючи, слід констатувати, що мінімізація проявів нехтування професійними обов'язками можлива лише за умови функціонування дієвого механізму контролю з боку органів адвокатського самоврядування. Послідовна реалізація інституту дисциплінарної відповідальності – від застереження до позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю – має слугувати не просто інструментом покарання, а передусім гарантом дотримання етичних стандартів. Такий підхід забезпечить надійний захист інтересів клієнтів, підвищить якість правничої допомоги та сприятиме зміцненню суспільної довіри до інституту адвокатури як невід'ємного елемента системи правосуддя.

Список літератури

1. Заборовський В. В., Манзюк В. В. Принцип уникнення конфлікту інтересів в професійній діяльності адвоката: загальні положення. *Visegrad journal on human rights.* 2021. № 5. С. 152-157; Заборовський В. В. Деякі аспекти розуміння сутності конфлікту інтересів в адвокатській діяльності. *Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали ІІІ Міжнар. наук. практ. конф. (м. Харків, 16 груд. 2021 р.). Харків : Право, 2021. С. 98-100.; Заборовський В. В. Особливості визначення конфлікту інтересів у відносинах адвоката з клієнтом – юридичною особою. *Закарпатські правові читання. Трансформація національних правових систем країн Центральної та Східної Європи в умовах сучасних викликів :* матеріали XIV міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 28-29 квітня 2022 р.). Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 179-181.

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. Документ 254к/96-ВР. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 02.05.2026).

3. Малєнко О. Конфлікт інтересів при здійсненні адвокатської діяльності: в чому суть? – Блог юридичний факультет ЧНУ ім. Юрія Федьковича. *Юридичний факультет ЧНУ ім. Юрія Федьковича*. URL: https://law.chnu.edu.ua/konflikt-interesiv-pry-zdiisnenni-advokatskoi-diialnosti/ (дата звернення: 02.05.2026).

4. Конфлікт інтересів у адвокатській діяльності. *Вища школа адвокатури НААУ*. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/konflikt-interesiv-u-advokatskii-diialnosti (дата звернення: 02.05.2026).

5. Ковалко Н. М. Конфлікт інтересів: теоретико-практичні аспекти крізь призму етичного принципу адвокатської діяльності. *Рада адвокатів Київської області*. URL: https://radako.com.ua/konflikt-interesiv-teoretyko-praktychni-aspekty-kriz-pryzmu-etychnogo-prynczypu-advokatskoyi-diyalnosti/ (дата звернення: 02.05.2026).

УДК 340.5
Зорко М. В., студентка гр. КЮ-251
Науковий керівник: Олійник В. С., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМ МОРАЛІ З НОРМАМИ ПРАВА

Право і мораль є двома фундаментальними регуляторами суспільного життя, які, попри спільну природу, суттєво відрізняються за своїм походженням, механізмами дії та способами забезпечення. Розуміння їхнього співвідношення має ключове значення як для теорії права, так і для практики правозастосування.

Питання співвідношення норм моралі та норм права є одним із найбільш актуальних у сучасній юридичній науці, адже суспільство перебуває в стані постійної трансформації, а разом із ним змінюються й ціннісні орієнтири і правові системи. Крім того, в державах, що перебувають на шляху демократичної розбудови, зокрема в Україні, ця проблема набуває особливої гостроти: формування правової держави неможливе без того, щоб право спиралося на реальні моральні цінності суспільства, а не існувало у відриві від них. Правові норми, позбавлені морального підґрунтя, сприймаються громадянами як несправедливі й тому не виконуються добровільно, що підриває авторитет закону загалом.

Аналізуючи закономірності між обома нормами суспільних відносин, спершу варто поглибитися в історичне підґрунтя, згідно якого помітимо, що мораль значно давніша за право. Вона зароджується ще в первісному суспільстві, коли людина починає осмислювати такі категорії, як добро і зло, честь і гідність, справедливість і несправедливість. Право, натомість, постає лише тоді, коли виникає держава і суспільство відчуває потребу в упорядкуванні відносин між людьми на формалізованій основі [1, с. 13]. Отже, мораль передує праву не лише хронологічно, а й змістовно: саме вона закладає ціннісний фундамент, на якому будується правова система.

Водночас бачимо, що обидва регулятори мають спільну мету, що полягає в узгодженні індивідуальних і суспільних інтересів, утвердженні справедливості, рівності та людської гідності. Ті самі дії, які право забороняє або дозволяє, мораль, в свою чергу, засуджує або схвалює. Саме ця змістова єдність зумовлює їхню нерозривну взаємодію в процесі регулювання суспільних відносин.

Проте попри зазначену єдність між правом і мораллю існують принципові відмінності. Насамперед вони різняться за способом формування та формою існування. Правові норми встановлюються або санкціонуються державою і закріплюються у формалізованих юридичних актах — законах, указах, кодексах. Моральні норми, навпаки, складаються стихійно, у суспільній свідомості, і існують у формі звичаїв, традицій, переконань. Вони не мають письмового закріплення в офіційних документах і передаються через виховання, культуру та суспільну думку [2, с. 429].

Суттєво відрізняються ці регулятори і за механізмом забезпечення. Дотримання правових норм гарантується державним примусом: за їх порушення настає юридична відповідальність з чітко визначеними санкціями та процесуальним порядком притягнення до неї. Моральні норми забезпечуються інакше — через внутрішнє переконання особи, її совість, а також через зовнішній тиск суспільної думки у формі морального осуду чи схвалення. Порушення моральних норм не тягне за собою формальної відповідальності, однак людина відчуває соціальний осуд оточення і внутрішні докори сумління.

Відрізняються вони і за ступенем деталізації та конкретності. Норми права є чіткими, деталізованими приписами, які однозначно визначають права й обов'язки учасників правовідносин. Моральні вимоги ж, навпаки, мають узагальнений, нерідко розпливчастий характер і залишають широкий простір для суб'єктивного тлумачення [3, с. 18]. Показово, що мораль засуджує будь-який обман у всіх його проявах, тоді як право конкретизує відповідальність лише за окремі юридично визначені форми неправомірного введення в оману.

Важливою відмінністю є також сфера дії. Право регулює найбільш значущі для суспільства відносини — владні, господарські, кримінальні, трудові. Мораль же охоплює значно ширше коло людської взаємодії, проникаючи у побутову, сімейну, міжособистісну сфери, де правове регулювання або обмежене, або взагалі недоцільне.

Попри всі відмінності, взаємодія права і моралі є глибокою і взаємообумовленою. З одного боку, правові норми спираються на моральні цінності: закони демократичної держави мають втілювати принципи гуманізму, справедливості й рівності, а правова норма, яка суперечить суспільній моралі, приречена на низьку ефективність, оскільки суспільство сприйматиме її як несправедливу. З іншого боку, право активно впливає на мораль, сприяючи засвоєнню певних моральних стандартів усіма членами суспільства та витісняючи застарілі або шкідливі моральні уявлення. Через правове регулювання держава фактично впроваджує у свідомість громадян прогресивні загальнолюдські цінності [4, с. 20].

Взаємодія цих двох регуляторів виявляється й у тому, що мораль нерідко стає безпосереднім джерелом права: моральні норми переймаються правом і набувають статусу юридично обов'язкових. Чинне українське законодавство — цивільне, кримінальне, сімейне, трудове — безпосередньо апелює до моральних засад суспільства, вимагаючи від учасників правовідносин поведінки, що їм відповідає. Поняття моральної шкоди, аморального вчинку, моральних якостей посадовця є живим свідченням того, наскільки глибоко мораль пронизує правову матерію.

Між правом і мораллю можуть виникати й суперечності. Правова норма може відставати від морального розвитку суспільства або, навпаки, висувати вимоги, які суспільна мораль ще не готова сприйняти. Розв'язання таких суперечностей є одним із головних завдань законодавця і становить важливий напрям удосконалення правової системи.

Отже, підбиваючи підсумки, право і мораль — це не паралельні, а взаємопроникні нормативні системи. Їхнє розмежування є необхідним задля правильного розуміння природи кожного з цих регуляторів, однак жоден із них не може повноцінно функціонувати без опори на інший. Ефективна правова система неможлива без моральної легітимності, а моральний прогрес суспільства значною мірою підтримується і закріплюється силою права.

Список літератури

1. Євхутич І.М. Мораль і право – взаємопов’язані і взаємопроникаючі системи регуляції суспільного життя. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2012. Випуск 1. С. 10-20.

2. Попович Т. Співвідношення права та обов’язку: морально-етичні засади. *Науковий вісник ужгородського національного університету.* 2023. Т. 2, № 80. С. 426–431.

3. Bondarenko, V., & Nataliia Pustova. Legal Influence in the System of Social Influence. Social and Legal Studios, 4(2), 2021. С. 12-18. URL: https://doi.org/10.32518/2617-4162-2021-2-12-18 (дата звернення 28.04.2026)

4. Самолюк Ю. М. Співвідношення права і моралі. *Судова апеляція.* 2009. № 2(15). С. 16-23.

УДК 159.9:340
Ігнатцов М. В., студент гр. МКПР-251
Науковий керівник: Миронець О. М., доцент кафедри правохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗІ СТОРОНИ ОБВИНУВАЧЕННЯ

Досудове розслідування є однією з ключових стадій кримінального провадження, оскільки саме на цьому етапі здійснюється збір доказів, формування процесуальної позиції сторони обвинувачення та приймаються рішення, які безпосередньо впливають на права, свободи й законні інтереси особи. У зв'язку з цим особливого значення набуває дотримання морально-етичних стандартів діяльності працівників правоохоронних органів, адже ефективність кримінального переслідування не може досягатися шляхом порушення прав людини чи нехтування принципами професійної етики.

Перш ніж аналізувати морально-етичні засади діяльності правоохоронців на стадії досудового розслідування, доцільно визначити коло суб'єктів, які належать до правоохоронних органів. Суб'єктами правоохоронної діяльності виступають уповноважені державою органи та їх посадові особи, на яких покладено функції забезпечення законності, правопорядку та захисту прав і свобод людини. Варто зазначити, що у національному законодавстві відсутній чітко визначений та вичерпний перелік правоохоронних органів. Найбільш повне нормативне визначення міститься у Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», відповідно до якого до правоохоронних органів належать органи прокуратури, Національна поліція України, Служба безпеки України, Національне антикорупційне бюро України, Бюро економічної безпеки України та інші органи, що здійснюють правоохоронні або правозастосовні функції [1].

Насамперед етика правоохоронців є складовою професійної юридичної етики, оскільки ґрунтується на принципах верховенства права, справедливості, гуманізму та поваги до людської гідності. Варто зазначити, що специфіка правоохоронної діяльності зумовлює підвищені вимоги до моральних якостей працівників таких органів. Державно-владний характер їхніх повноважень, а також можливість застосування заходів примусу створюють ризик обмеження прав і свобод особи. Саме тому професійна етика правоохоронців особливу увагу приділяє самоконтролю, недопущенню зловживань та дотриманню принципу пропорційності під час реалізації службових повноважень [2, с. 84].

Особливого значення у межах кримінального провадження набуває професійна етика осіб, уповноважених здійснювати досудове розслідування, зокрема слідчих, дізнавачів, детективів та працівників оперативних підрозділів. Важливу роль у визначенні морально-етичних засад діяльності учасників досудового розслідування відіграють положення Кримінальний процесуальний кодекс України, які закріплюють принципи законності, верховенства права, поваги до людської гідності та забезпечення прав учасників кримінального провадження [3]. Процесуальний статус слідчого, детектива чи дізнавача у кримінальному провадженні обумовлює підвищені вимоги до їхньої професійної етики та поведінки. Під час здійснення досудового розслідування вони перебувають у постійній взаємодії з прокурором, керівником органу досудового розслідування, слідчим суддею, стороною захисту, а також іншими учасниками кримінального провадження, зокрема потерпілими та свідками. Така система процесуальних відносин вимагає від них неупередженості, професійної стриманості та дотримання принципів законності. Крім того, уповноважені особи безпосередньо стикаються з наслідками кримінальних правопорушень, спілкуються як із потерпілими, так і з особами, підозрюваними у вчиненні злочину. Водночас

вони наділені повноваженнями щодо проведення значної кількості слідчих та інших процесуальних дій, кожна з яких повинна здійснюватися відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства, оскільки порушення встановленої процедури може призвести до недопустимості отриманих доказів. Особливості діяльності слідчих і дізнавачів також полягають у необхідності працювати в умовах обмежених процесуальних строків, значного навантаження та процесуальної протидії з боку окремих учасників провадження. Їхні рішення та дії підлягають багаторівневому контролю з боку прокурора, слідчого судді та керівника органу досудового розслідування [2, с. 85].

Незважаючи на те, що діяльність учасників досудового розслідування зі сторони обвинувачення детально регламентується нормами кримінального процесуального законодавства та підзаконними актами, існуючих правових приписів недостатньо для врегулювання всіх аспектів їхньої професійної поведінки. Особливо гостро морально-етичні проблеми проявляються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання конфіденційного співробітництва. З одного боку, такі заходи є важливим інструментом протидії злочинності, зокрема організованій, а з іншого — викликають дискусії щодо їх моральної допустимості, меж втручання у приватне життя та етичності взаємодії правоохоронців із представниками кримінального середовища [4, с. 656].

Важливе значення у формуванні морально-етичних засад діяльності учасників досудового розслідування мають міжнародно-правові акти, норми яких визначають стандарти поводження з особою під час кримінального провадження. Зокрема, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод закріплює заборону катувань і нелюдського поводження (ст. 3), гарантує право на справедливий суд і презумпцію невинуватості (ст. 6), а також право на повагу до приватного життя (ст. 8). З етичної точки зору це покладає на слідчого, дізнавача та прокурора обов’язок діяти неупереджено, пропорційно та з повагою до людської гідності під час здійснення досудового розслідування [5]. Важливе значення для етичного регулювання діяльності учасників досудового розслідування має також Конвенція Конвенція ООН проти катувань 1984 року. Її положення встановлюють абсолютну заборону катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження з особою [6]. Важливим міжнародним стандартом професійної етики сторони обвинувачення є також Guidelines on the Role of Prosecutors, ухвалені Організація Об'єднаних Націй у 1990 році. З етичної точки зору особливого значення набуває вимога утримуватися від незаконного переслідування, дискримінації та використання доказів, отриманих із порушенням прав і свобод особи [7]. Важливе значення для формування етичних стандартів діяльності правоохоронців має Європейський кодекс поліцейської етики, ухвалений Рада Європи у 2001 році. У сфері досудового розслідування його положення орієнтують працівників правоохоронних органів на повагу до прав людини, дотримання презумпції невинуватості та недопущення надмірного втручання у приватне життя особи під час проведення процесуальних дій [8].

Отже, професійна етика учасників досудового розслідування зі сторони обвинувачення є необхідною умовою забезпечення законності, справедливості та дотримання прав людини під час здійснення кримінального провадження. Процесуальний статус слідчих, дізнавачів, детективів і прокурорів зумовлює підвищені морально-етичні вимоги до їхньої поведінки, рішень та порядку реалізації процесуальних повноважень.

Список літератури

1. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 № 3781-XII : станом на 1 січ. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text (дата звернення: 09.05.2026).

2. Лапкін А. В. Особливості професійної етики співробітників правоохоронних органів. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2023. 84–85. URL: https://doi.org/10.32782/2709-9261-2023-2-6-15.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 10.05.2026).

4. Подобний О. О., Єрусланова Т. Г. Окремі морально-етичні проблеми кримінальнопроцесуальної діяльності учасників досудового розслідування зі сторони обвинувачення. *Європейські орієнтири розвитку україни: нові виміри у воєнний час* : Матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Одеса, 16 трав. 2026 р. Одеса, 2025. С. 656. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5558b3d2-cfcc-4637-8317-c388d0f4ae8f/content#page=656 (дата звернення: 09.05.2026).
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 09.05.2026).
6. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1984 : станом на 13 листоп. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 09.05.2026).
7. Guidelines on the Role of Prosecutors. *Essential Texts on Human Rights for the Police*. 2001. URL: https://doi.org/10.1163/9789004502840_029 (date of access: 09.05.2026).
8. Європейський кодекс поліцейської етики : від 19.09.2001. URL: https://hrea.org/wp-content/uploads/2021/02/Recommendation-Rec200110_European-Code-of-Police-Ethics_Ukrainian.pdf.

УДК 340.15
Калина О. П., студентка гр. ПР-251
Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувачка кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА КАРФАГЕНУ

Дослідження політичної системи Карфагену зумовлено необхідністю глибшого розуміння витоків змішаних форм правління, які поєднують елементи аристократії, олігархії та республіканських інститутів і вплинули на подальший розвиток політико-правової думки. Дослідження цієї теми дозволяє простежити еволюцію державних інститутів та оцінити ефективність їх функціонування в умовах поєднання економічної, військової та політичної влади.

Метою є узагальнення основних характеристик політичної системи Карфагену, визначення її структури, особливостей функціонування та ролі окремих органів влади.

Карфаген як держава сформувався як потужний центр морської торгівлі у Західному Середземномор'ї, що безпосередньо вплинуло на специфіку його політичної організації. Політична система Карфагену являла собою складну та збалансовану форму правління, яка поєднувала елементи аристократії, олігархії та республіканських інститутів. Вона формувалася під впливом економічної могутності держави, її морської торгівлі та військових потреб, що зумовило тісний взаємозв'язок політичної, економічної та військової сфер. На мою думку, саме така інтеграція різних сфер суспільного життя стала ключовим чинником тривалої стабільності Карфагену, оскільки дозволяла оперативно реагувати на внутрішні та зовнішні виклики.

Вищими посадовими особами були два верховні магістрати – суфети, які обиралися строком на один рік із представників знатних і заможних родів. Вони здійснювали виконавчі та частково судові функції, контролювали діяльність інших посадовців і брали участь у вирішенні найважливіших державних питань. За своїми функціями суфети певною мірою нагадували консулів у Стародавньому Римі, однак їхня влада була більш обмеженою впливом аристократичних інститутів. Їхня влада обмежувалася принципами колегіальності та підзвітності, що створювало певний баланс у системі управління. Водночас доступ до цих посад визначався майновим цензом, що свідчить про домінування аристократії [1, с. 9]. На мою думку, така система, хоча й забезпечувала стабільність, водночас обмежувала соціальну мобільність і участь ширших верств населення в управлінні державою.

Центральним органом влади виступав сенат, який складався з представників впливових родів і торговельної еліти. Він визначав основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики, контролював фінанси, військові кампанії та управління колоніями. Сенат фактично

концентрував у своїх руках ключові владні повноваження, забезпечуючи послідовність політичного курсу. Його вплив ґрунтувався також на економічній могутності членів, які контролювали торгівлю, фінансові ресурси та управління колоніями. На мою думку, саме концентрація влади в руках вузького кола осіб дозволяла ухвалювати швидкі та стратегічно виважені рішення, однак водночас створювала ризик зловживань і закритості політичної системи.

Важливим елементом політичної системи була рада ста чотирьох, яка виконувала контрольні функції щодо магістратів і воєначальників. Її діяльність була спрямована на запобігання зловживанням владою та забезпечення відповідальності посадових осіб. Арістотель порівнював цей орган із ефорами у Спарті, підкреслюючи його значення для підтримання балансу влади [2, с. 215]. На мою думку, існування такого контрольного органу свідчить про високий рівень політичної організації Карфагену та розуміння необхідності стримувань і противаг. Водночас концентрація контрольних повноважень у цьому органі могла створювати ризики політичного тиску на воєначальників і магістратів.

Народні збори формально були складовою політичної системи, однак їхній вплив залишався обмеженим. Вони переважно затверджували рішення, ухвалені сенатом і магістратами, та іноді брали участь у виборах посадовців. Це свідчить про аристократичний характер держави, у якій реальна влада належала еліті. Фактично народні збори виконували допоміжну функцію, що дозволяє характеризувати політичну систему Карфагену як олігархічну за своєю суттю. На мою думку, така модель могла забезпечувати стабільність, але водночас знижувала рівень участі громадян у політичному житті.

Політична система Карфагену була тісно пов’язана з економічною та військовою організацією держави. Контроль над фінансами, торгівлею, колоніями та військом забезпечувався магістратурами і сенатом, що дозволяло ефективно мобілізувати ресурси та підтримувати могутність держави. Зокрема, контроль над морськими торговельними шляхами забезпечував стабільні доходи, які спрямовувалися на фінансування військових кампаній. На мою думку, саме ця взаємозалежність політики, економіки та війська була однією з головних причин успішного розвитку Карфагену як провідної держави Середземномор’я.

За оцінкою Полібія, змішаний характер політичної системи Карфагену сприяв її стійкості та ефективності, оскільки дозволяв поєднати різні форми правління і уникнути їхніх недоліків. Він також порівнював її з політичною системою Стародавній Рим як приклад змішаного правління. Важливу роль у зміцненні держави також відігравали спільні релігійні уявлення, які забезпечували внутрішню єдність суспільства [3, с. 100]. На нашу думку, цей аспект є недооціненим, адже ідеологічна єдність часто виступає важливим фактором стабільності держави.

Отже, політична система Карфагену характеризувалася домінуванням аристократичних інститутів, наявністю розвиненої системи магістратур і контрольних органів, обмеженою участю населення у здійсненні влади та тісним зв’язком політики з економічною і військовою сферами. На нашу думку, така модель управління була ефективною в умовах античного світу, однак мала внутрішні обмеження, пов’язані із замкнутістю еліти та недостатньою участю громадян у політичному процесі.

Таким чином, політична система Карфагену може розглядатися як ефективна, але обмежено інклюзивна модель управління, що поєднувала стабільність із домінуванням вузького кола еліти.

Список літератури

1. Омельчук В., Шемшученко Ю. Державне управління в країнах Стародавнього Сходу: навч. посіб. 2-ге вид. Київ, 2015. 624 с.

2. Талдикін О. Історія держави та права зарубіжних країн (структурно-логічні схеми і таблиці): навч. посіб. Дніпро, 2024. 256 с.

3. Загуменна Ю. Проблеми публічної безпеки в Елліністичній політико-правовій думці Античної Греції: історико-правовий аналіз. *Нове українське право*. 2022. №1. С. 94-102. URL: https://doi.org/10.51989/NUL.2022.1.14 (дата звернення: 09.11.2025).

УДК 340.13
Кашпуренко О. П., студентка гр. КЮ-251
Науковий керівник: Черненок М. П., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА МІСЦЕ ЗАКОНУ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Актуальність теми зумовлена зростанням ролі закону в умовах розбудови України як правової держави, адже він має не лише встановлювати правила, а й стимулювати розвиток суспільних відносин та забезпечувати конституційні права і свободи. Проблематика закону як центральної загальнотеоретичної категорії завжди перебувала у фокусі правничої науки. Вагомий внесок у її дослідження зробили І. Сердюк, М. Лисик, І. Процюк, Н. Пильгун та інші. Мета роботи - розкрити сутність закону як основного джерела права, проаналізувати його юридичні ознаки та визначити ієрархічне місце в системі нормативно-правових актів у порівнянні з підзаконними актами.

Розрізнення між jus (правом) і lex (законом) бере свій початок з античних часів, відображаючи фундаментальну дискусію про природу права: чи є закон виразом об'єктивних принципів, чи лише формальним приписом держави. У давньогрецькій правовій думці вперше з'явилося розмежування між писаною юридичною нормою (nomos) та універсальним природним порядком (nomos physeos). Римська юридична думка виробила практично орієнтовану модель, де lex означало конкретні нормативні акти, ухвалені законодавчими органами, тоді як jus охоплювало ширший спектр норм, включаючи звичаї та принципи справедливості. Цицерон підкреслював, що справжнє право ґрунтується на розумі, а формальні закони мають змінюватися залежно від суспільних потреб, залишаючись при цьому підпорядкованими вічній природній справедливості. Ульпіан визначав право як «мистецтво добра і справедливості», наголошуючи, що будь-який закон повинен відповідати цим критеріям.

У період Середньовіччя утвердилася ієрархічна структура, де людське законодавство (lex humana) розглядалося як підпорядковане божественному (lex divina) та природному (lex naturalis) праву. Важливим історичним етапом стало закріплення принципу обмеження монаршої влади законом, що знайшло відображення у Великій хартії вольностей 1215 року, яка встановила обов'язок правителів дотримуватися встановленого правопорядку. Еволюція правової думки в епоху Нового часу сприяла утвердженню ідеї, що закон не є абсолютним вираженням волі правителя, а має бути засобом забезпечення стабільності суспільства та захисту природних прав людини. Поступово відбувся перехід від розуміння закону як імперативного припису до його трактування як інструменту забезпечення демократичного правопорядку [1, с. 269-273].

Сучасне розуміння визначає закон як нормативно-правовий акт, прийнятий Верховною Радою України або всеукраїнським референдумом, що регулює найбільш важливі суспільні відносини (стаття 10). Закон є головним нормативним актом у системі законодавства, що володіє вищою юридичною силою та становить фундамент для подальшої нормотворчості. Відповідно до Закону України «Про правотворчу діяльність» від 2023 року, законодавство структурується від актів вищої сили до нижчої, де Конституція визнається Основним Законом, а власне закони посідають пріоритетне місце після неї (стаття 9) [2].

Суттєвим аспектом сучасного праворозуміння є те, що «закон» і «право» не є тотожними поняттями. Для правової держави принципово важливою є вимога, щоб закон був правовим за своїм змістом, тобто відповідав принципам справедливості, гуманізму та верховенства права. Згідно з частиною 1 статті 8 Конституції України, в державі визнається і діє принцип верховенства права, що передбачає панування права в суспільстві та вимагає від держави втілювати його в законах [3]. На сучасному етапі реформування українського суспільства закон має не лише жорстко встановлювати правила, а передусім стимулювати

суспільно необхідний розвиток відносин та забезпечувати реальність закріплених у Конституції прав і свобод людини. Таким чином, закон, який не ґрунтується на загальновизнаних принципах справедливості, рівності та пропорційності, втрачає свою легітимність незалежно від формальної процедури його прийняття, що зобов'язує суддів та правників віддавати перевагу природно-правовим принципам.

Закон як центральний елемент правової системи характеризується сукупністю специфічних ознак, що відокремлюють його від інших нормативних актів та визначають його особливу юридичну природу. Вища юридична сила визначає ієрархічне місце закону в системі нормативно-правових актів, де він посідає пріоритетне становище після Конституції України. Це означає, що закони приймаються виключно на основі Конституції та повинні цілковито відповідати їй (стаття 8) [3]. Водночас усі підзаконні нормативно-правові акти (постанови Верховної Ради, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів тощо) мають прийматися на основі законів і не можуть їм суперечити (стаття 19) [2]. Таким чином, закон виступає своєрідним юридичним фундаментом для всієї системи підзаконного нормотворення. Крім того, підзаконні акти не можуть звужувати зміст та обсяг прав і свобод, передбачених законом, а також встановлювати додаткові обов'язки для громадян, не передбачені законодавчими актами. Така субординація є необхідною передумовою реалізації принципу верховенства закону в діяльності органів виконавчої влади. Конституція також є законом, однак особливим, Основним законом держави, що має верховенство над звичайними законами і має притаманні тільки йому специфічні властивості [4, с. 33]. Верховенство закону виражається у визнанні закону як найвищого авторитету в регулюванні суспільного життя. Лише закон має право встановлювати та обмежувати правовий статус громадян, визначаючи їхні фундаментальні права, свободи та обов'язки (стаття 92) [3]. Первинність закону вказує на те, що закон містить вихідні (первісні) норми права, які вперше або в основі регулюють найважливіші суспільні відносини (стаття 12) [2]. Закон виступає матеріальним результатом волевиявлення народу або парламенту і становить фундамент для всього іншого нормативного масиву. Усі інші акти мають вторинний (підзаконний) характер, оскільки вони призначені лише для конкретизації та деталізації вже встановлених законом положень і розвиваються виключно «всередині» сфери, обмеженої законом. Додатково закон характеризується особливим порядком прийняття, що передбачає складну демократичну процедуру в парламенті або на референдумі, та стабільністю, яка забезпечує тривалу дію акта без частих концептуальних змін.

За критерієм юридичної сили систему нормативно-правових актів України становлять закони та підзаконні нормативно-правові акти, де закон посідає чільне місце як головний нормативний юридичний акт. Основні відмінності між ними виявляються в суб'єктах прийняття, предметі регулювання, юридичній силі та процедурних особливостях. Суб'єкти прийняття: закони ухвалюються виключно вищим представницьким органом законодавчої влади - Верховною Радою України або безпосередньо народом через всеукраїнський референдум. Усі інші органи державної влади та посадові особи не уповноважені видавати законодавчі акти. Підзаконні акти видаються широким колом суб'єктів: Президентом України (укази, розпорядження), Кабінетом Міністрів (постанови, розпорядження), міністерствами (накази), місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування (рішення) (стаття 4) [2]. Предмет регулювання: закон регулює найбільш важливі, стабільні та стійкі суспільні відносини, перелік яких часто визначається безпосередньо в Конституції України (наприклад, права і свободи людини, громадянство, судоустрій тощо). Підзаконні нормативні акти мають допоміжний характер і ухвалюються в розвиток законів для більш детального врегулювання суспільного життя. Вони призначені для конкретизації загальних норм права, якщо вони недостатньо визначають права та обов'язки суб'єктів у специфічних сферах. Юридична сила та місце в ієрархії: закон володіє вищою юридичною силою щодо підзаконних актів. Це означає, що підзаконні акти приймаються «на основі та на виконання» законів і повинні суворо відповідати їм за змістом. Будь-який підзаконний акт розвивається виключно всередині сфери, обмеженої законом [5, с. 110]. Процедурні особливості: порядок розробки та прийняття закону є суворо регламентованою та складною демократичною

процедурою (законодавчий процес), що включає стадії законодавчої ініціативи, обговорення в комітетах, декілька читань у парламенті та можливість застосування Президентом права вето. Для підзаконних актів не існує такого жорсткого порядку ухвалення; процедури їх створення визначаються регламентами відповідних органів. Крім того, підзаконні акти відомчого рівня, що стосуються прав людини або мають міжвідомчий характер, підлягають обов'язковій державній реєстрації в Міністерстві юстиції, без якої вони є нечинними, тоді як закони такої реєстрації не потребують [6, с. 57]. Таким чином, закон є первинним фундаментом для нормотворчості, а підзаконні акти виступають інструментом для його реалізації, діючи на основі та в межах, встановлених законодавцем.

Підсумовуючи, зазначимо, що закон є фундаментом правової системи України, виступаючи актом вищої юридичної сили, що ухвалюється виключно парламентом або народом. Його історична еволюція призвела до сучасного розуміння закону як правового інструменту, що втілює ідеї справедливості та забезпечує верховенство права. Основними ознаками закону є його первинність, стабільність та вища юридична сила, що гарантується особливою процедурою його прийняття. На відміну від підзаконних актів, які мають вторинний характер, законодавчі акти посідають чільне місце в ієрархії, забезпечуючи єдність правового поля держави та захист особи від свавілля влади.

Список літератури

1. Лисик М. А. Еволюція співвідношення права і закону: філософсько-правові засади правозаконності. *Держава та регіони*. 2024. № 3. С. 269-274. URL: https://law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2024/44.pdf (дата звернення: 26.04.2026).

2. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX: станом на 19 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text (дата звернення: 26.04.2026).

3. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 26.04.2026).

4. Боняк В., Трень Т. Внесення змін до Основного закону України та Конституцій окремих пострадянських держав: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3. С. 31-39. URL: https://web.archive.org/web/20211208145426id_/https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/12/21_3_ua/PDF/NV-3-2021-31-39.pdf (дата звернення: 26.04.2026).

5. Процюк І. В. Закон як основний нормативно-правовий акт. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. С. 106-115.

6. Попова О. Нормотворчий процес та правозастосування: навч. посіб. Київ: НУБіП України, 2022. 168 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi72/0053053.pdf (дата звернення: 26.04.2026).

УДК: 34.012.3:347.965

Кашпуренко О. П., студентка гр. КЮ-251

Науковий керівник: Нітченко А. Г., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

АДВОКАТСЬКА ТАЄМНИЦЯ ЯК ДЕОНТОЛОГІЧНИЙ ОБОВ'ЯЗОК АДВОКАТА: СПІВВІДНОШЕННЯ ЕТИЧНОГО ТА ПРАВОВОГО АСПЕКТІВ

Актуальність дослідження адвокатської таємниці зумовлена фундаментальною роллю довіри як основи відносин «адвокат-клієнт» у контексті гарантування права на захист. Формальне сприйняття таємниці лише як правової заборони на розголошення інформації несе ризик ерозії цієї довіри та девальвації сутності адвокатської професії.

Теоретичний фундамент дослідження адвокатської таємниці та її деонтологічних засад закладено у працях С. Гусарєва та О. Тихомирова, які розглядають її в контексті професійної етики юриста [1]. Сучасні дослідження розвиваються у двох напрямках. Порівняльно-правовому, де В. Святоцька детально аналізує відмінності в регулюванні та захисті таємниці в

Україні, Німеччині, Франції та Англії, та практико-орієнтованому [2], де Л. Нестерчук досліджує актуальні проблеми її забезпечення в Україні, зокрема під час слідчих дій та у контексті вимог законодавства ЄС щодо протидії відмиванню коштів [3]. Перспективним є напрямок, що розглядає адвокатську таємницю як елемент фідуціарного обов'язку лояльності, як це робить Є. Трубаков [4].

Мета тез – аргументовано довести, що адвокатська таємниця є насамперед професійно-етичним (деонтологічним) імперативом, серцевиною професійної ідентичності адвоката, тоді як її юридична регламентація виступає необхідною, але вторинною, правовою гарантією та обґрунтуванням.

Нормативне підґрунтя адвокатської таємниці в Україні визначено, перш за все, у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Стаття 22 цього Закону дає вичерпне визначення: «адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату... про клієнта, а також питання, з яких клієнт... звертався до адвоката..., зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи... та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності» [5]. Таким чином, обсяг таємниці є максимально широким і охоплює не лише суттєві факти, але й сам факт звернення, обставини справи та будь-які інші відомості. Закон також закріплює принцип конфіденційності як одну із засад адвокатської діяльності (ст. 4).

Юридичні наслідки порушення таємниці є суворими. Крім дисциплінарної відповідальності (позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю за розголошення таємниці, ст. 32), адвокату може загрожувати кримінальна відповідальність. Закон встановлює потужні гарантії: заборона вимагати від адвоката відомостей, що становлять таємницю, заборона його допиту з цих питань (ст. 23), а також нікчемність доказів, отриманих з порушенням цих гарантій. Ця правова конструкція узгоджена з практикою Європейського суду з прав людини, який неодноразово підкреслював вирішальну роль конфіденційності у забезпеченні права на справедливий суд.

Проте, правовий каркас є лише зовнішнім вираженням глибшого, деонтологічного змісту таємниці. Правила адвокатської етики виводять конфіденційність як «необхідну і щонайважливішу передумову довірчих відносин між адвокатом і клієнтом»[3, с. 165]. Адвокатська таємниця – це матеріалізована форма абсолютної довіри, яка не може бути зведена до юридичної категорії; це категорія моралі. Без гарантії такої довіри відкрите, повне спілкування між клієнтом і адвокатом, необхідне для ефективного захисту, неможливе.

Цей етичний імператив знаходить своє уособлення в Присязі адвоката України, де адвокат зобов'язується «дотримуватися принципів... конфіденційності» (ст. 10 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Таким чином, дотримання таємниці стає обов'язком професійної совісті, а не лише страхом перед санкцією. На відміну від інших видів професійної таємниці (лікарської, журналістської), адвокатська таємниця є не привілеєм адвоката, а гарантією прав клієнта, інструментом реалізації його права на захист. Довіра між адвокатом і клієнтом є неможливою без дотримання принципу конфіденційності, що визнається одним із фундаментальних стандартів адвокатської діяльності. Як зазначає Нестерчук Л. П., «термін зберігання інформації, що становить адвокатську таємницю є безстроковим, окрім оприлюднення її самим довірителем» [3, с. 134], що ще раз підкреслює її абсолютний, а не технічний характер. Важливо також зауважити, що «в Україні надається особливий (і, можливо, надмірний) захист адвокатській таємниці: цей термін охоплює не тільки інформацію, яку адвокат отримав від клієнта і створив під час надання адвокатських послуг, а і документи, які були надані клієнтом» [4, с. 81].

Синергія правової норми та етичного імперативу найяскравіше проявляється в практичних ситуаціях, особливо конфліктних. Коли юридична норма залишає простір для тлумачення (наприклад, в питаннях меж самооговору або поведінки у випадках, коли адвокат запідозрить намір клієнта вчинити майбутній злочин), саме деонтологічна основа – обов'язок діяти на користь клієнта і зберігати довіру – дає адвокату чіткий внутрішній орієнтир для вчинку.

Ця внутрішня опора є життєво необхідною для протидії зовнішньому тиску з боку правоохоронних органів, суду або навіть суспільства. Гарантії, закріплені в ст. 23 Закону (наприклад, заборона «втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом» або «ототожнення адвоката з клієнтом»), набувають справжньої міці лише коли адвокат сприймає їх не як формальні заборони, а як продовження своєї професійної честі.

Нарешті, саме деонтологічне розуміння таємниці формує стійку професійну репутацію адвоката. Довіра колег, суддів і, що найважливіше, клієнтів будується не лише на знанні закону, а на впевненості в непохитному дотриманні етичних стандартів, серед яких таємниця – найважливіший. Як відзначає Святоцька В., «принцип конфіденційності є обов'язковим професійним принципом адвокатської діяльності, а складовим принципу конфіденційності є дотримання адвокатської таємниці» [2, с. 166].

Отже, адвокатська таємниця являє собою системоутворюючий принцип професії, що має дві нерозривні та взаємодоповнюючі грані: зовнішню, формально-юридичну (примусову гарантію), та внутрішню, деонтологічну (мотиваційну основу). Саме етичне підґрунтя, що витікає з сутності довіри як фундаменту відносин захисту, перетворює таємницю з формальної вимоги закону на категорію професійної честі та обов'язку совісті. Розуміння та дотримання таємниці саме в такому ракурсі є ключем до зміцнення статусу адвокатури як незалежного, самоврядного інституту, що виконує найважливішу правозахисну функцію в демократичній державі. Юридична норма створює кордони, а деонтологічний обов'язок наповнює їх живим змістом, що робить адвокатську таємницю непохитною основою правосуддя.

Список літератури

1. Юридична деонтологія (основи юридичної діяльності: теоретичні, практичні та деонтологічні аспекти) : наук.-метод. та навч. посіб. / С. Д. Гусарєв, О.Д Тихомиров. Київ : ВІРА-Р, 1999. 506 с.

2. Святоцька В. Принцип адвокатської таємниці як один із основоположних стандартів адвокатської професії (порівняльно-правові аспекти). *Право України*. 2017. № 3. С. 165-174.

3. Нестерчук Л. П. Питання регулювання адвокатської таємниці країн Європейського Союзу та України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2023. № 61. С. 134-137. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc61/27.pdf. (дата звернення: 04.03.2026).

4. Трубаков Є. О. Фідуціарний обов'язок лояльності у відносинах, пов'язаних із юридичним представництвом. *Нове українське право*. 2025. № 1. С. 77-83. DOI https://doi.org/10.51989/NUL.2025.1.10. URL: http://www.newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/717/656. (дата звернення: 04.03.2026).

5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI : станом на 10 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text (дата звернення: 04.03.2026).

УДК 340:342.7

Козинець О. Г., завідувачка кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін , к.і.н., доцент

Лубенець В. М., студентка гр. ПР-251

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах правовий статус особи є ключовим показником ефективності держави та зрілості правової системи, формування якого відбувається під впливом євроінтеграційних процесів, практики Європейського суду з прав людини та викликів воєнного часу, що зумовлює необхідність аналізу сучасних тенденцій його розвитку в Україні.

Еволюція правового статусу особи в Україні демонструє поступовий перехід від фрагментарного розуміння прав і свобод до їх цілісного закріплення в законодавстві. Особливо виразно цей процес посилився після здобуття незалежності, коли сформувалася людиноцентрична модель правового регулювання, що визнає людину найвищою соціальною цінністю. Сучасний етап розвитку характеризується активною імплементацією міжнародних стандартів прав людини, передусім європейських, а також поступовим формуванням ефективних гарантійних і процедурних механізмів захисту прав і свобод особи [1, с. 4].

Однією з ключових тенденцій є посилення впливу міжнародного права та інтеграція України до європейського правового простору. Членство в Раді Європи та участь у системі конвенційного захисту прав людини стали важливими чинниками модернізації національної правової системи. Це зумовило закріплення пріоритету прав людини, розширення ролі судового захисту та обов'язковість урахування практики міжнародних судових інституцій. У результаті відбувається активне впровадження європейських стандартів у внутрішній правопорядок, що зміцнює гарантії прав і свобод та утверджує принцип верховенства права і поваги до людської гідності [2, с. 129].

Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні також зазнає суттєвих трансформацій. Основною тенденцією є перехід від формального декларування прав до забезпечення реальних і дієвих механізмів їх реалізації. Держава дедалі більше розглядається як гарант прав і свобод, що зобов'язаний не лише їх визнавати, а й ефективно забезпечувати. Водночас утверджуються принципи рівності, недискримінації, невідчужуваності прав, а також баланс між свободою особи та її відповідальністю. Усе це сприяє розвитку динамічного, відкритого та людиноцентричного характеру правового статусу особи [3; 4].

Важливою складовою є розвиток механізму реалізації прав і свобод людини, який в Україні має багаторівневу структуру. Він охоплює державну політику у сфері прав людини, нормативно-правове регулювання, систему юридичних гарантій та діяльність спеціалізованих органів. Сучасна тенденція полягає у його ускладненні та підвищенні інституційної спроможності. Окремо слід відзначити інтеграцію правозахисного підходу у сферу національної безпеки, що свідчить про взаємопов'язаність захисту прав людини та безпекової політики держави [5].

У контексті державотворчих процесів після проголошення незалежності України право набуло характеру комплексної системи регулювання суспільних відносин. Воно забезпечує баланс між індивідуальними правами особи та функціонуванням державних інститутів, а також охоплює взаємодію держави з громадянами та соціальними групами. Такий підхід підкреслює багатовимірність правового статусу особи та його орієнтацію на захист як індивідуальних, так і колективних інтересів [6, с. 28].

Значний вплив на розвиток правового статусу особи має сфера національної безпеки. Держава реалізує низку функцій — державну, воєнну, економічну, громадську, екологічну та інформаційну безпеку, кожна з яких прямо пов'язана із захистом прав людини. Такий підхід демонструє комплексність сучасного розуміння безпеки, у межах якого гарантуються як базові права особи, так і права на безпечне середовище, економічний добробут та інформаційну захищеність [7, с. 76–84].

Окремо слід відзначити проблему реалізації конституційних прав, оскільки частина норм Конституції України на практиці має декларативний характер. Це негативно впливає на рівень довіри громадян до державних інституцій і сприяє поширенню правового нігілізму. У зв'язку з цим актуальною тенденцією є вдосконалення механізмів реалізації та захисту прав, посилення державного контролю, а також розвиток правової освіти населення [8, с. 34].

Важливим напрямом також є посилення впливу міжнародних соціальних стандартів на національне законодавство. Імплементація положень Європейської соціальної хартії та конвенцій Міжнародної організації праці сприяє гармонізації правової системи України з європейськими підходами, підвищенню рівня соціального захисту та подальшій інтеграції у європейський правовий простір [9, с. 622–635].

Отже, розвиток правового статусу особи в Україні характеризується переходом від обмеженого, становообумовленого розуміння прав до їх універсального визнання. Важливу роль у цій трансформації відіграла незалежність держави, що сприяла впровадженню міжнародних стандартів, зміцненню гарантій та посиленню судового захисту. Конституційні засади забезпечують баланс між правами і обов'язками особи та рівність громадян, однак ключовим залишається ефективне практичне забезпечення цих прав. Сучасні тенденції свідчать про інтеграцію України в європейський правовий простір, водночас актуальними залишаються завдання вдосконалення механізмів реалізації прав і розвитку правової системи відповідно до суспільних змін.

Список літератури

1. Супрун В. М., Литвин І. І. Шляхи розвитку правового статусу особи в Україні. *Наукові записки. Серія: Право*. 2021. № 11. С. 4–9.

2. Yemelianenko K. O. Legal regulation of environmental safety and environmental control in the Baltic states (comparative aspect). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 90. Ч. 5. С. 117–137. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.5.15 (дата звернення 5.05.2026).

3. Гомонай В. В. Конституційно правове забезпечення набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору: кваліфік. наукова праця на правах рукопису. дис. … д-ра юрид. наук. Ужгород, 2020. 404 с. URL: https://constitutionalist.com.ua/homonaj-v-v-konstytutsijno-pravove-zabezpechennia-nabuttia-povnopravnoho-chlenstva-ukrainy-v-ievropejskomu-soiuzi-ta-v-orhanizatsii-pivnichnoatlantychnoho-dohovoru-dys-d-ra-iuryd-nauk-uzhhorod/ (дата звернення 10.05.2026).

4. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 5.05.2026)

5. Чижов Д. А. Механізм забезпечення прав та свобод людини і громадянина в сфері національної безпеки України. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2021. № 29. С. 120-126.

6. Гопанчук В. С. Щодо реалізації конституційного права на судовий захист. *Реалізація норм Конституції України у цивільних та інших приватно-правових відносинах: проблеми теорії і практики : матеріали Міжвуз. наук.-теорет. круглого столу, присвяч. 25-й річниці Конституції України* (м. Київ, 22 черв. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 26–28. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/551c2edd-2c2c-40c5-853e-8dccecbafe63/content (дата звернення 5.05.2026)

7. Хромова О., Маруховський О., Чернявська Б. Гуманітарні аспекти інформаційної безпеки. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*. 2022. № 5(2). С. 76-84.

8. Сидорчук Ю. М. Механізми захисту прав людини та громадянина: сутність і перспективи розвитку в Україні. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 682. С. 33–35.

9. Наливайко Л. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 3 (31). С. 622–635.

УДК 347.6:340.15

Козинець О. Г., завідувачка кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Зорко М. В., студентка гр. КЮ-251

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРАВО ВЛАСНОСТІ ЖІНКИ ТА РОЗДІЛЬНІСТЬ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ ЗА «РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ»

Питання майнових прав жінок у давньоруському праві належить до тих наукових проблем, що залишаються актуальними як з огляду на їхню історичну значущість, так і з точки зору розуміння витоків сучасного українського правового порядку.

«Руська Правда» – найвидатніша пам'ятка права Київської Русі. Вона відображає складну картину суспільних відносин, у якій майнове становище жінки було несподівано сильнішим, ніж у більшості тогочасних держав Європи, хоча й позначеним рядом суттєвих обмежень.

Дослідження майнових прав жінок у «Руській Правді» набуває особливого значення тому, що саме через аналіз майнових норм можна побачити реальне, а не декларативне становище жінки в суспільстві. На відміну від кримінально-правових норм, де нерівність була більш відкритою, майнові положення давньоруського законодавства нерідко демонстрували прагнення захистити економічну самостійність жінки, зберегти за нею власність і забезпечити певну матеріальну незалежність у сімейних відносинах.

Однією з найпомітніших особливостей давньоруського майнового права, що вигідно вирізняла Київську Русь на тлі сучасних їй правових систем, був принцип роздільності майна чоловіка і дружини. У той час як у більшості феодальних держав Західної Європи майно жінки після одруження юридично переходило до чоловіка, а вона сама втрачала майнову правосуб'єктність, «Руська Правда» прямо визнавала, що жінка і чоловік могли мати

відокремлене майно [1]. Підставою для цього слугувало придане – особисте майно, яке жінка приносила в родину чоловіка і яке залишалось її власністю впродовж усього шлюбу.

Придане у давньоруському праві мало особливий правовий статус: воно не включалось у загальну сімейну власність у тому сенсі, що чоловік не міг ним вільно розпоряджатись на шкоду інтересам дружини. Більше того, ще у X ст., за часів дружинної та торговельної Русі, існував принцип, відображений пізніше у договорах з Візантією: на майно дружини не поширювалась відповідальність за злочин чоловіка [2, с. 74]. Цей принцип мав надзвичайне значення, оскільки в інших правових системах того часу подібний захист власності заміжньої жінки був рідкістю.

Право власності жінки поширювалось не лише на придане, а й на майно, яке чоловік за власною ініціативою передавав їй за життя. «Руська Правда» фіксує характерну формулу: те, що чоловік «поклав» на дружину, стає її власністю, і вона є «господа» цього майна [3, с. 35].

Конструкція нагадує давньоримське поняття повної власності – dominium, – що свідчить про розвиненість майнових відносин у Київській Русі та їхню певну рецепцію з більш ранніх правових традицій. Дружина, таким чином, могла отримати від чоловіка додаткове майно понад придане і розпоряджатись ним самостійно [2, с. 75].

Важливою рисою правового регулювання власності у Київській Русі була й майнова активність знатних жінок ще в дохристиянський та ранньохристиянський період. Літописні джерела свідчать, що княгині та знатні жінки могли володіти містами, селами та великими господарствами як самостійними уділами, і ця практика відображала живу правову реальність, а не декларативні норми. Показово, що Статут Ярослава через церковний суд надав жінці право на розгляд майнових спорів з чоловіком – «о животе», тобто про майно, – що підтверджувало її процесуальну здатність захищати власні майнові інтереси [1].

Водночас принцип роздільності майна не був абсолютним і не означав цілковитої рівності подружжя у майновій сфері. «Руська Правда» однозначно зазначає: «до чоловікової спадщини дружині немає справи», тобто на майно, яке чоловік не виділив їй особисто, дружина претендувати не могла в тому обсязі, що й спадкоємці чоловічої лінії [4, с. 123]. Проте дружина не залишалась без захисту й після смерті чоловіка – для неї передбачалась окрема «вдовина частина», яка виділялась із спадщини до її розподілу між дітьми. Ця частина мала двоїстий характер: по-перше, те, що чоловік дав дружині у повну власність за життя, вона утримувала безумовно; по-друге, з майна, що залишилось після смерті чоловіка, вдові виділялась частка на прожиток до її власної смерті або повторного заміжжя.

Соціальна диференціація майнових прав жінок була виражена в «Руській Правді» достатньо чітко [3, с. 37]. Законодавство передусім захищало заможних жінок – дружин і дочок бояр та дружинників. Боярські дочки, наприклад, могли успадковувати рухоме і нерухоме майно після батька за відсутності синів-спадкоємців, тоді як дочки смердів могли успадковувати лише рухоме майно, а земля і двір у разі відсутності синів переходили до князя. Ця різниця відображала загальну феодальну структуру суспільства, де обсяг прав прямо залежав від соціального становища, але в межах кожного стану жінки все ж мали чітко визначені та захищені майнові позиції.

Отже, підбиваючи підсумки можна зазначити, що майнове право жінки у Київській Русі являло собою доволі розвинену та самостійну правову систему, що помітно вирізнялась на тлі більшості сучасних їй феодальних держав. Закріплений у «Руській Правді» принцип роздільності майна подружжя гарантував жінці реальну майнову правосуб'єктність: вона зберігала право власності на придане, могла набувати додаткове майно від чоловіка, самостійно ним розпоряджатись і захищати свої інтереси через церковний суд. Після смерті чоловіка вдова не залишалась без засобів до існування – для неї передбачалась окрема частка з майна.

Разом із тим ця система не була позбавлена обмежень: дружина не мала рівних прав із спадкоємцями чоловічої лінії на майно чоловіка, а обсяг її майнових прав прямо залежав від соціального становища – боярські дочки користувались значно ширшими можливостями, ніж дочки смердів.

Відповідно, майнове становище жінки у Київській Русі було результатом поєднання давніх звичаєвих традицій, впливу візантійського та римського права і реалій суспільного життя, і, попри свою соціальну нерівномірність, забезпечувало жінці помітно вищий рівень правового захисту у майновій сфері, ніж той, що існував у тогочасній Західній Європі.

Список літератури

1. Сакральна чи підлегла? Становище жінки в Київській Русі. *Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека| 190 років*. URL: https://www.libr.dp.ua/?do=ukrainica&lng=1&id=18&idg=640 (дата звернення: 19.04.2026).
2. Правовий статус жінки часів Київської Русі / В. А. Сало. *Традиції та інновації розвитку приватного права в Україні: освітній вимір : Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Полтава, 3 червня 2016 р.). Полтава: ПУЕТ, 2017. С. 73-78.
3. Руська Правда (Коротка та Просторова редакції). Хрестоматія з історії держави і права України. З найдавніших часів до початку XX ст. У 2 т.: Навч. посіб. для юрид. вищих навч. закладів і фак.: / за ред. Т. В. Гончаренко. К. : Ін Юре. Том 1. 1997. С. 27-39.
4. Аніщук Н. В. Правове становище жінок за давньоруським законодавством. *Актуальні проблеми держави і права*: Зб. наук. пр. О.: Юрид. л-ра, 2003. Вип. 21. С. 120–124.

УДК: 342.71(477)
Коломієць О. Е., студентка 23.01 гр.
Науковий керівник: Владовська К. П., доктор філософії з права
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна)

МНОЖИННЕ ГРОМАДЯНСТВО В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Множинне громадянство в Україні є складним конституційно-правовим явищем, що поєднує внутрішньодержавні та міжнародні аспекти. Попри закріплений у Конституції принцип єдиного громадянства, чинне законодавство фактично допускає існування ситуацій біпатризму, створюючи правову невизначеність. У сучасних умовах євроінтеграції та глобалізації це питання набуває особливої актуальності, потребуючи доктринального переосмислення та нормативного врегулювання.

Згідно із ст. 4 Конституції України, в Україні існує єдине громадянство, а підстави його набуття і припинення визначаються законом [1]. Вказане положення традиційно розглядається як закріплення принципу унітарності громадянства, який виключає існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць, але водночас викликає дискусії щодо можливості існування множинного громадянства. Закон України «Про громадянство України» визначає громадянство України як правовий зв'язок між особою і державою, що проявляється у взаємних правах та обов'язках [2]. При цьому законодавець закріплює підхід, відповідно до якого особа, яка має громадянство іншої держави, у правовідносинах з Україною визнається лише громадянином України.

Особливість правового регулювання полягає у тому, що Конституція України не містить прямої заборони множинного громадянства, проте закріплює принцип єдиного громадянства, що тривалий час тлумачиться як його несумісність із біпатризмом. Водночас у науковій літературі зазначається, що зміст поняття «єдине громадянство» є неоднозначним, а праводоктринальні підходи до його розуміння суттєво відрізняються. Деякі науковці обґрунтовують, що цей принцип спрямований передусім на виключення можливості існування окремого громадянства адміністративно-територіальних одиниць, а не на заборону наявності громадянства іншої держави, що відкриває можливість для більш гнучкого підходу до інституту множинного громадянства [3, с. 110].

Чинне законодавство фактично визнає існування ситуацій множинного громадянства, хоча й не закріплює його як легальний статус. Зокрема, відповідно до положень Закону України «Про громадянство України», добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави є підставою для втрати громадянства України, однак така втрата не є автоматичною і потребує спеціальної процедури [2]. У результаті виникає правова ситуація, за якої особа може фактично мати громадянство кількох держав, але в межах української юрисдикції визнається виключно громадянином України.

У наукових дослідженнях підкреслюється, що проблема множинного громадянства має як внутрішньодержавний, так і міжнародний вимір. З одного боку, вона пов'язана із забезпеченням державного суверенітету, національної безпеки та політичної лояльності громадян. З іншого боку, глобалізаційні процеси, розвиток міжнародної мобільності та інтеграція України до європейського правового простору обумовлюють необхідність перегляду традиційних підходів до громадянства. У цьому контексті вказується, що громадянин може одночасно перебувати у громадянстві кількох держав, що підтверджує існування множинного громадянства як соціально-правового явища [3, с. 112].

Сучасний етап розвитку законодавства України характеризується спробами врегулювання цього питання на нормативному рівні. Прийняття законодавчих ініціатив щодо множинного громадянства розглядається як крок до залучення української діаспори та зміцнення зв'язків із громадянами, які проживають за кордоном. Водночас такі зміни викликають сумніви щодо їх відповідності Конституції України, оскільки стаття 4 залишається незмінною і прямо закріплює принцип єдиного громадянства. Це зумовлює необхідність або офіційного тлумачення відповідних положень Конституційним Судом України, або внесення змін до Конституції.

Окремої уваги потребує питання обмежень щодо множинного громадянства для окремих категорій осіб, зокрема державних службовців, для яких зберігається вимога наявності лише громадянства України. Такі обмеження обґрунтовуються необхідністю забезпечення належного виконання функцій держави та запобігання конфлікту інтересів [4]. Водночас у контексті демократичних стандартів постає питання про співмірність таких обмежень із правами людини.

Перспективи розвитку інституту множинного громадянства в Україні пов'язані з євроінтеграційними процесами. У праві Європейського Союзу громадяни держав-членів фактично мають додатковий статус громадянина ЄС, що створює модель множинної належності до різних політико-правових утворень. У зв'язку з цим адаптація українського законодавства до європейських стандартів може передбачати трансформацію підходів до громадянства, зокрема відмову від жорсткого тлумачення принципу його єдності.

Отже, інститут множинного громадянства в Україні перебуває на стадії трансформації, що супроводжується наявністю конституційно-правових суперечностей. Чинна модель регулювання не відповідає реальним суспільним відносинам, оскільки фактично допускає існування множинного громадянства без його належного правового оформлення. Подальший розвиток цього інституту потребує узгодження положень Конституції України та законодавства, а також врахування міжнародного досвіду. Вирішення зазначених проблем можливе шляхом офіційного тлумачення конституційних норм або внесення відповідних змін до Основного Закону України, що забезпечить правову визначеність і стабільність у сфері громадянства.

Список літератури

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 05.05.2026).

2. Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 № 2235-III : станом на 16 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text (дата звернення: 05.05.2026).

3. Томкіна О. О. Конституційний принцип єдиного громадянства: праводоктринальна інтерпретація. *Нове українське право*. 2024. № 4. С. 109–118.

4. Громадянська мережа ОПОРА. Найпоширеніші питання щодо множинного громадянства. *ОПОРА*. URL: https://oporaua.org/viyna/nayposhirenishi-pitannya-shhodo-mnozhinnogo-gromadyanstva-25772 (дата звернення: 05.05.2026).

УДК 347.214.1
Криницький І. Є., д.ю.н., професор, с.н.с.,
директор *Полтавського юридичного інституту*
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(м. Полтава, Україна)

ЛЕГКОВИЙ АВТОМОБІЛЬ ЯК ПРЕДМЕТ РОЗКОШІ: РЕТРОСПЕКТИВА ЗАКОНОПРОЄКТНИХ ПРОПОЗИЦІЙ

Оподаткування розкоші не є чимось екстраординарним для багатьох розвинених держав світу. Його впровадження є цілком логічним і виправданим рішенням, адже дозволяє суттєво збільшити публічні доходи. Водночас подібний крок зазвичай позитивно сприймається в суспільстві. Вітчизняний законотворець також намагався запровадити зазначений фіскальний важіль, включаючи визначені легкові автомобілі до групи предметів розкоші.

Так, ст.1 проєкту Закону України «Про податок на розкіш» (реєстраційний №3405) до розкоші пропонувала відносити будь-які товари, роботи чи послуги, вартість яких більш ніж у сто разів перевищує середню вартість аналогічних товарів, робіт чи послуг в Україні [1]. Такий абстрактно-універсальний підхід, обрання пануючою (і навіть єдиною) ознакою продукту розкоші її вартість має «право на життя». Натомість, обґрунтованість обраного варіанту визначення розкоші є недостатньою, що викликало негативний висновок Головного науково-експертного управління парламенту. Експерти дійшли висновку, що у процесі практичного застосування норм цього закону буде важко, а іноді неможливо визначити приналежність товару до предметів розкоші [2]. Законопроєктом не передбачалося чіткого визначення поняття «розкіш» і порядку визначення об'єкта оподаткування [3]. Зважаючи на наведені аргументи, профільний комітет Верховної Ради України рекомендував повернути проєкт на доопрацювання суб'єктам права законодавчої ініціативи.

У свою чергу в 2012 році проєктом Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо запровадження прогресивної системи оподаткування та податку на розкіш)» (реєстраційний №10197) [4] пропонувалося розширити податкову систему нашої держави за рахунок такого загальнодержавного податкового платежу як податок на розкіш. Задля цього була внесена пропозиція доповнити ст.9 підпунктом відповідного змісту. Безпосередня законодавча регламентація правового механізму такого податку повинна була здійснюватись у новому розділі Податкового кодексу України – розділі XVIII[1]. Податок на предмети розкоші. Таким чином у текст Кодексу вже закладався неприхований конфлікт. Що ж до предметів розкоші, то їх визначення не наводилося, проте пропонувався перелік через призму об'єктів оподаткування (ст.342). До окремого різновиду об'єктів оподаткування ініціатори проєкту закону відносили легкові автомобілі з об'ємом циліндрів двигуна понад 3698 куб. сантиметрів. Як єдиний критерій при прийнятті рішення про віднесення конкретного легкового автомобіля до предметів розкоші планувалося використати об'єм циліндрів двигуна. Проте технічний прогрес нівелює пряму залежність вартості транспортного засобу від об'єму циліндрів його двигуна. Законопроєкт викликав багато зауважень з боку комітету з питань фінансів, банківської діяльності, податкової та митної політики, Головного науково-експертного управління. Можна також згадати проєкт Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування багатства та предметів розкоші» (реєстраційний №10558) [5], поданий Кабінетом Міністрів України влітку 2012 року. Відповідно до логіки ініціаторів цього законопроекту, оподаткування багатства та предметів розкоші повинно було здійснюватися за допомогою такого місцевого податку як податок на майно, відмінне від земельної ділянки. Передбачалося, що об'єктами оподаткування (тобто предметами багатства і розкоші) стануть: квартири; дачні або садові будинки, котеджі або житлові будинки; інші об'єкти житлової нерухомості; мотоцикли; судна; літаки і вертольоти; ювелірні вироби; зброя; вироби з хутра; предмети мистецтва, що відповідають встановленим у Кодексі параметрам. Також до об'єктів оподаткування включалися легкові автомобілі з

об’ємом циліндрів двигуна понад 3990 куб. сантиметрів (крім тих, що використовувалися). Варто зауважити, що серед усіх законопроєктів аналізованої тематики саме у цьому акті фіксувалося найширше коло предметів розкоші, що підлягатимуть оподаткуванню. За результатами його розгляду на засіданні профільного комітету парламенту голоси народних депутатів-членів комітету розділилися порівну. Альтернативні законопроекти передбачали віднесення до предметів розкоші виключно автомобілів (реєстраційний №10558-1 [6]) або легкових автомобілів, мотоциклів, вітрильних суден, літаків, вертольотів, яхт (реєстраційний №10558-2 [7]). Усі наведені законопроєкти 12 грудня 2012 року було відкликано.

Завершимо аналіз намагань парламентарів вдосконалити регламентацію аналізованого сегменту оподаткування розглядом групи законопроєктів, поданих до Верховної Ради України на початку 2013 року. Так, у проєкті Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо оподаткування окремих транспортних засобів, що можуть бути віднесеними до предметів розкоші)» (реєстраційний №1230) [8], пропонувалося доповнити Кодекс новим розділом – розділом VII¹. Податок на транспортні засоби, що можуть бути віднесеними до предметів розкоші. До об’єктів оподаткування цього податкового платежу планувалося відносити, зокрема, легкові автомобілі з об’ємом циліндрів двигуна понад 3510 куб. сантиметрів. Проєкт Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування предметів розкоші» (реєстраційний №2343) [9] містив пропозицію щодо корекції оподаткування предметів розкоші в «межах» іншого податкового платежу – податку на майно, відмінного від земельної ділянки. Передбачалося впровадити його справляння з певних об’єктів нерухомості; транспортних засобів тощо, що відповідають встановленим характеристикам. Факт внесення окреслених законопроєктів до парламенту на думку деяких науковці є достатньою підставою для висновку про те, що в нашій країні розпочато формування законодавства з податків на багатство. Вважаємо, що навряд чи коректно характеризувати невдалі спроби трансформації податкового законодавства (27 листопада 2014 року ці проєкти було відкликано), як крок до створення відповідної нормативно-правової бази.

В юридичній літературі ми можемо зустріти і не менш дискусійне твердження щодо зазначеного періоду. Так, констатується, що у 2013 році було зареєстровано проєкт Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування багатства і предметів розкоші», в якому Міністерство фінансів виступило з ініціативою зобов’язати фізичних осіб, що є власниками дорогих легкових автомобілів, мотоциклів, яхт та літаків сплачувати податок у розмірі 2% від їх вартості. Ініціатива, зокрема, стосувалася легкових автомобілів з об’ємом двигуна понад 3990 куб. см. і вартістю понад 450 мінімальних заробітних плат [10, с. 27]. Дійсно, проєкт з такою назвою і змістом 21 січня 2013 року було оприлюднено на офіційному сайті Міністерства для обговорення. Проте до реєстрації в парламенті і подальшого обговорення в профільному комітеті не дійшло.

Відтак, проведений нами ретроспективний огляд законопроєктів дає підстави стверджувати, що легкові автомобілі майже завжди відносилися ініціаторами цих актів до окремої групи предметів розкоші. У п’яти з них прямо вказувалося, що оподаткуванню підлягають легкові автомобілі, які відповідають встановленим параметрам. В інших двох законопроєктах йшлося або про оподаткування більш широкої групи транспортних засобів (про автомобілі) (реєстраційний №10558-1), або про абстрактні предмети розкоші, головний критерій виокремлення яких (вартість) робив за певних умов цілком реальним оподаткування легкових автомобілів (реєстраційний №3405).

Список літератури

1. Проект Закону України «Про податок на розкіш» №3405 від 21 листопада 2008 року. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id= &pf3511= 33722 (дата звернення 7 травня 2026 р.).

2. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект Закону України «Про податок на розкіш». URL : http://w1.c1. rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=33722 (дата звернення 7 травня 2026 р.).

3. Проект Постанови Комітету Верховної Ради України з питань податкової та митної політики від 7 квітня 2009 року №3405/П. URL : http:// w1.c1.rada.gov. ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=34996 (дата звернення 7 травня 2026 р.).

4. Проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо запровадження прогресивної системи оподаткування та податку на розкіш)» №10197 від 15 березня 2012 року. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls /zweb2/webproc4_1?pf3511=42816 (дата звернення 7 травня 2026 р.).

5. Проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування багатства та предметів розкоші» реєстр.№10558 від 5 червня 2012 року. URL : http:// w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/ webproc4_1? pf3511=43595 (дата звернення 7 травня 2026 р.).

6. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування предметів розкоші №10558-1 від 8 червня 2012 року. URL : http: //w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=43676 (дата звернення 7 травня 2026 р.).

7. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо встановлення нових ставок податку з доходів фізичних осіб та оподаткування окремих транспортних засобів, що можуть бути віднесені до предметів розкоші №10558-2 від 14 червня 2012 року. URL : http://w1.c1.rada. gov.ua/pls/zweb2/ webproc4_1?pf3511=43716 (дата звернення 7 травня 2026 р.).

8. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо оподаткування окремих транспортних засобів, що можуть бути віднесені до предметів розкоші) №1230 від 10 січня 2013 року. URL : http://w1.c1.rada.gov. ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45406 (дата звернення 7 травня 2026 р.).

9. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування предметів розкоші №2343 від 20 лютого 2013 року. URL : http:// w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45814 (дата звернення 7 травня 2026 р.).

10. Виноградов В.А. Фізична особа як платник транспортного податку: сучасні проблеми та шляхи їх вирішення. *Науково-виробничий журнал «Держава та регіони. Серія: Право».* 2015. №3. С.27.

УДК 342.72/.73:342.98

Кулікова Д. А., студентка гр. КЮ-251

Науковий керівник: Нітченко А. Г., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

КОНСТИТУЦІЙНІ ПІДСТАВИ Й МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність дослідження конституційних підстав та меж обмеження прав людини в умовах воєнного стану зумовлена необхідністю забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та дотриманням фундаментальних прав і свобод людини. Повномасштабна збройна агресія проти України призвела до запровадження особливого правового режиму, що передбачає можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав. Водночас такі обмеження не можуть носити свавільний характер і мають здійснюватися виключно в межах, визначених Конституцією України та міжнародними стандартами у сфері прав людини.

Метою даних тез є аналіз конституційних підстав запровадження обмежень прав людини в умовах воєнного стану, визначення їх допустимих меж, а також з'ясування відповідності таких обмежень принципам законності, необхідності та пропорційності.

Проблематика обмеження прав і свобод людини в умовах надзвичайних правових режимів, зокрема воєнного стану, знайшла відображення у працях низки українських науковців. Загальнотеоретичні та конституційно-правові аспекти обмеження прав людини досліджували Ю. С. Шемшученко, В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко та ін. [1]. Питання допустимості та меж обмеження прав і свобод у період дії воєнного стану, а також застосування принципів законності, необхідності та пропорційності аналізували М. І. Козюбра, С. П. Головатий та ін. [2]. Окрему увагу міжнародно-правовим стандартам захисту прав людини та практиці Європейського суду з прав людини приділяли О. В. Петришин, Н. М. Оніщенко та ін. [3]. Водночас зазначена проблематика потребує подальшого комплексного аналізу з урахуванням сучасних умов збройної агресії проти України.

Відповідно до статті 64 Конституції України, в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини і громадянина із зазначенням строку дії таких обмежень [4]. При цьому частина друга цієї статті містить вичерпний перелік прав, які не можуть бути обмежені за жодних обставин.

До таких прав належать, зокрема: рівність громадян перед законом (ст. 24 Конституції), право на громадянство (ст. 25), право на життя (ст. 27), повага до гідності людини та заборона катувань (ст. 28), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29), право на звернення до органів державної влади (ст. 40), право на житло (ст. 47), право на шлюб і рівність подружжя (ст. 51), а також основні процесуальні гарантії, зокрема право на судовий захист і презумпцію невинуватості (ст. 55, 62 Конституції України) [4].

Окремої уваги заслуговує конституційний принцип, згідно з яким обмеження прав людини в умовах воєнного стану не може змінювати їх сутнісний зміст. Навіть ті права і свободи, які допускається тимчасово обмежувати, мають реалізовуватися у мінімально необхідному обсязі. Це випливає з принципу верховенства права, закріпленого у статті 8 Конституції України, та підтверджується практикою Європейського суду з прав людини, який наголошує, що держава не може використовувати воєнний стан як підставу для повного нівелювання правових гарантій [4; 7].

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», будь-яке обмеження прав і свобод має бути чітко визначене у нормативному акті, що вводить або продовжує воєнний стан, із зазначенням конкретних заходів та строків їх дії [2]. Забороняється встановлення невизначених або безстрокових обмежень, а також застосування таких заходів до осіб, щодо яких вони не є об'єктивно необхідними. Це положення спрямоване на запобігання дискреційному та вибірковому застосуванню владних повноважень, що могло б призвести до порушення принципу правової визначеності.

Крім того, міжнародне право встановлює додаткові гарантії захисту прав людини в умовах воєнного стану. Згідно зі статтею 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, держава, яка відступає від своїх зобов'язань, зобов'язана офіційно повідомити про це Генерального секретаря Ради Європи із зазначенням обсягу та причин такого відступу [6]. Європейський суд з прав людини у своїй практиці підкреслює, що відступ від зобов'язань не звільняє державу від відповідальності за порушення прав, які не підлягають обмеженню, а також за непропорційне втручання у права, обмеження яких допускається [7].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає перелік прав, які можуть бути тимчасово обмежені. До них належать свобода пересування, свобода зібрань, право на таємницю кореспонденції, а також окремі аспекти права власності, зокрема примусове відчуження майна для потреб держави з подальшим відшкодуванням його вартості [5]. Зазначені обмеження допускаються виключно за наявності законних підстав та в межах, визначених законом.

Важливе значення має принцип пропорційності (трискладовий тест), який випливає як із Конституції України, так і з положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Згідно з цим принципом, кожне втручання держави у права особи має проходити сувору перевірку на відповідність трьом критеріям: легітимність мети, придатність, необхідність (мінімальність втручання). Держава має право відступати від окремих зобов'язань лише у разі загрози життю нації та лише в межах, яких вимагає гострота ситуації [6]. Водночас Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що навіть у період війни держава зобов'язана забезпечувати ефективні механізми правового захисту та судового контролю [7].

Особливої уваги заслуговує діяльність органів державної влади в умовах воєнного стану. Судовий контроль за обмеженням прав і свобод людини, а також парламентський нагляд і діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини виступають ключовими гарантіями недопущення зловживань владою ~~[5].~~

Отже, конституційні підстави обмеження прав людини в умовах воєнного стану мають чітко визначений характер і не допускають свавільного втручання держави у сферу прав і свобод людини. Наявність вичерпного переліку прав, які не можуть бути обмежені навіть у період воєнного стану, свідчить про пріоритетність людської гідності та верховенства права в конституційному ладі України. Обмеження інших прав допускається виключно на підставі закону, з дотриманням принципів законності, необхідності та пропорційності, що відповідає як національним, так і міжнародним стандартам захисту прав людини.

Список літератури

1. Антологія української юридичної думки [Текст] : в 6 т. / заг. ред. Ю. С. Шемшученко ; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. - К. : Видавничий Дім «Юридична книга», 2002 . ISBN 966-7791-22-X; Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: Підручник. К.: Правова єдність, 2010. 432 с. URL: https://westudents.com.ua/knigi/421-konstitutsyne-pravo-ukrani-pogorlko-vf.html (дата звернення: 04.05.2026).
2. Козюбра М. І. Права людини і верховенство права. *Право України*. 2010. № 2. С. 24-35; Козюбра М. І. Верховенство права і Україна. *Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна :* зб. наук. статей до 75-річного ювілею доктора юрид. наук Козюбри Миколи Івановича / [упоряд. В. Ткаченко ; голов. ред. А. Мелешевич ; Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.», Ф-т правничих наук, Центр європ. гуманіт. дослідж.]. Київ : Дух і Літера, 2013. С. 271-328. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/80e9f1e8-97e1-4df9-b323-89e2f0e3ef8c/content (дата звернення: 04.05.2026).; Головатий С. Верховенство права» не працює. Коментар до тексту документа Венеційської Комісії «Доповідь про правовладдя» («Report on the Rule of Law»), що її ухвалено на 86-му пленарному засіданні 25-26 березня 2011 року (CDL-AD (2011)003re). *Право України.* 2019. № 11. С.39-82. DOI: 10.33498/louu-2019-11-039; Головатий С. Верховенство права: глухі кути вітчизняної юридичної доктрини. *Наукові записки*. Том 77. Юридичні науки 2008. С. 31-36. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e353e132-3b14-4c60-9d1b-9fd808eed142/content (дата звернення: 04.05.2026).
3. Петришин О. В. Права людини в умовах обороноздатної демократії. *Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення:* збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 75-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 8 грудня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 105-107. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/zahyst_prav_lyudyny_v_ukrayini_suchasnyy_stan_ta_perspektyvy_vdoskonalennya_2023.pdf#page=105 (дата звернення: 04.05.2026); Оніщенко Н.М. Правова система: проблеми теорії: Монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. 352 с.
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text (дата звернення: 04.05.2026).
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 04.05.2026).
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004(дата звернення: 04.05.2026).
7. Європейський суд з прав людини. Офіційна база рішень HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int (дата звернення: 04.05.2026).

УДК 341.231.14:341.1

Литвиненко Ю. Р., студентка І курсу

Науковий керівник: Чорногор Н. С., викладач, спеціаліст І категорії циклічної комісії правових фундаментальних та професійно-практичних дисциплін

Полтавський фаховий коледж НЮУ імені Ярослава Мудрого

(м. Полтава, Україна)

СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В РАМКАХ РАДИ ЄВРОПИ

Актуальність теми зумовлена тим, що захист прав і свобод людини є ключовою цінністю Європейського Союзу, яка забезпечує розвиток демократії, верховенства права, соціальної справедливості та гідності людини, сприяє стабільності й запобіганню конфліктам, а також визначає його роль як глобального провідника гуманітарних стандартів. Водночас становлення цієї системи не було первинною метою європейської інтеграції: започаткований у 1951 році економічне співробітництво та формування спільного ринку поступово зумовили розширення, збагачення та універсалізацію каталогу прав і свобод у межах ЄС.

Виклад матеріалу. Міжнародне співтовариство приділяє значну увагу утвердженню та гарантуванню прав людини, що зумовило формування чітко структурованої інституційної системи їх захисту в Європі. В межах Рада Європи ключову роль відіграють спеціалізовані органи контролю та правозастосування.

Ключовим інструментом цієї системи стала Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, яка набула чинності у 1953 році. Конвенція закріплює базові громадянські та політичні права (так звані права першого покоління), серед

яких право на життя, заборона катувань, право на справедливий суд, свобода вираження поглядів тощо. Особливістю Конвенції є поділ прав на ті, що не підлягають жодним обмеженням, та ті, які можуть бути обмежені за певних умов відповідно до статті 15 [1].

Ефективність Конвенції полягає не лише у змісті закріплених прав, а насамперед у наявності дієвого механізму контролю за їх дотриманням. Центральним елементом цього механізму є Європейський суд з прав людини, який здійснює юрисдикцію щодо скарг фізичних та юридичних осіб проти держав-членів. Важливою особливістю є право індивідуального звернення, яке дозволяє особі після вичерпання національних засобів правового захисту оскаржити порушення своїх прав на міжнародному рівні. Рішення Суду є обов'язковими для виконання державами, що зумовлює необхідність внесення змін до національного законодавства та правозастосовної практики [1].

Система Ради Європи охоплює не лише судовий, але й інституційний та наглядовий компоненти. Виконання рішень Європейського суду контролюється Комітетом міністрів Ради Європи, що забезпечує додатковий рівень гарантій. Таким чином, формується комплексний механізм, який поєднує нормативну базу, судовий захист та політико-правовий контроль.

Важливим є також змістовне структурування прав, закріплених у Конвенції. Вони можуть бути умовно поділені на три групи: права, спрямовані на захист життя та гідності людини; права, що забезпечують реалізацію принципу верховенства права (передусім процесуальні гарантії); а також права, що сприяють забезпеченню плюралізму та толерантності в суспільстві. Такий підхід підкреслює комплексний характер системи захисту прав людини [2, 3].

Таким чином, на основі сформованої нормативної бази та ефективних інституційних механізмів система захисту прав людини в межах Рада Європи постає як цілісна, структурована модель забезпечення і гарантування основоположних прав і свобод на європейському рівні.

Історично важливим елементом була Європейська комісія з прав людини, яка здійснювала первинний розгляд індивідуальних скарг і діяла до 1998 року, коли внаслідок інституційної реформи її функції були інтегровані в єдиний судовий механізм. Вона ґрунтується на ідеях Загальної декларації прав людини та відображає спільну політичну та правову спадщину європейських держав, що прагнуть гарантувати верховенство права і демократичний розвиток. Конвенція не лише проголошує перелік прав і свобод, а й встановлює чіткі обов'язки держав щодо їх дотримання, а також визначає умови можливих обмежень цих прав у виключних випадках. Особливістю цього документа є створення дієвого міжнародного механізму контролю за його виконанням, центральне місце в якому займає Європейський суд з прав людини. Завдяки цьому Конвенція перетворюється з політико-правової декларації на реально діючий інструмент захисту людини, оскільки кожна особа має право звернутися до Суду після вичерпання національних засобів захисту [4].

Центральним органом системи є Європейський суд з прав людини, створений у 1959 році для контролю за дотриманням прав і свобод, закріплених у Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, ратифікованій у 1953 році. Після реформи, ухваленої на Віденському саміті 1993 року, з 1998 року Суд функціонує як постійний єдиний орган міжнародного судового захисту прав людини в Європі та розташований у Страсбурзі. Його склад формується з суддів, кількість яких відповідає кількості держав-учасниць, а вимоги до них передбачають високий професійний рівень, моральну бездоганність і незалежність; вони обираються Парламентською асамблеєю строком на дев'ять років без права переобрання. Організаційно Суд складається з трьох рівнів: комітетів із трьох суддів, які можуть одразу відхиляти неприйнятні заяви; палат із семи суддів, що розглядають більшість справ по суті; та Великої палати із сімнадцяти суддів, яка розглядає найскладніші справи або приймає їх у разі відмови палати від юрисдикції. Така структура забезпечує ефективний, поетапний і обов'язковий міжнародний контроль за дотриманням державами прав людини [5].

Контроль за виконанням остаточних рішень Суду здійснює Комітет міністрів Ради Європи. Даний орган складається з міністрів закордонних справ або їх постійних представників держав-членів. У сфері захисту прав людини його головна функція — контроль за виконанням рішень Європейського суду з прав людини, тобто перевірка, чи держави усувають порушення, встановлені Судом, і виконують свої зобов'язання за Європейською конвенцією з прав людини. Крім нагляду за рішеннями Суду, Комітет міністрів може ухвалювати рекомендації державам щодо вдосконалення національного законодавства у сфері прав і свобод, а також ініціювати розробку нових міжнародних документів Ради Європи. Він забезпечує загальний контроль за дотриманням стандартів прав людини та координацію політики держав-членів у цій сфері [6].

Водночас важливим елементом ширшої європейської архітектури безпеки і прав людини є Організація з безпеки і співробітництва в Європі. Основою діяльності ОБСЄ став Гельсінкський Заключний акт 1975 року, ухвалений у межах Наради з безпеки та співробітництва в Європі, який визначив принципи міждержавних відносин, включаючи повагу до суверенітету, невтручання у внутрішні справи та дотримання прав людини. Згідно з цим документом, діяльність Організації охоплює три основні напрями: безпековий, економіко-екологічний та гуманітарний, де окреме місце займають права людини, свобода інформації, культура та освіта. Сьогодні ОБСЄ є найбільшою регіональною організацією безпеки, що об'єднує 57 держав і функціонує як платформа для політичного діалогу та запобігання конфліктам [7].

Висновки. Система захисту прав людини в рамках Ради Європи включає інституційний та договірний рівні. До інституційної структури належать Європейська комісія з прав людини, Європейський суд з прав людини як постійний судовий орган, Комітет міністрів Ради Європи, що здійснює нагляд за виконанням рішень Суду, а також ОБСЄ, яка у ширшому європейському просторі сприяє заохоченню і захисту прав людини. Договірну основу системи становлять Європейська конвенція з прав людини як ключовий міжнародний документ, а також Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Конвенція про ліквідацію расової дискримінації, Конвенція про ліквідацію дискримінації щодо жінок, Конвенція проти катувань і Конвенція про права дитини, які разом формують нормативну базу захисту прав і свобод людини в Європі.

У сукупності ці інституційні та договірні елементи забезпечують контроль за дотриманням державами міжнародних стандартів у сфері прав людини, розгляд порушень, ухвалення обов'язкових рішень, а також нагляд за їх виконанням і приведення національного законодавства у відповідність до європейських і універсальних правових норм.

Список літератури

1. І. А. Шуміло Міжнародна система захисту прав людини: навчальний посібник. Київ: Видавництво «ФОП Голембовська О.О.», 2018. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_1_copy-1.pdf (Дата звернення: 04.05.2026)

2. Васильєва Л. М. Механізм захисту прав і свобод людини: європейський досвід: стаття. Одеса: Economic journal Odessa polytechnic university, ISSN:2521-6384 (Online), 2024. URL: https://economics.op.edu.ua/ejopu/2024/No4/25.pdf (Дата звернення: 04.05.2026)

3. Маринів І. І. Захист прав людини в ЄС: стаття. Київ: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2019. URL: https://apir.org.ua/lais/uk/article/view/maryniv12/69 (Дата звернення: 04.05.2026)

4. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (повний текст), 2026. URL: https://www.coe.int/uk/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols (Дата звернення: 04.05.2026)

5. Європейський суд з прав людини, 2023. URL: https://hcj.gov.ua/page/yevropeyskyy-sud-z-prav-lyudyny (Дата звернення: 04.05.2026)

6. Комітет Міністрів Ради Європи, 2022. URL: https://coe.mfa.gov.ua/pro-radu-yevropi/2551-committe (Дата звернення: 04.05.2026)

7. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), 2022. URL: https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobitnictva-v-yevropi (Дата звернення: 04.05.2026)

УДК: 34.012.3
Лубенець В. М., студентка гр. ПР-251
Науковий керівник: Нітченко А. Г., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ДЕОНТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ АДВОКАТА

Актуальність деонтологічного аналізу засад професійної етики адвокатів зумовлена зростанням складності правових відносин, посиленням етичних викликів у діяльності адвокатів, а також появою нових факторів впливу на професійну автономію правника, зокрема цифровізації та використання сучасних технологій у правозастосовній практиці. У таких умовах особливої ваги набуває осмислення змісту базових етичних принципів – незалежності, конфіденційності, компетентності, доброчесності, лояльності до клієнта та поваги до суду й колег. Саме ці принципи формують нормативно-моральний каркас адвокатської діяльності та забезпечують баланс між інтересами клієнта, вимогами закону й суспільними очікуваннями щодо справедливості правосуддя. У зв'язку з цим дослідження правил професійної етики адвокатів України в деонтологічному вимірі є своєчасним і науково значущим.

Проблематика професійної етики адвокатів та деонтологічних засад адвокатської діяльності активно досліджується сучасними українськими науковцями, які розглядають адвокатську етику як систему морально-правових норм, що регламентують професійну поведінку адвоката та забезпечують довіру до адвокатури. М. С. Єгоров акцентує увагу на поєднанні правових приписів і моральної відповідальності адвоката [1], тоді як О. Баїк та М. Химинець аналізують трансформацію етичних принципів в умовах використання штучного інтелекту, підкреслюючи незмінність деонтологічних засад незалежності та професійної автономії [2]. Питання етики професійної комунікації між адвокатом, прокурором і судом висвітлюють Я. Шуляка та В. Романова [3], Д. В. Шимченко зосереджується на європейських стандартах адвокатської етики та принципі компетентності [4], а І. О. Кісліцина досліджує етичні вимоги до адвоката-захисника у справах про корупційні правопорушення, виокремлюючи лояльність і доброчесність як ключові деонтологічні орієнтири [5].

Правила професійної етики адвокатів в Україні відображають системну нормативну конструкцію, що визначає ціннісні, моральні та поведінкові орієнтири правничої професії. Їхній зміст формує цілісну модель професійної деонтології, яка розглядає адвоката як носія особливого соціального мандату, пов'язаного з обстоюванням прав людини, забезпеченням справедливості та дотриманням стандартів правової культури [2].

Деонтологічний аналіз таких правил передбачає увагу до базових принципів, які структурують професійну діяльність адвоката і встановлюють межі допустимої поведінки в умовах складних морально-правових ситуацій. Норми етики виконують роль механізму саморегуляції адвокатури, забезпечуючи узгодженість професійних практик та формуючи високий рівень довіри суспільства до професійної спільноти.

Одним із фундаментальних етичних орієнтирів виступає принцип незалежності адвоката. Його деонтологічне значення полягає у здатності правника діяти поза тиском будь-яких органів влади, приватних осіб або корпоративних інтересів. Незалежність у цьому контексті не розглядається лише як правова гарантія, а як моральне зобов'язання діяти у спосіб, що забезпечує чесність позиції адвоката й убезпечує клієнта від зовнішніх інтервенцій. Цей принцип створює основу для адвокатського міркування, яке ґрунтується на професійній автономії, стабільності правової позиції та здатності виконувати доручення виключно відповідно до закону й етичних стандартів [1]. Вагоме місце займає принцип конфіденційності, що втілює моральну відповідальність за охорону інформації, отриманої від клієнта. Він має деонтологічну природу, оскільки спрямований не лише на захист приватності, а й на підтримання атмосфери довіри, без якої адвокатська діяльність втрачає свою суспільну цінність [5].

Конфіденційність забезпечує свободу комунікації між адвокатом і клієнтом та створює умови, за яких правова допомога може бути ефективною. Порушення цього принципу розглядається як відхилення від моральних стандартів професії, що може призвести до руйнування репутації адвоката та зниження віри у механізми правового захисту.

Суттєвим є принцип компетентності, що передбачає системну підтримку професійного рівня адвоката. Його деонтологічний зміст полягає у зобов'язанні діяти на основі знань, досвіду та безперервного професійного розвитку [4]. У контексті етичних норм компетентність пов'язується з моральною відповідальністю перед клієнтом, судом і суспільством. Адвокат має оцінювати власні можливості, не братися за справи, що виходять за межі його фахової підготовки, і вживати всіх доступних заходів для належного виконання доручення. Такий підхід зміцнює професійну культуру й зменшує ризики помилок, що можуть мати істотні наслідки. Принцип чесності та доброчесності охоплює широкий спектр морально-правових вимог, що визначають характер взаємодії адвоката з клієнтом, колегами та судом. У деонтологічному сенсі чесність виступає внутрішньою засадою професійної діяльності, яка орієнтує правника на прозорість, відкритість і дотримання правових норм без маніпуляцій і зловживань. Добросовісність полягає у відповідальному ставленні до своїх обов'язків, уникненні конфліктів інтересів та забезпеченні справедливого ставлення до кожного учасника правових відносин. Цей принцип формує етичний каркас професії, визначаючи межі допустимого у процесі захисту прав та інтересів клієнта [1].

Особливої уваги потребує принцип лояльності до клієнта, що передбачає дотримання пріоритету його прав та інтересів, якщо це не суперечить закону й етичним вимогам. У деонтологічному дискурсі лояльність тлумачиться як прояв моральної відданості дорученню та відповідальності за результати діяльності [3].

Адвокат зобов'язаний уникати необґрунтованої шкоди клієнту, утримуватися від дій, що можуть підірвати його процесуальне становище, та забезпечувати максимальний рівень правової підтримки в межах встановлених норм.

Важливу етичну роль відіграє принцип поваги до суду та колег, який забезпечує культуру професійної взаємодії. Він сприятиме формуванню середовища, у якому правосуддя реалізується із дотриманням високих стандартів комунікації, толерантності та професійної дисципліни. Деонтологічна цінність цього принципу полягає у тому, що він спрямовує адвоката на конструктивну поведінку, уникнення конфліктності та підтримання репутації адвокатури як спільноти, що діє згідно з моральними нормами [2].

Отже, аналіз правил професійної етики адвокатів в Україні засвідчує, що вони виконують не лише регулятивну, а й глибоку деонтологічну функцію, формуючи цілісну систему морально-правових орієнтирів адвокатської діяльності. Сукупність етичних норм виступає концептуальною основою професійної ідентичності адвоката, визначаючи його роль як незалежного суб'єкта правової допомоги, відповідального перед клієнтом, судом і суспільством в цілому. Через закріплення базових принципів етики адвокатура постає як саморегульована професійна спільнота, здатна забезпечувати високі стандарти правової культури та підтримувати довіру до інституту правового захисту.

Деонтологічний зміст принципів незалежності, конфіденційності, компетентності, чесності, доброчесності, лояльності до клієнта та поваги до суду і колег розкриває моральні межі професійної поведінки адвоката в умовах складних правових і етичних викликів. Ці принципи не існують ізольовано, а перебувають у тісному взаємозв'язку, утворюючи нормативно-ціннісний каркас адвокатської професії. Їх дотримання забезпечує баланс між захистом інтересів клієнта, вимогами закону та суспільною потребою у справедливому правосудді.

Список літератури

1. Єгоров М. С. Етика в діяльності адвоката. Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5-7 грудня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 387-391. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-103 (дата звернення: 07.05.2026).

2. Баїк О., Химинець М. Адвокатська етика як основа професійної діяльності адвоката в контексті використання штучного інтелекту. Наукові перспективи 2025. № 12(54). С. 998-999. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12(54)-988-99 (дата звернення: 07.05.2026).
3. Шуляка Я., Романова В. Етика комунікації адвоката та прокурора. Молодий вчений. Юридичні науки. 2024. № 7 (131). С. 193-197. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-7-131-38 (дата звернення: 07.05.2026).
4. Шимченко Д. В. Професійна етика адвоката. Європейські перспективи. 2024. № 1. С. 102-107. DOI: https://doi.org/10.32782 ep.2024.1.15.
5. Кісліцина І. О. Етика та професіоналізм адвоката-захисника у кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 3. С. 710-713. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/172 (дата звернення: 07.05.2026).

УДК 349.2
Любченко Д. О., студентка гр. ПР-251
Науковий керівник: Черненок М. П., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ПОРЯДОК ПОДОЛАННЯ ТА УСУНЕННЯ ПРОГАЛИН В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ

Актуальність теми зумовлена тим, що норми чинного законодавства дедалі частіше не в змозі врегулювати деякі суспільні відносини. Це відбувається через стрімкий розвиток соціальних процесів, а також технічний прогрес, що додає більше нових правовідносин. Важливо пам’ятати, що досконало усунути всі прогалини неможливо але варто не тільки визначати їх у законодавстві, а й якісно їх долати та мінімізувати утворення знову. Успішне вирішення цього питання є необхідною умовою для стабільної роботи судової системи та дотримання прав громадян.

Мета дослідження визначити порядок подолання прогалин. Розглянути способи їх усунення в українському праві.

Головним предметом усунення прогалин у праві є відповідні суспільні відносини, які потребують правового регулювання. Для заповнення прогалин у законодавстві існують два основних способи: усунення та подолання.

Усунення прогалин застосовується через нормотворчу діяльність – внесення змін чи доповнень.

Подолання прогалин відбувається в процесі правозастосування, використовуючи аналогію закону чи субсидіарне запозичення норм [1, с. 49].

Закон України «Про правотворчу діяльність» стаття 65 визначає порядок подолання та усунення прогалин де зазначається, що основними є: аналогія закону, аналогія права [2]. Науковці виділяють ще один метод – субсидіарне запозичення норм з інших правових систем.

Аналогія закону – рішення конкретної юридичної справи на основі правової норми, вона розрахована не на вже існуючий, а насхожий випадок. За загальним правилом аналогія закону не застосовується у кримінальному й адміністративному праві.

Аналогія права – це вирішення конкретної юридичної справи на основі загальних принципів права а саме справедливості, рівності перед законом і судом тощо. Вона застосовується у разі, коли застосування аналогії закону є неможливим [3, с. 37-38].

Субсидіарне застосування означає використання до конкретних відносин нормативного припису, який регулює схожі за суттю відносини в інших, споріднених галузях права. Під суміжними галузями права розуміють такі правові сфери, які мають подібні методи регулювання та близький за характером предмет. В ч. 2 ст. 1 Цивільного кодексу України прямо заборонено субсидіарне застосування норм цивільного права майнових відносинах, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони іншій стороні також до податкових, бюджетних відносин не застосовується цивільне законодавство, якщо інше не встановлено законом. [4, с.70]

Висновок: Узагальнюючи викладений матеріал можна зробити висновок що, прогалини є поширеним явищем, яке зумовлене постійним розаитком суспільних відносин. Їх належне подолання та усунення мають важливе значення для забезпечення законності, стабільності правопорядку і ефективного захисту прав та інтересів громадян. Законом України прямо передбачено порядок подолання та усунення прогалин серед яких розглянуто аналогію закону аналогію права та субсидіарне запозичення норм права.

Список літератури

1. Колпаков В. К. Колізії та прогалини в праві, способи їх подолання в адміністративному судочинстві. *Ерліхівський журнал*. 2023. № 5. С. 47-54.
2. Закон України «Про правотворчу діяльність». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text
3. Чепульченко Т. О., Невечера С. А. Прогалини у праві та способи їх подолання в українському законодавстві. *Держава та регіони. Серія: Право*, 2020 р., № 1 (67) том 1. С.34-40.
4. Заболотна Н. Я. Прогалини у цивільному законодавстві та способи їх подолання: загальнотеоретичне дослідження *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 68-72.

УДК 347.97/.99

Махінчук В. М., д.ю.н., професор, член Вищої ради правосуддя, старший науковий співробітник відділу приватного права та процесу

Вища рада правосуддя,

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України

(м. Київ, Україна)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ВІДНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ

В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України особливого значення набуває забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини та громадянина, зокрема права на справедливий суд і доступ до правосуддя. Реалізація зазначених прав безпосередньо залежить від належного функціонування судової системи, безпечного та безперервного здійснення правосуддя, а також збереження матеріально-технічної основи діяльності судів. Масштабні руйнування об’єктів судової інфраструктури, спричинені бойовими діями, створюють суттєві перешкоди для реалізації конституційних гарантій судового захисту та потребують належного правового реагування з боку держави.

Збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила безпрецедентні виклики для функціонування державних інституцій, зокрема системи правосуддя, діяльність якої є однією з основних гарантій забезпечення прав і свобод людини та громадянина. В умовах воєнного стану судова система продовжує виконувати свої конституційні функції, забезпечуючи реалізацію права на судовий захист, доступ до правосуддя та ефективні засоби юридичного захисту. Водночас руйнування та пошкодження об’єктів судової інфраструктури суттєво ускладнюють здійснення судочинства, особливо в регіонах, які зазнають активних бойових дій або перебувають під тимчасовою окупацією.

Право на справедливий суд є одним із фундаментальних прав людини, гарантованих Конституцією України та міжнародно-правовими актами, зокрема Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Забезпечення реального доступу до суду передбачає не лише нормативне закріплення відповідних гарантій, а й наявність належних організаційних та матеріально-технічних умов для функціонування судів. Саме тому питання фіксації пошкоджень, обліку зруйнованого майна та подальшого відновлення судової інфраструктури набувають не лише управлінського, а й правозахисного значення, оскільки безпосередньо впливають на можливість громадян реалізовувати свої права в умовах воєнного стану.

Внаслідок бойових дій, ракетних ударів та інших форм збройного впливу значна кількість будівель і приміщень судів, органів та установ системи правосуддя зазнала пошкоджень різного ступеня. Руйнування конструктивних елементів, інженерних мереж і комунікацій ускладнює або унеможливлює належне здійснення судочинства, що, своєю чергою, негативно впливає на забезпечення права громадян на ефективний судовий захист.

У зв'язку із цим Державна судова адміністрація України у взаємодії із судами, органами та установами системи правосуддя здійснює постійний моніторинг стану об'єктів судової інфраструктури в умовах триваючої збройної агресії. За даними листа Державної судової адміністрації (далі – ДСА України) від 26.03.2026 року № 14-6829/26, який надіслано на запит Вищої ради правосуддя, станом на 01.03.2026 пошкоджень різного ступеня зазнали 168 будівель і приміщень судів, із яких 45 розташовані на тимчасово окупованих територіях. Водночас 19 об'єктів є зруйнованими, у тому числі 2 – частково. Орієнтовний обсяг збитків, завданих агресією Російської Федерації, становить 2,7 млрд гривень [1].

З метою забезпечення належного документування пошкоджень та формування доказової бази щодо наслідків збройної агресії ДСА України спільно з уповноваженими органами організовує виконання заходів, передбачених Порядком ведення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 13 червня 2023 року № 624 [2].

Станом на 01.03.2026 до Реєстру внесено інформацію щодо 55% пошкоджених будівель і приміщень судів, органів та установ системи правосуддя. Водночас робота щодо внесення відомостей про 24% об'єктів триває. Через активні бойові дії та обмежений доступ до окремих територій проведення технічного й комісійного обстеження 21% об'єктів наразі є неможливим [1].

Таким чином, належне правове забезпечення процесів фіксації, обліку та відновлення пошкоджених об'єктів судової інфраструктури є важливою складовою гарантування права людини на доступ до правосуддя в умовах воєнного стану. Від ефективності цих механізмів залежить не лише функціонування судової системи, а й реальна можливість громадян реалізовувати свої права та свободи в умовах триваючої збройної агресії. Функціонування та наповнення Реєстру, нині, є одним з найдієвіших засобів відновлення судової інфраструктури, за рахунок репарацій та контрибуцій, у післявоєнний період.

Список літератури

1. Лист Державної судової адміністрації України від 26.03.2026 року № 14-6829/26

2. Деякі питання забезпечення функціонування Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.06.2023 № 624. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/624-2023-%D0%BF

УДК 340.114:340.12

Миронець О. М., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

перекладач, викладач англійської мови

Центр інтеграції – Центр підтримки благодійних організацій Трнавської архієпархії, Благодійна організація Трнавської архієпархії

(м. Трнава, Словаччина)

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В мінливих умовах сучасних реалій дослідження правової культури не втрачає своєї актуальності. Сьогодення супроводжується не лише безпековою проблемою, соціально-економічними змінами, а й необхідністю перегляду суспільством свого ставлення до новітніх феноменів науки і техніки. Така переоцінка стосується також і необхідності зняття стигми упередженого, а часто і негативного ставлення до осіб з інтегрованими імплантатами (імплантами). Вказане є можливим за умови підвищення рівня як загальної культури соціуму, так і правової культури.

Збільшення кількості осіб, у фізичне тіло яких інтегровано імплантати (імпланти) зумовлено різними факторами. Здебільшого вони включають природньо відсутню частину тіла при народженні або таку, що зазнала ушкодження або вилучення внаслідок вчинення злочину чи форс-мажору. У такому випадку інтегрування імплантату (імпланту) у людське тіло виконує роль так званого заміщення фізично неіснуючої частини тіла технічно сконструйованою з метою створення умов для більш ефективного й комфортнішого існування й функціонування такої людини. Проте за сучасних умов технічного розвитку створюються й умови інтегрування додаткової частини тіла у таке, яке функціонує без попередньої втрати чи ушкодження частини тіла такої людини. Метою вказаного вже не є заміщення, проте удосконалення або і збільшення людського потенціалу та функціональних можливостей. Тобто сучасний стан речей характеризується наявністю соціально активних живих істот людського виду, які як «нормалізують» свій фізичний вигляд за допомогою вказаних імплантатів (імплантів), так і модифікують його, отримуючи додаткові нехарактерні для фізично здорової людини атрибути, поєднані з фізичним тілом такої людини. Так, використання морфологічної свободи людиною в умовах трансгуманізму може змінити її класично суспільно прийнятний зовнішній вигляд. Проте далеко не завжди суспільство здатне адекватно реагувати й проявляти належний рівень поваги до прав та свобод такої людини. І якщо це стосується людей з інтегрованими імплантатами з заміщувальною метою, то ще можна вести мову про наявність суспільного розуміння та прийняття. Натомість вказана реакція набуває опозиційних ознак при ітнеракції з особами, які інтегруються у своє тіло імплантати з метою власного удосконалення і/та набуття додаткових можливостей, які створені сучасним технологічним розвитком людства. Саме цей аспект, на нашу думку, потребує уваги з боку сучасного права як регулятора суспільних відносин та діяльності, яка проводиться їх учасниками. Правова демократична держава, зокрема, має бути готова вносити конструктивні зміни за допомогою юридичних засобів з метою формування й розвитку свого громадянського суспільства в ключі поваги й адекватної реакції на зміни сьогодення, включаючи й зняття соціальної стигми щодо людей з інтегрованими імплантатами. А в цьому питанні роль правової культури як окремих індивідів, так і всього суспільства, є превалюючою. Так, на думку Атаманової Н. та Дяченко О., сучасне українське суспільство, що перебуває в транзитному стані, з одного боку, робить запит на…. активну повагу до прав людини, а з іншого – підсвідомо боїться, що такі зміни відбудуться і доведеться жити зовсім у новому світопорядку…[1, с. 87]. Проте як вірно вважає Савченко А., закономірний етап розвитку цивілізації сформував … об'єктивні передумови для формування системи відображення правової дійсності в поглядах, почуттях, тобто правосвідомості та правової культури як атрибуту культури суспільства…[2, с. 35]. Погоджуючись з вказаним вище, ми також підтримуємо позицію Шаповалової І., що сьогодні першочерговим завданням правової та демократичної держави має бути запровадження дієвих механізмів підвищення рівня правової культури населення…[3, с. 34]. Для цього необхідний комплекс різноріних, зокрема й правових та освітніх заходів для формування належного рівня правової культури суспільтва, включаючи й аспект зняття стигми щодо осіб з інтегрованими імплантатами (імплантами).

Отже, для забезпечення належного захисту прав та інтересів осіб з інтегрованими імплантатами (імплантами) вбачається за необхідне через освіту, донесення інформації за підтримки права й змі сформувати рівень правової культури у суспільстві з людиноорієнтованим підходом як сучасну необхідну реакцію на реалізацію вказаною категорією осіб свого права використати морфологічну свободу як для цілей заміщення, так і удосконалення власного фізичного тіла та його можливостей.

Список літератури

1. Атаманова, Н. В., Дяченко, О. В. Правова культура та її роль у формуванні правопорядку сучасної української держави. Нове українське право. 2022. Вип. 1. С. 82-87. https://doi.org/10.51989/nul.2022.1.12

2. Савченко А. А. Правова культура як атрибут культури суспільства. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал.* 2020. № 2. С. 32-36.

3. Шаповалова І. О. Науково-теоретична характеристика правової культури. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 8. С. 31-34.

УДК 340.12
Осовик А. Р., студентка гр. ЗКЮ-241
Козинець О. Г., завідувачка кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В ТЕОРІЇ ПРАВА

Сучасний етап розвитку українського суспільства формує сприятливі передумови для ґрунтовного та критично спрямованого переосмислення методологічних засад дослідження правової культури, а також актуалізує потребу у трансформації правової реальності держави. У цьому контексті особливої значущості набуває аналіз різновидів правової культури, оскільки в сучасній теорії держави і права вже напрацьовано різні концептуальні підходи до її класифікації.

Правова культура особи є похідною категорією від правової культури суспільства та формується під впливом індивідуального життєвого досвіду, рівня освіти, обсягу правових знань і сформованих навичок, а також здатності людини до правомірної поведінки. Вона охоплює правову свідомість, систему правових переконань, знання права, реальну правову поведінку, практичну діяльність щодо реалізації норм права, емоційно-ціннісне ставлення до правових явищ і моральну оцінку правових дій, а також передбачає соціально активну позицію та негативне ставлення до правопорушень [1, с. 59].

Водночас, на відміну від загальносуспільного рівня правової культури, її індивідуальні різновиди залишаються недостатньо дослідженими в науковій літературі, що зумовлює потребу їх детального та системного аналізу. Саме тому доцільно розглянути основні критерії класифікації правової культури особи.

За критерієм глибини засвоєння правових знань та рівня опанування правової дійсності можна виокремити такі основні види правової культури особи:

- Побутова правова культура – характеризується базовим рівнем правових уявлень, які особа застосовує у повсякденному житті під час реалізації своїх прав та виконання юридичних обов'язків. Вона формується переважно під впливом соціального оточення, життєвих ситуацій та практичного досвіду;

- Професійна правова культура – притаманна особам, для яких правова діяльність є основним видом роботи, зокрема юристам, суддям, адвокатам, працівникам органів державної влади. Вона відзначається системним та поглибленим знанням законодавства, розумінням принципів права, високим рівнем правової аналітики та здатністю до ефективного застосування правових норм на практиці;

- Теоретична правова культура – властива науковцям у сфері права та характеризується комплексним і науково обґрунтованим осмисленням правових явищ, розробкою концепцій права, аналізом правових інститутів і закономірностей функціонування правової системи.

За критерієм взаємодії з іншими правовими системами та культурними моделями можна виділити:

- Відкриту правову культуру, яка характеризується здатністю до сприйняття зовнішніх правових ідей, інтеграції міжнародного досвіду та адаптації правових інновацій;

- Закриту правову культуру, що орієнтується виключно на внутрішні правові традиції, обмежує взаємодію із зовнішніми правовими системами та визнає лише власні нормативні підходи [2, с. 123-124].

За формою зовнішнього та внутрішнього прояву правова культура особи поділяється на:

- зовнішню правову культуру, яка проявляється у реальній поведінці особи, її правомірних діях, дотриманні норм права та практичній реалізації суб'єктивних прав і обов'язків;

- внутрішню правову культуру, що відображає систему ціннісних орієнтацій, правових переконань, моральних установок та емоційного ставлення до права [2, с. 123-124].

Узагальнюючи сучасні наукові підходи, доцільно виокремити три базові структурні елементи правової культури особи

- культура правосвідомості – відображає рівень розуміння права, здатність оцінювати правові норми з позицій справедливості, гуманізму та прав людини;

- культура правової поведінки – проявляється у щоденному дотриманні законодавства, правомірній активності та здатності особи ефективно реалізовувати свої права й виконувати обов'язки;

- культура юридичної практики – забезпечує якісне функціонування правових інституцій, ефективність правозастосування та стабільність правової системи в цілому [3, с. 360-361].

У підсумку, правова культура постає як складний соціально-правовий феномен, що формується під впливом суспільного середовища, загального рівня правової культури суспільства та індивідуального досвіду особи. Її класифікація за рівнем засвоєння правових знань, характером взаємодії з іншими правовими культурами та формами прояву дозволяє системно аналізувати ступінь правової зрілості особи. Такий підхід охоплює побутовий, професійний і теоретичний рівні, відкриту та закриту моделі, а також внутрішні й зовнішні прояви правової культури, що в сукупності формує цілісне уявлення про її багатовимірність та значення.

Список літератури

1. Герасіна Л. М., Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: монографія; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2009. 352 с.

2. Попадинець Г. Правова культура як важливий елемент правової системи України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2014. № 782. С. 123-128.

3. Крестовська Н. М. Теорія держави і права: Елементарний курс. Харків: Одіссей, 2007. 432 с.

УДК 347.12:342.7

Пастернак Т. М., аспірант кафедри теорії і філософії права
Науковий керівник: Гончаров В. В., доцент кафедри теорії та філософії права, к.ю.н.
Львівський національний університет імені Івана Франка
(м. Львів, Україна)

ПРАВА ЛЮДИНИ, ЗАКРІПЛЕНІ У НОРМАХ ПРОЄКТУ НОВОГО ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: РИЗИКИ ТА НЕДОЛІКИ

Права людини є основою існування сучасного демократичного суспільства. Без дотримання і захисту прав людини держава перетворюється на авторитарний механізм з експлуатації власних громадян, тому цінність прав людини важко переоцінити. Особливо яскраво проблема прав людини помітна у теперішній час, у період, коли Україна перебуває у стані війни. Війна чітко виділила та загострила проблеми, які вже існували, і додала нові. Проте навіть у такій складній ситуації права людини і їх захист є гарантією існування правової, соціальної, демократичної держави, тому, попри усі виклики, важливо дотримуватися та захищати права людини.

Двадцять восьмого квітня дві тисячі двадцять шостого року Верховною Радою України прийнято за основу у першому читанні проєкт нового Цивільного кодексу України (надалі за текстом – Проєкт). Законопроєкт – це не закон, в нього можуть вноситися правки і текст не є остаточним, але важливо проаналізувати, які ризики і небезпеки може принести його ухвалення для прав людини.

Одним з найпомітніших недоліків є дискримінаційне визначення та закріплення права на шлюб, яке по суті дублює норму чинного Сімейного кодексу України та Конституції України. Відповідно до статті 1473 Проєкту: «Шлюбом є сімейний союз жінки і чоловіка, який зареєстровано у встановленому законом порядку» [4]. Дане формулювання повторює

проблему, яка закладена у чинному законодавстві України, а саме - дискримінацію за ознакою сексуальної орієнтації у праві на шлюб. Формулювання «союз жінки і чоловіка» унеможливлює реалізацію права на шлюб одностатевими партнерами і позбавляє прав і можливостей, які надає статус подружжя. Залишається не зрозумілим, чому законодавець не реагує на дану проблему, адже група населення, фактично перебуваючи у шлюбних відносинах, не має можливості їх офіційно зареєструвати.

Інша дискримінаційна норма, пов'язана із правом на шлюб, закріплена у частині 4 статті 1495 Проєкту: «Не дійсним є шлюб, зареєстрований з особою, яка змінила стать» [4]. Аналізуючи дану норму у сукупності із статтею 1497 Проєкту, стає зрозуміло, що особа, яка змінила стать, позбавлена права на шлюб у будь-якому випадку. Логічно було б передбачити це як підставу для визнання недійсним шлюбу у випадку, якщо інший з подружжя не був проінформований про зміну статі, проте у існуючому формулюванні дана норма є дискримінаційною і порушує права людей, які змінили стать.

Ще один недолік Проєкту це заборона права на смерть (евтаназію, тощо). Дана заборона продовжує тенденцію закладену у чинному Цивільному кодексі України у частині 4 статті 281 якого закріплено: «Забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя» [2]. Така заборона обмежує право людини на смерть і порушує гідність особи, яка бажає ним скористатися. Заборона не вирішує проблеми, а навпаки змушує особу користуватися альтернативними способами, тому відсутність закріплення права на евтаназію свідчить про непрогресивний напрям змін українського законодавства.

Статтею 306 Проєкту закріплено право на свободу природного існування. Не є визначеним та зрозумілим поняття «свободи природного існування», що створює небезпеку різного трактування даного поняття. Виникає питання, чи зміст права на свободу природного існування дорівнює змісту права на свободу, а саме: особисту недоторканність, свободу світогляду, віросповідання, вираження поглядів, свободу пересування та вільний розвиток особистості тощо. Але законодавець не дає відповіді на це питання. Вважаємо, що наявність конструкцій, зміст яких не розкривається, створює можливості для обмеження цих прав.

Занепокоєння викликає обмеження права на ім'я у Проєкті нового Цивільного кодексу України. Чинний Цивільний кодекс України не містить обмежень для зміни ім'я, прізвища чи по-батькові, а у Проєкті цю свободу обмежено виключним переліком підстав, за яких можлива їх зміна. Не зрозуміло, з якою метою обмежується право людини на власну ідентифікацію і самобутність, але це свідчить про негативну тенденцію змін законодавства. Також нелогічним видається припис частини 2 статті 1516 Проєкту: «Дружина, чоловік має право вимагати відновлення дошлюбного прізвища того з подружжя, який поводився негідно (вчинення домашнього насильства, кримінального правопорушення, аморального вчинку, зради тощо)» [4]. Даний припис повністю вписується в концепцію «права на ім'я», яке подано в Проєкті, проте обмежує свободу вибору імені і прізвища, яка забезпечує можливість її нормального існування і самовизначеності. Право на ім'я в Проєкті зазнає суттєвих обмежень, що є недоліком у демократичному суспільстві, в якому людина і її права проголошуються найвищою цінністю.

Серйозною проблемою, яка несе потенційні ризики, є велика кількість оціночних понять, які закладені в тексті Проєкту. Серед таких «доброзвичайність», «захист доброго імені», «домірність легітимній меті» тощо. До прикладу, захист доброзвичайності є легітимною метою для встановлення відмінностей, обмежень, привілеїв або вимог у відносинах відповідно до пункту 6 абзацу 2 частини 3 статті 317 Проєкту. Поняття доброзвичайності подане у статті 6 Проєкту: «Доброзвичайність – це сукупність моральних норм та принципів, стандартів етичної поведінки та загальновизнаних уявлень про належну поведінку, усталених у суспільстві» [4]. Отже, це оціночне поняття визначене через кілька інших оціночних понять: «моральні норми і принципи», «стандарти етичної поведінки», «уявлення про належу поведінку», «усталені в суспільстві», що є логічною помилкою визначення невідомого через невідоме. Оціночне поняття створює можливість різного його трактування, що несе небезпеку використання їх державним апаратом для обмеження прав людини.

У висновку слід зазначити, що Проєкт нового Цивільного кодексу України містить велику кількість змістовних і технічних недоліків і його прийняття в даній редакції не вирішить наявних проблем, а лише створить нові ризики для реалізації та захисту прав людини. Тому текст Проєкту потребує серйозних доопрацювань.

Список літератури

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 08.05.2026).
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 08.05.2026).
3. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002. № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення:08.05.2026).
4. Проєкт Цивільного кодексу України №15150 від 09.04.2026. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69837 (дата звернення:08.05.2026).

УДК 34:330.3:344

Пільщіков І. С., молодший науковий співробітник
член *Ради молодих вчених НАПН України*
Інститут вищої освіти НАПН України
(м. Київ, Україна)

ПРАВОВІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ВЕКТОРИ РЕАЛІЗАЦІЇ «ТРЕТЬОЇ МІСІЇ» УНІВЕРСИТЕТІВ У СТРАТЕГІЇ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Вступ. Глобальні виклики, спричинені збройною агресією проти України, зумовили необхідність докорінного переосмислення функцій ключових державних інституцій. Особливе місце у процесі національного відродження посідають заклади вищої освіти (ЗВО), які сьогодні еволюціонують від суто освітніх осередків до потужних суб'єктів суспільного та економічного розвитку через реалізацію «третьої місії». Ця концепція передбачає активну взаємодію університетів із соціумом, бізнесом та державою. Успішна реалізація цієї місії вимагає не лише економічного обґрунтування, а й чіткого правового регулювання в межах трудового, адміністративного права, права соціального забезпечення та законодавства про інвестиційну діяльність.

Адміністративно-правове регулювання та інвестиційний потенціал. У межах Плану відновлення України та програми Ukraine Facility особлива увага приділяється реформуванню державного управління та створенню сприятливого інвестиційного середовища [2]. Згідно із Законом України «Про інвестиційну діяльність» [3], інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток або досягається соціальний ефект. Саме «соціальний ефект» є правовим містком до реалізації третьої місії університетів.

З погляду адміністративного права, третя місія університетів потребує розширення їхньої організаційної та фінансової автономії. Інвестиційний напрям розвитку, згідно зі статтею 4 згаданого Закону [3], передбачає можливість інвестування в інтелектуальні цінності, що відкриває шлях до:

1. створення правових засад для функціонування університетських стартап-інкубаторів як об'єктів інвестиційної діяльності;
2. впровадження механізмів державно-приватного партнерства у сфері високих технологій;
3. спрощення адміністративних процедур для залучення іноземних інвестицій в українську науку через спеціальні правові режими.

Трудове право та План зайнятості населення України. Реалізація третьої місії нерозривно пов'язана з трансформацією трудових відносин. Трудове право має адаптуватися до того, що науковець сьогодні — це не лише викладач, а й дослідник-інноватор. В умовах відновлення університети стають ключовими суб'єктами реалізації Плану зайнятості населення України.

Цей план передбачає подолання структурного безробіття шляхом швидкої перекваліфікації кадрів. Роль ЗВО у цьому процесі полягає у:

1. впровадженні програм мікрокваліфікацій для оперативного реагування на запити ринку праці;

2. правовому забезпеченні дуальної освіти, що дозволяє поєднувати роботу з навчанням;

3. створенні умов для академічного підприємництва, де вчені стають самозайнятими особами або роботодавцями у власних компаніях.

Економіка України в період повоєнного відновлення потребуватиме інтелектуального супроводу, який здатні забезпечити саме оновлені університети через активну участь молодих вчених та розвиток інноваційних кластерів.

Право соціального забезпечення та соціальна відповідальність. Під час війни третя місія українських університетів набула рис соціального служіння. У контексті права соціального забезпечення важливо розглядати університети як майданчики для реалізації прав ветеранів та постраждалого населення на професійну адаптацію. У межах Плану відновлення необхідно закріпити механізм фінансування перепідготовки за рахунок коштів соціального страхування, що стане прямою інвестицією в людський капітал.

Результати дослідження. Проведений аналіз дозволив виявити ключові закономірності трансформації вищої освіти. По-перше, встановлено, що реалізація «третьої місії» вимагає гармонізації Закону «Про вищу освіту» [1] із Законом «Про інвестиційну діяльність» [3] для усунення перешкод у використанні майна ЗВО в інноваційних проєктах.

По-друге, дослідження підтвердило, що інтеграція університетів у План зайнятості населення дозволяє знизити рівень міграції молоді за кордон. Це досягається через створення правових стимулів для реалізації потенціалу вчених у межах країни (через стартапи та трансфер технологій [4]). Рада молодих вчених НАПН України відіграє тут роль координатора між наукою та реальними потребами економіки.

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, можна сформулювати наступні концептуальні положення:

1. трансформація статусу ЗВО: план Ukraine Facility потребує переходу до моделі «Університету 3.0» з розширеною господарською автономією;

2. модернізація трудового законодавства: необхідно впровадити спеціальні норми щодо інтелектуальної власності у трудові договори науковців, що сприятиме виконанню Плану зайнятості;

3. правові гарантії інвестицій: університети можуть стати центрами залучення капіталу лише за умови чіткої правової визначеності моделей державно-приватного партнерства;

4. інституціалізація соціальної місії: соціальна відповідальність ЗВО України має бути підкріплена державними цільовими програмами професійної адаптації;

Комплексна синергія трудового, адміністративного та інвестиційного права дозволить перетворити інтелектуальний потенціал нації на головний драйвер економічного прориву та соціального добробуту України.

Список літератури

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 16.03.2026).

2. План відновлення України (Ukraine Facility). URL: https://www.kmu.gov.ua/ukraine-facility (дата звернення: 16.03.2026).

3. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12 (дата звернення: 16.03.2026).

4. Гуткевич С. О., Сафонов Ю. М. Інноваційний розвиток економіки : монографія. Київ : ДУТ, 2016. 280 с. URL: http://www.dut.edu.ua/ua/lib/1/category/732/view/1435 (дата звернення: 16.03.2026).

5. Ukraine - Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3). February 2024. World Bank Group. URL: https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099021324115039999/p180691121d27800c0929a00822a27ee24f (дата звернення: 16.03.2026).

6. Гуткевич С. О. Міжнародна економічна діяльність : підручник. Київ : НТУУ «КПІ», 2015. 436 с. URL: https://ela.kpi.ua/handle/123456789/12435 (дата звернення: 16.03.2026).

УДК 351.773
Сохацька О. В., студентка гр. ПД-241
Науковий керівник: Веремієнко С. В., ст. викладач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

СИСТЕМА ГАРАНТІЙ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

Конституція України у статті 49 закріплює право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Водночас тільки нормативне закріплення цього права ще не означає його реального забезпечення. Ефективність реалізації права на охорону здоров'я безпосередньо залежить від існування системи гарантій — економічних, соціальних, організаційних, політичних та юридичних механізмів, що забезпечують його практичну реалізацію.

Під гарантіями права на охорону здоров'я слід розуміти систему встановлених державою умов, принципів, засобів і механізмів, спрямованих на забезпечення реального здійснення людиною права на збереження та відновлення здоров'я, отримання медичної допомоги та захисту прав у сфері охорони здоров'я. Гарантії реалізації права на охорону здоров'я охоплюють не лише юридичні механізми, але й комплекс соціально-економічних та інституційних засобів забезпечення цього права.

Гарантії права на охорону здоров'я характеризуються нормативною визначеністю, системністю, державно-владним забезпеченням, спрямованістю на практичну реалізацію права, наявністю механізмів захисту у разі порушення.

У науковій літературі гарантії традиційно поділяються на: загальносоціальні та спеціально-юридичні [1, с. 74]. Такий підхід підтримується сучасними дослідниками конституційного та медичного права.

Особливістю права на охорону здоров'я є його комплексний характер, оскільки воно поєднує соціальні, медичні, економічні та правові елементи. Саме тому гарантії цього права мають багаторівневу структуру. Вони охоплюють не лише забезпечення медичних послуг, але й створення умов для здорового способу життя, включаючи доступ до чистої води, безпечного харчування, достатньої фізичної активності, та контроль над шкідливими звичками [2, с. 315-316].

Основоположною гарантією права на охорону здоров'я є його конституційне закріплення. Відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я визнаються найвищою соціальною цінністю. Це положення визначає пріоритетність державної політики у сфері охорони здоров'я.

Стаття 49 Конституції України встановлює право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу, медичне страхування. Важливою конституційною гарантією цього права є положення про те, що держава сприяє розвиткові лікувальних закладів усіх форм власності. Це створює підґрунтя для існування конкурентного ринку медичних послуг, де пацієнт має право вибору між державним, комунальним чи приватним закладом. Проте особливий акцент Конституція робить на державних та комунальних закладах, де медична допомога надається безоплатно, забороняючи їхнє скорочення, що має на меті збереження доступності медицини для найменш захищених верств населення.

Конституційні гарантії мають найвищу юридичну силу та визначають зміст усієї галузевої системи законодавства у сфері охорони здоров'я. Важливе значення має практика Конституційного Суду України, який неодноразово наголошував на недопустимості звуження змісту та обсягу права на охорону здоров'я.

Центральне місце у системі забезпечення права на охорону здоров'я займають юридичні гарантії, які покликані забезпечити стабільність правового регулювання медичної сфери та визначити межі позитивних обов'язків держави щодо забезпечення належного рівня медичного обслуговування населення. Вони включають законодавче регулювання цієї сфери,

механізми судового захисту, юридичну відповідальність за порушення права, діяльність правоохоронних органів, можливість звернення до міжнародних судових інституцій.

Юридичні гарантії забезпечують не лише реалізацію права, але і його захист у випадку порушення. У разі порушення законних прав та інтересів громадян у галузі охорони здоров'я відповідні державні, громадські та інші органи, підприємства, установи та організації, їх посадові особи та громадяни зобов'язані вжити заходів до поновлення порушених прав, захисту законних інтересів та відшкодування завданої шкоди [3, с. 147].

Особливе значення має судовий захист прав пацієнтів, які мають право оскаржувати неналежне медичне обслуговуванн, відмову у наданні медичної допомоги, порушення права на інформацію про стан здоров'я, незаконні рішення органів державної влади у сфері охорони здоров'я.

Матеріальну основу реалізації права на охорону здоров'я створюють соціально-економічні гарантії. До них належать фінансування системи охорони здоров'я, державні медичні програми, система медичного страхування, розвиток мережі медичних закладів, забезпечення населення лікарськими засобами, забнзпечення належний рівня життя населення. Без достатнього фінансового забезпечення навіть найбільш досконалі юридичні норми не здатні гарантувати ефективне здійснення права на охорону здоров'я. Економічні гарантії безпосередньо впливають на доступність медичної допомоги та ефективність функціонування системи охорони здоров'я.

Організаційні гарантії забезпечують практичне функціонування медичної системи та доступ громадян до медичної допомоги. Вони охоплюють систему державних органів та інституцій, діяльність яких спрямована на реалізацію права на охорону здоров'я, а це Міністерство охорони здоров'я України, Національна служба здоров'я України, органи місцевого самоврядування, державні та комунальні заклади охорони здоров'я, система контролю якості медичних послуг, механізми ліцензування медичної діяльності.

У сучасних умовах організаційні гарантії включають також розвиток системи екстреної медичної допомоги, цифровізацію медичної сфери, забезпечення реабілітаційних програм, функціонування системи громадського здоров'я. Важливим елементом організаційних гарантій є кадрове забезпечення системи охорони здоров'я, професійна підготовка медичних працівників та розвиток медичної інфраструктури.

Попри наявність широкої системи гарантій, в Україні існують суттєві проблеми реалізації права на охорону здоров'я, зокрема недостатнє фінансування медичної сфери, нерівний доступ населення до медичних послуг, дефіцит медичних кадрів, корупційні ризики, недостатня ефективність механізмів захисту прав пацієнтів, проблеми функціонування системи охорони здоров'я в умовах війни.

В умовах війни відбувається загострення проблем функціонування системи охорони здоров'я та виникають додаткові ризики для реалізації конституційного права на охорону здоров'я. Руйнування медичної інфраструктури, збільшення кількості постраждалих осіб, нестача медичних ресурсів та внутрішнє переміщення населення обумовлюють необхідність адаптації системи медичного забезпечення до кризових умов. З. С. Скалецька. наголошує, що в умовах воєнного стану держава повинна забезпечувати баланс між обмеженими ресурсами та необхідністю дотримання принципу соціальної справедливості у сфері охорони здоров'я [4, с. 262].

Урядом було прийнято низку постанов, які спрощують доступ до медицини в умовах війни. Зокрема, пацієнти мають право на екстрену медичну допомогу без направлення та незалежно від наявності декларації з сімейним лікарем у будь-якому куточку країни. Держава гарантує безоплатне лікування та реабілітацію військовослужбовців та цивільних осіб, які постраждали внаслідок бойових дій.

Отже, гарантії права на охорону здоров'я становлять складну багаторівневу систему економічних, соціальних, організаційних та юридичних засобів забезпечення одного з основоположних прав людини.

Сучасні виклики, пов'язані з війною та трансформацією системи охорони здоров'я України, потребують подальшого вдосконалення механізму забезпечення права на охорону здоров'я та забезпечення реальної доступності медичної допомоги для кожної людини.

Список літератури

1. Мургустова З. О. Гарантії реалізації права на охорону здоров'я та медичну допомогу // Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № С.71-76.
2. Кадуха І.В. Право на охорону здоров'я в системі соціальних прав людини. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право. 2024. Т.3. № 81. С.313-317.
3. Стефанчук М. О. Зміст права людини на охорону здоров'я // Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 3. С.144-148.
4. Скалецька З. С. Забезпечення соціальної справедливості в реалізації права на охорону здоров'я: конституційні підходи під час воєнного стану // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Т.1. № 91. С.259-265.

УДК 342.31:351.86(477)

Сущик А. А., студентка гр. ПР-251

Науковий керівник: Нітченко А. Г., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

НАРОДНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ЗМІСТ І ЗНАЧЕННЯ

Актуальність теми народного суверенітету в Україні зумовлена сучасними безпековими та політико-правовими викликами, пов'язаними із захистом демократичних цінностей, територіальної цілісності держави та правом народу самостійно визначати напрями розвитку країни. В умовах воєнних загроз і зовнішнього втручання особливого значення набуває дослідження народного суверенітету як основи національної та публічної безпеки, а також стабільності державної влади й демократичних інститутів. Метою тез є розкриття змісту поняття «народний суверенітет» та аналіз його значення для забезпечення національної та публічної безпеки України в умовах сучасних викликів.

Вперше найбільш повно ідею народного суверенітету розробив Жан-Жак Руссо, визначивши народ єдиним носієм верховної влади. У праці «Про суспільний договір» він обґрунтував, що суверенітет є невідчужуваним, неподільним і належить загальній волі народу. Науковець вважав, що саме народ має право встановлювати закони та визначати форми правління, а держава повинна виражати інтереси суспільства й діяти на основі суспільного договору. З часом з'являлися нові доктрини, які несли зовсім відмінний від попередніх контекст, адже зі зміною історичної епохи приходили і нові бачення держави та права.

Еволюція ідей Руссо зумовила появу нових концепцій, у яких акцент змістився з філософського обґрунтування на практичну реалізацію влади. Зокрема, у працях Н. Макіавеллі, Г. Єллінек, Г. Кельзен. Вони по-різному підходили до розуміння народного суверенітету, однак їхні концепції відображають спільну тенденцію його розвитку, зокрема, перехід від ідеї народовладдя як абстрактного принципу до його інституційного та правового закріплення в державі [1, с. 106-107].

Вагомий внесок у адаптацію цих світових надбань до вітчизняних правових реалій зробили українські вчені - О. В. Скрипнюк, В. Г. Буткевич, В. А. Василенко та інші. У своїх працях вони досліджували сутність суверенітету, співвідношення державної влади й народовладдя, механізми реалізації народного суверенітету та його значення для демократичного розвитку держави [2, с. 26-42].

Спадкоємність цих наукових традицій знайшла своє відображення у сучасному розумінні суверенітету як вищої незалежності держави. Сьогодні суверенітет у загальному розумінні – це одна з характерних ознак держави, яка надає можливість самостійно вирішувати внутрішньо- та зовнішньополітичні питання без втручання в свою діяльність іноземних держав та інших внутрішньодержавних сил [3, с. 36]. Іншими словами суверенітет – це незалежність та верховенство влади. В українському правовому полі цей принцип отримав найвищу юридичну силу через статтю 1 Конституції України, яка де-юре закріплює статус держави як суверенної та незалежної. Якщо Розділ І окреслює загальний каркас державного суверенітету, то його внутрішній зміст і джерело розкриваються через статтю 5 Основного Закону [4].

Зокрема, для детального розуміння природи народного суверенітету слід розглянути саме її положення: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [4]. Звідси можна зробити висновок, що влада народу і є безпосереднім втіленням народниого суверенітету.

У науковій площині це положення дозволяє чітко розмежувати споріднені, але не тотожні категорії. Так, народний суверенітет є джерелом влади, оскільки саме народ визнається її носієм і єдиним джерелом у державі. Державний суверенітет, у свою чергу, характеризує властивість державної влади бути незалежною та верховною у вирішенні внутрішніх і зовнішніх питань. При цьому формою реалізації народного суверенітету виступає народовладдя, яке здійснюється як безпосередньо через волевиявлення громадян, так і через органи державної влади та місцевого самоврядування, що діють в інтересах народу [5, с. 15].

Розглядаючи механізми такого волевиявлення, варто зауважити, що народовладдя може здійснюватися безпосередньо або через представницькі органи державної влади. Безпосереднє народовладдя – це пряме народне волевиявлення у формі, наприклад, виборів, референдуму, петицій. Крім цього, на державному рівні влада народу може здійснюватися головним органом народного представництва – парламентом, а також органами місцевого самоврядування на регіональному рівні.

Разом із тим, установча влада народу не є абсолютно свавільною.

Наприклад, в Конституції України чітко визначені форми безпосереднього народовладдя (Ст. 69), щоб попередити недоречні прояви народного волевиявлення [4]. Важливо також зазначити, що згідно з Конституцією України влада народу має здійснюватися виключно в межах і на благо прав людини і не суперечити їм.

Для України, як для демократичної держави, народний суверенітет має вирішальне значення, оскільки він затверджує народ як єдине джерело державної влади та основу законності її інституцій. Цей принцип забезпечує демократизм держави, оскільки органи влади можуть здійснювати повноваження лише на підставі вільного волевиявлення громадян. Народний суверенітет гарантує підзвітність влади суспільству, унеможливлює її узурпацію та створює юридичні підстави для контролю за органами влади. Завдяки цьому принципу Конституція України закріплює вирішальне право народу визначати та змінювати конституційний лад, а державні органи зобов’язуються діяти виключно в інтересах громадян.

Визнання народу джерелом влади є не просто демократичною декларацією, а реальним чинником життєздатності країни. Особливо гостро це виявилося після лютого 2022 року, коли тема народного суверенітету набула особливої актуальності для України, адже саме спротив українського народу став яскравим проявом народного суверенітету та готовності громадян захищати державу, і її демократичні цінності. В умовах війни важливого значення набуває єдність суспільства, підтримка державних інститутів і демократична легітимність влади, що забезпечує стабільність конституційного ладу та ефективне функціонування держави в умовах безпекових викликів [5, с. 16].

У цьому контексті народний суверенітет є важливим чинником стійкості держави під час війни, оскільки саме довіра громадян до влади забезпечує легітимність державних рішень та готовність суспільства до захисту країни при підтримці органів влади. За умов воєнних загроз народна підтримка сприяє збереженню єдності суспільства, ефективному функціонуванню державних інститутів і зміцненню обороноздатності держави. Водночас делегітимізація влади становить серйозну загрозу національній безпеці, адже підриває довіру до державних органів і створює умови для внутрішньої дестабілізації, що може бути використано противником у власних інтересах [6, с. 214–215].

Публічна безпека також тісно пов'язана з народним суверенітетом, тому що її забезпечення залежить від довіри громадян до влади та легітимності державних рішень. Саме суспільне визнання влади як законної сприяє стабільності конституційного порядку, виконанню законів і підтриманню громадського порядку. Важливу роль також відіграє участь громадян у забезпеченні безпеки держави й суспільства через вибори, громадський контроль, волонтерську діяльність та сприяння правоохоронним органам [1, с. 161–162].

Отже, народний суверенітет є не лише фундаментальним принципом демократичної держави, а й важливою основою національної та публічної безпеки. Саме суспільна довіра до влади та єдність народу забезпечують стійкість держави перед сучасними викликами, сприяють захисту конституційного ладу й ефективному функціонуванню державних інститутів. У сучасних умовах народний суверенітет в Україні виступає необхідною умовою збереження незалежності, демократичного розвитку та безпеки суспільства.

Список літератури

1. Конституційне право України / за ред. Т. М. Слінько. Харків : Право, 2021. 592 с.

2. Рафальський О. Українська держава. Витоки. Історична еволюція. Сучасність: монографія. Київ : АДЕФ-Україна, 2024. 428 с.

3. Наумкіна С. М., Арабаджиєв Д. Ю., Сергієнко Т. І. Суверенітет держави як основна складова політичної системи суспільства. *Політична система України за умов глобальних викликів і локальних проблем : 2021 рік :* матеріали XXXIV Харківських політологічних читань, 21 квіт. 2021 р. Харків : Право, 2021. С. 36–40.

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 10.05.2026).

5. Михайлов М. Безпосередня демократія в умовах воєнного стану: шляхи реалізації права народу на владу. *Актуальні проблеми правознавства.* 2022. № 2 (30). С. 13–18.

6. Ізбаш К. С., Деревянкін С. Л. Національна безпека України в умовах воєнного стану: сучасний стан. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2024. № 1. С. 213–217.

УДК: 342.2

Твардовська А. О., студентка гр. КЮ-251

Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувачка кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ОРГАНУ ДЕРЖАВИ

Розуміння сутності органу держави має ключове значення для пояснення того, як саме функціонує державна влада у суспільстві. Державна влада не існує абстрактно, вона реалізується через конкретні структури, які виконують визначені функції та наділені відповідними повноваженнями. Саме тому дослідження поняття органу держави дозволяє глибше усвідомити механізм державного управління.

У науковій літературі орган держави розглядається як структурно відокремлена частина державного апарату, яка створюється для виконання певних функцій держави. Такий орган діє від імені держави та представляє її інтереси у різних сферах суспільного життя, його діяльність завжди має публічний характер і спрямована на забезпечення загального блага [1, с. 57].

Особливу увагу привертає той факт, що поняття «орган держави» та «державний орган» у більшості випадків використовуються як рівнозначні. Подібне ототожнення пояснюється тим, що обидва терміни відображають одну і ту ж правову реальність - існування спеціально створених інституцій, які реалізують державну владу. Характерною рисою органу держави виступає наявність державно-владних повноважень. Завдяки таким повноваженням орган має можливість приймати обов'язкові для виконання рішення, контролювати їх реалізацію та застосовувати заходи впливу у разі їх невиконання. Подібні можливості відрізняють державні органи від будь-яких інших організацій, які не мають владного характеру [2, с. 78].

Важливим елементом функціонування органу держави є його компетенція. Компетенція визначає межі діяльності органу, окреслює коло його прав і обов'язків, а також встановлює сферу відповідальності. Завдяки чіткому визначенню компетенції забезпечується впорядкованість державного управління та уникнення дублювання повноважень між різними органами.

Орган держави також характеризується наявністю певної внутрішньої структури. Така структура передбачає існування системи посад, розподіл функцій між працівниками та встановлення службової ієрархії. Завдяки цьому забезпечується ефективна організація роботи та можливість виконання складних управлінських завдань.

Не менш важливою ознакою є матеріально-фінансове забезпечення діяльності органу. Функціонування державних органів неможливе без відповідних ресурсів, які включають фінансування з державного бюджету, наявність приміщень, технічних засобів та інших матеріальних умов. Наявність таких ресурсів дозволяє органу реалізовувати свої повноваження на практиці [3].

Значущою характеристикою органу держави виступає його легітимність. Діяльність таких органів повинна ґрунтуватися на законі, а їх створення та функціонування мають відповідати вимогам Конституції та інших нормативно-правових актів. Саме законність забезпечує довіру громадян до державної влади.

Окрему роль відіграє відповідальність органів держави та їх посадових осіб. У разі порушення законодавства або неналежного виконання своїх обов'язків передбачена юридична відповідальність, що виступає важливим механізмом контролю за діяльністю влади. Такий підхід сприяє запобіганню зловживанням та забезпечує дотримання прав громадян [4, с. 76].

Публічний характер діяльності державних органів означає відкритість для суспільства та підзвітність перед громадянами. Завдяки цьому формується прозорість державного управління та можливість контролю з боку суспільства.

Сукупність зазначених ознак дозволяє чітко відмежувати органи держави від інших інституцій та зрозуміти їх особливу роль у механізмі держави. Державні органи виступають основними носіями владних повноважень і забезпечують реалізацію функцій держави у різних сферах суспільного життя.

Список літератури

1. Равлюк А. Г. Зміст поняття органу державної влади. Актуальні проблеми держави і права. 2019. Вип. 84. С. 54-62.

2. Теорія держави і права: підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2018. 416 с.

3. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. С. 2056.

4. Лебедєва В. В., Граціотова Г. О. Поняття, ознаки, види органів держави та форми державного правління. Economics: time realities. 2021. № 5 (57). С. 71-80.

УДК: 34.01:34.03:174
Твардовська А. О., студентка гр. КЮ-251
Науковий керівник: Нітченко А. Г., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

СВОБОДА РОЗСУДУ ЮРИСТА: ДЕОНТОЛОГІЧНІ КРИТЕРІЇ ПРИЙНЯТТЯ СКЛАДНИХ ПРОФЕСІЙНИХ РІШЕНЬ

У сучасній юридичній практиці професійні рішення юриста часто пов'язані не лише з механічним застосуванням норм права, але й із необхідністю самостійно оцінювати складні ситуації, враховувати морально-етичні стандарти, балансувати між правовими вимогами і гуманістичними цінностями. Ця здатність розумно й відповідально приймати рішення юридичної природи є складовою так званої «свободи розсуду» юриста, що означає можливість вибору оптимального варіанту дії за відсутності однозначних алгоритмів. В умовах різноманітних соціальних і правових викликів, зокрема в умовах воєнного стану, глобалізації і цифровізації правової практики, професійне рішення може мати далекосяжні наслідки для прав людини, суспільства та держави. Тому дослідження деонтологічних критеріїв, які визначають межі та прояви свободи розсуду у прийнятті складних професійних рішень, є важливим для юридичної науки та практики.

Питання деонтологічних засад прийняття професійних рішень юристами та меж професійного розсуду традиційно перебувають у фокусі уваги вітчизняних правознавців. Теоретичний фундамент дослідження юридичної деонтології закладено у працях таких науковців, як С. Сливка, який визначає юридичну деонтологію як науку про внутрішній імператив службового обов'язку та формування власних норм юриста для кожної ситуації, та В. Горшенєва, чиї дослідження присвячені мудрості спілкування та мистецтву прийняття вірного рішення у юридичній практиці. Проблематику професійної етики юриста та моральних вимог до прийняття рішень досліджували В. Лозовий та О. Петришин (зокрема в розрізі співвідношення моралі та права у регулюванні юридичної діяльності), а також О. Аронов, який фокусував увагу на ролі професійної культури та моральних якостей правника як меж розсуду при прийнятті рішень. Питання дискреційних повноважень та свободи розсуду в правозастосовній практиці аналізували В. Бевзенко, Г. Панова та Р. Мельник, висвітлюючи правові межі та стандарти розсудливості у професійній діяльності юриста [1].

Поняття юридичної деонтології охоплює систему морально-етичних вимог до професійної поведінки юриста і виникло на стику філософії, етики та правознавства. Воно зосереджене на вироблення у правника почуття обов'язку, відповідальності та усвідомлення моральної сторони його діяльності, що лежать в основі процесу прийняття рішень у складних ситуаціях. Юридична деонтологія також розглядає свободу розумної волі правника як ключову передумову для відповідального професійного вибору. Ця свобода розсуду визначає здатність юриста в умовах відсутності чітких алгоритмів орієнтуватися у складних правових та моральних колізіях, обираючи той варіант дій, який найкраще відповідає загальним принципам права та етики. Таке розуміння професійної автономії є важливою частиною деонтологічної правосвідомості юриста, котра ґрунтується на внутрішньому імперативі службового обов'язку – як свободи раціональної волі, що передбачає не лише вибір, але й моральну відповідальність за нього [2, с. 103].

Свобода розсуду проявляється тоді, коли юрист стикається з неоднозначними правовими ситуаціями, де норми права можуть бути тлумачені різними способами, або коли суспільні цінності і моральні дилеми ставлять юриста перед необхідністю вибору між формально правильним і етично обґрунтованим рішенням. Наприклад, ухвалення рішення

щодо розкриття конфіденційної інформації може бути правомірним з точки зору процедури, але суперечити принципам етичної автономності клієнта. В таких випадках юрист повинен використовувати професійний розсуд, опираючись на моральні критерії (чесність, справедливість, доброчесність), щоб знайти баланс між правовими приписами та етичними вимогами професії [3].

Одним із основних деонтологічних критеріїв прийняття складних рішень є принцип поваги до прав і свобод людини. Юрист повинен пам'ятати, що право не існує поза людиною; вища мета правової діяльності полягає у тому, щоб реалізувати принципи справедливості, рівності та гідності. Це означає, що навіть формально допустимі правові дії можуть бути морально неприйнятними, і у виборі рішення важливо дотримуватися морально-правового балансу [2, с. 47]. Ще одним критерієм є принцип незалежності та неупередженості. Юрист має ухвалювати рішення без зовнішнього тиску, стверджуючи свою автономію та захищаючи правову суть від неправомірного впливу. Саме незалежний розсуд дозволяє юристу не піддаватися тиску з боку суперечливих інтересів, що можуть виникати у правовому полі, та забезпечувати рівновагу між приватними інтересами сторін і суспільними цінностями [3]. Також до цієї категорії належить принцип професійної компетентності. Складні рішення потребують від правника не лише знання законів, а й уміння аналізувати правові колізії, прогнозувати наслідки своїх дій, поєднувати норму права з етичними імперативами, що вимагає постійного вдосконалення професійних знань і вмінь. Юрист, який застосовує свободу розсуду належним чином, повинен мати високий рівень юридичного мислення, здатність до критичного аналізу та етичної рефлексії [2, с. 47]. Нарешті, важливою складовою свободи розсуду є особиста моральна відповідальність за наслідки рішення. Юридичний розсуд не може бути позбавлений відповідальності за обраний шлях; у разі прийняття рішення, що суперечить загальноприйнятим моральним стандартам або заподіяв шкоду правам людини, юрист повинен бути готовий нести наслідки таких дій – як юридичні, так і моральні. Це формує основу довіри до правничої професії й сприяє зміцненню авторитету права у суспільстві [2, с. 47].

Отже, свобода розсуду – це не безмежна автономія, а розумна можливість вибору, що здійснюється у межах морально-деонтологічних стандартів професійної етики юриста. Деонтологічні критерії прийняття складних професійних рішень включають повагу до прав і свобод людини, незалежність і неупередженість, професійну компетентність та моральну відповідальність за наслідки свого вибору. Саме з їх врахуванням юрист здатний забезпечити не лише формальну відповідність закону, а й морально обґрунтовану правову практику, що є ознакою зрілої правової культури та поваги до головних цінностей правової держави.

Список літератури

1. Сливка С. С. Юридична деонтологія : підручник. Київ : Атіка, 2013. 296 с. ; Горшенєв В. М., Бенедик В. І. Юридична деонтологія : навч. посіб. Харків : Основа, 1988. 168 с. ; Лозовий В. О., Петришин О. В. Професійна етика юриста : навч. посіб. Харків : Право, 2004. 172 с. ; Аронов О. Є. Професійна культура юриста та її значення в реалізації принципу верховенства права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2020. 274 с. ; Бевзенко В. М., Панова Г. В. Сутність та підстави втручання адміністративного суду у розсуд суб'єкта публічної адміністрації : монографія. Київ : Дакор, 2018. 232 с. ; Целлер Е., Куйбіда Р., Мельник Р. Дискреція адміністративних органів і судовий контроль за її реалізацією : посібник. Київ, 2020. 54 с.

2. Сливка С. С. Юридична деонтологія : навч. посіб. Київ : Атіка, 2008. 256 с. URL: http://www.info-library.com.ua/books-book-149.html (дата звернення 25.04.2026).

3. Професійно-правова культура юриста. Юридична деонтологія: мультимедійний посібник URL: https://arm.navs.edu.ua/books/legal_deontology/2lec/lec_5.html (дата звернення 25.04.2026).

УДК 341.6
Шикерява Д. С., магістр права
Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)
аспірант
Університет Миколаса Ромеріса
(м. Вільнюс, Литва)

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ RES JUDICATA У МІЖНАРОДНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Гармонія та стабільність – це основа правового та суспільного порядку. Вони є необхідними для забезпечення спокою та передбачуваності в різних сферах суспільного життя. Судочинство – це завжди ризик, адже кожна сторона спору впевнена в своїй правоті, проте не може передбачити яке рішення буде винесене судом. Через це виникає питання: як досягти стабільності в такій ризикованій справі? У цьому випадку фінальність приходить на допомогу.

Фінальність судових рішень покликана гарантувати, що вирішена справа не буде переглянута за непередбачених обставин іншим судом. Принцип *res judicata* уособлює фінальність в цивільному судочинстві і з латинської означає «справа вирішена». У законодавстві України цей принцип знаходить своє відображення в положенні, яке передбачає, що рішення суду стає остаточним після набрання ним законної сили [1].

Res judicata має місію припинити безкінечне судочинство, а також заборонити подання тотожних позовів за наявності остаточного рішення. Для реалізації цієї мети існує заборона на подання позову з ідентичними стосовно остаточного рішення сторонами, предметом та підставою позову [2, с. 220]. Таким чином, ці три елементи (сторони, предмет та підстава позову) є тригером для визначення чи може позов бути розглянутим, чи ні.

Res judicata знаходить своє місце в національному законодавстві України, а також ефективно функціонує в міжнародному правовому полі. Яскравим прикладом можуть слугувати випадки, коли рішення суду повинно бути визнаним або виконаним у іноземній юрисдикції. У цивільних та комерційних спорах це може відбуватися за допомогою Конвенції про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах, яка набрала чинності в Україні з 1 вересня 2023 року. Сторонами до Конвенції є також країни Європейського Союзу (окрім Данії), Уругвай, Сполучене Королівство Великої Британії, Албанія та Чорногорія. Метою Конвенції є створення правового режиму для глобальної циркуляції судових рішень та спрощеного доступу до міжнародного правосуддя.

Конвенція забороняє визнання або виконання рішення, яке є несумісним з судовим рішенням, ухваленим раніше судом іншої Держави між тими самими сторонами з того самого предмету, за умови, що раніше ухвалене судове рішення відповідає умовам, необхідним для його визнання у запитуваній Державі [3]. Це положення ілюструє реалізацію *res judicata*, адже воно забороняє визнання або виконання тотожного рішення. Водночас, на практиці виникають питання: як саме суди повинні перевірити іноземні рішення на предмет тотожності? Конвенція не надає пояснення щодо практичних аспектів реалізації цього принципу, починаючи з питання перекладу, закінчуючи аналізом елементів тотожності. Крім того, сторонами до Конвенції є країни з різних правових систем. Це також створює додаткове навантаження на суди у випадку визнання або виконання іноземного рішення.

З огляду на широку географію застосування Конвенції, існує реальна вірогідність отримання іноземного рішення для визнання або виконання в судах України, так само як і запит на визнання або виконання рішення Українського суду в іноземній юрисдикції. В такому випадку виникають питання щодо ефективної циркуляції судових рішень в міжнародних спорах.

Окрім викликів для суду, це також створює ризики для учасників міжнародного спору. Як вони можуть бути впевнені, що рішення суду по їхній справі буде успішно визнано або виконано в іноземній юрисдикції? Такі сумніви створюють загрозу для стабільності та гармонії

суспільних відносин на міжнародному рівні. А оскільки Конвенція була прийнята задля інтересів в цивільному та комерційному судочинстві, її мета може піддаватися ризику у випадку неправильного застосування положення про визнання та виконання тотожних справ.

Таким чином, гармонія та стабільність в суспільних відносинах йдуть пліч-о-пліч з принципом фінальності судових рішень. Цей принцип відображений в національному законодавстві України, а також в Конвенції про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах, стороною до якої є Україна. Покликана покращити доступ до міжнародного правосуддя, Конвенція регулює питання визнання та виконання іноземних судових рішень. Проте задля ефективного використання Конвенції як інструменту міжнародного судочинства, практичні аспекти реалізації принципу *res judicata* потребують уточнення.

Список літератури

1. Цивільний процесуальний кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492.

2. Цувіна Т. А. Проблеми цивільного, господарського, трудового права та права соціального забезпечення. *Часопис Київського університету права.* 2020. №1. С. 220-225.

3. Конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах: Конвенція від 02.07.2019 р. : ратифікована Законом України № 2342-IX від 01.07.2022 р. // Офіційний портал Верховної Ради України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001-19?utm_source=chatgpt.com#Text

УДК: 347.96:613.86

Шульга Д. О., студентка гр. КЮ-251

Науковий керівник: Нітченко А. Г., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ЮРИСТА: ДЕОНТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ТУРБОТИ ПРО ВЛАСНИЙ ПСИХІЧНИЙ СТАН

Актуальність дослідження професійного вигорання юриста зумовлена тим, що у сучасній юридичній деонтології традиційно акцентується увага на обов'язках юриста перед клієнтом, судом та суспільством. Проте фундаментальною передумовою належного виконання цих обов'язків є психофізіологічна придатність самого професіонала. Професійне вигорання юриста перестає бути виключно медичним або психологічним питанням, перетворюючись у серйозний деонтологічний виклик. Турбота про власний психічний стан є не лише правом на відпочинок, а деонтологічним імперативом, оскільки емоційна стабільність юриста є рушійною силою у вирішенні правових конфліктів та гарантією дотримання прав людини.

Мета тез – теоретично обґрунтувати, що професійне вигорання юриста є системним професійним ризиком, який безпосередньо впливає на якість правничої діяльності та дотримання етичних стандартів. Центральним об'єктом аналізу є гіпотеза: турбота юриста про власний психічний стан повинна розглядатись як деонтологічний обов'язок, оскільки його ігнорування детермінує професійну непридатність та етичні деформації.

Сучасні правники-дослідники, зокрема Ш. Кроуз (Cheryl Ann Krause) та Дж. Чонг (Jane Chong), наголошують, що криза благополуччя юристів є кризою всієї професії. Вони аргументують, що культура юридичної практики, орієнтована на постійну змагальність та високу напругу, призводить до дистресу, який неможливо ігнорувати в межах професійної етики. Питання взаємозв'язку стресу та вигорання детально досліджував Мерлін Ноель (Merline Noel), який довів, що стан вигорання корелює з погіршенням якості обслуговування клієнтів та затримками у професійній діяльності, що фактично є порушенням стандартів оперативності та ретельності юридичної допомоги [1].

Сучасні дослідження демонструють, що юристи мають більший ризик відчувати стрес, тривогу, депресію та симптоми вигорання, ніж інші професійні групи та населення загалом. Емпатія є важливим компонентом юридичної практики, особливо під час взаємодії з клієнтами. Водночас, згідно з дослідженнями у сфері психології юридичної діяльності (зокрема, працями С. С. Сливки та О. Ф. Скакун) [2], виявлення емпатії під час взаємодії з клієнтами в умовах тривалого стресу нерідко трансформується у феномен «втоми від співчуття» (compassion fatigue). Коли юрист перебуває у стані афективного дистресу, він втрачає здатність до об'єктивного аналізу доказів та зваженого прийняття рішень.

Несприятливі умови праці можуть впливати на розвиток стресу, афективного дистресу та вигорання у юристів, що може мати наслідки для взаємодії між юристом і клієнтом.

Марта Кнудсон (Американський адвокат) стверджувала, що розуміння взаємозв'язку між стресом і вигоранням має вирішальне значення для благополуччя адвоката та реформи правової системи. Вигорання також може погіршити професійну діяльність та забезпечити затримку роботи; дослідження цього зв'язку може покращити благополуччя адвоката та обслуговування клієнтів [3].

Якщо правник не здатний зосередитись на справі через власну психологічну нестабільність, тривогу чи депресію, його діяльність апріорі не може вважатися професійною. Хронічне виснаження нівелює здатність до критичного мислення, що ставить під удар інтереси клієнта. Таким чином, порушення обов'язку щодо турботи про власний стан неминуче призводить до порушення інших деонтологічних принципів: компетентності, добросовісності та конфіденційності (через неуважність).

Від професійної стабільності юриста, його вміння встановлювати етичну взаємодію залежить не тільки правовий результат, а й психологічна безпека клієнта у складній життєвій ситуації. Деонтологічний аспект тут полягає у тому, що юрист, який усвідомлює власне вигорання, але продовжує практику без спроб саморегуляції, діє неетично, оскільки свідомо піддає ризику справу клієнта.

Таким чином, турбота юриста про власний психічний стан набуває не лише особистісного, а й професійно-етичного значення. У цьому контексті вона розглядається як складова деонтологічного обов'язку юриста, спрямованого на забезпечення належного виконання професійних функцій та захист інтересів клієнтів. Це не просто засіб запобігання індивідуальному виснаженню, а фундаментальна умова забезпечення належної якості правової допомоги. Ігнорування власного психологічного здоров'я юридичним співтовариством має визнаватися фактором, що дискредитує високе звання юриста та принципи правничої етики. Саме такий підхід дозволяє класифікувати проблему професійного вигорання – як фактор, що має бути предметом уваги не лише як приватної справи особи, а як деонтологічної проблеми юридичної професії в цілому.

Список літератури

1. Krause, Cheryl and Chong, Jane, Lawyer Wellbeing as a Crisis of the Profession (July 1, 2019). South Carolina Law Review, Forthcoming, Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=3464992 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3464992 (дата звернення 29.04.2026)

2. Noel Merline The Relationship Between Stress and Burnout Among Lawyers. 2025. PhD Thesis. Keiser University. URL: https://www.proquest.com/openview/15042d019e4d3b1fa6494fb216fb8b57/1.pdf?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y# (дата звернення 29.04.2026)

3. Скакун О. Ф. Юридична деонтологія: підручник. Київ: Правова єдність, 2020. 524 с; Сливка С. С. Юридична деонтологія. Підручник. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 296 с.

4. The Legal Mindset Corner: Creating Conditions For Well-Being In The Legal Profession. Answering legal. URL: https://www.answeringlegal.com/blog/the-legal-mindset-corner-creating-conditions-for-well-being-in-the-legal-profession (дата звернення 29.04.2026)

Секція «Проблеми теорії та практики правоохоронної діяльності»

УДК: 342.56:340.12
Беда Д. О., студентка гр. КЮ-251
Науковий керівник: Олійник В. С., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

МІСЦЕ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ В УКРАЇНІ: МЕЖІ РОЗВИТКУ, АКТУАЛЬНІСТЬ, СУПЕРЕЧНІСТЬ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОЇ ТА РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВИХ СІМЕЙ

Поняття судового прецеденту є достатньо малознайоме для громадян України. Його місце серед джерел права у нашій державі обмежене, на відміну від країн англо-американської правової сім'ї, де він займає ключову позицію. Насамперед, у нашому законодавстві не має чітко закріпленого терміну, який би пояснював місце чи призначення прецеденту. Проте, це не означає, що його не існує. Подібна ситуація, безумовно, викликає плутанину при засвоєнні матеріалу щодо джерел права в межах дисципліни «теорія держави і права». Саме тому слід якнайкраще розібратися в особливостях судового прецеденту в межах України.

Метою є всебічне окреслення поняття судового прецеденту, використовуючи для аналізу як англо-американську модель, так і романо-германську. Знаходження випадків в законодавстві України, де простежується прецедент, його роль і місце як неназваного джерела права. Разом з тим, за мету ставиться підкреслення актуальності та переваг судового прецеденту для вітчизняної судової системи.

Теза ґрунтується на наукових дослідженнях, проведених авторами та науковцями, зокрема Іванів А. Р., Власенко В. В., Берназюк О. О., Шафарчук В., та інші. Прецедент – це винесена судом ухвала або рішення, що вважається прикладом або авторитетним джерелом для розгляду аналогічних або подібних справ, які виникають згодом, або для вирішення подібних правових питань. Суди намагаються вирішувати справи на основі принципів, встановлених у попередніх справах. Тобто прецедент являє собою фактично шаблон, згідно з яким здійснюється ухвалення рішень у наступних, ідентичних справах. Україна належить до романо-германської правової сім'ї, де застосування прецеденту не є обов'язковим. Більш того, суддя зобов'язаний суворо дотримуватися закону, і його обов'язок полягає в тлумаченні правових норм, а не в їх створенні. На відміну від своїх континентальних колег, в англосаксонській правовій сім'ї суддя бере активну участь у створенні норми шляхом формування прецеденту. Тоді як в країнах континентальної Європи немає навіть єдиного та цілісного трактування прецеденту [1, с. 37]. Простежується певна самостійність кожної держави в розумінні цього поняття.

У нашому законодавстві не має чітко визначеного поняття прецеденту та випадків, коли його застосування можливе. Однак, певні характерні для прецеденту дії все ж таки застосовуються на практиці. Зокрема, прикладом цього є Верховний Суд України.

Верховний Суд, згідно із положеннями статті 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: надає висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються виконання судових рішень; забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом [2]. Це означає, що діяльність ВС має характерні для прецеденту властивості, а саме забезпечення однакового застосування усіх норм. Тим не менш, все залежить від того, яким чином застосовуються повноваження ВС на практиці. Загалом, огляд наукових робіт вказує, що у сучасному розумінні правовий висновок

Верховного Суду набирає нових рис та вже володіє значною кількістю ознак судового прецеденту [3, с. 404]. Прикладом цього виступають стаття 263 ЦПК України, стаття 242 КАС України, стаття 368 КПК України, тощо. У всіх цих статтях зазначено, що при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, виклакдені в постановах Верховного Суду.

У цьому випадку, прецедент виступає фактично як прецедент-тлумачення, що розвиває та деталізує положення законодавчих актів, тлумачить суперечливий зміст норм права, і тим самим надає закону переконливого характеру та сприяє виробленню єдиного підходу до застосування норм законодавства.

Окрім вище зазаначеного, судові прецеденти в Україні мають місце шляхом рішень Європейського Суду з прав людини, які містять судові прецеденти та є обов'язковими для застосування в контексті тлумачення Конвенції з прав людини [4, с. 30-31]. Згідно із положенням статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права. Таким чином, прецедентне право застосовується в Україні як джерело судових рішень.

Актуальність та користь судового прецденту для системи національнрого права зумовлена тим, що він спрямований на забезпечення динамічності та покращення ефективнос ті, деталізацію нормативно-правового регулювання захисту прав та інтересів людини судом [6, с. 120]. Велика кількість науковців зауважують на тому, що прецедент допоможе вирішити низку проблем, що стосуються прогалин та колізій у нашому законодавстві. Окрім цього, судовий прецедент може гарантувати прозорість та передбачуваність судової та правоохоронної системи, зменшуючи таким чином корумпованість, оскільки прецедент змушує суддю діяти в аналогічних обставинах так, як суд керувався прийнятим рішеннім вже раніше. Цей вид джерела права також може бути корисним для регулювання нових суспільних відносин, під які законодавство не встигає оперативно пристосуватися.

Отже, місце судового прецеденту в Україні формально невизначене в законодавстві, проте його існування не заперечується. Його функція в системі нашого законодавства, яке належить до романо-германської правової сім"ї, суто відрізняється від країн англо-американської. Якщо там судовий прецедент виступає в ролі головного джерела права, то Україна відрізняється обмеженим розумінням цього терміну. Незважаючи на це, прецедент все ж таки використовується у звуженому сприйнятті Верховним Судом України, та через ратифікацію положень Європейського суду з прав людини.

Список літератури

1. Іванів А. Р. Судовий прецедент в романо-германській правовій сім'ї // *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове видання.* 2024. №02. С. 35-43.

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. Дата оновлення: 04.06.2025. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19 (дата звернення 28.04.2026).

3. Берназюк О. О. Судовий прецедент у правовій системі України: сучасні підходи до визначення поняття // *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Право.* Ужгород, 2023. № 80. С. 403-410.

4. Власенко В. В. Співвідношення понять «судовий перецедент» та «судова практика»: теоретико-правові аспекти // *Київський часопис права.* 2021. № 1. С. 27-32.

5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. №3477-IV. Дата оновлення: 02.12.2012. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15 (дата звернення 28.04.2026).

6. Сахнюк В. В. Роль та місце судового прецеденту у системі джерел національного права. *Молодий вчений.* 2017. № 5.1. С. 119-122.

УДК 37:614.8.01
Веремієнко С. В., ст. викладач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ФОРМИ ТА МЕТОДИ НАВЧАННЯ НАСЕЛЕННЯ НАВИЧКАМ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

В умовах сучасних безпекових викликів особливої актуальності набуває питання підвищення рівня готовності населення до надання домедичної допомоги. Своєчасні та правильні дії очевидців на місці події нерідко визначають шанси постраждалого на виживання до прибуття медичних працівників. Саме тому важливим напрямом державної політики у сфері громадського здоров'я та цивільної безпеки стає організація системного, доступного, практично орієнтованого і адаптованого до сучасних умов навчання цивільного населення базовим навичкам домедичної допомоги.

Володіння навичками домедичної допомоги є необхідним для кожної людини, незалежно від професії чи віку. Особливого значення це набуває в умовах війни, коли доступ до медичної допомоги може бути обмеженим.

Важливість навчання населення навичкам домедичної допомоги важко переоцінити, оскільки саме перші хвилини після травми чи раптового гострого прояву хвороби часто є вирішальними для життя людини, а наявність базових знань дозволяє рятувальнику діяти впевнено, швидко та без паніки. При цьому важливим аспектом є не лише наявність знань, але й уміння правильно застосовувати їх на практиці.

Навчання домедичній допомозі повинно базуватися на низці педагогічних принципів, які забезпечують ефективність засвоєння матеріалу. Перш за все, це принцип доступності, що передбачає адаптацію навчального матеріалу до рівня підготовки слухачів. Інформація повинна подаватися простою, зрозумілою мовою з використанням прикладів із реального життя.

Принцип наочності є надзвичайно важливим, адже більшість навичок домедичної допомоги мають практичний характер. Використання манекенів, відеоматеріалів, схем і демонстрацій дозволяє краще зрозуміти послідовність дій.

Також важливим є принцип систематичності та послідовності, який передбачає логічне структурування навчального матеріалу: від простого до складного. Наприклад, спочатку вивчаються основи оцінки стану постраждалого, а вже потім – складніші реанімаційні заходи.

Принцип практичної спрямованості полягає в тому, що більша частина навчального часу повинна відводитися на відпрацювання практичних навичок. Теоретичний матеріал повинен викладатися тільки в тому обсязі, в якому він необхідний для свідомого виконання практичних прийомів [1, с. 19]. Теоретичні знання без практики не забезпечують готовності до реальних дій у критичних ситуаціях.

Окрему увагу слід приділяти психологічній підготовці осіб, які навчаються домедичній допомозі. У стресових ситуаціях люди часто губляться, відчувають страх або паніку, що може призвести до бездіяльності або неправильних дій. Під час навчання важливо формувати стресостійкість, впевненість у власних силах та готовність брати на себе відповідальність [2, с. 121]. Для цього використовуються різні методи, такі як моделювання надзвичайних ситуацій, рольові ігри та тренування в умовах, наближених до реальних.

Крім того, необхідно навчати навичкам комунікації, адже під час надання допомоги важливо не лише правильно виконати дії, але й заспокоїти постраждалого, правильно викликати екстрені служби та координувати свої дії з іншими людьми.

Навчання населення навичкам домедичної допомоги може здійснюватися в очній, дистанційній та змішаній формах.

Традиційною та найбільш ефективною формою є очне навчання, яке передбачає безпосередню взаємодію інструктора і слухачів. Перевагою такої форми є можливість практичного відпрацювання алгоритмів допомоги, корекції помилок та контролю рівня засвоєння навичок.

У межах очного навчання широко застосовуються лекції, практичні заняття, тренінги, майстер-класи, симуляційні вправи. І саме практичні тренування забезпечують найвищий рівень засвоєння навичок домедичної допомоги.

Розвиток цифрових технологій сприяв активному впровадженню дистанційного навчання. Воно реалізується через онлайн-курси, відеолекції, вебінари, мобільні додатки та освітні платформи. Перевагами дистанційного навчання є доступність для широких верств населення, можливість самостійного опрацювання матеріалу, гнучкість у виборі часу навчання, економічність. Але, в той же час, дистанційне навчання не може повністю замінити практичне відпрацювання навичок, особливо таких як серцево-легенева реанімація чи накладання турнікета.

Однією з найбільш перспективних форм вважається змішане навчання, яке поєднує дистанційне опанування теорії з очними практичними тренуваннями. Такий підхід дозволяє оптимізувати навчальний процес і підвищити ефективність підготовки. Сучасні дослідження демонструють, що комбінування онлайн-матеріалів із симуляційними тренінгами сприяє кращому засвоєнню алгоритмів дій у надзвичайних ситуаціях.

Методи навчання є способами передачі знань і формування практичних навичок. Сучасна педагогічна наука акцентує увагу на необхідності використання практико-орієнтованих, інтерактивних та симуляційних методів навчання, які дозволяють не лише сформувати теоретичні знання, а й виробити стійкі практичні навички та психологічну готовність до дій у критичних ситуаціях.

Одним із найефективніших методів підготовки населення є симуляційне навчання, яке базується на моделюванні реальних надзвичайних ситуацій із використанням манекенів, тренажерів та спеціального обладнання. Його перевагами є наближеність до реальних умов, формування автоматизованих навичок, розвиток стресостійкості, можливість багаторазового повторення алгоритмів. В цілому симуляційні тренінги суттєво підвищують готовність цивільного населення до дій в умовах бойових дій.

Інтерактивні методи навчання, такі як рольові ігри, аналіз ситуаційних завдань, групові дискусії, метод кейсів, командні вправи забезпечують активну участь слухачів у навчальному процесі та сприяють розвитку критичного мислення. Дослідники підкреслюють, що рольові моделі та ситуаційні вправи допомагають подолати психологічний бар’єр перед наданням допомоги постраждалому.

Проблемно-орієнтований метод передбачає створення навчальних ситуацій, у яких слухачі самостійно знаходять алгоритми дій. Такий підхід розвиває навички швидкого прийняття рішень та адаптації до нестандартних умов. Особливо ефективним є сценарій-орієнтоване навчання, що моделює реальні випадки невідкладних станів.

Використання мультимедійних технологій та візуально-демонстраційних методів, таких як відеодемонстрації, мультимедійні презентації, демонстрація практичних маніпуляцій, навчальні фільми, підвищує наочність навчального матеріалу та сприяє кращому засвоєнню алгоритмів допомоги.

З огляду на те, що навички домедичної допомоги швидко втрачаються без регулярного повторення, важливими є систематичні тренування та періодична переатестація слухачів.

Сучасні тенденції свідчать про активне впровадження інноваційних технологій, розвиток симуляційних центрів та популяризацію курсів домедичної допомоги серед населення. Особливої актуальності ця діяльність набула в умовах війни в Україні.

Новітні технології значно розширюють можливості навчання домедичній допомозі. Використання віртуальної реальності, симуляторів та спеціалізованих програм дозволяє створювати максимально реалістичні умови для тренування. Онлайн-платформи та мобільні

додатки дають змогу повторювати матеріал у будь-який час, проходити тестування та закріплювати знання. Відеоуроки допомагають візуалізувати складні процеси та алгоритми дій.

Використання цифрових технологій у підготовці цивільного населення має також стратегічний вимір: воно створює інформаційний простір довіри та впевненості, знижує рівень тривожності, забезпечує доступ до якісних освітніх матеріалів незалежно від місця проживання [3, с. 116].

Також важливу роль відіграють автоматизовані тренажери, які можуть оцінювати правильність виконання серцево-легеневої реанімації, зокрема глибину та частоту натискань. Це дозволяє підвищити якість підготовки та уникнути помилок.

Узагальнюючи, можна зазначити, що ефективне навчання навичкам домедичної допомоги потребує поєднання різних форм і методів, а також використання сучасних технологій. Лише комплексний підхід забезпечує формування необхідних знань, умінь і психологічної готовності до дій у надзвичайних ситуаціях.

Список літератури

1. Гуменюк В., Чаплик В., Гуменюк О. Використання інноваційних методів на заняттях з дисциплін кафедри медицини катастроф та військової медицини у процесі навчання надання домедичної допомоги в умовах воєнних дій. Молодь і ринок. 2023. № 9 (217). С.18-22.

2. Ченчева О., Геращенко С, Фірсов С., Губачов О. Особливості навчання цивільного населення навичкам надання домедичної допомоги під час бойових дій. Системи управління, навігації та зв'язку. 2022. № 2. С.120-123.

3. Чернов О., Чумак С. П., Стаурська О. М. Підготовка цивільного населення до надання домедичної допомоги в умовах бойових дій та масованих ракетних ударів на основі українського досвіду 2022–2025 років. Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2025. № 5. Том 36 (75). С. 113-119.

УДК 351.74.614.8.01

Веремієнко С. В., ст. викладач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін

Філімоненко Я. С., студент гр. ПД-241

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРИНЦИПИ НАДАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ НА МІСЦІ ПОДІЇ

Співробітники Національної поліції України, виконуючи свої функціональні обов’язки, нерідко стають першими на місці події, де є люди, які постраждали від прояву надзвичайної ситуації, дорожньо-транспортної пригоди, злочинного діяння чи іншого небезпечного фактору. З огляду на це, на них покладено обов’язок не лише підтримання громадського порядку, а й надання невідкладної , зокрема домедичної і медичної, допомоги особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров’я [1].

Роль поліцейського у наданні домедичної допомоги є багатогранною, вона поєднує в собі елементи правової, психологічної та первинної медичної допомоги. Правоохоронець повинен не лише оперативно оцінити ситуацію та ідентифікувати небезпеки, але й гарантувати безпеку як самому потерпілому, так і оточуючим. Нерідко йому доводиться діяти у ситуаціях підвищеного ризику, як-от після ДТП, пожеж, масових безладів чи збройних нападів. Це вимагає від нього високого рівня професійної майстерності, здатності зберігати спокій під тиском та вміння діяти за умов повної невизначеності.

Особливе місце займає функція поліцейського як того, хто прибув на місце першим. Саме він встановлює перший контакт із постраждалим, визначає природу події, ступінь небезпеки та необхідність виклику додаткових екстрених служб. На цьому етапі критично важливим є вміння адекватно оцінити стан людини, розпізнати симптоми невідкладних станів,

наприклад, припинення серцевої чи дихальної діяльності, сильної кровотечі, шоку чи серйозних травм. Від коректності цих початкових дій залежить не лише результативність подальшої допомоги, а й сам факт виживання потерпілого.

Важливість домедичної допомоги в роботі поліцейського також полягає у забезпеченні послідовності у наданні медичного супроводу. Поліцейський виступає як своєрідний міст між моментом виникнення проблеми та прибуттям медичних бригад. Його завдання – не просто стабілізувати стан людини, а й створити оптимальні умови для ефективного лікування далі. Це включає передачу детальної інформації про стан потерпілого, які заходи вже були застосовані та які ускладнення можуть очікуватися, що суттєво спрощує подальшу роботу лікарів.

Крім того, надання невідкладної допомоги має соціальне та гуманістичне значення, а також сприяє зміцненню довіри населення до органів правопорядку. Поліцейський, здатний надати адекватну допомогу, сприймається не лише як представник влади, але і як захисник та помічник, що підвищує авторитет правоохоронних органів у громаді.

Надання домедичної допомоги з боку правоохоронців ґрунтується на комплексі взаємопов'язаних принципів, які визначають правильність, ефективність та безпечність їх дій у надзвичайних ситуаціях.

Фундаментальним та визначальним є принцип безпеки, згідно якого забезпечення особистої безпеки самого службовця, а також безпеки потерпілого та усіх свідків є найвищим пріоритетом. Перед тим, як розпочати будь-які рятувальні заходи, поліцейський зобов’язаний провести оцінку місця події, визначити потенційні загрози та ступінь ризику, пов’язаного з ними. До таких небезпек можуть належати активні бойові дії, присутність зловмисника, пожежі, вибухонебезпечні предмети, електрична напруга, інтенсивний рух транспорту або вплив шкідливих хімічних чи біологічних речовин. Лише після усунення чи суттєвого зменшення цих ризиків, поліцейському дозволяється перейти до безпосереднього надання допомоги, оскільки нехтування цим принципом може призвести до збільшення числа постраждалих.

Не меншої ваги набуває принцип миттєвого реагування, що пояснюється тим, що в екстремальних ситуаціях час є критичним фактором. «Золота година» відіграє важливу роль у наданні догоспітальної медичної допомоги для забезпечення найкращих результатів лікування [2, с. 176]. Оперативні та рішучі кроки дозволяють мінімізувати втрату крові, уникнути кисневого голодування, запобігти розвитку шоку та значно підвищити успішність реанімаційних заходів. З огляду на це, поліцейський повинен діяти проактивно, без будь-яких зволікань, неухильно дотримуючись необхідної послідовності операцій і не витрачаючи час на другорядні етапи.

Важливим є також принцип пріоритетності, або медичного сортування (тріажу), що застосовується у випадках, коли кількість постраждалих перевищує можливості одночасного надання допомоги усім. І хоча поліцейські здійснюють лише «вступне» сортування, в деяких випадках саме воно може бути визначальним [3, с. 90]. У таких обставинах поліцейський повинен швидко визначити стан кожної особи та зосередити увагу на тих, хто потребує негайного втручання. Перевагу отримують потерпілі, у яких є безпосередні загрози життю, а саме: значна кровотеча, порушення чи відсутність дихання, втрата свідомості чи важкі травми. Такий підхід дає змогу найбільш раціонально використати наявні ресурси та сприяє порятунку максимальної кількості людей.

Принцип регламентації дій передбачає чітку послідовність виконання рятувальних процедур згідно з усталеними алгоритмами. В умовах високого стресу, обмеженості часу та нестабільності ситуації, наявність відпрацьованих схем дозволяє поліцейському діяти впевнено та безпомилково. На місці події поліцейський повинен: здійснити негайний виклик екстреної медичної допомоги (повідомити стан і місце події); надати постраждалому необхідну домедичну допомогу (стабілізація стану); підготувати та/або перевезти його до найближчого відділення екстреної (невідкладної) медичної допомоги чи іншого закладу охорони здоров’я [4, с. 18-19].

Домедична допомога також спирається на засаду системності, яка полягає в тому, що вона є інтегральною складовою загальної системи надання екстреної медичної допомоги. Поліцейський у цьому процесі діє не ізольовано, а як частина єдиного механізму реагування, що передбачає взаємодію з медичними працівниками, рятувальниками та іншими підрозділами. Ефективність допомоги значною мірою залежить від злагодженості спільних дій, своєчасного інформування про стан потерпілого та забезпечення безперервності медичного супроводу. Доцільно також було б створити єдину систему, яка дала б змогу координувати діяльність поліції, медичних закладів та інших аварійно-рятувальних служб [2, с. 182].

Важливим є також принцип уніфікації, який вимагає стандартизації підготовки поліцейських у сфері надання невідкладної допомоги. Наявність уніфікованої матеріально-технічної бази, відповідних навчальних приміщень, єдиних навчально-методичних матеріалів та підготовлених за стандартною програмою інструкторів з надання домедичної допомоги дозволяє досягти високого рівня професійної підготовки незалежно від місця служби [5, с. 43-44]. Це сприяє підвищенню якості наданої допомоги, гармонізації дій між різними структурами та відповідності міжнародним стандартам.

Тісно пов'язаним із цим є принцип безперервного навчання, який наголошує на необхідності неухильного вдосконалення знань та практичних навичок. Надання невідкладної допомоги — це сфера, яка вимагає регулярної практики, оскільки без систематичного повторення навички швидко втрачають свою актуальність. У зв'язку з цим, поліцейські повинні регулярно проходити курси підвищення кваліфікації, брати участь у практичних тренуваннях та відпрацьовувати дії в умовах, максимально наближених до реальних.

Окреме місце посідає принцип гуманності та відповідальності, який відображає етичні основи діяльності правоохоронця. Надання допомоги постраждалому є не лише службовим обов'язком, але й проявом поваги до людського життя та гідності. Поліцейський має чинити гуманно, тактовно та відповідально, усвідомлюючи, що його бездіяльність або неадекватні кроки можуть мати серйозні наслідки. Законодавство України передбачає юридичну відповідальність за ненадання допомоги, що додатково підкреслює важливість дотримання цього принципу.

Практична реалізація названих принципів неможлива без забезпечення належного рівня підготовки правоохоронців та удосконалення набутих професійних умінь. Поліцейський має бути готовим надавати допомогу при різноманітних типах ушкоджень та невідкладних станах, які трапляються у щоденній службі. Саме ці вміння формують основу професійної компетентності правоохоронця та забезпечують результативність його дій у критичних ситуаціях.

Список літератури

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19 (дата звернення: 30.04.2026).

2. Чуприна О. В., Жилін Т. П. Актуальні проблеми викладання домедичної допомоги працівникам Національної поліції України. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 4 (105). С.173-185.

3. Коробцова Н. В. Медичне сортування (TRIAGE): проблеми запровадження та законодавчі шляхи їх подолання. Проблеми законності. 2023. Вип. 160. С. 82–99.

4. Мислива О. О. Основи надання патрульною поліцією невідкладної (домедичної та медичної) допомоги постраждалим особам: навч. посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 144 с.

5. Шостак Л. Й. Принципи підготовки співробітників Національної поліції з домедичної допомоги. *Медична освіта*. 2019. № 2.С.42-46.

УДК 351.74:342.7
Кашпуренко О. П., студентка гр. КЮ-251
Науковий керівник: Олійник В. С., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ ФУНКЦІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Проблема дотримання прав людини у діяльності поліції складна та гостро актуальна. В складі Національної поліції України створено Департамент головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України, діяльність якого спрямована на виявлення причин та умов учинення поліцейськими порушень прав і свобод людини, усунення чинників, які обумовлюють такі порушення [1]. Ця проблема носить системний характер, і, на думку Л. В. Півненко, її соціально-педагогічний та професійно-педагогічний аспекти є лише одними із складових її вирішення [2, с. 52].

Законодавчо закріплені цілі та завдання поліції дозволяють визначити її як специфічну державну структуру, однією із стрижневих соціальних та професійних функцій якої є цілеспрямована діяльність із захисту прав людини. Реалізація цієї функції здійснюється за чотирма взаємопов'язаними напрямками.

Перший напрямок пов'язаний з її специфічною роллю в державній системі захисту громадян. Саме правоохоронні органи, у тому числі і поліція, забезпечують захист людини і суспільства від найбільш соціально-небезпечної групи населення – кримінальних та асоціальних елементів, позбавляють їх можливості порушувати права інших громадян, у тому числі їх право на життя, здоров'я, майно тощо. Іноді наражаючи своє життя на небезпеку. Поліції значною мірою належать також функції профілактики протиправних дій та реалізації потреб людей у забезпеченні соціальної справедливості, вираженої у законному покаранні за дії, що порушують права людини.

Другий напрямок – це дотримання прав усіх громадян, з якими співробітники поліції вступають у професійну взаємодію. Особливо це актуально при роботі із затриманими та підслідними. Обмежуючи на підставі закону свободу людини і, як наслідок, позбавляючи її низки об'єктивних можливостей захищати свої права, державні органи не можуть не взяти на себе низку зобов'язань щодо такого захисту, виражених насамперед у вимогах до дій особового складу органів внутрішніх справ та умов утримання затриманих та підслідних. Спеціальне завдання тут – захист основної частини затриманих та підслідних від залякування, насильства, знущань тощо. Згідно визначенню яке дається в статті 1 Розділу 1 Закону України «Про Національну поліцію України», Національна поліція України - це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини…[3]. В пункті 1 статті 6 розділу 2 «Принципи діяльності поліції» йдеться про те, що «Поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [3]. І, нарешті, стаття 7 розділу ІІ Закону України «Про Національну поліцію» має назву «Дотримання прав і свобод людини» і визначає, що поліція зобов'язана поважати та гарантувати права людини, а будь-які обмеження цих прав допускаються лише на підставах, визначених законом [3].

Слід зазначити, що, не дивлячись на вищезгадані положення Закону, у статтях 31-41 «Превентивні поліцейські заходи» та у статтях 42-46 «Поліцейські заходи примусу» розділу V Закону, не конкретизований і неуточнений алгоритм дій поліції з недопущення порушень прав людини під час проведення превентивних поліцейських заходів» та поліцейських заходів примусу [3].

Третім напрямом діяльності поліції треба назвати вирішення питання щодо дотримання прав людини стосовно самого особового складу органів внутрішніх справ, особливо – щодо його фізичної та соціальної захищеності. В. Є. Барба вважає, що, добровільно вступаючи на службу в правоохоронні органи, громадянин перебирає низку додаткових зобов'язань перед державою, пов'язаних, зокрема, і з можливостями реалізації ним прав людини, особливо таких базових, як декларація про життя, здоров'я, свободу міграції та інших [4, с. 147]. Наприклад – у сфері медичного обслуговування, оскільки специфіка служби в органах внутрішніх справ змушує вживати додаткових заходів щодо збереження та відновлення здоров'я працівників.

Четвертий напрямок – це соціальна корекція і ресоціалізація осіб, які вчинили асоціальні чи протиправні дії, тобто, повернення їх суспільству, як мінімум, соціально безпечними. Якщо проаналізувати те, що має назву «кримінальної зараженості» та «соціальної деформованості» особистості, то стрижнем цих характеристик виступає той, що проявляється в її поведінці, комплекс установок на порушення прав людини по відношенню до оточуючих: замах на їх життя і здоров'я, честь, гідність, майно і т.ін., що кваліфікується законом як кримінальний злочин. Завдання полягає в тому, щоб подолати названі установки та формувати особистість, здатну жити в соціумі та орієнтуватися на дотримання прав людини.

Безперечно, вирішення проблеми дотримання прав людини в діяльності поліції за всіма названими напрямками вимагає системного підходу, що багато в чому виходить за межі компетентності самої системи МВС України. Такий підхід передбачає розгляд її у взаємопов’язаній двоєдності.

Поліція – це, з одного боку, об'єкт комплексу впливів, керованих і некерованих, що визначають картину дотримання прав людини у даній системі. Це і складні, недостатньо регульовані процеси в соціумі, і цілеспрямована діяльність держави і суспільства щодо вдосконалення правової бази правоохоронних органів, їх фінансування, матеріально-технічного та кадрового забезпечення, підвищення ефективності державного та громадського контролю за їх діяльністю тощо. З іншого боку, як вже зазначалося, поліція виступає як самостійний суб'єкт діяльності з дотримання прав людини, що має тут свої власні можливості, права та обов'язки. У цих межах визначається відповідальність поліції за дотримання прав людини у їхній діяльності.

Список літератури

1. Про затвердження Інструкції з організації діяльності підрозділів дотримання прав людини Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ від 16.10.2024 р. № 699. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1589-24#Text (дата звернення 29.04.2026).

2. Півненко Л. В. Принцип дотримання прав і свобод людини у діяльності національної поліції України: його зміст та структура. Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство. 2025. Т. 27. Вип. 1 (40). С. 50–55.

3. Про Національну поліцію України: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (дата звернення 29.04.2026).

4. Барба В. Є. Забезпечення Національною поліцією прав і свобод громадян. Південноукраїнський правничий часопис. 2024. № 2. С. 145–148.

УДК 340.13

Лубенець В. М., студентка гр. ПР-251

Науковий керівник: Олійник В. С., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Українська держава протягом періоду своєї незалежності здійснює складний і суперечливий процес формування сучасної правової держави, орієнтованої на загальновизнані демократичні цінності, верховенство права та забезпечення прав і свобод людини. Однією із

закономірностей цього процесу є необхідність створення ефективних державних механізмів, спрямованих на утвердження правової культури та правосвідомості як окремих громадян, так і суспільства. Ці чинники визначають якість функціонування правової системи та рівень довіри до державних інститутів.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій, євроінтеграційних процесів та реформування державного управління особливого значення набуває проблема становлення правової держави як гаранта забезпечення прав і свобод людини. Зокрема, це проявляється у впровадженні судової реформи, розвитку антикорупційної інфраструктури та адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу. Важливість дослідження цієї теми посилюється необхідністю подолання таких негативних явищ, як правовий нігілізм, низький рівень правової культури та недостатня ефективність реалізації принципу верховенства права. У цьому контексті визначення закономірностей і особливостей формування правової держави має як теоретичне, так і практичне значення для подальшого розвитку України.

Правосвідомість виступає не лише інструментом впливу на поведінку людини і суспільства, а й важливою передумовою ефективної взаємодії держави та громадянського суспільства [1, с. 15]. Вона є складовою правової культури та охоплює сукупність поглядів, ідей, оцінок і почуттів, що відображають ставлення до права, його ролі у житті суспільства, а також уявлення про справедливість, свободу, відповідальність і законність. У цьому контексті правосвідомість слід розглядати як духовну гарантію реалізації прав і виконання обов'язків, що сприяє зміцненню режиму законності та правопорядку. Водночас слід підкреслити, що формування правосвідомості є тривалим процесом, який потребує системної державної політики у сфері правової освіти та просвіти населення.

Формування сучасної правової держави неможливе без належного рівня розвитку правосвідомості, яка визначає сприйняття та оцінку права з позицій загальнолюдських цінностей, закріплених у національному законодавстві та міжнародних актах. Важливою закономірністю є те, що розвиток правосвідомості значною мірою залежить як від діяльності державних органів, так і від інститутів громадянського суспільства, включаючи громадські організації та політичні партії. Провідним елементом правосвідомості є усвідомлення цінностей природного права, прав і свобод людини, а також оцінка чинного законодавства з точки зору його відповідності принципу верховенства права [2, с. 59]. Особливої актуальності це набуває в умовах воєнного стану, коли зростає роль права у забезпеченні балансу між безпекою держави та дотриманням прав і свобод людини.

На думку А. І. Луцького, правосвідомість є різновидом свідомості, що формує суб'єктивний образ чинного або бажаного права та виступає умовою його існування і розвитку [3, с. 52]. Це свідчить про те, що правосвідомість є не лише відображенням правової реальності, а й активним чинником її трансформації. У сучасних умовах особливого значення набуває правова доктрина як елемент правосвідомості, що виконує пізнавальну, оцінну, регулятивну, виховну, прогностичну та евристичну функції, сприяючи вдосконаленню правової системи та розвитку правової держави [4, с. 63].

Серед особливостей формування правової держави слід виокремити різні рівні правосвідомості - індивідуальний, груповий та масовий, а також її науковий, професійний і повсякденний рівні. Саме їх взаємодія забезпечує комплексний вплив на правове регулювання суспільних відносин та формування правомірної поведінки [5, с. 205]. Водночас важливо враховувати, що правосвідомість може зазнавати деформацій, що негативно впливають на процес становлення правової держави.

До таких негативних явищ належать правовий нігілізм, правовий інфантилізм, правова демагогія та інші форми викривлення правових уявлень, які гальмують розвиток правової культури та підривають довіру до права [6, с. 7]. Найбільш небезпечною формою є правовий нігілізм, що проявляється у запереченні соціальної цінності права або свідомому ігноруванні його норм [7, с. 10]. Такі явища перешкоджають утвердженню принципу верховенства права

та становленню ефективного правопорядку. На практиці це проявляється у низькому рівні довіри до судової системи, поширенні корупційних практик та правовому пасивізмі громадян.

Як зазначає В. І. Тимошенко, деформована правосвідомість є однією з передумов протиправної поведінки, що підриває демократичні засади суспільства та стримує його розвиток [8, с. 28]. Це підтверджує закономірність, за якою рівень правосвідомості безпосередньо впливає на стан законності та ефективність правового регулювання.

Водночас формування правової держави передбачає тісний зв'язок із розвитком громадянського суспільства, оскільки саме глибоке усвідомлення правових цінностей громадянами забезпечує реальне функціонування демократичних інститутів. Лише за умови вкорінення принципу верховенства права у правосвідомість громадян держава може набути ознак повноцінної правової держави [9, с. 1].

Водночас варто зазначити, що важливою особливістю формування правової держави в Україні є вплив зовнішніх і внутрішніх викликів, зокрема глобалізаційних процесів, цифровізації суспільства, а також необхідності забезпечення національної безпеки. Цифровізація державних послуг (електронне урядування) сприяє прозорості діяльності органів влади та формуванню довіри громадян до держави. Це зумовлює потребу вдосконалення правового регулювання, підвищення ефективності діяльності державних інститутів та посилення ролі права як регулятора суспільних відносин. Крім того, особливого значення набуває формування правової поведінки громадян, що ґрунтується не лише на дотриманні норм права, а й на внутрішньому переконанні у їх необхідності та справедливості.

Отже, правосвідомість є важливим структурним елементом формування сучасної правової держави, оскільки відображає рівень розвитку правової культури суспільства та визначає ефективність реалізації права. Закономірності формування правової держави проявляються у взаємозв'язку між розвитком правосвідомості, утвердженням верховенства права, забезпеченням прав і свобод людини та функціонуванням демократичних інститутів. Водночас особливістю сучасного етапу є необхідність подолання деформацій правосвідомості, підвищення рівня правової культури та орієнтація на європейські стандарти правового розвитку, що є ключовими умовами побудови ефективної правової держави в Україні. Таким чином, ключовим завданням сучасного етапу державотворення в Україні є не лише інституційні перетворення, а й формування стійкої правової культури громадян, без якої неможливе повноцінне функціонування правової держави.

Список літератури

1. Ларіна Н., Сніжко Д. Формування правосвідомості у публічних службовців: понятійне поле, види, структура. *Аспекти публічного управління*. 2021. № 4. Т. 9. С. 13–19. URL: https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/882/852 (дата звернення 28.04.2026).

2. Кім К. В. До питання правосвідомості державних службовців. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право».* 2014. № 1106. Вип. 17. С. 58–61. URL: http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/16103/1/%D0%9A%D1%96%D0%BC.pdf (дата звернення 28.04.2026).

3. Луцький А. І. Правосвідомість юриста як суб'єктивне відображення чинної правової ідеології. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2014. № 2. С. 50–60. URL: https://elar.navs.edu.ua/items/f19ba599-89b5-446b-9433-59752802fcb1 (дата звернення 28.04.2026).

4. Старикова С. І. Місце правової доктрини у структурі правосвідомості. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 1. С. 59–64. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/1/14.pdf (дата звернення 28.04.2026).

5. Дем'яненко А. Умови формування правової свідомості в підлітків у процесі роботи громадського об'єднання. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія «Педагогіка».* 2017. № 2 (19). С. 163–165. URL: https://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/15/part_1/35.pdf (дата звернення 28.04.2026).

6. Ганьба Б. П., Ганьба О. Б. Фактори, що спричиняють формування дефектної правосвідомості у суспільствах перехідного типу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2012. Вип. 2. С. 6–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2012_2_3 (дата звернення 28.04.2026).

7. Шаравара І. Правова свідомість та правова культура в Україні: проблеми їх формування. *Jurnalul Juridic Naţional: Teorie Şi Practică*. 2015. Iunie. P. 9–12. URL: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/37843 (дата звернення 28.04.2026).

8. Тимошенко В. І. Деформована правосвідомість як передумова протиправної поведінки. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2020. № 4. Т. 31 (70). С. 27–32. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/7.pdf (дата звернення 28.04.2026).
9. Панчук І. О. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2015. 18 с. URL: https://lib.oa.edu.ua/files/funds/vudavnutstvo/Monografiya_Konalckuk,%20Panchuk_1-9_210.pdf (дата звернення 28.04.2026).

УДК: 340.12
Нікітенко В. О., студент гр. КЮ-251
Науковий керівник: Олійник В. С., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.ю.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ: ПОНЯТТЯ, ДЖЕРЕЛА ТА ФОРМИ

В умовах воєнного стану, масштабних реформ і євроінтеграційних прагнень України повага до закону перестає бути суто теоретичним питанням — вона стає умовою виживання державності та успіху будь-яких перетворень. Суспільство, в якому громадяни й чиновники системно ігнорують правові норми, не здатне ефективно протистояти корупції, захищати права людини та відповідати стандартам Європейського Союзу. Саме тому дослідження природи, причин і форм правового нігілізму є не академічною абстракцією, а практичною необхідністю — без розуміння цього явища неможливо виробити дієві механізми його подолання і збудувати державу, в якій право є реальною, а не декларативною цінністю.

Розуміння правового нігілізму як явища неможливе без з'ясування більш широкого поняття — нігілізму загалом. Термін походить від латинського *nihil*, що означає «ніщо», і в найбільш загальному сенсі позначає радикальне заперечення усталених цінностей, норм і традицій без пропонування конструктивної альтернативи [1, с. 43]. Варто підкреслити, що не кожне заперечення є нігілізмом — заперечення є значно ширшою категорією, яка органічно притаманна людському мисленню. Нігілізм виникає там, де заперечення набуває абсолютного, безальтернативного характеру і спрямоване проти самих підвалин суспільного співіснування.

Правовий нігілізм є різновидом соціального нігілізму і являє собою стійке негативне або байдуже ставлення до права як регулятора суспільних відносин, зневагу до правових норм, принципів і цінностей. Це не просто незнання закону і не конструктивна критика недосконалого законодавства — це саме заперечення соціальної та особистісної цінності права як такого. Важливо також розмежовувати правовий нігілізм і діалектичне заперечення правових форм: якщо критика спрямована на подолання застарілих норм і вдосконалення правової системи, вона є чинником прогресу; натомість нігілізм руйнує правові засади суспільства і гальмує його розвиток [2, с. 190].

У структурному відношенні правовий нігілізм охоплює два взаємопов'язані елементи — ідеологічний та психологічний. Ідеологія правового нігілізму формується стихійно в кризові періоди, коли офіційна правова доктрина суперечить реальним суспільним відносинам. Психологія правового нігілізму — це сукупність настроїв, почуттів і звичок певних груп і верств населення, породжених незадоволеністю існуючими правовими механізмами та відчуттям їхньої недієвості. Обидва елементи разом визначають поведінку особи-нігіліста в суспільстві і формують готовність діяти в позаправовому полі [2, с. 192].

Сучасна наука виокремлює кілька характерних рис правового нігілізму. По-перше, він має яскраво виражений демонстративний, агресивний і вольовий характер. По-друге, є явищем масовим — охоплює не лише окремих громадян, а й представників владних структур,

законодавчих і правоохоронних органів. По-третє, поєднується з іншими формами нігілізму — політичним, моральним, духовним, економічним, утворюючи єдиний деструктивний процес. По-четверте, характеризується різноманіттям форм прояву — від побутових до інституційних, від пасивного скептицизму до активного правопорушення [3, с. 190].

Важливо розуміти, що правовий нігілізм не виникає раптово — він має глибоке історичне коріння і живиться цілим комплексом взаємопов'язаних чинників.

З погляду історичних причин, значну роль відіграла багатовікова відсутність української державності та досвіду представницької демократії. В умовах самодержавної монархії законодавство насаджувалось державою-загарбником і не відповідало інтересам народу. Більшість населення протягом століть перебувала у кріпосній залежності, позбавленій будь-яких правових гарантій. За таких умов право не ставало обмежувачем тиранії, синонімом захищеності людини, а сприймалось виключно як інструмент примусу з боку панівних верств [3, с. 190].

Окремо слід виділити радянський спадок. Марксистсько-ленінська ідеологія обґрунтовувала ідею поступового відмирання держави і права, підпорядковувала закон партійній доцільності, а суди допускали порушення правових норм в «інтересах класової боротьби». Конституції декларували права і свободи громадян, проте реально ці норми не діяли. Формувалась культура подвійних стандартів: влада вимагала від громадян дотримання правил, при цьому систематично порушуючи їх [4, с. 45]. Результатом стала «деформована» правосвідомість, яка зберігалась і після проголошення незалежності України, оскільки інертність масової свідомості неможливо змінити декретом чи прийняттям нової Конституції.

Серед сучасних причин виокремлюється кілька груп. Економічні чинники пов'язані з тривалою кризою, падінням рівня життя, безробіттям та інфляцією, що породжує відчуття соціальної відчуженості й недовіру до інститутів влади. Соціальні чинники — це надмірне розшарування суспільства, слабкість середнього класу, який міг би стати носієм відповідальної правової культури. Ідеологічні чинники охоплюють руйнування системи правового виховання, низький рівень правосвідомості і збереження патерналістських установок, за яких людина очікує від держави вирішення всіх своїх проблем, не беручи особистої відповідальності. Політичні чинники — це відсутність ефективної системи стримувань і противаг, домінування політичної доцільності над юридичною законністю, корупція і популізм у владних структурах. Юридично-правові чинники включають декларативний характер багатьох законодавчих норм, внутрішні суперечності в законодавстві, видання підзаконних актів, що фактично підміняють чи скасовують закони, слабкість правового захисту особи та низьку ефективність правоохоронних і судових органів [1, с. 44].

Окремо варто наголосити на тісному зв'язку правового нігілізму з корупцією. Той факт, що закони не дотримуються самими представниками державної влади, руйнує будь-яку довіру громадян до правової системи і переконує їх у тому, що реальних результатів можна досягти лише в обхід закону [5, с. 30]. Таким чином корупція і правовий нігілізм взаємно живлять одне одного, утворюючи замкнуте коло.

Правовий нігілізм не є однорідним явищем — він виявляється на різних рівнях і в різних формах. За рівнем суб'єкта виокремлюють два виміри: загальносоціальний (інституційний) та індивідуальний. На загальносоціальному рівні нігілізм проявляється у зневажливому ставленні держави до власного законодавства, використанні права виключно як засобу примусу, а не захисту. Відносини між владою і громадянами будуються не на правових, а на владно-розпорядчих засадах; закони не мають прямої дії; права людини систематично ігноруються. На індивідуальному рівні нігілізм може виступати у теоретичній формі — як переконання окремих мислителів чи посадовців у другорядності права — і в практичній формі, що реалізується через протиправну поведінку, ухилення від виконання правових приписів, пошук «обхідних шляхів» [3, с. 192].

У науковій літературі розрізняють також нігілізм «низів» і нігілізм «верхів» [4, с. 45]. Нігілізм пересічних громадян стосується здебільшого повсякденної правомірної поведінки — виконання обов'язків, дотримання заборон, використання власних прав. Натомість елітарний правовий нігілізм є значно небезпечнішим, оскільки виявляється у сфері правотворчості та правозастосування. Представники владної еліти, наділені широкими повноваженнями, здатні своїм нігілізмом заподіювати шкоду не окремій людині, а суспільству і державі в цілому — через ухвалення суперечливих законів, вибіркове застосування правових норм у власних інтересах, корупцію і протекціонізм.

У своєму розвитку нігілізм проходить кілька циклічних стадій. Спочатку виникає переоцінка існуючих правових цінностей і поступове їх відторгнення. Потім нігілістичні настрої досягають піку, стаючи масовими. Далі відбувається прийняття певного збалансованого рішення, що тимчасово знижує напруження. Однак з часом невдоволення знову зростає, замкнуте коло повторюється [2, с. 193]. Це свідчить про те, що правовий нігілізм є не статичним станом, а динамічним процесом, тісно пов'язаним із загальним суспільно-політичним розвитком.

Підсумовуючи хотілось би зазначити, що подолання правового нігілізму є складним і тривалим процесом, що потребує системних зусиль у кількох напрямах одночасно. Правова та громадянська освіта — від дошкільного до дорослого рівня — має формувати у громадян розуміння цінності права, активну правову позицію і компетентності для відповідального громадянського життя. Засоби масової інформації покликані поширювати правові знання і формувати повагу до закону. Водночас жодна освітня програма не дасть результату без реальних змін у соціально-економічній та політико-правовій сферах. Лише тоді, коли громадянин бачитиме, що закон однаковою мірою обов'язковий і для нього, і для чиновника, і для олігарха — тільки тоді право здобуде в його очах справжній авторитет і стане природним регулятором суспільних відносин.

Список літератури

1. Пєтков С., Пащенко П. Правовий нігілізм як головний чинник гальмування демократичних перетворень в усіх сферах суспільного життя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. С. 44–47. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/7 (дата звернення: 22.04.2026).

2. Куксенко С. І. Правовий нігілізм як одна з перешкод європейської інтеграції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. С. 28–31.

3. Черніков О. О. Правовий нігілізм: поняття, структура та форми прояву. *Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики*. 2024. С. 10–14.

4. Копайгора І., Копайгора І. Правовий нігілізм в Україні: поняття, причини виникнення, етапи становлення. *Форум права*. 2017. С. 189–194.

5. Лівандовський В. Р. Правовий нігілізм в Україні джерела його виникнення та шляхи подолання. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. С 42–46.

УДК: 34.012.3:351.74:174

Нітченко А. Г., доцент кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Нікітенко В. О., студент гр. КЮ-251

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ЕТИЧНІ ВИМОГИ ДО ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ: МЕЖІ ДОПУСТИМОГО ПРИМУСУ З ПОЗИЦІЇ ДЕОНТОЛОГІЇ

Професійна діяльність поліцейських характеризується наділенням їх виключним правом застосування примусу для захисту правопорядку. Проте в умовах реформування правоохоронної системи України та впровадження європейських стандартів, цей примус перестає бути суто техніко-юридичним питанням, перетворюючись на глибоку деонтологічну проблему.

Особливої гостроти це питання набуває в умовах воєнного стану, коли межа між державною необхідністю та правами людини стає надзвичайно тонкою. Сьогодні поліцейський стикається з безпрецедентними безпековими викликами, де будь-яке перевищення службових повноважень або етична деформація не лише порушують права громадян, а й підривають критично важливу довіру суспільства до інституцій держави. Деонтологічний підхід дозволяє визначити професійний обов'язок поліцейського не як механічне виконання наказу, а як мистецтво дотримання балансу між ефективністю примусу та безумовним збереженням гідності особи, що є фундаментом легітимності влади в демократичному суспільстві.

Фундаментом деонтологічної етики є класичне вчення І. Канта, засноване на принципі категоричного імперативу: діяти лише згідно з такою максимою, яку б ти хотів бачити як загальний закон. У площині поліцейської діяльності це означає, що застосування примусу має ґрунтуватися на універсальних моральних нормах, а не на критеріях ситуативної доцільності. На цих засадах будуються і сучасні концепції: як слушно зазначають В. Євтушок та В. Кущенко, неухильне дотримання професійної етики є базисом забезпечення прав і свобод людини, оскільки саме воно створює стійкий нормативний каркас для реалізації владних повноважень [1].

Розвиваючи ці фундаментальні ідеї, питання етичних вимог до працівників поліції в сучасних умовах досліджує низка вітчизняних науковців. Вагомий внесок у розробку цієї проблематики зробив авторський колектив під керівництвом В. Марковського (у співавторстві з О. Савайдою, Р. Тополевським, І. Шопіною та І. Андрусяком), який у навчальному посібнику «Поліцейська деонтологія» заклав методологічну базу розуміння фахової етики. Також окремої уваги заслуговують розвідки Д. Гладчука, зокрема його аналіз змісту та сучасних вітчизняних стандартів деонтологічних засад поліцейської діяльності [2].

На основі цих теоретичних концепцій вибудовується діюча нормативно-етична база, де правила етичної поведінки поліцейських встановлюють деонтологічні принципи: верховенство права, законність, політична нейтральність, взаємодія з населенням, професійна честь та гідність [3]. Ці принципи формують систему безумовних обов'язків, що не можуть бути порушені навіть заради досягнення позитивного результату.

Практична реалізація зазначених принципів найчіткіше простежується у сфері застосування сили, де аналіз нормативно-правової бази дозволяє виокремити триступеневу систему деонтологічних обмежень примусу:

1. Правова межа (легітимність): застосування примусових заходів допустиме виключно у межах та у спосіб, визначений законом (зокрема, ст. 29 Закону України «Про Національну поліцію») [4]. У деонтологічному вимірі це означає абсолютну заборону позазаконного насильства, незалежно від його потенційної оперативності чи «ситуативної ефективності».

2. Необхідність та пропорційність: примус є легітимним лише за умови відсутності альтернативних способів досягнення мети та повинен бути мінімально достатнім. Як зазначають О. Брусакова та О. Гетманець, дана вимога виступає не просто технічним регламентом, а фундаментальною етичною нормою, що обмежує державне втручання та захищає гідність особи від надмірності [5].

3. Повага до людської гідності (гуманність): навіть за умови правомірного застосування сили поліцейський зобов'язаний зберігати шанобливе ставлення до особи. Це є ключовою деонтологічною константою: згідно з філософською традицією, людина завжди має залишатися метою, а не засобом для досягнення службових цілей [6].

Разом з тим, чітка нормативна регламентація не знімає внутрішньої напруги професійної діяльності, оскільки деонтологічний підхід виявляє низку складних етичних дилем. Насамперед це стосується конфлікту обов'язків, де необхідність захисту суспільства може вступати у протиріччя з індивідуальними правами правопорушника. У таких ситуаціях деонтологічне рішення базується на пріоритеті непорушних прав особи, незалежно від складності обставин.

Цей підхід стає особливо вагомим під час вирішення проблеми виняткових обставин. На противагу утилітаристській логіці, яка припускає порушення певних норм заради «більшого блага», деонтологія наполягає на абсолютності моральних заборон. Саме таку позицію підтримують Правила етичної поведінки поліцейських, які встановлюють безапеляційну заборону катувань чи жорстокого поводження без жодних винятків [2].

Крім того, деонтологічна природа професії вимагає високого рівня особистої відповідальності: кожен поліцейський відповідає за власні дії індивідуально, що виключає виправдання неправомірних вчинків наказами керівництва чи тиском обставин. Це знаходить своє відображення у праві та обов'язку відмовитися від виконання явно злочинного розпорядження.

Зрештою, для перетворення цих абстрактних принципів на стійкі практичні стандарти в державі функціонує комплексна система етичного контролю. Вона охоплює як акти особистого прийняття обов'язків (присяга), так і зовнішні інституційні механізми – від внутрішніх розслідувань та спеціалізованих навчальних програм до громадського контролю через діяльність поліцейських комісій.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що деонтологічний підхід забезпечує найбільш послідовну основу для визначення етичних меж поліцейського примусу. На відміну від утилітаризму, деонтологія встановлює абсолютні моральні межі, що не можуть бути порушені заради ситуативної ефективності.

Ключовим висновком є те, що етично допустимий примус обмежується не лише формальною легальністю, а й моральним обов'язком поважати людину як мету саму по собі. Професійна етика поліцейського – це не додатковий регулятор, а сутнісна характеристика легітимної правоохоронної діяльності. Порушення етичних меж примусу означає не просто дисциплінарний проступок, а моральну деградацію інституції, покликаної захищати право.

Список літератури

1. Євтушок В. А., Кущенко В. О. Дотримання професійної етики поліцейського як один із заходів дотримання прав і свобод людини національною поліцією України. *Сучасна європейська поліцеїстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України*. Зб. тез доповідей учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 квітня 2019 р.) 2019. С. 104-105. URL: https://univd.edu.ua/uk/dir/1974/zbirnyk_tez_dopovidey_uchasnykiv_mizhnarodnoi_naukovo_praktychnoi_konferentsii_suchasna_yevropeyska_politseistyka_ta_mozhlyvosti_ii_vykorystannya_v_diyalnosti_natsionalnoi_politsii_ukrainy_11042019 (дата звернення: 04.05.2026).).

2. Поліцейська деонтологія: навчальний посібник / Марковський В. Я., Савайда О. І., Тополевський Р. Б., Шопіна І. М., Андрусяк І. П.; за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 316 с.; URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3515 (дата звернення: 04.05.2026); Гладчук Д.І. Деонтологічні засади поліцейської діяльності: зміст, сучасні вітчизняні стандарти.*Juris europensis scientia*. 2020. Вип. 4. С. 10-14. URL:https://jes.nuoua.od.ua/archive/4_2020/4.pdf (дата звернення: 04.05.2026).

3. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: Наказ Міністерства внутрішніх справ від 09.11.2016 № 1179 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text (дата звернення: 04.05.2026).

4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 №580-VIII. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (дата звернення: 04.05.2026).

5. Брусакова О., Гетьманець О. Правила етичної поведінки поліцейських як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. *Форум права*. 2025. Т. 81, № 1. С. 83-89. DOI: http://doi.org/10.5281/zenodo.13923455

6. Якими є вимоги до етичної поведінки поліцейських *Мережа правового розвитку*. URL: https://ldn.org.ua/consultations/yakymy-je-vymohy-do-etychnoji-povedinky-politsejskyh/ (дата звернення: 04.05.2026).

УДК 351.74:340.15
Полосьмак А. С., студентка гр. ПД-251
Науковий керівник: Козинець О. Г., завідувачка кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

УТВОРЕННЯ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Процес становлення Міністерства внутрішніх справ України є важливим етапом державотворення незалежної України. Після здобуття незалежності постала необхідність трансформації радянської системи органів внутрішніх справ у сучасний правоохоронний орган, діяльність якого мала бути спрямована не лише на підтримання громадського порядку, а й на забезпечення прав і свобод людини.

У радянський період органи внутрішніх справ на території України функціонували в умовах жорсткої централізації та повної підпорядкованості союзному керівництву. Міністерство внутрішніх справ УРСР фактично не мало самостійності, оскільки всі ключові рішення щодо кадрової політики, структури та напрямів діяльності приймалися союзними органами влади. Основною метою діяльності міліції було виконання політичних завдань та забезпечення контролю держави над суспільством. Крім охорони громадського порядку, система МВС здійснювала політичний нагляд, контроль за паспортною системою, управління місцями позбавлення волі та інші функції, що робило її складовою частиною радянського репресивного механізму [1].

Після проголошення незалежності України виникла потреба створення власного Міністерства внутрішніх справ як самостійного органу виконавчої влади. Цей процес відбувався у складних умовах політичних та соціально-економічних змін. Одним із перших кроків стало перепідпорядкування особового складу та матеріально-технічної бази МВС УРСР уряду незалежної України. Одночасно формувалася нова нормативно-правова база діяльності правоохоронних органів, а працівники міліції складали присягу на вірність українському народові [2].

На початковому етапі діяльності МВС України значною мірою зберігалася радянська організаційна модель, однак поступово почався процес реформування системи. Частину невластивих функцій було передано іншим органам державної влади: пенітенціарні установи – окремому відомству, а пожежну охорону – системі МНС [3]. Такі зміни сприяли формуванню більш ефективної структури правоохоронних органів.

Важливе значення у процесі становлення МВС мав кадровий фактор. Держава зіткнулася з необхідністю поєднати досвідчених працівників правоохоронної системи з підготовкою нових кадрів, орієнтованих на демократичні цінності та принципи правової держави. Саме тому було створено мережу закладів вищої освіти системи МВС, які забезпечували підготовку фахівців нового покоління [3].

Крім того, діяльність Міністерства внутрішніх справ у 1990-х роках ускладнювалася зростанням рівня злочинності та поширенням організованих кримінальних угруповань. У цих умовах МВС було змушене одночасно забезпечувати боротьбу зі злочинністю та впроваджувати міжнародні стандарти захисту прав людини [2].

Отже, становлення Міністерства внутрішніх справ України було тривалим і складним процесом, пов’язаним із переходом від радянської централізованої системи до національної правоохоронної структури демократичної держави. Реформування МВС стало важливим етапом розвитку української державності та формування сучасної системи забезпечення внутрішньої безпеки.

Список літератури

1. Міністерство Внутрішніх Справ України : події, керівники, документи та матеріали (1917-2017 рр.) / Мін-внутр. справ України, Держ. наук.-дослід. ін-т. К., 2012. 704 с. URL: https://resource.history.org.ua/item/0014056(Дата звернення: 24.04.2026)

2. Історія правоохоронних органів України / кол. авт. ; ред. кол. С. В. Банах, В. З. Ухач. Київ: [без видавця], 2021. 312 с. URL: https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/42067/1/%D0%9F%D0%86%D0%94%D0%A0%D0%A3%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%86%D0%9F%D0%9E%D0%A3.pdf (Дата звернення: 24.04.2026)

3. Архів Української Народної Республіки. Міністерство внутрішніх справ. Доповіді директорів департаментів та агентів (червень 1918 – січень 1922) / упоряд. В. Кавунник. – Київ : Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2019. 349 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Zbirka/Arkhiv_Ukrainskoi_Narodnoi_Respubliky_Ministerstvo_vnutrishnikh_sprav__Dopovidi_dyrektoriv_departame/ (Дата звернення: 24.04.2026)

УДК 614.8.01:340.13

Примак Є. С., студентка гр. ПД-241

Науковий керівник: Веремієнко С. В., ст. викладач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Питання нормативно-правового регулювання надання домедичної допомоги в Україні сьогодні виходить далеко за межі суто медичної галузі. Сучасна правова доктрина розглядає домедичну допомогу як регламентований державою механізм, де кожен крок рятівника - від виклику служби «103» до застосування спеціальних засобів - підпорядкований суворим правовим стандартам.

Система джерел нормативно-правового регулювання домедичної допомоги в Україні має чітку ієрархічну структуру, де кожен акт виконує специфічну регуляторну функцію. Фундаментом цієї системи є Конституція України, яка у статті 3 проголошує життя та здоров'я людини найвищою соціальною цінністю, створюючи тим самим правове підґрунтя для обов'язку надання допомоги кожному, хто знаходиться у невідкладному стані [1].

Центральне місце у спеціальному законодавстві посідає Закон України «Про екстрену медичну допомогу», що вводить базові дефініції та визначає організаційні засади взаємодії рятівників із професійними службами [2]. Загальні засади функціонування системи охорони здоров'я та права громадян у цій сфері закріплені в Основах законодавства України про охорону здоров'я. Питання відповідальності за ненадання допомоги та, навпаки, правового захисту рятівника через інститут «крайньої необхідності» регулюються Кримінальним кодексом України, тоді як Цивільний кодекс України звільняє особу від відшкодування майнової шкоди, заподіяної під час порятунку.

Секторальні обов'язки окремих категорій осіб (поліцейських, рятувальників та ін.) закріплені у відповідних профільних актах, зокрема Законі «Про Національну поліцію», Кодексі цивільного захисту України. Закон «Про охорону праці» покладає на роботодавців обов'язок щодо навчання персоналу та забезпечення аптечками.

На рівні підзаконних актів Постанова КМУ № 1102 затверджує вичерпний перелік професій, представники яких зобов'язані надавати домедичну допомогу [3]. Визначення конкретних алгоритмів дій здійснюється через відомчі накази: Наказ МОЗ № 441 встановлює 29 протоколів надання допомоги при різних станах [4], Наказ № 412 адаптує ці дії до умов воєнного стану [5].

Правовий статус суб'єктів надання домедичної допомоги як законодавчо закріплена сукупність прав, обов'язків та відповідальності диференціюється залежно від професійної належності особи та обставин події. Відповідно має місце поділ суб'єктів на дві основні групи:

«зобов'язаних» та «добровільних» надавачів. До першої групи, згідно з Постановою КМУ № 1102, належать поліцейські, рятувальники, водії, бортпровідники та інші особи, для яких надання допомоги є імперативним професійним обов'язком, закріпленим у їхніх галузевих законах. Їх обов'язки включають негайне реагування при виявленні особи у невідкладному стані та обов'язкове володіння практичними навичками надання домедичної допомоги. На противагу їм, пересічні громадяни мають статус «добровольців», і надання домедичної допомоги для них є правом, а не обов'язком, за винятком необхідності негайного виклику екстрених служб. Процесуальні межі статусу для всіх суб'єктів суворо обмежені державними алгоритмами, затвердженими Наказом МОЗ № 441, що виключає повноваження на проведення інвазійних втручань або призначення ліків, які виходять за межі домедичної компетенції.

Важливою гарантією статусу надавача допомоги є право на «виправданий ризик» у межах «крайньої необхідності», що надає суб'єкту повноваження діяти навіть із загрозою заподіяння ненавмисної майнової шкоди постраждалому, звільняючи його при цьому від юридичної відповідальності та обов'язку відшкодування збитків.

У воєнний час правовий статус суб'єктів надання домедичної допомоги розширюється за рахунок можливості застосування спрощених протоколів та підручних засобів в умовах дефіциту ресурсів, що легітимізовано спеціальними наказами МОЗ. Крім того, статус надавача допомоги передбачає право на отримання дистанційних інструкцій від диспетчера «103», що юридично підтверджує обґрунтованість дій суб'єкта на місці події.

Аналіз сучасних протоколів та стандартів МОЗ України свідчить про глибоку трансформацію підходів до порятунку життя, що базуються на переході від загальних порад до чітко регламентованих медико-технологічних алгоритмів, адаптованих до міжнародних стандартів доказової медицини. Основним документом у цій сфері є Наказ МОЗ № 441, який містить 29 окремих порядків надання допомоги, що фокусуються на пріоритетності дій за системою MARCH/ABCDE, де першочерговим завданням визначено зупинку масивної зовнішньої кровотечі за допомогою турнікетів чи тампонади, що є критично важливим в умовах воєнного стану. Сучасні алгоритми передбачають повну уніфікацію дій при проведенні серцево-легеневої реанімації (СРЛ) згідно з європейськими рекомендаціями (ERC), включаючи визначену частоту компресій та легітимізацію використання автоматичних зовнішніх дефібриляторів (АЗД) немедичним персоналом. Юридична сутність цих стандартів полягає в їхній суворій послідовності: кожна наступна маніпуляція залежить від результату попередньої, а будь-яке порушення встановленого алгоритму не лише знижує шанси постраждалого на виживання, а й виводить дії рятівника за межі правового захисту, передбаченого протоколом.

Важливою особливістю є адаптивність системи надання домедичної допомоги до екстремальних умов, закріплена Наказом № 412, що дозволяє відходити від класичних цивільних схем у зоні бойових дій, передбачаючи можливість використання підручних засобів та спрощені методи сортування при масових ураженнях. Крім того, протокольна база інтегрована з диспетчерським супроводом за номером «103», де кожна вказівка фахівця телефоном базується на затвердженому техніко-юридичному регламенті, що забезпечує безперервність допомоги та юридичне обґрунтування дій свідка події. Таким чином, сучасні стандарти МОЗ — це цілісна система алгоритмів, дотримання яких є обов'язковою умовою для мінімізації смертності на до госпітальному етапі та забезпечення повної правової безпеки особи, яка надає допомогу.

Отже, аналіз чинного законодавства свідчить про створення в державі цілісної ієрархічної системи нормативно-правового регулювання домедичної допомоги - від базового закону про екстрену допомогу до деталізованих відомчих протоколів. Держава розмежувала рівні відповідальності, визначивши надання допомоги як професійний обов'язок для одних категорій - поліцейських, рятувальників, водіїв, та як право і моральний вибір для звичайних громадян. При цьому суворе дотримання встановлених алгоритмів є головною умовою правомірності дій будь-якого надавача допомоги.

В умовах воєнного стану та нових безпекових викликів ця нормативна база довела свою адаптивність. Впровадження сучасних протоколів, адаптованих до екстремальних умов, та легітимізація дистанційного диспетчерського супроводу дозволяють діяти впевнено навіть за відсутності глибоких медичних знань.

Перспективним напрямками удосконалення правової бази надання домедичної допомоги вбачається деталізація правил захисту осіб, які надають першу допомогу. Доцільним є прийняття спеціального закону «доброго самаритянина», який би детально регламентував права та гарантії захисту рятувальників від потенційних юридичних наслідків. Це сприятиме підвищенню активності громадян у наданні допомоги [6, с. 98].

Також потребує чіткого нормативного регулювання використання автоматичних зовнішніх дефібриляторів. Необхідним є прийняття законодавства, яке б регламентувало розміщення АЗД у громадських місцях, визначало правила їх використання немедичними працівниками та встановлювало відповідні стандарти.

Список літератури

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 30.04.2026).

2. Про екстрену медичну допомогу : Закон України від 05.07.2012 № 5081-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17 (дата звернення: 30.04.2026).

3. Про затвердження переліку осіб, які зобов'язані надавати домедичну допомогу людині у невідкладному стані : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2012 № 1102. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-2012-п (дата звернення: 30.04.2026).

4. Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.03.2022 № 441. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0346-22 (дата звернення: 30.04.2026).

5. Про затвердження особливостей надання домедичної допомоги в умовах воєнного стану : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 04.03.2022 № 412. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0294-22 (дата звернення: 30.04.2026).

6. Петренко М., Корнієнко Г., Демчук Г. Правове регулювання надання першої домедичної допомоги в Україні та країнах ЄС. *Проблеми охорони праці, промислової та цивільної безпеки:* зб. мат. XXXII Всеукр. наук.-метод. конф. м. Київ, 2025. С. 94-98. URL: https://confopcbproc.iee.kpi.ua/article/view/333728

УДК 351.74.614.8.01

Юрченко А. С., студентка гр. ПД-241

Науковий керівник: Веремієнко С. В., ст. викладач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИМ ОБОВ'ЯЗКУ ЩОДО НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Надання домедичної допомоги є одним із обов'язків поліцейського, оскільки працівники Національної поліції часто є першими службовими особами, які прибувають на місце події та контактують із потерпілими до приїзду медичних працівників. Саме від оперативності, належної підготовки та чіткого усвідомлення поліцейськими свого обов'язку щодо надання домедичної допомоги нерідко залежить збереження життя та здоров'я людини.

Обов'язок поліцейського надавати домедичну допомогу особам, які її потребують, закріплений у системі нормативно-правових актів різних рівнів. Центральне місце серед них займає Закон України «Про Національну поліцію», стаття 18 якого прямо зобов'язує поліцейського надавати невідкладну, зокрема домедичну і медичну, допомогу особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я [1]. Порушення цього обов'язку може тягнути за собою юридичну відповідальність для поліцейського.

Суміжним нормативним актом є Закон України «Про екстрену медичну допомогу», який визначає поняття домедичної допомоги як невідкладних заходів, що вживаються особами, які не мають медичної освіти, на місці події до прибуття медичного персоналу. Цей закон чітко розмежовує домедичну та екстрену медичну допомогу - перша надається немедичним персоналом і не вимагає спеціальної медичної освіти, друга є прерогативою фахівців системи ЕМД. Таке розмежування має принципове значення для визначення меж компетенції поліцейського.

На підзаконному рівні ключовим документом є Наказ МОЗ України від 16.07.2014 № 398 «Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах», що встановлює конкретні алгоритми дій при різних видах невідкладних станів: кровотечах, зупинці серця, опіках, переломах тощо. Саме цей наказ є нормативною основою для змісту підготовки поліцейських з домедичної допомоги. Окрім цього, Наказ МОЗ України від 04.08.2021 № 1627 «Про удосконалення підготовки з надання домедичної допомоги осіб, які не мають медичної освіти» оновив програму підготовки, зокрема включивши до неї елементи тактичної медицини з урахуванням воєнних умов.

Наказ МВС України від 26.01.2016 № 50 «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» регулює організацію навчання поліцейських і передбачає обов'язкову підготовку з домедичної допомоги як складову службової підготовки. Важливу роль відіграє також Програма «Перший на місці події», розроблена в рамках реформи Національної поліції України та спрямована на формування у поліцейських базових навичок надання допомоги до прибуття бригади ЕМД.

Наказ МВС України від 20.05.2016 № 396 «Про затвердження норм належності медичного забезпечення для підрозділів Національної поліції України» визначає перелік медичного спорядження, яким повинні бути оснащені підрозділи та окремі поліцейські. Зокрема, кожен поліцейський зобов'язаний мати індивідуальну аптечку, що включає засоби для зупинки кровотечі, перев'язки та надання першої допомоги при ряді невідкладних станів.

Відтак нормативна база обов'язків поліцейського у сфері домедичної допомоги є відносно розвиненою, хоча і містить суттєві термінологічні та організаційні прогалини. Зокрема, у тексті ст. 12 Закону України «Про екстрену медичну допомогу» чітко вказано на обов'язок поліції надати саме «домедичну допомогу» постраждалому, однак в «поліцейські» закони необґрунтовано включені поняття «медична допомога» та «екстрена медична допомога», що утворює правову колізію, адже без фахової освіти та спеціального обладнання неможливо надати спеціалізовану медичну допомогу [2, с. 138]. Вирішення цієї термінологічної колізії потребує законодавчого уточнення.

Зміст обов'язку поліцейського щодо надання домедичної допомоги охоплює кілька взаємопов'язаних елементів: оцінку стану постраждалого на місці події, виконання конкретних невідкладних маніпуляцій та організацію евакуації постраждалого до медичного закладу. При цьому поліцейський не замінює медичного працівника - він діє у межах компетенції особи без медичної освіти, тобто виконує ті заходи, які визнані безпечними та ефективними для немедичного персоналу [3, с. 18-19].

Стандартний обсяг навичок домедичної допомоги, якими має володіти поліцейський, включає зупинку зовнішньої кровотечі (притискання рани, накладання джгута або турнікета); підтримання прохідності дихальних шляхів (надання відновного положення, усунення сторонніх тіл); проведення серцево-легеневої реанімації (непрямий масаж серця та штучна вентиляція легень); накладання оклюзійної пов'язки при пораненні грудної клітки; надання допомоги при опіках, переломах, отруєннях та перегріванні. Все це відповідає переліку невідкладних станів, визначених Наказом МОЗ № 398, та є обов'язковим компонентом службової підготовки поліцейського.

В умовах воєнного стану та виконання завдань в зоні бойових дій обсяг обов'язків поліцейського суттєво розширюється. Протоколи TCCC (Tactical Combat Casualty Care) та TECC (Tactical Emergency Casualty Care) передбачають три фази надання допомоги: допомога під вогнем, тактична допомога на місці та допомога при евакуації. Кожна фаза має свій перелік

пріоритетних маніпуляцій і алгоритм дій. Мислива О.О. зазначає, що впровадження тактичної медицини в підготовку поліцейських є вкрай важливим з огляду на те, що правоохоронці часто потрапляють у ситуації, де повинні діяти за умов активної загрози, з обмеженим доступом до медичних ресурсів та за відсутності медичного персоналу [4, с. 305].

Перспективним шляхом удосконалення домедичної підготовки поліцейських є впровадження міжнародних стандартів. Використання міжнародного досвіду в ході навчання з тактичної медицини дозволяє суттєво підвищити його ефективність. Зокрема, стандарти TCCC/TECC, розроблені американськими Збройними силами та адаптовані для цивільних правоохоронних органів, передбачають модульну структуру навчання, чіткі алгоритми дій за фазами (допомога під вогнем, тактична допомога, допомога при евакуації) та обов'язкові практичні тренування з відпрацювання конкретних маніпуляцій до автоматизму [5, с. 318].

Отже, надання домедичної допомоги є невід'ємною складовою професійної діяльності поліцейського. Правовий фундамент цього обов'язку закладений у профільних законах та відомчих нормативно-правових актах, які визначають поліцейського як суб'єкта, що зобов'язаний рятувати життя у надзвичайних ситуаціях. Ефективність дій поліцейського забезпечується системною службовою підготовкою, яка охоплює як теоретичні знання, так і практичну підготовку.

Список літератури

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19 (дата звернення: 30.04.2026).

2. Бойко О. Стан правового регулювання надання домедичної допомоги поліцейськими в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2021. № 68. С. 137–141.

3. Мислива О. О. Основи надання патрульною поліцією невідкладної (домедичної та медичної) допомоги постраждалим особам: навч. посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 144 с.

4. Мислива О. О. Впровадження тактичної медицини в підготовку та діяльність Національної поліції України. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2018. Вип. 1 (81). С. 304–312.

5. Мислива О. О., Никифорова О. А., Бойко О. І. Використання міжнародного досвіду в ході навчання з тактичної медицини. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 5. С. 317–319.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ
ПРАВ ТА СВОБОД
ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Тези доповідей
XII Всеукраїнської науково-практичної
конференції молодих учених і студентів

(м. Чернігів, 19 травня 2026 р.)

Технічний редактор *Селецький О. В.*
Комп'ютерна верстка *Селецький О. В.*

Підписано до друку 26.05.2026. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. – 16,74. Тираж 100 пр. Замовлення № 14/26

Редакційно-видавничий відділ Національного університету «Чернігівська політехніка»
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 7128 від 18.08.2020 р.